Studia Wschodnioeuropejskie

Bezpieczeństwo, przemiany polityczno-gospodarcze oraz geopolityka obszaru postradzieckiego, Bałkanów i Bliskiego Wschodu

Nr 20/2024

Studia Wschodnioeuropejskie

Nr 20/2024

Bezpieczeństwo, przemiany polityczno-gospodarcze oraz geopolityka obszaru postradzieckiego, Bałkanów i Bliskiego Wschodu

Warszawa 2024

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA:

Przewodniczący: prof. dr hab. Andrzej Wierzbicki
Członkowie: prof. dr hab. Józef Tymanowski, prof. UPH dr hab. Włodzimierz Fehler (Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach); prof. dr hab. Igor Gretskiy (Uniwersytet Państwowy w Petersburgu); prof. dr hab. Boguslaw Jagusiak (Wojskowa Akademia Techniczna); prof. KUL dr hab. Kinga Machowicz (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II); prof. dr hab. Victor Shadurski (Białoruski Uniwersytet Państwowy); prof. dr hab. Andrzej Wierzbicki (Uniwersytet Warszawski); prof. dr Valeriy Bortnikov (Doniecki Uniwersytet Narodowy imienia Łesi Ukrainki); prof. dr Yagub Mahmudov (Narodowa Akademia Nauk Azerbejdżanu); dr hab. Piotr Wawrzyk (Uniwersytet Warszawski); dr Agnieszka Bryc (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu); dr Andrey Rusakovich (Białoruski Uniwersytet Państwowy)

REDAKTOR NACZELNY
dr Paweł Stawarz

ZASTĘPCA REDAKTORA NACZELNEGO
dr Aleksandra Daniluk

SEKRETARZ NAUKOWY
Mgr Saltanat Kuzembayeva

CZŁONKOWIE REDAKCJI
dr Aleksandra Kulaga

REDAKCJA TEMATYCZNA
Przemiany systemowe i problemy bezpieczeństwa państw Europy Środkowowschodniej
prof. dr hab. Andrzej Wierzbicki, prof. dr hab. Stanisław Bieleń, prof. dr hab. Boguslaw Jagusiak, dr hab. Włodzimierz Fehler, prof. UPH

Polityka, gospodarka i współpraca zagraniczna państw Europy Środkowowschodniej
dr hab. Irina Pavlenko, dr Aleksandra Kułaga

Społeczeństwo i kultura państw Europy Środkowowschodniej
dr hab. Magdalena Karolak-Michalska, dr hab. Wojciech Lewandowski, dr Patrycja Spytek

REDAKCJA JĘZYKOWA
Prof. dr hab. Małgorzata Marcjanik (język polski), dr Oksana Gorobec (język rosyjski), dr hab. Wojciech Lewandowski (język angielski**)**

CZASOPISMO ZNAJDUJE SIĘ NA LIŚCIE MNiSW -70 PKT.
INDEX COPERNICUS - ICV 2020: 65.29

COPYRIGHT BY:
Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2024
ISSN 2450-0267

ADRES WYDAWCY
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 3
00-927 Warszawa
e-mail: swe@uw.edu.pl
http:// www.swe.uw.edu.pl

Wersję pierwotną czasopisma Studia Wschodnioeuropejskie stanowi wersja elektroniczna.

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Spis treści

Aida Yerimpasheva

Indian corridors vs "One Belt – One Road": economic prospects and geopolitical implications 8

Jakub Adamkiewicz

Kierunki rozwoju polityk energetycznych w Unii Europejskiej w świetle pierwszego dwudziestolecia XXI wieku 26

Artur Życki

Polska i Ukraina wobec unijnej polityki klimatycznej. Pola współpracy w sektorze energetyki 41

Kamila Parcheta

Wpływ przemian gospodarczych i politycznych w państwach Kaukazu Południowego na bezpieczeństwo regionu 56

Taras Myshlyayev

Inwazja Rosji na Ukrainę jako wyzwanie dla bezpieczeństwa Europy 71

Tomasz Klin

Counterbalancing, accommodation and hedging NATO eastern flank countries' political strategies towards Russia 82

Diana Kula, Mariusz Ruszel

Znaczenie Terminalu FSRU w Grecji oraz Południowego Korytarza Gazowego w kontekście dywersyfikacji źródeł dostaw gazu do UE 100

Paweł Stawarz

Historical aspects and international conditions of the current situation in the Middle East 122

Maciej Wielgosik

Bośnia i Hercegowina – kraj kontrastów i potencjału dla (nie)bezpieczeństwa Europy 131

Nigar Akhundova

Place and role of Polish-Azerbaijani cultural relations in the Turkic world (20th-21st centuries) 144

Kamil Kłyszejko

Inwazja Rosji na Ukrainę w kontekście wybranych koncepcji geopolitycznych 152

Alicja Zyguła

The role of Ukraine in the new security architecture in the region 165

Wawrzyniec Kowalski

Hybrid air warfare as a means of influencing by contemporary authoritarian Russia – selected legal aspects 178

Bogusław Jagusiak

Wojna Rosji z Ukrainą jako główny czynnik zewnętrzny zagrażający bezpieczeństwu Polski 199

Waldemar Kaak, Karolina Cedro

Zmiany w procedurach uzyskania pobytu w Polsce po agresji Rosji na Ukrainę – szansa czy wyzwanie? 215

Przemysław Mazur

Taking control of an allied state's armed forces by the Russian Federation: a case study of the Arab Republic of Syria and the Republic of Belarus 229

Anna Jach

Rosyjscy uchodźcy w Kazachstanie po wybuchu wojny rosyjsko-ukraińskiej 248

Paweł Stolarski

Determinanty i skutki zwycięstwa brytyjskiego w wojnie o Falklandy z uwzględnieniem kontekstu wschodniego 261

Adam Kołodziejczyk

Dezinformacja i propaganda w wojnie hybrydowej Rosji przeciwko Ukrainie 278

Weronika Maciejewska

„Polska imperialna. Nowa europejska gwiazda Ameryki". Ocena polskiej polityki wschodniej na łamach włoskiego czasopisma geopolitycznego Limes 2/2023 293

Małgorzata Mizerska-Wrotkowska

Reakcja Hiszpanii na wojnę rosyjsko-ukraińską 307

Anna Chabasińska

Szanse i bariery integracji kulturowej białoruskich imigrantów w Polsce na przykładzie badań w Białymstoku 322

Natalia Moch

Wykorzystanie dronów w czasie wojny w Ukrainie 344

Andrzej Skwarski

Aktywność dezinformacyjno-propagandowa Chin w okresie pandemii COVID-19 362

Andrzej Jacuch

Russia's disinformation operations against the Czech Republic 378

Dariusz Brążkiewicz, Julia Nowicka, Zbigniew Ciekanowski

Zniszczony Mariupol – studium przypadku zemsty w wojnie rosyjsko-ukraińskiej 2022 r. 394

Paweł Hut

Determinants of the existence of a Polish minority in Transelsia: regional identity, Polish-language education and social activity 412

Marian Lutostański

Bezpieczna przestrzeń jako główny warunek bezpieczeństwa podmiotu 442

Monika Majchrzak

Information security dilemmas 460

Alicja Matejko

Sprawozdanie z III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z cyklu „Współczesne zagrożenia i wyzwania cywilizacyjne" na temat: Współczesny transport – uwarunkowania, szanse i zagrożenia 474

Aida Yerimpasheva
Al-Farabi Kazakh National University

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Indian corridors vs "One Belt – One Road": economic prospects and geopolitical implications

Introduction

The Indian and Chinese corridors are ambitious megaprojects with historical significance but have also proved relevant in the modern era. Ancient trade routes, such as the Silk Road and the Great Spice Route, contributed to civilizational progress and economic prosperity in the past. Today, economic corridors strengthen the geopolitical influence of India and China both in Eurasia and throughout the world. Undoubtedly, studying these initiatives of India and China is essential both from an economic point of view, their prospects and opportunities for the participating countries, and from the point of view of geopolitical consequences for the entire region, including Central Asia, which is located at the intersection of all roads of Eurasia. In the modern world, megaprojects to build transport corridors are becoming the most critical catalysts and drivers of economic growth, regional integration, and geopolitical rivalry. The revival of ancient trade routes manifests the desire for greater economic power through "soft power" and a rejection of the "hard power" that more and more countries worldwide are abandoning. All this changes qualitatively and changes the geopolitical dynamics of Eurasia. Great powers, using their historical heritage as PR and national branding, today seek to influence their future through trade relations and integration ties.

For thousands of years, the Indian Ocean has been an arena of trade and struggle for influence, serving as a crucial channel for the exchange of goods, ideas, and cultures between East and West. Similarly, the ancient Silk Road connected China and the West and played an essential role in spreading cultures, technologies, and ideas, influencing economic development, and shaping history.

India and China, the largest and most dynamically developing states, are interacting ever more closely in today's global politics. This symbiosis is characterized by apparent similarities,

such as standard civilizational foundations, a mutual desire to regain great power status in international affairs, and shared aspirations for modernization. At the same time, however, many challenges are inherent in this relationship, including diplomatic difficulties, protracted territorial conflicts, struggles for regional dominance, and alliance building: China and Pakistan - India and the United States[1]. According to C. Ogden, India-China relations can be seen as a complex situation with advantages and disadvantages, like a double-edged sword.

According to Markey & Larsen[2], India-China relations have also been indirectly affected by the Russia-Ukraine conflict, which will have "systemic" consequences, namely a revival of US-led treaty alliances and a change in "global perceptions of the likelihood of war between significant powers." The authors further find that combining these consequences of war in the European part of Eurasia will accelerate the deterioration of India-China relations[3].

Raghavan[4] explores the concept of security dilemma in understanding India-China relations. He argues that the relationship is defined by an inherent "conflict of interest rather than a security problem"[5]. At the same time, Panda and Baruah[6] believe that external factors compel India and China to seek reconciliation. However, potential external factors could also lead to their separation, so it is difficult to predict whether reconciliation between India and China will persist[7].

Thus, constructing the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) within BRI is perceived as an attempt to strengthen China-Pakistan relations and put pressure on New Delhi. The fact is that the Strait of Hormuz is of great importance to India and many countries. The Strait of Hormuz is one of the leading transportation arteries of the world energy market. In recent years, up to 20 million barrels of oil pass through it daily, or approximately 20% of global liquid hydrocarbon consumption. The main volumes belong to OPEC countries. In addition, Qatar, one of the world's largest exporters of liquefied natural gas, ships almost all of its LNG through the strait. The Strait of Hormuz connects the Persian Gulf, on whose coasts the oil and gas-rich Arab countries are located, and the Arabian Sea and the Indian Ocean. The northern coast of

[1] C. Ogden, *The Double-Edged Sword: Reviewing India–China Relations. India Quarterly*, 78(2)/2022, s. 210–228. https://doi.org/10.1177/09749284221089530
[2] D. Markey, J. Larsen, From Bad to Worse. Asian Survey, 62(5–6)/ 2022, s. 782–810. https://doi.org/10.1525/as.2022.1804494
[3] Ibidem.
[4] S. Raghavan, (2019). The security dilemma and India-China Relations. Asian Security, 15(1)/ 2019, s. 60–72. https://doi.org/10.1080/14799855.2019.1539818
[5] Ibidem.
[6] J. P. Panda, A. G. Baruah. Foreseeing India-China relations: The 'compromised context' of rapprochement. Asia Pacific Issues, 2019(138), s. 1–8.
[7] Ibidem.

the Strait of Hormuz belongs to Iran, while the southern coast belongs to Oman and the UAE. New Delhi believes that China and Pakistan could block the energy route in a conflict.

Moreover, India views the burgeoning Sino-Pakistani ties and China's significant investment in Gwadar Port as "an obstacle to its intention to access Central Asia and Afghanistan by bypassing Pakistan." Incidentally, Gwadar Port, the terminus of CPEC, located on the Arabian Sea, occupies an essential geostrategic position in Central and South Asia and the Middle East. When considering the relationship between India and Pakistan as a zero-sum strategic equation, it means that the gain of one means the loss of the other. From the perspective of Hussain et al[8], this approach creates a security dilemma in South Asia[9]. CPEC has changed South Asia's power and political dynamics, which is a matter of concern for New Delhi.

Literature Review

India - Middle East - Europe Economic Corridor (IMEEC)

The IMEEC economic corridor is particular because it has two corridors - an eastern corridor linking India to the Persian Gulf and a northern corridor linking the Persian Gulf to Europe. The corridor includes a railway network and sea and road routes[10].

Most of the IMEEC infrastructure is already in place. Only 300 kilometers of railway must be built to connect Saudi Arabia, Jordan, and Israel[11]. By the way, Saudi Arabia is going to be the investor. The IMEEC economic corridor at the 20-summit received full support from the US and its allies. IMEEC is positioned as a "green and digital bridge between continents and civilizations" and as "the foundation of world trade for hundreds of years to come"[12]. The initiative is believed to be more political and is positioned in the media as an alternative to China's "Belt and Road."

More and more initiatives are opposed to China's "Belt and Road" every year. For example, the Blue Dot Network was created to certify infrastructure projects "for compliance with reliable

[8] F. Hussain, M. S. Ahmad, S. Nawaz, M. Atif, *Challenges to China-Pak Economic Corridor (CPEC): The Indian perspective*, "Elementary Education Online", 20(5)/ 2021, s. 3764–3770. Retrieved from https://www.ilkogretim-online.org/fulltext/218-1616824158.pdf

[9] Ibidem.

[10] H. Siddiqui, *World leaders launch India-Middle East-Europe Economic Corridor seen as counter to China's BRI* - Defiance News | "The Financial Express", 2023, September 10 https://www.financialexpress.com/business/defence-world-leaders-launch-india-middle-east-europe-economic-corridor-seen-as-counter-to-chinas-bri-3238862/

[11] K. S. Pillai, *The India-Middle East-Europe Economic Corridor (IMEC) and China's Belt and Road Initiative (BRI) offer a compelling perspective*, LinkedIn/2023. Retrieved January 7, 2024, from https://www.linkedin.com/pulse/india-middle-east-europe-economic-corridor-imeec-chinas-dr-ks-pillai

[12] H. Siddiqui, *World leaders…, op. cit.*

criteria and standards." The stated goal of the Blue Dot Network, which is backed by the US, UK, Spain, Australia, and Japan, is to promote "principles of sustainable infrastructure development worldwide"[13]. "Global Gateway" is a 2021 European initiative that aims to "develop smart, clean and secure connectivity in the digital, energy and transportation sectors, and strengthen health, education, and research systems around the world"[14]. Another plan for a global initiative was announced as part of the G7 summit in 2021. It is about credible programs that do not drive developing countries into even more debt[15], thus alluding to the cases of Chinese companies involved in "debt trap" scandals. Pitlo III[16] calls these initiatives an "alphabet soup of alternatives to BRI" that some country governments are "treated" to in order to "neglect BRI; otherwise, these countries will join China's initiatives."

According to Yan[17], all this is a manifestation of the information war for "international discursive dominance" and the promotion of "narratives" that will lead to the "stigmatization and politicization" of BRI, to which all the above initiatives and the India-Middle East-Europe economic corridor, among others, are opposed. According to Hillman[18], Western-led initiatives are projected as "alternatives to China's BRI," which is accused of dragging countries into "debt traps." Another cause for criticism is "corruption and fraud," which has caused some Chinese companies to be excluded from multilateral development bank projects[19]. According to Hillman[20], this policy of Chinese companies is risky and not strategic; namely, when projects are suspended for "political or corruption reasons," they tend not to generate revenue, and then it becomes difficult to repay the loans, as a result, public discontent grows, causing widespread Sinophobia and soft power rejection. EU officials criticize the Chinese initiative for "interfering

[13] BlueDotNetwork@state.gov, Blue Dot Network - United States Department of State. US department of State, 2023. https://www.state.gov/blue-dot-network/

[14] A. Strulkova, RIAC: EU Global Gateway Initiative in Central Asia. RIAC, 2023, https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/postsoviet/initsiativa-es-globalnye-vorota-v-tsentralnoy-azii/

[15] L. Dinic, Will the EU's Global Gateway Undermine the BRI? China-US Focus, 2022, Retrieved January 1, 2024, from https://www.chinausfocus.com/finance-economy/will-the-eus-global-gateway-undermine-the-bri

[16] L. B. Pitlo III, How History and Diplomacy Drive China's Belt and Road as it Turns 10. China-US Focus, 2023. Retrieved January 1, 2024, from https://www.chinausfocus.com/finance-economy/how-history-and-diplomacy-drive-chinas-belt-and-road-as-it-turns-10

[17] L. Yan, *The Belt and Road Initiative 10 Years On*. China-US Focus, 2023, Retrieved January 1, 2024, from https://www.chinausfocus.com/finance-economy/the-belt-and-road-initiative-10-years-on

[18] J. E. Hillman. *Corruption Flows Along China's Belt and Road* "Center for Strategic and International Studies", 2019, Retrieved January 1, 2024, from https://www.csis.org/analysis/corruption-flows-along-chinas-belt-and-road

[19] Ibidem.

[20] Ibidem.

with free trade and providing privileged conditions to Chinese companies that Beijing subsidizes"[21].

At the same time, there is another point of view, according to which the changing balance of power in Eurasia in the initiation and implementation of transport corridors is a natural manifestation of the growing centers of production and power, which play a role in the implementation of these initiatives, the purpose of which is to access profitable markets in the West[22]. Moreover, "because of the collapse of ideas of globalization," transport corridors have become an essential mechanism in the processes of regionalization and integration[23]. Examples are the Asia-Africa Growth Corridor initiated by India and Japan and the North-South International Transport Corridor initiated by India, Iran, and Russia in 2000. Moreover, some authors believe that even pairing between these alternative initiatives is possible. According to Zakharov[24], combining INSTC with TRACECA and the Belt and Road is possible. This idea was developed by Grajewski[25], who believes that attempts are being made to combine the Eurasian Economic Union (EAEU), INSTC, and the Chinese BRI initiative.

IMEEC has economic potential. It boosts maritime trade and has access to Europe and the growing markets of Southeast Asia and Africa. IMEEC can develop port transportation infrastructure, stimulating economic activity throughout the region. Similarly, the OBOR facilitates cross-border trade and promotes investment and economic integration, stimulating growth and development along its corridors. However, while OBOR was initiated in 2013, IMEEC was announced in September 2023, and the outbreak of the Israeli-Palestinian conflict distances the moment of the project's launch. Now, IMEEC is perceived more as a political gesture. For the US, the primary purpose of IMEEC is to use the opportunity to get Arab countries on its side. The US also wants to engage in a great power rivalry with China and confront BRI. If the current Israeli-Palestinian situation escalates and leads to a further humanitarian crisis, it will significantly affect the US plan. The current Israeli-Palestinian

[21] K. Loginova, *Empty corridor: the USA and India decided to pave the way to Europe*. "Izvestiya", 2023, September. Retrieved January 19, 2024, from https://iz.ru/1572244/kseniia-loginova/pustoi-koridor-ssha-i-indiia-reshili-prolozhit-puti-v-evropu

[22] E. Kaya, *The Role of INSTC in India's Central Asian Strategy*. Ankara Center for Crisis and Policy Studies, 2023. Retrieved January 1, 2024, from https://www.ankasam.org/the-role-of-instc-in-indias-central-asian-strategy/?lang=en

[23] K. Loginova, *Empty corridor:…,* op. cit.

[24] A. Zakharov. The International North-South Transport Corridor: The Prospects and Challenges for Connectivity between Russia and India. Vestnik MGIMO-Universiteta, 16(2)/ 2023, s. 216–234. https://doi.org/10.24833/2071-8160-2023-2-89-216-234

[25] N. Grajewski. An Illusory Entente: The Myth of a Russia-China-Iran "Axis." Asian Affairs, 53(1)/ 2022, s. 164–183. https://doi.org/10.1080/03068374.2022.2029076

conflict has made everyone realize that it is difficult to stabilize the Middle East without solving the Palestinian issue.

The U.S. is believed to be promoting IMEEC to weaken China's influence in the Middle East. For example, Li Weijian, a researcher at the Foreign Policy Research Institute of the Shanghai Institute of International Studies, believes that some countries will not want to participate in IMEEC if it leads to geopolitical conflicts. Long Xingchun, a professor in the Department of International Relations at Sichuan University of International Studies, believes that in light of BRI's achievements, which have brought China international recognition and reputation, the U.S. seeks to destroy China's platform by proposing alternative plans, instead of sincerely wanting to create an economic corridor. At the same time, the U.S. and the E.U. are not willing to face difficulties in providing financial support for infrastructure projects[26].

International North-South Transport Corridor (INSTC)

Founded by Russia, India, and Iran in 2000, the INSTC had been neglected for a long time, and the project participants did nothing to develop the corridor. At the time of signing, each participating country had its plans regarding the prospects of the transport corridor. For example, INSTC was conceived as an alternative to the European Union's Europe-Caucasus-Asia Transport Corridor (TRACECA) for Russia. For India, the corridor was a way to reach Central Asia and Europe, bypassing Pakistan, and for Iran, the corridor could solve sanctions circumvention issues[27].

Almost twenty years later, the geopolitical situation has changed dramatically, and today, INSTC is becoming highly relevant and in demand in terms of both the regional and global agendas. Contemporary global geopolitics has "reaffirmed the need for regional connectivity"[28].

Initially, the INSTC logistics route was planned to connect the Baltic States, the Russian Federation, Central Asia, India, Africa, Southeast Asia, and the Middle East, bypassing the Suez Canal. However, today, "under the new geopolitics," the Russian Federation is designated as the final destination[29]. After the beginning of the Russian-Ukrainian conflict, Russia began to attach particular importance to this corridor. The first shipment of goods under the INSTC was made in the summer of 2022. At the same time, Indian and Russian authorities

[26] With Israeli-Palestinian conflict or not, IMEEC is just a castle in the air. Global Times, 2023, Retrieved January 7, 2024, from https://www.globaltimes.cn/page/202310/1299672.shtml

[27] R. A. Spector. The North-South Transport Corridor. Brookings, 2002. Retrieved January 2, 2024, from https://www.brookings.edu/articles/the-north-south-transport-corridor/

[28] L. Dinic, Will the EU's Global…, op. cit.

[29] P Ardashova. The North-South transport corridor will connect Russia, India and Iran. RGRU, 2022. Retrieved December 31, 2023, from https://rg.ru/2022/07/12/iz-mumbai-v-piter.html

experimented by sending a shipment of just over 40 tons from St. Petersburg to Mumbai, which was completed in 24 days - 16 days shorter than if the shipment had been delivered outside the INSTC[30]. This initiative resulted from the Russian Federation's desire to "overcome the sanctions imposed by the West"[31]. In turn, India gains access to cheap Russian energy and may eventually reach out to the European Union, positioning itself as a manufacturing center[32]. Regarding the global agenda, Kaya[33] believes that the International North-South Transport Corridor (INSTC) is one of the many initiatives being put forward as an alternative to China's One Belt, One Road initiative. It is believed that only India can become "as influential a player as China"[34].

The 7200 kilometers long INSTC starts at the Indian port of Nava Sheva, located in the south of Mumbai, enters the Iranian port of Chabahar, and then continues to St. Petersburg[35], wherein 2000 at the II Euro-Asian Transport Conference countries such as Russia Iran and India signed the Intergovernmental Agreement on INSTC[36]. Later, 11 more countries joined this agreement, including Azerbaijan, Armenia, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Tajikistan, Turkey, Ukraine, Belarus, Oman, Syria, and Bulgaria (Observer)[37]. The competitive advantage of INSTC is the almost two-fold reduction of the cargo delivery route, allowing significant savings on transportation costs[38]. The launch of the INSTC along the entire route will enable the annual one-way transportation of up to 25 million tons[39].

One geographical area where India may have interests is Central Asia, which has significant energy resources. At the G20 summit, Indian Prime Minister Narendra Modi stated, "Improving connectivity with all regions has been a key priority for India"[40]. According to Kaya[41], India can be an influential actor in Central Asia and intends to take action against Beijing's growing activism. INSTC will be used as to counter and strengthen relations in the region.

---

[30] INSTC and Chabahar Port - new corridors, MKRU Kyrgyzstan, 2022). Retrieved January 19, 2024, from https://www.mk.kg/economics/2022/10/26/mezhdunarodnyy-transportnyy-koridor-severyug-instc-i-port-chabakhar-novye-koridory.html

[31] Ch. S. Kasturi, *Is the INSTC Russia's new economic escape route?* Aljazeera, 2022, Retrieved January 1, 2024, from https://www.aljazeera.com/economy/2022/7/27/russias-new-economic-escape-route

[32] E. Kaya, *The Role of*…, op. cit.

[33] Ibidem.

[34] Ibidem.

[35] P Ardashova. The North-South…, op. cit.

[36] "North-South.". Special Economic Zone "LOTUS." Retrieved December 31, 2023, from https://sezlotos.ru/about/international-transport-corridor-north-south/

[37] Cross-border Infrastructure, Asia Regional Integration Center, 2023. Retrieved January 1, 2024, from https://aric.adb.org/initiative/international-north-south-transport-corridor

[38] "North-South.". Special Economic…, op. cit.

[39] Caspian Summit, President of Russia, 2018, Retrieved December 31, 2023, from http://www.kremlin.ru/events/president/news/58296

[40] K. Loginova, *Empty corridor:…,* op. cit.

[41] E. Kaya, The Role of…, op. cit.

Panda[42] believes that the geopolitical landscape of Eurasia has changed in 20 years, but there remains a need for "intra-regional connectivity...as evidenced by the growth of integration initiatives," and already INSTC is perceived as a significant instrument of "trans-regional integration" against the backdrop of trade wars between the US and China, the economic impact of the Covid-19 pandemic, military conflicts between former Soviet republics, and the polarization of India-China relations.

Vinokurov et al.[43] estimate that the total potential INSTC freight traffic on all routes and modes, including containerized and non-containerized cargo, will reach 15-25 million tons by 2030. Containerized traffic could grow 20-fold, requiring additional infrastructure investment and soft infrastructure improvements. According to the authors, INSTC will contribute to the development of a trans-Eurasian transportation highway and will bring significant benefits to the economies of Russia, Central Asia, the Caucasus, the Middle East, and South Asia.

Mukhia & Zou [44] believe that the "strategic importance" of BRI to integrate Eurasia has pushed "India to become more involved in the Eurasian region" through INSTC, which opens up opportunities related to energy resources, trade, and activities in other areas. To date, INSTC has made impressive progress in establishing river, street, and rail routes that carry cargo between India, Iran, Russia, and the European Union and Central Asia countries. INSTC's mission is to connect India, Iran, and the Persian Gulf countries to the Caucasus, Central Asia, and mainland Europe. This task is believed to be a reaction to the Eurasian coordination of the "Extraordinary Eurasian Partnership", including the "One Belt, One Road".

There are several academic publications, cited below, whose authors suggested rethinking the integration and economic potential of INSTC and its importance for the member states even before the outbreak of hostilities in Ukraine; these articles pointed to the possibility of utilizing joint plans and actions in the Eurasian space in light of the different interests of all member states. For example, Belov (Yurtaev) and Binish[45] described the case of sending cargo via INSTC from Helsinki on June 21, 2021, by a train that arrived at its destination at twice the speed of the existing Suez Canal route, proving its competitiveness.

---

[42] J. P. Panda. Revitalizing INSTC: Analyzing Geopolitical Realignments and the China Factor. Institute for Security and Development Policy, 2023, Retrieved January 1, 2024, from https://isdp.eu/publication/revitalizing-instc-analyzing-geopolitical-realignments-and-the-china-factor/

[43] E. Y. Vinokurov, A. Ahunbaev, & A. I. Zaboev, International North–South Transport Corridor: Boosting Russia's "pivot to the South" and Trans-Eurasian connectivity. Russian Journal of Economics, 8(2)/ 2022, 159–173. https://doi.org/10.32609/j.ruje.8.86617

[44] A. Mukhia, & X. Zou, *Mapping Indians (Re)Connection to Eurasia*. Russia in Global Affairs, 20(2)/ 2022, 184–204. https://doi.org/10.31278/1810-6374-2022-20-2-184-204

[45] V. I., Belov (Yurtaev), & Binish, India, Russia and Iran: a New Study on "North — South" International Transport Corridor. Information and Innovations, 16(4)/ 2022, 18–25. https://doi.org/10.31432/1994-2443-2021-16-4-18-25

According to Gogna[46], INSTC, formalized by India, Iran, and Russia to develop an alternative transportation system linking India to Central Asia and Eurasia, had long failed due to skepticism and neglect by its member states. However, the lifting of UN sanctions against Iran, the steady expansion of Chinese influence in the region through the FPSO, and the urgent need for landlocked Central Asian countries to access the sea have created new incentives for member countries to revitalize their activities. The findings of Gogna[47] have become a calculation of commercial and strategic benefits for India from INSTC participation at the present juncture.

Sharma and Atri[48] argue that Russia should realistically assess the benefits of China's Belt and Road Initiative against the potential of the International North-South Transport Corridor (INSTC) to access markets in West and South Asia. Also, according to Sharma & Atri[49], India and Russia should continue to work together to maintain a multipolar Eurasia and reach a regional consensus on INSTC through the RIC (Russia-India-China), BRICS, and SCO platforms[50].

Kim and Blank[51] note some efforts by India to strengthen its position in Central Asia. However, they were hampered by the Sino-Iranian 2021 agreements linking economic, trade, transportation, and security issues in South and Central Asia and the Indian Ocean region. According to Khan et al[52], the Caspian countries (Kazakhstan, Russia, Azerbaijan, Turkmenistan, and Iran) can play "a crucial role in new trade scenarios for India as it constantly seeks to diversify and expand its trade" and INSTC is seen as a gateway to Central Asia.

Chatterjee and Singh[53] note regional economic cooperation and integration as a top priority for Asia-Pacific countries. One manifestation of this is the International North-South Transport Corridor (INSTC), which helps accelerate trade integration.

---

[46] S. Gogna, Assessing India's engagements in the INSTC and analyzing its implications on India's commercial and strategic interests. Strategic Analysis, 43(1)/ 2019, 1–12. https://doi.org/10.1080/09700161.2019.1573747

[47] Ibidem.

[48] R. K. Sharma, G. Atri, *India and Russia in International Organizations: Motives, Strategies, and Outcomes*. Vestnik MGIMO-Universiteta, 16(2)/ 2023, 49–64. https://doi.org/10.24833/2071-8160-2023-2-89-49-64

[49] Ibidem,

[50] Ibidem.

[51] Y. Kim, S. Blank. Iran and Afghanistan between China and India: Great Power Competition for Regional Connectivity in South and Central Asia. Korean Journal of Defense Analysis, 33(4)/ 2021, 665–687. https://doi.org/10.22883/kjda.2021.33.4.006

[52] Z. Khan, K. H. Khan, H. Koch, Aggregating an economic model and GIS to explore trade potentials of India-Caspian countries and a way forward for INSTC. Research in Globalization, 7/2023. https://doi.org/10.1016/j.resglo.2023.100154

[53] B. Chatterjee, S. Singh. Regional Connectivity in South Asia: Corridors of Knowledge for Peace and Development, (May 2023), 183–199. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/resrep24374.20

Sarma[54] suggests that public-private partnerships can be applied throughout the INSTC corridor, which can lead to the application of advanced digital technologies, such as Blockchain and the Internet of Things, that can "effectively address the needs of the various activities taking place along the length of the corridor." According to Passi[55], INSTC is partially ready and is a multimodal network of sea, rail, and road routes between India, Iran, Central Asia, and Russia. Moreover, Passi[56] predicted that the "broad politics" in the region would undergo significant changes that could challenge the project's prospects, so it is necessary to "refocus the INSTC debate on economics."

Let us consider INSTC from the perspective of Russian discourse. Thus, Zakharov[57] believes that transportation between Russia and India has always been one of the most challenging issues for developing trade cooperation. Thus, due to the geographical distance separating the two countries, as well as the unstable situation in Afghanistan and border disputes between India and Pakistan, creating a direct and shortest transportation route has been complex and challenging; however, the sanctions regime combined with difficulties in transporting goods by sea "intensified Russia's efforts to complete the INSTC"[58]. According to Zakharov[59], INSTC has "significant potential" to expand Russia's presence in India, the Persian Gulf, and East Africa. In addition, he believes that INSTC can facilitate India's connectivity with the Caucasus, Central Asia, and Eastern Europe. Author Malysheva[60] also promotes Eurasian integration process for key INSTC participants.

A Pakistani discourse also focuses on the development of Chabahar port, thus contributing to the INSTC idea. Haboudinejad and Ali[61] use the term 'port geopolitics,' referring to Chabahar, which has become an essential destination for India due to its strategic location. Hossein et al[62] also believe that Chabahar Port has become a common point of interest for Iran, India, and China in creating a "regional order" based on "transit cooperation." Iran, in response to the sanctions of the US and other Western countries, is trying to revitalize its economy through an

[54] H. Ch. Sarma, Turning the International North-South Corridor Into a Digital Corridor. Sravnitelnaya Politika - Comparative Politics, 9(4)/ 2018, 124–138.
[55] R. Passi, Money Matters: Discussing the Economics of the INSTC. ORF Occasional Paper, 2017.
[56] Ibidem.
[57] A. Zakharov. The International North-South…, op. cit.
[58] Ibidem.
[59] Ibidem.
[60] D. Malysheva, International North–South Transportation Corridor in the Strategy of Russia. Russia and New States of Eurasia, (2)/ 2021, s. 59–72. https://doi.org/10.20542/2073-4786-2021-2-59-72
[61] G. Haboudinejad, T. Ali., Geopolitics of Ports: Balancing in India's Geopolitical Strategy (Emphasizing the Role of Chabahar Port). Geopolitics Quarterly, 18(65)/ 2022, 150–187.
[62] S. Hossein, B. Mamaghani, A. Asadikhomami. China and Chabahar; Opportunities and Challenges of the Cooperation of Iran and China in the Indian Ocean. Trade Journal of World Sociopolitical Studies|, 5(4)/ 2021, 803–832. Retrieved from https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/

all-out "eastward movement policy," and already India, Iran, and Afghanistan have signed a trilateral agreement that will allow India strategic access to Afghanistan through Chabahar port[63]. According to Hossein et al[64], Chabahar port can become an international port that caters to the interests of all parties, including China.

The findings of Haboudinejad & Ali[65] show that India's decision to develop the Chabahar port is a response to China and Pakistan realizing that the China-Pakistan axis that has been formed poses a challenge to its ties with the region. At the same time, the INSTC is crucial for Pakistan, which is developing its ties with the Central Asian republics and addressing its "future energy challenges"[66]. The China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) is BRI's flagship. CPEC is critical to China's energy security "due to the growing dispute in the South China Sea region between China and other regional and global players"[67]. According to Ali[68], CPEC is an economic opportunity for Pakistan as it promotes regional and interregional economic and trade integration between South Asia, Central Asia, East Asia, and West Asia. At the same time, CPEC faces some severe challenges, such as regional security, internal instability, and political discontent among various political Pakistani players[69].

Methodology

The paper was prepared using the design of preliminary qualitative research on secondary information from academic journals and mass media. Within the same design, primary research in the form of in-depth interviews among specialists in diplomacy and international relations was conducted. The positivist approach used in economic science, which aims to form objective knowledge, was applied to analyze secondary information. Russian, Chinese, Indian, and Pakistani discourses were analyzed. The study's scientific novelty lies in comparing economic prospects and geopolitical implications of Eurasian megaprojects. The purpose of the study is to conduct a comparative analysis of India's and China's two projects within the framework of

[63] K. Aslan, Y. Rashid, The Increasing Role of Geoeconomics: Competition between the Chabahar and the Gwadar Ports. Center for Iranian Studies in Ankara (IRAM)/ 2020, s. 1–40. Retrieved from www.iramcenter.org
[64] S. Hossein, B. Mamaghani, A. Asadikhomami. China and…, op. cit.
[65] G. Haboudinejad, T. Ali., Geopolitics…, op. cit.
[66] N. Ullah, M. Abbas Brohi, International North-South Transport Corridor: Challenges and Opportunities for Pakistan. Stratagem Vol. 1/2018, pp. 100–113. Retrieved from http://journal.cscr.pk/stratagem/index.php/stratagem/article/view/10/
[67] A. Ali, China Pakistan Economic Corridor: Prospects and Challenges for Regional Integration. Arts and Social Sciences Journal, 7(4)/ 2016. https://doi.org/10.4172/2151-6200.1000204
[68] Ibidem.
[69] Ibidem.

geopolitical and geoeconomic issues. The research question is "What are the economic prospects and geopolitical implications of confronting megaprojects?".

Results and Discussion

Interview results

INSTC and IMEEC are alternatives to BRI. In fact, with INSTC and IMEEC, India has challenged the apparent dominance of the only powerful player, China. India can now be considered an economic power on par with China. India is interested in building safe transportation corridors in the Mediterranean. Moreover, India should be perceived as the new center of the big game, in which New Delhi is beginning to compete with China for influence in the region.

Given China's macroeconomic crisis and demographic decline, the INSTC and IMEEC transport corridors could be an innovation that rivals and even eclipses BRI's successes.

Indeed, INSTC and IMEEC open new economic opportunities for Eurasia, facilitating international trade with significant economies such as India, Iran, and Russia. Roy and Roy[70] argue that India is ready to build more meaningful partnerships with the CA region in the context of the new geopolitical changes shaping Central Asia. Moreover, the CA region is eager for India to be more active in addressing regional economic and security challenges. Mukhia & Zou[71] analyze Eurasian geopolitics from the perspective of the "Heartland" theory by Halford John Mackinder, where the central role belongs to the countries of Eurasia, of which Central Asia is a part.

India is known to disagree with Pakistan and China on various issues. The realization of the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) triggered India to abandon its containment policy, which decided to respond by reaching out to Afghanistan and Central Asia through the INSTC. From this perspective, the process of normalizing relations between India and the Taliban[72] is explainable.

After February 2022, the outbreak of war in Ukraine, the prospects of the International North-South Transport Corridor and the Chabahar-Central Asia Corridor became the subject of active discourse in Central Asia[73]. INSTC's interest in Central Asia is related to its location along its route and passing through the Caspian region; INSTC is divided into three branches covering

[70] M. S. Roy, R. Roy, Placing India in the emerging regional dynamics of central Asia. Revista UNISCI, 2017(45), 85–116. https://doi.org/10.5209/RUNI.57285
[71] A. Mukhia, & X. Zou, *Mapping…, op. cit.*
[72] E. Kaya, *The Role of*…, op. cit.
[73] INSTC and Chabahar Port - new corridors… op. cit.

Iran, South Caucasus, Caspian Sea, Turkmenistan, Kazakhstan, and Russia. As mentioned earlier, in the summer of 2022, "the first goods transfer between India and Russia took place through Central Asia"[74].

India is actively investing in Central Asian countries, noting that the nature of the partnership is "incomparable to any other country in the region"[75]. Local experts tend to contrast the Chinese initiative with the Indian one and believe that India respects the sovereignty and territorial integrity of the countries, which is positively supported by the Central Asian states. Thus, in a joint communiqué issued after the First India-Central Asia Meeting of NSAs/Secretaries of the Security Councils in 2022, it was stated that "connectivity initiatives should be based on the principles of transparency, broad participation, local priorities, financial sustainability and respect for the sovereignty and territorial integrity of all countries"[76].

Conclusion

India and China now have significant influence in constructing trade routes and executing ambitious programs to enhance regional connectivity. The Silk Road and the Great Indian Spice Route were ancient trade routes connecting western and eastern areas. Their contributions to international commerce have continually fostered the progress and prosperity of participating nations. The commercial routes between India and China provide both symbolic and practical proof of the escalating competition between both nations in the area and with other international actors. In order to address economic issues, it is essential to establish links within an area and collaborate across other regions. The IMEEC and INSTC economic corridors are emerging transportation links that have the potential to connect India with Europe.

The following conclusions that may be drawn from the findings of the research.

First, the function that transportation corridors play in the processes of regionalization is quite important. It is possible for them to encourage economic development in the nations that they go through if they move commodities in an effective manner.

The second point is that India is becoming a more powerful and important entity in the region, and transportation corridors have the potential to be an effective instrument for exerting

[74] J. P. Panda. Revitalizing INSTC: Analyzing…, op. cit.

[75] India becomes a key player. From the Economic Times, 2022. Retrieved January 1, 2024, from https://infra.economictimes.indiatimes.com/news/urban-infrastructure/india-becomes-a-key-player-in-central-asia-riding-on-infra-projects/96451374?redirect=1

[76] India becomes a key player. From…, op. cit.

geopolitical influence in the area. Taking into account all of the geopolitical factors will be very necessary in order to achieve long-term success in the area.

Acknowledgments

The Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan funds the research. The targeted funding program is BR18574168 "The role of Kazakhstan in deepening regional integration of CA countries and its sustainable development goals within modern global trends.".

Streszczenie:

W historii Wielki Jedwabny Szlak i jeszcze starszy Wielki Indyjski Szlak Korzenny były dwoma niezależnymi traktami handlowymi, które łączyły Zachód i Wschód. Przyczyniły się do handlu międzynarodowego, który zawsze był motorem rozwoju i dobrobytu zaangażowanych krajów. Obecnie Indie i Chiny są kluczowymi graczami w budowaniu szlaków handlowych i inicjowaniu wielkich projektów w celu wzmocnienia więzi regionalnych. Indyjskie i chińskie korytarze handlowe są nie tylko symbolami tych wysiłków, ale także przejawem rosnącej konkurencji między tymi dwoma sąsiadującymi mocarstwami i innymi zewnętrznymi graczami, takimi jak Stany Zjednoczone, Unia Europejska i Arabia Saudyjska. Niniejszy artykuł ma na celu przeprowadzenie analizy porównawczej obu inicjatyw w kontekście geopolityki i geoekonomii. Pomimo szybko zmieniającego się krajobrazu geopolitycznego Eurazji, tak jak wcześniej, istnieje zapotrzebowanie na połączenia wewnątrzregionalne i integrację transregionalną, które pomagają rozwiązywać problemy gospodarcze. Chińska inicjatywa „Jeden Pas, Jedna Droga" jest coraz częściej krytykowana jako narzędzie nacisku. Indie zyskują punkty w tworzeniu pozytywnego wizerunku jako wpływowego gracza zdolnego do przeciwstawienia się chińskiej ekspansji. Korytarz gospodarczy łączący Indie i Europę (Korytarz Gospodarczy Indie - Bliski Wschód - Europa (IMEEC)) będzie przebiegał przez Mumbaj (Indie), Dubaj (ZEA), Rijad (Arabia Saudyjska), (Jordania), Hajfę (Izrael) i Pireus (Grecja). Jednak memorandum podpisane na 18 Szczycie Liderów G20, który odbył się we wrześniu 2024 r. w Indiach, w sprawie utworzenia korytarza gospodarczego IMEC nie przewiduje zobowiązań finansowych ze strony sygnatariuszy. Projekt jest trudny do zrealizowania ze względu na koszty i trudności techniczne dotyczące połączeń odcinków morskich i lądowych. Innym szlakiem logistycznym łączącym Indie i Europę jest Międzynarodowy Korytarz Transportowy Północ-Południe (INSTC), który ma długość 7200 kilometrów, a znaczna jego część przebiega przez Federację Rosyjską i Iran.

Słowa kluczowe:

IMEEEC, INSTC, CPEC, Indie, Chiny, integracja regionalna,
szlaki handlowe, korytarze transportowe

Key words:

IMEEC, INSTC, CPEC, India, China, regional integration,
trade routes, transport corridors

Bibliografia:

1. Ali, A. (2016). China Pakistan Economic Corridor: Prospects and Challenges for Regional Integration. Arts and Social Sciences Journal, 7(4). https://doi.org/10.4172/2151-6200.1000204
2. Ardashova, P. (2022). The North-South transport corridor will connect Russia, India and Iran. RGRU. Retrieved December 31, 2023, from https://rg.ru/2022/07/12/iz-mumbai-v-piter.html
3. Aslan, K., & Rashid, Y. (2020). The Increasing Role of Geoeconomics: Competition between the Chabahar and the Gwadar Ports. Center for Iranian Studies in Ankara (IRAM), 1–40. Retrieved from www.iramcenter.org
4. Belov (Yurtaev), V. I., & Binish. (2022). India, Russia and Iran: a New Study on "North — South" International Transport Corridor. Information and Innovations, 16(4), 18–25. https://doi.org/10.31432/1994-2443-2021-16-4-18-25
5. BlueDotNetwork@state.gov. (2023). Blue Dot Network - United States Department of State. US department of State. https://www.state.gov/blue-dot-network/
6. Caspian Summit. (2018). President of Russia. Retrieved December 31, 2023, from http://www.kremlin.ru/events/president/news/58296
7. Chatterjee, B., & Singh, S. (2020). Regional Connectivity in South Asia: Corridors of Knowledge for Peace and Development, (May 2023), 183–199. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/resrep24374.20
8. Cross-border Infrastructure. (2023). Asia Regional Integration Center. Retrieved January 1, 2024, from https://aric.adb.org/initiative/international-north-south-transport-corridor
9. Dinic, L. (2022). Will the EU's Global Gateway Undermine the BRI? China-US Focus. Retrieved January 1, 2024, from https://www.chinausfocus.com/finance-economy/will-the-eus-global-gateway-undermine-the-bri
10. Gogna, S. (2019). Assessing India's engagements in the INSTC and analyzing its implications on India's commercial and strategic interests. Strategic Analysis, 43(1), 1–12. https://doi.org/10.1080/09700161.2019.1573747
11. Grajewski, N. (2022). An Illusory Entente: The Myth of a Russia-China-Iran "Axis." Asian Affairs, 53(1), 164–183. https://doi.org/10.1080/03068374.2022.2029076
12. Haboudinejad, G., & Ali, T. (2022). Geopolitics of Ports: Balancing in India's Geopolitical Strategy (Emphasizing the Role of Chabahar Port). Geopolitics Quarterly, 18(65), 150–187.
13. Hillman, J. E. (2019). Corruption Flows Along China's Belt and Road. Center for Strategic and International Studies. Retrieved January 1, 2024, from https://www.csis.org/analysis/corruption-flows-along-chinas-belt-and-road

14. Hossein, S., Mamaghani, B., & Asadikhomami, A. (2021). China and Chabahar; Opportunities and Challenges of the Cooperation of Iran and China in the Indian Ocean. Trade Journal of World Sociopolitical Studies|, 5(4), 803–832. Retrieved from https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/
15. Hussain, F., Ahmad, M. S., Nawaz, S., & Atif, M. (2021). Challenges to China-Pak Economic Corridor (CPEC): The Indian perspective. Elementary Education Online, 20(5), 3764–3770. Retrieved from https://www.ilkogretim-online.org/fulltext/218-1616824158.pdf
16. India becomes a key player. (2022). From the Economic Times. Retrieved January 1, 2024, from https://infra.economictimes.indiatimes.com/news/urban-infrastructure/india-becomes-a-key-player-in-central-asia-riding-on-infra-projects/96451374?redirect=1
17. INSTC and Chabahar Port - new corridors. (2022). MKRU Kyrgyzstan. Retrieved January 19, 2024, from https://www.mk.kg/economics/2022/10/26/mezhdunarodnyy-transportnyy-koridor-severyug-instc-i-port-chabakhar-novye-koridory.html
18. Kasturi, Ch. S. (2022). Is the INSTC Russia's new economic escape route? Aljazeera. Retrieved January 1, 2024, from https://www.aljazeera.com/economy/2022/7/27/russias-new-economic-escape-route
19. Kaya, E. (2023). The Role of INSTC in India's Central Asian Strategy. Ankara Center for Crisis and Policy Studies. Retrieved January 1, 2024, from https://www.ankasam.org/the-role-of-instc-in-indias-central-asian-strategy/?lang=en
20. Khan, Z., Khan, K. H., & Koch, H. (2023). Aggregating an economic model and GIS to explore trade potentials of India-Caspian countries and a way forward for INSTC. Research in Globalization, 7. https://doi.org/10.1016/j.resglo.2023.100154
21. Kim, Y., & Blank, S. (2021). Iran and Afghanistan between China and India: Great Power Competition for Regional Connectivity in South and Central Asia. Korean Journal of Defense Analysis, 33(4), 665–687. https://doi.org/10.22883/kjda.2021.33.4.006
22. Loginova, K. (2023, September). Empty corridor: the USA and India decided to pave the way to Europe. Izvestiya. Retrieved January 19, 2024, from https://iz.ru/1572244/kseniia-loginova/pustoi-koridor-ssha-i-indiia-reshili-prolozhit-puti-v-evropu
23. Malysheva, D. (2021). International North–South Transportation Corridor in the Strategy of Russia. Russia and New States of Eurasia, (2), 59–72. https://doi.org/10.20542/2073-4786-2021-2-59-72
24. Markey, D., & Larsen, J. (2022). From Bad to Worse. Asian Survey, 62(5–6), 782–810. https://doi.org/10.1525/as.2022.1804494
25. Mukhia, A., & Zou, X. (2022). Mapping Indians (Re)Connection to Eurasia. Russia in Global Affairs, 20(2), 184–204. https://doi.org/10.31278/1810-6374-2022-20-2-184-204
26. "North-South." (2023). Special Economic Zone "LOTUS." Retrieved December 31, 2023, from https://sezlotos.ru/about/international-transport-corridor-north-south/
27. Ogden, C. (2022). The Double-Edged Sword: Reviewing India–China Relations. India Quarterly, 78(2), 210–228. https://doi.org/10.1177/09749284221089530

28. Panda, J. P. (2023). Revitalizing INSTC: Analyzing Geopolitical Realignments and the China Factor. Institute for Security and Development Policy. Retrieved January 1, 2024, from https://isdp.eu/publication/revitalizing-instc-analyzing-geopolitical-realignments-and-the-china-factor/
29. Panda, J. P., & Baruah, A. G. (2019). Foreseeing India-China relations: The 'compromised context' of rapprochement. Asia Pacific Issues, 2019(138), 1–8.
30. Passi, R. (2017). Money Matters: Discussing the Economics of the INSTC. ORF Occasional Paper.
31. Pillai, K. S. (2023). The India-Middle East-Europe Economic Corridor (IMEC) and China's Belt and Road Initiative (BRI) offer a compelling perspective. LinkedIn. Retrieved January 7, 2024, from https://www.linkedin.com/pulse/india-middle-east-europe-economic-corridor-imeec-chinas-dr-ks-pillai
32. Pitlo III, L. B. (2023). How History and Diplomacy Drive China's Belt and Road as it Turns 10. China-US Focus. Retrieved January 1, 2024, from https://www.chinausfocus.com/finance-economy/how-history-and-diplomacy-drive-chinas-belt-and-road-as-it-turns-10
33. Raghavan, S. (2019). The security dilemma and India-China Relations. Asian Security, 15(1), 60–72. https://doi.org/10.1080/14799855.2019.1539818
34. Roy, M. S., & Roy, R. (2017). Placing India in the emerging regional dynamics of central Asia. Revista UNISCI, 2017(45), 85–116. https://doi.org/10.5209/RUNI.57285
35. Sarma, H. Ch. (2018). Turning the International North-South Corridor Into a Digital Corridor. Sravnitelnaya Politika - Comparative Politics, 9(4), 124–138.
36. Sharma, R. K., & Atri, G. (2023). India and Russia in International Organizations: Motives, Strategies, and Outcomes. Vestnik MGIMO-Universiteta, 16(2), 49–64. https://doi.org/10.24833/2071-8160-2023-2-89-49-64
37. Siddiqui, H. (2023, September 10). Financialexpress. World leaders launch India-Middle East-Europe Economic Corridor seen as counter to China's BRI - Defiance News | The Financial Express. https://www.financialexpress.com/business/defence-world-leaders-launch-india-middle-east-europe-economic-corridor-seen-as-counter-to-chinas-bri-3238862/
38. Spector, R. A. (2002). The North-South Transport Corridor. Brookings. Retrieved January 2, 2024, from https://www.brookings.edu/articles/the-north-south-transport-corridor/
39. Strulkova A. (2023). RIAC: EU Global Gateway Initiative in Central Asia. RIAC. https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/postsoviet/initsiativa-es-globalnye-vorota-v-tsentralnoy-azii/
40. Ullah, N., & Abbas Brohi, M. (2018). International North-South Transport Corridor: Challenges and Opportunities for Pakistan. Stratagem (Vol. 1, pp. 100–113). Retrieved from http://journal.cscr.pk/stratagem/index.php/stratagem/article/view/10/
41. Vinokurov, E. Y., Ahunbaev, A., & Zaboev, A. I. (2022). International North–South Transport Corridor: Boosting Russia's "pivot to the South" and Trans-Eurasian connectivity. Russian Journal of Economics, 8(2), 159–173. https://doi.org/10.32609/j.ruje.8.86617

42. With Israeli-Palestinian conflict or not, IMEEC is just a castle in the air. (2023). Global Times. Retrieved January 7, 2024, from https://www.globaltimes.cn/page/202310/1299672.shtml
43. Yan, L. (2023). The Belt and Road Initiative 10 Years On. China-US Focus. Retrieved January 1, 2024, from https://www.chinausfocus.com/finance-economy/the-belt-and-road-initiative-10-years-on
44. Zakharov, A. (2023). The International North-South Transport Corridor: The Prospects and Challenges for Connectivity between Russia and India. Vestnik MGIMO-Universiteta, 16(2), 216–234. https://doi.org/10.24833/2071-8160-2023-2-89-216-234

Jakub Adamkiewicz

Wojskowa Akademia Techniczna
im. Jarosława Dąbrowskiego

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Kierunki rozwoju polityk energetycznych w Unii Europejskiej w świetle pierwszego dwudziestolecia XXI wieku

Wstęp

W historii współczesnej Europy bezpieczeństwo energetyczne stanowiło jedną z fundamentalnych wartości, które wpływały na kształtowanie się stosunków politycznych między krajami Starego Kontynentu. Idea integracji europejskiej wywodzi się przecież z potrzeby wzmocnienia gospodarczego i energetycznego państw, które zainicjowały proces jednoczenia. Konieczność poprawy stanu bezpieczeństwa zaowocowało powstaniem 18 kwietnia 1951 roku Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali – zalążka dzisiejszej Unii Europejskiej. Sześć lat później te same państwa zawiązały Europejską Wspólnotę Energii Atomowej oraz Europejską Wspólnotę Gospodarczą. Każda z wymienionych organizacji w różnym zakresie umożliwiała kształtowanie polityki energetycznej Europy. Dla pierwszej z nich istotne było zapewnienie dostaw nośników energii, druga zajmowała się bezpieczeństwem produkcji, zaś trzecia stworzyła podwaliny prawne dla procesu liberalizacji rynku energii[77]. Bezpieczeństwo energetyczne jest zatem jednym ze spoiw, które połączyły państwa UE w obecny międzynarodowy byt.

Proces konsolidacji państw europejskich dotychczas postępował w dość stałym rytmie. Ostatnia nowa gwiazda na unijnej fladze pojawiła się 1 lipca 2013 r., kiedy to wspólnota przyjęła Chorwację. Wówczas to ponad 60% z pośród 46 oficjalnie uznawanych (niezależnych) europejskich państw znalazło się w strukturach UE. Wszelako 2019 roku doszło do

[77] Por. R. Riedel, *Supranacjonalizacja bezpieczeństwa energetycznego w Europie. Podejścia teoretyczne*, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2010, s. 28.

potwierdzenia bezprecedensowej decyzji o odłączeniu się od Unii jednego z jej najważniejszych członków – Wielkiej Brytanii. Sytuacja ta rzutuje nie tylko w wewnętrzną sytuację ekonomiczną i polityczną europejskiej wspólnoty, ale również wpływa na jej potencjał kształtowania sektora energetycznego. Oto bowiem Zjednoczone Królestwo jest (lub było) jednym z dwóch państw UE (obok Danii) dysponujących własnymi, mającymi znaczenie gospodarcze, zasobami ropy naftowej. Tym samym potencjał energetyczny UE uległ degradacji rzutując na możliwe kierunki rozwoju tego obszaru gospodarki europejskiej.

Dodatkowo sektor energetyki europejskiej, jak niewiele innych, stanowi gęstwinę sprzecznych interesów państw oraz korporacji zarabiających olbrzymie pieniądze na dystrybucji surowców oraz technologii produkcji i przetwarzania energii. Rozbieżność celów i potrzeb ujawnia się w licznych dyskusjach na forum europejskim, prowadząc często do nie osiągania konsensusu w jakże istotnej kwestii wspólnoty energetycznej. Jakkolwiek podstawowe założenia bezpieczeństwa energetycznego UE nie zmieniły się od jej zarania. Wciąż konieczne jest zapewnienie stałych dostaw paliw, osiąganie oczekiwanego poziomu produkcji mocy oraz jej dystrybucji do ostatecznych odbiorców. Odmienne są natomiast koncepcje i metody, poprzez które owe potrzeby bezpieczeństwa są realizowane. Dotyczy to zarówno kształtowania relacji z państwami dostarczającymi ubogiej surowcowo Europie niezbędne paliwa, jak i przyjętych modeli produkcji, dystrybucji i magazynowania energii oraz podejścia do zagadnień ekologicznych i rynkowych w ramach tej dziedziny gospodarki.

Wspólnotę energetyczną uratować może zbieżność wyzwań i zagrożeń, przed którymi stoją niemal w równym stopniu wszystkie państwa Unii. Przyporządkować je można do dwóch zasadniczych kategorii – związanych z zapewnieniem źródeł produkcji wszelakich form energii oraz ochrony przed zagrożeniami ekologicznymi będącymi konsekwencją stosowanych technologii energetycznych. Można też mówić o szczegółowych wyzwaniach współczesnej europejskiej energetyki. Na sztandarach transformacji energetycznej widnieje przede wszystkim problem globalnego ocieplenia klimatu. Ale za tym transparentnym zagadnieniem kryje się wiele innych potrzeb. Po pierwsze jest to uniezależnienie od importu surowców energetycznych, zwłaszcza ze strony państw obecnych w regionach obfitujących w kryzysy militarne i polityczne. Po wtóre idzie o wciąż rosnący globalny popyt na energię. Kolejnym wyzwaniem jest uporanie się z wewnętrznymi potrzebami organizacji wspólnotowego sektora energetyki: stworzenie zintegrowanego rynku energii, budowanie „mostów" łączących sieci elektroenergetyczne poszczególnych państwa oraz zwiększenie stabilności energetycznej. Wszystkie te wzywania znajdują odzwierciedlenie w kolejnych wytycznych i dyrektywach Komisji Europejskiej w zakresie energetyki. Pomimo różnic między państwami Unia

stopniowo, ale względnie skutecznie, ukierunkowuje ich działania w pożądaną stronę. Dzięki temu można podejrzewać jaka będzie przyszłość energetyczna Europy.

Zarys kultur energetycznych państw europejskich

Ewolucja strategii energetycznych w Europie wiąże się z postępem technologicznym i naukowym, pozwalającymi spojrzeć na problem bezpieczeństwa z różnych perspektyw. Nie bez znaczenia dla tego procesu są też niestałość w stosunkach międzynarodowych oraz nierównomierne ulokowanie surowców energetycznych na świecie. W zależności od dostępu do zasobów oraz możliwości technicznych i politycznych, poszczególne kraje europejskie stosują odmienne polityki energetyczne. Można je przyporządkować do kilku charakterystycznych typów kulturowych. Wśród czynników wpływających na zróżnicowanie europejskich strategii energetycznych wymienia się przynajmniej sześć. Po pierwsze jest to czynnik geofizyczny związany z potencjałem energetycznym zawartym w dostępnych złożach surowców oraz uwarunkowaniach lokalnego klimatu. Po drugie bodziec historyczny, w ramach którego dawne koncepcje rozwoju technologicznego i politycznego kraju przekładają się na jego obecną strategię. Po trzecie czynnik polityczny oddziałujący w zakresie przyjętego modelu polityki zagranicznej i przynależności do organizacji międzynarodowych. Po czwarte czynnik ekonomiczny wyrażany różnicą kosztów i zysków z produkcji energii w danym regionie. Po piąte czynnik społeczny, a więc stopień uświadomienia wyborów politycznych i konsumenckich obywateli. Wreszcie po szóste czynnik technologiczny określany poprzez dostępne rozwiązania techniczne i naukowe. Na kierunek polityki energetycznej wpływają zatem bogactwo naturalne, możliwości finansowe państwa, świadomość społeczna i stopień rozwoju technologicznego.

Badając każdy z tych aspektów z osobna, bądź ujmując je całościowo, można ustalić model kultury energetycznej. Warto przy tym dodać, że typologia tych modeli jest zróżnicowana. Wskaźnik za pomocą którego określono typy kultur energetycznych państw europejskich w niniejszym tekście, stanowi główne źródło energii pierwotnej[78]. Przewagę określonego paliwa nad innymi oszacowano za pomocą zestawienia procentowego konsumpcji energii brutto w krajach europejskich dla poszczególnych źródeł energii pierwotnej. Znajomość dominującego typu paliwa umożliwia łatwą kategoryzację strategii energetycznych, a jednocześnie daje możliwość szerszego spojrzenia na kształtowanie się stosunków

[78] Energia pierwotna to taka, która nie została jeszcze przetworzona na elektryczność, ciepło bądź inny nośnik.

politycznych pomiędzy państwami. W ramach sortowania można wyróżnić 6 typów kultur energetycznych w Europie. Pierwszy model stanowi kultura mieszana charakteryzująca się zrównoważonym udziałem różnych rodzajów źródeł energii: ropy naftowej, gazu ziemnego i węgla, przy dużym wkładzie energii jądrowej i źródeł odnawialnych (OZE). Typ ten reprezentowany jest przez: Belgię, Bułgarię, Niemcy, Słowację, Danię, Wielką Brytanię, Finlandię i Słowenię. Drugi model to kultura zielonej energii z dominującym udziałem źródeł odnawialnych oraz mocno zredukowanym wykorzystaniem paliw kopalnych, niekiedy wspomagana dodatkowo energią jądrową. Takowa proekologiczna strategia realizowana jest na Łotwie oraz w Szwecji, choć tam z dużym udziałem atomu. Francja jako jedyne europejskie państwo reprezentuje trzeci typ – kulturę jądrową, opartą głównie na wytwarzaniu energii w elektrowniach atomowych. Natomiast dominującymi w Europie modelami są kultura naftowa charakterystyczna dla Austrii, Grecji, Hiszpanii, Irlandii, Portugalii, Włoch i Chorwacji oraz kultura gazowa obecna w Holandii, Rosji, Rumunii, na Białorusi, Ukrainie, Węgrzech, Malcie i Litwie. Do ostatniego, szóstego modelu – kultury karbonowej z dominującym udziałem węgla kamiennego i brunatnego, przyporządkowuje się Polskę, Estonię, Macedonię i republikę Czeską (choć tu w znacznych ilościach występuje również gaz i atom)[79]. Do odrębnej kategorii warto zaliczyć Norwegię (nie będącej częścią UE), która jako jedyne państwo w pełni europejskie jest energetycznie samowystarczalna. Polityka energetyczna tego kraju opiera się przede wszystkim na OZE oraz ropie naftowej, której w Norwegii jest pod dostatkiem.

Pomimo częstej dominacji jednego nośnika energii pierwotnej, w większości europejskich państw gospodarka opiera się na kilku rodzajach paliw o różnym poziomie ich dywersyfikacji. Poszczególne polityki energetyczne państw Starego Kontynentu nie są zatem jednolite, nawet w ramach tego samego modelu kultury. Aby uwidocznić te różnice, w powyższej typologii kultur energetycznych nie uwzględniono udziału transportu, w 95 procentach opartego na ropie naftowej[80]. Wszelako jeśli dokonując kategoryzacji typów strategii energetycznych uwzględni się zużycie paliw transportowych, wówczas okaże się, że ropa stanowi ok. 1/3 źródeł energii pierwotnej w Europie. Jednocześnie w każdym europejskim państwie co najmniej 15% ogólnej puli źródeł energii pierwotnej stanowi nafta.

[79] Por. Z. Łucki, W. Misiak, *Energetyka a społeczeństwo. Aspekty socjologiczne*, PWN, Warszawa 2011, s. 74. Por. również *Energy, transport and environment statistics. 2019 e*dition, European Commision, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2019, s. 22.

[80] Por. *Eurostat Statistical books: Panorama of energy. Energy statistics to support EU policies and solutions*, European Commision, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2009, s. 24.

Struktura wykorzystania źródeł energii pierwotnej, wskazuje na znaczące uzależnienie Europy od paliw kopalnych. W samej Unii Europejskiej aż 35% przetwarzanej energii pochodzi z ropy naftowej, niemal 25% z gazu ziemnego a ponad 13% z węgla kamiennego i brunatnego. Jedynie 14% produkowanej energii czerpane jest ze źródeł odnawialnych, a niecałe 13% z elektrowni jądrowych[81], zaliczanych przy tym do rozwiązań najbardziej przyjaznych środowisku naturalnemu. Polityka zwykle ubogich surowcowo państw UE skazuje ją na pogłębiające się uzależnienie od pozaeuropejskich dostawców nośników energii pierwotnej, która łącznie sięga już niemal 55% wykorzystywanych paliw (58% jeśli nie w obliczeniach nie uwzględniamy Wielkiej Brytanii)[82]. W przypadku poszczególnych rodzajów zasobów energetycznych ów stopień zależności przyjmuje różne rozmiary. Węgiel kamienny i jego pochodne importowane są na poziomie ok 43% ogólnego zużycia, gaz ziemny ok 74%, zaś ropa naftowa w wymiarze aż 86 procent. Najmniej samodzielne są Cypr, Malta, Luxemburg, Belgia, Włochy, Portugalia i Litwa, które zasilane są w zakresie od 70% zagranicznej energii. Natomiast do względnie samowystarczalnych państw Unii zaliczyć należy Danię, Estonię, Rumunię i Szwecję nieprzekraczających pułapu 35% uzależnienia[83]. Znaczna niezależność energetyczna tych krajów wiąże się nie tylko z dostępnością zasobów w obrębie własnych granic, ale także z odpowiednio dostosowanymi strategiami dywersyfikacji źródeł i produkcji energii. Niestety nawet w tych krajach polityka bezpieczeństwa nie jest doskonała. Zależność energetyczna państw Unii w ogóle idzie raczej w kierunku pogłębienia tego stanu, niż jego zmniejszenia. Wskazuje na to porównanie statystyk importu mocy z różnych lat. Wystarczy wspomnieć, że do wymienionej grupy państw względnie niezależnych energetycznie zaliczały się jeszcze Republika Czeska, Holandia i Polska[84]. Ta ostatnia stanowi doskonały przykład pogłębiania europejskiego uzależnienia od dostawców źródeł energii pierwotnej. Oto Polska w 2000 roku pozyskiwała zza granicy 10,6%, w 2010 r. już 31,5%, a w 2018 r. uzależnienie sięgało aż 44,8 procent[85]. Można zaobserwować, iż tendencja popadania w zależność dotyczy w dużej mierze krajów o gospodarce węglowej. Najczęściej są to republiki niegdyś związane z blokiem socjalistycznym. Wiąże się to prawdopodobnie z restrykcyjną polityką ekologiczną Unii, niechętnej paliwom węglowym. W dłuższej perspektywie takie podejście może okazać niekorzystne nie tylko dla tych państw, ale również dla wspólnoty europejskiej.

---

[81] Por. *UE energy in figures. Statistical pocketbooks 2019*, European Commision, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2019, s. 45.
[82] Por. *Energy data. 2020 editions*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2020, s. 22.
[83] Por. *UE energy in figures. Statistical pocketbooks…*, op. cit., s. 25
[84] Por. *Eurostat Statistical books: Panorama of energy…*, op. cit., s. 28.
[85] Por. *Energy data. 2020 editions…*, op. cit., s. 22.

Koncepcje bezpieczeństwa surowcowo-energetycznego w Unii Europejskiej

Trzeba pamiętać, iż Europa nie jest całkowicie pozbawiona surowców węglowodorowych. Wszak dość znacznymi ich zasobami dysponują w UE: Wielka Brytania, Dania (ropa i gaz) oraz Polska, Niemcy, Republika Czeska i Grecja (węgiel)[86]. Niestety pozostałe państwa wspólnoty europejskiej dysponują ograniczonym potencjałem tych kopalin, w efekcie czego nie są w stanie zaspokoić własnymi środkami nawet podstawowych potrzeb energetycznych. Właściwie tylko dwa europejskie kraje mają dość rozległe złoża surowców, aby same mogły eksportować je w znacznych ilościach. Są to Norwegia i Federacja Rosyjska nienależące wszelako do Unii Europejskiej, będące natomiast jej głównymi dostawcami ropy naftowej i gazu ziemnego. Nie są to bynajmniej jedyne źródła, z których Unia pozyskuje te niezbędne gospodarczo surowce. Pozostała część pochodzi z państw Afryki i Bliskiego Wschodu: Algierii, Kataru, Nigerii (gaz), Libii (gaz i ropa), Arabii Saudyjskiej i Iranu (ropa). Jak wspomniano wcześniej Europa importuje także węgiel kamienny, który – nie licząc Rosji – sprowadzany jest głównie z Kolumbii, USA, Australii, RPA oraz Indonezji[87].

Państwa sprzedające surowce energetyczne dla Unii Europejskiej można przyporządkować do czterech grup. Pierwszą stanowią eksporterzy ropy naftowej i gazu ziemnego z niestabilnych gospodarczo i militarnie regionów – głównie kraje muzułmańskie. W skład drugiej grupy wchodzą państwa przyjazne UE, pozostające z nią w bliskich relacjach gospodarczych i politycznych. W trzecim wariancie należy umieścić państwa rozwijające się o nie w pełni wykorzystanym potencjale surowcowym, np. z obszaru Afryki Subsaharyjskiej. I wreszcie do odrębnej, czwartej kategorii zaliczyć trzeba Federację Rosyjską, która jest głównym dostawcą nośników energii pierwotnej dla Unii i przewagę tą wykorzystuje w dość agresywnej polityce zagranicznej. Z pośród wymienionych grup dostawców paliw wyłaniają się dwie, wobec których zależność jest potencjalnie niebezpieczna dla państw europejskich. Z jednej strony dotyczy to Rosji, która w oparciu o bogactwo energetyczne próbuje odtworzyć swoją dawną mocarstwową pozycję. Z drugiej zaś wiąże się krajami muzułmańskimi z północnej Afryki i Bliskiego Wschodu, które bardziej lub mniej otwarcie przyznają się do niechęci względem państw z kręgu tzw. cywilizacji zachodniej, reprezentowanej m.in. przez UE. Warto zastanowić się nad stosunkami Europy z państwami przyporządkowanymi do wymienionych grup, albowiem jednym z istotniejszych aspektów bezpieczeństwa energetycznego jest przecież zależność od dostawców paliw.

---

[86] Por. *Eurostat Statistical books: Panorama of energy…*, op. cit., s. 38-100.
[87] Por. *2010 Survey of Energy Resources*, World Energy Council, London 2010, s. 42-60.

Federacja Rosyjska dysponuje jednym z największych potencjałów energetycznych na świecie. Przoduje w wydobyciu zarówno ropy, gazu ziemnego jak i węgla, niemal zawsze zajmując jedno z pierwszych dziesięciu pozycji w rankingach paliwowych[88]. Ów bogactwo pozwala jej na wykorzystywanie surowców energetycznych jako narzędzia polityki wewnętrznej i zagranicznej. W tym też kryje się zagrożenie. Groźba wstrzymania dostaw gazu lub ropy stanowi wcale nie rzadką metodę nacisku politycznego Rosji na inne państwa. Wszelako obiekt szantażu zwykle jest wybierany z rozwagą. Najczęściej dotyczy państw dawnego bloku wschodniego – utraconego w latach 90-tych dwudziestego wieku obszaru dominacji politycznej Rosji. Strategia owa ma na celu swoistą odbudowę dawnej strefy wpływów. Według Saschy Müllera-Kraennera (2009, s. 69)[89] byłe republiki sowieckie mają wręcz „popaść w gospodarcze uzależnienie od centralnej potęgi i stać się jej politycznie posłuszne".

Import surowców energetycznych z Bliskiego Wschodu także nie jest w pełni bezpieczny. Kierunek ten uzasadniają czynniki ekonomiczne, zwłaszcza w przypadku ropy naftowej, której globalne wydobycie w blisko 30% skupione jest właśnie w tym regionie. Sama tylko Arabia Saudyjska pozyskuje około 20% światowych zasobów nafty. Ryzyko związane z obszarem bliskowschodnim jednak jest znaczne. Wynika ono z dużej niestabilności gospodarczo-politycznej tej części świata, która rzutuje na pewność dostaw paliw. Punktów zapalnych potencjalnego konfliktu jest wiele: były już dwie wojny w Iraku, istnieje ciągłe napięcie wokół konfliktu izraelsko-palestyńskiego, zaś Iran prowokuje zachód rozwojem programu atomowego. A spory zbrojne w rejonie Bliskiego Wschodu zawsze przekładają się na sytuację gospodarczą zachodu. Tak jak miało to miejsce w latach 70-tych XX wieku, kiedy nastąpił jeden z większych kryzysów naftowych w historii. Oto w 1973 roku państwa OPEC[90] zdecydowały się nałożyć embargo na handel ropą naftową z krajami popierającymi Państwo Żydowskie w wojnie izraelsko-egipskiej. W efekcie nastąpił kryzys gospodarczy i walutowy, który dotknął wszystkich wysoko rozwiniętych krajów. Dopiero zmniejszenie energochłonności gospodarek USA, Japonii i zachodnioeuropejskich kilka lat później doprowadziło do zażegnania kryzysu regionie[91].

---

[88] Przykładowo Federacja Rosyjska jest siódma na świecie pod względem posiadania rezerw ropy naftowej.

[89] Por. S. Müller-Kraenner, *Bezpieczeństwo energetyczne. Nowy pomiar świata*, tłum. K. Jankowska, Wydawnictwo Z Naszej Strony, Szczecin 2009, s. 69.

[90] OPEC - Organizacja Krajów Eksportujących Ropę Naftową z siedzibą w Wiedniu, do której należą kraje Arabskie wydobywające ropę oraz Wenezuela, Nigeria, Ekwador

[91] Por. L. Gębczyk, *Wszystkie drogi (i tak) prowadzą na bliski wschód*, „Gazeta sympozjalna" 2007, nr 8, s. 9.

Ważny bufor bezpieczeństwa dla Europy stanowią kraje stabilniejsze gospodarczo i politycznie od Rosji i Bliskiego Wschodu. Do grupy tych państw zaliczyć należy Norwegię, USA, a w przyszłości być może Kanadę dysponującą znacznymi zasobami ropy naftowej zgromadzonej w formie piasków bitumicznych lub Meksyk, którego potwierdzone złoża ropy wynoszą 211,214 mld baryłek. Państwa te należą do tego samego modelu kulturowego co Europa. Są też z nią ściśle powiązane interesami gospodarczymi, politycznymi a nawet militarnymi. Niestety zasoby ropy, gazu i węgla w tych krajach są bądź to niewystarczające do utrzymania energetyki całej Europy, bądź też wymagają stosowania dużo kosztowniejszych, niekonwencjonalnych i szkodliwych środowiskowo metod wydobycia (np. szczelinowanie głębinowe).

Konieczne są zatem inne bezpieczne źródła strategicznych surowców. Alternatywę stanowi Afryka środkowo-zachodnia z Nigerią i Angolą na czele. „Czarny kontynent" przyczynia się obecnie do 12% światowej produkcji ropy naftowej i udział ten stale wzrasta. Już dzisiaj około 70% inwestycji zagranicznych w Afryce dotyczących surowców energetycznych realizują Stany Zjednoczone oraz dawne europejskie państwa kolonialne: Francja i Wielka Brytania. Kraje zachodnie nie są jednak jedynymi uczestnikami afrykańskiego rynku surowców. Wobec Unii Europejskiej i USA rośnie konkurencja w postaci Chińskiej Republiki Ludowej, która inwestuje nawet w niestabilnych politycznie państwach i regionach. Co więcej chińskie koncerny państwowe prowadzą agresywną politykę wydobywczą działając bardziej w kategoriach szybkich zysków niż długofalowego zabezpieczenia zasobów. Przybliżają tym samym zagrożenie szybkiego wyczerpania globalnych surowców energetycznych[92].

Współczesne wyzwania i zagrożenia energetyki w Europie

Problem wyczerpywania globalnych zasobów surowców energetycznych jest jednym z tych, które najmocniej uderzą w Europę jako kontynent niemal pozbawiony tego rodzaju dóbr. Dlatego właśnie, choć z zagrożeniem tym zmierzy się cały cywilizowany świat, to państwa europejskie jako pierwsze odczują jego konsekwencje. Zjawisko to w pierwszej kolejności dotyczyć będzie ropy naftowej. Teza ta znajduje odzwierciedlenie w literaturze fachowej, w której coraz częściej przytaczany jest termin *peak oil*. Oznacza on moment, gdy globalne wydobycie ropy osiągnie maksymalny pułap i od tego momentu będzie spadać[93]. W chwili jego nastania bliski będzie kres światowej gospodarki opartej na nafcie. Jednak rezerwy poszczególnych państw posiadających zasoby ropy będą kończyć się w różnym czasie. Wiele

[92] Por. S. Müller-Kraenner, *Bezpieczeństwo energetyczne…*, op. cit., s. 88.
[93] Por. Ibidem, s. 15-16.

zależy od racjonalności i tempa wydobycia tego surowca, a różnice w tym zakresie są znaczące. W roku 2019 Arabia Saudyjska zużyła 1,3% udokumentowanych zasobów, tempo eksploatacji w Afryce wyniosło 2,4% natomiast w Rosji aż 3,8 procenta[94]. Przy zachowaniu obecnego poziomu wydobycia istnieje ryzyko, że rosyjska ropa wyczerpie się w przeciągu najbliższych 25 lat. Rachunek ten dotyczy jednak konwencjonalnych zasobów surowca. Tymczasem zarówno w Rosji jak i innych miejscach na świecie występuje jeszcze ropa naftowa zgromadzona w nietypowych złożach, z których czerpać można stosując technologie alternatywnego wydobycia. Próby oszacowania momentu nastąpienia globalnego *peak oil* nie są jednoznaczne, niekiedy jednak wskazują na dość bliski jego termin. Według jednej z pesymistycznych prognoz dokonanej przed laty przez Niemiecki Federalny Zakład Nauk Geologicznych moment ten nastąpić może nawet w 2025 roku[95]. Obecnie jest to jednak zupełnie nierealistyczne założenie. Predykcje wystąpienia tego zjawiska należy odłożyć w czasie, być może nawet o klika dekad. Nie oznacza to wszelako, że ów zagrożenie nie nastąpi. Podobnie jak bardziej odległy w czasie, lecz równie prawdopodobny *peak gas*, czyli maksymalny punkt globalnego wydobycia gazu ziemnego. Szacuje się, że zdarzenie to nastąpi z blisko dziesięcioletnim opóźnieniem w stosunku do *peak oil*.

Groźną konsekwencję współczesnych działań stanowić będzie również niedoinwestowanie sektora produkcji energii. Zagrożenie to precyzował raport Międzynarodowej Agencji Energii (IEA) pod tytułem *World Energy Outlook 2008*[96]. Z publikacji wynikało, że produkcja paliw ze złóż ropy naftowej spada w tempie blisko 9% rocznie. Co więcej modernizacja technik pozyskiwania surowca miała pozwolić co najwyżej ograniczyć ten spadek do poziomu 6,7% rocznie. Problem może zostać czasowo rozwiązany dzięki otwarciu nowych rejonów wydobycia nośników energii pierwotnej. Według szacunków IEA do zabezpieczenia wciąż rosnącego zapotrzebowania na samą tylko ropę naftową na świecie, niezbędne będzie uruchomienie kolejnych źródeł produkcji o łącznym poziomie 64 mln baryłek dziennie. Ilość ta odpowiada sześciokrotności obecnego poziomu wydobycia ropy w Arabii Saudyjskiej[97]. W kontekście szacowanego przez IEA zmniejszania się pułapu produkcji ropy naftowej na świecie, rozważania nad rychłym nastąpieniem *peak oil* niewątpliwie stają się słuszne. Być może przytoczony raport wskazuje wręcz, iż zjawisko to nastąpi szybciej niż zakładano.

---

[94] Por. *Statistical Review of World Energy 2020/69th edition*, BP, Statistical Review of World Energy, London 2020, s. 14, 17.
[95] Por. S. Müller-Kraenner, *Bezpieczeństwo energetyczne…*, op. cit., s. 16.
[96] Por. *World Energy Outlook 2008*, International Energy Agency, Paris 2008, s. 221.
[97] Por. K. Pronińska, *Ewolucja zagrożeń bezpieczeństwa energetycznego*, [w:] *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, pod. red. J. Symonidesa, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 425.

Wszelako jest niemal pewnym, że zjawiska *peak oil* i *peak gas* uda się odwlekać w czasie. Złoża konwencjonalne paliw węglowodorowych kurczą się w szybkim tempie, jednak znaczące ich pokłady wciąż dostępne są w niekonwencjonalnej postaci: piasków bitumicznych czy skał łubkowych. Złoża te już dziś eksploatowane są dość intensywnie. Największe zasoby piasków roponośnych znajdują się w Rosji, Wenezueli i Kanadzie, natomiast potentatem w wydobyciu gazu łubkowego jest obecnie USA. Niestety surowce węglowodorowe występujące w alternatywnej formie obciążone są wadami, których nie można lekceważyć. Przede wszystkim są niebezpieczne dla środowiska naturalnego. Chociaż szkodliwość przyrodnicza technologii wydobycia gazu łubkowego nie została przekonująco udowodniona, eksploatacja piasków roponośnych niezaprzeczalnie prowadzi do pełnej, wręcz spektakularnej, degradacji obszaru z którego surowiec jest pozyskiwany. Co więcej proces technologiczny wydobycia oraz oczyszczania piasku smołowego wiąże się z marnotrawieniem dużych ilości wody, surowców naturalnych a nawet energii. Równowartość aż jednej czwartej części mocy uzyskanej z piasków bitumicznych, przeznaczana jest na wyodrębnienie z nich ropy oraz późniejszą renaturalizację zdewastowanych w skutego tego terenów[98].

Niekonwencjonalne zasoby ropy naftowej i gazu mają wielkie znaczenie dla globalnego bezpieczeństwa energetycznego. Jednak dla Europy stanowią najwyżej zabezpieczenie obecnego *status quo*. Na Starym Kontynencie surowce takie nie występują przecież w ilości dającej jakąkolwiek przewagę na globalnym rynku energii. Władze Unii Europejskiej również nie wydają się zainteresowane poszukiwaniami niekonwencjonalnych zasobów węglowodorów czy rozwijaniem technologii ich wydobycia.

Bardziej Europa zainteresowana jest problem globalnego ocieplenia, do którego w przeszłości znacznym stopniu przyczyniła się. Źródłem bowiem zachodzących zmian klimatycznych na świecie są wzmagające się od początków rewolucji przemysłowej – wszakże zainicjowanej w naszej właśnie części świata – emisje gazów cieplarnianych. Zwłaszcza dwutlenek węgla, wydobywający się z kominów konwencjonalnych elektrowni, przyczynia się do nieustającego wzrostu średniej globalnej temperatury powietrza. Wszak jego udział w atmosferze ziemskiej, obliczany na 280 ppm (ang. part per milion – cząstek na milion) w 1765 r., w roku 1990 wynosił już 354 ppm, natomiast w 2011 r. blisko 391 ppm i wciąż rośnie[99]. Różnica ta dalece przekracza skalę naturalnej zmienności stężenia tego gazu

[98] Por. S. Müller-Kraenner, *Bezpieczeństwo energetyczne…*, op. cit., s. 19.
[99] Por. T. F. Stocker i in., *Climate Change 2013. The Physical Science Basis. Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge University Press, New York 2013, s. 11.

w powietrzu, która w okresie minionych 650 tys. lat zawierała się w przedziale od 180 do 300 cząstek na milion.

Dalsza emisja gazów cieplarnianych spowoduje utrzymanie obecnego trendu zmian zachodzących w systemie klimatycznym. Wskazują na to wszystkie scenariusze zmian środowiska przedstawiane w raportach Międzyrządowego Zespołu do spraw Zmian Klimatu (IPCC). Przewiduje się również, że do 2100 globalna temperatura wzrośnie co najmniej o 1,5, a być może nawet o przeszło 2 stopnie Celsjusza[100]. Konsekwencją tego procesu są anomalie pogodowe obserwowane w wielu regionach świata, które będą się pogłębiać. Wraz z topnieniem lodowców i lądolodów zwiększa się objętość oceanów, zagrażając istnieniu nadbrzeżnych ekosystemów oraz osiedli ludzkich. Przeobrażeniom tym towarzyszą zmiany globalnego cyklu hydrologicznego, powodując większy jeszcze kontrast ilości opadów atmosferycznych na obszarach wilgotnych i suchych. Efektem są nasilające się procesy pustynnienia w przestrzeni międzyzwrotnikowej oraz niespotykanie gorące i intensywnie burzowe lata w średnich szerokościach geograficznych. Obserwuje się również wzrost liczby silnych huraganów i sztormów morskich, które przynoszą ogromne straty finansowe, ekologiczne i ludzkie. Dla Europy oznacza to nie tylko problemy gospodarcze oraz katastrofy ekologiczne, ale również intensyfikację zjawiska emigracji z innych kontynentów, z którym już dziś wiążą się poważne wyzwania.

Koncepcje polityki energetycznej Unii Europejskiej w przyszłości

Zdefiniowane problemy energetyczne UE od ponad dekady mają już określoną receptę. Jest to przyspieszony rozwój zastępowania konwencjonalnych elektrowni ich odpowiednikami wykorzystującymi zasoby odnawialne (OZE) oraz poprawę efektywności energetycznej we wszystkich aspektach wykorzystania energii. Wszak już w 2007 roku podjęto wspólną inicjatywę pakietu klimatyczno-energetycznego (określanego skrótowo mianem 3 x 20), wedle którego wszystkie państwa UE zobowiązały się do 2020 roku ograniczyć emisji dwutlenku węgla o 20%, oraz w podobnej proporcji procentowej zwiększenia udziału technologii OZE i poprawy efektywności zużycia energii w ogóle do roku 2020. Podczas innego szczytu państw członkowskich Unii w 2014 roku podjęto bardziej nawet ambitne zadanie ograniczenia emisji CO_2 o 40% (w stosunku do 1990 roku), osiągnięcia 27% udziału odnawialnych źródeł energii

[100] Por. Ibidem, s. 20.

w bilansie energetycznym Unii Europejskiej oraz dalszą poprawę efektywności produkcji energii (na poziomie co najmniej 27%) do 2030 roku[101].

Efektywność energetyczna wespół z dekarbonizacją i innymi postulatami jest fundamentem Unii Energetycznej – kolejnej inicjatywy Komisji Europejskiej skierowanej na poprawę bezpieczeństwa energetycznego Zjednoczonej Europy (Rozporządzenie (UE) 2018/1999). Koncept ten zakłada uwspólnianie procesu dostaw gazu ziemnego i ropy naftowej do państw europejskich, ale również utrzymanie postulatów obu szczytów energetycznych UE. Wszelako idea owa nie przyjęła się w pełni. Na jej przeszkodzie stanęły wewnętrzne potrzeby państw dominujących w Unii, spośród których każde ma swoje określone priorytety związane z importem konwencjonalnych surowców energetycznych. Konflikt interesów dotyczy w dużej mierze dostaw gazu ziemnego z Rosji do państw w zachodniej części kontynentu (zwłaszcza Niemiec), a Polską racją stanu, w odniesieniu do kolejnych bałtyckich połączeń sieci gazociągów Nord Stream. Rozbieżność potrzeb energetycznych jest w tym przypadku nie tylko źródłem niezgody w kwestiach gospodarki, ale również napędza dysonans polityczny między obu państwami.

Ze względu na niezgodność państw UE w kontekście bezpieczeństwa energetycznego w 2019 roku podjęto następną inicjatywę związaną już *stricte* z niebezpieczeństwem przeobrażeń klimatycznych zachodzących w środowisku naturalnym. Oto podjęto inicjatywę osiągnięcia pełnej neutralności klimatycznej oznaczającej całkowite zniwelowanie emisji dwutlenku węgla do atmosfery do 2050 roku w ramach całej wspólnoty europejskiej. Zamierzenie to oznacza nie tyle koniec jakiejkolwiek emisji CO_2 do atmosfery, a raczej pełne zagospodarowanie tego gazu, np. poprzez jego absorbcję w ramach rolnej lub leśnej (sadzenie drzew)[102]. Idea ta została przyjęta przez większość (27) państw Unii Europejskiej. Jedynym krajem, które nie zdecydowało się podjąć tego ambitnego, choć całkiem wykonalnego zadania, była Polska. Władze tejże wyjaśniały swoją decyzję zbyt silnym powiązaniem gospodarki z węglem, z którego to nie może w konsekwencji całkiem zrezygnować w wyznaczonym czasie. W istocie przeważył partykularny polityczny interes rządzącej opcji politycznej, szukającej poparcia pośród silnego lobby węglowego i górniczego w kraju. Nie oznacza to wszelako, że

[101] Zob. *Green paper a 2030 framework for climate and energy policies*, Brussels, 27.3.2013 COM(2013) 169 final.
[102] Zob. *Clean energy for all Europeans, European Union*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2019.

energetyczna droga Polski nie jest tożsama z europejską. Również ona podąży w przyszłości ścieżką wzrostu udziału odnawialnych źródeł energii, które zdają się być jedynym rozwiązaniem wobec kryzysu klimatyczno-energetycznego. Iż z czasem zdadzą sobie z tego sprawę nawet politycy.

Przyszłość energetyczna Unii Europejskiej wydaje się być zatem powiązana z odnawialnymi źródłami energii. Wśród zalet czyniących je paliwem korzystniejszym od pochodnych węglowodoru wymienia się małą szkodliwość ekologiczną, znaczny potencjał mocy oraz powszechność występowania. A jednak energia odnawialna obarczona jest również dość istotnymi wadami. Dotyczy to zwłaszcza wiatru i promieniowania słonecznego. Stanowią one mało stabilne źródła energii, uniemożliwiające dostosowanie poziomu produkcji do aktualnego zapotrzebowania energetycznego. Zaś gdy elektrownie oparte na OZE wytworzą niezagospodarowaną nadwyżkę mocy (np. nocą, gdy jej zużycie jest niewielkie) bądź wyprodukują jej zbyt mało (np. przy zachmurzonym niebie), staną się zagrożeniem dla systemu energetycznemu podatnego na wahania mocy. Inne odnawialne źródła energii również nie są doskonałe. Uprawy roślin przeznaczanych na produkcję biomasy zabierają przestrzeń rolną, możliwą do wykorzystania w celu wytworzenia żywności. Natomiast źródła geotermalne najczęściej znajdują się na tyle głęboko pod powierzchnią ziemi, że ich eksploatacja z wykorzystaniem współczesnych rozwiązań technicznych nie przynosi wymiernych korzyści finansowych. Zaś bez kapitału prywatnego nastawionego wszakże na zysk, misja rozbudowy systemu energetycznego nie może się powieść.

Odnawialne źródła energii stanowią doskonałe uzupełnienie dla tradycyjnej energetyki, jednak przy obecnym poziomie rozwoju technologicznego nie są wstanie jeszcze samodzielnie zastąpić paliw kopalnych. Problem tkwi zatem w niedostatecznych możliwościach technicznych. Dla UE powinien być to sygnał, iż zbawienie przyniosą jej nowe rozwiązania technologiczne, które przecież mogą zostać opracowane na Starym Kontynencie. Wszakże największy kapitał Europy stanowią jej osiągnięcia cywilizacyjne oraz bogate tradycje naukowe. Potencjał ów powinien być kierowany w stronę opracowywania skuteczniejszych i tańszych technologii energetycznych. Szczególnie intersującym rozwiązaniem wydaje się energetyczne wykorzystanie wodoru (np. w ramach syntezy termojądrowej). Pierwiastek ten zyskuje już znaczenie w motoryzacji, gdzie zaczyna pojawiać się w roli paliwa. Kolejnym krokiem jest zatem opanowanie jego potencjału w celu produkcji energii elektrycznej i cieplnej. Kolejnym ciekawym rozwiązaniem wydaje się rozwój sztucznej inteligencji oraz wykorzystania jej do zarządzania systemami energetycznymi. Dzięki temu możliwe byłoby ustabilizowanie energetyki opartej na OZE, a jednocześnie poprawienie efektywności

energetycznej na etapie przesyłu i konsumpcji. Rozwój wymienionych technologii wymaga jednak woli politycznej i znacznych nakładów finansowych. Na szczęście Unia Europejska udowadniała w przeszłości, że potrafi zmobilizować ogromy kapitał w celu wdrożenia kosztownych projektów, służących wszelako wspólnemu dobru obywateli.

Podsumowanie

Unia Europejska w ramach wieloletnich konstatacji określiła najważniejsze z jej perspektywy wyzwania związane z sektorem energetyki. Jest to problem dysponowania nieznacznym udziałem w dostępie do globalnych zasobów surowców energetycznych oraz pogłębiające się zmiany klimatyczne. W ramach kolejnych aktów normatywnych określających kierunki rozwoju sektora energetycznego na kontynencie wspólnota wskazała rozwiązania dla tak zdefiniowanych słabości. Przede wszystkim stawia się na transformację gospodarek państw członkowskich w kierunku wdrażania rozwiązań proekologicznych – wzrostu efektywności przetwarzania, produkcji i transportu energii oraz wykorzystania dostępnych powszechnie źródeł odnawialnych. W swych dążeniach Unia zachowuje ogromną konsekwencję potwierdzaną na szczytach klimatycznych i energetycznych. Dlatego też wyznaczony kierunek postępu technicznego i wzrostu neutralności klimatycznej europejskiego sektora energii jest niemal pewne. Można wnioskować zatem, że kolejne polityki energetyczne UE zawierać będą jeszcze odważniejsze w swej rewolucyjności wskaźniki postępu ekologizacji zmiany systemów energetycznych.

Streszczenie:

Artykuł stanowi podsumowanie polityki energetycznej Unii Europejskiej w dwóch pierwszych dekadach XXI wieku. Jego celem jest przedstawienie okoliczności stanowiących tło zmian, które zaszły w tym zakresie w kolejnych latach – po osłabieniu gospodarczym starego kontynentu spowodowanym pandemią Covid-19 oraz reorientacją polityczno-militarną UE w efekcie Rosyjsko-Ukraińskiego konfliktu zbrojnego. Porównanie wniosków z artykułu z aktualną strategią klimatyczno-energetyczną zjednoczonej Europy stanowić będzie egzemplifikację zmienności polityk narodowych w obliczu kryzysów międzynarodowych.

Słowa kluczowe:

Bezpieczeństwo energetyczne, polityka klimatyczno-energetyczna, Unia Europejska

Key words:

Energy security, climate and energy policy, European Union

Bibliografia:

1. 2010 Survey of Energy Resources, World Energy Council, London 2010.
2. Clean energy for all Europeans, European Union, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2019.
3. Energy data. 2020 editions, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2020,
4. Energy, transport and environment statistics. 2019 edition, European Commision, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2019.
5. Eurostat Statistical books: Panorama of energy. Energy statistics to support EU policies and solutions, European Commision, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2009.
6. Gębczyk L., Wszystkie drogi (i tak) prowadzą na bliski wschód, „Gazeta sympozjalna" 2007, nr 8.
7. Green paper a 2030 framework for climate and energy policies, Brussels, 27.3.2013 COM(2013) 169 final
8. Łucki Z., Misiak W., Energetyka a społeczeństwo. Aspekty socjologiczne, PWN, Warszawa 2011.
9. Müller-Kraenner S., Bezpieczeństwo energetyczne. Nowy pomiar świata, tłum. K. Jankowska, Wydawnictwo Z Naszej Strony, Szczecin 2009.
10. Pronińska K., Ewolucja zagrożeń bezpieczeństwa energetycznego, [w:] Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń, pod. red. J. Symonidesa, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
11. Riedel R., Supranacjonalizacja bezpieczeństwa energetycznego w Europie. Podejścia teoretyczne, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2010.
12. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1999 z dnia 11 grudnia 2018 r. w sprawie zarządzania unią energetyczną i działaniami w dziedzinie klimatu, zmiany rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 663/2009 i (WE) nr 715/2009, dyrektyw Parlamentu Europejskiego i Rady 94/22/WE, 98/70/WE, 2009/31/WE, 2009/73/WE, 2010/31/UE, 2012/27/UE i 2013/30/UE, dyrektyw Rady 2009/119/WE i (EU) 2015/652 oraz uchylenia rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 525/2013.
13. Statistical Review of World Energy 2020/69th edition, BP, Statistical Review of World Energy, London 2020.
14. Stocker T. F. i in., Climate Change 2013. The Physical Science Basis. Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press, New York 2013.
15. UE energy in figures. Statistical pocketbooks 2019, European Commision, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2019.
16. World Energy Outlook 2008, International Energy Agency, Paris 2008.

Artur Życki

Uniwersytet Jana Kochanowskiego
w Kielcach

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Polska i Ukraina wobec unijnej polityki klimatycznej. Pola współpracy w sektorze energetyki

Polityka klimatyczna Unii Europejskiej jest przejawem dbałości o środowisko naturalne i co jest się z tym nierozłącznie związane troski o jakość życia przyszłych pokoleń. Polska jako członek UE i Ukraina jako kraj kandydujący są uczestnikami tej polityki, a sektor energetyczny jest głównym obszarem działań w tym zakresie. Przedmiotem pracy jest ukazanie podejścia Polski i Ukrainy do procesu wdrażania unijnej polityki klimatycznej, ze wskazaniem pól współpracy w pozyskiwaniu czystej energii. Praca dotyczy okresu wojny rosyjsko-ukraińskiej (2022) z odniesieniami do okresu sprzed ataku Rosji na Ukrainie, kiedy infrastruktura energetyczna tego państwa nie doznała jeszcze większego uszczerbku. Istotnym ogranicznikiem pracy był dostęp do aktualnych danych, które zmieniały się w wyniku działań wojennych. Dlatego autor przytaczając dane w nawiasach podaje okres którego dotyczą. Praca nie odnosi się do całego spektrum działań obu krajów wobec unijnej polityki klimatycznej, a dotyczy tylko sektora energetycznego. Celem badań jest ukazanie stanu współpracy Polski i Ukrainy w sektorze energetyki i wskazanie perspektyw jej rozwoju. Przy czym, te działania muszą wpisywać się w politykę klimatyczną UE. W publikacji została przyjęta hipoteza, że Polska i Ukraina mogą być komplementarne w wytwarzaniu i dystrybuowaniu czystej energii, a najbardziej może to być efektywne w energetyce jądrowej i fotowoltaice. W pracy zastosowano metodę dedukcji i analizy porównawczej z wykorzystaniem dostępnych danych gromadzonych przez Międzynarodową Agencję Energetyczną, Bank Światowy, Bloomberg New Energy Finance, Agencję Rynku Energii, Ministerstwo Energetyki Ukrainy.

Polska jako kraj członkowski UE i Ukraina jako oficjalny, od 22.06.2022 r., kandydat do Wspólnoty zobowiązane są do realizacji celów klimatycznych Unii i postanowień Porozumienia Paryskiego. Unijne cele klimatyczne wymagają przeprowadzenia transformacji energetycznej, która wynika z faktu że:

- Polska jest jednym z największych producentów energii z węgla w Europie, co oznacza wysoki poziom emisji gazów cieplarnianych. Nasz kraj wydobywa 96,2% węgla kamiennego i 19% węgla brunatnego w UE (dane za 2021 rok)[103];
- Ukraina prowadzi wojnę, skutkiem czego jej infrastruktura energetyczna jest zniszczona. Kijów planując powojenną odbudowę ma zamiar oprzeć wytwarzanie energii o atom i OZE, przy jednoczesnym zminimalizowaniu strat energii w przesyle i ograniczyć utratę ciepła w budynkach.

1. Ukraina

Do czasu wojny Ukraina posiadała nadwyżki wytworzonej mocy. Jeśli chodzi o bilans energetyczny, to do rozpoczęcia wojny udział produkcji jądrowej w strukturze wytwarzania energii elektrycznej wynosił od 50 do 60%. Spośród państw UE tylko Francja miała zbliżony poziom atomu w bilansie energetycznym. Pozostałe 40% energii elektrycznej, którą produkowano przed wojną w Ukrainie rozkładała się między elektrownie: wodne, cieplne, szczytowo-pompowe i wiatrowe.

1.1. Energia z atomu

Ukraina ma ogromny potencjał dla rozwoju energetyki jądrowej, około 70 % towarów i usług niezbędnych przy budowie i eksploatacji elektrowni atomowych wytwarza samodzielnie. Ukraina posiada unikalne przedsiębiorstwa, które własnym nakładem sił, od czasu uzyskania niepodległości do wybuchu wojny, przeprowadziły modernizację wszystkich atomowych bloków energetycznych. Wszystkie panele kontrolne, we wszystkich elektrowniach jądrowych są obecnie produkcji ukraińskiej. Jej piętą Achillesa jest brak paliwa jądrowego, które jest importowane, w tym z Rosji. Kijów od początku swej niepodległości zmniejszał swą zależność od rosyjskiego paliwa jądrowego. Na początku ukraińskiej niepodległości Moskwa miała monopol w dostawach paliwa do ukraińskich elektrowni atomowych. Sukcesywnie ten stan rzeczy zmieniał się i przed wojną 2022 roku już połowa paliwa jądrowego pochodziło spoza Rosji od amerykańskiej firmy Westinghouse Electric Company .

W Ukrainie projekt zastąpienia rosyjskiego paliwa na paliwo innego producenta rozpoczął się w 2005 roku. Wymiana paliwa następuje w cyklach. Potrzebne są 4 lata do tego, aby cały rdzeń reaktora był obciążony paliwem jednego dostawcy, w tym wypadku Westinghouse.

[103]Dane Eurostatu za rok 2021 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_-_an_overview&action=statexp-seat&lang=pl [dostęp 20.04.2023]

Rozpoczynając tego typu działania uwzględnić trzeba wspomniane 4-letnie cykle technologiczne. Dlatego za bezpieczny horyzont czasowy odejścia od rosyjskiego paliwa eksperci uznają 5 lat i jest to zbieżne z możliwościami technologicznymi. Na mniej więcej tyle lat elektrownie atomowe mogą gromadzić paliwo jądrowe, które jest bardzo wydajne w porównaniu do paliw kopalnych. Z jednego grama uranu uzyskujemy mniej więcej tyle energii co z 2-3 t węgla. Czyli dla elektrowni 1000 megawatów, potrzeba około 25 t paliwa rocznie. Do tej samej mocy elektrowni węglowej potrzebowalibyśmy 3 miliony ton węgla, co wypadku tego paliwa uniemożliwia gromadzenie go na tak duży zapas. W przypadku atomu jest to zwyczajowa praktyka.

Obecnie jest dobry moment na wykluczenie Rosatomu z procesu dostawcy paliwa jądrowego nie tylko do Ukrainy ale także do istniejących 18 reaktorów jądrowych w krajach Europy Środkowej, tj.: w Czechach, na Węgrzech, w Bułgarii, Słowenii i Słowacji. Trzeba jednak pamiętać, że wcześniej podjęte w tym obszarze działania (zwłaszcza po 2014 roku kiedy Moskwa zajęła Krymu) przyniosły tylko w części oczekiwane rezultaty. Na rynku atomowych elektrowni postradzieckich, trwa walka o bycie dostawcą paliwa jądrowego pomiędzy wspomnianą amerykańską firmą Westinghouse, a dostawami z Rosji. Konflikt o Krym spowodował przejęcie znacznej części dotychczasowych rosyjskich dostaw przez Amerykanów, ale nie była to trwała zmiana. Rosatom, wykorzystując mechanizmy korupcyjne oraz nieuczciwą konkurencję, ponownie wypchnął usługi Westinghouse z Czech, a nawet z Finlandii. Taka sytuacja trwała do wojny 2022 roku. Wówczas zmieniło się wszystko i decydenci z europejskich krajów dotąd importujący rosyjskie paliwo zostali zmuszeni, poprzez nacisk opinii publicznej i sankcje, zrewidować swe decyzje nawet jeśli oferta rosyjska była tańsza. W skład kosztu rosyjskiego paliwa jądrowego wchodzi bowiem cena krwi, a to dla społeczności europejskiej jest nie do zaakceptowania, a sankcje poddają w wątpliwość stabilność dostaw paliwa jądrowego z Rosji.

Przewidywany okres eksploatacji ukraińskich elektrowni jądrowych uzależniony jest od odbywających się raz na dziesięć lat przeglądów stanu technicznego. Sporządzane na tej podstawie sprawozdanie dotyczy analizy bezpieczeństwa, jeśli wypada ona pomyślnie termin eksploatacji elektrowni atomowej przedłużony zostaje na kolejnych 10 lat. Ten standard funkcjonuje na całym świecie i np. w USA przedłużono, bądź planuje się przedłużyć, terminy eksploatacji jądrowych bloków energetycznych nawet do 80 lat. Podobna tendencja, oprócz Niemiec, jest w krajach europejskich. Tak więc energia z atomu będzie w dającej się przewidzieć perspektywie podstawowym, obok OZE, źródłem czystej energii dla Ukrainy. Mając tradycje, doświadczenie, technologię w tym zakresie i wpisując się w unijną politykę

klimatyczną Ukraina będzie rozwijać swą energetykę jądrową. Celem jest zaspokojenie, zwielokrotnionych po wojnie, potrzeb własnych a rozważany jest też eksport tej czystej energii. Dla osiągniecia tych celów Ukrainie brakuje tylko pokoju.

1. 2. Energia ze źródeł odnawialnych. Rola OZE w powojennej odbudowie Ukrainy

Ukraina dążąc do Unii Europejskiej przyjmuje politykę energetyczną Wspólnoty. Rozwój Odnawialnych Źródeł Energii był imponujący już przed wojną 2022 roku. Wojna zahamowała proces rozwoju OZE i poczyniła wiele zniszczeń w tym obszarze, ale władze nie zaniechały planów rozwoju tego sektora a tylko wcześniejsze zamierzenia zostały przesunięte w czasie. Stan OZE na Ukrainie przed wojną przedstawiał się w sposób następujący:

- w ciągu ostatnich pięciu lat (przed wojną) Ukrainie udało się przyciągnąć około 10 miliardów euro inwestycji w branżę OZE;
- Ukraina w ocenie agencji Bloomberg w 2019 r. zajmowała 8 miejsce spośród 140 państw, ze względu na atrakcyjność inwestycyjną w OZE**;**
- pod względem tempa rozwoju zielonej energii Ukraina w 2019 roku znalazła się w gronie TOP10 gospodarek światowych, a w 2020 roku w pierwszej piątce krajów Europy pod względem tempa rozwoju energetyki słonecznej;
- w strukturze produkcji energii elektrycznej przed wojną OZE stanowiły 8% ogólnego bilansu energetycznego;
- przedwojenny mix odnawialnych źródeł energii przedstawiał się następująco: elektrownie słoneczne 58%, elektrownie wiatrowe 32%, biomasa 3%, elektrownie wodne 2%, biogaz 5%. Powyższe dane są zmienne gdyż w każdym dniu i miesiącu w poszczególnych latach jest różne nasłonecznienie i różna siła wiatru[104].

Rosyjskie wojska, świadomie niszcząc infrastrukturę energetyczną, spowodowały że infrastruktura energetyczna Ukrainy jest uszkodzona w ponad 50% (stan na koniec 2022 roku) i stale powiększa się. W tym energetyka wiatrowa poniosła 90% strat i uszkodzeń. Władze, pomimo wojny, zgodnie z projektem *Narodowego planu działań na rzecz rozwoju energetyki odnawialnej do 2030 r.* oraz *Narodowej strategii energetycznej Ukrainy* planują osiągnąć udział odnawialnej energii w bilansie energetycznym kraju do poziomu 25% we wspomnianym 2030 roku. Przy czym, myśląc o przyszłej odbudowie kraju zakłada się wprowadzenie takich działań i technologii, które spowodują energooszczędność odbudowywanych i nowo

[104] Climatescope Emerging Markets Outlook 2020, Energy transition in the world's fastest growing economies, December 09, 2020, Bloomberg NEF
https://2020.global-climatescope.org/assets/data/reports/climatescope-2020-report-en.pdf [dostęp 2.05.2023]

budowanych budynków. Niewątpliwą zaletą branży OZE w Ukrainie jest fakt, że jest ona jednym z nielicznych sektorów, który jest czysty od korupcji i transparentny. Ilość firm działających na rynku jest na tyle duża, że nie ma zjawiska centralizacji, koncentracji aktywności w rękach państwa lub oligarchów. Władze Ukrainy zamierzają odbudować infrastrukturę kraju w taki sposób by stworzyć najnowocześniejszy system energetyczny w Europie, dostosowany do aktualnych i przyszłych wymogów UE. W obszarze OZE nacisk zostanie położony na niewielkie elektrownie wiatrowe, które budowane będą także na morzu[105].

2. Polska

2.1. Energia z atomu

W Polsce zamiary uruchomienia elektrowni atomowej nie zostały dotychczas zrealizowane. Długa historia, sięgającej lat 80 minionego wieku, planowania i budowania tego typu obiektów nie zakończyła się sukcesem. 2 grudnia 1989 roku rząd podjął decyzję o wstrzymaniu budowy, niemalże ukończonej Elektrowni Jądrowej Żarnowiec, a w kolejnym roku zdecydował o likwidacji tej inwestycji. Polska pozbawiła się na kolejne dziesięciolecia czystej i taniej energii. Ten stan rzeczy istnieje do dnia dzisiejszego, a jego zmiana wymuszona została przez czynniki zewnętrzne. Do głównych z nich należą: polityka klimatyczna Unii Europejskiej i wojna na Wschodzie, która spowodowała niestabilność dostaw surowców energetycznych z Rosji. Konieczność odchodzenia od paliw kopalnych, w tym głównie od węgla, i zastąpienia energii z nich wytwarzanej energią z OZE, determinuje potrzebę uzupełniania tej ostatniej i stabilizowania jej dostaw. Takim potencjalnym, czystym źródłem i stabilizatorem energetycznym (niezależnym od sytuacji pogodowej) jest energia z elektrowni jądrowych. Przyjmując ten fakt, główne siły polityczne w kraju, w konsensusie podjęły decyzje o budowie elektrowni atomowych w Polsce. Na początku 2023 roku podpisano w tej sprawie porozumienie ze wspomnianą amerykańską firma Westinghouse[106], a kolejny projekt będzie realizowany z Koreańczykami[107]. Planowane są następne tego typu inwestycje i to zarówno

[105] Проект Національного плану дій з розвитку відновлюваної енергетики на період до 2030 року https://saee.gov.ua/sites/default/files/DraftNPDVE_2030_SAEE_21_09_2022.pdf [dostęp 12.04.2023] Енергетична стратегія України на період до 2030 року https://de.com.ua/uploads/0/1703-EnergyStratagy2030.pdf [dostęp 14.04.2023]

[106] 22 lutego 2023 r. spółka Polskie Elektrownie Jądrowe podpisała umowę z firmą *Westinghouse* dotyczącą przygotowania projektu budowy pierwszej elektrowni jądrowej w oparciu o amerykańską technologię AP1000.

[107] 31 *października* 2022 roku Polska Grupa Energetyczna i Zespół Elektrowni „Pątnów-Adamów-Konin" podpisały list intencyjny z firmą Korea Hydro & Nuclear Power Co. w sprawie budowy elektrowni jądrowej w Pątnowie, w oparciu o koreańską technologię reaktorów APR 1400.

realizowane przez sektor państwowy jak i firmy prywatne. Niestety, realizacja tego typu inwestycji, ze względu na stosowane wysoko zaawansowane technologie i wymogi bezpieczeństwa, jest rozciągnięta w czasie. Prąd z pierwszej elektrowni jądrowej realizowanej przez Westinghouse ma zasilić polski bilans energetyczny w 2033 roku. Korzystniej przedstawia się sytuacja, w tym obszarze, z ogłoszonymi w kwietniu 2023 roku inwestycjami Orlenu. Spółka poinformowała o planowanej budowie kilkunastu małych reaktorów jądrowych SMR (Small Modular Reactors), które mają być uruchomione w 2029 roku.

Tak więc, program energetyki jądrowej w Polsce nabiera tempa. Przy czym, przedstawiane są różne warianty jego rozwoju. Można wykorzystać pod tego typu inwestycje obszary po likwidowanych elektrowniach na węgiel brunatny. Rozważana jest też zamiana kotłów na węgiel kamienny, w istniejących elektrowniach, na małe reaktory modułowe. Te rozstrzygnięcia pozwoliłyby na szybką dekarbonizację przy równoczesnym zachowaniu większości infrastruktury istniejących elektrowni i sieci dystrybucji. Nie bez znaczenia są również koszty. Projekty modernizacyjne zakładające przejście z węgla na atom są o 28-35% tańsze od budowy nowych elektrowni jądrowych. Takie rozwiązanie zredukuje również koszty społeczne, które powstaną z chwilą likwidacji wspomnianych elektrowni i kopalń węglowych.

2.2. Energetyka odnawialna (OZE)

Przed przejściem do energetyki odnawialnej w Polsce spójrzmy na trendy globalne jakim ona podlega. Po pierwsze, koszt energii z OZE od 2017 roku jest porównywalny z kosztami pozyskiwania energii z paliw kopalnych[108]. Od 2016 r. odnawialne źródła energii odpowiadają za prawie dwie trzecie przyrostu nowych mocy na świecie. Najszybciej rozwijającym się sektorem tej energetyki jest fotowoltaika[109]. Przy czym, stale zmniejsza się koszt instalacji fotowoltaicznej, największy spadek jej cen odnotowano w latach 2006-2014 i w tym okresie był on rzędu 70%[110]. Po drugie, globalnym liderem w wytwarzaniu energii z OZE są Chiny. Przypada na nie 1/3 (2022 rok) nowych mocy elektrowni wiatrowych i fotowoltaicznych. Za nimi podążają Stany Zjednoczone, Indie, a dopiero potem Unia Europejska. Na korzyść Wspólnoty w walce ze zmianami klimatycznymi przemawia jej konsekwentna polityka obniżania emisji CO2. I tak, w latach 1990 – 2018 emisje dwutlenku węgla, w państwach Unii

[108] Renewable Power Generation Costs in 2020, IRENA, JUNE 2021 https://www.irena.org/publications/2021/Jun/Renewable-Power-Costs-in-2020 [dostęp 23.05.2023]
[109] Renewables 2017. Analysis and forecasts to 2022, International Energy Agency, October 2017. https://www.iea.org/reports/renewables-2017 [dostęp 14.04.2023]
[110] *Polska energetyka na fali megatrendów,* Forum Analiz Ekonomicznych, Warszawa, styczeń 2016, s. 16.

Europejskiej, zmniejszyły się o 23 proc., przy jednoczesnym wzroście gospodarczym o ponad 61 proc[111]. Ten kierunek w polityce Unii jest kontynuowany. Podczas Orędzia o stanie Unii Europejskiej Przewodnicząca Urszula von der Leyen (16.09.2020) ogłosiła zwiększenie redukcja emisji do 2030 r. Mają być one zredukowane o 55% w stosunku do roku 1990.

W Polsce aktualna struktura (kwiecień 2023) produkcji energii elektrycznej wygląda następująco: prawie 67% to węgiel kamienny i brunatny, OZE to ponad 24%, gaz to ponad 9%. Natomiast w ramach OZE 90% energii (dane na koniec 2022 roku) wytwarzana jest poprzez fotowoltaikę i elektrownie wiatrowe. Zaznaczyć przy tym należy, że dane są zmienne, gdyż OZE nie jest stabilnym źródłem energii[112].

Dostawy zielonej energii to zasadniczy problem dla polskiej gospodarki, szczególnie dla przemysłu eksportującego do krajów Unii Europejskiej. Niebawem najprawdopodobniej znajdziemy się w sytuacji, w której żaden produkt obecny na rynku europejskim nie będzie mógł zawierać energetycznego śladu węglowego. Ta sytuacja, by nie doszło do załamania polskiego eksportu, zmusza do redukcji wytwarzana energii z paliw kopalnych i zastąpienia ich energią ze źródeł odnawialnych. Tylko dwie technologie z OZE mogą w krótkim relatywnie czasie w znaczącym stopniu poprawić krajowy bilans energetyczny w dostawach zielonej energii. Są to:

- wielkoskalowe źródła solarne, budowane głównie na terenach post-górniczych,
- lądowa i morska energetyka wiatrowa.

Za ich pomocą można realnie przeprowadzić udaną transformację energetyczną do 2030 roku. Przy czym, obie technologie muszą być wspomagane (jako stabilizator dostaw) źródłami gazowymi, gdyż do tego czasu nie uda się wybudować i uruchomić elektrowni atomowych. By jednak odnieść sukces w produkcji czystej energii trzeba zacząć od zmian legislacyjnych, które przywrócą zaufanie biznesu do decyzji państwa. Temu celowi służyłoby przyjęcie, przy konsensusie wszystkich opcji politycznych w Polsce, konstytucji energetycznej. Tego typu dokument nakreśliłby średnio i długookresowe cele polityki państwa w energetyce, co wprowadziłoby stabilność i przewidywalność w tym obszarze. Nie może powtórzyć się

[111] *Zjednoczeni w realizacji unii energetycznej i działań w dziedzinie klimatu – Przygotowanie fundamentów w celu zapewnienia udanego przejścia na czystą energię,* Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. COM(2019) 285 final, Komisja Europejska, Bruksela 2019. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0285&from=EN [dostęp 20.05.2023]

[112] Dane Agencji Rynku Energii [dostęp 28.04.2023]

sytuacja kiedy poprzez legislację krajową nastąpiło zahamowanie rozwoju nowoczesnych technologii w energetyce. A z taką sytuacją mieliśmy do czynienia, kiedy przyjęto *Ustawę z dnia 20 maja 2016 r. o inwestycjach w zakresie elektrowni wiatrowych* (Dz. U. 2016 poz. 961). Dzięki konstytucji energetycznej biznes uzyskałby pewność, że następujące po sobie ekipy rządowe nie będą negatywne weryfikowały decyzji swych poprzedników. To umożliwiłoby podejmowanie śmiałych, a zarazem racjonalnych decyzji inwestycyjnych w OZE.

Przy czym, zwiększenie wytwarzania czystej energii tj. energetyki wiatrowej i źródeł solarnych ma w Polsce obiektywnie bardzo korzystne warunki rozwoju. Budowę wielkoformatowych elektrowni solarnych i elektrowni wiatrowych można przeprowadzić na bazie planów transformacyjnych elektrowni węgla brunatnego. I tak, np. w Bełchatowie źródła odnawialne mogą początkowo współpracować z zanikającą energetyką węglową, a duże moce zielonej energii można będzie stabilizować przez określony czas węglem, następnie gazem. Jeśli rozpoczniemy tę transformację szybko to, zdaniem ekspertów, około 2050 roku Bełchatowska Zielona Elektrownia mogłaby pracować samodzielnie. I wówczas stabilizatorem i magazynem energii byłby nie węgiel czy gaz, a działająca w jej ramach elektrownia szczytowo – pompowa. I co ważne, na terenach pokopalniach i elektrowniach opartych na węglu brunatnym istnieje cała infrastruktura przesyłowa. Przez co transformacja będzie mniej kosztowna. Zamianie ulegnie tylko źródło wytwarzania energii, paliwo jądrowe zastąpi węgiel, a to spowoduje, że energia stanie się czystą. Finansowanie tych działań można oprzeć o środki unijne przeznaczone na rekultywację terenów pokopalnianych bądź z programu sprawiedliwej transformacji.

Podsumowując problematykę OZE w Polsce, należy zwrócić uwagę na kilka aspektów. Dzisiejsze zaniechania w transformacji energetyczno-klimatycznej doprowadzą do niedoborów wymaganej ilości czystej energii. Taki stan rzeczy będzie bardzo poważnym zagrożeniem dla funkcjonowania całej polskiej gospodarki. Wynika to z dużego prawdopodobieństwa, że po 2030 roku w Europie możliwość sprzedaży produktów o wysokim śladzie węglowym zostanie ograniczona. Brak możliwości zapewnienia dostaw zielonej energii może stanowić przesłankę dla wielkich europejskich firm produkujących w Polsce do wycofania się z naszego kraju. Przeniosą one produkcję do państw, gdzie dostawy czystej energii będą zapewnione. Taką możliwość zasygnalizowała już Ikea. Nieprzeprowadzenie transformacji polskiej energetyki zatrzyma, a być może cofnie rozwój kraju o dekady. Trwanie przy energetyce z paliw kopalnych jest tym bardziej niezrozumiale, że energia z OZE jest coraz tańsza i staje się konkurencyjna cenowo. Już dzisiaj lądowe farmy wiatrowe to źródło najtańszej energii. Ceny jakie są proponowane na aukcjach z tego źródła są poniżej cen

oferowanych na Towarowej Giełdzie Energii. Proces ten we wszystkich odmianach OZE będzie postępował. Reasumując: transformacja energetyczna w Polsce jest niezbędna, a jej opóźnianie jest sprzeczne z interesem narodowym.

3. Współpraca Polski i Ukrainy w polityce energetycznej

Ukraina jest stroną Traktatu Paryskiego, dotyczącego działań na rzecz ochrony klimatu, a energetyka jądrowa obok energetyki OZE jest niskoemisyjna i wpisuje się w postanowienia traktatowe. Ukraina dysponuje atomem, ma dziesięciolecia doświadczeń i bardzo dobrze wykształconą kadrę w dziedzinie budowania i bezpiecznego eksploatowania elektrowni atomowych. W obszarze OZE Kijów również nie jest pariasem. Przed wojną czystą energię produkowano tam w elektrowniach słonecznych (75%) i wiatrowych (25%)[113]. Eksperci uważają, że proporcje te powinny być odwrotne i do tego uzupełniane biogazem. Władze uznały ich argumentację i po wojnie, w procesie odbudowy energetyki z OZE, zamierzają więcej uwagi poświęcić elektrowniom wiatrowym. Symbioza stabilnej energii z atomu z rozporoszonymi źródłami z OZE jest naturalna i po stworzeniu nowoczesnych sieci przesyłowych będzie bardzo wydajna. Przy czym Kijów, cały czas zamierza rozwijać obok OZE energetykę atomową i po uruchomieniu wyłączonych w wyniku wojny tego typu elektrowni, rozważa budowę małych i średnich reaktorów modułowych.

W Polsce dotychczas niewiele osób wierzyło w budowę elektrowni jądrowych. Ten sceptycyzm firm i inwestorów wynikał z faktu, że przez lata było dużo dyskusji, planów i zamierzeń w tym zakresie, a realnie niewiele lub zgoła nic się nie działo. Wojna zmieniła wszystko, jesteśmy państwem frontowym, atom jest najlepszym stabilizatorem dla OZE, jest czysty i daje poczucie bezpieczeństwa energetycznego. Wszystko wskazuje na to, że projekt ten wreszcie będzie realizowany. Wybór wykonawcy z USA, który jest jednocześnie naszym głównym partnerem strategicznym, nie przesądza wprawdzie o sukcesie przedsięwzięcia, ale bardzo go uprawdopodabnia. Dzisiaj wydaje się przesądzone, że elektrownie jądrowe w Polsce powstaną. Z kolei rozwój OZE, głównie elektrowni wiatrowych i słonecznych, pomimo przeszkód legislacyjnych, problemów z przesyłem, braku magazynów energii, pewnego oporu społecznego oraz antyrynkowej działalności monopolistów i ich oddziaływaniu na władze, postępuje. Rozstrzygnięcia unijne w tym zakresie są jednoznaczne i korzystne dla czystej energii. Sytuacja wydaje się być zero – jedynkowa, albo Polska zaakceptuje zieloną politykę UE i przeprowadzi w tym obszarze niezbędne inwestycje, albo de facto znajdzie się poza Unią.

[113] Dane Ministerstwa Energetyki Ukrainy za 2021 rok

Tak przedstawia się perspektywa rozwoju energetyki w Polsce i w Ukrainie. Trzeba przy tym pamiętać, że w obu krajach system energetyczny stworzony został jeszcze w latach 50-tych XX wieku i kończą się jego możliwości techniczne. Natomiast nowoczesne technologie, które się pojawiły i cały czas będą się rozwijać, powodują że dekompozycja starego systemu wytwarzania energii następuje na naszych oczach i proces ten będzie przyspieszał. W świecie powstaje zupełnie nowy system odzwierciedlający energetykę XXI wieku. Jednym z jego wariantów jest system autonomicznych obszarów wielkości gminy lub dwóch gmin czy parafii, które bilansują zużycie energii wewnętrznie. Pomysł miałby być oparty na systemie spółdzielczym. W ramach tego systemu od samego początku należy integrować prąd z ciepłem i elektromobilnością. Elementem niezbędnym takiego systemu jest tak zwany stabilizator, czyli źródło prądu, z którego pochodzi między 15 a 25% energii. Ów stabilizator to SMR-y małe reaktory modułowe, resztę potrzeb miałyby zabezpieczać biogazownie, geotermia, hydroenergetyka, słońce, wiatr albo też instalacje termicznego przetwarzania biomasy. Pewność dostaw energii i niskie ceny są tu nadrzędnym celem. Epokowa zmiana jaka nadchodzi w obszarze energetyki dotyczy nie tylko jej produkcji ale i jej przesyłu. Stary system wyczerpał swoje możliwości, transformacja z paliw kopalnych na OZE i atom jest koniecznością. Warszawa i Kijów powinny dokonać jej poprzez inwestowanie w najnowsze wręcz futurystyczne rozwiązania.

Te nowe rozwiązania są możliwe również dzięki zmianie postaw społecznych. Węgiel przestaje być akceptowalny, OZE powszechnie uznawane jest za dobre rozwiązanie dostarczające czystej energii, znikł strach przed atomem. Więcej, społeczności lokalne rywalizują pomiędzy sobą o inwestycje z obszaru energetyki jądrowej. Samorządy, zachowując się racjonalnie, liczą na stworzenie nowych miejsc pracy, rozwój lokalnej przedsiębiorczości, środki z podatków. Według szacunków OECD planowane dwie pierwsze elektrownie jądrowe stworzą w Polsce 40 tys. bezpośrednich i pośrednich miejsc pracy[114].

Ukraina posiada know-how i doświadczenie w budowie i eksploatacji elektrowni atomowych. Jest to dobre i perspektywiczne pole współpracy pomiędzy naszymi krajami. Przed rozpoczęciem inwestycji atomowych trzeba rozpocząć współpracę z Kijowem, głównie w obszarze kształcenia kadr. W Ukrainie w atomie specjalizują się nawet niektóre szkoły średnie, dobrze w tym obszarze rozwinięte jest kształcenie akademickie oraz badania w instytutach naukowych. W Polsce, w tym zakresie nie mamy rozwiniętego szkolnictwa na żadnym poziomie. Ten stan rzeczy trzeba zmienić, a nie stanie się to z dnia na dzień, a nawet z roku na

[114] A. Juszczak, *Ekonomiczne aspekty inwestycji jądrowych w Polsce – wpływ na biznes, rynek pracy i społeczności lokalne,* Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2022, s. 16.

rok. Naszym zasobem jest tylko Państwowa Agencja Atomistyki, całą resztę musimy zbudować od podstaw. Działania te muszą być przemyślane, dalekowzroczne i zaplanowane z wyprzedzeniem. Trzeba przy tym korzystać z najlepszych światowych wzorców. Nawet nasi partnerzy z Ukrainy nie mogą posiąść monopolu w zakresie kształcenia polskich specjalistów z energetyki jądrowej. Nasi naukowcy i studenci muszą kształcić się w najlepszych światowych uczelniach, być uczestnikami zagranicznych staży, uczestniczyć w międzynarodowych projektach. Uczyć się trzeba także od praktyków, jak choćby francuskiego przedsiębiorstwa Électricité de France zajmującego się dostarczaniem energii elektrycznej. Jednocześnie rozpocząć należy tworzenie rodzimych kierunków i specjalności uniwersyteckich dedykowanych energetyce jądrowej, także Polska Akademia Nauk musi rozpocząć budowę kapitału naukowego w tym obszarze. Oprócz uznanych ośrodków z USA czy Francji pamiętać należy, że nasi partnerzy z Ukrainy posiadają znaczący dorobek naukowy. Posiadają oni bardzo dobrych fizyków, w tym zaangażowanych w prace Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej. Mają odpowiednią infrastrukturę, w Charkowie zbudowany został jeden z pierwszych akceleratorów w świecie. Podejmując te wszystkie działania pamiętać trzeba, że sektor jądrowy jest szczególnie regulowaną dziedziną. Każdy gram uranu, plutonu nawet jeśli jest przenoszony z jednego laboratorium do drugiego musi być raportowany do Unii Europejskiej. Wprowadzić w te wszystkie procedury i zasady bezpieczeństwa mogą nas Ukraińcy.

Pomimo wojny Ukraina rozpoczęła debatę na temat powojennej odbudowy infrastruktury energetycznej. W styczniu 2023 r. Gabinet Ministrów Ukrainy wydał zgodę na rozpoczęcie budowy dwóch nowych reaktorów AP 1000. Bloki będą montowane w Chmielnickiej elektrowni AES (typ Atomowej Elektrowni Radzieckiej) a dostawcą ma być Westinghouse. Aktualnie najstarszy z pracujących reaktorów jądrowych w Ukrainie dopuszczono został do użytku w 1980 roku, a najmłodsze dwa bloki energetyczne w 2004 roku. Ukraina ma wszystko, poza pokojem, do dalszego rozwoju przemysłu atomowego. Dysponuje potencjałem naukowym, prawie 50-letnim doświadczeniem w użyciu AES, rozwiniętą infrastrukturą materiałową oraz techniczną. Zajmuje 12 miejsce pod względem wielkości zasobów i 11 w produkcji uranu na świecie[115]. Ma zorganizowaną logistykę dostaw paliwa jądrowego, aktywnie wprowadza strategie związane z bezpiecznym postępowaniem z wypalonym paliwem jądrowym z reaktorów energetycznych. Charakteryzuje się też ogromnym kapitałem profesjonalistów w obrębie przemysłu atomowego. Polska jest na początku tej drogi. Na

[115] *Wydobycie i produkcja uranu. Program jądrowy na Ukrainie,* Analizy i opracowania: Program polskiej energetyki jądrowej, Departament Energii Jądrowej Ministerstwa Energii, Warszawa 2016.

pierwsze 2 elektrownie jądrowe, które są planowane w polskim programie energetyki jądrowej, potrzeba około 200 miliardów złotych. W Polsce, dotychczas nie funkcjonowały firmy zajmujące się stricte działalnością na rzecz energetyki jądrowej. Według danych Ministerstwa Klimatu i Środowiska zarejestrowanych jest jednak ok. 80 firm, mających pewne doświadczenie w budowie i eksploatacji instalacji atomowych. Część z nich świadczyła dotąd usługi poza krajem. Duży był odzew (zgłosiło się do MKiŚ ponad 300 firm) organizacji zainteresowanych współpracą przy budowie planowanych elektrowni atomowych. Atom to wielki biznes. We Francji sektor jądrowy zarówno ten wytwarzający energię, jak i sektor firm oferujących usługi dla elektrowni jądrowych czy produkujących komponenty, zatrudnia około 400.000 osób. Transformacja energetyczna i możliwość zacieśnienia współpracy z Ukrainą w energetyce jądrowej jest epokową szansą dla Polski.

Zakończenie

Niezależność energetyczna jest uważana za drugi najważniejszy czynnik bezpieczeństwa każdego państwa. To bezpieczeństwo Polski i Ukrainy będzie musiało być skorelowane z bezpieczeństwem energetycznym całej Europy. Rozwój źródeł odnawialnych, w obliczu katastrofy klimatycznej i polityki Unii Europejskiej (pakiet Fit for 55), nabiera szczególnego znaczenia. OZE, obok atomu, w przyszłości będzie kształtowało system bezpieczeństwa energetycznego obu państw. Dlatego ich współpraca w tych obszarach jest nakazem chwili, a oba kraje, przynajmniej częściowo, w energetyce są wobec siebie komplementarne. Tak więc, potwierdzona została przyjęta w pracy hipoteza, że Polska i Ukraina współpracując ze sobą w energetyce mogą osiągnąć efekt synergiczny.

W Polsce brakuje obecnie i dość długo brakować będzie kadr dla energetyki jądrowej. Kadry takie posiada Ukraina, mają one potrzebną wiedzę i bogate doświadczenie. Są one dla Polski niezbędne przy budowie i eksploatacji elektrowni jądrowych oraz do wykształcenia rodzimych kadr. Z kolei w Ukrainie, po wojnie, będą przeprowadzone duże inwestycje w OZE. Do tej pory (luty 2023) w wyniku działań wojennych uległo zniszczeniu ok. 90% ukraińskich wiatraków i 50% paneli fotowoltaicznych. W tym obszarze Polska mogłaby pełnić, przynajmniej częściowo wobec Ukrainy rolę podobną jaką Kijów może odegrać wobec Polski w atomie. Zwłaszcza pomyślna realizacja, w ostatnich latach, fotowoltaiki może z polskich firm czynić wiarygodnych partnerów dla odbudowy i rozbudowy tego segmentu OZE w Ukrainie. Realizując tego typu inwestycje należałoby ustrzec się błędów jakie popełniliśmy u siebie. Chodzi tu o nadmiar energii w okresie letnim i w związku z tym wyłączeniami instalacji. Dlatego równolegle z inwestycjami w OZE musi powstać sieć magazynów energii. Kolejnym

polem współpracy powinno być połączenie sieci energetycznych. W obu krajach występuje zróżnicowane zapotrzebowanie na energię w określonych godzinach i porach roku. Co więcej, przez najbliższe lata po wojnie, kiedy gospodarka nie będzie jeszcze w pełni uruchomiona, Ukraina powinna być eksporterem czystej energii. Polska takiej energii będzie potrzebowała.

Wymienione pola współpracy, będą realizowane w konkurencyjnym otoczeniu zewnętrznym. Dlatego niezbędne jest porozumienie międzyrządowe, które nakreśli ramy tej współpracy na zasadach wzajemności. Dobre relacje, powstałe podczas wojny, których przejawem była państwowa i społeczna pomoc Polaków dla Ukrainy, dają podstawę do pozytywniej realizacji powyższych dezyderatów. Podsumowując autor rekomenduje: podjęcie współpracy Polski z Ukrainą przy budowie i przyszłej eksploatacji elektrowni jądrowych, działania na rzecz zaangażowania polskich firm przy odbudowie i instalowaniu nowych systemów fotowoltaiki w Ukrainie, zsynchronizowanie obu systemów energetycznych.

Streszczenie:

Polska jako członek Unii i Ukraina jako kraj kandydujący do Wspólnoty są uczestnikami polityki klimatycznej UE, której głównym obszarem transformacji jest sektor energetyczny. Praca dotyczy okresu wojny rosyjsko-ukraińskiej (2022) z odniesieniami do okresu sprzed ataku Rosji na Ukrainie, kiedy infrastruktura energetyczna tego państwa nie była jeszcze zniszczona. Istotnym ogranicznikiem pracy był dostęp do aktualnych danych, które zmieniały się w wyniku działań wojennych. Celem badań było ukazanie stanu współpracy Polski i Ukrainy w sektorze energetyki i wskazanie perspektyw jej rozwoju. W publikacji została przyjęta i potwierdzona hipoteza, że Polska i Ukraina mogą być komplementarne w wytwarzaniu i dystrybuowaniu czystej energii. Najbardziej efektywne może to być w energetyce jądrowej i fotowoltaice. W pracy zastosowano metodę dedukcji i analizy porównawczej z wykorzystaniem dostępnych danych gromadzonych przez Międzynarodową Agencję Energetyczną, Bank Światowy, Bloomberg New Energy Finance, Agencję Rynku Energii, Ministerstwo Energetyki Ukrainy. Autor w zakończeniu pracy przedstawił wnioski i rekomendacje co do możliwych pól współpracy Polski i Ukrainy w sektorze energetyki.

Słowa kluczowe:

Polska, Ukraina, polityka klimatyczna UE, energetyka, atom, OZE, współpraca

Key words:

Poland, Ukraine, EU climate policy, energy, nuclear, RES, cooperation

Bibliografia:

1. Attenborough D., A Life on Our Planet: My Witness Statement and a Vision for the Future, Witness Books, London 2020.

2. Climatescope Emerging Markets Outlook 2020, Energy transition in the world's fastest growing economies, December 09, 2020, Bloomberg NEF https://2020.global-climatescope.org/assets/data/reports/climatescope-2020-report-en.pdf [dostęp 2.05.2023]
3. Dergachova V. et all, Ukraine's energy policy: analysis and development strategy, Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal 23(4), 2020.
4. Di Bella G., et all, Natural Gas in Europe: The Potential Impact of Disruptions to Supply International Monetary Fund, Working Paper WP/22/145, July 2022.
5. Energetyka jądrowa – doświadczenia Ukrainy dla Polski, Forum Energii i Klimatu Związek Przedsiębiorców i Pracodawców, Warszawa, 1 marca 2023 r.
6. Енергетична стратегія України на період до 2030 року https://de.com.ua/uploads/0/1703-EnergyStratagy2030.pdf [dostęp 14.04.2023]
7. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_-_an_overview&action=statexp-seat&lang=pl [dostęp 20.04.2023]
8. Gajewski J., Paprocki W. /red./, Polityka klimatyczna i jej realizacja w pierwszej połowie XXI wieku, Centrum Myśli Strategicznych, Sopot 2020.
9. Gylfason T. et all, Different Choices, Divergent Paths: Poland and Ukraine, Research Report 465, December 2022.
10. Juszczak A., Ekonomiczne aspekty inwestycji jądrowych w Polsce – wpływ na biznes, rynek pracy i społeczności lokalne, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2022.
11. Kawecka-Wyrzykowska E., Wyzwania dekarbonizacji polskiej gospodarki: rola węgla, Społeczeństwo i Polityka 4 (73)/2022.
12. Kardaś Sz., European Power Keeping the lights on: The EU's energy relationships since Russia's invasion of Ukraine, Policy Brief, 4 May 2023.
13. Kuzio T., Poland and Ukraine: The emerging alliance that could reshape Europe, UkraineAlert, Atlanitic Council, 12 April 2023.
14. Mikulski A., Sytuacja energetyki jądrowej a wojna na Ukrainie [w:]Postępy Techniki Jądrowej, nr 2/2022.
15. Osička J., Černoch F., European energy politics after Ukraine: The road ahead, Energy Research & Social Science, Volume 91, September 2022.
16. Polo M. et all, Electricity market design: Views from European economists, Policy Insight 120, Centre for Economic Policy Research (CEPR), 9 Mar 2023.
17. Polska energetyka na fali megatrendów, Forum Analiz Ekonomicznych, Warszawa, styczeń 2016.
18. Проект Національного плану дій з розвитку відновлюваної енергетики на період до 2030 року https://saee.gov.ua/sites/default/files/DraftNPDVE_2030_SAEE_21_09_2022.pdf [dostęp 12.04.2023]
19. Renewable Power Generation Costs in 2020, IRENA, JUNE 2021 https://www.irena.org/publications/2021/Jun/Renewable-Power-Costs-in-2020 [dostęp 23.05.2023]
20. Renewables 2017. Analysis and forecasts to 2022, International Energy Agency, October 2017. https://www.iea.org/reports/renewables-2017 [dostęp 14.04.2023]

21. - Sukru B., Support to Energy Security Cooperation Between Ukraine and Europe, 4 th SEEGAS JSC Meeting - Crisis Response Meeting, Vienna, June 30, 2022.
22. The Ukrainian Nuclear Industry: Expert Review, Bellona, December 2017 [dostęp 15.05.2023] https://network.bellona.org/content/uploads/sites/3/2017/12/ATOM_UKR_ENGL_05.pdf
23. Tomaszewski K., The Polish road to the new European Green Deal – challenges and threats to the national energy policy, Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal 2020, 23(2)
24. Tracking SDG7: The Energy Progress Report 2023, World Bank, June 2023.
25. Ukraine energy profile, International Energy Agency, September 2021.
26. Ukrainian energy sector evaluation and damage assessment – VIII (as of March 24, 2023), Energy Charter Secretariat, Brusselss 2022.
27. Uranium 2022: Resources, Production and Demand, Energy Agency (NEA) and the International Atomic Energy Agency (IAEA), OECD 2023.
28. Wydobycie i produkcja uranu. Program jądrowy na Ukrainie, Analizy i opracowania: Program polskiej energetyki jądrowej, Departament Energii Jądrowej Ministerstwa Energii, Warszawa 2016.
29. Zaniewicz M., The Ukrainian Energy Sector at a Crossroads: Opportunities for Poland, PISM Policy Paper no 19 (205), 2021.
30. Zjednoczeni w realizacji unii energetycznej i działań w dziedzinie klimatu – Przygotowanie fundamentów w celu zapewnienia udanego przejścia na czystą energię, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. COM(2019) 285 final. Komisja Europejska, Bruksela 2019.
31. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0285&from=EN [dostęp 20.05.2023]s

Kamila Parcheta

Wojskowa Akademia Techniczna
im. Jarosława Dąbrowskiego

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Wpływ przemian gospodarczych i politycznych w państwach Kaukazu Południowego na bezpieczeństwo regionu

Niniejszy artykuł ma na celu przybliżenie przemian gospodarczych i politycznych Kaukazu Południowego oraz wyzwań z jakimi się boryka. Poruszaną problematyką jest konflikt o Karabach i przyległe obszary. Tematyka ta jest bardzo istotna, z uwagi na fakt transformacji sytuacji geopolitycznej zarówno po rozpadzie ZSRR w 1991 roku jak również w wyniku wojny Rosyjsko-Ukraińskiej z 2022 roku.

Pytanie badawcze brzmi „Czy większość przemian w państwach Kaukazu Południowego wpływa pozytywnie na bezpieczeństwo regionu?". W odpowiedzi na powyższe pytanie badawcze postawiona została hipoteza badawcza wskazująca, iż większość przemian gospodarczych i politycznych Kaukazu Południowego wpływa pozytywnie na bezpieczeństwo regionu. Jest to uzasadnione napływem inwestycji zagranicznych zwłaszcza w sektorze energetycznym związany z ropą naftową i gazem ziemnym oraz handlem międzynarodowym i rozbudową infrastruktury. Ponadto, w Kaukazie Południowym nieustannie rozwija się sektor technologiczny, usług oraz rolnictwa.

Konflikt stulecia jest terminem odnoszącym się do długoletniego sporu pomiędzy Armenią a Azerbejdżanem o region Górskiego Karabachu. Konflikt spowodowany jest napięciami na tle historycznym, etnicznym oraz politycznym.

Kaukaz Południowy jest regionem o wyjątkowej różnorodności kulturowej, społecznej oraz geograficznej. Ten region obejmuje trzy państwa: Armenie, Azerbejdżan oraz Gruzję. Każde z wymienionych państw ma swoistą specyfikę czyniąc Kaukaz Południowy obszarem o różnorodnym znaczeniu kulturowym oraz geopolitycznym.

Kaukaz Południowy w dwudziestym wieku przeszedł przez bardzo trudny okres. W 1917 roku po upadku imperium rosyjskiego powstały niepodległe Republiki Armenii Azerbejdżanu oraz Gruzji, które niestety zostały zajęte przez Związek Radziecki. Górski Karabach w czasach ZSRR został ustanowiony jako autonomiczny obwód w ramach azerbejdżańskiej SRR, w wyniku, którego nastąpiło napięcie pomiędzy ormianami a Azerami.

Interesy Rosji sięgają czasów imperialnych jednakże region Górskiego Karabachu znalazł się pod kontrolą Rosji dopiero po upadku imperium osmańskiego pod koniec I wojny światowej. Związek radziecki przyznał regionowi autonomię w 1923 roku oraz przyłączył go do Azerbejdżanu Socjalistycznej Republiki Radzieckiej.. W lutym 1988 roku obwód autonomiczny Górskiego Karabachu zażądał secesji od Azerbejdżanu oraz przyłączenia go do Armenii. Wniosek został negatywnie rozpatrzony przez Radę Najwyższą Azerbejdżańskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej oraz Radę Najwyższą Związku Radzieckiego – m. in. z uwagi na fakt braku możliwości zmiany granic republik radzieckich. Odmowa skłoniła Ormian z Górskiego Karabachu, gdzie posługiwano się językiem rosyjskim do jednostronnej decyzji o zjednoczeniu z republiką Armenii, co zostało zatwierdzone również przez parlament Armenii w 1989 roku[116].

Po rozpadzie ZSRR w 1991 roku te państwa odzyskały swoją niepodległość. Ponadto, okres ten przyniósł liczne konflikty zarówno na poziomie etnicznym jak i również geopolitycznym. W konsekwencji nastąpiły zmiany demograficzne oraz polityczne które stworzyły podłoże dla przyszłych potencjalnych konfliktów. Po rozpadzie ZSRR, eskalacja etnicznych oraz terytorialnych roszczeń w konsekwencji doprowadziła do wojny w latach 1991 – 1994, co pozostawiło region Górskiego Karabachu w stanie zamrożonego konfliktu. Wszystkie państwa poradzieckie zostały wybite z dotychczasowych ścieżek rozwoju społeczno - gospodarczego.

Gruzja po upadku ZSRR została z głębokim kryzysem gospodarczym z uwagi na fakt spadku PKB[117]. Na rozwój gospodarczy Gruzji istotny wpływ miała polityka gospodarcza kraju oraz brak stabilności politycznej z uwagi na fakt wewnętrznych konfliktów zbrojnych. Gruzja doświadczyła wybicia z dotychczasowej ścieżki rozwoju przez Rosję. Przywrócenie suwerenności dla Gruzji wiązało się z szeregiem wyzwań zarówno pozytywnych jak

[116] H. Semercioglu, *The new balance of power in the Southern Caucasus in the context of the Nagorno-Karabakh conflict in 2020*, R&S - Research Studies Anatolia Journal 1, s. 50.
[117] 31 III 1991 r. w Gruzji odbyło się referendum niepodległościowe i za odzyskaniem niepodległości opowiedziało się 98,9% jego uczestników. 9 IV 1991 r. Rada Najwyższa Gruzji (ówczesny parlament) zatwierdziła Deklarację Niepodległości.

i negatywnych. Centralne władze państwa podjęły decyzje o odejściu od gospodarki centralnie sterowanej oraz rozpoczęciu procesu demokratyzacji.

Decyzją prezydenta Z. Gamasachurdii w 1992 roku Gruzja miała przestać współpracować z Federacją Rosyjską w obszarze handlu. Odbiło się to bardzo negatywnie na wynikach przemysłu oraz rolnictwa Gruzji. Ponadto, Gruzja to państwo posiadające ujemne saldo bilansu handlu zagranicznego. Tempo importu wzrastało znacznie szybciej od tempa wzrostu eksportu. Dzieje się tak z powodu liberalnej polityki handlowej oraz ograniczonego potencjału eksportowego.

Największe załamanie gospodarcze Gruzji nastąpiło w latach 1991 – 1995. Kiedyś to państwo było uznawane za jedną z najlepiej prosperujących republik związkowych. Pomimo zainicjowania przez Gruzję transformacji systemowej bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości to rzeczywiste rozpoczęcie takich przemian zostało rozpoczęte około 2003 roku. Wtedy nastąpił po raz pierwszy faktyczny etap transformacji systemowej w wyniku tzw. rewolucji róż. Polegała ona na ustąpieniu E. Szewardnadze ze stanowiska prezydenta. Nowym przywódcą został Micheil Saakaszwili.

W okresie rządów nowego prezydenta zmieniono szereg następujących aspektów: zliberalizowano gospodarkę, rozpoczęto walkę z korupcją i przestępczością zorganizowaną oraz znacznie poprawiono wizerunek kraju na arenie międzynarodowej[118].

Zmiany, które nastąpiły po 2003 roku w Gruzji pokazują, iż wybicie z dotychczasowej radzieckiej sekwencji nie było jedynie momentem lecz sekwencją zdarzeń. Taki widok na przemiany strukturalne i rozwój społeczno-gospodarczy tego państwa częściowo wskazują dlaczego państwo to do dziś nie zakończyło transformacji swojego systemu polityczno-gospodarczego. Warto spojrzeć chociażby na opóźnienie procesu przekształceń, które trwało ponad 10 lat. Państwo gruzińskie wciąż znajduje się w fazie określania kierunku dalszych przemian i poszukiwania ostatecznego kształtu nowej ścieżki rozwoju społeczno-gospodarczego. Pomimo wielu reform przeprowadzonych w ostatnich dekadach sytuacja wewnętrzna Gruzji jest nadal niestabilna.

[118]J. Kaczmarek-Khubnaia, *Gruzja i jej regiony na poradzieckiej ścieżce rozwoju społeczno gospodarczego: uwarunkowania, poziom oraz dynamika procesu*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, 2022, s. 6.

Charakterystyczne aspekty dla Kaukazu Południowego świadczące o przeniesieniu norm społeczno-kulturowych na grunt polityki obejmują m.in.:

1. „Klanowość elit oraz nieformalny charakter powiązań ich członków;
2. Kontynuację trendu bezwzględnego „rozliczenia win" poprzedników – tzw. *polityczna vendetta*, oznaczającą usunięcie z życia publicznego oponentów aparatu władzy (najczęściej poprzedników) poprzez postawienie im zarzutów kryminalnych;
3. Kształtowanie społecznych sympatii i antypatii do partii politycznych w oparciu o przynależność etniczną lub regionalną (mechanizm przesunięcia tradycyjnych więzi trywialnych na grunt polityki wewnętrznej);
4. Społeczną ocenę ugrupowań politycznych na podstawie osobistych cech ich liderów[119] (personalizacja polityczna[120])".

Powszechnie obserwowanym zjawiskiem w gruzińskim życiu społecznym jest nieufność a nawet wrogość społeczeństwa wobec ludzi i idei, które większość społeczeństwa uważa za niezgodne z tradycjami. Ta niechęć często rozciąga się na świat zewnętrzny czego dowodem jest seria antyzachodnich wieców wspieranych przez Cerkiew. Widoczna radykalizacja społeczna sugeruje, iż polityczne aspiracje władz kraju do integracji z Unią Europejską oraz NATO nie są zbieżne z wartościami ważnych warstw społeczeństwa. Światopogląd społeczeństwa w Gruzji oraz w całym Kaukazie Południowym wynikający ze strachu przed nieznanym jest jednym z głównych przeszkód w rozwoju społeczno- gospodarczym tego regionu.

W 2013 roku w stosunku do 2012 roku na skutek zniesienia przez Rosję embarga, eksport w Gruzji wzrósł o 22%. Jednakże wkład czystego eksportu w PKB był ujemny. Oprócz tego, negatywnym wpływem na tempo przyrostu wskaźnika PKB był spadek akumulacji brutto. Pomimo że w 2014 roku wartość wskaźnika urosła, to i tak jego wkład na dynamikę produkcji

[119]Dla Kaukazu Południowego zauważalna jest charakterystyczna skłonność społeczności do poszukiwania charyzmatycznych liderów politycznych czyli tzw. *ojców narodu*.

[120] J. Kaczmarek-Khubnaia , *Gruzja i jej regiony na poradzieckiej ścieżce rozwoju społeczno gospodarczego: uwarunkowania, poziom oraz dynamika procesu*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, 2022, s. 7.

brutto stopniowo spadał[121]. Gruzja w 2014 roku zgodnie z nowo przyjętą Strategią Rozwoju społeczno gospodarczego – Gruzja 2020, swój dalszy rozwój gospodarczy uzależniła od rozwoju realnego sektora gospodarki. 2024 rok - obecna sytuacja jest bardzo dużym wyzwaniem dla pozycji Zachodu w Gruzji. Istnieje poważne ryzyko zaprzepaszczenia dwóch dekad prodemokratycznych i prozachodnich reform w tym kraju. Presja zachodnia na władze gruzińskie może być nieskuteczna, zaś pozytywna oferta wobec Tbilisi – ograniczona[122].

Gruzja ma wieloletnią historię dążenia do zachowania swojej suwerenności oraz niezależności politycznej. To państwo reaguje na zewnętrzną presję otoczenia z ostrożnością aby uniknąć obcego wpływu. Gruzja utrzymuje stosunki nie tylko z Zachodem lecz również państwami takimi jak Chiny, Rosja, Turcja oraz Iran.

Presja ze strony Zachodu może być nieskuteczna z powodu tradycyjnej niezależności politycznej Gruzji oraz alternatywnych sojuszy. Pozytywna oferta wobec Tbilisi jest ograniczona z uwagi na fakt mało sprecyzowanych perspektyw członkostwa w kluczowych organizacjach oraz z uwagi na ograniczenia ekonomiczne i kwestie historyczne oraz kulturowe.

Konflikt zbrojny w Górskim Karabachu w 2020 roku był efektem problemów etniczno politycznych na Kaukazie Południowym. 19 września Azerbejdżan rozpoczął ataki powietrzne oraz artyleryjskie na instalacje militarne w nieuznawanej Republice Górskiego Karabachu. Początkowo ta operacja miała na celu zniszczenie Sił Zbrojnych Karabachu i wyeliminowanie jakichkolwiek struktur para państwowych. Azerbejdżan tłumaczył swoje zachowania jako chęć odpowiedzi na ataki dywersyjne przeciwko niemu oraz chęć przywrócenia bezpieczeństwa i porządku konstytucyjnego w regionie.

Ten międzynarodowy konflikt zbrojny został scharakteryzowany jako konflikt, w którym Azerbejdżan rozpoczął działania zbrojne przeciwko siłom ormiańskim. Konflikt rozpoczęła Armenia na początku lat 90-tych (pierwsza wojna karabaska) w wyniku którego, do 2020 r. nielegalnie okupowała ok. 20 % terytorium Azerbejdżanu, który do tego czasu bezskutecznie próbował odzyskać kontrolę nad okupowaną częścią państwa za pośrednictwem środków dyplomatycznych. Dopiero kiedy zawiodły, zdecydował się na działania militarne w

[121] Gruzja: cechy wzrostu gospodarczego, „Biuletyn o aktualnych trendach w gospodarce światowej" 2019, Centrum Analityczne Rządu Federacji Rosyjskiej, s. 17.

[122] *Dryf w stronę Rosji: ostry kryzys polityczny w Gruzji, 2024*, (29.06.2024)https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-04-22/dryf-w-strone-rosji-ostry-kryzys-polityczny-w-gruzji

celu wyzwolenia części swojego terytorium zajętego przez Ormian. Sytuacja ta przypomina zajęcie części Ukrainy przez Rosję. Ukraina również za pośrednictwem działań zbrojnych próbuje wyzwolić swoje terytorium spod rosyjskiej nielegalnej okupacji. Ważnym aspektem przebiegu tego konfliktu są metody i środki walki. Użyto nowoczesnej, broni oraz dronów, które stanowiły o wysokim poziomie technologii wojskowej. Badając działania zbrojne z perspektywy osób cywilnych oraz infrastruktury cywilnej zauważono liczne naruszenia przepisów prawa humanitarnego[123]. Analiza przebiegu tego konfliktu pod kątem sił i środków walki uwypukla wiele przypadków łamania zasad proporcjonalności, które są niezwykle istotne dla prawidłowego funkcjonowania międzynarodowego prawa humanitarnego. Celem Azerbejdżanu było odzyskanie kontroli nad częścią własnego terytorium. Napięcia pomiędzy Armenią a Rosją oraz próby Armenii nakierowane na negocjacje z Azerbejdżanem za pomocą mediacji ze strony Unii Europejskiej oraz Stanów Zjednoczonych uwypuklają niezwykle skomplikowaną dynamikę geopolityczną w regionie.

W trakcie konfliktu Azerbejdżan wspierany był przez Turcję. Jeżeli chodzi o Rosję to jej kontyngent sił pokojowych pomimo poinformowania o ataku zachował obojętną postawę ograniczając się jedynie do ewakuowania ludności cywilnej. Armenia podczas tego konfliktu zaprzeczyła obecności swoich sił zbrojnych w Górskim Karabachu oraz potępiła działania Azerbejdżanu. Unia Europejska oraz Stany Zjednoczone miały chęci oraz starały się nakłonić te państwa do zaprzestania działań wojennych oraz negocjacji.

Skutkiem tego konfliktu było porozumienie zawieszające działania zbrojne. Zostało zawarte pomiędzy władzami Azerbejdżanu, Armenii oraz Rosji, Innym przykładem konsekwencji konfliktu są zmiany terytorialne. Dotyczyły przeobrażenia statusu siedmiu regionów wokół Karabachu. Azerbejdżan odzyskał faktyczną kontrole nad tą częścią swojego terytorium. Ponadto, porozumienie pokojowe przewidywało obecność Rosji i jej sił zbrojnych podczas misji pokojowej w regionie w efekcie przybliżając stabilizację sytuacji geopolitycznej oraz bezpieczeństwa tego regionu. Ten konflikt zbrojny stanowił dramatyczną eskalację napięć w regionie Kaukazu południowego. Początkowe działania wojskowe z nakazu Azerbejdżanu jako „lokalna operacja antyterrorystyczna" przekształciły się w bardzo szybkim tempie w intensywne starcia 19 września 2023 roku.

[123] Ośrodek Studiów Wschodnich, 2023, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-09-19/trzecia-wojna-karabaska (29.06.2024)

Konflikt zbrojny w Karabachu z 2020 roku naruszył kilkukrotnie normy prawa międzynarodowego. Między innymi z uwagi na ataki na cele cywilne, zniszczenie infrastruktury na tym terytorium, a także działania zbrojne, które były jednak uzasadnione gdyż wiązały się z ochroną integralności terytorialnej własnego państwa - to Ormianie nielegalnie wtargnęli na terytorium Azerbejdżanu na początku lat 90-tych i od tego czasu okupowali część tego państwa. Działania zbrojne Azerbejdżanu były reakcją mającą za zadanie doprowadzić do przywrócenia poprzedniego stanu. Konflikt został zażegnany porozumieniem o zawieszeniu broni. Natomiast porozumienie pokojowe normalizujące relacje pomiędzy Azerbejdżanem i Armenią dopiero może zostać zawarte. Pomimo powyższych kwestii obawy rządów o przyszłość tego regionu pozostały wysokie.

Kolejnym z państw Kaukazu Południowego jest Armenia.

Armenia po rozpadzie ZSRR w 1991 roku ogłosiła niepodległość i od tego czasu zmaga się z wyzwaniami politycznymi, gospodarczymi oraz konfliktami w tym przede wszystkim z Azerbejdżanem. Wywarł on bardzo duży wpływ na politykę zagraniczną Armenii, a potrzeba utrzymania bezpieczeństwa i wsparcia militarnego skłoniła to państwo do intensyfikacji relacji z Rosją. Armenia zainwestowała środki w rozwój struktur gospodarczych mimo blokad handlowych ze strony Turcji oraz Azerbejdżanu. Dzięki wsparciu diaspory ormiańskiej z całego świata Armenia mogła rozwinąć gospodarkę. Jednakże, napięta sytuacja w tej sferze i izolacja regionalna wymusiły współpracę z Rosją zwłaszcza w zakresie obronności i bezpieczeństwa państwa.

Utrata Karabachu i Nachiczewanu, które są uważane przez Azerbejdżan za obszar od zawsze azerbejdżański, a także brak zgody władz sowieckich na przyłączenie terytoriów Turcji, nazywanych przez Ormian zachodnią Armenią, do Armeńskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej wywołały protesty Ormian. Zarówno rząd radziecki, jak i alianci[124] obiecywali rozwiązanie terytorialne korzystne dla narodu ormiańskiego – traktat z Savres z sierpnia 1920 roku przewidywał kolejne rozwiązanie nakreślone przez Woodrowa Wilsona – dla przyszłego państwa ormiańskiego, Nachiczewanu, które miało obejmować terytorium Wschodniej Anatolii, (przez Ormian nazywane zachodnią Armenią), zamieszkane głównie przez ludność tureckojęzyczną oraz Karabach. W związku z tym Ormianie zabiegali o zmianę decyzji o

[124] Pod tą nazwą w I wojnie światowej zostali określeni główni przeciwnicy państw centralnych: Wielka Brytania, Francja, Rosji, Belgia, Serbia, Czarnogóra, Japonia, Włochy (od 1915), Rumunia (od 1916), USA, i Grecja (od 1917).

przyznaniu Karabachowi autonomii w ramach Azerbejdżańskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej[125].

Analiza SWOT pozwala na wszechstronne i kompleksowe zrozumienie zarówno wewnętrznych jak i zewnętrznych czynników wpływających na rozwój państw. W kontekście Armenii te informacje zostały zawarte w Tabeli nr 1, Azerbejdżan został przedstawiony w Tabeli nr 2 natomiast Gruzja – w Tabeli nr 3.

Tab. 1 Armenia – Analiza SWOT

MOCNE STRONY: • wdrożenie strategii MŚP na lata 2016 -2018, • przyjęcie długoterminowej strategii na lata 2020-2024, • członkostwo w sieci Enterprise Europe Network, • wprowadzenie mechanizmu współfinansowania udziału w targach międzynarodowych, • badanie agencji ubezpieczeń eksportowych Armenii, • wprowadzenie specjalnego systemu ułatwień podatkowych	SŁABE STRONY: • słabo rozwinięty dostęp do poza bankowych instrumentów finansowych, • brak instrumentów wsparcia przedsiębiorców podczas trudnej sytuacji finansowej, • rynek *private equality* słabo rozwinięty oraz ograniczone możliwości inwestycyjne, • zły stan infrastruktury nawadniające się na obszarach wiejskich, • niska dostępność nawozów, • ograniczona infrastruktura transportowa i logistyczna, • wysokie koszty certyfikacji
SZANSE: • za pomocą nowej strategii rozwoju MŚP Armenia może skoncentrować się na poprawie ram prawnych oraz otoczenia biznesowego,	ZAGROŻENIA: • kontrola kluczowych gałęzi armeńskiej gospodarki przez Rosję, która obejmuje uczestnictwo w rosyjskich projektach integracyjnych

[125] D. Olszewski, *Konflikt Azerbejdżańsko-Ormiański o Górski Karabach*, Piotrków Trybunalski, 2012, s. 26.

• monitorowanie i ocena bieżących programów wsparcia oraz wzrost programów wsparcia na wyniki MŚP, • budowa systemu gromadzenia oraz analizy informacji dotyczących umiejętności MŚP, • rozwój współpracy pomiędzy instytucjami badawczymi a sektorem biznesowym	na obszarze postsowieckim oraz wymuszenie blokady współpracy Armenii z Zachodem

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. Kotulewicz -Wisińska, Z. Gródek-Szostak, *Determinanty i kierunki systemowego wsparcia sektora małej i średniej przedsiębiorczości w państwach Partnerstwa Wschodniego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2021, s. 341.

Armenia ma wiele atutów wspierających rozwój gospodarczy kraju, w tym bogatą historię i kulturę, wykwalifikowaną siłę roboczą oraz silną diasporę. Kraj stoi jednak przed poważnymi wyzwaniami, takimi jak brak dostępu do morza, ciągły konflikt z Azerbejdżanem, zależność od importu energii i słabo rozwinięta infrastruktura. Armenia powinna skupić się na rozwoju sektora turystycznego, technologii informatycznych i produkcji organicznej, a także zacieśnieniu stosunków międzynarodowych

Jednocześnie należy rozwiązać kwestie związane z infrastrukturą, inwestycjami zagranicznymi oraz stabilnością polityczną i gospodarczą, aby przyciągnąć inwestorów i zminimalizować ryzyko związane z konfliktami regionalnymi i zmianami klimatycznymi.

Azerbejdżan jest najsilniejszym państwem na Kaukazie Południowym.

Jego sukces gospodarczy związany jest z przemysłem wydobywczym, który był na wysokim poziomie już podczas drugiej wojny światowej. Ormiańsko-azerbejdżański konflikt, który zaiskrzył w lutym 1988 r., był jednocześnie pierwszym, jakże istotnym kamieniem w lawinie etnicznych i terytorialnych sporów, w ostateczności wymazującej Związek Radziecki z mapy świata. Stosunki Azerbejdżanu z Rosją po 2013 roku układały się na normalnym poziomie bez większych nakładów wysiłku[126].

[126] P. Remler, *Russia's Stony Path in the South Caucasus, Carnegie – Endowment for International Peace*, 2020, s. 15-16.

Sporu o Karabach nie można było dotychczas w żaden sposób rozwiązać i nadal pozostaje on bardzo niebezpiecznym zamrożonym konfliktem, który w każdej chwili może zostać odmrożony[127]. Obecnie jest jednak szansa na jego zakończenie - Azerbejdżan odzyskał kontrolę nad swoim terytorium, a władze Armenii uznały integralność terytorialną Azerbejdżanu.

Tab. 2 Azerbejdżan – Analiza SWOT

MOCNE STRONY • Przyjęcie strategii MŚP na lata 2016 – 2020, • Utworzenie Funduszu Rozwoju przedsiębiorczości sektora publicznego oraz funduszu poręczeń kredytowych, • partnerstwo polityczne, które obejmuje zakres uczenia się przedsiębiorczości pod przewodnictwem komisji ds. Uczenia się przez całe życie przy Agencji ds. MŚP, • Utworzenie centrum promocji eksportu, • rozszerzenie wsparcia informacyjnego oraz e-usług dla eksportujących MŚP	SŁABE STRONY: • Brak wykwalifikowanej siły roboczej • Polityki wspierające rozwój energetyki odnawialnej nie zawierają zapisów dla MŚP • Niewykorzystany odpowiednio potencjał gospodarczy • Brak wdrożenia środków zapobiegawczych i wspierających przedsiębiorców znajdujących się w ciężkiej sytuacji finansowej • Wysokie wymagania dotyczące rejestracji działalności gospodarczej
SZANSE: • Innowacyjna polityka w ramach jednej strategii krajowej • rozszerzanie dotacji poza sektor IT • Wdrożenie programu wspierającego tworzenie powiązań w łańcuchu	ZAGROŻENIA: • Turcja, Unia Europejska oraz inni główni partnerzy handlowi nie uznają lokalnych certyfikatów, co uniemożliwia lokalnym producentom eksport towarów

[127] Z.T. Szmurło, *Pierestrojka i tragiczne wydarzenia w Sumgaicie*, s. 281

dostaw pomiędzy małymi producentami a sieciami handlu detalicznego żywnością • Rozwój współpracy rządu wraz z międzynarodowymi instytucjami certyfikującymi • zwiększenie zdolności lokalnych producentów do zdobywania certyfikatów międzynarodowych	

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. Kotulewicz -Wisińska, Z. Gródek-Szostak, *Determinanty i kierunki systemowego wsparcia sektora małej i średniej przedsiębiorczości w państwach Partnerstwa Wschodniego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2021, s. 348.

Azerbejdżan ma znaczące mocne strony, w tym bogate zasoby ropy naftowej i gazu ziemnego, strategiczne położenie geograficzne, rozwiniętą infrastrukturę energetyczną oraz stabilny rząd, który umożliwia realizację długoterminowych projektów gospodarczych. Jednakże, kraj boryka się z poważnymi słabościami, takimi jak uzależnienie od surowców naturalnych, problemy ekologiczne wynikające z przemysłu naftowego, wskazywany przez część organizacji wysoki poziom korupcji oraz niewystarczająco rozwinięte instytucje praworządności. Istnieją także znaczące szanse, w tym możliwość dywersyfikacji gospodarki, rozwój relacji handlowych i współpracy międzynarodowej oraz potencjał rozwoju sektora turystycznego. Jednocześnie Azerbejdżan musi stawić czoła zagrożeniom, takim jak wahania cen surowców, potencjalne konflikty regionalne oraz potrzeba znaczących inwestycji w ochronę środowiska i zwalczanie korupcji.

Wnioski wskazują, że Azerbejdżan powinien skupić się na dywersyfikacji gospodarki, wzmocnieniu instytucji praworządności i przejrzystości oraz inwestycjach w ochronę środowiska, aby zmniejszyć ryzyko związane z uzależnieniem od surowców i poprawić stabilność oraz zrównoważony rozwój.

Wprowadzenie w Gruzji mechanizmów wolnorynkowych uwypukliło zauważalne dysproporcje regionalne, hamujące jej zrównoważony rozwój. Z jednej strony w Gruzji rozwój społeczno-gospodarczy jest rozpatrywany w kategoriach ciągu przekształceń celowo

ukierunkowanych przez konkretne dla Gruzji oraz jej regionów uwarunkowania transformacji systemowej. Z drugiej zaś w ramach analiz mechanizmów poszczególnych regionów zastosowano wówczas ujęcie procesowe tego terminu, gdzie celem badacza jest określenie kierunku oraz tempa nadchodzących zmian.

Tab. 3 Gruzja – Analiza SWOT

MOCNE STRONY • Przyjęta strategia rozwoju MŚP 2020 • uwzględnienie planu działania dotyczącego uczenia się przedsiębiorczości • rozwój kluczowych kompetencji w zakresie biznesowym podczas kształcenia oraz szkolenia zawodowego	SŁABE STRONY: • niski poziom świadomości oraz brak zrozumienia potencjału przedsiębiorczości kobiet w rozwoju społeczno gospodarczym • Wczesny etap rozwoju inteligentnej specjalizacji • brak sprecyzowanych ram politycznych, które promowałyby innowacje poza technologiczne
SZANSE: • Powiększenia zakresu programów gotowości eksportowej • rozwój powiązań pomiędzy MŚP a BIZ Przez ENTERPRISE GEORGIA oraz zapewnienie ich właściwej oceny • programy wsparcia finansowego dla eksportujących MŚP, • zaangażowanie interesariuszy we wdrażanie reform polityki MŚP	ZAGROŻENIA: • MŚP Nie posiadają niezbędnych umiejętności oraz zasobów celem bycia formalnie zgodnym z przepisami Unii Europejskiej oraz innymi międzynarodowymi przepisami i normami jakości

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. Kotulewicz -Wisińska, Z. Gródek-Szostak, *Determinanty i kierunki systemowego wsparcia sektora małej i średniej przedsiębiorczości w państwach Partnerstwa Wschodniego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2021, s. 350.

O sukcesie gospodarczym Gruzji zadecydowała jej dobra lokalizacja. Dolna Kartlia jest położona w sąsiedztwie stolicy państwa – Tbilisi niedaleko przecięcia najważniejszych szlaków transportowych Kaukazu. Oprócz tego graniczy z Armenią oraz Azerbejdżanem co

w konsekwencji daje ogromne szanse na powiększenie rynku zbytu produktów wytwarzanych na jej obszarze.

Jeżeli chodzi o kulturę i religię każdego z tych trzech państw w regionie Kaukazu Południowego to są one bardzo zróżnicowane.

Gruzja w większości jest krajem chrześcijańskim. Ta religia miała swoje początki w Gruzji już w IV wieku n.e. W tym państwie znajdują się prawosławne cerkwie apostolskie, które są bardzo istotne dla społeczności gruzińskiej. Ta struktura jest autokefaliczna. gdyż jest niezależna i posiada własnego patriarchę. Mniejszość religijną w Gruzji stanowią katolicy, muzułmanie, ormiańscy apostolości i świadkowie jehowy.

Według części badaczy pierwszym krajem na świecie, który przejął chrześcijaństwo jako religię państwową była Armenia. Przyjęła tą religię już w 301 roku n.e. Główną religią kraju jest Ormiański Kościół Apostolski, na którego czele stoi katolikos. Kościół ten odgrywa ważną rolę w ormiańskim życiu kulturalnym i społecznym. W Armenii są także małe społeczności muzułmańskie, katolickie, protestanckie oraz żydowskie. Jednakże dominacja Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego jest na tyle wyraźna, iż pozostałe religie mają ograniczony wpływ na społeczeństwo.

Państwo, które ma przewagę ludności muzułmańskiej to Azerbejdżan. Większość ludności wyznaje islam szyicki, jednakże zdarzają się przypadki sunnitów. Islam odgrywa istotną rolę w życiu społecznym, politycznym oraz kulturalnym. Warto także podkreślić, iż Azerbejdżan jest państwem świeckim, a jego rząd stara się utrzymać podział pomiędzy religią a państwem. W tym państwie istnieją także mniejszości chrześcijańskie, głównie prawosławna oraz mniejszości społeczności żydowskiej i bahaiści. Azerbejdżan jest znany ze swojej relatywnej tolerancji religijnej oraz współistnienia wielu wyznań.

Armenia, Azerbejdżan oraz Gruzja implikując model zmiany narodowo- demokratycznej początkowo uzyskały podobną strukturę państwa[128]. Ten model zakładał kilka charakterystycznych aspektów. Po pierwsze była zauważalna jednoznaczna deklaracja władz dotycząca demokratyzacji systemu. Następnym etapem mógł być radykalizm władz, który miałby się opierać o doktryny narodową i wzrost nacjonalizmu. Rządy państw Kaukazu Południowego obecnie nie wprowadzają ani radykalizmu ani nacjonalizmu, chociaż problem

[128] J. Kaczmarek-Khubnaia, *Gruzja i jej regiony na poradzieckiej ścieżce rozwoju społeczno gospodarczego: uwarunkowania, poziom oraz dynamika procesu*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, 2022, (dysertacja doktorska), s. 51.

ten pojawia się w regionie w różnych kontekstach politycznych, historycznych oraz społecznych. Niestety w większości przypadków próby wprowadzenia demokracji zakończyły się niepowodzeniem z uwagi na to że system pozostaje wadliwy. Państwo przechodzi wówczas na system narodowo-demokratyczny, zmierzając jednak w kierunku pełnej demokracji oraz urynkowienia bądź przejścia na autorytaryzm z częściowymi elementami kapitalizmu[129].

Podsumowując, ostatnie 30 lat przemian ukazują, iż kraje te różnią się od siebie pod względem tempa, sposobów oraz efektów transformacji systemowej. To można interpretować w kategoriach wejścia na nową poradziecką ścieżkę rozwoju.

Procesy rozwoju społeczno-gospodarczego państw Kaukazu Południowego są jak widać bardzo zróżnicowane. Jednakże posiadają one bardzo ważną wspólną cechę a mianowicie kluczową rolę odgrywa społeczeństwo. Pod uwagę należy wziąć przebieg transformacji systemowej obszarów postkomunistycznych oraz fakt iż państwom, w których normy fundamentalne są zbliżone do zachodniego systemu wartości łatwo przejść do demokracji skonsolidowanej. Państwa, gdzie jest ukształtowana matryca instytucjonalna, która była tworzona pod wpływem wiele tradycji opierają się na skrajnie odmiennych wartościach kulturowych. Różnice w tych państwach są zauważalne na przykład pomiędzy Gruzją, która od początków jednoznacznie jest związana z cywilizacją Zachodu a Turkmenistanem, gdzie są zauważalne zakorzenione w wielowiekowej tradycji koczowników normy wartości oraz postawy społeczne, które wpływają na rządy autorytarne. Religia odgrywa zasadniczą rolę w kształtowaniu tożsamości narodowej, życia społecznego oraz kultury na Kaukazie Południowym. Ważnymi elementami w tym regionie są Gruziński Prawosławny Kościół Apostolski, Ormiański Kościół Apostolski oraz szyicki islam w Azerbejdżanie. Pomimo różnorodności kulturowej i religijnej w tych 3 państwach istnieje duże prawdopodobieństwo, że są one w stanie współistnieć oraz szanować różne wyznania w efekcie stanowiąc świadectwo ich bogatego dziedzictwa kulturowego oraz historycznego. Konflikt Armenii z Azerbejdżanem o Karabach był jednak jednym z największych źródeł napięć w regionie.

Streszczenie:

W artykule poddano ocenie wpływ przemian gospodarczych i politycznych Kaukazu Południowego na bezpieczeństwo regionu. Polityka państw prowadząca do konfliktów

[129] *Ibidem,* s. 51-52.

terytorialnych i różnorodność kulturowa oraz poziom demokratyzacji wywołują dużo napięć. To w efekcie wpływa na stabilność państw oraz ich problemy gospodarcze i poziom zagrożeń w regionie.

Słowa kluczowe:

Bezpieczeństwo regionu, Karabach, Armenia, Azerbejdżan, Gruzja,
wojna armeńsko-azarbejdżańska,

Key words:

Regional security, Karabakh, Armenia, Azerbaijan, Georgia, Armenian-Azarbaijani war,

Bibliografia:

1. Ciesielski S., *Rosja – Czeczenia. Dwa stulecia konfliktu*, Wrocław 2003,
2. Dryf w stronę Rosji: ostry kryzys polityczny w Gruzji, 2024, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-04-22/dryf-w-strone-rosji-ostry-kryzys-polityczny-w-gruzji
3. Kaczmarek-Khubnaia J., *Gruzja i jej regiony na poradzieckiej ścieżce rozwoju społeczno gospodarczego: uwarunkowania, poziom oraz dynamika procesu*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, 2022,
4. Kotulewicz -Wisińska K., Gródek-Szostak Z., *Determinanty i kierunki systemowego wsparcia sektora małej i średniej przedsiębiorczości w państwach Partnerstwa Wschodniego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2021,
5. Olszewski D., *Konflikt Azerbejdżańsko-Ormiański o Górski Karabach*, Piotrków Trybunalski, 2012,
6. Ośrodek Studiów Wschodnich, 2023, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-09-19/trzecia-wojna-karabaska
7. Remler P., *Russia's Stony Path in the South Caucasus, Carnegie – Endowment for International Peace*, 2020,
8. Semercioglu H., *The new balance of power in the Southern Caucasus in the context of the Nagorno-Karabakh conflict in 2020*, R&S - Research Studies Anatolia Journal 1,

Taras Myshlyayev

Uniwersytet Warszawski

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Inwazja Rosji na Ukrainę jako wyzwanie dla bezpieczeństwa Europy

Wojna w Ukrainie trwa od 2014 roku jako kompleks dynamicznych wydarzeń, które doprowadziły do naruszenia integralności terytorialnej Ukrainy przez Rosję. Konflikt ten, rozpoczęty przez Rosję na wschodnich obszarach Ukrainy, był rezultatem działań separatystycznych wspieranych przez Rosję, której celem było osłabienie i destabilizacja Ukrainy. Z czasem konflikt ten rozszerzył się, prowadząc do setek tysięcy ofiar oraz ogromnych zniszczeń infrastruktury. Należy jednak zauważyć, że konflikt w 2014 roku był raczej wojną hybrydową niż tradycyjną inwazją wojskową. Rosja wykorzystywała taktyki asymetryczne, popierając separatystów, stosując dezinformację oraz inne formy destabilizacji.

Kontynuacją rosyjskiej agresji była pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę w 2022 roku, która zagroziła bezpieczeństwu Europy, stawiając przed regionem i światem nowe i niezwykle trudne wyzwania. Konflikt ten nie tylko odzwierciedla złożoność geopolitycznych relacji w Europie, ale również podkreśla potrzebę skoncentrowanego i wspólnego podejścia do zapewnienia stabilności i bezpieczeństwa w regionie. Niniejszy artykuł skupia się na analizie inwazji Rosji na Ukrainę jako istotnego wyzwania dla bezpieczeństwa Europy w XXI wieku, przy głębszym zrozumieniu potencjalnych zagrożeń militarnych i humanitarnych, jakie niesie za sobą ten konflikt. Poprzez analizę tych kwestii, artykuł ten ma na celu przyczynić się do lepszego zrozumienia sytuacji oraz identyfikacji możliwych działań, które mogą przyczynić się do poprawy stabilności i bezpieczeństwa w Europie.

W skutkach militarnej inwazji Rosji na Ukrainę należy dostrzec nie tylko bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa Ukrainy, lecz także głębsze implikacje dla stabilności całej Europy. Naruszanie przez Rosję międzynarodowych norm i porządku międzynarodowego stanowi niebezpieczny precedens, który podważa fundamenty europejskiego bezpieczeństwa, zbudowane na współpracy, poszanowaniu suwerenności państw i nienaruszalności granic.

Ta agresja otwiera drzwi dla możliwości kolejnych działań zbrojnych w regionie, co rodzi poważne obawy dotyczące przyszłych konfliktów i zwiększenia napięcia międzynarodowego. Ponadto, destabilizacja sytuacji w Ukrainie może prowadzić do rozprzestrzeniania się kryzysu na inne państwa regionu oraz mieć dalekosiężne skutki dla bezpieczeństwa globalnego.

W obliczu tych wyzwań, europejskie państwa oraz wspólnota międzynarodowa muszą podjąć zdecydowane działania, aby zapewnić ochronę suwerenności Ukrainy oraz przeciwdziałać dalszym agresywnym działaniom Rosji. Konieczne staje się wzmocnienie współpracy międzynarodowej, sankcje gospodarcze oraz solidarność państw w obronie wartości demokratycznych i praw człowieka. Tylko poprzez jedność i stanowcze działanie możliwe będzie stawienie czoła temu wyzwaniu i zachowanie stabilności oraz bezpieczeństwa w Europie i na świecie.

Agresywna polityka putinowskiej Rosji stanowi nie tylko zagrożenie dla Ukrainy, ale również poważne wyzwanie dla stabilności Unii Europejskiej jako całości oraz dla bezpieczeństwa globalnego. W regionie Europy Środkowej, Wschodniej i Północnej, zwłaszcza dla krajów bezpośrednio graniczących z Rosją, sytuacja ta ma charakter egzystencjalny. Naruszenie suwerenności tych państw oraz integralności terytorialnej stawia pod znakiem zapytania ich niezależność i dalsze istnienie jako niezależnych podmiotów na arenie międzynarodowej.

Rosja w sposób celowy eskaluje ryzyko użycia broni jądrowej, aby zniechęcić zachodnich sojuszników do udzielenia Ukrainie wsparcia militarnego. Ta strategia ma również na celu wprowadzenie niepokoju i strachu wśród decydentów na całym świecie. Poprzez swoje działania Rosja dąży do podważenia europejskiego systemu bezpieczeństwa oraz ogólnego porządku międzynarodowego. Takie zachowanie budzi wątpliwości co do zaufania do instytucji międzynarodowych oraz podstawowych zasad współpracy państw na arenie międzynarodowej.

W obliczu tych wyzwań, Unia Europejska oraz jej sojusznicy muszą podjąć zdecydowane działania w celu przeciwdziałania agresywnej polityce Rosji. Konieczne staje się wzmocnienie jedności i solidarności w obronie wspólnych wartości, takich jak suwerenność państw, demokracja i praworządność. Konieczne jest także wypracowanie skutecznych mechanizmów obronnych, wzmocnienie współpracy wojskowej oraz dyplomatycznej, oraz zacieśnienie relacji z sojusznikami poza obszarem europejskim.

Rosyjska inwazja na Ukrainę budzi nie tylko obawy związane z bezpieczeństwem samej Ukrainy, ale także narusza stabilność i bezpieczeństwo krajów sąsiednich oraz całą Europę.

Integralność terytorialna państw europejskich jest fundamentem porządku międzynarodowego, którego naruszenie rzuca cień niepewności na cały region. Granice międzynarodowe, które przez lata były uznawane i szanowane, stają się teraz przedmiotem kwestionowania przez agresywną politykę Rosji, co w konsekwencji rodzi obawy, o potencjalną eskalację konfliktu.

Bezpośrednie zagrożenie dla krajów sąsiednich Ukrainy wynika z faktu, że konflikt na Ukrainie może rozszerzyć się na inne obszary, zagrażając stabilności geopolitycznej w Europie Wschodniej. Wielu państwom sąsiadującym z Ukrainą grozi destabilizacja, a sytuacja może prowadzić do poważnych konsekwencji, takich jak migracje masowe, naruszenia praw człowieka czy pogorszenie relacji międzynarodowych. Ponadto, istnieje ryzyko, że inwazja na Ukrainę może stać się precedensem dla podobnych działań w innych regionach, co z kolei budzi obawy o dalsze konflikty i ryzyko zmiany granic w całej Europie. Przebieg rosyjskich działań zbrojnych na Ukrainie oraz obawy co do ewentualnego (nie)zaangażowania Stanów Zjednoczonych wywołały reakcję przede wszystkim ze strony państw Trójkąta Weimarskiego, do którego zaliczają Polskę, Niemcy i Francję. Ten obszar stał się szczególnie wrażliwy na rosnące zagrożenia ze strony Rosji i potrzebę wspólnej reakcji na ten kryzys. Państwa Trójkąta dostrzegły konieczność zacieśnienia współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa, wzmocnienia obronności oraz zmniejszenia strategicznych zależności Europy od zewnętrznych aktorów. Wspólna percepcja zagrożeń oraz determinacja państw Trójkąta Weimarskiego do podjęcia skoordynowanych działań stanowią istotny krok w kierunku wzmocnienia bezpieczeństwa europejskiego. Jak uważa Józef Fiszer, Trójkąt Weimarski jest obecnie, w trakcie trwania wojny w Ukrainie, niezmiernie istotny dla Polski, Francji, Niemiec oraz Unii Europejskiej jako całości. W obliczu poważnego zagrożenia dla bezpieczeństwa Europy, współpraca i koordynacja działań między tymi krajami są niezwykle potrzebne[130].

W celu określenia zagrożeń, związanych z agresją rosyjską, wymienimy kilka najważniejszych zagadnień:

– Rosja stanowi istotne zagrożenie dla krajów członkowskich Unii Europejskiej oraz NATO, a potencjalne rozprzestrzenienie się konfliktu na kraje bałtyckie wzbudza poważne obawy. Szczególną uwagę należy zwrócić na zagrożenie dla Przesmyku Suwalskiego, kluczowego

[130] J. Fiszer, *Geneza, działalność, sukcesy i porażki oraz perspektywy renesansu Trójkąta Weimarskiego po agresji Rosji na Ukrainę*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna", nr 2(77), 2023, s. 135.

punktu łączącego terytoria państw bałtyckich z Polską i innymi państwami NATO, oraz oddzielającego obwód kaliningradzki Rosji od Białorusi.

Przesmyk Suwalski, ze względu na swoje strategiczne położenie, jest przedmiotem stałego zainteresowania i napięć geopolitycznych. Istnieje ryzyko, że będzie on celem działań dezinformacyjnych, propagandowych oraz prób destabilizacji ze strony Rosji i Białorusi, co może prowadzić do narastania napięć na linii polityczno-wojskowej.

Jak słusznie stwierdza Klaudia Jagusiak, Polska stanowi dla Rosji największe wyzwanie na wschodniej flance. Na jej terytorium bowiem znajduje się tzw. przesmyk suwalski, który umożliwia sukcesywne zwiększanie zdolności militarnych oraz realizowanie i wspieranie wielokierunkowych przedsięwzięć wojskowych mających na celu zwiększenie obecności NATO w regionie[131].

Chociaż głównie spodziewane są operacje informacyjno-psychologiczne, które mają na celu osłabienie wschodniej flanki NATO i systemów obronnych Polski i Litwy, istnieje również możliwość przeprowadzenia działań dywersyjnych na niewielką skalę. Zwarte kompleksy leśne, takie jak Puszcza Augustowska, mogą stanowić dogodne miejsce dla takich działań, utrudniając wykrycie ruchów małych oddziałów.

Dlatego niezbędne jest wzmocnienie potencjału militarnego oraz intensyfikacja działań monitorujących sytuację w Przesmyku Suwalskim i jego otoczeniu, zarówno po stronie polskiej, jak i litewskiej. Ścisła współpraca między państwami NATO oraz regularna wymiana informacji są, zdaniem Krzysztofa Fedorowicza, kluczowe dla zapewnienia bezpieczeństwa tego strategicznego obszaru oraz dla skutecznej odpowiedzi na potencjalne zagrożenia[132].

– Zagrożenie dla stabilności wewnętrznej w krajach UE. Jako element hybrydowej wojny Rosji, protesty na polsko-ukraińskiej granicy, które początkowo zostały zorganizowane przez przewoźników drogowych na granicy, a następnie kontynuowane przez polskich rolników, stanowią wielowymiarowe zagrożenie dla bezpieczeństwa i stabilności Europy. Nie ograniczają się one tylko do sfery relacji dwustronnych między Polską a Ukrainą, ale mają szerszy wpływ na całą dynamikę europejską.

Po pierwsze, te protesty zakłócają stosunki międzynarodowe i handlowe między państwami regionu, co wpływa na stabilność ekonomiczną i geopolityczną. Naruszenie normalnego

[131] K. Jagusiak, *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej jako źródło zagrożeń dla krajów bałtyckich i wpływ tych zagrożeń na bezpieczeństwo Polski* „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", nr 28 (15), 2023, s. 219-220.
[132] K. Fedorowicz, *Przesmyk suwalski: potencjał zagrożeń i napięcia"* „Instytut Europy Środkowej", Komentarze IEŚ, Nr 934, (182), 2023.

funkcjonowania granic i wprowadzenie barier handlowych zagraża spójności Unii Europejskiej oraz jedności NATO, które są kluczowe dla zachowania pokoju i bezpieczeństwa w Europie.

Po drugie, protesty te podważają wspólne wartości i zasady, na których opiera się europejska współpraca, takie jak solidarność, wzajemne zrozumienie i współpraca transgraniczna. Są one także wykorzystywane przez nieprzyjazne siły zewnętrzne do podsycania podziałów wewnątrz Unii Europejskiej oraz NATO, co osłabia ich zdolność do skutecznego reagowania na wspólne wyzwania i zagrożenia.

Wreszcie, organizacja tych protestów jako element wojny hybrydowej może mieć długotrwałe konsekwencje dla stabilności regionu i porządku międzynarodowego. Rosja wykorzystuje te protesty do osłabienia europejskiego projektu integracyjnego oraz do podważenia autorytetu instytucji międzynarodowych, co może prowadzić do destabilizacji politycznej i społecznej w Europie Wschodniej[133].

– Obecność rosyjskich wojskowych w Naddniestrzu powoduje obawy o zagrożenie militarne w regionie, szczególnie dla Mołdowy. Wsparcie dla separatystycznych ruchów może prowadzić do tworzenia tzw. „konfliktów zamrożonych" czyli sytuacji, w których regiony sąsiednie do Rosji utrzymują napięte relacje z centralnymi władzami, co stanowi destabilizujący wpływ na stabilność polityczną i społeczną w danym obszarze.

Konflikt między Mołdawią a Naddniestrzem, który trwa od trzech dekad, pozostaje jednym z największych wyzwań dla bezpieczeństwa w Europie. Jego charakter „zamrożony" sprawia, że wspólnota międzynarodowa nie jest zdeterminowana, aby go rozwiązać, co umożliwia Rosji utrzymanie swojego wpływu na ten obszar. Jednak konflikt na Ukrainie stwarza potencjalne zagrożenie dla ponownego zaognienia sytuacji. Rosja nadal wykorzystuje różne instrumenty politycznego nacisku, aby kontrolować administrację w Naddniestrzu, co utrwala status quo na tym terytorium.

Przyszłość Naddniestrza jest obecnie silnie powiązana z wydarzeniami na Ukrainie. Jeśli Rosja zdołałaby przełamać obronę na południu Ukrainy, to Naddniestrze mogłoby stać się integralną częścią nowej przestrzeni geopolitycznej kontrolowanej przez Rosję. W pierwszej fazie mógłoby działać jako administracyjnie niezależna republika ludowa, ale w dłuższej perspektywie, przy pełnej kontroli Rosji nad południem Ukrainy, istniałoby prawdopodobieństwo inkorporacji Naddniestrza przez Rosję.

[133] O. Laiko, I. Tsynalievska, *Problemy eksportu vitchyznyanoyi agroproduktsiyi na rynkakh krayin YEES*, „Ekonomika Kharchovoyi Promislovosti", Tom 15, Vypusk 2, Odesa, 2023, s. 10-18.

Jednakże, jeśli siły ukraińskie odparłyby atak Rosji i armia rosyjska wycofałaby się z południa Ukrainy, to wpływy Rosji w regionie mogłyby osłabnąć. Zarówno władze Mołdawii, jak i Ukrainy, mogłyby prowadzić politykę izolacji wobec reżimu naddniestrzańskiego. Jako część działań dyplomatycznych, w przypadku powodzenia Ukrainy, należałoby przewidywać wyprowadzenie rosyjskich sił zbrojnych z Naddniestrza. Zwycięstwo Ukrainy byłoby również klęską dla rosyjskiego projektu odbudowy wpływów w byłych republikach sowieckich, co mogłoby prowadzić do trudności w utrzymaniu się przy władzy prorosyjskiego reżimu w Naddniestrzu.

Kamil Całus, uważa, że w najbliższym czasie władze w Kiszyniowie będą kontynuowały proces odcinania się od rosyjskich wpływów oraz demontażu prawnych, instytucjonalnych i ekonomicznych zależności[134].

– Rosja trzyma w napięciu relacje serbsko-kosowskie oraz umiejętnie gra na trudnych stosunkach Serbskiej Krainy z bosnijskim rządem w Sarajewo. Co stanowi potencjalne zagrożenie dla możliwego konfliktu na Bałkanach.

Rosja stara się otworzyć nowy front w walce przeciwko Zachodowi, koncentrując swoje działania na Bałkanach. Ich analizy wskazują na dążenie Rosji do wykorzystania Serbii jako narzędzia do destabilizacji sytuacji w Kosowie lub Bośni i Hercegowinie.

Skupiając się na napięciach między Serbią a Kosowem, warto zwrócić uwagę na wydarzenia z poprzedniego roku, kiedy to Serbia zwiększyła obecność wojsk i sprzętu przy granicy z Kosowem. Chociaż później żołnierze zostali wycofani istnieje jednak wyraźne przygotowanie Belgradu i Moskwy do potencjalnej kolejnej kampanii przemocy i prowokacji w 2024 roku.

Istnieją także obawy dotyczące ryzyka konfliktu w Bośni i Hercegowinie, która według ich opinii znajduje się na „krawędzi upadku". Istnieje realne zagrożenie secesji Republiki Serbskiej, jednej z trzech składowych części państwa. Ciekawe w tym kontekście są zapowiedzi prorosyjskiego prezydenta RS, Milorada Dodika, który w ubiegłym roku deklarował, że zostanie „pierwszym prezydentem niepodległej Republiki Serbskiej".

Vuk Vuksanović pisze, że obecność Rosji na Bałkanach daje Moskwie również przewagę w relacjach z Zachodem, pokazując, że region ten powinien być postrzegany jako poboczna arena w szerszym teatrze relacji Rosja-Zachód[135].

---

[134] K. Całus, *Mniej strachu – więcej niezależności. Mołdawia wobec Rosji po roku wojny*, „Ośrodek Studiów Wschodnich. Komentarze", Nr 490, s. 6.

[135] V. Vuksanović, *Russia in the Balkans: Interests and Instruments*, W: Europe and Russia on the Balkan front. Geopolitics and diplomacy in the EU's backyard, edited by Giorgio Fruscione, s. 48.

– Brak jedności w krajach UE i NATO w kwestii militarnej pomocy dla Ukrainy. Nowo przyjęte skandynawskie kraje NATO oraz niemiecki Sztab Generalny uwazają zagrożenie ze strony rosyjskiej za realne i rozważają możliwość przeciwdziałania rosyjskiej agresji na wschodnim skrzydle NATO, co stanowi istotny punkt odniesienia.

Ważnym sygnałem jest także faza aktywna ćwiczeń wojskowych NATO o nazwie „Steadfast Defender 2024". Są to największe ćwiczenia, jeśli chodzi o liczbę zaangażowanych jednostek sił zbrojnych różnych krajów, od czasów zimnej wojny. Scenariusz ćwiczeń jest prosty: atak Rosji na terytorium jednego z krajów członkowskich NATO i aktywacja artykułu 5 Traktatu Waszyngtońskiego.

Obecnie europejski przemysł obronny zwiększył swoje zdolności produkcyjne o 50% od początku pełnoskalowej wojny, a do końca przyszłego roku produkcja amunicji zostanie zwiększona do ponad 2 milionów rocznie. Jednocześnie zaznacza się, że UE przeznacza na cele wojskowe mniej niż deklarowane przez NATO 2% PKB, podczas gdy Rosja w zeszłym roku wydała na obronę 6% swojego PKB.

Konieczność zapewnienia Ukrainie niezbędnej pomocy wojskowej w postaci amunicji, rakiet i systemów obrony przeciwrakietowej staje się priorytetem. Propozycje wykorzystania europejskiego budżetu na zakup sprzętu wojskowego dla Ukrainy oraz finansowanie z zablokowanych rosyjskich aktywów wskazują na potrzebę skutecznej reakcji na sytuację kryzysową.

Michał Piechowicz zaznacza, że odkąd państwa UE przyzwyczaiły się do stałej obecności USA jako podmiotu współkreującego bezpieczeństwo europejskie, wyraźne są głosy niezadowolenia z hipotetycznych alternatyw braku takiego zaangażowania w przyszłości[136]. Wzmocnienie europejskiego przemysłu obronnego do 2030 roku jest kluczowym celem, którego realizacja wymaga podjęcia konkretnych działań, takich jak podwojenie zakupów i emisja europejskich obligacji obronnych. To jednak wymaga nie tylko odpowiedniego finansowania, ale także współpracy i koordynacji działań w ramach UE oraz NATO, aby zapewnić skuteczną obronę i bezpieczeństwo całego kontynentu.

Wojna w Ukrainie może przekształcić się w długotrwały, zamrożony na wiele lat konflikt. Co więcej, zdesperowany Putin może doprowadzić do wojny z Zachodem. Zachód, czyli Unia

[136] M. Piechowicz, *Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony UE w perspektywie teoretycznej, praktycznej i agencyjno-instytucjonlanej*, Przegląd politologiczny, nr. 1, 2023, s. 37-51.

Europejska, Stany Zjednoczone i NATO, musi mieć tego świadomość i odpowiednio się do tego przygotować[137].

– Niepewność w kwestii możliwości NATO zareagować na atak ze strony Rosji. Analiza wskazuje na złożoną strategię Kremla w kontekście relacji z NATO oraz europejskimi państwami. Z jednej strony Rosja zdaje sobie sprawę, że nie jest w stanie osiągnąć pełnego militarnej zwycięstwa nad NATO w konwencjonalnej wojnie. Z drugiej strony jednak stawia na wykorzystanie słabości i podziałów wewnątrz Sojuszu, aby osiągnąć swoje cele.

Kreml widzi NATO jako organizację podatną na wewnętrzne napięcia i konflikty polityczne, które mogą prowadzić do zaniechania efektywnej obrony w przypadku agresji. Stąd próba wywołania konfliktów, które zmuszą NATO do angażowania się w dyskusje wewnętrzne, zamiast skoncentrowania się na obronie militarnego sojusznika. Wybór Donalda Trumpa na prezydenta USA jest tu postrzegany przez Rosję jako potencjalna okazja do osłabienia jedności NATO, zwłaszcza biorąc pod uwagę nieprzewidywalność jego polityki zagranicznej.

Dodatkowo, Rosja stara się wywołać niepewność wśród państw członkowskich NATO, sugerując, że Stany Zjednoczone mogą nie być w stanie zapewnić im skutecznej obrony w razie agresji rosyjskiej. To prowadzi do wzrostu niepokoju w Europie, zwłaszcza w kontekście działań Rosji na arenie międzynarodowej oraz ewentualnego zmniejszenia wsparcia ze strony USA.

W rezultacie, Rosja dąży do osiągnięcia swoich celów poprzez wykorzystanie podziałów w NATO oraz zwiększenie niepewności i dezorientacji wśród europejskich państw, co umożliwiałoby jej bardziej swobodne działania na arenie międzynarodowej.

Wojna na Ukrainie wydobyła również na światło dzienne ograniczenia europejskiej bazy obronno-przemysłowej i wyczerpanie jej potencjału militarno-przemysłowego. Dekady redukcji budżetów obronnych spowodowały ograniczone zasoby i niewielkie zdolności produkcyjne. Brak zdolności do szybkiego zabezpieczenia pracy przemysłu obronnego we wszystkich krajach Europy stanowi obecnie wyzwanie. To powoduje procesy zwiększenia budżetów obronnych i szybkiego zbrojenia się państw Europy Wschodniej (Polska, kraje bałtyckie).

Rozmieszczenie nowoczesnego sprzętu militarnego, generuje napięcia i podnosi poziom ryzyka incydentów zbrojnych. Zwiększona obecność militarystyczna w regionie może stanowić

[137] J. Fiszer, *Geneza, działalność, sukcesy…* op. cit, s. 136.

zagrożenie dla bezpieczeństwa regionu, ponieważ narasta ryzyko przypadkowych starć lub działań prowokacyjnych.

Istnieje zagrożenie spirali zbrojeniowej, gdzie każda strona wzmacnia swoje siły w reakcji na działania przeciwnika. W konsekwencji zwiększa się ryzyko eskalacji konfliktu. W sumie, zarówno zagrożenie terytorialne, jak i militaryzacja obszaru mają poważne konsekwencje dla bezpieczeństwa w regionie.

Taktyka wojny hybrydowej stosowana przez Rosję obejmuje różnorodne działania, które łączą aspekty militarne z działaniami dezinformacyjnymi, propagandą, cyberatakami oraz wsparciem dla separatystycznych ruchów. Te kompleksowe działania mają na celu osiągnięcie politycznych, ekonomicznych i strategicznych celów, wpływając jednocześnie na stabilność polityczną i społeczną w różnych krajach europejskich. Działania dezinformacyjne i propaganda mają na celu manipulację opinią publiczną, podważanie zaufania do instytucji demokratycznych oraz kreowanie fałszywego narratywu. Cyberataki mogą być skierowane przeciwko systemom komunikacyjnym, infrastrukturze krytycznej i instytucjom rządowym, dodatkowo zwiększając chaos i dezorganizację.

Konkluzje

Wojna na Ukrainie, trwająca od 2014 roku, oraz pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę w 2022 roku stanowią istotne wyzwania dla stabilności i bezpieczeństwa Europy w XXI wieku. Konflikt ten, będący wynikiem agresywnej polityki Rosji, nie tylko narusza integralność terytorialną Ukrainy, ale także zagraża stabilności całego regionu i podważa fundamenty europejskiego porządku międzynarodowego. Analiza tego konfliktu wyraźnie pokazuje, że Rosja wykorzystuje różnorodne taktyki, włącznie z wojną hybrydową, aby osiągnąć swoje polityczne, ekonomiczne i strategiczne cele.

Naruszenie przez Rosję międzynarodowych norm i porządku międzynarodowego stanowi niebezpieczny precedens, który może prowadzić do dalszych konfliktów i destabilizacji w Europie. Sytuacja ta wymaga zdecydowanej reakcji ze strony Unii Europejskiej, NATO oraz innych sojuszników, którzy muszą podjąć wspólne działania w celu zapewnienia ochrony suwerenności Ukrainy oraz przeciwdziałania dalszym agresywnym działaniom Rosji.

W obliczu tych wyzwań, niezbędne jest wzmocnienie jedności i solidarności państw europejskich oraz sojuszników na arenie międzynarodowej. Konieczne staje się również wzmocnienie potencjału obronnego Europy, zarówno poprzez zwiększenie inwestycji w obronność, jak i poprzez intensyfikację współpracy wojskowej oraz dyplomatycznej. Tylko

poprzez skoordynowane i stanowcze działania możliwe będzie skuteczne przeciwdziałanie rosyjskiej agresji oraz zachowanie stabilności i bezpieczeństwa w Europie i na świecie.

Wreszcie, konieczne jest także dążenie do rozwiązania konfliktów na obszarach takich jak Naddniestrze, Bałkany czy Serbia-Kosowo, które mogą przyczynić się do dalszej destabilizacji i zaostrzenia napięć w regionie. Wspólnota europejska musi podjąć wysiłek w celu stawiania oporu dalszym ambicjom Kremla z atakowania Ukrainy oraz w kierunku budowania długotrwałej stabilności i bezpieczeństwa na obszarze Europy.

Streszczenie:

Niniejszy artykuł skupia się na analizie inwazji Rosji na Ukrainę jako istotnego wyzwania dla bezpieczeństwa Europy w XXI wieku, przy głębszym zrozumieniu potencjalnych zagrożeń militarnych i humanitarnych, jakie niesie za sobą ten konflikt. Poprzez analizę tych kwestii, artykuł ten ma na celu przyczynić się do lepszego zrozumienia sytuacji oraz identyfikacji możliwych działań, które mogą przyczynić się do poprawy stabilności i bezpieczeństwa w Europie.

Słowa kluczowe:

Wojna w Ukrainie, bezpieczeństwo w Europie, Rosja

Key words:

War in Ukraine, security in Europe, Russia

Bibliografia:

1. Całus, K. *Mniej strachu – więcej niezależności. Mołdawia wobec Rosji po roku wojny*, „Ośrodek Studiów Wschodnich. Komentarze", Nr 490, s. 1-6.
2. Fedorowicz, K. *Przesmyk suwalski: potencjał zagrożeń i napięcia"* „Instytut Europy Środkowej", Komentarze IEŚ, Nr 934, (182), 2023.
3. Fiszer, J. *Geneza, działalność, sukcesy i porażki oraz perspektywy renesansu Trójkąta Weimarskiego po agresji Rosji na Ukrainę*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna", nr 2(77), 2023, s. 114-145.
4. Jagusiak, K.*Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej jako źródło zagrożeń dla krajów bałtyckich i wpływ tych zagrożeń na bezpieczeństwo Polski* „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", nr 28 (15), 2023, s. 207-232.
5. Laiko, O. Tsynalievska, I. *Problemy eksportu vitchyznyanoyi agroproduktsiyi na rynkakh krayin YEES, „*Ekonomika Kharchovoyi Promislovosti", Tom 15, Vypusk 2, Odesa, 2023, s. 10-18.
6. Piechowicz, M. *Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony UE w perspektywie teoretycznej, praktycznej i agencyjno-instytucjonlanej*, Przegląd politologiczny, nr. 1, 2023, s. 37-51.

7. Vuksanović, V. *Russia in the Balkans: Interests and Instruments*, W: Europe and Russia on the Balkan front. Geopolitics and diplomacy in the EU's backyard, edited by Giorgio Fruscione, s. 31

Tomasz Klin
Uniwersytet Wrocławski

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Counterbalancing, accommodation and hedging NATO eastern flank countries' political strategies towards Russia

Introduction

Countries of the NATO eastern flank have experienced a specific security transformation for the last decade. The Russia's attack on Ukraine in 2014 and then on a greater scale in 2022 eventually ended the post-cold war period which allowed post-Warsaw Pact countries to focus on integration with West's institutions and selectively contribute to their security challenges such as terrorism or human rights atrocities outside Europe. Since 2014 on Russia's growth and expansion had to be responded. Because the strategic position of NATO eastern flank countries is not homogenous, responses have varied. Countries strongly differ according to material and military power, bordering (or not) Russia and the history of international. Politically and ideologically distinct parties in power affect states' perspective on foreign policy. For instance, liberal parties tend to criticise autocratic regimes whereas countries ruled by nationalists involve in conflicts with their neighbors. Finally, Russia itself differentiated offers towards eastern flank countries due to its own subjective anticipation of benefits, but also along with material capabilities such as unequal distribution of energy infrastructure. On those foundations NATO eastern flank countries chose various strategies towards Russia.

Theoretical remarks

For a long time international relations theory has expressed interest in responses to threats, threat perception, and their consequences for foreign policy orientations. Scholars have scrutinised countries' foreign policies by several categories. Preventing expansion is basically achievable by counterbalancing the source of threat. Its antipode is bandwagoning which consists of attempted transformation the source of threat into a security provider. Stats can also select intermediate categories: accommodation and hedging, among others. Joining NATO and

EU entailed Central and Eastern European (CEE) countries resignation from bandwagoning Russia, conducted only by Belarus.

Counterbalancing takes place when lesser powers want to defend their core interests or even existence. Its repeated pattern is joining one great power vis-à-vis another great power. This indicates the condition of similarity of strategies between a great power and a lesser power in front of another great power's threat[138]. Importantly, counterbalancing is a strongly responsive strategy. The source of threat takes steps perceived as dangerous which follows counterbalancing responses. Limits of counterbalancing result from a major power's, in this case: Russia's potential of retaliation, anticipation of specific harmful activities and limited resources, because counterbalancing is economically costly. A specific strategy of counterbalancing is containment which aims at preventing and stopping expansion of an aggressive center of power. Containment is the most common type of counterbalancing in the geostrategic context of Central and Eastern Europe. Another specific approach is soft balancing which finds expression through acts of establishing, using or dominating international institutions[139] and this type of strategy was to some extent conducted by the CEE countries manifested in the establishment of Three Seas Initiative and the group Bucharest-9.

On a minor scale counterbalancing practices were initiated by some eastern flank countries immediately after their NATO accessions. Diplomats attempted to press the western NATO members to consider large-scale military exercises and possibly, also military basing on the eastern flank. Some countries already responded to the first Russian military expansion in the Russo-Georgian war in 2008. The leaders of Estonia, Latvia, Lithuania, Poland and Ukraine gathered in Tbilisi to publicly warn against the Russian expansionist intentions. Quintessentially for counterbalancing, several smaller states' leaders politically confronted the stronger one.

Accommodation consists in long-term improvement of diplomatic and economic relations with a potentially dangerous power. As He correctly noticed, accommodation is essentially reciprocal and thus different from counterbalancing. Accommodation requires flexibility, using

[138] R.S. Ross, *Balance of Power Politics and the Rise of China: Accommodation and Balancing in East Asia*, „Security Studies" 2006, No 3.
[139] K. He, *Institutional Balancing and International Relations Theory: Economic Interdependence and Balance of Power Strategies in Southeast Asia*, „European Journal of International Relations" 2008, No 3.

opportunities and may imply some retreats[140]. As a theoretical category accommodation draws particular attention of scholars as a method of de-escalating threats[141]. Some scholars emphasise that accommodation is preferable by lesser powers[142] and that the uncertainty of power politics is more accurately reflected by accommodation than by counterbalancing or bandwagoning[143]. Certainly, accommodation is both a reflection of and a contribution to the rise of economic interdependence, an essential phenomenon of the post-cold war era.

The origins of "hedging" lie in the financial domain. "To hedge" means to invest or buy multiple assets to reduce risks in potential losses[144]. As for international politics, hedging may result from the uncertainty of power transition between dominant powers[145]. Hedging is also traced within anarchy-hierarchy opposition. As David Lake stated: "Hedging is a form of insurance against opportunism"[146]. This implies lesser powers' effort to maintain relatively close relations with more than one major power. Hedging serves as alternative to both counterbalancing and bandwagoning[147]. Counterbalancing a major power can be too confrontational and may potentially deprive lesser powers of material gains from that major power, whereas bandwagoning entails risk of exploitation and dominance or rapid abandonment by a major power.

In sum, both accommodation and hedging are intermediate strategies. Accommodation entails long-term economic collaboration, whereas hedging is a mix of policies which demonstrate no end goal and generate some uncertainty among major powers that hedging addresses. Contemporary states find many opportunities not to conduct clear pro-/contra-foreign policy. As a result, accommodation and hedging have become common strategies preferred by small and medium-sized states towards major powers.

---

[140] B. He, *Politics of Accommodation of the Rise of China: the case of Australia*, „Journal of Contemporary China" 2012, No 73, p. 55, 58-59.
[141] S. Akcinaroglu, E. Radziszewski, *Web of Links: Rival Connections and Strategic Accommodation in Response to Threats*, „Journal of Global Security Studies" 2017, No 3.
[142] R.S. Ross, op.cit.
[143] J. Kirchner, *The tragedy of offensive realism: Classical realism and the rise of China*, „European Journal of International Relations" 2012, No 1, p. 54.
[144] S. De Silva, *Making Sense of the Haze: Hedging and its Attributes*, „University of Colombo Review" 2020, No 1, p. 95.
[145] V. Jackson, *Power, trust, and network complexity: three logics of hedging in Asian security*, „International Relations of the Asia-Pacific" 2014, No 3.
[146] D.A. Lake, *Anarchy, hierarchy, and the variety of international relations*, „International Organization" 1996, No 1, p. 15.
[147] C.-C. Kuik, *Getting hedging right: a small-state perspective*, „China International Strategy Review" 2021, No 3.

Counterbalancing: the case of Poland

As stated above, counterbalancing is based on a presumption of a serious external threat. The rise of Russia's material capabilities due to high prices of energy resources along with expansionist activities strongly affected that threat perception. Polish political elites demonstrated no consensus if the Russian 5-day war with Georgia had been dangerous enough to start strong counterbalancing measures. Nonetheless, Poland started to prefer the focus on defense in its closest neighbourhood which materialised in Polish armed forces' absence in the NATO intervention in Libya and in reduction of military presence in Afghanistan and Iraq. Eventually, the annexation of Crimea was commonly perceived among Polish elites as uncovering Russia's imperialist face.

Polish policymakers consequently condemned the annexation of Crimea and Russia's support for separatists in Donbas. For instance, prime minister Donald Tusk warned against "new Yalta" plotted by Russia[148]. In result of the 2014 security crisis, Poland suspended high-level meetings with the Russian officials. The Law and Justice government who took power in 2015 went even further: it ceased visa-free border traffic with the Kaliningrad Oblast. The new energy strategy planned discontinuity of long-term contracts on the Russian gas after planned expansion of the gas terminal in Świnoujście and a new pipeline from Denmark. Poland demonstrated eagerness in expulsions of Russian diplomats after the Skripal affair and further in solidarity with the USA after alleged Russian cyberattacks. Contemporary security strategy diagnosed "reconstruction of Russia's powerhood at the expense of its neighbourhood and reinforcing its confrontational policies"[149]. The recommended prescription was "consolidation of NATO around its defensive functions"[150] and the growth of military budget to over 2% of GDP in the following fiscal years. After years of diplomatic effort Poland achieved the establishment of the US-led NATO battle group near "Suwałki corridor" and separately US armed forces in other locations of the country. Meanwhile, Poland contributed to multifaceted assistance for Ukraine. It was the first country which sent "non-lethal" arms to Ukraine, namely

[148] *Aneksja Krymu przez Rosję? Tusk mówi o nowej Jałcie*, 2014, https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/453705,aneksja-krymu-przez-rosje-donald-tusk-mowi-o-nowej-jalcie.html (09.12.2023).
[149] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf, art. 41.
[150] Ibidem, art. 67.

body armor and munitions. As of 2016, Poland was the third global supplier with non-lethal weapons for Ukraine worth over 5.4 million USD[151].

The continuity of the Donbas war by Russia led Poland to the following diagnosis: "The most serious threat is neo-imperial policy of the authorities of the Russian Federation conducted also by the use of military force"[152]. Hence adaptation of the strategy towards open containment. Henceforth the goals should be "increasing and consolidating North Atlantic Alliance's military presence on its eastern flank"[153] and "strengthening deterrence and defense [towards Russia] with simultaneous readiness for engaging in conditional dialogue"[154]. Paul Silva II called this approach "calibrated confrontation"[155]. After the Russia's full-scale invasion on Ukraine Poland continued the strategy, but its instruments were adjusted accordingly. Although Poland did not terminate diplomatic relations with Russia and did not decide to bloc all economic flows, the government expelled a record number of Russian diplomatic personnel. On the economic field, the authorities imposed unilateral sanctions on imports of Russian coal and pressed the whole EU to follow that. Prime minister Mateusz Morawiecki compared president Vladimir Putin with Hitler, Stalin and Pol Pot. Consequently, Poland along with Lithuania, Ukraine and the EU took part in the creation of Joint Investigation Team for Russian war crimes in Ukraine. Such moral and legal activities also serve for counterbalancing, if their intention is to weaken or restrain the source of threat.

Importantly, Poland intensified activities of counterbalancing on the field of security policy. A new parliamentary regulation indicated the schedule of growth of military budget. Air defense systems became prioritised as proved to be inherent after Russia's mass rocket and drone attacks on Ukrainian cities and energy infrastructure. Further, Poland focused the growth and modernisation of land forces that turned out to remain the core of warfare in Ukraine. Some newly purchased weapons may have the potential use for further military assistance for Ukraine. The built up of the strong armed forces may also serve to support close allies of Poland on the NATO eastern flank, mainly Baltic countries, Romania and Slovakia.

---

[151] P.A. Goble, *Friends in need: 18 countries who gave Ukraine non-lethal military aid*, 2016, https://euromaidanpress.com/2016/08/05/friends-in-need-18-country-who-supplied-ukraine-with-non-lethal-weapons/ (18.01.2024).

[152] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2020, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf, p. 6.

[153] Ibidem, p. 23.

[154] Ibidem, p. 24.

[155] P. Silva II, *Strategic culture and competing visions for the EU's Russia strategy: flexible accommodation, cooperative deterrence, and calibrated confrontation*, „International Relations" 2022, online first.

A successful result of diplomatic effort was the US declaration on permanent basing of the V Corpus headquarters in Poznań. Poland also substantially reinforced its contribution to NATO eastern flank by sending troops to Latvia, Romania and carrying out air policing over Slovakia. Soon Poland became the second vice-leader, after USA and UK, in the overall value of military assistance for Ukraine[156]. In particular, the Ukrainian army received over 300 tanks and newest Polish 6-inch howitzers. The limits in confrontational containment policy was reflected in a diplomatic incident with the proposal for the USA to accept sending to Ukraine MiG-29 aircraft via US Rammstein base. The US authorities refused. Nevertheless, MiGs were delivered a year later.

The Poland's diplomacy worked also on intensification of military and economic assistance by other NATO and EU members. Its most controversial expression was moral pressure on Germany, blaming it for delays in weapon deliveries, accusing of hidden pro-Russian intentions and primarily for greatest moral responsibility for the war due to the large-scale imports of energy resources from Russia until 2022. Due to the invasion Poland worsened its relations with Hungary, which was reflected by the Law and Justice party leader Jarosław Kaczyński's public disappointment over Viktor Orbán's attitude to the Russo-Ukrainian war[157].

The limits in Poland's generosity towards Ukraine ended in summer 2023. Poland protested against unfair Ukraine's competition on the grain market and blocked access to its imports. Prime minister Morawiecki stressed self-defense instead of further assistance to Ukraine[158]. This is explainable primarily by domestic factors such as the electoral campaign, but also by the containment strategy. Retreats of the Russia's armed forces from key front sections in Ukraine could have been perceived as partial neutralisation of Russia's expansion in the period until summer 2023.

---

[156] *Poland is third largest donor of military aid to Ukraine states BBC report*, 2022, https://www.thefirstnews.com/article/poland-is-third-largest-donor-of-military-aid-to-ukraine-states-bbc-report-31474 (23.12.2023).

[157] *Polish leader criticises Hungary's stance on Ukraine war*, 2022, https://www.polskieradio.pl/395/9766/artykul/2935898,polish-leader-criticises-hungary%E2%80%99s-stance-on-ukraine-war (22.12.2023).

[158] W. Beaver, *Poland has every right to prioritize its own security — and so does the U.S.*, 2023, https://www.washingtontimes.com/news/2023/oct/13/poland-has-every-right-to-prioritize-its-own-secur/ (22.12.2023).

Accommodation: the case of Hungary

Initially, the Fidesz government 2010-2014 did not reveal serious interest in cooperation with Russia which was not even mentioned in the official security strategy[159]. The protracted Eurozone crisis certainly affected the gradual reformulation of foreign policy priorities. The fundamentals of Hungary's new approach explicated prime minister Viktor Orbán's in the Romanian Băile Tuşnad, the center of the Hungarian minority: "[T]he most popular topic in thinking today is trying to understand how systems that are not Western, not liberal, not liberal democracies and perhaps not even democracies, can nevertheless make their nations successful. The stars of the international analysts today are Singapore, China, India, Russia and Turkey"[160]. The ideological emphasis was laid on national community, state sovereignty and assertiveness. Simultaneously, the ruling Fidesz party tended to demonstrate rising distrust to both the United States and the European Union as alleged opponents to conservative values. Contrary to European mainstream parties, Hungary's Fidesz did not perceive the annexation of Crimea as a dramatic change in the European security. The emphasis was laid on the need of political dialogue with Russia, based on the following diagnosis: "The Russian Federation is one of the key actors in the international system, serving an indispensable role in managing several global and regional security issues[161]. As a result, accommodation found expression in the official security strategy: "Hungary regards the maintenance of the cohesion of NATO and the EU to be one of its priorities, while it has an interest in the pragmatic development of Hungarian–Russian relations and economic cooperation"[162].

Hungary's accommodation towards Russia between 2014 and 2022 was manifested as attempted closeness in the domains of diplomacy and energy sector, and as restraints in some other domains. At the diplomatic level Hungary's leaders made effort to maintain cordial relations with their Russian counterparts, in particular with president Putin. Orbán personally met Putin several times and additionally both leaders often exchanged congratulations on electoral victories by phone. The second most important personality in the government in this matter became Péter Szijjártó whose power was strengthened by combining the domains of

[159] *Hungary's National Security Strategy*, Ministry of Foreign Affairs of Hungary 2012, https://eda.europa.eu/docs/default-source/documents/hungary-national-security-strategy-2012.pdf.
[160] V. Orbán, *Prime Minister Viktor Orbán's Speech at the 25th Bálványos Summer Free University and Student Camp*, 2014, https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp (13.11.2023).
[161] *Government Resolution 1163/2020 (21st April) on Hungary's National Security Strategy*, 2020, https://honvedelem.hu/hirek/government-resolution-1163-2020-21st-april.html (11.12.2023), art. 118.
[162] Ibidem.

foreign affairs and trade into one ministry. Thus Szijjártó paid visits in Russia mainly to facilitate trade relations, to gain investments and to improve general conditions of economic interactions. This resulted into prioritizing the energy sector as the key area of accommodation. The government focused on stability of gas and oil supply. It was also about prices, in some periods observably lower than for countries with geopolitical tensions with Russia such as Lithuania and Poland[163], but other analyses demonstrated that on average Hungary and other Russia-friendly countries in the EU did not gain large discounts[164].

Hungary was the only EU country which agreed on the purchase of the nuclear power plant facilities from the Russian company Rosatom, noticeably, financed by the Russian loan. Aside from cheap and long-term deliveries of energy, the ruling Fidesz encouraged promotion of exports to Russia with limited effects. Also, Hungary attempted to improve its financial capabilities by restoring its membership in the International Investment Bank and then by inviting its seat's transfer from Moscow to Budapest.

In the period 2014-2021 there were two moments of NATO members' pressure on Hungary to take stronger anti-Russian measures. The first was the Skripal affair when the Russian intelligence attempted to assassinate its former agent on the British territory by a chemical poison. The Hungary decided to expel one diplomat in response to the Skripal affair. Commentators assessed this move as a combination of prioritizing NATO and EU solidarity with anticipated limited discontent of Russia. It is worth adding that two of Hungary's neighbors: Slovakia and Slovenia did not expel any Russia's diplomat due to the Skripal affair, and two more: Croatia and Romania withdrew also one diplomat each[165]. To conclude: Hungary did not avoid rare and restrained confrontational steps against Russia to satisfy important NATO allies. This shows how accommodation aims to improve relations, not to replace major allies.

As mentioned earlier, accommodation as strategy consists of using opportunities which are not always predictable. During the Covid-19 pandemic Hungary was the only EU member which purchased vaccines from Russia and, contrary to Slovakia, did not withdraw from this decision. The government justified their decision of the imports of vaccines from Russia by the

---

[163] M. Zaniewicz, *New Gas Pipeline Geopolitics in Central and Eastern Europe*, 2019, https://warsawinstitute.org/new-gas-pipeline-geopolitics-in-central-and-eastern-europe/ (18.11.2023).

[164] Cf. A. Szczęśniak, *Zdaniem Szczęśniaka: Drogi gaz z Rosji? Na pewno?*, 2018, https://www.kierunekchemia.pl/artykul,55191,zdaniem-szczesniaka-drogi-gaz-z-rosji-na-pewno.html (18.11.2023).

[165] A. Chughtai, M. Petkova, *Skripal case diplomatic expulsions in numbers*, 2018, https://www.aljazeera.com/news/2018/4/3/skripal-case-diplomatic-expulsions-in-numbers (21.11.2013).

urgent need for as many vaccines as possible[166]. Another case of using opportunities was Hungary's open permission for Russia to use the Hungary's airspace to deliver arms to Serbia. All these decisions Orbán supported with the pro-Russian discourse, such as saying that Putin "rules a great and ancient empire"[167].

An essential element of the accommodation strategy is restraints and delays. Under pressure of Western allies, the government of Hungary avoided, limited or at least postponed unfriendly measures towards Russia. According to informal sources, Hungary did not oppose strongly to the Russia's intelligence activities on its territory[168], which provides a clear example of restraint. Hungary's accommodation towards Russia was conducted within the Western structures of NATO and the European Union. Delaying could serve as a signal for Russia that worsening relations in one specific sector does not change the overall will to promote the large-scale economic cooperation. Accordingly, Hungary postponed many EU sanctions towards Russia, but finally did not oppose to most of them.

Although the key of accommodation lies in material exchange, under conditions of NATO and EU membership Hungary often used communicative actions towards Russia to appease it. Numerous public doubts in the sense of EU sanctions towards Russia became the Hungary's standard of discursive policy[169]. As for the rise of defense budget, doubled between 2014 and 2020, the official reasons were mass migrations and other circumstances unrelated to the Russia's expansion[170]. Notably, Hungary was the only NATO member without substantial military support to other NATO eastern flank countries, although it sent infantry for exercises in Baltic countries and its four combat aircraft contributed to Baltic Air Policing[171].

To conclude, the Hungary's strategy of accommodation preferred material benefits, mainly energy supply, under the umbrella of cordial relations between Hungary's and Russia's leaders. The effectiveness of these efforts was high in terms of Hungary's material gains and the level

---

[166] K. Than and A. Komuves, *Hungary buys Russia's Sputnik V vaccine, first in EU, minister says*, 2021, https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-hungary-russia-idUSKBN29R0WB/ (21.11.2023).

[167] As quoted in D. Janjevic, *Vladimir Putin and Viktor Orban's special relationship*, 2018, https://www.dw.com/en/vladimir-putin-and-viktor-orbans-special-relationship/a-45512712 (28.06.2022).

[168] J. Dettmer, *Former Spy: Hungary Used as Logistical Base for Russian Intelligence Activity*, 2019, https://www.voanews.com/a/former-spy-hungary-used-as-logistical-base-for-russian-intelligence-activity/4879742.html (13.11.2023).

[169] V. Hopkins et al., *Orban-Putin talks compound disquiet over Hungary's Russia ties*, 2019, https://www.ft.com/content/9a1988e4-f8ff-11e9-a354-36acbbb0d9b6 (22.11.2023).

[170] *Govt To Increase Defence Spending by 30 Percent Next Year*, 2021, https://hungarytoday.hu/govt-increase-defence-spending-30-percent-next-year/ (21.11.2023).

[171] J. Gotkowska, *NATO's presence in the Baltic states – reassurance of allies or deterrence for Russia?*, 2015, https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-04-29/natos-presence-baltic-states-reassurance-allies-or-deterrence#_ftn19 (accessed 11.07.2022).

of cordiality among leaders, if this may serve as measure. It is more difficult, however, to assess the effectiveness of transforming or at least discouraging Russia from threatening Hungary's core values. Once Russia invaded Ukraine in 2022, Hungary started to alter its strategy into more hedging-like, but this change has taken place under strong, consistent and multilateral pressures within both NATO and the EU, so verification of the Hungarian government's evaluation of their previous strategy encounters problems.

Hedging: the case of Bulgaria

To start the analysis it is worth considering conditions of conducting policies in Bulgaria that profoundly differ from both Poland and Hungary. Bulgaria has been the least developed country among EU members, so its resources have been more limited. The country suffered from political instability including repeated governmental crises and in 2021-22 also repeated indecisive elections. Finally, the Bulgarian society has had a strong pro-Russian tendencies which resulted from positive historical experiences, as well as cultural and religious similarities[172].

Foreign policy orientation of Bulgaria was explicated in the official Security Strategy published in 2011, intended to remain valid for the whole decade. The document was created under government led by the GERB party which has been most influential on the Bulgarian political arena, so it is safe to regard it as the credible source of state's general intentions. The Strategy strongly stresses the country's belonging to Western structures such as NATO, EU, and accepting and implementing their core values. Bulgaria aimed to take "an active part in the establishment and maintenance of EU and NATO relations with the Russian Federation"[173], but the document adds that they should be based on UN Charter and Western organisations' values. This as such does not necessarily entails hedging, however, prioritizing Western values clearly excludes acceptance for Russia's hegemonic and imperialist conduct. Bulgaria's hedging is manifested in the intention to diversify sources of energy including projects of gas pipelines promoted by both the EU and Russia[174].

The annexation of Crimea and the initiation of the Donbas war by Russia met with criticism among Bulgarian policymakers. This resulted also from the pro-western stance of leading Bulgarian officials including president Rosen Plevneliev, associated with GERB, who accused

[172] J. Pieńkowski, *Bulgarian-Russian Relations: Between Sentiment and Pragmatism*, Bulletin PISM 2019, No. 177.
[173] *National Security Strategy of the Republic of Bulgaria*, 2011, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/07/BGR_National_Security_Strategy_Republic_Bulgaria_2011.pdf, art. 131.
[174] Ibidem, art. 93.

Russia of undermining "the foundations of the European Union — unity, solidarity and the rule of law"[175]. Some direct collisions of Russo-Bulgarian interests entailed verbal criticism such as Bulgarian officials' public condemnation of Russia for its interpretation of the origins of the Cyrillic alphabet which was said to come from Macedonia, not Bulgaria[176]. However, the Bulgarian Socialist Party (BSP) intended to continue exploitation of pro-Russian resentments and attempted to improve relations with Russia. An important event was the visit of prime minister Dmitry Medvedev in Sofia in 2019, who met with top officials including president Rumen Radev, associated with the BSP, and prime minister Borisov, the leader of GERB. Contrary to that friendly atmosphere, Bulgaria conducted investigations of spying and expelled several Russian diplomats in 2020. On the other hand, Bulgarian authorities gave multiple permissions for using the Bulgarian airspace for Russian military deliveries to Serbia[177].

As for Bulgaria's dependence on Russian energy resources, after some insistence of the European Commission the authorities abandoned the Russian South Stream project. Instead, Bulgaria soon approved the connection to the Turk Stream pipeline by a new leg along with Russia's and some Balkan countries' interests. A notable discursive change took place by president Radev who de facto approved the annexation of Crimea[178]. Bulgaria was also cautious with open pro-Ukrainian steps until 2022/2023. In this regard, the visit of prime minister Borisov in Kyiv was the only example at this diplomatic level. The Vrbětice affair in Czechia demonstrated that Bulgaria allowed for commercial sells of munitions to Ukraine, but without official support.

In result of the Russia's full-scale invasion on Ukraine in 2022, Bulgarian policy seemed to remain not entirely consistent. Initially, Radev called the Russian attack "absolutely unacceptable"[179]. Apparently, the political class eliminated stronger pro-Russian tendencies. Minister of defense Stefan Yanev was dismissed after suggesting that the notion of "military

---

[175] As quoted in H. Cooper and C. Oliver, *Bulgaria caught between NATO and the Kremlin*, 2016, https://www.politico.eu/article/russia-bulgaria-presidential-election-rumen-radev-socialists-caught-between-nato-and-the-kremlin/ (08.12.2023).

[176] M. Cheresheva, *Putin's Homage to Cyrillic Makes Bulgarians See Red*, 2017, https://balkaninsight.com/2017/05/25/kremlin-s-stance-on-cyrillic-origin-angers-sofia-05-25-2017/ (08.12.2023).

[177] *Russia 'Used Bulgarian Airspace' To Deliver Military Equipment To Serbia*, 2020, https://www.rferl.org/a/russian-planes-bulgarian-airspace-military-equipment-serbia/31006388.html (23.12.2023).

[178] S. Todorov, *Ukraine Queries Bulgarian President's 'Crimea is Russian' Remark*, 2021, https://balkaninsight.com/2021/11/19/ukraine-queries-bulgarian-presidents-crimea-is-russian-remark/ (08.12.2023).

[179] *President Radev says Russia's attack on Ukraine unacceptable, but 'no direct military threat to Bulgaria'*, 2022, https://sofiaglobe.com/2022/02/24/president-radev-says-russias-attack-on-ukraine-unacceptable-but-no-direct-military-threat-to-bulgaria/ (09.12.2023).

operation" reflected reality more accurately than "war"[180] and multiple Russian diplomats were expelled. In April 2022 the government refused to pay in Russian ruble and thus the country lost all the gas supply delivered directly from Russia. Seemingly, this decision lead to discontinuation of hedging, but gas could have been still imported indirectly from Turkey.

In summer 2022 Bulgaria blocked access to Russia's minister Sergey Lavrov's airplane, as a result his visit in Belgrade was cancelled. Further, recalling security reasons, the government expelled 70 persons from the Russian embassy, which was the most unfriendly step towards Russia on the field of diplomacy in the EU[181]. Simultaneously, however, the invasion revealed discrepancies amidst the ruling coalition towards Ukraine: prime minister Kiril Petkov, from the pro-western party We Continue the Change, declared sending military assistance to Ukraine, however, deputy prime minister Kornelia Ninova from BSP denied that[182]. More visible inconsistency resulted from the discourse of Bulgaria's president. Radev supported the appeal of EU swift candidate status for Ukraine, nonetheless, he also emphasised cautiousness in providing Ukraine with weapons, preferred protective equipment, explained by apprehensiveness of the situation of Bulgarian citizens in Ukraine[183]. Until the end of 2022, Bulgaria's official military assistance for Ukraine consisted mainly in repairing Ukrainian weapons. Petkov responded to the Ukraine's plea by saying: "We've done enough and we'll continue to support Ukraine"[184]. As media revealed in the beginning of 2023, Bulgaria had delivered much larger military assistance than declared[185]. This suggests a tacit reformulation of Bulgaria's strategy into counterbalancing.

However, even in 2023 elements of hedging were observable among the official discourse. Radev argued that military assistance for Ukraine could not bring effects and that there was no military solution to the war. He also asserted that the Ukraine's will to fight against Russia led

---

[180] *Bulgaria Sacks Defence Minister for saying Ukraine invasion was not a 'war'*, 2022, https://www.euronews.com/2022/02/28/bulgaria-sacks-defence-minister-for-saying-ukraine-invasion-was-not-a-war (08.12.2023).

[181] *Seventy expelled Russian diplomats leave Bulgaria*, 2022, https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/seventy-expelled-russian-diplomats-leave-bulgaria/ (18.01.2024).

[182] N. Krassen, *Bulgarian government row over military aid to Ukraine*, 2022, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/bulgarian-government-row-over-military-aid-to-ukraine/ (18.08.2022).

[183] *President Rumen Radev: Bulgaria will continue to help Ukraine according to our ability*, 2022, https://bnr.bg/en/post/101636020/president-rumen-radev-bulgaria-will-continue-to-help-ukraine-according-to-our-ability (09.12.2023).

[184] As quoted in S. Todorov, *'We Have Done Enough': Bulgaria Rejects Ukraine's Plea for Heavy Weapons*, 2022, https://balkaninsight.com/2022/06/07/we-have-done-enough-bulgaria-rejects-ukraines-plea-for-heavy-weapons/ (22.12.2023).

[185] P. Volkmann-Schluck, *Bulgaria to the rescue: How the EU's poorest country secretly saved Ukraine*, 2023, https://www.politico.eu/article/bulgaria-volodymyr-zelenskyy-kiril-petkov-poorest-country-eu-ukraine/ (08.12.2023).

to "the bill…paid by the whole of Europe"[186]. Those statements met with critical responses of members of the pro-western government such as prime minister Nikolai Denkov. Bulgaria's hedging seemed to be initially an intended long-term strategy towards Russia, nonetheless, in result of the domestic political divisions and the design of key state institutions, i.e., relatively strong position of president in foreign and defense policy, it transformed into a by-product, an unintended systemic outcome.

In sum, Bulgaria's hedging was addressed on both the domestic level to reassure the pro-Russian part of the society and political class, and the international level, to avoid direct confrontation with Russia. Confidential deliveries of military assistance to Ukraine in 2022, the scale of diplomatic expulsions based on spying affairs and the gradual establishment of a multinational NATO battle group prove that hedging was gradually abandoned for a more confrontational stance towards Russia. This suggests that most of Bulgarian elites diagnosed their hedging strategy as ineffective or incoherent with the Russia's aggressiveness since 2022.

Final analysis

NATO eastern flank countries have varied with their long-term policies towards Russia. According to result of statistical research[187] differences among EU countries towards Russia result from a diversity of causes, among whom general foreign policy orientations probably matter most. Combinations of circumstances may play a role including history of relations, distance to the source of threat, electoral results and new foreign priorities of governments or some dependence upon Russian imports of energy resources.

Each of the three strategies was built upon different domestic conditions. In Poland since the post-communist transition policymakers have chosen pro-western orientation and perceive Russia as a serious threat to their independence. Despite the intensity of domestic political conflicts in Poland, they regard only selected elements of foreign relations[188]. The strategy resulted from bordering the source of perceived threat and allying the group of friendly countries that facilitate counterbalancing. In the case of Hungary an important ideological condition is including the Hungarian diaspora in neighboring countries into the national community. This has triggered diplomatic tensions with Romania, Slovakia and Ukraine, not

[186] As quoted in J. Hayden, *Ukraine blasts Bulgaria president's claims that Kyiv is to blame for the war*, 2023, https://www.politico.eu/article/rumen-radev-bulgaria-president-ukraine-war/ (06.12.2023).
[187] P. Silva II, op.cit.; T. Klin, *Counterbalancing And Pragmatic Accommodation: CEE Countries Towards Russia's Expansion, 2014-2021*, „Lithuanian Annual Strategic Review" 2023, vol. 20.
[188] T. Pawłuszko, *The Foreign Policy of Poland and the Problem of Political Rationale*, „Teoria Polityki" 2022, No 6, p. 241-244.

Russia. The logic of national identity shapes thus threat perception. The case of Bulgaria demonstrates that hedging can be both a conscious choice and a systemic outcome of divisions among political elites. Also, limited economic resources supported reluctance in applying open counterbalancing.

The costs of counterbalancing varies according to the logic of responses. Modernisation of armed forces and military assistance for allies in need can be expensive, but before 2022 Poland bore only little cost. Additional losses resulted from Russia's economic countersanctions or "hybrid" threats such as support for illegal migration. As long as counterbalancing is assisted by wealthy and powerful allies and deterrence works effectively, which means, there is no war, costs of counterbalancing is not very high. Regardless of the price, counterbalancing is effective if the source of threat remains incapable of dominating its adversary. The logic of accommodation differs from counterbalancing. A lack of stress on military expenses contributes to lower cost of accommodation. Because it consists in promoting economic relations, as such it brings material benefits. The assessment of its effectiveness could be more problematic if the source of threat starts invading neighboring countries and the country which applies accommodation receives strong diplomatic pressure of his/her closest allies. At the moment of war it would be difficult to assess the effectiveness of accommodation and probably the Fidesz elite itself has not concluded its validity. It is also uneasy to assess costs of hedging. Scholars have no insight into Bulgarian policymakers' motives behind mass expulsions of Russian diplomats and the objection to ruble payments for gas imports. If these steps resulted from disappointment with Russia, it might suggest the ineffectiveness of hedging in front of the radical revision of Russia's strategy.

Even though the invasion on Ukraine was perceived as dramatic change in European security, habits linked with specific strategies still remained. Poland simply strengthened its counterbalancing effort. Bulgaria is likely to fully resign from the previous hedging strategy, but its *modus operandi* has been still observable among many counterbalancing measures. Hungary underwent some western leaders' pressure and it inconsistently adjusted its approach, but did not discard the general vision of collaboration with Russia as a great power. Certainly, the outcome of the Russo-Ukrainian war will shape the choice of strategy among NATO eastern flank countries.

Streszczenie

Celem artykułu jest diagnoza różnorodności strategii politycznych państw wschodniej flanki NATO wobec Rosji. Autor identyfikuje trzy główne podejścia: równoważenie, akomodację i zabezpieczanie. Struktura jest następująca: pierwsza część dotyczy zrozumienia istoty każdej strategii politycznej i rozważenia ich konsekwencji jako kategorii polityki międzynarodowej. W dalszej części, artykuł ilustruje każde podejście na przykładzie: równoważenia Polski, akomodacji Węgier i zabezpieczania Bułgarii. Artykuł kończy się krajowymi i zagranicznymi uwarunkowaniami tych strategii, ich kosztami i skutecznością.

Słowa kluczowe:

Wschodnia flanka NATO, polityka zagraniczna, równoważenie,
Powstrzymywanie, akomodacja, *hedging*

Key words:

NATO eastern flank, foreign policy, counterbalancing,
containment, accommodation, hedging

Bibliografia:

1. Akcinaroglu Seden, Radziszewski Elizabeth, Web of Links: Rival Connections and Strategic Accommodation in Response to Threats, „Journal of Global Security Studies" 2017, No 3.
2. Aneksja Krymu przez Rosję? Tusk mówi o nowej Jałcie, 2014, https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/453705,aneksja-krymu-przez-rosje-donald-tusk-mowi-o-nowej-jalcie.html (09.12.2023).
3. Beaver Wilson, Poland has every right to prioritize its own security — and so does the U.S., 2023, https://www.washingtontimes.com/news/2023/oct/13/poland-has-every-right-to-prioritize-its-own-secur/ (22.12.2023).
4. Bulgaria Sacks Defence Minister for saying Ukraine invasion was not a 'war', 2022, https://www.euronews.com/2022/02/28/bulgaria-sacks-defence-minister-for-saying-ukraine-invasion-was-not-a-war (08.12.2023).
5. Cheresheva Mariya, Putin's Homage to Cyrillic Makes Bulgarians See Red, 2017, https://balkaninsight.com/2017/05/25/kremlin-s-stance-on-cyrillic-origin-angers-sofia-05-25-2017/ (08.12.2023).
6. Chughtai Alia, Petkova Mariya, Skripal case diplomatic expulsions in numbers, 2018, https://www.aljazeera.com/news/2018/4/3/skripal-case-diplomatic-expulsions-in-numbers (21.11.2013).
7. Cooper Harry, Oliver Christian, Bulgaria caught between NATO and the Kremlin, 2016, https://www.politico.eu/article/russia-bulgaria-presidential-election-rumen-radev-socialists-caught-between-nato-and-the-kremlin/ (08.12.2023).
8. De Silva Shakthi, Making Sense of the Haze: Hedging and its Attributes, „University of Colombo Review" 2020, No 1.

9. Dettmer Jamie, Former Spy: Hungary Used as Logistical Base for Russian Intelligence Activity, 2019, https://www.voanews.com/a/former-spy-hungary-used-as-logistical-base-for-russian-intelligence-activity/4879742.html (13.11.2023).
10. Goble Paul A., Friends in need: 18 countries who gave Ukraine non-lethal military aid, 2016, https://euromaidanpress.com/2016/08/05/friends-in-need-18-country-who-supplied-ukraine-with-non-lethal-weapons/ (18.01.2024).
11. Gotkowska Justyna. NATO's presence in the Baltic states – reassurance of allies or deterrence for Russia?, 2015, https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-04-29/natos-presence-baltic-states-reassurance-allies-or-deterrence#_ftn19 (accessed 17.01.2024).
12. Government Resolution 1163/2020 (21st April) on Hungary's National Security Strategy, 2020, https://honvedelem.hu/hirek/government-resolution-1163-2020-21st-april.html (11.12.2023).
13. Govt To Increase Defence Spending by 30 Percent Next Year, 2021, https://hungarytoday.hu/govt-increase-defence-spending-30-percent-next-year/ (21.11.2023).
14. Hayden Jones, Ukraine blasts Bulgaria president's claims that Kyiv is to blame for the war, 2023, https://www.politico.eu/article/rumen-radev-bulgaria-president-ukraine-war/ (06.12.2023).
15. He Baogang, Politics of Accommodation of the Rise of China: the case of Australia, „Journal of Contemporary China" 2012, No 73.
16. He Kai, Institutional Balancing and International Relations Theory: Economic Interdependence and Balance of Power Strategies in Southeast Asia, „European Journal of International Relations" 2008, No 3.
17. Hopkins Valerie, Peel Michael, Foy Henry, Orban-Putin talks compound disquiet over Hungary's Russia ties, 2019, https://www.ft.com/content/9a1988e4-f8ff-11e9-a354-36acbbb0d9b6 (22.11.2023).
18. Hungary's National Security Strategy, Ministry of Foreign Affairs of Hungary 2012, https://eda.europa.eu/docs/default-source/documents/hungary-national-security-strategy-2012.pdf.
19. Jackson Van, Power, trust, and network complexity: three logics of hedging in Asian security, „International Relations of the Asia-Pacific" 2014, No 3.
20. Janjevic Darko, Vladimir Putin and Viktor Orban's special relationship, 2018, https://www.dw.com/en/vladimir-putin-and-viktor-orbans-special-relationship/a-45512712 (28.06.2022).
21. Kirchner Jonathan, The tragedy of offensive realism: Classical realism and the rise of China, „European Journal of International Relations" 2012, No 1.
22. Klin Tomasz, Counterbalancing And Pragmatic Accommodation: CEE Countries Towards Russia's Expansion, 2014-2021, „Lithuanian Annual Strategic Review" 2023, vol. 20.
23. Kuik Cheng-Chwee, Getting hedging right: a small-state perspective, „China International Strategy Review" 2021, No 3.
24. Lake David A., Anarchy, hierarchy, and the variety of international relations, „International Organization" 1996, No 1.

25. More Countries Expel Russian Diplomats in Solidarity with Czech Republic, 2021, https://warsawinstitute.org/countries-expel-russian-diplomats-solidarity-czech-republic/ (09.12.2023).
26. National Security Strategy of the Republic of Bulgaria, 2011, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/07/BGR_National_Security_Strategy_Republic_Bulgaria_2011.pdf.
27. Nikolov Krassen, Bulgarian government row over military aid to Ukraine, 2022, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/bulgarian-government-row-over-military-aid-to-ukraine/ (18.08.2022).
28. Orbán Viktor, Prime Minister Viktor Orbán's Speech at the 25th Bálványos Summer Free University and Student Camp, 2014, https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp (13.11.2023).
29. Pawłuszko Tomasz, The Foreign Policy of Poland and the Problem of Political Rationale, „Teoria Polityki" 2022, No 6.
30. Pieńkowski Jakub, Bulgarian-Russian Relations: Between Sentiment and Pragmatism, Bulletin PISM 2019, No. 177.
31. Poland is third largest donor of military aid to Ukraine states BBC report, 2022, https://www.thefirstnews.com/article/poland-is-third-largest-donor-of-military-aid-to-ukraine-states-bbc-report-31474 (23.12.2023).
32. Polish leader criticises Hungary's stance on Ukraine war, 2022, https://www.polskieradio.pl/395/9766/artykul/2935898,polish-leader-criticises-hungary%E2%80%99s-stance-on-ukraine-war (22.12.2023).
33. President Radev says Russia's attack on Ukraine unacceptable, but 'no direct military threat to Bulgaria', 2022, https://sofiaglobe.com/2022/02/24/president-radev-says-russias-attack-on-ukraine-unacceptable-but-no-direct-military-threat-to-bulgaria/ (09.12.2023).
34. President Rumen Radev: Bulgaria will continue to help Ukraine according to our ability, 2022, https://bnr.bg/en/post/101636020/president-rumen-radev-bulgaria-will-continue-to-help-ukraine-according-to-our-ability (09.12.2023).
35. Ross Robert S., Balance of Power Politics and the Rise of China: Accommodation and Balancing in East Asia, „Security Studies" 2006, No 3.
36. Russia 'Used Bulgarian Airspace' To Deliver Military Equipment To Serbia, 2020, https://www.rferl.org/a/russian-planes-bulgarian-airspace-military-equipment-serbia/31006388.html (23.12.2023).
37. Seventy expelled Russian diplomats leave Bulgaria, 2022, https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/seventy-expelled-russian-diplomats-leave-bulgaria/ (18.01.2024).
38. Silva II Paul, Strategic culture and competing visions for the EU's Russia strategy: flexible accommodation, cooperative deterrence, and calibrated confrontation, „International Relations" 2022, online first.
39. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2014, https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf.

40. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2020, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf.
41. Szczęśniak Andrzej, Zdaniem Szczęśniaka: Drogi gaz z Rosji? Na pewno?, 2018, https://www.kierunekchemia.pl/artykul,55191,zdaniem-szczesniaka-drogi-gaz-z-rosji-na-pewno.html (18.11.2023).
42. Than Krisztina, Komuves Anita, Hungary buys Russia's Sputnik V vaccine, first in EU, minister says, 2021, https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-hungary-russia-idUSKBN29R0WB/ (21.11.2023).
43. Todorov Svetoslav, Ukraine Queries Bulgarian President's 'Crimea is Russian' Remark, 2021, https://balkaninsight.com/2021/11/19/ukraine-queries-bulgarian-presidents-crimea-is-russian-remark/ (08.12.2023).
44. Todorov Svetoslav, 'We Have Done Enough': Bulgaria Rejects Ukraine's Plea for Heavy Weapons, 2022, https://balkaninsight.com/2022/06/07/we-have-done-enough-bulgaria-rejects-ukraines-plea-for-heavy-weapons/ (22.12.2023).
45. Volkmann-Schluck Philip, Bulgaria to the rescue: How the EU's poorest country secretly saved Ukraine, 2023, https://www.politico.eu/article/bulgaria-volodymyr-zelenskyy-kiril-petkov-poorest-country-eu-ukraine/ (08.12.2023).
46. Zaniewicz Maciej, New Gas Pipeline Geopolitics in Central and Eastern Europe, 2019, https://warsawinstitute.org/new-gas-pipeline-geopolitics-in-central-and-eastern-europe/ (18.11.2023).

Diana Kula
Politechnika Rzeszowska
im. Ignacego Łukasiewicza
Mariusz Ruszel
Politechnika Rzeszowska
im. Ignacego Łukasiewicza

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Znaczenie Terminalu FSRU w Grecji oraz Południowego Korytarza Gazowego w kontekście dywersyfikacji źródeł dostaw gazu do UE

1. Wprowadzenie metodologiczne i założenia badawcze

Bezpieczeństwo energetyczne, jest pojęciem posiadającym wiele różnych definicji. W literaturze naukowej podkreśla się, że „bezpieczeństwo" jest to „stan wolny od zagrożeń", a więc stan spokoju i pewności[189]. Bezpieczeństwo energetyczne jest podsystemem bezpieczeństwa ekonomicznego, które z kolei jest jednym z głównych podsystemów bezpieczeństwa państwa. Współcześnie bezpieczeństwo energetyczne staje się kluczowym elementem polityki zagranicznej państw. Ma szczególnie duże znaczenie dla państw, które są zależne od importu nośników energii i podatne na naciski z zewnątrz nie tylko w wymiarze gospodarczym, ale także politycznym[190]. Polityka dywersyfikacji źródeł dostaw i kierunków surowców energetycznych oraz struktury bilansu energetycznego ma na celu minimalizację ryzyka zależności energetycznej od jednego dostawcy[191]. Z tego względu bezpieczeństwo energetyczne jest procesem składającym się z dynamicznie zmieniających się stanów gospodarki, które są zdolne pokryć bieżące i przyszłe zapotrzebowanie na energię w sposób ciągły, niezawodny, efektywny, zróżnicowany, zrównoważony środowiskowo, tak aby

[189] S. Dubisz, *Słownik języka polskiego*, PWN Warszawa 2006, t. 1, s. 234.
[190] J. Misiągiewicz, *Bezpieczeństwo Energetyczne Unii Europejskiej* [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych,* red. M. Pietraś, E. Haliżak, Warszawa 2013 (14).
[191] The Security of Energy Supply. The European Commission's Green Paper Simulates Debate, IAEA Bulletin, 42/4/2000, s. 1.

zwiększyć bezpieczeństwo państwa oraz konkurencyjność gospodarki, uwzględniając jego interesy geoekonomiczne oraz geopolityczne[192]. Polityka dywersyfikacji źródeł dostaw surowców energetycznych ma istotny wpływ na postrzeganie jej przez organizacje międzynarodowe. Unia Europejska (UE) postrzega bezpieczeństwo energetyczne jako kluczowy element zapewniania ciągłości funkcjonowania gospodarki poprzez stabilne dostawy energii po odpowiedniej cenie i w sposób zrównoważony środowiskowo[193]. Sojusz Północnoatlantycki (NATO) również przeprowadza analizy dotyczące bezpieczeństwa energetycznego[194]. Jarosław Gryz zauważa, że „większość europejskich członków NATO uważa za priorytet kontrolę szlaków komunikacyjnych zapewniających dostęp do regionów zaopatrzenia w surowce energetyczne (ropa naftowa, gaz ziemny)”[195].

Mając na uwadze aspekty definicyjne oraz założenia badawcze autorów w niniejszym artykule przyjęto perspektywę podmiotową, zgodnie z którą bezpieczeństwo energetyczne jest domeną państwa, które jest odpowiedzialne za jej zapewnienie. Zawężono jednocześnie obszar badawczy w zakresie przedmiotowym do podsystemu bezpieczeństwa energetycznego, koncentrując się na gazie ziemnym. Spośród wszystkich surowców energetycznych autorzy skupili uwagę badawczą na tym konkretnym. Uwzględniając aspekty państwa, jego interesów, rywalizacji międzynarodowej oraz dążenia do partykularnych celów politycznych, zastosowano w artykule teorię realizmu, która umożliwiła obiektywną analizę rzeczywistości, uwzględniając istniejące warunki i ograniczenia[196]. Ten nurt teoretyczny, będący jednym z kluczowych w dziedzinie stosunków międzynarodowych w centrum uwagi stawia państwo i jego interes. Natomiast relacje pomiędzy państwami traktowane są jako przestrzeń do rywalizacji, w której celem jest realizowanie własnych celów strategicznych.

Należy podkreślić, że przedmiotem artykułu nie jest szczegółowa definicja bezpieczeństwa energetycznego, ani analiza jego znaczenia w polityce zagranicznej państw, chociaż pojawiają się w nim odniesienia do tego zagadnienia. Artykuł skupia się głównie na analizie możliwości wsparcia dywersyfikacji źródeł dostaw gazu ziemnego do UE poprzez infrastrukturę gazową Grecji. Postawiono pytania badawcze, w jaki sposób Grecja przyczyni się do wzmocnienia

---

[192] M. Ruszel, *Paradygmat bezpieczeństwa energetycznego*, [w:] *Zarys teorii bezpieczeństwa państwa*, red. J. Gryz, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2016.
[193] *Ibidem*.
[194] R.G. Lugar, *Energetyczne wyzwania dla NATO*, „Międzynarodowy Przegląd Polityczny”, nr 1 (17) 2007, PISM, Warszawa 2007, s. 24–32.
[195] J. Gryz, *Perspektywy rozwoju stosunków transatlantyckich w sferze bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo w stosunkach transatlantyckich*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 261–262.
[196] J. Czaputowicz, *Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny* [w:] Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2014, s.25-26.

bezpieczeństwa energetycznego Europy Środkowo-Wschodniej? Czy wojna na Ukrainie przyczyni się do zwiększenia zainteresowania współpracą z Grecją w zakresie wzmacniania bezpieczeństwa energetycznego UE? Celem artykułu jest weryfikacja hipotezy badawczej, która zakłada, że integracja terminalu gazu skroplonego w Alexandroupolis z gazociągiem TAP oraz współpraca gazowa Grecji z Azerbejdżanem stanowią skuteczne środki dywersyfikacji źródeł dostaw gazu ziemnego do Europy Środkowo-Wschodniej, co w konsekwencji przyczyni się do wzrostu bezpieczeństwa energetycznego tego regionu.

W niniejszym artykule wykorzystano metody analizy czynnikowej i systemowej, które umożliwiają bardziej holistyczne podejście do problematyki dywersyfikacji źródeł dostaw surowców energetycznych do Grecji i pojawiających się nowych perspektyw rozwoju polityki energetycznej państwa. W tej części pracy posłużono się techniką prognozowania. Przyjrzenie się kwestiom energetycznym z perspektywy aspiracji oraz realnych możliwości państwa pozwoliło na uwzględnienie zarówno zasobów, jak i potrzeb, a także ocenę wpływu planowanej inwestycji na infrastrukturę energetyczną Grecji i regionu[197].

2. Charakterystyka bezpieczeństwa dostaw gazu ziemnego do UE w 2023 roku.

Analizując sytuację na rynku gazu ziemnego Unii Europejskiej z perspektywy 2024 roku dostrzega się kilka zmiennych istotnych dla celów badawczych niniejszej pracy. Szczególnie w kontekście faktu, że w następstwie agresji Rosji wobec Ukrainy w lutym 2022 r. kraje UE postanowiły zwiększyć dostawy gazu ziemnego drogą morską, redukując tym samym dostawy drogą lądową poprzez gazociągi. Natomiast Rosja wykorzystując strukturę własnościową w podziemnych magazynach gazu ziemnego w niektórych państwa UE wpłynęła na wzrost cen gazu ziemnego na europejskich giełdach. Doprowadziła również do wstrzymania dostaw do większości państw, próbując wykorzystać ten surowiec jako instrument presji politycznej, co miało już miejsce w przeszłości[198]. Biorąc pod uwagę wywołaną spekulację na rynkach energetycznych oraz fakt, że w ramach wskaźnika *merit order* cena energii elektrycznej w wielu państwach unijnych jest współzależna od ceny gazu ziemnego, wpłynęło to również na wzrost cen prądu. Wobec powyższych okoliczności państwa UE przyśpieszyły w zakresie redukcji dostaw gazu ziemnego z Federacji Rosyjskiej i już w czerwcu 2022 r. dostawy rosyjskiego

[197] W. Krysztofiak, *Analiza opozycji idealizm-realizm* [w:] *Filozofia Nauki nr 1(13), 1996,* s.17-20.

[198] Zob. M. Ruszel, Wpływ rosyjsko-ukraińskich kryzysów gazowych na politykę energetyczną UE - ujęcie teoretyczne, "Przegląd Politologiczny", nr 2/2015, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2015, s. 49-58; M. Ruszel, Dywersyfikacja kierunków dostaw gazu ziemnego na Ukrainę - cel polityczny czy instrument negocjacyjny? [w:] Bezpieczeństwo energetyczne. Rynki surowców i energii - teraźniejszość i przyszłość. Tom 1 - polityka - gospodarka - zasoby naturalne i logistyka, red. P. Kwiatkowski, Poznań 2014, s. 75-102.

gazu stanowiły zaledwie około 30% tego, co zwykle w tym samym miesiącu w poprzednich latach. W odpowiedzi na tę sytuację oraz w ramach planu REPowerEU, dążącego do zmniejszenia zależności UE od rosyjskich surowców, Unia Europejska zdecydowanie zwiększyła wysiłki na rzecz dywersyfikacji źródeł i szlaków dostaw gazu ziemnego, w tym poprzez skroplony gaz ziemny. W kontekście zmieniającej się sytuacji w Ukrainie, przebiegu wojny, zaangażowania krajów europejskich w sankcje dotyczące importu rosyjskiego gazu, rok 2023 przyniósł możliwości do rozwoju infrastruktury energetycznej w regionie. Wojna w Ukrainie spowodowała także zwiększone zainteresowanie inwestorów w rozwój terminalu FSRU (Floating Storage and Regasification Unit) w Grecji oraz gazociągu TAP, jako alternatywnych źródeł dostaw gazu.

Po pierwsze, UE poradziła sobie z ciągłością dostaw gazu ziemnego w 2023 roku w ilości pozwalającej na pokrycie zapotrzebowania. W ciągu ostatniej dekady zauważalne są zmiany w strukturze zużycia energii pierwotnej w krajach UE dotyczące wzrostu udziału gazu ziemnego w bilansie energetycznym państw. Według danych BP, w 2022 r. międzynarodowy handel skroplonym gazem ziemnym LNG stanowił 56 % całego międzynarodowego handlu gazem. Światowe zapotrzebowanie na gaz wzrosło o 0,5% na całym świecie, co przyczyniło się do wzrostu produkcji gazu LNG o 13 % w skali globalnej[199]. Trwająca wojna w Ukrainie przyczyniła się do podjęcia decyzji politycznych przez państwa UE skutkując ograniczeniem dostaw ropy naftowej oraz gazu ziemnego z Federacji Rosyjskiej. Wskutek zmniejszenia o 19 % ilości zużywanego gazu ziemnego od sierpnia 2022 roku do stycznia 2023 roku, UE udało się uniknąć problemów związanych z dostawami tego surowca[200]. W 2023 r. na potrzeby państw UE wykorzystane zostały magazyny gazu ziemnego w zachodniej części Ukrainy. Natomiast w przestrzeni publicznej pojawiły się informacje o „flocie cieni" transportującej rosyjską ropę naftową do państw UE.

Po drugie, dostrzega się coraz większą dynamikę odchodzenia od przesyłania gazu ziemnego drogą lądową przy wykorzystaniu gazociągów na rzecz zwiększonego użycia terminali gazu skroplonego drogą morską. Całkowity import LNG w UE wynosił 76,4 mld m^3 , wobec 71,3 mld m^3 w I kwartale 2023r i 90,3 mld m^3 w analogicznym kwartale 2022 r. USA stały się

[199] International Energy Agency, *Global gas demand set for stronger growth in 2024 despite heightened geopolitical uncertainty,* https://www.iea.org/news/global-gas-demand-set-for-stronger-growth-in-2024-despite-heightened-geopolitical-uncertainty (1.04.2024).

[200] Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, *Zmniejszenie zapotrzebowania na gaz w UE,* za: https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/gas-demand-reduction-in-the-eu/*(01.04.2024).*

największym eksporterem gazu ziemnego na świecie[201]. W II kwartale 2023 roku udział dostaw LNG przez Stany Zjednoczone do UE wynosił 45% (17 mld m^3), Rosji (15%, 5,8 mld m^3) a Kataru (13%, 4,9 mld m^3). Chiny natomiast stały się światowym liderem w zakresie importu LNG[202]. Natomiast największym importerem LNG do UE pozostała Francja (7 mld m^3, 21,1%), następnie Hiszpania (6,1 mld m^3, 18,5 %) i Holandia (5,8 mld m^3, 17,6%)[203].

Po trzecie, globalny rynek gazu ziemnego wkracza w nowy okres, ponieważ stopniowo wychodzi z kryzysu energetycznego z nową architekturą kontraktów gazowych. Ceny gazu ziemnego spadły z rekordowych poziomów wynoszących 168.356 €/MWh w sierpniu 2022 roku do wartości 23.403 €/MWh w lutym 2024 w roku na giełdzie TTF w Holandii[204]. Prognozuje się, że w 2024 roku globalne zapotrzebowanie na gaz ziemny wzrośnie o 2,5 %[205], dlatego kluczowe znaczenie będzie miała szybkość zaspokojenia popytu i budowa nowej infrastruktury LNG.

Biorąc pod uwagę powyższe aspekty wzrost zapotrzebowania oznacza potrzebę różnorodności dostawców oraz zwiększonej efektywności energetycznej, na czym może skorzystać Grecja korzystając ze strategicznego położenia nowego pływającego terminalu LNG Alexandroupolis. Współpraca gazowa z Bułgarią i Azerbejdżanem oraz dalsze perspektywy rozwoju i rozbudowy Interkonektora IGB oraz gazociągu TAP, umożliwią jej ekspansję na rynek krajów Europy Południowo-Wschodniej.

3. Charakterystyka polityki energetycznej Grecji oraz cele strategiczne w zakresie dywersyfikacji dostaw gazu ziemnego.

Strategicznym celem polityki energetycznej Grecji jest zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego państwa. Prowadzi do tego polityka dywersyfikacja źródeł i kierunków dostaw surowców energetycznych i paliw, a także zróżnicowanie struktury wytwórczej energii elektrycznej oraz cieplnej poprzez zwiększenie udziału różnych form energetyki odnawialnej. Z tego względu niezbędne są działania na rzecz budowy nowej infrastruktury gazowej oraz

[201] U.S Department of Energy, Fossil Energy and Carbon Management Office od Resource Sustainability, *Liquefied Natural Gas (LNG) Export December 2023*, za: https://www.energy.gov/sites/default/files/2023-12/LNG%20Snapshot%20Dec%2031%2023.pdf (01.04.2024).
[202] Z. Yan, G. Yang, R. He, H. Yang, H. Ci, *"“Ship-port-country” multi-dimensional research on the fine analysis of China's LNG trade*, “Journal of Transport Geography”, Elsevier, 2023, vol. 110, s.5-11.
[203] European Commission, *Quarterly report on European gas markets (issue 2 covering the second quarter of 2023)*, Market Observatory for Energy DG Energy, Volume 16, 2023, s.6-11.
[204] Dutch TTF Natural Gas Futures, za: https://www.ice.com/products/27996665/Dutch-TTF-Natural-Gas-Futures/data?marketId=5786631 (06.04.2024).
[205] International Energy Agency, *Global gas demand ... op. cit.* (06.04.2024).

inicjowania wspólnych projektów energetycznych, które będą częścią korytarzy unijnych jako projekty wspólnego zainteresowania UE. Obecnie Grecja posiada cztery punkty wejścia do systemu gazowego pozwalające na import tego surowca tj. Kulata / Sidirokastron (granica Bułgarii z Grecją), Kipi (granica Turcji z Grecją), Kipoi (granica Turcji z Grecją, TANAP), Nea Mesimvria (połączenie z TAP), a także Terminal LNG na wyspie Revithousa.

Rysunek 1. Krajowa infrastruktura gazowa Grecji

Źródło: International Energy Agency, Greece 2023 Energy Policy Review, s.126.

Podobnie jak w większości państw Unii Europejskiej, Grecja nie posiada wystarczających zasobów gazu ziemnego, aby osiągnąć samowystarczalność energetyczną. Przybrzeżne złoża na północy Grecji, wykorzystywane na potrzeby obiektów firmy Energean w Kavali i szacuje się je na jedynie około 0,073 mld m^3.

Rysunek 2. Położenie złóż gazu Kavala

Źródło: D. Aßmann, Exact Methods for Two-Stage Robust Optimization with Applications in Gas Networks, FAU University Press, Erlangen 2019, s.125.

W związku z tym Grecja zmuszona jest polegać na importowanych zasobach gazu, aby zaspokoić swoje zapotrzebowanie energetyczne. W 2023 roku całkowite zapotrzebowanie na gaz wynosiło 6,92 mld m^3, z czego krajowe zużycie 5,21 mld m^3. Ponadto, import sięgnął 6,93 mld m^3, podczas gdy 1,71 mld m^3 zostało wyeksportowane do Bułgarii i Macedonii Północnej. Grecja nie ma podziemnych magazynów gazu[206]. Znaczącą rolę w zaspokajaniu potrzeb importowych odegrał terminal LNG Revithoussa, pokrywając aż 43,55 % całkowitego importu.

[206] International Energy Agency (IEA), *Greece 2023 Energy Policy Review,* s.123 *za:* https://www.iea.org/reports/greece-2023 *(10.04.2024).*

W ubiegłym roku przyjął 2,92 m^3mld gazu, transportowanego z 41 tankowców z 7 krajów, w tym z USA, Rosji, Egiptu, Norwegii, Nigerii oraz Hiszpanii[207].

Inwazja Rosji na Ukrainę miała istotny wpływ na kwestie gazowe w Grecji, w czego rezultacie zależność od Rosji została obniżona z poziomu około 40% do około 20% w 2022 roku. Stało się to pomimo podpisania przez spółkę państwową DEPA Commercial [208] kontraktu z Gazpromem w styczniu 2022 roku na dostawy 2 mld m3 gazu ziemnego rocznie. W 2023 roku do terminala LNG Revithoussa dotarło 0,86 mld m^3 gazu, co umieściło Federacje Rosyjską na drugim miejscu wśród dostawców LNG dla Grecji. Na pierwszym znalazły się Stany Zjednoczone, na trzecim miejscu Egipt, a kolejne miejsca zajmują Algieria, Norwegia, Nigeria i Hiszpania[209].

Budowa terminali LNG oraz ich integracja z istniejącą infrastrukturą gazową stają się kluczowymi aspektami, które mogą kształtować przyszłość sektora energetycznego Grecji. Istnieje kilka trwających lub planowanych projektów, z których jeden ma na celu budowę pływającej jednostki magazynowania i regazyfikacji Dioriga Gas FSRU (Floating Storage Regasification Unit), która ma zostać przyłączona do systemu przesyłowego i zapewnić dodatkową płynność na rynku LNG (co oznacza niższe ceny zakupu) oraz przyczynić się do odciążenia terminalu LNG w Revithoussa[210]. W marcu 2022 r. grecki Mediterranean Gas S.A otrzymał także zgodę na budowę terminala Agro FSRU o potencjalnej zdolności importowej 4,6 mln m^3w porcie Volos, na Morzu Egejskim. Oczekuje się, że planowana inwestycja może zaopatrywać Bułgarię, Czarnogórę, Kosowo, Bośnię, Macedonię Północną, Albanię i inne kraje i zostać głównym węzłem energetycznym[211].

Aby przyspieszyć zmiany energetyczne w Europie, Unia Europejska stworzyła inicjatywę REPowerEU jako plan ograniczenia zależności od rosyjskich paliw kopalnych oraz przezwyciężenia kryzysu klimatycznego. Przyspieszona realizacja projektów będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, w tym budowa nowego terminalu skroplonego gazu ziemnego w północnej Grecji, przyczyniła się to stworzenia bardziej odpornej europejskiej infrastruktury gazowej. Aby importować wystarczającą ilość LNG i gazu od dostawców, konieczne będą dalsze inwestycje, szacowane na 10 mld euro do 2030 roku, w infrastrukturę

[207] *Ibidiem*, s.131-133.
[208] Państwowa spółka odpowiedzialna za hurtowe dostawy gazu ziemnego, w której grecki rząd ma 65% udziałów, zaś pozostałe 35% Hellenic Petroleum S.A. Źródło: Depa A.E, *Depa at a glance,* za: https://www.depa.gr/company/?lang=en (12.04.2024).
[209] International Energy Agency (IEA), *Greece 2023 …, op.cit.*
[210] Dioriga Gas, za: https://dioriga.gr/dioriga-gas/about-us/ (13.04.2024)
[211] Mediterranean Gas S.A. *The Project "ARGO," za: https://mediterranean-gas.com/terminal/ (13.04.2024).*

gazową w celu połączenia niewykorzystanych terminali importowych LNG z siecią gazociągów UE[212].

Należy pamiętać również, że 23 czerwca 2022 r. weszło w życie zmienione rozporządzenie TEN-E ustanawiające nowe przepisy UE dotyczące transgranicznej instrastruktury energetycznej, zgodnie z celami neutralności klimatycznej do 2050 roku. Na jego mocy infrastruktura gazu ziemnego nie będzie kwalifikować się jako projekt będący przedmiotem wspólnego zainteresowania (Project of Common Interest, PCI), co ma wpływ na konkurencyjność FSRU Alexandroupolis. Zmiany wpływają na plany budowy podobnych instalacji energetycznych w przyszłości, które tracą możliwość korzystania ze wsparcia finansowego z CEF (Connecting Europe Facility)[213].

4. Rola terminalu FSRU i Południowego Korytarza Gazowego w zakresie dywersyfikacji dostaw gazu do UE

Realizując politykę dywersyfikacji źródeł dostaw gazu ziemnego Grecją podjęła decyzję o stworzeniu nowego punktu wejścia do systemu gazowego. Alexandroupolis INGS (Independent Natural Gas System- Niezależny System Gazowy) to terminal gazu skroplonego w północnej Grecji o zdolności przesyłowej 5,5 mld m^3 rocznie. Składa się z morskiej pływającej jednostki do odbioru, magazynowania i regazyfikacji LNG, stacjonującej w odległości około 17,6 km od portu głównego, stałych instalacji morskich oraz systemu podmorskich i lądowych gazociągów przesyłowych, o długości 24 km i 4 km. Odcinki odpowiedzialne są za przesyłanie gazu z jednostki do gazociągu National Natural Gas Transmission System (NNGTS)[214].

Terminal będący pływającą jednostką regazyfikacji (FSRU) jest własnością Gastrade Societe Anonyme Contruction, natomiast obecni akcjonariusze to Grupa Copelouzos (20%), DEPA (20%), GasLog Cyprus (20%), Bulgartransgaz (20%) oraz DESFA (20%). Posiada wymiary: 288,6 metra długości, 44 metry szerokości oraz 26,2 metra wysokości, co czyni go jednym z

[212] European Commission, *Communication from The Commission to The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic and Social Committe and The Committee of the Regions-REPowerEU Plan,* COM/2022/230 final, Brussels 18.05.2022.

[213] European Commission, *Trans-European Networks for Energy, za:* https://energy.ec.europa.eu/topics/infrastructure/trans-european-networks-energy_en (20.04.2024).

[214] European Commission, *Commission Decision of 25.11.2020 on the exemption of the Alexandroupolis Independent Natural gas System LNG Terminal from the requirements regarding third party access and tariff regulation,* C (2020) 8377 final, Brussels 25.11.2020.

największych terminali w regionie. Pojemność magazynowa jednostki wynosi 135 tysięcy metrów sześciennych, co pozwala na elastyczne zarządzanie dostawami[215].

Terminal w Alexandroupolis został uruchomiony w styczniu 2024 roku, zaś pierwsze komercyjne dostawy do terminalu przypłynęły w marcu 2024 roku[216]. Obiekt ma kluczowe znaczenie dla Grecji, stanowiąc krok w kierunku niezależności energetycznej kraju. Projekt ten, o łącznym koszcie inwestycji wynoszącym około 470 milionów euro otrzymał wsparcie finansowe ze strony Komisji Europejskiej kwotą 166,7 mln euro. Oczekuje się, że ukończenie budowy terminala przyczyni się do wzrostu niezależności energetycznej Grecji oraz zwiększy jej rolę w dywersyfikacji dostaw energii w regionie[217]. Nowy terminal skroplonego gazu wzmocni bezpieczeństwo i dywersyfikację dostaw energii do Grecji oraz w regionie Europy Południowo-Wschodniej zwiększając konkurencyjność. Umożliwia dywersyfikację dostaw gazu ziemnego w Europie, eliminując konieczność polegania na rosyjskich dostawach. Ponadto poprawia bezpieczeństwo dostaw nie tylko Grecji, ale także Bułgarii. Teoretycznie może on również dotrzeć do odbiorców końcowych w Rumunii, Macedonii Północnej, Serbii, Mołdawii, Ukrainy, Węgier oraz Słowacji[218].

Należy pamiętać, że strategiczne znaczenie w regionie ma Południowy Korytarz Gazowy, przebiegający przez siedem krajów i rozciągający się na długości 3500 km. Jest to jedna z najbardziej złożonych tras gazowych, jakie kiedykolwiek powstały. Od 2021 roku, stanowi kluczowe połączenie umożliwiające transport gazu z Azerbejdżanu poprzez Gruzję i Turcję, aż do docelowego punktu w Grecji, Bułgarii a następnie we Włoszech, gdzie łączy się z włoską siecią gazową. Fundamentem realizacji tego korytarza gazowego są zasoby gazu ziemnego zlokalizowane w Azerbejdżanie, a w szczególności złoże Shah Deniz.

[215] Gastrade, *Gastrade's FSRU „Alexandroupolis" arrived in Greece,* za: https://www.gastrade.gr/en/2023/12/17/gastrades-fsru-alexandroupolis-arrived-in-greece/ (20.04.2024).
[216] Wpn.pl, *Rusza jeden z najważniejszych gazoportów w Unii Europejskiej,* https://www.wnp.pl/gazownictwo/rusza-jeden-z-najwazniejszych-gazoportow-w-unii-europejskiej,791518.html (24.04.2024).
[217]European Commission- Press release, *State aid: Commission approves €166.7 million Greek public support for construction of LNG terminal in Alexandroupolis*, Brussels 17 June 2021.
[218] Wpn.pl, *Rusza jeden z najważniejszych gazoportów…, op.cit. (24.04.2024).*

Rysunek 3. Trasa Południowego Korytarza Gazowego

Źródło: *Southern Gas Corridor (SGC), What is Southern Gas Corridor* za: *https://www.sgc.az/en* (10.04.2024).

Jest ono zlokalizowane w głębi Morza Kaspijskiego, oddalone o około 70 km od stolicy państwa, czyli Baku, a także stanowi jedno z największych pól eksploatacyjnych surowców w regionie. Shah Deniz, podzielone na Shah Deniz I oraz Shah Deniz II, jest eksploatowane w ramach partnerstwa Azerbejdżanu z Państwową Spółką Naftową Republiki Azerbejdżanu (SOCAR), Southern Gas Corridor Closed Joint-Stock Company (SGC) oraz czterema międzynarodowymi spółkami, z British Petroleum Company p.l.c (BP) jako operatorem[219]. Zdolność produkcyjna istniejących zakładów Shah Deniz wynosi obecnie około 77 milionów m^3 gazu dziennie, czyli około 28 mld m^3 rocznie. W 2023 roku wydobyto łącznie około 26 mld m^3 gazu[220].

Gaz ziemny wydobywany ze złoża Shah Deniz jest transportowany podmorskim gazociągiem do terminalu Sangachal, usytuowanego na wybrzeżu Morza Kaspijskiego. Następnie przesyłany jest do krajowego systemu sieci energetycznej Azerbejdżanu, podczas gdy pozostały gaz jest eksportowany za pośrednictwem Południowego Korytarza Gazowego (SCP)[221]. W 2023 roku Azerbejdżan rozpoczął dostawy gazu ziemnego do dwóch kolejnych krajów europejskich, czyli Węgier i Serbii. Obecnie dostarcza gaz łącznie do ośmiu państw, w tym Gruzji, Turcji, Włoch, Bułgarii, Rumunii, Węgier i Serbii[222].

[219] Asian Development Bank (ADB), *Azerbaijan: Partial Credit Guarantee Shan Deniz Gas Field Expansion Project, Validation Report July 2023, za: https://www.adb.org/sites/default/files/Evaluation%20Document/933321/files/pvr-3492.pdf (*10.04.2024r.)

[220] BP p.l.c, *BP in Azerbaijan,* za**:** https://www.bp.com/en_az/azerbaijan/home/who-we-are/operationsprojects/shahdeniz.html (10.04.2024r.)

[221] Southern Gas Corridor, *Shah Deniz project (SD),* za**:** https://www.sgc.az/en/project/sd, (10.03.2024)

[222] Caspian Policy Center (CPC), *Azerbaijan strengthens commitment to double gas exports to Europe,* za: https://www.caspianpolicy.org/research/regional-south-caucasus/azerbaijan-strengthens-commitment-to-double-gas-exports-to-europe (10.04.2024r.)

Składający się z czterech kluczowych elementów, Południowy Korytarz Gazowy obejmuje: Gazociąg Południowo-Kaukaski (zwany również gazociągiem Baku-Tbilisi-Erzurum, BTE), który rozciąga się na 691 km od Azerbejdżanu przez Gruzję, docierając do granicy z Turcją; Gazociąg Transanatolijski (TANAP), który przekracza 1850 km od granicy gruzińsko-tureckiej przez obszar Turcji, aż do punktu granicznego z Grecją; Gazociąg Transadriatycki (TAP), który prowadzi gaz przez terytorium Grecji i Albanii, docierając ostatecznie do Włoch[223]; oraz gazowe połączenie międzysystemowe Grecja- Bułgaria (ICGB)[224].

Gazociąg TAP będący integralną częścią SCG, oferuje bezpośrednią i ekonomicznie efektywną trasę transportową do krajów Europy Południowo-Wschodniej, mając łączną długość około 877 km, w tym 772 km znajduje się na lądzie i 105 km na morzu[225]. Obecnymi udziałowcami TAP są brytyjski koncern BP (20 %), SOCAR (State Oil Company of Azerbaijan Republic) (20%), włoska firma zajmująca się infrastrukturą krytyczną Snam S.p.A (20%), operator sieci przesyłowej gazu ziemnego w Belgii -Fluxys (20%) oraz hiszpańska firma energetyczna Enagás S.A (20%). Obecnie jego przepustowość wynosi 10 mld m^3, jednak TAP dąży do podwojenia przepustowości do 2027 roku[226].

Inwazja Rosji na Ukrainę podniosła znaczenie Południowego Korytarza Gazowego dla UE, upatrując w nim szansę na realną dywersyfikację dostaw gazu i sposobu na uniezależnienie od rosyjskiego surowca. Dla osiągnięcia wspomnianych celów, istotne stały się gazociągi z regionu kaspijskiego. Kluczowym aspektem w realizacji tej polityki pomiędzy Azerbejdżanem, Turcją i państwami Unii Europejskiej było ukończenie budowy gazociągu Trans Adriatic Pipeline (TAP) oraz rozpoczęcie dostaw gazu[227]. Z uwagi na znaczenie dla przyszłości energetycznej Europy projekt został uznany za strategiczny i będący przedmiotem wspólnego zainteresowania, ze względu na jego rolę w rozwoju Południowego Korytarza Gazowego. To podnosi znaczenie projektu jako niezbędnej inwestycji dla wdrażania priorytetowych korytarzy i obszarów infrastruktury energetycznej[228]. Komisja Europejska

[223] D. Papadopoulou, C. Tourkolias, S. Mirasgedis, *Assessing the Macroeconomic Effect of Gas Pipeline Projects: The Case of Trans-Adriatic Pipeline on Greece* [w:] *SPOUDAI Journal of Economics and Business,* Vol.65, University *of Piraeus, Piraeus 2015, s. 100-118.*

[224] Trans Adriatic Pipeline, *The Southern Gas Corridor*, za: https://www.tap-ag.com/about-tap/the-big-picture/the-southern-gas-corridor (10.04.2024r.)

[225] Trans Adriatic Pipeline, *Pipeline construction*, za: https://www.tap-ag.com/infrastructure-operation/pipeline-construction (20.04.2024r.)

[226] A. Ortis, *Europe, Italy and TAP Project [w:] The Protection of Critical Energy Infrastructure Against Emerging Security Challenges,* NATO Science for Peace, and Security Series, 2015, s. 106-111.

[227] P. Leszczyński, P. Ogarek, P. Zwolenik, M. Ruszel, *Strategiczne aspekty współpracy energetycznej Azerbejdżanu z Turcją, [w:] Państwa postradzieckie w procesie modernizacji,* Studia Wschodnioeuropejskie, Nr 13/2020, Uniwersytet Warszawski 2020, s.152-167.

[228] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 347/2013 z dnia 17 kwietnia 2013 r. w sprawie wytycznych dotyczących transeuropejskiej infrastruktury energetycznej, uchylające decyzję nr 1364/2006/WE

wpisując go na listę priorytetowych projektów w zakresie bezpieczeństwa energetycznego podkreśliła "ogólny pozytywny wpływ tej inwestycji na Unię Europejską, ponieważ jest ona bezpośrednią odpowiedzią na cel bezpieczeństwa dostaw polegający na dywersyfikacji źródeł, tras i kontrahentów gazu "[229].

Prace nad nim rozpoczęły się w kwietniu 2016 roku i zakończyły w marcu 2021 roku, gdy do Europy dotarł pierwszy 1 mld m^3 gazu ziemnego z Azerbejdżanu[230]. Od tamtej pory TAP uzupełnia istniejące europejskie sieci gazu ziemnego, dzięki czemu dostawy energii na kontynencie są bezpieczniejsze, bardziej zintegrowane i jednocześnie wspierają cele UE w zakresie transformacji energetycznej.

5. Perspektywy rozwoju współpracy energetycznej

Dla Europy import LNG stał się atrakcyjniejszą opcją, oferującą większą elastyczność w poszukiwaniu dostawców spoza Rosji i szybsze rozwiązanie kryzysu gazowego, bez konieczności budowy nowych rurociągów[231]. Projekt gazociągu East-Med może być przykładem trudności i ograniczeń związanych z budową nowych rurociągów w obecnych warunkach geopolitycznych i ekonomicznych. Ekonomiczna opłacalność projektu East-Med, który ma opierać się na transporcie z Izraela oraz Cypru na rynki europejskie przez Grecję okazuje się trudnym wyzwaniem ze względu na ograniczenia geograficzne i techniczne, oraz wysokie koszty. Dodatkowo, niepewność co do stabilności politycznej w Rosji oraz trwająca wojna stanowiły kluczowe czynniki wpływające na ryzyko inwestycji w tę infrastrukturę.

Grecja w najbliższym czasie uzyska szansę bezpośredniego połączenia z TAP przy użyciu infrastruktury terminalu FSRU Alexandroupolis, w celu wykorzystania pełnego potencjału przepustowości gazociągu lub zarezerwowania jego części. Podpisany 18 lipca 2022 roku protokół z Azerbejdżanem przewiduje podwojenie importu gazu ziemnego z tego kraju do UE do 2027 roku. Celem jest rozbudowa Południowego Korytarza Gazowego w taki sposób, aby jego pojemność umożliwiała dostarczanie do 20 mld m3 za kilka lat. Kluczowym elementem

---

oraz zmieniające rozporządzenia (WE) nr 713/2009, (WE) nr 714/2009 i (WE) nr 715/2009. Dz.U.UE.L.2013.115.39

[229]European Investment Bank, *Trans Adriatic Pipeline,* za: https://www.eib.org/en/projects/pipelines/all/20140596 (20.04.2024r.)

[230] Trans Adriatic Pipeline, *History, za: https://www.tap-ag.com/infrastructure-operation/history-timeline#period-12977* (20.04.2024r.)

[231] E. Rettig, *Israel's Energy Market and the War in Ukraine,* BESA Center Perspectives Paper No.2, 186, March 12, 2023, s.1-5.

tego procesu jest planowane podwojenie gazociągu TAP do 2027 roku[232]. Aby to osiągnąć, konieczne będzie również podwojenie przepustowości punktu wejścia na granicy Grecji z Turcją (IP Kipoi), która obecnie wynosi ponad 14 mld m^3 w kierunku z Turcji do Grecji [233]. Pływająca jednostka FSRU w Alexandroupolis, odpowiada na rosnący trend zużycia gazu ziemnego na międzynarodowej arenie energetycznej oraz potrzebę rozbudowy sieci gazowej w Europie. Bezpośrednie połączenie z greckim systemem przesyłowym gazu ziemnego oznacza integrację z lokalnym rynkiem greckim i przyczynia się do jego bezpieczeństwa energetycznego. Projekt doskonale wpasowuje się w obszar geograficzny i uzupełnia istniejące oraz przyszłe inicjatywy rozwojowe w regionie związane zarówno z Interkonektorem Grecja-Bułgaria (IGB) jak i gazociągiem TAP. Staje się bramą energetyczną dla Grecji i krajów Europy Południowo-Wschodniej. Jego lokalizacja jest strategiczna, ponieważ może przyciągnąć szeroką gamę dostawców, w tym tych ze wschodniej części Morza Śródziemnego.

Posiada także bezpośredni dostęp do rynku Bułgarii, a za jego pośrednictwem Rumunii, Serbii, Węgier i rynków Europy Wschodniej poprzez połączenie między Grecja a Bułgarią (IGB) o przepustowości blisko 4 mld m^3[234] oraz inne połączenia, które działają lub których eksploatacja jest planowana takie jak Bułgaria-Rumunia (IP Ruse/ Giurgiu o przepustowość około 1 mld m^3)[235] , Bułgaria- Serbia, Rumunia- Węgry (IP Csanadpalota-2,7 mld m^3)[236]. Ma potencjał do połączenia i wspierania infrastruktury gazowej Południowego Korytarza Gazowego poprzez uzyskanie połączenia z gazociągiem TAP wpierając unijną strategię dywersyfikacji źródeł i szlaków dostaw[237].

Połączenie Terminalu FSRU z Wertykalnym Korytarzem Gazowym przyczyni się do zwiększenia dywersyfikacji na rynku europejskim. Inwestycja Grecji, Bułgarii, Rumunii oraz Węgier z 2016 roku zmierza do rozwoju dostaw gazu w regionie z wykorzystaniem istniejącej infrastruktury oraz nowych inwestycji. Fundamentem projektu jest Gazociąg Transbałkański

[232] European Commission *Statement by President von der Leyen with Azerbaijani President Aliyev*, 18 July 2022, za: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/statement-president-von-der-leyen-azerbaijani-president-aliyev-2022-07-18_en (24.04.2024r.)

[233] Obliczenie własne; 390 GWh/d ∗365= 142350 GWh/d, GCV= 35,17 MJ/m^3, roczna przepustowość wynosi 14,57 mld m^3, na podstawie: European Network of Transmission System Operators for gas, *System Capacity Map 2024, za: https://www.entsog.eu/sites/default/files/2024-02/ENTSOG_GIE_SYSCAP_2024_Update%20Feb.pdf (25.05.2024)*

[234] Obliczenie własne; 106 GWh/d∗ 365= 38690 GWh/d, GCV= 35,17 MJ/m^3, roczna przepustowość wynosi 3,96 mld m^3, na podstawie; *Ibidem.*

[235] Obliczenie własne: 26,7 GWh/d ∗365=9745,5 GWh/d, GCV= 35,17 MJ/m^3, roczna przepustowość wynosi 1 mld m^3, na podstawie; *Ibidem.*

[236]Obliczenia własne: 73,4 GWh/d∗365=26791 GWh/d, GCV= 35,17 MJ/m^3,roczna przepustowość wynosi 2,74 mld m^3, na podstawie; *Ibidem.*

[237] J. Maletić, L. Prigoda, Z. Cekerevac, *Technical solutions and assessment of economic effects of construction of an offshore terminal,* [w:] Mechanics Transport Communications Academic journal Nr 1597/2018, s. 8-14.

oraz gazociąg IGB. Wykorzystanie pierwszego z nich w „rewersie" (przepływie odwrotnym) z południa na północ jako głównego kanału dostaw gazu, pozwoli na wykorzystanie możliwości punktu wejścia na granicy Turcji i Bułgarii, o przepustowości około 21 mld m^3 (IP Malkoclar/ Strandzha 2)[238]. Istotnym elementem inwestycji może stać się również terminal FSRU Alexandroupolis, którego połączenie z planowanym projektem, gwarantuje dywersyfikację źródeł dostaw w krajach pośredniczących[239].

19 stycznia 2024 roku operatorzy infrastruktury gazowej uczestniczący w inicjatywie podpisali Memorandum of Understanding (MoU) w sprawie włączenia Słowacji (EUSTREAM), Mołdawii (Vestermoldtransgaz) i Ukrainy (GTSOU) do inicjatywy podczas posiedzenia Central and South Eastern Europe Energy Connectivity (CESEC)[240]. Memorandum przypieczętowuje współpracę operatorów systemów przesyłowych, w celu skoordynowanej reakcji na potrzebę wzmocnienia bezpieczeństwa energetycznego i dalszej dywersyfikacji źródeł dostaw i zdolności magazynowanych wszystkich krajów.

Rysunek 4. Wertykalny Korytarz Gazowy: Współpraca z Słowacją, Mołdawią i Ukrainą

Źródło: tovima.com, Vertical Corridor Natgas Transport Initiative to Connect Ukraine with Greece, za: https://www.tovima.com/politics/vertical-corridor-natgas-transport-initiative-to-connect-ukraine-with-greece/ (30.04.2024).

[238] Obliczenie własne; 584,1 GWh/d∗ 365= 213196,5 GWh/d, GCV= 35,17 MJ/m^3, roczna przepustowość wynosi 21.82 mld m^3, na podstawie; ENTSOG, *System … op.cit.*

[239] Institute of Energy for South- East Europe (IENE), *The „Vertical Corridor" from The Aegean to the Baltic,* An IENE Study Project May 2015, Athens, Greece.

[240] CESEC, *Action Plan on Gases 2024, za: https://circabc.europa.eu/ui/group/e334255a-6951-4933-923d-0afd1b105268/library/f2fced37-5172-4905-be11-dd384ec46be9/details (29.04.2024)*

W ramach korytarza gazowego zwiększy się współpraca pomiędzy eksporterami gazu korzystającymi z Terminalu FSRU w Grecji, gazociągu TAP oraz podziemnymi magazynami gazu, a importerami tego surowca w Europie Środkowej. Tym bardziej, że Grecja zabezpiecza sobie pojemności magazynowe w niektórych państwa UE (np. Włochy). Umożliwi to dwukierunkowy przepływ gazu ziemnego z północy na południe i z powrotem, poprzez europejskie systemy przesyłowe gazu, wykorzystując możliwości Terminalu FSRU Alexandroupolis.

Największą przewagą nowego morskiego Terminalu FSRU jest możliwość szybkiego i bezpośredniego dostępu do rynków i uzyskanie połączenia z gazociągami TAP i IGB, których budowa została zakończona. Istotne znaczenie mają plany rozbudowy gazociągu IGB, połączonego z gazociągiem TAP od 2020 roku. który będzie miał kluczowe znaczenie dla zapewnienia dostaw gazu do Południowo-Wschodniej Europy, na Ukrainę i do Mołdawii. Rosnąca rola gazu ziemnego na międzynarodowej scenie energetycznej w połączeniu z kluczowym położeniem geograficznym regionu stwarza perspektywy stabilnego i dynamicznego rozwoju sektora gazowego Grecji oraz zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego regionu.

Ich łącznie użycie zwiększy wykorzystanie przepustowości IGB, umożliwiając transport większych ilości gazu ziemnego do regionu Europy Południowo-Wschodniej oraz szansę na zwiększenie obecnej przepustowości IGB do 5 mln m^3 gazu. Dzięki czemu do bułgarskich odbiorców będą docierać dostawy gazu po konkurencyjnych cenach z różnych nowych źródeł, takich jak USA, Katar, Algieria[241].

Istnieje również potencjał rozwoju integracji pomiędzy Terminalem FSRU a gazociągiem Transadriatyckim (TAP) w regionie Bałkanów Zachodnich, w kontekście budowy Gazociągu Jońsko-Adriatyckiego (Ionian Adriatic Pipeline, IAP). Cel tego przedsięwzięcia skupia się na ustanowieniu nowego szlaku dystrybucji gazu ziemnego z obszaru Bliskiego Wschodu i Morza Kaspijskiego wzdłuż wybrzeża Adriatyku. Realizacja IAP, którego planowana długość przekracza 500 km, przyniesie stabilizację w dostawach gazu ziemnego dla Albanii, Czarnogóry, Bośni i Hercegowiny oraz Chorwacji. Realizowany obecnie projekt o przepustowości 10 mln m^3 rocznie, opiera się na połączeniu istniejącej infrastruktury przesyłowej gazu w Chorwacji, przez Czarnogórę i Albanię z Gazociągiem TAP.[242] Grecja

[241] E. Karakatsani, *Greece social briefing: The energy crisis in Greece and the goverment's response* [w:] Weekly *Biering Vol 55, No. 3 (GR), China-CEEE Institute, 2022. za: https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2022/11/2022s10_Greece.pdf (05.05.2024).*

[242] Three Seas Initiative (3SI), *IAP (Ionic Adriatic Pipeline),* za: https://projects.3seas.eu/projects/iap-ionic-adriatic-pipeline (06.05.2024).

dywersyfikując swój import, mogłaby aspirować do stania się, poprzez Gazociąg Joński ważnym węzłem dystrybucji gazu dla Europy Południowo-Wschodniej i Bałkanów Zachodnich.

Podsumowanie

Grecja jest bez wątpienia państwem, który ma strategiczne znaczenie dla bezpieczeństwa energetycznego UE. Szczególnie w kontekście agresji Rosji na Ukrainę oraz polityki odchodzenia od rosyjskich dostaw surowców energetycznych wszelkie działania mające na celu wzmocnienie dywersyfikacji są kluczowe. Podstawą wszelkich działań inwestycyjnych są złoża gazowe w Azerbejdżanie oraz rozbudowa terminali LNG, które umożliwiają sprowadzenia gazu ziemnego drogą morską z innych źródeł. Z tego względu współpraca polityczna pomiędzy Azerbejdżanem a Grecją opera się przede wszystkim na aspektach związanych z bezpieczeństwem energetycznym na poziomie politycznym i gospodarczym[243]. Wraz z rozwojem tej współpracy zwiększa się stabilność nie tylko tego regionu, ale również całej UE. Odpowiadając na pytanie badawcze, w jaki sposób Grecja przyczyni się do wzmocnienia bezpieczeństwa energetycznego Europy Środkowo-Wschodniej należy podkreślić kilka kwestii. Po pierwsze, Grecja odegrała kluczową rolę w realizacji Południowego Korytarza Gazowego poprzez budowę Gazociągu Transadriatyckiego. Umożliwiło to od początku 2022 roku eksport gazu ziemnego z Azerbejdżanu do Grecji, Bułgarii i Włoch za pośrednictwem Południowego Korytarza Gazowego, którym w 2022 roku dostarczono 11,4 mld m3 gazu ziemnego[244]. Analizując istniejące przesłanki dostrzega się, że w perspektywie czasu za pośrednictwem Grecji będzie docierało do UE coraz więcej gazu ziemnego. Trzeba podkreślić, że w dniu 18 lipca 2022 roku Azerbejdżan podpisał memorandum o porozumieniu z Unią Europejską w celu zwiększenia współpracy w zakresie produkcji energii. Podpisany dokument był deklaracji intencji i służył politycznemu celowi. Umowa przewiduje zwiększenie rocznego eksportu gazu z Azerbejdżanu do Europy w ciągu najbliższych pięciu lat w ramach Południowego Korytarza Gazowego do 20 mld m^3 do 2027 roku[245], co wiąże się również z dwukrotnym zwiększeniem przepustowości punktu wejścia na granicy Turcji z Grecją (IP Kipoi o obecnej przepustowości 14 mld m^3)[246].

---

[243] J. Ismayilow, *Historic and Modern-Day Azerbaijani-Greek Cultural Relations, Challenges and Suggestions*, [w:] Research Institute of European and American Studies (RIEAS), 2015, s. 5.

[244] G. Rzayeva, *Expansion of the Southern Gas Corridor pipelines and future supplies to Europe*, „The Oxford Institute for Energy Studies" April 2023, s.1.

[245] G. Ibadoghlu, Z. Bayramova, *New Gas Deal with Azerbaijan for Europe's Energy Security: Aspiration and Reality*, „Social Science Research Network Electronic Journal", 2023, s. 1-2.

[246] European Network of Transmission System Operators for gas, op. cit.

Ponadto zainteresowanie współpracą energetyczną z Grecją rośnie wraz z rozpoczęciem i trwaniem wojny w Ukrainie. Spowodowała ona podejmowanie decyzji politycznych w zakresie odchodzenia od rosyjskich surowców energetycznych, zaś wykorzystanie infrastruktury energetycznej Grecji umożliwia dywersyfikację źródeł dostaw gazu ziemnego. Pozwala nie tylko zwiększyć ilość gazu pochodzącego z Azerbejdżanu na rynki unijne, ale umożliwia także dodatkowe dostawy drogą morską. Warto przypomnieć również, że Azerbejdżan ma znaczący wkład w bezpieczeństwo energetyczne Grecji, dostarczając za pomocą gazociągu TAP 1 mld m^3azerbejdżańskiego gazu ziemnego[247].

Biorąc pod uwagę analizę badawczą zaprezentowaną w artykule potwierdzona została hipoteza, że integracja terminalu FSRU w Alexandroupolis z gazociągiem TAP oraz współpraca gazowa Grecji z Azerbejdżanem stanowią skuteczne środki dywersyfikacji źródeł dostaw gazu ziemnego do Europy Środkowo-Wschodniej, co w konsekwencji przyczyni się do wzrostu bezpieczeństwa energetycznego tego regionu. Grecja w nadchodzących latach może stać się hubem gazu ziemnego dla Europy Południowo-Wschodniej. Niewykluczone jest też, że w perspektywie czasu nowe inwestycje w produkcję gazu ziemnego w Grecji przyczynią się do zwiększenia wydobycia krajowego, a tym samym państwo to zwiększy swoją pozycję w relacjach międzynarodowych. Grecja posiada bardzo dobre położenie geograficzne, co w połączeniu z dobrze rozbudowaną infrastrukturą energetyczną, udziałem inwestorów zagranicznych w projektach strategicznych zwiększa możliwości zbytu gazu ziemnego na rynkach unijnych. Z tego też względu Grecja jest państwem, które w ostatnich latach znacząco przyczyniło się do zwiększenia odporności energetycznej UE w obszarze dostaw gazu ziemnego.

Streszczenie:

Bezpieczeństwo energetyczne jako kluczowy element polityki zagranicznej państw, jest w centrum uwagi, szczególnie dla krajów zależnych od importu energii. Dywersyfikacja źródeł energii staje się coraz istotniejsza, zważywszy na wpływ geopolityczny i ekonomiczny. Artykuł koncentruje się na bezpieczeństwie energetycznym Europy Środkowo Wschodniej, analizując połączenie Terminalu FSRU w Alexandroupolis z gazociągiem TAP oraz współpracę gazową między Grecją a Azerbejdżanem. Zastosowana teoria realizmu umożliwia obiektywną analizę interesów państwa. Celem artykułu jest weryfikacja hipotezy, która zakłada, że integracja źródeł gazu poprzez wspomniane inwestycje skutecznie prowadzi do dywersyfikacji źródeł dostaw gazu ziemnego do Europy Środkowo-Wschodniej. Wykorzystując metody analizy

[247] S&P Global Commodity Insights, *Turning on TAP: a shift in the European gas landscape*, *„Natural gas special report 2020", s.2.*

czynnikowej i systemowej oraz techniki prognozowania, artykuł wskazuje na potencjalne korzyści wynikające z tych inwestycji w infrastrukturę energetyczną Grecji i regionu.

Słowa kluczowe:

Bezpieczeństwo energetyczne, dywersyfikacja źródeł energii, Terminal FSRU, Gazociąg TAP, współpraca gazowa, Azerbejdżan, Południowy Korytarz Gazowy

Key words:

Energy security, diversification of energy sources, FSRU Terminal, TAP Pipeline, gas cooperation, Azerbaijan, Southern Gas Corridor

Bibliografia:

1. Asian Development Bank (ADB), Azerbaijan: Partial Credit Guarantee Shan Deniz Gas Field Expansion Project, Validation Report July 2023, za: https://www.adb.org/sites/default/files/Evaluation%20Document/933321/files/pvr-3492.pdf (10.04.2024r.)
2. Aßmann D., Exact Methods for Two-Stage Robust Optimization with Applications in Gas Networks, FAU University Press, Erlangen 2019, s.125.
3. BP p.l.c, BP in Azerbaijan, za: https://www.bp.com/en_az/azerbaijan/home/who-we-are/operationsprojects/shahdeniz.html (10.04.2024r.)
4. Caspian Policy Center (CPC), Azerbaijan strengthens commitment to double gas exports to Europe, za: https://www.caspianpolicy.org/research/regional-south-caucasus/azerbaijan-strengthens-commitment-to-double-gas-exports-to-europe (10.04.2024r.)
5. CESEC, Action Plan on Gases 2024, za: https://circabc.europa.eu/ui/group/e334255a-6951-4933-923d-0afd1b105268/library/f2fced37-5172-4905-be11-dd384ec46be9/details (29.04.2024)
6. Czaputowicz J., Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny [w:] Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2014, s.25-26.
7. Depa A.E, Depa at a glance, za: https://www.depa.gr/company/?lang=en (12.04.2024).
8. Dioriga Gas, za: https://dioriga.gr/dioriga-gas/about-us/ (13.04.2024)
9. Dubisz S., Słownik języka polskiego, PWN Warszawa 2006, t. 1, s. 234.
10. Dutch TTF Natural Gas Futures, za: https://www.ice.com/products/27996665/Dutch-TTF-Natural-Gas-Futures/data?marketId=5786631 (06.04.2024).
11. European Commission- Press release, State aid: Commission approves €166.7 million Greek public support for construction of LNG terminal in Alexandroupolis, Brussels 17 June 2021.
12. European Commission Statement by President von der Leyen with Azerbaijani President Aliyev, 18 July 2022, za: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/statement-president-von-der-leyen-azerbaijani-president-aliyev-2022-07-18_en (24.04.2024r.)

13. European Commission, Commission Decision of 25.11.2020 on the exemption of the Alexandroupolis Independent Natural gas System LNG Terminal from the requirements regarding third party access and tariff regulation, C (2020) 8377 final, Brussels 25.11.2020.
14. European Commission, Communication from The Commission to The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic and Social Committe and The Committee of the Regions- REPowerEU Plan, COM/2022/230 final, Brussels 18.05.2022.
15. European Commission, Quarterly report on European gas markets (issue 2 covering the second quarter of 2023), Market Observatory for Energy DG Energy, Volume 16, 2023, s.6-11.
16. European Commission, Trans-European Networks for Energy, za: https://energy.ec.europa.eu/topics/infrastructure/trans-european-networks-energy_en (20.04.2024).
17. European Investment Bank, Trans Adriatic Pipeline, za: https://www.eib.org/en/projects/pipelines/all/20140596 (20.04.2024r.)
18. European Network of Transmission System Operators for gas, System Capacity Map 2024, za: https://www.entsog.eu/sites/default/files/2024-02/ENTSOG_GIE_SYSCAP_2024_Update%20Feb.pdf (25.05.2024)
19. Gastrade, Gastrade's FSRU „Alexandroupolis" arrived in Greece, za: https://www.gastrade.gr/en/2023/12/17/gastrades-fsru-alexandroupolis-arrived-in-greece/ (20.04.2024).
20. Gryz J., Perspektywy rozwoju stosunków transatlantyckich w sferze bezpieczeństwa między-narodowego, [w:] Bezpieczeństwo w stosunkach transatlantyckich, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 261–262.
21. Ibadoghlu G., Bayramova Z., New Gas Deal with Azerbaijan for Europe's Energy Security: Aspiration and Reality, „Social Science Research Network Electronic Journal", 2023, s. 1-2.
22. Institute of Energy for South- East Europe (IENE), The „Vertical Corridor" from The Aegean to the Baltic, An IENE Study Project May 2015, Athens, Greece.
23. International Energy Agency (IEA), Greece 2023 Energy Policy Review, s.123-126 za: https://www.iea.org/reports/greece-2023 (10.04.2024).
24. International Energy Agency, Global gas demand set for stronger growth in 2024 despite heightened geopolitical uncertainty, https://www.iea.org/news/global-gas-demand-set-for-stronger-growth-in-2024-despite-heightened-geopolitical-uncertainty (1.04.2024).
25. International Energy Agency, Global gas demand set for stronger growth in 2024 despite heightened geopolitical uncertainty, za: https://www.iea.org/news/global-gas-demand-set-for-stronger-growth-in-2024-despite-heightened-geopolitical-uncertainty (06.04.2024).
26. Ismayilow J., Historic and Modern-Day Azerbaijani-Greek Cultural Relations, Challenges and Suggestions, [w:] Research Institute of European and American Studies (RIEAS), 2015, s. 5.

27. Karakatsani E., Greece social briefing: The energy crisis in Greece and the goverment's response [w:] Weekly Biering Vol 55, No. 3 (GR), China-CEEE Institute, 2022. za: https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2022/11/2022s10_Greece.pdf (05.05.2024).
28. Krysztofiak W., Analiza opozycji idealizm-realizm [w:] Filozofia Nauki nr 1(13), 1996, s.17-20.
29. Leszczyński P., Ogarek P., Zwolenik P., Ruszel M., Strategiczne aspekty współpracy energetycznej Azerbejdżanu z Turcją, [w:] Państwa postradzieckie w procesie modernizacji, Studia Wschodnioeuropejskie, Nr 13/2020, Uniwersytet Warszawski 2020, s.152-167.
30. Lugar R.G., Energetyczne wyzwania dla NATO, „Międzynarodowy Przegląd Polityczny", nr 1 (17) 2007, PISM, Warszawa 2007, s. 24–32.
31. Maletić J., Prigoda L., Cekerevac Z., Technical solutions and assessment of economic effects of construction of an offshore terminal, [w:] Mechanics Transport Communications Academic journal Nr 1597/2018, s. 8-14.
32. Mediterranean Gas S.A. The Project "ARGO," za: https://mediterranean-gas.com/terminal/ (13.04.2024).
33. Misiągiewicz J., Bezpieczeństwo Energetyczne Unii Europejskiej [w:] Poziomy analizy stosunków międzynarodowych, red. M. Pietraś, E. Haliżak, Warszawa 2013 (14).
34. Ortis A., Europe, Italy and TAP Project [w:] The Protection of Critical Energy Infrastructure Against Emerging Security Challenges, NATO Science for Peace, and Security Series, 2015, s. 106-111.
35. Papadopoulou D., Tourkolias C., Mirasgedis S., Assessing the Macroeconomic Effect of Gas Pipeline Projects: The Case of Trans-Adriatic Pipeline on Greece [w:] SPOUDAI Journal of Economics and Business, Vol.65, University of Piraeus, Piraeus 2015, s. 100-118.
36. Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, Zmniejszenie zapotrzebowania na gaz w UE, za: https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/gas-demand-reduction-in-the-eu/ (01.04.2024).
37. Rettig E., Israel's Energy Market and the War in Ukraine, BESA Center Perspectives Paper No.2, 186, March 12, 2023, s.1-5.
38. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 347/2013 z dnia 17 kwietnia 2013 r. w sprawie wytycznych dotyczących transeuropejskiej infrastruktury energetycznej, uchylające decyzję nr 1364/2006/WE oraz zmieniające rozporządzenia (WE) nr 713/2009, (WE) nr 714/2009 i (WE) nr 715/2009. Dz.U.UE.L.2013.115.39
39. Ruszel M., Dywersyfikacja kierunków dostaw gazu ziemnego na Ukrainę - cel polityczny czy instrument negocjacyjny? [w:] Bezpieczeństwo energetyczne. Rynki surowców i energii - teraźniejszość i przyszłość. Tom 1 - polityka - gospodarka - zasoby naturalne i logistyka, red. P. Kwiatkowski, Poznań 2014, s. 75-102.
40. Ruszel M., Wpływ rosyjsko-ukraińskich kryzysów gazowych na politykę energetyczną UE - ujęcie teoretyczne, "Przegląd Politologiczny", nr 2/2015, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2015, s. 49-58;
41. Ruszel M., Paradygmat bezpieczeństwa energetycznego, [w:] Zarys teorii bezpieczeństwa państwa, red. J. Gryz, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2016.

42. Rzayeva G., Expansion of the Southern Gas Corridor pipelines and future supplies to Europe, „The Oxford Institute for Energy Studies" April 2023, s.1.
43. S&P Global Commodity Insights, Turning on TAP: a shift in the European gas landscape, „Natural gas special report 2020", s.2.
44. Southern Gas Corridor (SGC), What is Southern Gas Corridor za: https://www.sgc.az/en (10.04.2024).
45. Southern Gas Corridor, Shah Deniz project (SD), za: https://www.sgc.az/en/project/sd, (10.03.2024)
46. The Security of Energy Supply. The European Commission's Green Paper Simulates Debate, IAEA Bulletin, 42/4/2000, s. 1.
47. Three Seas Initiative (3SI), IAP (Ionic Adriatic Pipeline), za: https://projects.3seas.eu/projects/iap-ionic-adriatic-pipeline (06.05.2024).
48. tovima.com, Vertical Corridor Natgas Transport Initiative to Connect Ukraine with Greece, za: https://www.tovima.com/politics/vertical-corridor-natgas-transport-initiative-to-connect-ukraine-with-greece/ (30.04.2024).
49. Trans Adriatic Pipeline, History, za: https://www.tap-ag.com/infrastructure-operation/history-timeline#period-12977 (20.04.2024r.)
50. Trans Adriatic Pipeline, Pipeline construction, za: https://www.tap-ag.com/infrastructure-operation/pipeline-construction (20.04.2024r.)
51. Trans Adriatic Pipeline, The Southern Gas Corridor, za: https://www.tap-ag.com/about-tap/the-big-picture/the-southern-gas-corridor (10.04.2024r.)
52. U.S Department of Energy, Fossil Energy and Carbon Management Office od Resource Sustainability, Liquefied Natural Gas (LNG) Export December 2023, za: https://www.energy.gov/sites/default/files/2023-12/LNG%20Snapshot%20Dec%2031%2023.pdf (01.04.2024).
53. Wpn.pl, Rusza jeden z najważniejszych gazoportów w Unii Europejskiej, https://www.wnp.pl/gazownictwo/rusza-jeden-z-najwazniejszych-gazoportow-w-unii-europejskiej,791518.html (24.04.2024).
54. Yan Z., Yang G., He R., Yang H., Ci H., "“Ship-port-country" multi-dimensional research on the fine analysis of China's LNG trade, “Journal of Transport Geography", Elsevier, 2023, vol. 110, s.5-11.

Paweł Stawarz
Wojskowa Akademia Techniczna
im. Jarosława Dąbrowskiego

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Historical aspects and international conditions of the current situation in the Middle East

The terrorist attack, or rather a series of attacks, on Israel on October 7, 2023, which were carried out by Hamas, were condemned by the international community. These events are part of a long history of such actions, which have been carried out against Israel for decades. However, the attacks of October 7, 2023 stand out from the others due to the scale of the actions and the number of victims and kidnapped Israelis held hostage by the terrorists. According to official data, the terrorists killed over 1,400 people, injured about 5,300 and kidnapped 250. Rapes were also committed, and many people were tortured. The direct perpetrator and culprit is Hamas.

Photo 1 Photos of the victims of the Hamas attack of October 7, 2023 at the memorial sites in Jerusalem

Source: M. Urzędowska, *ONZ: Terroryści z Hamasu gwałcili i torturowali Izraelki, w tym zakładniczki*, „wyborcza.pl": https://wyborcza.pl/7,75399,30765411,onz-terrorysci-z-hamasu-gwalcili-i-torturowali-izraelki-w.html

Taking into account actions aimed at preventing or at least reducing the intensity of terrorist attacks carried out against Israel, it is very important not only to determine the direct and main perpetrator, who is often known, if only because terrorists usually do not care about hiding their identity in an institutional sense. It is even one of the goals of terrorists, to link their actions to a specific terrorist organization and its demands. It was similar in the case of the discussed events. It is very important for preventive actions to determine the connections of the organization that is the direct perpetrator of terrorist acts, which, as indicated, very often reveals its identity for propaganda purposes. It can be indicated that the discussed actions are downright crucial in the fight against terrorism. Therefore, it is very important to focus the attention of the relevant services, governments and public opinion not only on the official perpetrator but also on their connections with structures and groups that support terrorist activities against Israel, without which the indicated activity would not be possible, and certainly not for such a long period and on the observed scale. The above knowledge is also important because it happens that when cooperating with certain organizations or social groups, we are not aware of their connections, which is why we can unknowingly support structures conducting terrorist activities or cooperating with such organizations. For the above reasons, the subject of this article is so important. The subject of the research is terrorist attacks on Israel, especially the unprecedented actions of Hamas in 2023. The research problem concerns the connections between the direct perpetrators of terrorist attacks on Israel and other structures not directly associated with the indicated activities, and often not suspected of terrorist activities or supporting them. In connection with the above, in the article asks the research question: are there connections between terrorist organizations and states openly supporting their attacks on Israelis, and Armenian organizations, and even the authorities of Armenia, and if so, are they also directed against Israel. In response, it will be helpful to verify the research hypothesis, according to which: in the past and at present, there are significant connections between organizations carrying out terrorist attacks on Israelis and similar Armenian structures, which is also supported by the anti-Israeli sentiments of a significant part of Armenian society as well as some actions of the authorities of this country, as evidenced by both historical facts and those related to the events of October 7, 2023.

In the wake of the recent terrorist attacks carried out by Hamas against Israeli civilians, it is crucial to analyze the reactions of various nations and communities. While the global community overwhelmingly condemns acts of terrorism and violence against innocent civilians, there have been disconcerting celebrations in certain quarters, particularly in Iran and Armenia.

Armenian Telegram channels and social media users have displayed a concerning rejoice in response to the failures of Israeli security services in preventing the terrorist attacks[248]. They have drawn parallels between the Azerbaijani and Israeli militaries, claiming that this recent attack has shattered the myth of Israel's military invincibility. This rhetoric has raised questions about the intentions and affiliations of certain Armenian groups. The Armenian government did not directly refer to the events of October 7, 2023, using only general formulations. Armenian Radio called the perpetrators of the terrorist attacks "fighters" - i.e. not terrorists, which suggests that their actions are justified and permissible. The main Armenian political organization in the United States - ANCA, after the terrorist attacks of 2023 did not refer to these events but appealed to the US Ambassador to Israel to persuade this state to stop delivering Israeli weapons to Azerbaijan, not counting on the fact that this could disrupt good relations with this state, which supplies Israel with oil, which is so necessary especially during military operations[249].
The Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (ASALA) claimed responsibility for an appalling act of vandalism, where red paint was smeared on the face of a Jewish synagogue in Yerevan, Armenia, prior to the terrorist attack in 2023.

Photo 2. Devastated synagogue in Yerevan

Source: C. Lidor, *Synagogue vandalized in Armenia, apparently over Israeli-Azeri ties*, „The Time of Israel": https://www.timesofisrael.com/armenia-synagogue-vandalized-apparently-over-israeli-azeri-ties/

[248] R. Avraham, *How have the Armenians responded to the war in Israel?*, "Israel Hayom": https://www.israelhayom.com/opinions/how-have-the-armenians-responded-to-the-war-in-israel/
[249] Ibidem

ASALA also threatened other synagogues, announcing that "This is a warning: Our successful operation on October 3 in Yerevan is just the beginning.". This act of anti-Semitism is deeply troubling, highlighting the prevalence of such sentiments within Armenia and its diaspora communities[250].

What's more concerning is the historical connection between Armenian terrorist organizations like ASALA and Iran. This is evidenced by, among other things, the interview that ASALA member Martiros Zhamkochyan gave to the Armenian newspaper "Hraparak". In his statement, he indicated that the commander of his group, Monte Melkonian, met with Iranians during the First Karabakh War. According to him, Iran was informed about the activities of Armenians on the territory of Azerbaijan during the aforementioned war[251]. ASALA's links with Palestinian terrorist groups have also been detected - among others, in the study by Andrew Corsun located in the Ronald Reagan Presidential Library there is information about ASALA's links with Palestinian terrorists in Lebanon. As indicated, the political achievements of Palestinian terrorism were an inspiration for Armenians. Israeli diplomats pointed to ASALA's links with the PLO. One of the most important links was Hagop Hagopian, half Arab, half Armenian, who as the leader of ASALA provided assistance to Abu Iyad from the PLO. As experts point out, the OWP has become a model and patron for the designated Armenian terrorist organization[252]. ASALA, established in 1975, conducted its training in the Bekaa Valley alongside Palestinian terrorist organizations[253], collaborating against Israel. Syria most likely managed to take over one of the sections of ASALA. At that time, this state cooperated with the designated Armenian terrorist structure in terms of training, planning operations, and supplying weapons and forged documents. In Syrian-occupied Lebanon, ASALA operated under the command of the pink-uniformed militia "al Fursan-al Arab" (the Arab Horsemen), an organization founded by Rifaat al-Assad, brother of the Syrian president[254]. In the 1980s, Turkish and Israeli intelligence worked together to combat Armenian terrorists in Lebanon's Syrian-occupied Bekaa Valley[255].

---

[250] *'Jews are the enemy,' Armenian terror group says,* ”Israel Hayom”: https://www.israelhayom.com/2023/10/05/jews-are-the-enemy-armenian-terror-group-says/

[251] *Armenian militant Monte Melkonian collaborated with Iran: ASALA militant's confession*, NEWS.AZ International: https://news.az/news/armenian-militant-monte-melkonian-collaborated-with-iran-asala-militants-confession

[252] E. Ben Aharon, *The “War on Terror” and Public Diplomacy during the Cold War: Israeli–Turkish Relations and the 1980 Military Coup* [w :] ”Studies in Conflict & Terrorism”, s. 798

[253] Transnational Sources of Support for Armenian Terrorism, [w :] ”Conflict Quarterl” Vol. 5 No. 4 (1985) p. 45-46.

[254] Ibidem.

[255] J. Abadi, *Israel and Turkey: From Covert to Overt Relations*, s. 9-10, https://file.setav.org/Files/Pdf/israel-and-turkey-from-covert-to-overt-relations.pdf

Armenian lobby groups have proven adept at cultivating relationships with various interest groups in the United States[256], Russia, European Union countries, Iran[257], and the Middle East. These lobbying efforts have even allowed Armenians to maintain open relations with Hezbollah, despite its status as a terrorist organization and its opposition to U.S. interests[258]. According to the late Zbigniew Brzezinski, Armenians are among the three most influential ethnic lobby groups within the U.S. political system[259].

Iran has used Armenia as a base for illegal banking operations, concerns raised by the United States in 2007. According to materials published by WikiLeaks, a May 2007 cable from the US embassy in Yerevan indicated that Sepah, an Iranian bank that has been under UN sanctions since March 2007, maintained correspondent accounts with the Armenian branch of the Iranian Mellat Bank, in violation of UN restrictions. The US has asked the Armenian Foreign Ministry to advise the Central Bank of Armenia to exercise particular vigilance in monitoring financial transactions by the Iranian Mellat Bank in Yerevan. Armenia is considered one of Iran's main targets in terms of banking infrastructure, in the context of using it to circumvent Western sanctions and obtain funds, among other things, to continue its nuclear weapons program. This is due to the fact that, on the one hand, this state, as it was established after the collapse of the USSR, has so far been an area of less interest for Western intelligence services, and on the other hand, its aspirations to tighten relations with the European Union may facilitate the illegal procedure in question[260].

Iran’s good relations with Armenia are also of no small importance. This state has set up hundreds of companies in Armenia, both under false pretenses and legally, in order to avoid or circumvent sanctions. This historic cooperation between Armenia and Iran has not discouraged Yerevan’s supporters in the United States.

In May 2002, the United States imposed sanctions on the Armenian firm Lysine Open Joint Stock Co. and its former owner, Armen Sarkisyan, for their involvement in the transfer of

---

[256] M. Machowska, *Armenian Diaspora Main Lobbying Agendas in the United States in the 21st Century*, ”Ukrainian Policymaker”, Volume 6, 52-62 », s. 54-55. http://www.ukrpolitic.com/journals/2020/02/UP_vol_6_Machowska.pdf

[257] M. Kedar, *The Armenian front in Iran’s war on Israel and the West*, ”Jewish News Syndicate”: https://www.jns.org/the-armenian-front-in-irans-war-on-israel-and-the-west/

[258] Ф. Багирова, *”Narco Karabakh” о том, как Армения, Иран и ”Хезболла” совершали преступления в Карабахе*, https://1news.az/news/20221206041511242-Narco-Karabakh-o-tom-kak-Armeniya-Iran-i-KHezbolla-sovershali-prestupleniya-v-Karabakhe

[259] *Как армянское лобби влияет на членов Конгресса США и политику этой страны?*, AZE.AZ: https://aze.az/news_kak_armyanskoe_lobbi_112021.html

[260] L. Charbonneau, *Iran looks to Armenia to skirt bank sanctions*, ”Reuters”: https://www.reuters.com/article/world/exclusive-iran-looks-to-armenia-to-skirt-bank-sanctions-idUSBRE87K055/

weapons of mass destruction (WMD) technology to Iran, specifically related to the transfer of biochemical equipment[261]. Additionally, in 2007, weapons recovered from two separate Shia militant attacks in Iraq resulted in the tragic death of United States soldier Matthew Straughter, with six others injured. These weapons were traced back to Armenia.

The seriousness of these incidents prompted then-Secretary of State Condoleezza Rice to engage with President Sargsian during the UN General Assembly. During their discussions, concerns were raised about these troubling transfers. However, it is worth noting that President Sargsian denied any involvement in these transfers, asserting that they had not taken place.
Given these concerning facts, it is not unreasonable to question whether Iran played a mastermind and sponsorship role in the recent terrorist attack against Israel. The celebrations in Armenia over Iran's perceived success in this endeavor raise serious concerns about the involvement of Armenian elements in the Middle East in such attacks.

The threat issued by the Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC) to Azerbaijan in the aftermath of the terrorist attack against Israel[262] is a deeply concerning development. Such threats not only escalate tensions in an already volatile region but also underscore the complex web of geopolitical dynamics at play. In this context, the speech by the Iranian Vice President to members of the Islamic Revolutionary Guard Corps is significant, in which he criticizes Azerbaijan for its cooperation with Israel. An example of Iran's hostility towards Azerbaijan is the January 27, 2023 attack on the Azerbaijani embassy in Tehran, in which one person was killed and two were injured. The assassination of Fazil Mustafa, an Azerbaijani parliamentarian who was critical of Iran, should be viewed in a similar context. The state has further intensified its criticism of Azerbaijan following Baku's signing of defense agreements with Israel, the opening of the Azerbaijani embassy in Tel Aviv in March, and the first visit of Israeli President Isaac Herzog to Azerbaijan in May 2023.[263]

[261] J. Nichol, *Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Security Issues and Implications for U.S. Interests*, ”Report for Congress”, s. 20, https://www.everycrsreport.com/files/20030529_RL30679_bb0872b5f14b8c40f3da587939b1f55a7e9300d5.pdf
[262] M. Scollon, *Iran's Relations With Azerbaijan Get Heated Over Attacks, Baku's Ties To Israel*, ”Radio Free Europe Radio Liberty”: https://www.rferl.org/a/iran-azerbaijan-fraying-relations/32450502.html
[263] Ibidem.

Photo 3. Meeting of the President of Azerbaijan Ilham Aliyev with the President of Israel Isaac Herzog on May 30, 2023.

Source: M. Scollon, *Iran's Relations With Azerbaijan Get Heated Over Attacks, Baku's Ties To Israel*, ”Radio Free Europe Radio Liberty”: https://www.rferl.org/a/iran-azerbaijan-fraying-relations/32450502.html

Iran has recently extended its cooperation with Armenia by opening a consulate in Kapan city and issuing threats against Azerbaijan to protect Armenia.

In conclusion, the recent terrorist attacks carried out by Hamas against Israeli civilians should be universally condemned, and those who take joy in such horrific events deserve scrutiny. The ties between Armenian groups, Iran, and Palestinian terrorist organizations warrant thorough examination, as they have the potential to contribute to regional instability and violence. Taking into account, the previous experiences when Iran utilized Armenia in its destructive activities in the Middle East. It is imperative that the international community remain vigilant and address any potential links between Armenia, Iran, and acts of terrorism.

Referring to the research hypothesis, it should be pointed out that the facts analyzed in the article allow us to state that Armenian terrorist organizations have had links with such structures operating against Israel in the past. In this context, the current, close relations between Armenia and Iran and the restraint of the Armenian authorities in condemning the terrorist attacks of October 7, 2023 on Israel, as well as the sympathies and support for the attackers expressed by Armenian terrorist organizations such as ASALA and Armenian media, and the anti-Semitic activities of ASALA in Armenia raise concerns and reasonable suspicions about further

cooperation between Armenian terrorist organizations such as ASALA and terrorists conducting activities against Israel, not excluding the recent attacks on this state in 2023. The above realities should also be taken into account by Western states in the context of their contacts with Armenia. Similarly, the European Union and other international organizations with which Armenia wants to tighten cooperation should demand that this state clarify the issues discussed, setting the fight against terrorism as one of the conditions for cooperation.

Streszczenie:

Artykuł dotyczy działań terrorystycznych prowadzonych przeciwko Izraelowi. Problematyka rozpatrywana jest z perspektywy powiązań organizacji terrorystycznych, będących bezpośrednimi sprawcami zamachów z innymi organizacjami tego typu, które często nie są identyfikowane jako antyizraelskie. Zjawisko to analizowane jest w kontekście nastrojów nieprzychylnych Izraaelowi i/lub wsparcia, identyfikowanych w organizacjach politycznych, mediach i strukturach rządowych. Autor skoncentrował się na przypadku Armenii.

Słowa kluczowe:

Bliski Wschód, terroryzm, Izrael, Iran, Armenia

Key words:

Middle East, terrorism, Israel, Iran, Armenia.

Bibliografia:

1. A Abadi J., Israel and Turkey: From Covert to Overt Relations, s. 9-10, https://file.setav.org/Files/Pdf/israel-and-turkey-from-covert-to-overt-relations.pdf
2. Aharon E. Ben, The “War on Terror” and Public Diplomacy during the Cold War: Israeli–Turkish Relations and the 1980 Military Coup [w :] “Studies in Conflict & Terrorism”, s. 798
3. Armenian militant Monte Melkonian collaborated with Iran: ASALA militant’s confession, NEWS.AZ International : https://news.az/news/armenian-militant-monte-melkonian-collaborated-with-iran-asala-militants-confession
4. Avraham R., How have the Armenians responded to the war in Israel?, “Israel Hayom”: https://www.israelhayom.com/opinions/how-have-the-armenians-responded-to-the-war-in-israel/
5. Багирова Ф., “Narco Karabakh” о том, как Армения, Иран и “Хезболла” совершали преступления в Карабахе, https://1news.az/news/20221206041511242-Narco-Karabakh-o-tom-kak-Armeniya-Iran-i-KHezbolla-sovershali-prestupleniya-v-Karabakhe

6. Charbonneau L., Iran looks to Armenia to skirt bank sanctions, “Reuters”: https://www.reuters.com/article/world/exclusive-iran-looks-to-armenia-to-skirt-bank-sanctions-idUSBRE87K055/
7. 'Jews are the enemy,' Armenian terror group says, “Israel Hayom”: https://www.israelhayom.com/2023/10/05/jews-are-the-enemy-armenian-terror-group-says/
8. Как армянское лобби влияет на членов Конгресса США и политику этой страны?, AZE.AZ: https://aze.az/news_kak_armyanskoe_lobbi_112021.html
9. Kedar M., The Armenian front in Iran’s war on Israel and the West, “Jewish News Syndicate”: https://www.jns.org/the-armenian-front-in-irans-war-on-israel-and-the-west/
10. Lidor C., Synagogue vandalized in Armenia, apparently over Israeli-Azeri ties, „The Time of Israel”: https://www.timesofisrael.com/armenia-synagogue-vandalized-apparently-over-israeli-azeri-ties/
11. Machowska M., Armenian Diaspora Main Lobbying Agendas in the United States in the 21st Century, “Ukrainian Policymaker”, Volume 6, 52-62 », s. 54-55. http://www.ukrpolitic.com/journals/2020/02/UP_vol_6_Machowska.pdf
12. Nichol J., Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Security Issues and Implications for U.S. Interests, “Report for Congress”, s. 20, https://www.everycrsreport.com/files/20030529_RL30679_bb0872b5f14b8c40f3da587939b1f55a7e9300d5.pdf
13. Scollon M., Iran's Relations With Azerbaijan Get Heated Over Attacks, Baku's Ties To Israel, “Radio Free Europe Radio Liberty”: https://www.rferl.org/a/iran-azerbaijan-fraying-relations/32450502.html
14. Transnational Sources of Support for Armenian Terrorism, [w :] « Conflict Quarterl » Vol. 5 No. 4 (1985) p. 45-46.
15. Urzędowska M., ONZ: Terroryści z Hamasu gwałcili i torturowali Izraelki, w tym zakładniczki, „wyborcza.pl”: https://wyborcza.pl/7,75399,30765411,onz-terrorysci-z-hamasu-gwalcili-i-torturowali-izraelki-w.html

Maciej Wielgosik
Wojskowa Akademia Techniczna
im. Jarosława Dąbrowskiego

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Bośnia i Hercegowina – kraj kontrastów i potencjału dla (nie)bezpieczeństwa Europy

Północno-zachodnia część Bałkan była od wieków obszarem szczególnego zainteresowania w kontekście utrzymywania wpływów przez kraje stające się hegemonami w polityce regionalnej. Wielość obcych wpływów doprowadziły do znacznego zróżnicowania regionu pod względem polityki, religii, kultury, gospodarki oraz narodów zamieszkujących teren Bośni i Hercegowiny. Obecnie jest ona państwem łączącym trzy narody: Chorwatów, Serbów oraz Boszniaków, którzy w większości są wyznania rzymsko-katolickiego, prawosławnego oraz islamu. Na skutek pewnych historycznych zawiłości stali się oni mieszkańcami jednego państwa w ramach jego granic administracyjnych. Dawne określenie „kocioł bałkański" w odniesieniu do sytuacji politycznej poprzedzającej pierwszą wojnę światową w ocenie autora nie jest zupełnie nieadekwatne do obecnych uwarunkowań polityki, w której znalazł się ten kraj. Z tego względu warto zdać sobie sprawy z problematyki sytuacji, która ma miejsce w Bośni w związku z jej dążnościami akcesyjnymi o Unii Europejskiej oraz wewnętrznym rozdarciem politycznym wynikającym z różnych nurtów związanych z głównymi ośrodkami politycznymi odpowiedzialnymi za zmiany potencjału bezpieczeństwa w regionie – Unii Europejskiej oraz Federacji Rosyjskiej. Autor za pomocą analizy i krytyki literatury postanowił po przeprowadzeniu selekcji źródeł uwydatnić nurty wpływu politycznego determinujące obecnie i w jego ocenie na przyszłość sytuację w Bośni i Hercegowinie. Głównym problemem który autor pragnął rozważyć było jakie problemy dawniej i dziś w obszarze polityki wewnętrznej determinowały bezpieczeństwo obszaru terytorium obecnej Bośni i Hercegowiny, a hipoteza którą postanowił zweryfikować mówi o tym, że Bośnia i Hercegowina jest krajem, który w znacznym stopniu przyczynia się do utrzymania potencjału bezpieczeństwa w regionie, przy czym z uwagi na system polityczny jest podatna na wpływy z zewnątrz.

Historia Bośni i Hercegowiny

Bośnia i Hercegowina jest krajem położnym w południowej Europie, w zachodniej części Półwyspu Bałkańskiego. Graniczy od północy, zachodu i południa z Chorwacją, od wschodu z Serbią a od południowego wschodu z Czarnogórą. Obszar tego kraju był do VII w. n. e. pod dominacją Rzymian, a więc do momentu kiedy istotny wpływ w regionie zaczęli zdobywać przybyli tam Słowianie. Okres od X do II połowy XV w. to względna samodzielność polityczna przeplatana ścisłą zależnością od Bizancjum, Serbii, Węgier, by ostatecznie ulec Turkom Osmańskim w 1463 r. na skutek podboju Bośni i w 1482 r. Hercegowiny, w wyniku czego Bośnia i Hercegowina stała się na ponad 400 lat częścią Turcji. Warto tutaj zauważyć, że nie występuje administracyjny ani nawet ścisły podział kraju na Bośnię oraz Hercegowinę, chociaż obie te nazwy zastrzeżone są dla określonych historycznych obszarów. Nie są one jednak ściśle wytyczone i przez upływ wieków granice między nimi zacierały się. Z uwagi na istotny wpływ kultury islamskiej awans i nobilitacja społeczna do tytułu szlacheckiego w czasach wpływu Imperium Osmańskiego wymagała przyjęcia tejże religii i postępowania według oczekiwań dworu sułtana. Z tego względu część Słowian pierwotnie zamieszkujących obszar Bośni i Hercegowiny przeszła konwersję i przyjmując islam stali się szlachtą boszniacką w służbie sułtana. Był to warunek utrzymania wpływów w nowej sytuacji społeczno-kulturowej. Warto przy tym zauważyć, że według przekazów historycznych chłopi pozostali przy chrześcijaństwie, przy czym większość stanowili wówczas prawosławni[264]. Istotne ruchy społeczne stanowiące wyraz niezadowolenia wobec tureckiego panowania w regionie uzewnętrznił się w postaci powstań. Do ważniejszych zaliczyć należy powstanie przeciwko Turkom w 1804 r., oraz następne w latach 1875-76 (początkowo w Hercegowinie, a później w Bośni), które to doprowadziły do wojny rosyjsko-tureckiej w latach 1877-1878 na skutek dokonywanych zbrodni przez wojska tureckie wobec ludności wyznania prawosławnego[265]. Pomimo początkowych sukcesów powstańców w związku z pomocą udzieloną przez Serbię i Czarnogórę to ostatecznie Turkom udało się zmusić powstańców do wycofania się w obszar górski zapoczątkowując de facto okres walk partyzanckich. Po zakończeniu wojny w wyniku Kongresu Berlińskiego obszar Bośni i Hercegowiny został przekazany pod zarząd Austro-Węgrom. Niemniej jednak nie zakończyło to problemów w regionie, ponieważ produkcja rolna nie nadążała za potrzebami gospodarczymi. Zarząd, a dokładniej „tymczasowa opieka”,

[264] P. Wróbel, Kontrowersje wokół podboju i islamizacji Bośni. Przyczynek do krytyki tzw. „polityki historycznej”, Balcanica Posnaniensia XIX, Poznań 2012, s. 85-92.
[265] W. Morawski, S. Szawowska, Wojny rosyjsko-tureckie od XVII do XX wieku, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2006, s. 153-168.

sprawowana przez Cesarstwo doprowadziła w ostateczności do aneksji terytorialnej Bośni i Hercegowiny, co przełożyło się na zintensyfikowanie ruchów wyzwoleńczych w regionie[266]. Z uwagi na nasilenie tendencji panslawistycznych i nacjonalistycznych wyraźnie dostrzegalna była wiodąca rola Serbii, która znalazła się wobec sytuacji na Bałkanach pod wyraźnymi auspicjami Rosji. Niemniej jednak w wyniku kryzysu bośniackiego z 1908 r aneksja Bośni i Hercegowiny przez Austrię została uznana zarówno przez Rosję jak i Serbię w 1909 r[267]. Ponadto do zaognienia sytuacji w „kotle" przysłużyły się wojny bałkańskie z lat 1912-1913, w wyniku których doszło do znacznego osłabienia roli Turcji w regionie oraz wzrostu znaczenia Serbii wspieranej przez Rosję. Serbia wysterowana na antyhabsburski kierunek rozpoczęła różnymi kanałami wywierać wpływy mogące destabilizować sytuację w regionie, czego efektem było to, że przedstawiciel jednego z ruchów nacjonalistycznych – Gavrilo Princip – jako członek organizacji Młoda Bośnia, której głównym celem było zjednoczenie Słowian na Półwyspie Bałkańskim pod wiodącą rolą Serbii, wspólnie z innymi spiskowcami w dniu 28 czerwca 1914 r. przeprowadził udany zamach na następcę austro-węgierskiego tronu arcyksięcia Franciszka Ferdynanda[268]. Poza tym, że ww. wydarzenie stało się punktem kulminacyjnym od którego datuje wybuch I wojny światowej, co doprowadziło do wybuchu zajść antyserbskich w Sarajewie w dniach 28 i 29 czerwca 1914 r. Wydarzenia te dały asumpt do pierwszych „czystek etnicznych" na terenie Bośni i Hercegowiny, ponieważ doprowadziły do deportacji 5200 rodzin serbskich z terenu Bośni i Hercegowiny ze względu na pochodzenie, język czy religię. Było to w ocenie autora pewne preludium dla przyszłości[269], swoiste preludium, które po raz pierwszy w historii unaoczniło podziały i ich skutki w społeczeństwie wielonarodowym i wielokulturowym. Po wybuchu I Wojny Światowej jeszcze bardziej uwidocznił się trend zjednoczeniowy wśród narodów zamieszkujących tereny od Ljubljany do Belgradu, który zmaterializował się 1 grudnia 1918 r. w postaci powstałego państwa – Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców (Królestwo SHS), w potocznym obiegu zwanym obecnie Pierwszą Jugosławią[270]. Warto zaznaczyć, że państwo to powstało jako byt polityczny istotny pod względem powierzchni, ludności i przede wszystkim – położenia. Zarówno Włochy i jak i Austro-Węgry były zdecydowanie przeciwne materializowaniu się „panserbskiej"

[266] Zgodnie z art. 25 Traktatu Berlińskiego z 13 lipca 1878 r. „*Prowincja Bośnia i Hercegowina będą okupowane i administrowane przez Austro-Węgry".*
[267] J. H. J. Andriessen, I Wojna Światowa w fotografiach, Wydawnictwo Olesiejuk, Warszawa 2011, s. 42-49.
[268] A. Giza, Od aneksji Bośni i Hercegowiny do zamachu w Sarajewie, Szkice Podlaskie 10/2002, s. 53-74.
[269] M. Velikonja, Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina, Texas A&M University Press, 2003, s. 141.
[270] Więcej o uwarunkowaniach organizacji państwa Jugosłowiańskiego przeczytać można: V. Mihaylov, Zasady Etnopolitycznej i terytorialno-politycznej organizacji Jugosławii. Geneza, ewolucja, współczesne konsekwencje, Sprawy Narodowościowe, 39/2011, s. 51-69.

koncepcji państwa zjednoczonych Słowian, ponieważ bały się utraty nie tylko wpływów, ale przede wszystkim istotnej utraty znaczenia katolicyzmu na rzecz prawosławia, co w szczególności uwidaczniało się w stanowisku Watykanu[271]. Powstałe tak Państwo obejmujące m. in. obszar dzisiejszej Bośni i Hercegowiny było mieszanką kultur, narodów oraz religii, którego zunifikowanie było problematyczne i to w szczególności pod względem gospodarczym oraz społecznym. Różnice wynikały z wielowiekowych wpływów różnych mocarstw na poszczególne obszary terytorialne. Ziemie wchodzące w skład Pierwszej Jugosławii nie były ze sobą w odpowiedni sposób skomunikowane, a mówiąc dokładniej nie zbiegały się one centralnie w obszarze kraju a prowadziły do stolic państw ościennych. Różnice dotyczyły także systemów prawnych obecnych na poszczególnych ziemiach, walut, ale przede wszystkim struktury gospodarczej. Obszary wchodzące wcześniej w skład Cesarstwa Austro-Węgierskiego były wyraźnie lepiej rozwinięte rolniczo, podczas gdy na południowo-wschodniej części kraju widoczne były feudalne relikty[272]. Na skutek wewnętrznych tąpnięć politycznych i częstych zmian rządów ostatecznie uwidoczniły się autorytarne dążności króla, którego działania doprowadziły do oficjalnej zmiany nazwy kraju na Królestwo Jugosławii w 1929 r. z czym związana była także reforma dająca mu szereg uprawnień. Wewnętrzne problemy polityczne w początkach lat 30-tych doprowadziły do zawiązania się opozycji antyserbskiej, która żądała poszanowania praw poszczególnych narodów i ich równego traktowania w ramach Jugosławii. Przywódcy stronnictw narodowych objęci zostali represjami, co tylko zwiększyło niezadowolenie społeczne, a co doprowadziło do udanego zamachu na króla Jugosławii – Aleksandra I w Marsylii w 1934 r.[273]

W wyniku działań zbrojnych II Wojny Światowej obszar Bośni i Hercegowiny oswobodzony w większości przez oddziały partyzanckie Josipa Broz „Tito" stał się jako republika związkowa elementem Jugosławii, której nazwy ewoluowały w czasie, jednak w nieoficjalnym obiegu okres ten nazywa się czasem „drugiej Jugosławii". Władza sprawowana była przez Komunistyczną Partię Jugosławii, jednak zwrócić należy uwagę na fakt, iż polityka Tito wcale nie oznaczała uległości wobec Związku Radzieckiego. Po fiasku rozmów między delegatami ZSRR a przedstawicielami rządu Jugosławii w 1948 r. rozpoczął się poważny rozłam w relacjach pomiędzy tymi krajami, który doprowadził do blokady gospodarczej i planowanego

[271] M. Czerwiński, Chorwacja. Dzieje, kultura, idee. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2020, s. 45.
[272] T. Wasilewski, W. Felczak, Historia Jugosławii, Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo, Wrocław 1985, s. 437.
[273] K. S. Morawski, Zabójstwo Króla Aleksandra I w świetle archiwalnych relacji prasowych, Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej, L I(1), s. 49-76.

przez Związek Radziecki przewrotu w kraju, który miał wdrożyć politykę spójną z innymi krajami bloku wschodniego. Niedługo po tym w odezwie Józefa Stalina do Josifa Tito stwierdzono, iż Związek Radziecki patrzy na ówczesną Jugosławię nie jako przyjaciela bądź sojusznika ale jako wroga, który coraz bardziej zbliża się do imperialistycznego podejścia wrogiego ZSRR. Sytuację zaogniło pojawienie się u granic Jugosławii armii radzieckiej w liczbie 150 tysięcy żołnierzy[274]. Jugosławia nie została objęta ostatecznie interwencją militarną ze strony ZSRR, ale stosunki jugosłowiańsko-radzieckie nie uległy normalizacji aż do połowy lat 50-tych. Kraj ten oferował względem pozostałych krajów komunistycznych dość wiele swobód. Od lat 60-tych umożliwiono swobodne podróżowanie cudzoziemców po Jugosławii oraz obywateli Jugosławii do innych krajów. Wprowadzono możliwość działania prywatnym przedsiębiorcom i zniesiono ograniczenia dotyczące wolności słowa i wyznania. W prasie wskazywano działania Tito jako sukces pozwalający na zachowanie największej autonomii, otwartości i najmniejszej ilości ograniczeń spośród wszystkich krajów komunistycznych[275]. Reformy gospodarcze wdrażane przez Tito konkurowały jednakże z problemami ekonomicznymi, które związane były z różną strukturą gospodarczą poszczególnych republik jugosłowiańskich, a ożywienie idei narodowych i koncepcji separatyzmu, w szczególności po powolnych ale zauważalnych tąpnięciach w ówczesnych republikach radzieckich i pozostających pod ich wpływami. Wprowadzone po śmierci Tito zmiany polityczne doprowadziły do różnicowania statusu przedstawicieli poszczególnych narodów jugosłowiańskich w poszczególnych republikach, co szczególnie odrodziło koncepcje związane z tzw. Wielką Serbią. Miała ona powstać kosztem sąsiednich republik[276]. Niemniej jednak część z przedstawicieli narodów wchodzących w skład Jugosławii była za utrzymaniem jestestwa tego tworu politycznego.

Tendencje rozsadzające Jugosławię były szczególnie widoczne od początku lat 90-tych. W przypadku Bośni i Hercegowiny za jej niepodległością w sposób szczególny opowiadali się Boszniacy i Chorwaci, natomiast przeciwni byli Serbowie. W październiku 1991 r. Bośnia i Hercegowina proklamowała niepodległość, która to została usankcjonowana w społecznym referendum w marcu 1992 r. oraz uznana przez Stany Zjednoczone oraz kraje Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. To po sygnałach i działaniach separatystycznych ze strony Słowenii oraz Chorwacji doprowadziło do ponownego otwarcia „Bałkańskiego Kotła", w wyniku czego

[274] *Communist: No Words Left ?*, Magazyn Time, wydanie z 22.08.1949 r.
[275] *Yugoslavia: Socialism of Sorts*, Magazyn Time, wydanie z 10.06.1966 r.
[276] L. Benson, Jugosławia. Historia w zarysie, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 203-204.

w Bośni wybuchła wojna pomiędzy stronnictwem Chorwacko-Boszniackim (początkowo), a Serbami. Wsparcie wojskowe ze strony Serbii udzielone Bośniackim Serbom przyczyniło się do zamknięcia obrońców – Boszniaków - w większych miastach jak Sarajewo, gdzie Serbowie zajęli góry otaczające to miasto i dokonali jego blokady na prawie cztery lata[277]. W różnych okresach czasu na terenie Bośni i Hercegowiny w ramach działań wojennych dochodziło do starć pomiędzy stronnictwami Boszniackimi, Chorwackimi i Serbskimi. Oblężenie stolicy powiązane było z jej codziennym ostrzeliwaniem ze strony Serbów. To zapoczątkowało działania środowisk międzynarodowych w regionie Bośni, a pierwszą misją była misja UNPROFOR działająca na podstawie rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ z lutego 1992 r. W wyniku wojny doszło do wielu zbrodni wojennych, których dopuszczały się strony konfliktu, a do najbardziej znanej zalicza się masakrę w Srebrenicy, gdzie w lipcu 1995 r. Siły Zbrojne Republiki Serbskiej zamordowały ponad 8 tysięcy bośniackich muzułmanów[278]. Zdarzenie to rezonuje w politycy regionalnej po dzień dzisiejszy. Względne uwolnienie od działań zbrojnych w Bośni nastąpiło dopiero w listopadzie 1995 r., kiedy to na mocy porozumienia zawartego w Dayton doszło do rozejmu.

Bośnia i Hercegowina po Porozumieniu z Dayton

Wobec interwencji ONZ i NATO w republikach byłej Jugosławii, a w szczególności w Bośni i Hercegowinie i po zawarciu porozumienia w Dayton doszło do względnej stabilizacji regionu. Bośnia i Hercegowina zachowała swoją państwowość przy odrębności politycznej wewnątrz. Jej podział administracyjny początkowo obejmował część zamieszkiwaną w większości przez ludność narodowości chorwackiej i boszniackiej (Federacja Bośni i Hercegowiny – FBiH) oraz ludność narodowości serbskiej (Republika Serbska – RS). Na mocy Porozumienia powołano także do sądzenia zbrodni Międzynarodowy Trybunał w Hadze, a nad kontrolą przestrzegania porozumienia czuwały w latach 1995-1996 r. siły implementacyjne IFOR dowodzone przez NATO, które w 1996 r. zastąpiły siły stabilizacyjne SFOR, a od grudnia 2004 r. misja znajduje się pod dowództwem Unii Europejskiej – EUFOR. Niemniej jednak stabilność tego kraju wobec sytuacji w regionie od momentu zakończenia wojny kilkukrotnie była stawiana pod znakiem zapytania. Do istotniejszych tąpnięć doszło w momencie rozpadu Serbii i Czarnogóry w 2006 r. oraz proklamowania niepodległości przez Kosowo w lutym 2008 r.

[277] M. Waldenberg, Rozbicie Jugosławii, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005, s. 199-201.
[278] Masakra w Srebrenicy. Największa zbrodnia w powojennej Europie, dostęp 20.05.2024 r.: https://www.polskieradio.pl/39/156/artykul/2339477,masakra-w-srebrenicy-najwieksza-zbrodnia-w-powojennej-europie

Charakterystyka Bośni i Hercegowiny dziś

Według różnych danych stosunek liczby wyznawców islamu do wyznawców chrześcijaństwa w Bośni i Hercegowinie wynosi prawie po 50 %, przy czym od momentu zakończenia działań wojennych w 1995 r. wyraźnie zauważalny jest rokroczny wzrost liczby wyznawców religii Mahometa. Bośnia i Hercegowina ma status polityczny republiki federacyjnej składającej się z dwóch części: Federacji Bośni i Hercegowiny i Republiki Serbskiej. Obie te części łączy wspólny obszar Dystryktu Brczko, który jednak cieszy się autonomią i pozostaje pod kontrolą międzynarodową. Układ z Dayton dokonał takiego rozgraniczenia bazując na danych demograficznych i starając się dokonać podziału w zależności od tego jaka nacja stanowi większość w danym obszarze terytorialnym. Niemniej jednak ze względu na znaczne rozproszenie narodów na terytorium Bośni i Hercegowiny nie było to możliwe w zupełności, a przyczyniła się do tego m.in. mobilność obywateli Jugosławii i koncepcja unifikacji – człowieka Jugosłowianina. W kraju tym nie występuje prezydent będący głową polityki zewnętrznej kraju, a rolę tę wypełnia Prezydium Bośni i Hercegowiny złożone z trzech przedstawicieli: Boszniaka, Chorwata oraz Serba, którzy wybierają ze swojego grona przewodniczącego pełniącego urząd rotacyjnie przez 8 miesięcy. Obszary Federacji i Republiki różnią się jednak politycznie wewnątrz. Na czele Federacji stoi prezydent, którego dwaj zastępcy reprezentują pozostałe grupy etniczne. W przypadku Republiki sytuacja wygląda podobnie, z tym że tutaj prezydentem zostaje Serb, a jego zastępcy to przedstawiciele narodu Bośniackiego i Chorwackiego. Obszary te prowadzą niezależną od siebie politykę wewnętrzną.

Problemy i prognozy na przyszłość

Środowisko międzynarodowe mając na względzie fakt, iż wielość zróżnicowań w zakresie kulturowym, społecznym, narodowym oraz religijnym w rejonie Bośni i Hercegowiny powinno zwracać uwagę w szczególności na aspekty mogące stanowić potencjalne punkty zapalne dla eskalowania problemów wewnętrznych Bośni do rangi międzynarodowych.

Porozumienie z Dayton z 1995 r. otworzyło drogę do normalizacji sytuacji nie tylko w Bośni i Hercegowinie, ale także na całych Bałkanach. Wraz z wdrożeniem specjalnych mechanizmów pokojowych dla Bośni i Hercegowiny, ONZ powołało Biuro Wysokiego Przedstawiciela w Bośni i Hercegowinie (OHR – *Office of the High Representative*), który nadzoruje i kontroluje proces implementacji cywilnych ustaleń porozumienia z Dayton. W założeniu przedstawiciel ten reprezentuje nie tylko ONZ, ale generalnie społeczność międzynarodową. W 1997 r. do porozumienia z Dayton dołączono tzw. uprawnienia bońskie. Dają one

Wysokiemu Przedstawicielowi nadzwyczajne kompetencje w zakresie wpływu na wewnętrzną politykę Bośni i Hercegowiny, ponieważ pozwalają one na odwoływanie ze stanowisk polityków z Federacji Bośni i Hercegowiny oraz Republiki Serbskiej, jeśli ich postawa utrudnia wdrażanie procesu pokojowego. Ponadto mając na względzie możliwy scenariusz, w którym Bośnia i Hercegowina stanie się wewnętrznie niewydolna bądź nieskuteczna pod względem legislacyjnym, Wysoki Przedstawiciel może narzucić ustawy które wypełnią tę lukę[279]. W istocie, Wysoki Przedstawiciel dysponuje bardzo szerokim wachlarzem kompetencji, które charakterystyczne są raczej dla zarządzających państwem, zastępując *de facto* działalność legislacyjną kraju, a w przypadku tejże instytucji należy mieć świadomość, iż osoba ta desygnowana do piastowania urzędu nie jest wybierana przez obywateli Bośni i Hercegowiny. Z jednej strony jest to kwestia zastanawiająca, jednak mając na względzie dynamikę i niestabilność rozwoju relacji pomiędzy nacjami zamieszkującymi kraj oraz wewnętrzne problemy polityczne konieczne zdaje się utrzymanie zewnętrznego gwaranta zapisów Porozumienia z Dayton[280]. Problem dotyczący aktualnej sytuacji politycznej związany z Urzędem Wysokiego Przedstawiciela rozpoczął się w chwili wskazania przez PIC (*Peace Implementation Council* – Zarząd Rady ds. Implementacji Pokoju: tworzony przez Kanadę, Niemcy, Francję, Włochy, Japonię, Rosję, Wielką Brytanię, USA, Unię Europejską, Komisję Europejską i Organizację Konferencji Islamskiej) w 2021 r. do pełnienia funkcji Christiana Schmidta z Niemiec. Problem polega jednak na tym, że w stosunku do tego wyboru swoje *veto* wyraziła Rosja. Artykuł 10 Porozumienia z Dayton wskazuje, iż Wysoki Przedstawiciel powoływany jest przez zarząd PIC bez wskazania czy wybór ten musi nastąpić jednogłośnie bądź większością głosów członków. Niemniej jednak w dotychczasowej historii wybór każdego Wysokiego Przedstawiciela potwierdzany był w sposób deklaratoryjny w postaci rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ, co w przypadku Christiana Schmidta wobec *veto* Rosji nie nastąpiło. Dało to asumpt do podniesienia przez Bośniackich Serbów zarzutu, iż podejmowane przez niego działania są w istocie nielegalne, ponieważ został wadliwie i w sposób niekompletny desygnowany do pełnienia urzędu. Władze Republiki Serbskiej przy tej okazji dążą do zdyskredytowania tego urzędu i działań podejmowanych przez Wysokiego Przedstawiciela, mimo iż w zakresie przestrzegania Porozumienia należy uznać jego wybór za dokonany w zgodzie z prawem międzynarodowym. Te same władze podejmowały także inicjatywy mające na celu rozwiązanie Urzędu Wysokiego Przedstawiciela, jednak pomimo

[279] Office of the High Representative, Mandate, dostęp 20.05.2024 r., https://www.ohr.int/about-ohr/mandate/
[280] M. Pawlak, (Nie)Etyczna Unia Europejska na Bałkanach, Annales. Etyka w życiu gospodarczym, nr 6/2013, s. 125-130.

wsparcia Serbii, Rosji i Chin nie spełniono wymogów określonych przez PIC w 2008 r. dotyczących stabilizacji w obszarze fiskalnym, rozwiązania kwestii własności obiektów państwowych pomiędzy państwem a entitetami (w tym własności wojskowej), statusu dystryktu Brczko oraz przyjęcia strategii reformy wymiaru sprawiedliwości.

Napięcie na linii Republika Serbska – Wysoki Przedstawiciel w Bośni i Hercegowinie staje się coraz większe wobec reakcji Republiki na działania Wysokiego Przedstawiciela w zakresie narzucenia „pakietu wyborczego" w marcu 2024 r., a więc prawa, które ma w zamierzeniu przywrócić zaufanie obywateli dla wyborów poprzez wdrożenie takich mechanizmów jak elektroniczne skanowanie i liczenie kart do głosowania, cyfrowa identyfikacja wyborców oraz zwiększenie profesjonalizmu (transparentności działania) komitetów wyborczych. Legitymizując potrzebę takich działań Christian Schmidt wskazał, iż wynikają one z braku adekwatnych środków przedsiębranych przez polityków Bośni i Hercegowiny, a które są niezbędne w świetle dążności tego kraju do akcesji do struktur Unii Europejskiej[281]. Warto przy ty zauważyć, iż od sierpnia 2023 r. przeciwko prezydentowi Republiki Serbskiej – Miloradowi Dodikowi prowadzony jest proces sądowy dotyczący niewykonywania decyzji Wysokiego Przedstawiciela[282]. Jednocześnie Milorad Dodik w prasowych oświadczeniach wielokrotnie wskazywał na możliwe torpedowanie działań Wysokiego Przedstawiciela na terenie Republiki Serbskiej, grożąc jego aresztowaniem, niewdrażaniem postanowień władz Bośni i Hercegowiny na terenie Republiki dopóki nie zostanie anulowana reforma prawa wyborczego[283]. Konflikt rozciąga się także na problematykę wymiaru sprawiedliwości, ponieważ Zgodnie z postanowieniami Porozumienia Trybunał Konstytucyjny Bośni i Hercegowiny składa się z czterech przedstawicieli Federacji Bośni i Hercegowiny, dwóch z Republiki Serbskiej oraz trzech sędziów powoływanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. To właśnie ta ostatnia trójka stała się zarzewiem dla kryzysu instytucjonalnego z Republiką Serbską w tle, ponieważ jej władze odmówiły obsadzenia wakatów sędziowskich w Trybunale Konstytucyjnym żądając usunięcia zagranicznych sędziów. Dodik zagroził, iż dopóki to żądanie nie zostanie spełnione to żadne werdykty trybunału nie będą obowiązujące na terenie Republiki Serbskiej, a decyzje Wysokiego Przedstawiciela nie będą publikowane na

[281] *Bosnia and Herzegovina: Statement by the Spokesperson on High Representative's amendment of the election law*, EEAS, dostęp 20.05.2024 r.: https://www.eeas.europa.eu/eeas/bosnia-and-herzegovina-statement-spokesperson-high-representatives-amendment-election-law_en

[282] D. Sito-Sucic, Bosnian Serb leader Dodik charged over defying peace envoy's decisions, Reuters, dostęp 20.05.2024 r.: https://www.reuters.com/world/europe/bosnian-serb-leader-dodik-charged-over-defying-peace-envoys-decisions-2023-08-11/

[283] D. Sito-Sucic, Bosnian Serb leader Dodik threatens to block national government, Reuters, dostęp 20.05.2024 r.: https://www.reuters.com/world/europe/bosnian-serb-leader-dodik-threatens-block-national-government-2024-03-28/

jej terenie. Groźby te zostały zmaterializowane w formie ustaw przyjętych przez posłów Republiki Serbskiej, które następnie za pomocą uprawnień bońskich zostały przez Wysokiego przedstawiciela uchylone. Reforma wymiaru sprawiedliwości jest niezbędna dla Bośni z tego względu, że uzyskała ona status państwa kandydującego do Unii Europejskiej w grudniu 2022 r. i aby przystąpić do negocjacji akcesyjnych konieczne jest zrealizowanie 14 warunków akcesyjnych, z których jeden dotyczy właśnie głębokiej reformy sądownictwa. Według badań stan wymiaru sprawiedliwości zamiast ulec polepszeniu, pogorszył się wobec braku adekwatnych działań władz państwa w 2023 r. [284]

W otoczeniu bezpieczeństwa Bośni i Hercegowiny występuje wbrew pozorom wiele innych punktów zapalnych, które mogą w przyszłości doprowadzić do nowego otwarcia w międzynarodowych relacjach. Biorąc pod uwagę projekt rezolucji ONZ dotyczący uznania 11 lipca za Międzynarodowy Dzień Pamięci o Ludobójstwie w Srebrenicy w 1995 r. i wywołane przez te zapowiedzi skutki w postaci oświadczeń wspomnianego wyżej prezydenta Republiki Serbskiej - Milorada Dodika - dotyczące możliwości odłączenia się Republiki Serbskiej od Bośni i Hercegowiny należy zwrócić uwagę na fakt, iż sytuacja w regionie pomimo upływu prawie 30 lat od zakończenia wojny nadal nie jest stabilna. Wspomniana rezolucja ma potępić negowanie ludobójstwa w Srebrenicy przez władze poszczególnych regionów (m. in. Republiki Serbskiej), jak również pozbawić gloryfikacji dowódców wojskowych którzy brali czynny udział w ludobójstwie. Serbia oraz Republika Serbska jawnie odnoszą się negatywnie do wspomnianego projektu rezolucji. W ocenie Prezydenta Serbii Aleksandra Vuczića celem rezolucji jest zniesienie względnej autonomii Republiki Serbskiej oraz uznanie Serbów za winnych ludobójstwa, aby posiadać legitymację do wysunięcia oczekiwań co do reparacji wojennych wobec Belgradu. Zauważyć należy przy tym, że retoryka prezydenta Republiki Serbskiej – Milorada Dodika wyraźnie wskazuje, iż będzie on zaprzeczał temu, iż w Srebrenicy doszło do ludobójstwa, a z jego działań oraz wypowiedzi wprost wynika, iż jest on gotów dążyć do wdrażania działań które miałyby doprowadzić do niezależności Republiki Serbskiej od Bośni i Hercegowiny. Jak sam obwieścił w przypadku przegłosowania rezolucji ONZ ogłoszony zostanie *de facto* koniec Bośni i Hercegowiny w kształcie obecnie znanym, a on sam zaproponować ma w imieniu Republiki Serbskiej Sarajewu „pokojowe”

[284] P. Wankiewicz, Spór o wymiar sprawiedliwości w Bośni i Hercegowinie, Ośrodek Studiów Wschodnich, dostęp 20.05.2024 r.:
https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-02-12/spor-o-wymiar-sprawiedliwosci-w-bosni-i-hercegowinie

rozwiązanie państwa w aktualnym wydaniu[285]. Sytuacja, która ma miejsce w Bośni i Hercegowinie jest skrzętnie wykorzystywana przez władze Federacji Rosyjskiej, która wyraźne wspiera dążności Republiki Serbskiej w osiągnięciu secesji od Sarajewa, a przy tej okazji zaognia swoimi działaniami sytuację w regionie utrudniając dążności tego państwa do akcesji do Unii Europejskiej. Zacieśnienie relacji między Republiką Serbską a Federacją Rosyjską widoczne było także w środowisku międzynarodowym i uzewnętrzniło się podczas Konferencji Bezpieczeństwa w St. Petersburgu w kwietniu 2024 r., gdzie Republika Serbska została potraktowana na równi z niezależnymi krajami m.in. poprzez wystawienie jej flagi z innymi uczestnikami forum. Zastąpienie flagi Bośni i Hercegowiny flagą Republiki Serbskiej wyraźnie wskazuje, iż Federacja Rosyjska wspiera plany i dążności Republiki Serbskiej w zakresie secesji. Dodik odbiera sprawę Srebrenicy w sposób bardzo personalny i wskazuje, iż po uchwaleniu rezolucji nie wyobraża sobie możliwości dzielenia nawet powietrza z Boszniakami, a pomiędzy nimi pojawi się nowy „Mur Chiński”[286].

Podsumowanie

Bośnia i Hercegowina jest krajem pełnym kontrastów nie tylko w negatywnym aspekcie. Obejmuje swoim terenem obszar geograficzny, na którym przez wiele setek lat przedstawiciele różnych kultur religijnych potrafili wspólnie tworzyć państwowość i który obecnie jest obszarem wpływów ścierających się nurtów politycznych. Z jednej strony kraj ten aspiruje do miana bycia członkiem Unii Europejskiej i podejmuje trud w zakresie dostosowania wewnętrznych regulacji prawnych do wymagań narzucanych kamieniami milowymi akcesji, jednak z drugiej strony ze względu na ustrój polityczny i istotną samodzielność entitetu Republiki Serbskiej staje się podatny na oddziaływanie nie tylko Serbii, ale także Federacji Rosyjskiej, która poprzez wpływ w tym obszarze niweczy starania w zakresie stabilizacji polityczno-gospodarczej regionu. O tym, czy w przyszłości Bośnia i Hercegowina stanie się członkiem Unii Europejskiej zadecyduje spełnienie kryteriów akcesyjnych, jednak w chwili obecnej w ocenie autora należy przygotować się na jeszcze bardziej intensywny wysiłek środowiska międzynarodowego aby chłodzić narastające dążności separatystyczne. Poza Bośnią i Hercegowiną niespokojna sytuacja panuje także w Kosowie, wobec czego można się

[285] S. Fella, Bosnia and Herzegovina: secessssionism in the Republika Srpska, House of Commons Library, Research Briefing, 2024, s. 16-26.
[286] D. Koseva, Russia already treating Bosnia’s Republika Srpska as an independent state, BNE IntellyNews, dostęp 20.05.2024 r.: https://www.intellinews.com/russia-already-treating-bosnia-s-republika-srpska-as-an-independent-state-322678/

spodziewać że rozpad tego kraju nie przebiegnie w atmosferze pokojowej i może doprowadzić do poważnych przetasowań w polityce bezpieczeństwa na Bałkanach.

Streszczenie:

Historia Bośni i Hercegowiny pokazała, iż na jej terenie dochodziło do zdarzeń, które diametralnie wpływały w przeszłości na zachwianie bezpieczeństwa nie tylko na Bałkanach, ale także w Europie i na świecie. Autor chciał pokazać cechy charakterystyczne tego kraju w ujęciu historycznym, a więc co doprowadziło do tąpnięć i różnicowań które ewoluowały w międzynarodowe konflikty, oraz dokonał krótkiej charakteryzacji dążności tego państwa w obszarze integracji europejskiej jak również utrzymania stabilności politycznej w ujęciu wpływu zewnętrznych podmiotów na jego funkcjonowanie.

Słowa klucze:

Bośnia i Hercegowina, Federacja Bośni i Hercegowiny, Republika Serbska, Serbia, Porozumienie z Dayton, EUFOR.

Key words:

Bosnia and Hercegovina, Federation of Bosnia and Hercegovina, Republika Srpska, Serbia, Dayton Agreement, EUFOR forces.

Bibliografia:

1. Andriessen J. H. J., I Wojna Światowa w fotografiach, Wydawnictwo Olesiejuk, Warszawa 2011.
2. Benson L., Jugosławia. Historia w zarysie, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.
3. Bosnia and Herzegovina: Statement by the Spokesperson on High Representative's amendment of the election law, EEAS, dostęp 20.05.2024 r.: https://www.eeas.europa.eu/eeas/bosnia-and-herzegovina-statement-spokesperson-high-representatives-amendment-election-law_en
4. Communist: No Words Left?, Magazyn Time, wydanie z 22.08.1949 r.
5. Czerwiński M., Chorwacja. Dzieje, kultura, idee, Międzynarodowe Centrum Kultury Kraków 2020.
6. Fella S., Bosnia and Herzegovina: secessssionism in the Republika Srpska, House of Commons Library, Research Briefing, 2024.
7. Giza A., Od aneksji Bośni i Hercegowiny do zamachu w Sarajewie, Szkice Podlaskie 10/2002.
8. Koseva D., Russia already treating Bosnia's Republika Srpska as an independent state, BNE IntellyNews, dostęp 20.05.2024 r.: https://www.intellinews.com/russia-already-treating-bosnia-s-republika-srpska-as-an-independent-state-322678/

9. Masakra w Srebrenicy. Największa zbrodnia w powojennej Europie, dostęp 20.05.2024 r.: https://www.polskieradio.pl/39/156/artykul/2339477,masakra-w-srebrenicy-najwieksza-zbrodnia-w-powojennej-europie.
10. Mihaylov V., Zasady Etnopolitycznej i terytorialno-politycznej organizacji Jugosławii. Geneza, ewolucja, współczesne konsekwencje, Sprawy Narodowościowe, 39/2011.
11. Morawski K. S., Zabójstwo Króla Aleksandra I w świetle archiwalnych relacji prasowych, Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej, L I(1).
12. Morawski W., Szawowska S., Wojny rosyjsko-tureckie od XVII do XX wieku, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2006.
13. Office of the High Representative, Mandate, dostęp 20.05.2024 r., https://www.ohr.int/about-ohr/mandate
14. Pawlak M., (Nie)Etyczna Unia Europejska na Bałkanach, Annales. Etyka w życiu gospodarczym, nr 6/2013.
15. Sito-Sucic D., Bosnian Serb leader Dodik charged over defying peace envoy's decisions, Reuters, dostęp 20.05.2024 r.: https://www.reuters.com/world/europe/bosnian-serb-leader-dodik-charged-over-defying-peace-envoys-decisions-2023-08-11/
16. Sito-Sucic D., Bosnian Serb leader Dodik threatens to block national government, Reuters, dostęp 20.05.2024 r.: https://www.reuters.com/world/europe/bosnian-serb-leader-dodik-threatens-block-national-government-2024-03-28/
17. Traktat Berlińskiego z 13 lipca 1878 r.
18. Velikonja M., Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina, Texas A&M University Press, Texas 2003.
19. Waldenberg M., Rozbicie Jugosławii, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005.
20. Wankiewicz P., Spór o wymiar sprawiedliwości w Bośni i Hercegowinie, Ośrodek Studiów Wschodnich, dostęp 20.05.2024 r.: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-02-12/spor-o-wymiar-sprawiedliwosci-w-bosni-i-hercegowinie
21. Wasilewski T., Felczak W., Historia Jugosławii, Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo, Wrocław 1985.
22. Wróbel P., Kontrowersje wokół podboju i islamizacji Bośni. Przyczynek do krytyki tzw. “polityki historycznej”, Balcanica Posnaniensia XIX, Poznań 2012.
23. Yugoslavia: Socialism of Sorts, Magazyn Time, wydanie z 10.06.1966 r.

Nigar Akhundova

Narodowa Akademia Nauk Azerbejdzanu

Studia Wschodnioeuropejskie

Nr 20/2024

Place and role of Polish-Azerbaijani cultural relations in the Turkic world (20th-21st centuries)

In the light of the analysis of the processes of development of cultural and scientific ties between the Turkic world and Poland, we will focus on the example of our republic – Azerbaijan. Mutual enrichment, interaction, mutual influence of cultures is not only a reflection of the objective material conditions of society, but also an effective force of social development in the progress of mutual influences between cultures.

One of the strategic objectives of the Azerbaijani state is the development of mutually beneficial cooperation with all countries, international and regional organizations and successful integration into the globalizing world. Cultural factors play an important role in achieving these goals. The processes taking place in world politics and international relations prove that the role and place of each state in the world community is determined not only by the military, economic, geopolitical, and diplomatic resources of the country, but also by the intellectual, spiritual and cultural impact on the world community. These resources, while preserving our traditional national identity and identity, play a key role in the successful integration of the country into global cultural processes.[287]

Azerbaijan, as a subject of international cultural processes, is not only an active participant in many cultural programs and a project successfully implemented in the world, but also acts as their initiator and organizer. By actively participating in world cultural processes, Azerbaijan not only enriches its national culture with progressive, universal ideas and values, but also makes its worthy contribution to the development of world culture.

[287] Akhundova Nigar , Studia Wschodnioeuropejskie Nr 18 /2023,Azerbaijan-Poland. Culture as an important means of communication dialectics of the flowering and rapproach of national cultures. Cultural relations of the artistic intelligantia of Azerbaijan and Poland (XX-XXI centuries) p.131-136

Foreign cultural policy, international cultural cooperation, multilateral cultural ties are an important form of implementing the foreign policy strategy of any state. The main task of the foreign cultural policy of the Azerbaijani state is to form the image of the country and disseminate information about it in wide world public circles, which will serve to strengthen relations of mutual understanding and trust with foreign countries, and develop equal and mutually beneficial partnerships in various fields.

The national legislative system of Azerbaijan on culture determines the main directions for the development of international cultural relations, the dissemination and promotion of national culture abroad, the expansion of international cooperation in the protection of cultural values, the strengthening of cultural ties with compatriots living abroad, and the satisfaction of their cultural and spiritual needs. The system of norms regulating international cooperation in the field of culture forms the foundation of international cooperation between states in the field of culture. The Azerbaijani state in its foreign policy activities relies on documents of the UN, UNESCO and other international organizations on international cultural cooperation.

International cultural cooperation includes ties in the field of culture and art, science and education, the media, youth exchanges, publishing, museums, libraries and archives, sports and tourism, as well as cooperation between creative unions, cultural institutions and individual citizens. The main directions of international cooperation in the field of culture are the joint production and exchange of cultural values and cultural goods; support for creative activities, training and internship of cultural workers; restoration of unique historical and cultural monuments; creation and implementation of new technologies for cultural activities; development of sports and tourism; cooperation between libraries, archives and other cultural institutions; popularization of artistic and cultural values; information about international cultural and scientific forums; implementation of direct contacts between cultural workers; mutual tours of cultural workers, etc. Despite the difference in language, religion and territorial remoteness, good partnership relations in the field of science and culture have existed between Azerbaijan and Poland for six centuries. These two countries are united by the desire for cultural and scientific progress. During this period, international cultural and scientific ties between Azerbaijan and Poland established bilateral and multilateral ties with the artistic intelligentsia and scientists of many countries. On November 9, 1980, representatives of Poland took part in the UN international seminar on the problem of studying the principles and methods of remote

sensing of the Earth from space and the application of research results in the national economy, held in Baku.[288]

Symposia and congresses play an important role in the development of cultural and scientific relations. This role was played by the VI International Turkic Congress, which took place in Warsaw in 2022.[289]

The main partners of the congress, organized by the University of Warsaw, were the International Foundation for Turkic Culture and Heritage, the embassies of Azerbaijan, Turkey, Kazakhstan and Uzbekistan in Poland, as well as the Yunus Emre Institute and the Karaite Heritage Foundation. The congress was entitled "Studies of the Turkic World - Multidisciplinary Perspectives" The President of the International Foundation for Turkic Culture and Heritage, Gunay Efendiyeva, took part as an honorary guest.

Vice-Rector of the University of Warsaw Zygmunt Lalak emphasized the importance of holding the congress and noted that the event, held in Poland for the sixth time, plays a big role in promoting the rich past, history, language, culture of the Turkic peoples both in Europe and throughout the world. In this regard, Z. Lalak highly appreciated the merits of the Turkologists gathered in Warsaw and wished success to the work of the scientific forum.

The Ambassador of the Republic of Turkey to the Polish Republic, Cengiz Kamil Fırat, spoke at the congress and praised the congress as a significant platform for rapprochement. Emphasizing the importance of Turkic studies in building a bridge between the past and future of each representative of the Turkic peoples, the ambassador noted that Turkey always supports projects related to the promotion of the ancient heritage of the Turkic world.

President of the International Foundation for Turkic Culture and Heritage Gunay Efendiyeva, speaking at the event, said that currently the study of the Turkic cultural heritage at the scientific-conceptual level and the involvement of Turkologists from all over the world in this work is of great importance: "The Turkic world, of course, does not mean only the vast geography where the Turkic peoples live. The Turkic world itself embraces the common history, culture, literature, language, and traditions of the Turkic peoples. Each of these factors shapes the Turkic identity and constitutes its basis."

---

[288] Jamilia Mamedova, Azerbaijan-Polish relations in the field of science(1960-1980)- MATERIALS On the 2nd International scientific conference on the "History of science and science of science: interdisciplinary studies" 15 october 2021, Baku 386 p.

[289] VI Beynəlxalq Türkologiya Konqresi yekunlaşdı https://kulis.az/xeber/media/vi-beynelxalq-turkologiya-konqresi-yekunlasdi-43866 (The VI International Congress of Turkology has concluded)

Touching on the fact that friendly and partnership relations between the Turkic world and Poland are based on ancient history and deep roots, the President of the Foundation noted that the country is closely connected with each member country of the International Foundation for Turkic Culture and Heritage. Emphasizing that Tatars and Karaites, who are national minorities of Turkic origin, live in Poland, G. Efendieva brought to attention that the protection of their heritage is one of the main activities of the organization.

Turkology as an independent science is already being studied in 30 European countries. It is considered not just as a section of Oriental studies, but as a separate science. The Turkic peoples historically have common roots. The unity between peoples continues and strengthens every day: "We have once again witnessed this through the example of the moral support provided by Turkey 2 years ago, when Azerbaijan restored its territorial integrity and returned the historical lands of Karabakh."

Speaking at the event, the Ambassador of the Azerbaijan Republic to the Polish Republic Nargiz Gurbanova, emphasizing the great scientific achievements of the Azerbaijani people for the Turkic world, spoke about the First Turkic Congress held in Baku in 1926.[290] The Ambassador noted that the language of each people confirms its national identity: "The Azerbaijani language also is one of the main factors determining the national identity of our people. Throughout history, the Azerbaijani language has occupied a special place among the Turkic languages. In the 16th century, the Azerbaijani language became the official state language of the Safavid state. The Azerbaijan Democratic Republic, the first secular Democratic Republic in the Turkic world and in the Muslim East, declared the Azerbaijani language as the state language in 1918."[291]

The Turkic Cooperation Organization plays an important role in strengthening solidarity among Turkic peoples. By the decision of the Permanent Council of Ministers of Culture of the TURKSOY member countries, the city of Shusha was declared the "Cultural Capital of the Turkic World" for 2023.[292]

One of the important forms of international relations is the use of scientific, technical and social science information through international book exchange. The Fundamental Library of

---

[290] Керимова Тамилла - Первый Всесоюзный Тюркологический съезд: История и современность. (К 80-летнему юбилею I Тюркологического съезда) // Tarix və onun problemləri, – Bakı: – 2006. №4, – s.124-142. (Kerimova Tamilla-The First All-Union Turkic Congress: History and Modernity. (To the 80th anniversary of the First Turkic Congress) // Tarix və onun problemləri, – Bakı: – 2006. No. 4, – s.124-142.)

[291] VI Beynəlxalq Türkologiya Konqresi yekunlaşdı https://kulis.az/xeber/media/vi-beynelxalq-turkologiya-konqresi-yekunlasdi-43866 (The VI International Congress of Turkology has concluded)

[292] Şuşa şəhərinin 2023-cü il üçün "Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı" elan edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamıhttps://president.az/az/articles/view/58115

the Academy of Sciences of the Azerbaijan SSR actively collaborated with the library of the Polish Academy of Sciences. Among the scientific literature regularly sent to Poland are "Reports of the Academy of Sciences of the Azerbaijan SSR", "News of the Academy of Sciences of the Azerbaijan SSR", "Azerbaijan Chemical Journal", works of scientific institutions, and some republican periodicals.[293]

International scientific cooperation between the Azerbaijan SSR and the Polish People's Republic during the period under review went through a difficult path of development. Considering that the Azerbaijan SSR was not an independent state, but was part of the USSR, this cooperation was limited and could not fully reflect the scientific and cultural wealth of the Azerbaijani people. Despite this, these ties are an integral part of the history of Azerbaijan.

The contribution of the Heydar Aliyev Foundation to the propaganda of Azerbaijan and the expansion of its capabilities on the world stage is truly unparalleled. It is enough to mention a number of cultural events held by the Foundation not only in Azerbaijan, but also in many other countries. Exhibitions and concerts dedicated to the life and work of Mehseti Ganjavi and Nizami Ganjavi[294] in Warsaw, Paris, "Night of Azerbaijan" events in Stuttgart, Hamburg and Cologne, photo exhibitions "Azerbaijan - a space of tolerance" in New York and Paris, international art festivals "Maiden Tower" , international exhibitions "From waste to art", exhibitions and concerts "Cultural values of the pearl of the Caucasus - Azerbaijan" in Cannes, Mulhouse, Strasbourg, Beauvais, Van, Bordeaux and other cities, exhibition "Historical view of the pearls of Azerbaijan" in the Vatican, exhibition "The cultural wealth of Azerbaijan" in the French city of Saint-Tropez, an exhibition of Azerbaijani carpets at UNESCO, an exhibition "Modern works of the Land of Fire – Azerbaijan" in Paris, an exhibition "Azerbaijan: on flying carpets into the world of fairy tales" in London, an Azerbaijani exhibition at the Venice Biennale, Evening of Azerbaijani culture in Munich, Days of Azerbaijani culture in Italy, France, Germany, Japan and other countries, concert program "Young Talents of Azerbaijan" at UNESCO, exhibitions of the Space of Contemporary Culture YARAT in Paris on the theme "Home, Home", exhibitions "Flight" in Baku. Contemporary Azerbaijani art" in Baku, London, Paris, Warsaw, Vienna, Berlin, Moscow, Rome, exhibitions "Afrovision - contemporary art from Africa", "Pearls of France", "Children and War", "Azerbaijan through the eyes of

[293] Jamilia Mamedova, Azerbaijan-Polish relations in the field of science(1960-1980)- MATERIALS On the 2nd International scientific conference on the "History of science and science of science: interdisciplinary studies" 15 october 2021, Baku 386 p.

[294] Jamilia Mamedova, Azerbaijan-Polish relations in the field of science(1960-1980)- MATERIALS On the 2nd International scientific conference on the "History of science and science of science: interdisciplinary studies" 15 october 2021, Baku 386 p.

foreigners" in Baku[295] concert of Azerbaijani art masters in Florence, etc. – all this is just a small part of the cultural events organized by the Heydar Aliyev Foundation in Azerbaijan and beyond. But even a simple listing of them forms a clear idea of the enormous scale of work carried out by the Foundation since the beginning of its activities.

The events implemented by the Foundation are aimed at demonstrating to the whole world the riches of Azerbaijani culture and history, the modern realities of our independent state, its achievements, and the atmosphere of tolerance prevailing in Azerbaijan. Thanks to this, people all over the world are rediscovering Azerbaijan. Azerbaijani mugham is heard in the most majestic concert halls in the world, and historical artifacts and works of contemporary art figures of Azerbaijan are displayed at exhibitions.

In order to further promote Azerbaijani culture, dialogues of cultures, multilateral cooperation; it is necessary to develop further relations with Poland in the field of science, culture, education, literature (including translations of works of art).

It is necessary to continue to conduct exchanges of delegations of the artistic intelligentsia, to hold film festivals, decades of books, exhibitions of works of artists, weeks of culture, international meetings of writers, congresses, conferences, anniversaries of writers, to involve youth organizations in this process, to continue work on the main priority multilateral cultural relations, conduct cultural dialogues.

After all, it is the “Dialogue of Cultures” that leads the peoples of the world to progress, mutual understanding and cooperation.

Streszczenie:

W okresie analizy procesów rozwoju więzi kulturalnych i naukowych pomiędzy światem tureckim a Polską skupimy się na przykładzie interakcji, wzajemnego oddziaływania kultur naszych narodów. Są nie tylko odzwierciedleniem obiektywnych warunków materialnych społeczeństwa, ale także skuteczną siłą rozwoju społecznego w postępie wzajemnych wpływów między kulturami.Jednym ze strategicznych zadań państwa azerbejdżańskiego jest rozwój wzajemnie korzystnej współpracy ze wszystkimi krajami świata. Czynniki kulturowe i naukowe odgrywają ważną rolę w osiągnięciu tych celów. Procesy zachodzące w polityce światowej i stosunkach międzynarodowych dowodzą, że o roli i miejscu każdego państwa we wspólnocie światowej decydują nie tylko zasoby militarne, gospodarcze, geopolityczne, dyplomatyczne kraju, ale także potencjał intelektualny, duchowy i kulturowy. wpływ na społeczność światową. Zasoby te, zachowując naszą tradycyjną tożsamość narodową i

[295] Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyinin hesabatları (1991-2021-ci illər) (Reports of the Ministry of Culture of the Republic of Azerbaijan (1991-2021)) [2008год ,с.34; 2017год с.12. ;2021 год с.46.]

tożsamość, odgrywają kluczową rolę w pomyślnej integracji kraju z globalnymi procesami kulturowymi.

Azerbejdżan, jako podmiot międzynarodowych procesów kulturalnych, jest nie tylko aktywnym uczestnikiem wielu programów i projektów kulturalnych realizowanych z sukcesem na świecie, ale także jest ich inicjatorem i organizatorem. Aktywnie uczestnicząc w światowych procesach kulturowych, Azerbejdżan nie tylko wzbogaca swoją kulturę narodową o postępowe, uniwersalne idee i wartości, ale także wnosi godny wkład w rozwój kultury światowej.

Pomimo różnicy językowej, religijnej i oddalenia terytorialnego, od około sześciu wieków między Azerbejdżanem a Polską istnieją dobre partnerskie stosunki w dziedzinie nauki i kultury. Obydwa kraje łączy pragnienie postępu kulturalnego i naukowego.Międzynarodowe powiązania kulturalne i naukowe między Azerbejdżanem a Polską w tym okresie ustanowiły dwustronne i wielostronne więzi między inteligencją artystyczną i naukową naszych krajów.

Sympozja, kongresy i fora odgrywają ważną rolę w rozwoju więzi kulturalnych i naukowych. Tę rolę odegrał VI Międzynarodowy Kongres Turkologiczny, który działał w Warszawie w 2022 roku.Prace kongresu pt. „Badania świata tureckiego – perspektywy multidyscyplinarne" odegrały ważną rolę w badaniu relacji kulturowych i naukowych pomiędzy Polską a światem tureckim.

Ludy tureckie mają historycznie wspólne korzenie. Jedność między narodami trwa i umacnia się każdego dnia: „Po raz kolejny byliśmy tego świadkami na przykładzie moralnego wsparcia udzielonego przez Turcję 2 lata temu, kiedy Azerbejdżan przywrócił swoją integralność terytorialną i zwrócił historyczne ziemie Karabachu".

Organizacja Współpracy Tureckiej odgrywa ważną rolę we wzmacnianiu solidarności między narodami tureckimi. Decyzją Stałej Rady Ministrów Kultury krajów członkowskich TURCJI miasto Szusza zostało uznane za „Kulturalną Stolicę Świata Tureckiego" na rok 2023.W celu dalszego promowania kultury Azerbejdżanu, dialogu kultur, współpracy wielostronnej konieczne jest rozwijanie dalszych relacji z Polską w dziedzinie nauki, kultury, edukacji, literatury (w tym tłumaczeń dzieł sztuki).

Należy kontynuować wymianę delegacji inteligencji artystycznej, organizować festiwale filmowe, dziesięciolecia książki, wystawy twórczości artystów, tygodnie kultury, międzynarodowe spotkania pisarzy, kongresy, konferencje, rocznice pisarzy, angażować organizacje młodzieżowe w tym procesie kontynuować prace nad głównym priorytetem wielostronnych więzi kulturowych, prowadzić dialog kultur.

Przecież to Dialog Kultur prowadzi narody świata do postępu, wzajemnego zrozumienia i współpracy.

Słowa kluczowe:

Azerbejdżan, Polska , powiązania kulturowe, Turecki świat

Keywords:

Azerbaijan, Poland, cultural contact, Turkic world

Bibliografia:

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyinin hesabatları (1991-2021-ci illər) (Reports of the Ministry of Culture of the Republic of Azerbaijan (1991-2021))
2. Akhundova Nigar , Studia Wschodnioeuropejskie Nr 18 /2023,Azerbaijan-Poland. Culture as an important means of communication dialectics of the flowering and rapproach of national cultures. Cultural relations of the artistic intelligantia of Azerbaijan and Poland (XX-XXI centuries) p.131-136
3. VI Beynəlxalq Türkologiya Konqresi yekunlaşdı https://kulis.az/xeber/media/vi-beynelxalq-turkologiya-konqresi-yekunlasdi-43866 (The VI International Congress of Turkology has concluded)
4. Керимова Тамилла - Первый Всесоюзный Тюркологический съезд: История и современность. (К 80-летнему юбилею I Тюркологического съезда) // Tarix və onun problemləri, – Bakı: – 2006. №4, – s.124-142. (Kerimova Tamilla-The First All-Union Turkic Congress: History and Modernity. (To the 80th anniversary of the First Turkic Congress) // Tarix və onun problemləri, – Bakı: – 2006. No. 4, – s.124-142.)
5. Şuşa şəhərinin 2023-cü il üçün “Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı” elan edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı https://president.az/az/articles/view/58115 (Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on measures related to the declaration of the city of Shusha as the "cultural capital of the Turkic world" for 2023)
6. Jamilia Mamedova, Azerbaijan-Polish relations in the field of science(1960-1980)-MATERIALS On the 2nd International scientific conference on the “History of science and science of science: interdisciplinary studies” 15 october 2021, Baku 386 p.
7. Материалы Международного научного семинара «Жизнь и творчество великих поэтов всех времен Низами Гянджеви и Алишера Наваи: похожие судьбы»,15 июня 2021 год, Ташкентский институт ирригации и механизации сельского хозяйства, Институт истории при АН Узбекистана (Materials of the International scientific seminar “The life and work of the great poets of all times Nizami Ganjavi and Alisher Navai: similar destinies”, June 15, 2021, Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization, Institute of History at the Academy of Sciences of Uzbekistan)

Kamil Kłyszejko

Polskie Towarzystwo Geopolityczne

Studia Wschodnioeuropejskie

Nr 20/2024

Inwazja Rosji na Ukrainę w kontekście wybranych koncepcji geopolitycznych

Wstęp

Dokonując pełnoskalowej inwazji na Ukrainę w lutym 2022 roku, Federacja Rosyjska podjęła próbę wywrócenia dotychczasowego zdominowanego przez Stany Zjednoczone ładu międzynarodowego. Część ekspertów oraz publicystów uważała taki scenariusz za mało prawdopodbny, lub nawet nieprawdopodobny[296] tłumacząc, że Rosja pozostanie przy destabilizacji Ukrainy za sprawą dwóch prorosyjskich republik separatystycznych ze stolicami w Doniecku i Ługańsku. Część opinii publicznej bezpośrednio po ataku zastanawiała się nawet czy Putin, aby nie zwariował?[297] Przy pobieżnej analizie tematu taka teza może być jak najbardziej uzasadniona. Ukraina pomimo licznych problemów wewnętrznych, które objawiły się wraz z zajęciem Krymu przez Rosjan bez większego oporu ze strony ukraińskiej, jawiła się jako kraj, który po tym burzliwym okresie przejawiał pewne objawy konsolidacji o czym mogą świadczyć wysokie wyniki w wyborach prezydenckich Petra Poroszenki w 2014 oraz Wołodymyra Zełeńskiego w 2019, które to zerwały z dotychczasowym podziałem wyborczym na żądny reform zachód i prorosyjski wschód. Ponadto mogło się wydawać, że idąc za przykładem Gruzji i Mołdawii Rosja poprzestanie na prowadzeniu walki hybrydowej. Dodatkowo Ukraina stanowi duży kraj, którego okupacja przy ewentualnym oporze społecznym, może się okazać dość problematyczna w utrzymaniu. Także i potencjał militarny i demograficzny Ukrainy jest zdecydowanie większy niż wspomnianej już Mołdawii i Gruzji. Ponadto współczesny świat połączony ze sobą siecią współzależności gospodarczych nie sprzyja wypowiadaniu nieuzasadnionej wojny przeciwko innemu państwu, gdyż może się ono wiązać z dużymi sankcjami nałożonymi na ten kraj oraz zerwaniu bądź istotnym ograniczeniu

[296] Ł. Zalesiński, Czy Rosja zaatakuje Ukrainę?, https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/36350 (18.12.2023)
[297] A. Kowalska, Czy Putin oszalał, a Zachód zawiódł?, https://oko.press/czy-putin-oszalal-a-zachod-zawiodl (18.12.2023)

pewnych powiązań handlowych, co może znacząco wpłynąć na dostęp do pewnych dóbr w danym kraju i jakość życia jego obywateli. Tym niemniej pomimo owych argumentów zagłębiając się w wybrane i dość popularne koncepcje geopolityczne można zrozumieć istotę działań Władimira Putina.

Hipotezą pracy i zarazem próbą odpowiedzi na to pytanie jest przypuszczenie że agresja Rosji na Ukrainę wynikła z istotnego geopolitycznie położenia Ukrainy dla Federacji Rosyjskiej która nie może sobie pozwolić na wejście Ukrainy do strefy wpływów cywilizacji zachodniej, oraz błędnego zinterpretowania przez władze rosyjskie jej przynależności cywilizacyjnej, co poskutkowało dużym oporem ze strony ukraińskiej, a świadczą o tym e wybrane wpływowe koncepcje geopolityczne w których Ukraina pełni istotną bądź kluczową rolę.

Metodą badawczą zastosowaną w owym artykule jest studium przypadku odwołujące się do inwazji Rosji na Ukrainę oraz metoda komparatystyczna dotycząca zestawienia przywołanych koncepcji i teorii w kontekście tejże inwazji.

Definicja Cywilizacji:

Aby odpowiedzieć na powyższe przypuszczenie należy zdefiniować pojęcie cywilizacji, które będzie się często przewijać w owym tekście. Nie jest to z pewnością łatwe zadanie, ponieważ jest to pojęcie dość szerokie i które nie ma jednoznacznej definicji, ponieważ może się ona różnić chociażby szerokością zagadnienia. Samuel Huntington zauważał że pojęcie cywilizacji jest na świecie utożsamiane z największą jednostką kulturową lub, innymi słowy, kulturą w szerokim tego słowa znaczeniu. Wyjątek w tej koncepcji stanowili Niemcy, którzy odrzucili możliwość łączenia cywilizacji i kultury[298].

Feliks Koneczny z kolei określał cywilizacje jako „naturalne zrzeszenia największej miary, które są tak mocne, że aż mocniejsze od wszystkich mocarstw i armii, społeczeństwa a trzymające się takiej samej w zasadzie metody życia zbiorowego tworzą tę samą cywilizację". Twierdził on także że cywilizacje opierają się wszelkim próbom sztucznego wytwarzania zrzeszeń wielkiej miary, nie uwzględniając różnic cywilizacyjnych. Uznawał on cywilizacje za siły najwyższe ludzkości, które obalają i obracają w niwecz wszystko, co utworzono sztucznie bez liczenia się z nimi.[299] Jego definicja zakładała, że cywilizacja jest sumą wszystkiego co pewnemu odłamowi ludzkości jest wspólnego; a zarazem jest sumą także i wszystkiego czym

[298] S. Huntington, , *Zderzenie Cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, tłum H. Jankowska, Warszawa 2007 , s. 48
[299] F. Koneczny, *O wielości cywilizacji*, Piaseczno 2023, s. 153

się ten odłam różni od innych. co wydaje się być pojęciem szerszym niż pojęcie cywilizacji zaprezentowane przez Huntingtona.

Encyklopedia PWN określa cywilizacje jako poziom rozwoju społeczeństwa w danym okresie historycznym, mierzony poziomem jego kultury materialnej, stopniem opanowania przyrody, stopniem rozwoju sił wytwórczych i ogółem nagromadzonych dóbr instytucji i tym podobnych[300].

Z pewnością cywilizacja ma zasięg ponadnarodowy[301] i stanowi pewną formę współżycia grupy ludzi, których łączą wspólna, religia, prawo, kultura czy mentalność, jednocześnie ciężko znaleźć jedną poprawną definicję owego zagadnienia. Z pewnością mówiąc o cywilizacji trzeba mówić o pewnej grupie ludzi, których łączy pewien istotny czynnik, którym może być szeroko pojęta kultura lub sposób bycia w ramach pewnej zorganizowanej zbiorowości.

Ukraina w teorii Wielkiej Szachownicy Zbigniewa Brzezińskiego

Uogólniając Pisząc o geopolitycznym znaczeniu Ukrainy nie sposób wspomnieć o koncepcji Wielkiej Szachownicy opracowanej w 1997 roku przez byłego doradcę do spraw bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych w czasie prezydentury Jimmiego Cartera, Zbigniewa Brzezińskiego. Brzeziński w swojej koncepcji przyrównuje świat a zwłaszcza jego północną półkule do tytułowej szachownicy, na której to wielcy gracze rywalizują między sobą. W koncepcji tej Brzeziński wyróżniał przede wszystkim sześciu graczy geopolitycznych, czyli jego zdaniem najbardziej wpływowe kraje ówczesnego świata, czyli Stany Zjednoczone, Rosja, Chiny, Indie, Niemcy i Francja[302] oraz sworznie geopolityczne, czyli państwa których znaczenie nie wynika z ich potęgi czy ambicji, lecz raczej z ważnego położenia geograficznego i skutków ich potencjalnej niestabilności dla zachowań graczy geostrategicznych. To, które państwo pełni rolę sworznia geopolitycznego, wynika najczęściej z jego położenia geograficznego; niekiedy państwa te uzyskują dzięki temu szczególną rolę, gdyż mogą umożliwiać ważnemu graczowi dostęp do istotnych obszarów lub też go blokować.[303] Brzeziński do sworzni geopolitycznych zaliczał Ukrainę, Azerbejdżan, Iran, Turcję oraz Koreę Południową. Zaznaczając jednocześnie, że nie jest to zamknięte grono.[304]

---

[300] Encyklopedia PWN, t.2, Warszawa 1997, s. 268

[301] A. Zamojski, *Cywilizacja turańska Feliksa Konecznego – założenia teoretyczne oraz współczesna egzemplifikacja*, The Peculiarity of Man 2018, nr 27, s.66

[302] S. Fedoniuk, *Ukraina na wielkiej szachownicy Zbigniewa Brzezińskiego [KOMENTARZ]*, https://obserwatormiedzynarodowy.pl/2022/05/20/ukraina-na-wielkiej-szachownicy-zbigniewa-brzezinskiego-komentarz/ (11.12.2023)

[303] Z. Brzeziński, *Wielka Szachownica*, tłum. T.Wyżyński, Warszawa 1999, s. 41

[304] Ibidem s. 41

Na przykładzie tej teorii widać, jak położenie Ukrainy jest istotne dla kształtu ładu światowego zdaniem Brzezińskiego. Twierdził on, że bez Ukrainy Rosja nie może być imperium euroazjatyckim.[305] Może oczywiście ona próbować zostać imperium, ale brak Ukrainy w swoich granicach, bądź strefie wpływów sprawiałby, że aspirowałaby ona tylko do miana imperium azjatyckiego[306] co z pewnością nie zadowalałoby wielu współczesnych decydentów na Kremlu jak i społeczeństwa rosyjskiego. Wniosek ten wynikał z kilku czynników. Ukraina jako kraj, który w chwili rozpadu związku Radzieckiego zamieszkiwany był przez ponad pięćdziesiąt milionów ludzi bliskich cywilizacyjnie Rosji, powodował, że taki kapitał demograficzny był istotny dla Rosjan w kontekście rywalizacji o prymat światowy ze Stanami Zjednoczonymi. Ponadto bez Ukrainy Rosja traci istotne porty na morzu Czarnym takie jak Odessa czy Sewastopol, który był istotny dla Rosji ze względu na to że tam znajdywała się tam główna baza Floty Czarnomorskiej która to operuje na morzu Azowskim, Czarnym i Śródziemnym dbając o interesy Federacji Rosyjskiej. Ostatecznie stacjonowanie Floty Czarnomorskiej w Sewastopolu po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę udało się rozwiązać za pomocą umów dwustronnych, choć nie obyło się bez wątpliwości prawnych[307], a w ostatecznym rozrachunku było to rozwiązanie na dłuższą metę niesatysfakcjonujące władz Rosji o czym świadczy aneksja Krymu w 2014 roku. Ponadto Ukraina posiada istotne zasoby naturalne. Na jej terenie znajdują się takie surowce mineralne jak uran czy tytan[308], oraz perspektywiczne rezerwy litu, który odgrywa kluczową rolę w zielonej transformacji. Wartość złóż metali w Ukrainie szacuje się nawet na 11,5 bilionów dolarów.[309]

Ukraina jest istotna także dla państw cywilizacji zachodniej jako bufor bezpieczeństwa przed wpływami Federacji Rosyjskiej. Rozumiał to nie tylko Zbigniew Brzeziński, ale także dwóch wybitnych publicystów związanych z paryską „Kulturą"[310] Juliusz Mieroszewski i Jerzy Giedroyć.

[305] Ibidem , s.92-93
[306] Ibidem s. 46
[307] Status stacjonowania floty czarnomorskiej na terytorium Ukrainy został sformalizowany za sprawą Traktatu *o przyjaźni i współpracy w Kijowie*, podpisanego przez Leonida Kuczmę i Borysa Jelcyna, jednak część zdaniem części społeczeństwa stała ona w sprzeczności z zapisami Konstytucji Ukrainy uchwalonej w 1996 roku. Artykuł 17 tejże konstytucji głosi między innymi że : „Na terytorium Ukrainy nie dopuszcza się rozmieszczenia obcych baz wojskowych". Vide P. Andrusieczko, J. Prokopiuk *, Flota Czarnomorska i Krym w kontekście bezpieczeństwa Ukrainy*, Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa rok, nr 3, Poznań 2010, s.67
[308] W. Wilczyński, *Regiony świata. Geografia i geopolityka*, Kraków 2021, s. 133
[309] *Cenne złoża metali w Ukrainie*, Tygodnik Gospodarczy PIE 7/2023 r.
[310] Polski emigracyjny miesięcznik, którego redaktorem naczelnym był Jerzy Giedroyć.

Ukraina w teorii Wielkiej Szachownicy Zbigniewa Brzezińskiego

Doktryna ULB, czyli Ukraina, Litwa i Białoruś w momencie powstawania w latach sześćdziesiątych i ukończenia w 1974 roku była uznawana za kontrowersyjną, ale po latach można stwierdzić, że wyprzedzała ona swoje czasy. Idea ta zakłada a ułożenie stosunków z tymi państwami na zasadzie partnerstwa (oznacza to porzucenie poczucia wyższości w stosunku do tych narodów oraz odrzucenie polityki regionalnego mocarstwa. W tym celu Polska powinna zrzec się pretensji terytorialnych wobec tych państw[311], co było z pewnością jednym z bardziej kontrowersyjnych elementów w tej doktrynie z racji tego, że zarówno Wilno jak i Lwów stanowiły wówczas, jak i dalej stanowią dwa ważne ośrodki polskiego życia społecznego na tzw. Kresach Wschodnich.[312] Oba te miasta jak i całe kresy wschodnie urosły do rangi pewnego mitu i raju utraconego przez zbrodniczy najazd Niemiec i Związku Radzieckiego w 1939 roku. Same miasta także stanowiły swoistą przyczynę sporu politycznego z oboma krajami. Zrzeczenie się roszczeń terytorialnych miało służyć unormowaniu stosunków dyplomatycznych z owymi państwami i zacieśnieniu z nimi relacji, co w dalszej kolejności pozwoliłoby skutecznie przeciwstawiać się wpływom rosyjskim. Mieroszewski i Giedroyć zauważali, że brak takiego porozumienia daje podstawę do złych stosunków z tymi państwami co w konsekwencji może doprowadzić do zdominowania tych krajów przez Rosję a w dalszej kolejności otwierałoby to drogę Rosjanom także do zdominowania Polski. Wspieranie tych państw przez Polskę a co za tym idzie poprawa stosunków między tymi państwami, pozwoliłaby na zwiększenie współpracy, co w dalszej konsekwencji pozwoliłoby na poprawę pozycji Polski w relacjach z Moskwą, co również mogłoby poprawić z tym krajem stosunki[313] W kontekście Ukrainy Lwów będący przecież istotnym ośrodkiem polskości w którym to mieście wychowywały i kształtowały się takie osoby jak Stanisław Lem czy Stefan Banach, był uważany za istotne miasto także przez Ukraińców dla ich państwowości. Jeszcze w 1919 roku miała miejsce wojna Polsko-Ukraińska w której jedną z głównych aren walk był właśnie Lwów. Tym niemniej Mieroszewski jak i Giedroyć wykazali się nie lada odwagą w polskiej myśli politycznej twierdząc, że Polska powinna się wyrzec roszczeń terytorialnych w stosunku do owych państw a nawet wspierać ich suwerenność w celu osłabienia ówczesnego Związku Radzieckiego. Ukraina w tej koncepcji stanowi państwo o największym potencjale ze względu

[311] M. Urbańczyk, *Idea ULB (Ukraina-Litwa-Białoruś) w myśli Jerzego Giedroycia i Juliusza Mieroszewskiego*, [w.] Rodzinna Europa. Europejska myśl polityczno – prawna u progu XXI wieku, P. Fiktus, H. Maleszewski, M. Marszał, (red.), Wrocław 2015, s. 315
[312] B. Pasierb, *Wokół legendy Wilna i Lwowa,* „Polityka i Społeczeństwo" t.9, Rzeszów 2012, s. 298
[313] M. Urbańczyk, *Idea ULB*… op.cit s.320

na przywoływane wcześniej statystyki demograficzne, kwestie geostrategiczne oraz zasoby. Jest ona także krajem, który stanowi dla części obywateli największy problem z wprowadzeniem tej koncepcji z racji na przykrą dla Polski kwestię rzezi wołyńskiej.

Idea ta z pewnością wywarła duży wpływ na część polskich elit po 1989 roku, zwłaszcza w trakcie końca istnienia Związku Radzieckiego. Polska wraz z Kanadą, była pierwszym krajem, na świecie który uznał niepodległość Ukrainy.[314] Także obecnie Polska wyraźnie wspiera dążenia Ukrainy do zwycięstwa nad rosyjskim agresorem oraz wejścia tego kraju do struktur zachodnich. Wysiłki wojenne Ukrainy wspiera także Litwa. Problem Białorusi która aktualnie znajduje się wyraźnie w strefie wpływów Rosji wyraźnie pokazuje to przed czym przestrzegali Giedroyć i Mieroszewski. Teren Białorusi pozwolił zaatakować Rosjanom obszar Kijowa na początku konfliktu, a obecnie pozwala Rosjanom na rozciągnięcie wojsk ukraińskich wzdłuż granicy z Białorusią przez co ich opór na wschodzie kraju jest mniejszy. Zasadnym oczywiście pozostaje pytanie czy Polska mogła zrobić coś więcej w kontekście tego kraju, tym niemniej przykład Białorusi rządzonej przez Łukaszenkę, który to nasyła zorganizowane grupy imigrantów na granicę polską i litewską,[315] wyraźnie pokazuje jakie problemy może mieć Polska kiedy pozostałe kraje nie będą ściśle współpracować z Polską Koncepcja ta także wpasowuje się w ideę Wielkiej szachownicy, stawiając Ukrainę w roli wentylu bezpieczeństwa dla Polski i pozostałych państw europejskich.

Ukraina w koncepcji Aleksandra Dugina

Znany geopolityk rosyjski Aleksander Dugin umieszczał Ukrainę w strefie wpływów rosyjskich jako część wielkiego rosyjskiego imperium euroazjatyckiego. Twierdził on że stworzenie takiego imperium jest podstawowym zadaniem przed którym stoi naród rosyjski.[316] Sam Dugin zresztą wielokrotnie bagatelizował istnienie niepodległej Ukrainy twierdząc chociażby już w 1998 roku że „Rosja w swoim geopolitycznym oraz sakralno-geograficznym rozwoju nie jest zainteresowana istnieniem Ukrainy", czy 2013 kiedy to sądził że Ukraina jest na ostatnim etapie swojego istnienia.[317] Dugin podobnie jak przytaczani w tej pracy Huntington

[314] *Dzień Niepodległości Ukrainy,* https://www.senat.gov.pl/aktualnoscilista/art,15734,dzien-niepodleglosci-ukrainy.html (12.12.2023)

[315] *Polsko-litewska granica pod presją. Trzykrotny wzrost zatrzymań nielegalnych migrantów,* https://infosecurity24.pl/sluzby-mundurowe/straz-graniczna/polsko-litewska-granica-pod-presja-trzykrotny-wzrost-zatrzyman-nielegalnych-migrantow (19.12.2023)

[316] P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny" nr.82, Warszawa 2010 s. 223

[317] M. Bruszewski, *Śmierć geopolitycznej koncepcji Dugina. Od wielu lat forsował podbój Ukrainy [KOMENTARZ],* https://defence24.pl/geopolityka/smierc-geopolitycznej-koncepcji-dugina-od-wielu-lat-forsowal-podboj-ukrainy-komentarz (12.12.2023)

czy Koneczny dostrzegał podział cywilizacyjny świata, ale wyróżniał właściwie tylko dwie wielkie cywilizacje świata: związaną z „lądem" oraz powiązaną z „morzem". Pierwsza z nich ukształtowała się na rozległych przestrzeniach Eurazji, druga zaś wiąże się ze współczesną cywilizacją amerykańską, której kolebką jest protestancka zachodnia Europa.[318] W kontekście Ukrainy postulował on podział Ukrainy względem Rosji oraz Niemiec, gdzie większa część tego kraju zostałaby w sferze wpływów rosyjskich, przyczyniając się do odrodzenia rosyjskiego Imperium, które to może być także utożsamiane z *Heartlandem* Halforda Mackindera[319] a część zachodnia z Lwowem oraz Wołyniem ze względu na swoją odrębność kulturową przypadłaby Niemcom, jako krajowi dominującemu na lądzie w Europie.[320] Opanowanie terytorium heartladnu pozwoliłoby w ocenie Dugina skutecznie rywalizować z potęgami usytuowanymi nad światowymi oceanami. Pierwszą z nich była dawniej Wielka Brytania, a obecnie, po jej detronizacji, Stany Zjednoczone. Konflikt między cywilizacją lądową a morską, czyli między eurazjatycką Rosją a światem atlantyckim jego zdaniem był nieunikniony.[321]

Z perspektywy przebiegu aktualnej wojny na Ukrainie można się zastanowić czy nie mamy aktualnie do czynienia z owym przewidywanym przez Dugina konfliktem, patrząc na to jak duże wsparcie udzielają Ukrainie Stany Zjednoczone. Tym niemniej tego typu tezy mają często charakter propagandowy który ma przede wszystkim zwiększyć zasięg oddziaływania danej teorii. Można się oczywiście zastanowić czy prorocze wizje Dugina nie są związane z jego rzekomym dużym wpływem na decydentów Kremla, co sprawia, że w mediach Dugin jest niekiedy określany jako „mózg Kremla",[322] choć tego typu tezy nie są na ten moment możliwe do zweryfikowania w sposób naukowy. Z pewnością w jego koncepcji Ukraina także odgrywa kluczową rolę w powrocie Rosji do statusu imperium.

Cywilizacyjny wymiar inwazji Rosji na Ukrainę w ujęciu teorii Samuela Huntingtona:

Samuel Huntington w swojej pracy pod tytułem „Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego", stawia tezę, że „to kultura i tożsamość kulturowa, będąca w szerokim pojęciu

[318] P. Eberhardt, op.cit s. 225

[319] Mackinder opracował koncepcję geopolityczną, w której to Heartland, czyli obszar obejmujący Rosję, zachodnią część Chin, Mongolę, Afganistan, Beludżysan i Iran tworzy największą naturalną fortece i tym samym jego opanowanie pozwala na panowanie nad światem. vide S. Otok, *Geografia Polityczna,* Warszawa 2006, s.13-14

[320] Zdaniem Dugina przeciwstawieństwem lądowych Niemiec jest atlantycka Anglia, stanowiąca morską bazę Stanów Zjednoczonych. vide: P. Eberhardt, op.cit s. 228

[321] Ibidem s. 224

[322] A. Piercew, *Putin "poważnie zainteresował się" Duginem po śmierci Darii. Kulisy nowej rosyjskiej ideologii*, https://wiadomosci.onet.pl/swiat/wplywy-dugina-wzrosly-po-smierci-jego-corki-nowa-rosyjska-ideologia/1z9nz36 (13.12.2023)

tożsamością cywilizacji, kształtuje wzorce spójności, dezintegracji i konfliktu w świecie, jaki nastał po zimnej wojnie"[323]. W dalszej części książki autor, formułuje wnioski, wśród których istotnymi z punktu widzenia pytania przytoczonego na wstępie są wnioski zawarte w części III i IV owej książki które zakładają że kraje o zbliżonych cechach kulturowych współpracują ze sobą, próby przenoszenia społeczeństw z jednej cywilizacji do drugiej kończą się niepowodzeniem, kraje grupują się wokół państw będących ośrodkami ich cywilizacji, oraz że uniwersalistyczne aspiracje Zachodu prowadzą do nasilających się konfliktów z innymi cywilizacjami.[324]. Wnioski te ukazują istotność czynnika cywilizacyjnego, a zarazem pokazują, że chęć zmiany przynależności cywilizacyjnej jakie poczyniła Ukraina po 2014 roku, kiedy to obalając skompromitowanego Wiktora Janukowycza postanowiła zbliżyć się do zachodu, co spotkało się z odpowiedzią ze strony Rosji.

Huntington twierdził, że po 1990 roku możemy wyróżnić dziewięć cywilizacji na świecie. Zachodnią, Latynoamerykańską, Prawosławną, Afrykańską, Islamską, Hinduistyczną, Buddyjską, Chińską i Japońską.[325]. Na mapie umieszczonej w jego dziele z zaznaczonymi granicami poszczególnych cywilizacji na świecie, można zaobserwować, że Ukraina i Federacja Rosyjską znajdują się w obrębie jednej cywilizacji, którą jest cywilizacja Prawosławna[326] Ośrodkiem tej cywilizacji jest Rosja, a od zachodniego chrześcijaństwa odróżnia ją bizantyjski rodowód, odrębna religia, dwieście lat panowania tatarskiego, biurokratyczny despotyzm, oraz ograniczony kontakt z Renesansem, Reformacją, Oświeceniem i innymi Zjawiskami tak ważnymi dla Zachodu.[327]

Cywilizację Zachodnią zdaniem Huntingtona cechuję z kolei indywidualizm, liberalizm, konstytucjonalizm i szerzenie demokracji na świecie. Głównymi jej ośrodkami są Europa, Ameryka Północna i Łacińska, a także Australia i Nowa Zelandia[328]. Huntington twierdził, że cywilizacja Zachodu jest najpotężniejsza, lecz jej potęga będzie stopniowo spadać, wraz ze wzrostem siły innych cywilizacji[329].

Na pierwszy rzut oka umiejscowienie obu krajów w obrębie cywilizacji Prawosławnej wydaje się być jak najbardziej zasadne ze względu na wspólną religię przynależność do jednego

[323] S. Huntington, op.cit, s. 15
[324] Ibidem s.15-16
[325] Ibidem s.21
[326] Należy mieć na uwadze że był to jedynie skrót myślowy autora, gdyż w rzeczywistości zachodnie tereny Ukrainy znajdują się jego zdaniem w obrębie cywilizacji zachodniej. Patrz. S. Huntington, op.cit. s.277
[327] Ibidem, s.56
[328] D. Miłoszewska, *Zderzenie Cywilizacji– mit czy rzeczywistość?, Świat współczesny. Wyzwania, zagrożenia i współzależności w procesie budowy Nowego Porządku Międzynarodowego*, red. W. Malendowski, Poznań 2008, s.3
[329] S. Huntington, op.cit, s.23

państwa w okresie imperium rosyjskiego oraz Związku Radzieckiego, oraz niskiego wskaźnika demokratyzacji w obu krajach, która ma przecież kluczowe znacznie dla cywilizacji zachodniej. I tak Rosja według wskaźnika demokratyzacji sporządzanego od 1995 roku przez międzynarodową organizację pozarządową Freedom House została obecnie sklasyfikowana jako skonsolidowany reżim autorytarny, natomiast Ukraina jako reżim przejściowy lub hybrydowy[330]. Jednak obecna inwazja Rosji na Ukrainę może się kłócić z treścią pracy Huntingtona. Ponieważ naprzeciw wnioskowi odnoszącemu się do części trzeciej tej książki, te dwa kraje o zbliżonych cechach kulturowych nie współpracują ze sobą, a co więcej są ze sobą w stanie wojny hybrydowej od 2014 roku, a w stanie wojny konwencjonalnej od roku 2022. Jest to spowodowane tym, że Ukraina ma także cechy cywilizacji Zachodniej, co kwalifikuje ją jako państwo rozdarte cywilizacyjnie. Huntington dostrzegał tą specyficzną cechę państwa ukraińskiego i w związku z tym rozpatrywał trzy warianty stosunków ukraińsko-rosyjskich. Konflikt zbrojny z uwagi na bliskość kulturową obu państw uważał za mało prawdopodobny. Bardziej prawdopodobne uważał scenariusze z Ukrainą jednolitą i współpracującą z Rosją, oraz wariant, gdzie Ukraina zostaje rozszczepiona na pół wzdłuż linii podziału cywilizacyjnego.[331] Ostatecznie na nieszczęście ludzi miłujących pokój jak i społeczeństwa ukraińskiego najmniej prawdopodobny scenariusz przytaczany przez autora koncepcji okazał się być tym z którym aktualnie mamy do czynienia i pomimo że był najmniej prawdopodobny zdaniem autora, to jednak był przez niego zakładany.

Cywilizacyjny wymiar inwazji Rosji na Ukrainę w ujęciu w teorii Feliksa Konecznego.

Feliks Koneczny choć jego teoria na świecie cieszy się mniejszą popularnością niż ta zaprezentowana w późniejszym okresie przez Huntingtona. Podobnie jak Huntington dostrzegał on podział cywilizacyjny świata już w latach dwudziestych XX wieku. Wyróżniał on historycznie dwadzieścia dwie cywilizacje, a w momencie tworzenia swojej teorii siedem: bramińską, chińską, żydowską, turańską, bizantyjską, łacińską (utożsamianą z cywilizacją zachodnią) oraz arabską.

W kontekście Ukrainy dostrzegał on różnice cywilizacyjne między Rosjanami a Rusinami. Tych pierwszych kwalifikował jako przedstawicieli cywilizacji turańskiej która została wprowadzona na terenie Rosji za sprawą licznych ludów stepowych, które to przez lata

[330] Klasyfikacja reżimów politycznych według organizacji Freedom House, https://freedomhouse.org/countries/nations-transit/scores (20.12.2023)
[331] S. Huntington, op.cit s. 278

dominowały na tym obszarze. Zasadniczymi cechami archetypu cywilizacji turańskiej są m.in. militaryzm organizacji społecznej, jak również państwowość oparta na monizmie prawniczym – na prawie prywatnym, co można rozumieć, iż publiczne instytucje, a w zasadzie także społeczeństwo, są traktowane jako swoista własność władcy absolutnego, np. chana czy cara.[332] W cywilizacji turańskiej ustrój życia społecznego jest zorganizowany w sposób obozowy. Sam Koneczny dosadnie pisał, że ludy te *„gniją, gdy nie wojują”*[333].

Nie da się ukryć, że zestawiając cechy cywilizacji turańskiej z historiografią rosyjską, widać potwierdzenie tych cech z rzeczywistymi działaniami panujących w Rosji. Zwłaszcza widać to było w czasach rządów Stalina w Związku Radzieckim jak i obecnie w wykonaniu Władimira Putina, który po jelcynowskiej i gorbaczowskiej odwilży, ponownie zaczął ograniczać wolność osobistą obywateli, usuwać osoby niewygodne władzy o czym może świadczyć otrucie Aleksandra Litwinienki, czy śmierć w do dzisiaj niewyjaśnionych okolicznościach Anny Politkowskiej. Kult wojska który jest widoczny w Rosji także wpisuje się w podstawowe cechy cywilizacji turańskiej.

W przypadku historiografii Ukrainy Koneczny także zauważał podział cywilizacyjny jaki występuje na tych obszarach. Wszak po zniszczeniu obszaru Rusi przez tatarów, do scalania dawnych ziem ruskich przystąpiły dwa ośrodki. Wielkie Księstwo Moskiewskie, już wtedy przejawiające cechy cywilizacji turańskiej oraz Wielkie Księstwo Litewskie, które pozwoliło Rusinom odseparować elementy cywilizacji turańskiej i tym samym podtrzymać tam elementy kultury bizantyjskiej[334]. W dalszym okresie na terenach Litwy za sprawą Rzeczypospolitej pojawiły się wpływy cywilizacji zachodniej co w konsekwencji sprawiło, że obszar obecnej Ukrainy także i w tej koncepcji był niejednolity cywilizacyjnie. Jest to o tyle istotne, że rosyjska narracja świadomie pomija to zjawisko. Zdaniem Putina Ukraińcy stanowią odwieczną, nieodłączną część „trójjedynego narodu ruskiego”. Wspólnota ta opiera się na tysiącletniej historii, języku, „ruskiej” identyfikacji etnicznej, wspólnej przestrzeni kulturowej i religii prawosławnej[335].

---

[332] J. Wudkowski, *Polsko, inspiruj! Cywilizacyjne elementy reform dla Ukrainy,* https://ordoiuris.pl/komentarze/polsko-inspiruj-cywilizacyjne-elementy-reform-dla-ukrainy (14.12.2023)

[333] F. Koneczny, *O wielości cywilizacji*, Piaseczno 2023

[334] M. Kowalski, *Cywilizacyjne podstawy geopolitycznej orientacji Ukrainy,* https://ptgeo.org.pl/2022/03/cywilizacyjne-podstawy-geopolitycznej-orientacji-ukrainy/ (16.11.2023)

[335] M. Domańska, *Putin: Ukraińcy to Rosjanie, Ukraina to „anty-Rosja”*, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-07-13/putin-ukraincy-to-rosjanie-ukraina-to-anty-rosja (16.12.2023)

Zakończenie:

Powyższe teorie oraz koncepcje pokazują, że Ukraina stanowi istotny geopolitycznie kraj. Pomimo tego, że nie jest krajem będącym lub mogącym aspirować do miana imperium światowego tak jak Stany Zjednoczone Chiny czy Federacja Rosyjska, ani też nie jest krajem rozwiniętym gospodarczo, które to jest w stanie wywierać duży wpływ na sąsiednie kraje i przewodzić istotnym organizacjom międzynarodowym tak jak Niemcy, czy Francja, to jednak jest krajem, któremu poświęcono dużo uwagi w pracach amerykańskich, polskich oraz rosyjskich. Kraj, który ma znikomą miękką siłę oraz bardzo ograniczoną twardą siłę już wiele lat przed rosyjską inwazją był wymieniany przez wielu istotnych politologów oraz geopolityków jak jedno z kluczowych państw dla dalszej przyszłości Europy a nawet i świata. Ma to związek właśnie z jego geopolitycznym położeniem. Miejscem, które zajmuje na mapie Europy, obszarem ludnością oraz zasobami przytaczanymi w tej pracy. W związku z tym hipotezę należy zweryfikować pozytywnie i przypuszczać, że to właśnie czynnik geopolityczny był kluczowy przy podjęciu przez władze Rosji decyzji o pełnoskalowej inwazji na Ukrainę. Geopolityczne znaczenie Ukrainy sprawiło, że Rosja w jej przypadku nie mogła się zadowolić tylko zdestabilizowaniem państwa jak ma to miejsce w mniej istotnych geopolitycznie państwach o mniejszym potencjale takich jak Mołdawia czy Gruzja.

Wojna, którą Rosja wywołała może być określana mianem „starcia cywilizacji", w myśl teorii Huntingtona, a także jest następstwem twierdzeń Brzezińskiego oraz Dugina o kluczowej roli tego kraju w odbudowie rosyjskiego imperium. Także wsparcie jakiego Ukrainie na szeroką skalę udzielają kraje cywilizacji zachodniej wpasowuje się w te koncepcje.

Streszczenie

Artykuł skupia się na analizie inwazji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w kontekście wybranych koncepcji geopolitycznych. Problem badawczy skupia się na przyczynach takiego działania władz rosyjskich w dzisiejszym pełnym powiązań świecie. Próbą znalezienia odpowiedzi na podany problem badawczy i zarazem hipotezą pracy jest przypuszczenie, że agresja Rosji na Ukrainę wynikła z istotnego geopolitycznie położenia Ukrainy, które sprawia, że Federacja Rosyjska nie może sobie pozwolić na wejście Ukrainy do strefy wpływów krajów zachodnich, oraz błędnego zinterpretowania przez władze rosyjskie jej przynależności cywilizacyjnej, co poskutkowało dużym oporem ze strony ukraińskiej, a świadczą o tym wybrane wpływowe koncepcje geopolityczne takich twórców jak Zbigniew Brzeziński, Aleksandr Dugin, Samuel Huntington, Feliks Koneczny oraz Jerzy Giedroyć i Juliusz Mieroszewski, w których Ukraina pełni istotną bądź kluczową rolę. Metodami badawczymi zastosowaną w owym artykule jest studium przypadku odwołujące się do inwazji Rosji na

Ukrainę oraz metoda komparatystyczna dotycząca zestawienia przywołanych koncepcji i teorii w kontekście tejże inwazji.

Słowa kluczowe:
Wielka Szachownica, zderzenie cywilizacji, doktryna ULB, Aleksandr Dugin, Ukraina, Rosja

Key words:
The Grand Chessboard, clash of civilisations, Giedroyc–Mieroszewski doctrine, Aleksandr Dugin, Ukraine, Russia

Bibliografia

1. Andrusieczko Piotr, Prokopiuk Jan , Flota Czarnomorska i Krym w kontekście bezpieczeństwa Ukrainy, Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa rok, nr 3, Poznań 2010
2. Bruszewski Michał, Śmierć geopolitycznej koncepcji Dugina. Od wielu lat forsował podbój Ukrainy [KOMENTARZ], https://defence24.pl/geopolityka/smierc-geopolitycznej-koncepcji-dugina-od-wielu-lat-forsowal-podboj-ukrainy-komentarz
3. Brzeziński Zbigniew. Wielka Szachownica, tłum. Wyżyński Tomasz, Warszawa 1999
4. Czajkowski, Mateusz, Konflikt na Ukrainie jako huntingtonowskie zderzenie cywilizacji, Gdańskie Studia Międzynarodowe, 15(1-2)
5. Domańska Małgorzata, Putin: Ukraińcy to Rosjanie, Ukraina to „anty-Rosja", https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-07-13/putin-ukraincy-to-rosjanie-ukraina-to-anty-rosja
6. Eberhardt Piotr, Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina, Przegląd Geograficzny 2010
7. Fedoniuk, Serhij, Ukraina na wielkiej szachownicy Zbigniewa Brzezińskiego [KOMENTARZ], https://obserwatormiedzynarodowy.pl/2022/05/20/ukraina-na-wielkiej-szachownicy-zbigniewa-brzezinskiego-komentarz/
8. Huntington Samuel Philips, Zderzenie Cywilizacji i nowy kształt ładu światowego, tłum. Jankowska Hanna, Warszawa 2007
9. Klag Wojciech, Cywilizacja łacińska w myśli Feliksa Konecznego (wybrane zagadnienia), Racjonalia | nr 4 | 2014
10. Koneczny Feliks, O wielości cywilizacji, Piaseczno 2023,
11. Kowalska Agnieszka, Czy Putin oszalał, a Zachód zawiódł?, https://oko.press/czy-putin-oszalal-a-zachod-zawiodl
12. Kowalski Mariusz, Cywilizacyjne podstawy geopolitycznej orientacji Ukrainy, https://ptgeo.org.pl/2022/03/cywilizacyjne-podstawy-geopolitycznej-orientacji-ukrainy/
13. Miłoszewska Dorota, Zderzenie Cywilizacji– mit czy rzeczywistość?, Świat współczesny. Wyzwania, zagrożenia i współzależności w procesie budowy Nowego Porządku Międzynarodowego, red. W. Malendowski, Poznań 2008
14. Otok Stanisław, Geografia Polityczna, Warszawa 2006
15. Pasierb Bronisław, Wokół legendy Wilna i Lwowa, Rzeszów 2012, s. 298

16. Piercew Andriej, Putin "poważnie zainteresował się" Duginem po śmierci Darii. Kulisy nowej rosyjskiej ideologii, https://wiadomosci.onet.pl/swiat/wplywy-dugina-wzrosly-po-smierci-jego-corki-nowa-rosyjska-ideologia/1z9nz36
17. Rogożna Jadwiga, Ukraina: od dekomunizacji do derusyfikacji, Ośrodek Studiów Wschodnich, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-06-17/ukraina-od-dekomunizacji-do-derusyfikacji#_ftn1
18. Urbańczyk Michał, Idea ULB (Ukraina-Litwa-Białoruś) w myśli Jerzego Giedroycia i Juliusza Mieroszewskiego, [w.] Rodzinna Europa. Europejska myśl polityczno – prawna u progu XXI wieku, P. Fiktus, H. Maleszewski, M. Marszał, (red.), Wrocław 2015,
19. Wilczyński Witold, Regiony świata. Geografia i geopolityka, Kraków 2021,
20. Wilk Andrzej, Militarne konsekwencje aneksji Krymu, Ośrodek Studiów Wschodnich, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/militarne-konsekwencje-aneksji-krymu
21. Wudkowski Jan, Polsko, inspiruj! Cywilizacyjne elementy reform dla Ukrainy, https://ordoiuris.pl/komentarze/polsko-inspiruj-cywilizacyjne-elementy-reform-dla-ukrainy
22. Zalesiński Łukasz, Czy Rosja zaatakuje Ukrainę?, https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/36350
23. Z Adam, Cywilizacja turańska Feliksa Konecznego – założenia teoretyczne oraz współczesna egzemplifikacja, „The Peculiarity of Man" 2018, nr 27
24. Cenne złoża metali w Ukrainie, Tygodnik Gospodarczy PIE 7/2023 r.
25. Dzień Niepodległości Ukrainy, https://www.senat.gov.pl/aktualnoscilista/art,15734,dzien-niepodleglosci-ukrainy.html
26. Encyklopedia PWN, t.2, Warszawa 1997
27. Klasyfikacja reżimów politycznych według organizacji Freedom House, https://freedomhouse.org/countries/nations-transit/scores
28. Polsko-litewska granica pod presją. Trzykrotny wzrost zatrzymań nielegalnych migrantów, https://infosecurity24.pl/sluzby-mundurowe/straz-graniczna/polsko-litewska-granica-pod-presja-trzykrotny-wzrost-zatrzyman-nielegalnych-migrantow

Alicja Zyguła
Katolicki Uniwersytet Lubelski
Jana Pawła II

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

The role of Ukraine in the new security architecture in the region[336]

1. Introduction

Since 2014, the international community has witnessed a multifaceted crisis in the immediate vicinity of the European Union. The full-scale Russian-Ukrainian war that began on the morning of 24 February 2022, is another chapter in this ongoing conflict. 'The armed conflict in Europe has ended the period of painstakingly built peace and stability, and the European community has witnessed Russia's open aggression towards Ukraine, violating its sovereignty and integrity.' This is a clear violation of the international order and the principles of international law (contained, among others, in the UN Charter and the CSCE/OSCE Final Act) by the Russian Federation[337]. The conflict on the Russian-Ukrainian border, initially referred to as a hybrid war, and later conventional military operations in Ukraine, fundamentally changed the security environment in Europe and around the world. The Ukrainian crisis, along with the brutal Russian-Ukrainian conflict at its centre, has raised concerns regarding the security of Poland and the region. The unprecedented, full-scale attack on an independent state that has been independent for 30 years, located in the heart of Europe, has exposed Russian imperialism. In today's world, when the international environment is full of interdependencies, and the life of individual countries and societies is conditioned by the existence of other countries and societies, the war in Ukraine does not leave Poland's security and other countries in the region unaffected. Following the proposed theory of security complexes by researchers from the Copenhagen School, issues related to security should be analysed broadly and also anticipate the development of events in this area at the regional level,

---

[336] „Artykuł przygotowany w ramach V Międzynarodowej Konferencji „Dylematy Współczesnej Obronności i Bezpieczeństwa". Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Edukacji i Nauki w ramach Programu „Doskonała Nauka II".
[337] See: О. Задорожній, *Анексія Криму – міжнародний злочин*, Київ 2015 (O. Zadorozhnii, Russian doctrine of international law after the annexation of Crimea: Monograph, Kyiv 2016).

as the concept of a complex consists not only of a set of states, but also of the political, economic, cultural, and historical relations and interdependencies between them. According to the definition, regional security complexes are areas with comprehensive security interdependence between states. In this noticeable 'copy' of the idea of complex interdependence by J. Nye and R. Keohane from their work '*Power and Interdependence*' from 1977, Buzan and Waever depart from the Cold War-era 'global' understanding of security in favour of dividing the world into several regions interconnected by fundamental security interests with their specificity[338]. The current situation in this part of Europe should be considered within such a regional security complex.

Jagusiak and Tuz notice that Ukraine, as one of the largest European countries, should be a pillar of Euro-Atlantic security. The question is whether the country's experience as an independent state allows for it. This might not be the case because the modern Ukrainian statehood dates back to as early as 1991, after the country regained independence. The reasons for the Ukrainian conflict lie in its history, cultural diversity, and the relatively short period of its independence as a state. Throughout the country's history, its territories have belonged to different empires and have undergone various changes regarding their state affiliation[339].

The attack on Ukraine has significantly destabilised the security environment in Europe and has drawn the attention of global leaders, who, until 2014, seemed indifferent to Russia's imperialistic aspirations. Jakub Bornio believes that perceiving the Ukrainian crisis as a pivotal event for the regional security system has been clearly emphasised by top-level decision-makers[340]. The former Secretary General of NATO, Anders Fogh Rasmussen, said in an interview for Radio Free Europe: 'Because we should realize that this is a choice between confronting Putin now or having to fight him later, because Putin won't stop in Ukraine'[341]. It might seem that the former Secretary General of NATO in 2022 is repeating the theses that the late Lech Kaczyński put forward in Georgia in 2008, saying that Russia's goal is not only Georgia, but also Ukraine and other countries in the region. The presence of Russian troops on Ukrainian territory, thus violating all international norms and disrupting the international order

[338] T. Pawłuszko, *Konceptualizacja teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa*, https://rocznikbezpieczenstwa.pl/ojs/index.php/rbm/about_journal, accessed: 04.10.2023.
[339] B. Jagusiak, A. Tuz, *Security of Ukraine and the security of Europe*, Studia Wschodnioeuropejskie, No. 15/2021, p. 6.
[340] J. Bornio, *Bezpieczeństwo narodowe Polski w kontekście kryzysu ukraińskiego*, p. 219.
[341] https://forsal.pl/swiat/artykuly/8378459,rasmussen-putin-nie-zatrzyma-sie-na-ukrainie.html (accessed: 10.11.2023).

by the Russian Federation, opens a new chapter in the history of international relations and global security policy. This also encourages scientific reflection on the role and significance of Ukraine in new circumstances, as well as the political and military implications of the war for the security of Poland and the region.

In the considerations undertaken, the author seeks answers to the following research questions: *What is the origin of the Ukrainian crisis, and why does the Russian Federation claim the right to Ukraine? Why did this conflict become internationalised? What role does Ukraine currently play in ensuring security in the region?*

The considerations aim to answer the research questions posed above, which require an analysis of the subject literature, legal acts, political decisions, and source materials resulting from international agreements.

2. The Origins of the Crisis in Ukraine

The collapse of the USSR was a new stage in the history of the Central European countries, which each of them perceived from their own perspective. For Poland, creating Belarus, Lithuania, and Ukraine was seen as an opportunity and hope to establish a buffer zone beyond the eastern border, which would distance Poland from Russia, perceived as a threat due to historical experiences. Therefore, regardless of political options, Poland's national interest aimed to strengthen Ukraine's significance on the international stage and guide it towards a European path. However, the countries that emerged after the dissolution of the Soviet Union were exposed to neo-imperial influences from Russia, which perceives these territories as its heritage, attributing itself a special role and emphasising the need for their demilitarisation and denazification. Despite the weakening of political tension worldwide due to the collapse of the USSR, there has been an intensification of efforts to shift ideological and economic influences in the post-Soviet area. The collapse of the USSR and the emergence of independent republics was also, in a sense, a problem for Russia itself. The regaining of independence by Ukraine in August 1991 became a challenge to the Russian imperial consciousness. Vladimir Vasilenko observes that Ukraine's regaining of independence is inseparably linked to the revival of national memory and its own history, which challenges the Russian myth of a thousand-year statehood, European identity, and supposed eternal belonging to European civilisation. Therefore, imperial chauvinists believe that without the return of Ukraine (along with its territory, resources, and human capital) to Russia, any attempts to revive the imperial status are

unproductive[342]. The myth of a great Russia has resonated for years in Russian public opinion, reinforcing the belief among Russians that Russians and Ukrainians are one nation connected by language and culture and oriented towards building a 'Russian world' together. Russia cannot rebuild its imperial position on the international stage without Ukraine.

Zbigniew Brzeziński, recognising the geostrategic role of Ukraine, wrote that Ukraine is a new, important field on the Eurasian chessboard. It is a geopolitical pivot, as the existence of an independent Ukrainian state helps to transform Russia itself. Without Ukraine, Russia would cease to be an Eurasian empire[343]. Yuri Temirov also accurately diagnosed Russian imperial ambitions: '...the history of Russian imperialism is an endless conflict between the thirst for greatness and the inability to systematically build its foundations. The French philosopher Alain de Benoit very aptly defined the difference between an empire and a nation: an empire is not a territory but first of all, an idea and a principle. Accordingly, the political order created by the empire is determined not so much by material factors or control over geographical space as by the idea of the empire. The internal weakness of the Russian imperial project is due to the lack of an idea, the principle of empire, which forms an essential emptiness serving as the main source of the aggressive irrational behaviour of Moscow'[344].

The aggressive and irrational behaviour of Moscow, deeply rooted in the Russian mentality for years, is manifested in anti-Ukrainian beliefs and attitudes. It also found its place in Russia's foreign policy towards Ukraine. In the geopolitical strategy of Russia formulated by Aleksandr Dugin in the 1990s, it is stated that the existence of a sovereign Ukraine is a blow to Russia's geopolitical security, and the existence of a unitary Ukraine is unacceptable[345]. This touches on the issue of Ukraine's existence on the international stage and its role and place in the structure of international relations, which is an extremely complex and multifaceted problem that many researchers have already studied. According to Stępniewski, Moldova and Ukraine (as well as indirectly the South Caucasus states) are currently situated between the European Union and the North Atlantic Alliance on one side and an increasingly assertive Russian Federation on the other. In other words, the Eastern neighbouring countries of the EU have become the subject of

[342] V. Vasilenko, *Przyczyna, charakter i cel zbrojnej agresji Rosji przeciwko Ukrainie.* Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe, vol. 3/2017, p. 22.
[343] Z. Brzeziński, *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, Warsaw 1999, p. 46.
[344] Y. Temirow: *Neoimperialnizm, Rosja i zagrożenie pustki*, https://obserwatormiedzynarodowy.pl/2020/08/05/prof-jurij-temirow-neoimperializm-rosja-i-zagrozenie-pustki-analiza/
[345] А. Дугин, *Основы геополитики. Геополитическая декомпозиция Украины*, http://society.polbu.ru/dugin_geopolitics/ch123_all.html [accessed: 19.10.2017]

international rivalry. Taking into account the impact of the international environment on the situation of Eastern European countries, it should be noted that these are mostly actions of the European Union (and indirectly NATO) and Russia, which decisively (especially in recent years: in 2008, Russia's war with Georgia, since 2014, Russia's war with Ukraine) seeks to maintain its sphere of influence in the area of the Commonwealth of Independent States, as well as aims to change the balance of power not only in the European scale but also globally[346]. As Agnieszka Bryc observes, during Vladimir Putin's presidency, 'regaining influence in shaping the international order has become a « fixed idea» of his international activity. It is directly related to the great-power traditions of the Russian state and the imperial nostalgia after the collapse of the USSR. The inclusion of the readiness for political confrontation with the West in Russia's strategy has caused the Ukrainian conflict to mark the end of the post-Cold War period in international relations, during which Russia's cooperative stance towards the West was dominant'[347].

In conclusion, it must be stated that Ukraine, located in the heart of Europe, is a place where the influences of Russia, the USA, and the European Union clash. Still, so far it has not been integrated with Euro-Atlantic security institutions, torn between the east and the west, with many unresolved internal problems for years, it seemed like an easy target for the Kremlin. Therefore, in pursuit of his imperial interests, Vladimir Putin sought to find a way to destroy the autonomy and sovereignty of the Ukrainian state, which is, after all, a part of the international community. Stępniewski and Szabaciuk note that one of the main goals of the geostrategy of the Russian Federation during the time of Vladimir Putin was to rebuild its influence in its peripheries, which was lost due to the collapse of the USSR[348]. Despite more than thirty years having passed since the fall of the USSR, Russia seeks to maintain dominance in the region. It pursues its political goals using various tools, including military force. The Kremlin, fearing the loss of influence, has stood in the way of Ukraine's integration with the West or Euro-Atlantic structures, fought against Ukrainian identity and language, and ultimately provoked separatist movements to weaken Ukrainian state structures and territorial unity. A potential source of threat to the unity of Ukraine was also the large Russian and

[346] T. Stępniewski, *Kryzys Ukrainy a rewizjonizm Rosji na arenie międzynarodowej,* Roczniki Nauk Społecznych, vol. 10 (46), No. 3 – 2018.
[347] A. Bryc, *Putinizm jako doktryna odbudowy imperium*?, [w:] *Rosja. Rozważania imperiologiczne*, p. 95.
[348] T. Stępniewski, A. Szabaciuk, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy,* [in:] *Unia Europejska w turbulentnym świecie, 30 lat trktatu z Maastricht,* Lublin-Warsaw 2022.

Russian-speaking diaspora, which operates in many post-Soviet states, including Ukraine. The concern for Russian-speaking citizens of Ukraine was an argument of the Russian Federation to justify its invasion of Ukraine. Furthermore, Russia has granted itself the right to intervene in neighbouring countries, not only in defence of its citizens and the large Russian diaspora living there (including Russian-speaking individuals who adhere to traditional Russian values), but also in the case of pursuing policies contrary to its interests. Wojnowski notes that 'in the opinion of Vladislav Surkov, a long-time advisor to President Vladimir Putin and the creator of the 'sovereign democracy' doctrine, the Russian Federation can only survive by constantly expanding its borders'. Pursuing an expansionist foreign policy can also effectively reduce any social tensions caused by internal difficulties. According to Surkov, the Russian Federation achieves this by 'projecting chaos' into neighbouring states, allowing it to take actions aimed at consolidating its own society and creating divisions among foreign countries. As an example of the implementation of Surkov's foreign policy, he points to the annexation of the Crimean Peninsula. The integration of the Russian society was successful by causing chaos in the neighbouring country, namely Ukraine. Surkow also emphasises that the negative reaction of the European Union and the United States to Moscow's intervention in Ukraine is supposed to prove that the West is aware that the Russian state has not abandoned its imperial ambitions[349]. Such a radical statement poses a threat to the security of the subregion of Central and Eastern Europe. In its narrative, Russia refers to its historical great power status and a particular conviction of its role in the post-Soviet area, thereby giving itself the right to establish the rules of the game on the international stage using all available methods and tools.

3. Stages of the Crisis in Ukraine

As mentioned above, for many years, during Vladimir Putin's presidency in Russia, Ukraine has been particularly exposed to actions by the Russian Federation questioning its right to independence. During the search for its identity and the formation of its nation, it has been put to the test. The pivotal moment in recent Ukrainian history was the events commonly referred to as the Orange Revolution in the public sphere. Ukrainians taking to the streets in 2004 expressed their disagreement with the falsification of the results of the presidential elections by the then ruling party. The Orange Revolution – as the protests of Ukrainians in Kyiv were called- was a pivotal moment in which Ukrainians clearly expressed their pro-European and

[349] M. Wojnowski, *Geneza, teoria i praktyka rosyjskiej inżynierii przymusowej migracji. Przyczynek do badań nad kryzysem migracyjnym na wschodniej flance NATO,* Przegląd bezpieczeństwa wewnętrznego No. 26, (14), 2022, 27.

pro-democratic views for the first time. And although there was hope for what was happening in Ukraine then, it turned out after years that the pro-democratic demonstrations did not lead to constructive changes in the Ukrainian political scene. Another breakthrough moment was the Euromaidan or Revolution of Dignity in 2013 – social protests during which Ukrainians expressed their opposition to the pro-Russian President Viktor Yanukovych's refusal to sign an association agreement with the European Union. The Eastern Partnership Summit held in Vilnius on 28-29 November 2013 was supposed to open the door to Europe for Ukraine, as it was expected that the result would be the signing of an association agreement. However, this did not happen because Ukraine, under pressure from Russia, gave up this opportunity a few days before the summit. As Jakub Bornio writes, President Yanukovych was afraid that establishing close cooperation with the West would force the democratization of the state and erode his regime[350]. Twice between 2004 and 2014, Ukrainians took to the streets, demanding a more honest and effective government and advocating for a pro-European direction of change.

In late autumn (21 November 2013), grassroots and spontaneous protests appeared on the streets of Lviv and Kyiv as an expression of dissatisfaction due to the non-signing of the association agreement, and thanks to social media, they gained strength and spread throughout the country. They are referred to as the largest social protests since the Orange Revolution. People expressed their dissatisfaction with the government's decision regarding Ukraine's resignation from the pro-European foreign policy course in this way, and the demonstrations were becoming increasingly political in nature. A breakthrough moment was the participation of Berkut in suppressing the protests – on 30 November 2013, in the early morning when special units of the Ukrainian militia tried to pacify the demonstrators. As a result of this intervention, the protests gained strength, and the media around the world circulated dramatic scenes of the clashes that were taking place at the Maidan in Kyiv. As a result of social tensions, changes occurred on the Ukrainian political scene, as a result of which Viktor Yanukovych fled from Kyiv, and power was taken over in February 2014 by the leader of the Batkivshchyna party, Oleksandr Turchynov. It can be argued that overthrowing the pro-Russian president was the first step towards democratizing Ukrainian political life and changing the direction of Ukrainian foreign policy. For the Russian Federation, this meant the loss of its previous influence in Ukraine, and thus a strategic defeat. The authorities in the Kremlin, moreover, questioned the legality of the new government and repeatedly made dismissive remarks about the events in

[350] J. Bornio, *Bezpieczeństwo narodowe Polski w kontekście kryzysu ukraińskiego…* p. 112.

Ukraine. In the new circumstances, Russia was forced to adjust its actions to the new situation, so it began to appeal in its narrative to the need to ensure the protection of Russian-speaking citizens of Ukraine.

Fanning social unrest in eastern Ukraine and the Crimean Peninsula, as well as increasing support for the ousted president Yanukovych, were the first stage of a new Kremlin scenario – destabilising Ukraine and preparing for the annexation of Crimea. Although it may seem that in the 21st century in Europe the annexation of another country's territory is impossible, Russia, with the help of the so-called 'little green men', i.e. soldiers without insignia on their uniforms, annexed Crimea, thus moving on to the next stage of destabilising Ukraine. In the hands of the aggressive policy of the Russian Federation, hybrid actions have become a tool, characterised by the difficulty in assigning responsibility for them. In pursuing its imperial policy, Russia engages in both military actions that fit the definition of classical war and ambiguous, non-obvious actions, actions below the threshold of war, difficult to define. Researchers trying to identify these unspecified actions of Russia on the international stage use the concept of hybrid warfare. Many authors also use this term to describe the first stage of actions in Ukraine, which took place in the spring of 2014. The Dutch general Frank van Kappen unofficially first referred to Russian operations as 'hybrid' on 26 April 2014 when discussing the Russian way of conducting operations in Ukraine. As Marek Pietraś emphasises, the emergence of this relatively new term in scientific and public debate is related to the desire to capture and conceptualise the specificity of contemporary armed conflicts, which eludes the dichotomous division into a state of peace and war (Pietraś, 2015, p. 15). Currently, alongside the classical war, a global hybrid war is being waged between Russia – as a revisionist state attempting to undermine the post-Cold War order and violate the principles of international order – and the defending states. Although it has found a permanent place in scholarly discourse, the concept of hybrid warfare still provokes a lot of controversy. Arsalan Bilal writes that 'hybrid warfare involves a combination of conventional and unconventional military and diversionary instruments' and points out two characteristic features of such warfare: blurring the line between war and peace and ambiguity and difficulty in assigning responsibility[351]. On the other hand, James N. Mattis and Frank Hoffman refer to hybrid warfare as an 'unprecedented synthesis' of this order, and they argue that every country has the right to choose its allies and foreign policy directions independently. Meanwhile, Russia, as well as opponents of aid to

[351] As cited in: A. Bilal, *Wojna hybrydowa – nowe zagrożenia, złożoność i „zaufanie" jako antidotum,* https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2021/11/30/wojna-hybrydowa-nowe-zagrozenia-zlozonosc-i-zaufanie-jako-antidotum/index.html (accessed: 10.11.2023)

Ukraine, appealing to the theory of political realism, often in a vulgarised version, perceive the international order as a power game in which other states are just pawns. Such a framing of the issue is not only dangerous but also contradicts Polish interests defined in the National Security Strategy[352].

4. Internationalization of the Conflict

The full-scale war in Ukraine has made European leaders aware that Ukraine should receive broad political support to maintain its sovereignty and territorial integrity. An independent and self-determining Ukraine is in the interest of the whole of Europe. Researchers note that the conflict in Ukraine has ceased to be solely a matter of Russian-Ukrainian relations, as it fits into the broader context of competition between Russia and the West. As Professor Stanisław Koziej rightly emphasises, in Ukraine, there are actually two wars being fought: a direct armed conflict between Russia and Ukraine, and an indirect proxy war between the West and Russia, in which the West is not directly fighting Russia but is supporting one of the sides. This proxy war is, in fact, one of the elements, one of the practical forms of the second Cold War between Russia and the West, which, in the opinion of numerous experts, has been ongoing since the first Russian-Ukrainian military campaign in 2014 and the annexation of Crimea by Russia. Filip Bryjka notices that in the current tendency of the disappearance of interstate wars, there is often an internationalisation of intrastate conflicts, in which – alongside the directly involved parties in the war actions – the intervention of external entities plays a significant role. However, while the former are parties to the conflict, the intermediaries play the role of suppliers of resources necessary for conducting military operations (e.g. sending their military advisors, providing information about the enemy, weapons, money, and other means of warfare). This effectively allows them to wage war without formally declaring it – while significantly reducing the risk, costs, and international responsibility. Indirect forms of conflict participation have somewhat replaced the phenomenon of war, understood as the state of relations between states. In Ukraine, three different strategic entities operate: Russia, Ukraine, and the West (understood as a collective entity including the USA, NATO, EU, and some partner countries such as Japan and Australia)[353]. Poland and other countries on the eastern flank of NATO in the ongoing war see an opportunity to push Russia out of the European security system, i.e. depriving it of the ability to conduct aggressive actions towards neighbouring countries. The Western countries, on the

[352] Repetowicz W., *„Realizm polityczny" jako środek zarządzania refleksyjnego w globalnej wojnie hybrydowej*", Bezpieczeństwo Narodowe 2023/42, p. 141.
[353] S. Koziej, *Refleksje strategiczne o wojnie rosyjsko-ukraińskiej w 2022 roku,* https://koziej.pl/wp-content/uploads/2022/05/SEW-UW-Ukraina.pdf**,** accessed: 23.01.2023).

other hand, share a tactical goal in their approach to the Russian-Ukrainian war: to compel Russia to engage in negotiations and strengthen Ukraine's negotiating position in the meantime. As Szymon Mitkow points out, Russia's aggression in Ukraine has caused changes in the perception of international security and a shift in the United States' approach to Europe. Once again, the United States have become involved in the issues occurring in Europe, which is associated with the possibility of greater involvement in policies aimed at restraining Russia's politics. The United States has returned to the policy of supporting NATO countries in their efforts to maintain their sovereignty[354].

Maintaining the sovereignty of the Central and Eastern European countries and Ukraine is a necessary condition for preserving the established post-war international order, which is why, according to Zbigniew Brzezinski's concept, Ukraine currently plays the role of a geopolitical pivot in the region. As a Polish-American advisor to US presidents wrote, geopolitical pivots are states whose significance does not stem from their power or ambition but rather from their important geographic location and the potential consequences of their instability for the behaviours of geostrategic players. The country that serves as a geopolitical pivot often results from its geographic location. Sometimes, these countries gain a special role, as they can provide an important player with access to crucial areas or block them[355]. In this case, Ukraine is a defensive shield for the security of the entire European region. The security situation in Europe largely depends on the situation in Ukraine. The region's most unfavourable scenario for stability and security would be a prolonged positional war that could turn into a long-term frozen conflict.

5. Summary

The annexation of Crimea and the conflict in Ukraine have radically changed the security architecture in Europe and confirmed the importance of Ukraine as a key element in ensuring stability and security in the region. At the same time, the discussion on strengthening and improving the European security system has been revitalised in the context of the war in Ukraine. As a result of changes in the international system after the collapse of the USSR, many Eastern European countries found themselves in a 'grey zone' of security, characterised by the inability of states to independently ensure their own security and the uncertainty of the evolution of the regional security system[356]. By joining the North Atlantic Treaty Organization, the

[354] Sz. Mitkow, *Bezpieczeństwo militarne Polski w realich XXI wieku,* Warsaw 2022, p. 31.
[355] Z. Brzeziński, *O Polsce, Europie i świecie 1988-2001*, Warsaw 2002, p. 7.

[356] Malskyy M., *Ukraina w kontekście wybranych systemów bezpieczeństwa europejskiego w okresie konfliktu*

countries of Central and Eastern Europe have resolved the issue of the so-called 'security gap', while Ukraine remains in a grey area of security. As Malskyy observes, the overall assessment of the security environment on the European continent in the context of events in Ukraine and the Russian-Ukrainian conflict points to an international security crisis and a lack of trust in Europe, as well as a tendency to return to the East-West relations of the Cold War era. The threats to international security arising from the annexation of Crimea and the Russian-Ukrainian conflict have contributed to the resumption and intensification of other forms of regional cooperation. The international political crisis surrounding the armed conflict between Russia and Ukraine remains unresolved. Still, the situation also presents certain opportunities and development possibilities for Ukraine at all levels of society: political, economic, social, and cultural.

The Russian-Ukrainian conflict increasingly confirms that Ukraine plays a key role as a geopolitical pivot in the region, and the heroic resistance of Ukrainians against Russian aggression demonstrates Ukraine's growing ability to influence the transformation of the nearest geopolitical space. Ukraine, therefore, has a huge potential to change the geopolitics of the European continent, especially Central and Eastern Europe, by being a force of defence against Russian aggression. Understood as supporting Ukraine in the fight against the enemy, Europe and the USA are increasingly emphasising that the survival of Ukraine and its victory is a victory for the civilisation of the West and democratic values. Neil Melvin, an expert from the British think-tank Royal United Service Institute (RUSI) associated with the Ministry of Defence, believes that: 'The breakthrough moment will be the final end of the fighting in Ukraine. The end of the war is not only about establishing the terms of the Russia-Ukraine relationship but also about a new balance of power in Europe. It will also be a moment when very divergent views are likely to emerge about the future of the continent's security, how to establish a new relationship with Russia and even the very concept of European security,' writes a British expert in one of his analyses. Regardless of the post-war scenarios, it is also worth remembering that in neighbouring Ukraine, there is a million-strong army capable of conducting operations on the battlefield and familiar with the modus operandi of the Russian Federation, so despite having modern equipment, procedures, and ideas, members of the North Atlantic Alliance do not have the most valuable thing – combat experience. Therefore, the

rosyjsko-ukraińskiego, https://journals.umcs.pl/we/article/view/5581, accessed: 10.10.2023.

Eastern flank NATO countries should strive to strengthen the security architecture in this part of Europe through intensive military cooperation, as the functioning of effective, well-prepared, and well-equipped multinational military units will serve the exchange of experiences, promoting the idea of indivisible security, and European co-responsibility for the continent[357]. An example of such cooperation and a platform for exchanging experiences can be the Polish-Lithuanian-Ukrainian Brigade in Lublin, which has been functioning since 2015, and its motto, 'United for peace,' should guide the countries of Europe today.

Streszczenie:

Zniszczenie porządku międzynarodowego przez Federację Rosyjską otwiera nowy rozdział w historii stosunków międzynarodowych i globalnej polityki bezpieczeństwa. Skłania to również do naukowej refleksji nad rolą i znaczeniem Ukrainy w nowych okolicznościach, a także politycznymi i wojskowymi implikacjami wojny dla bezpieczeństwa Polski i regionu. Tematem artykułu jest pokazanie roli Ukrainy w nowej architekturze bezpieczeństwa regionu. Celem jest przedstawienie genezy konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, jego etapów oraz zwrócenie uwagi na problem jego internacjonalizacji. Do przedstawienia wyników badań zastosowano metodę obserwacyjną. Materiał badawczy uzyskano w wyniku analizy dostępnych tekstów źródłowych, aktów prawnych, decyzji politycznych oraz materiałów źródłowych wynikających z porozumień międzynarodowych. Struktura artykułu składa się z pięciu głównych części: wstępu, po którym następuje przedstawienie genezy kryzysu na Ukrainie, jego etapów, w kolejnej części poruszono kwestię internacjonalizacji konfliktu; całość zamyka zakończenie.

Słowa kluczowe:

Bezpieczeństwo Ukrainy, bezpieczeństwo europejskie,

konflikt rosyjsko-ukraiński, geopolityka

Keywords:

Ukrainian security, European security,

Russian-Ukrainian conflict, geopolitics

Bibliografia:

1. Bornio J., Bezpieczeństwo narodowe Polski w kontekście kryzysu ukraińskiego, Warsaw 2019.
2. Bryc A., Putinizm jako doktryna odbudowy imperium?, [in:] Rosja. Rozważania imperiologiczne, p. 95.

[357] M. Malskyy, *Ukraina w kontekście wybranych systemów bezpieczeństwa europejskiego w okresie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*, https://journals.umcs.pl/we/article/view/5581, accessed: 10.10.2023.

3. Brzeziński Z., O Polsce, Europie i świecie 1988-2001, Warsaw 2002.
4. Дугин А., Основы геополитики. Геополитическая декомпозиция Украины, http://society.polbu.ru/dugin_geopolitics/ch123_all.html (accessed: 19.10.2017).
5. Elak L., Uwarunkowania bezpieczeństwa Polski na przełomie XX i XXI wieku, Bezpieczeństwo teoria i praktyka. Warsaw 2020.
6. Jagusiak B., Tuz A., Security of Ukraine and the security of Europe, Studia Wschodnioeuropejskie, No. 15/2021.
7. Kalb M., Imperialna gra, Kraków, 2017.
8. Koziej S., Refleksje strategiczne o wojnie rosyjsko-ukraińskiej w 2022 roku, https://koziej.pl/wp-content/uploads/2022/05/SEW-UW-Ukraina.pdf (accessed: 23.01.2023).
9. Malskyy M., Ukraina w kontekście wybranych systemów bezpieczeństwa europejskiego w okresie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, https://journals.umcs.pl/we/article/view/5581, [accessed: 11.10.2023]
10. Mitkow S., Bezpieczeństwo militarne Polski w realich XXI wieku, Warsaw 2022.
11. Pawłuszko T., Konceptualizacja teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa, dostęp: https://rocznikbezpieczenstwa.pl/ojs/index.php/rbm/about_journal (accessed: 04.10.2023)
12. Pietraś M., Dylematy bezpieczeństwa w postzimnowojennym świecie, Lublin 1994.
13. Pietraś M., Hybrydowość zagrożeń bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej, [w:] Europa Środkowo-Wschodnia w procesie transformacji i integracji, Zamość 2016.
14. Stępniewski T., Kryzys Ukrainy a rewizjonizm Rosji na arenie międzynarodowej, Roczniki Nauk Społecznych, vol. 10 (46), No. 3 – 2018.
15. Stępniewski T., Szabaciuk A.,, Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy, [w:] Unia Europejska w turbulentnym świecie, 30 lat traktatu z Maastricht, Lublin-Warsaw 2022.
16. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego z 12 maja 2020 roku, Warsaw 2020.
17. Temirov Y., Neoimperialnizm Rosja i zagrożeniepustki, https://obserwatormiedzynarodowy.pl/2020/08/05/prof-jurij-temirow-neoimperializm-rosja-i-zagrozenie-pustki-analiza/, (accessed: 12.11.2023)
18. Vasilenko V., Przyczyna, charakter i cel zbrojnej agresji Rosji przeciwko Ukrainie. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe, vol. 3/2017.
19. Wojnowski M., Geneza, teoria i praktyka rosyjskiej inżynierii przymusowej migracji. Przyczynek do badań nad kryzysem migracyjnym na wschodniej flance NATO, Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego, No. 26, (14), 2022.
20. Zyguła A., Międzynarodowe skutki konfliktu na Ukrainie – reakcja społeczności międzynarodowej na wojnę hybrydową we wschodniej Ukrainie, Obronność, „Zeszyty Naukowe" No. 3 (27)/2018, p. 252.
21. Задорожній О, Анексія Криму – міжнародний злочин, Київ 2015 (O. Zadorozhnii, Russian doctrine of international law after the annexation of Crimea: Monograph, Kyiv 2016).

Wawrzyniec Kowalski
Wojskowa Akademia Techniczna
im. Jarosława Dąbrowskiego

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Hybrid air warfare as a means of influencing by contemporary authoritarian Russia – selected legal aspects

There is no doubt that in recent years the concept of the so-called hybrid warfare has been an issue to which much attention has been paid in the doctrine of international law. This concept is analysed in the context of both international armed conflicts and internationalized internal conflicts. A model example of actions falling within the hybrid war scenario is the Ukrainian conflict, as reflected by military actions in Donbas, the annexation of Crimea by Russia or disinformation activities undertaken in cyberspace. According to Katarzyna Grabowska, "[…] behind this concept lies an unspeakable war or actions "below the threshold of war" which, although they have almost all the characteristics of a classically understood war, are not war"[358]. There are many definitions that more or less effectively describe the specific phenomenon of hybrid warfare. In particular, the well-known definition of Frank Hoffman, according to which the hybrid war is characterized by: "[…] the convergence of the physical and psychological, the kinetic and non-kinetic, and combatants and non-combatants. So, too, we see the convergence of military force and the inter-agency community, of states and non-state actors, and of the capabilities they are armed with. Of greatest relevance are the converging modes of war. What once might have been distinct operational types or categorizations among terrorism and conventional, criminal, and irregular warfare have less utility today"[359].

According to Krzysztof Parulski, hybrid warfare is: "a combination of conventional military forces, police forces, irregular rebel operations, cyber attacks, disinformation, psychological influences, economic instability, hostile diplomacy, spreading religious hatred"[360]. According

[358] K. Grabowska, *Próba wyjaśnienia pojęcia i istoty wojen hybrydowych*, "Świat idei i polityki", 2015, vol. 14, p. 259.
[359] F. Hoffman, *Hybrid Warfare and Challenges*, "Joint Force Quaterely" 2009, No 52, p. 34.
[360] K. Parulski, *Legal aspects of hybrid warfare in Ukraine "*Zeszyty naukowe AON" 2016, Issue 4, p. 5. Mirosław Banasik, on the other hand, formulates the view that the notion of hybrid war today combines, inter alia, with terms such as: "[...] the war of the chaos, war without rules, war without the front line, with the multitude of propaganda

to the definition proposed by the National Security Office, the hybrid war is: "a war combining at the same time various possible means and methods of violence, including in particular armed regular and irregular activities, cyberspace operations, and also economic and psychological actions, information campaigns (propaganda), etc."[361] According to Nicu Popescu, hybrid war: "[...] encompasses a set of hostile actions whereby, instead of a classical large-scale military invasion, an attacking power seeks to undermine its opponent through a variety of acts including subversive intelligence operations, sabotage, hacking, and the empowering of proxy insurgent groups. It may also spread disinformation (in target and third countries), exert economic pressure and threaten energy supplies".[362] It is interesting that the definition proposed by the authors of the dictionary of the National Security Bureau correctly points out incomplete identification of potential actions that may be applied in the context of hybrid warfare. It should be noted that some of the researchers with the reserve refer to the desirability of creating still new definitions of hybrid war, *as reflected by* Krzysztof Kubiak's views.[363] Michał Wojnowski, on the other hand, points out that the understanding of the term *hybrid warfare* adopted in the West, which attributes it to numerous activities of Russia, differs from the actual perception of this phenomenon in the Russian military thinking. In his opinion: "[...] the term and concept of hybrid warfare are unknown to Russian military theory and practice", which the researcher explains, among other things, "a distinctive civilizational identity of the Russian state"[364].

The purpose of the paper, however, is not to refer to the phenomenon of hybrid warfare as such. Many studies have been carried out on this issue, both domestically and abroad.[365] The

half-truths and lies, diplomatic and economic pressure [...]." See more: M. Banasik, *How to understand the hybrid war,* „Securitologia" 2015, vol. 1, p. 1.

[361] (Mini)Słownik BBN: Propozycje nowych terminów z dziedziny bezpieczeństwa, https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035,MINISLOWNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html?search=739024379254 (Accessed 19 June 2021)

[362] N. Popescu, *Hybrid tactics: neither new nor only Russian*, „Issue Alert" 2015, Issue 4, p. 1.

[363] K. Kubiak, *Międzynarodowe prawo humanitarne wobec „nowych wojen*", Międzynarodowe prawo humanitarne. Wojna na Ukrainie, Wydawnictwo Akademii Marynarki Wojennej, Gdynia 2016, vol. VII, p. 133 et seq.

[364] D. Wojnowski, *Mit „wojny hybrydowej". Konflikt na terenie państwa ukraińskiego w świetle rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" 2015, Special issue, p. 7.

[365] Among foreign authors about the phenomenon of hybrid war, they wrote, among others: O. Fridman, *The danger of "Russian hybrid warfare*", 2017, https://www.academia.edu/33891009/THE_DANGER_OF_RUSSIAN_HYBRID_WARFARE_ (Accessed 13 June 2021); F. Hoffman, *Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict, Strategic Forum,* Institute for National Strategic Studies, Washington 2009, pp. 1-8; Idem, *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars,* Potomac Institute for Policy Studies, Arlington 2007; J. Vuković, D. Matika, S. Barić, *Hybrid warfare challenges,* „Security and Defence Quarterly" 2016, vol. 12, pp. 118-138.
On the other hand, in Polish literature, among others: P. Ochmann, J. Wojas, *Wojna hybrydowa jako przykład umiędzynarodowionego konfliktu wewnętrznego*, "Studia Prawa Publicznego" 2018, No. 2, pp. 101-121; K. Parulski, op. cit.; M. Marciniak, *Hybrydowa wojna powietrzna* [w:] A. Radomyski, P. Malinowski, D. Michalski

paper is to be rather a contribution to the research on the phenomenon of hybrid air warfare in the context of the possible development of legal mechanisms to combat, on the one hand, and penalize perpetrators using hybrid methods of action in the airspace, on the other hand. The author of the paper identifies hybrid air war as a means of influencing by contemporary authoritarian states. The considerations regarding the relationship between authoritarian regimes and the use of the hybrid war doctrine are systematic. At the same time the author refers in his work to the term of the so-called hybrid air war proposed in the doctrine by Mirosław Marciniak. This paper also seeks to answer the question of whether the system of international humanitarian law for armed conflict is an appropriate means to counteract hybrid air warfare methods. It should be noted that in the doctrine, the vast majority of studies focus on the phenomenon of hybrid warfare, while the legal aspects of the so-called activities below the threshold of war have not yet been analysed.

In a doctrine stresses the vagueness of the concept of hybrid war, its multitude, and the fact that multiple interpretations do not serve to create a complementary definition. Paradoxically, attempts to define the essence and characteristics of hybrid warfare by contemporary concepts, based mainly on the analysis of available contemporary technologies, the binding provisions of international law, as well as socio-cultural issues of today's societies, without taking into account the previous achievements, would result in a shallowing of the current reflections.

It should be remembered that as early as 1832 Carl von Clausewitz wrote: "Finally, the great uncertainty of all data in the war creates a special difficulty, because every action takes place as if in darkness, which at the same time - like the fog or the glow of the moon - gives an exaggerated and bizarre appearance to things"[366]. The quoted fragment from Carl von Clausewitz's fundamental work *On War*, concerns the phenomenon that is now referred to as *the Fog of War* during armed conflicts. Nowadays, one can risk a statement that the state of uncertainty mentioned by Carl von Clausewitz has also a different meaning, namely the state of incomprehension in the legal dimension. At present, in the doctrine of international law, specifically the International Humanitarian Law on Armed Conflicts, one cannot seek a convention to regulate this new phenomenon in any way. You have to make a note that the first

(red.) *Wyzwania i rozwój obrony powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej. Obronność RP XXI wieku*, Dęblin 2018, p. 5 i nast.; L. Elak, Z. Śliwa, *Hybridity – a 'new' method to accomplish dominance*, „Security and Defence Quarterly" 2019, vol. 23, p. 3-22; J. Wiśniewski, *Ukrainian crisis – example of a hybrid war (general lessons)*, „Zeszyty Naukowe" 2015, issue 4, p. 175-187; M. Banasik, op. cit.; D. Smaga, *Russian-ukrainian hybrid war – the analysis of the polish and the american points of view* [w:] D. Janicki, K. Sówka (red.) *Istota i perspektywy bezpieczeństwa w drugiej dekadzie XXI wieku*, Siedlce 2018, p. 67 i nast.

[366] C. von Clausewitz, *O wojnie*, Lublin 1995, p. 100.

time Major William J. Nemeth used the term *hybrid warfare* in his work *Future war and Chechnya: A case for hybrid warfare* only in 2002, although the assumptions of these actions were made earlier[367] This phenomenon was later popularized by researchers such as Frank Hoffman[368] or Ofer Fridman. It is important[369] to emphasize that the doctrine of the hybrid war has developed and improved modern Russia to the greatest extent. It is this state and its conduct at international level that this sinister doctrine is now commonly identified with.

Although it is modern Russia that has developed the doctrine of hybrid warfare to the greatest extent and put its elements into practice in the conflict in eastern Ukraine and in the annexation of the Crimean peninsula, it is legitimate to assume that also other non-liberal states can implement the mechanisms of this doctrine, revealed so far, into their conduct. As Håkan Gunneriusson points out, referring to the experience of the Ukrainian conflict, " The inability of the West to react and stand up for values is on display for every authoritarian regime who cares to watch and Russia offers an alternative"[370]. Observing Russia's behaviour in recent years, there is no doubt that this country sees the use of methods categorized as hybrid warfare as an opportunity to achieve its political goals. With regard to Russia's conduct on the international stage, in particular in Ukraine since 2014, it is worth recalling the position of Władysław Leśnikowski that: "Russia has achieved its political and military objectives with a wide range of hybrid actions"[371]. It seems reasonable to conclude that despite the creation of theoretical foundations for hybrid warfare and hybrid action in democratic countries - in particular in the United States - nowadays these terms should be used to identify the actions of Russia, followed by other authoritarian states, including Belarus.[372] As mentioned, regional powers can also benefit from the hybrid war activities. As Jack Brown is constructing, hybrid war "[...] provide regional powers with a unique ability to insidiously challenge hegemonic or greater powers in such a way that better economizes their own capabilities and strategic

[367] W. J. Nemeth, *Future war and Chechnya: A case for hybrid warfare*, 2002, http://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth.pdf?sequence=1 (Accessed 25 May 2021).
[368] F. Hoffman, *Hybrid Warfare and Challenges*, „Small Wars Journal", 2009, https://smallwarsjournal.com/documents/jfqhoffman.pdf (Accessed 14 May 2021), p. 1-6.
[369] O. Fridman, op. cit.
[370] H. Gunneriusson, *Hybrid warfare: Development, historical context, challenges and interpretations*, "Icono 14-Revista Cientifica de Comunicacion y Tecnologias" 2021, vol. 19, No 1, p. 25.
[371] W. Leśnikowski, *Potęga powietrzna w działaniach hybrydowych*, Toruń 2019, p. 38.
[372] In particular, it is important to recall the controversial actions of the Minsk authorities, which forced a passenger aircraft flying from Athens to Vilnius to land on 23 May this year. Under the pretext of the threat of a terrorist attack, the plane was forced to stop in Minsk, which made it possible to detain the Belarusian oppositionist.

assets"[373]. Among other things, Håkan Gunneriusson's views, according to which contemporary, Erdogan's Turkey benefits from Russian experience, are in favour of the correctness indicated. Turkey can be seen as one of the bystanders be inspired by Russian logic of practice come hybrid warfare. The Turkish regime has weaponized the Syrian conflict versus the European Union in no uncertain terms"[374].

It should be noted that with the spread of the term *hybrid warfare*, it can now also be analysed in other dimensions, such as the dimension of operations at sea, an excellent example of which is the recent events in the Kerch Strait and the Sea of Azov, resulting not only in the takeover of Ukrainian ships by the Russian Federation, but above all in the economic blockade of Ukrainian ports on the Sea of Azov. Nowadays, it seems justified to focus on the issue of airspace activities, rarely discussed in doctrine, called by the author of the paper, hybrid air warfare.

Of course, the possibility to conduct activities in the airspace that could inscribe themselves in scenarios of hybrid methods has already been pointed out, but the doctrine does not distinguish hybrid air warfare as such. The subject, the author interests in, was not taken into account in the report published by RAND Corporation in 2017 entitled *Hybrid Warfare in the Baltics. Threats and Potential Responses*. This document was prepared as part of the work of the RAND Project Air Force.[375] As a counterpoint, it should be noted that the issue of operations in airspace, has been analysed by Luigi del Bene. He wrote, inter alia, that:

"[...] hybrid airspace threats are the threats using modern technologies for espionage, sabotage, data collection, attacks on people or infrastructure or mass media outcomes. In particular, one of the main challenges of hybrid warfare is the potentially malicious use of technologies such as remote-controlled platforms, both in military operations and in peacetime, that are able to play extremely complex scenarios"[376].

[373] J. Brown, *An Alternative War: The Development, Impact, and Legality of Hybrid Warfare Conducted by the Nation State*, "Journal of Global Faultlines", Vol. 5, No. 1-2, p. 58.
[374] H. Gunneriusson, *Hybrid Warfare and Deniability as Understood by the Military*, "Polish Political Science Yearbook" 2019, vol. 48(2), p. 272.
[375] A. Radin, *Hybrid Warfare in the Baltics. Threats and Potential Responses*, Rand Corporation, Santa Monica 2017.
[376] L. del Bene, *Hybrid Impact on the Air Domain*, 2017, https://www.japcc.org/hybrid-impact-on-the-air-domain/ (Accessed: 3 June 2021).

Luigi del Bene, however, does not use the term "airborne hybrid warfare", but uses the term "hybrid activities in the airspace". Attention should also be drawn to the views of Martin Menzel, who points out that although the North Atlantic Treaty uses and distinguishes the term *hybrid air threat*, it does so for two purposes only. First of all, when:

[…] an adversary actor employs the most modern means available (probably as commercial-off-the-shelf). And secondly, in a situation when: the use of this particular technology leads to possible ambiguity in identification and attribution as well as presenting an asymmetric threat difficult do defeat with traditional military air defence assets"[377].

We should also recall the statement made by Bettina Renz and Hanna Smith, who in 2016 drew attention to the repetition of behaviours consistent with the model of hybrid activities in the airspace. According to the authors:

"Other 'hybrid warfare' means include military aircraft flying close to other countries' borders; the purchase of infrastructure in other states and even Russian airstrikes in Syria. Most of these activities were happening already long before the Crimea crisis, but it was the rising prominence of the 'hybrid warfare' concept in the aftermath of the annexation that caused some observers to start seeing a pattern in past and current Russian actions that they did not see before"[378].

For the purposes of the research conducted, the definition of hybrid air warfare was adopted, following Mirosław Marciniak, as:

" [...] a continuum of purposeful violence against targets in and from airspace, involving armed and non-armed conventional and unconventional warfare in violation of the rules of war and the law, the creation of false realities and the massive disinformation impact on international public opinion with the intention of achieving a desired political objective. The essence of hybrid air warfare is, among other things, depriving the decision-maker in the air defence system of situational awareness adequate to the events that have occurred"[379].

[377] M. Menzel, *Countering Hybrid Threats with Air Power? Making True Sense of the 'Hybrid Warfare' Concept*, 2019. https://www.japcc.org/countering-hybrid-threats-with-air-power/ (Accessed 30 May 2021).
[378] B. Renz, H. Smith, *Russia and hybrid warfare – going beyond the label*, "Aleksanteri Papers" 2016, vol. I, p. 11.
[379] M. Marciniak, op. cit., p. 39.

Conceptualizing the concept of hybrid air warfare requires defining the designators constituting the activities described in this way in the airspace. Mirosław Marciniak points to actions constituting the content of hybrid air warfare by listing, among others:

"provocative flights of military aircraft in international airspace, without turned on transponders and a flight plan submitted, often in a combat grouping of strategic bombers, with unrecognized armament, with numerous assistance by jet fighters, dangerous manoeuvres of approaching civilian and military aircraft, overflights of ships with a manoeuvre typical of an air attack, with the use of radio-electronic warfare means incapacitating on-board systems, the use of cruise passenger aircraft to covertly deliver armed landing subunits with the mission of seizing the landing airport at the initial stage of aggression, the demonstrative shooting down of civilian aircraft under the pretext of violating national borders while accusing the crew of carrying out a military mission disguised as a passenger flight, the attack on a cruise plane with the use of specialized anti-aircraft weapons in and out of the combat zone in order to overwhelm commercial air traffic, the use of military exercises for "accidental" attacks on cruise planes in international airspace. This will be facilitated by the proliferation of portable air defence systems, unmanned aerial vehicles and new types of circulating ammunition"[380].

Before presenting the legal challenges concerning the international community and concerning the phenomenon of hybrid air warfare, it is worth quoting two examples of recent events in order to illustrate this issue. Explicitly, they testify to the difficulty of qualifying events occurring in the airspace as events being part of hybrid action scenarios implemented by authoritarian countries.

The situation that took place in mid-July 2016 on the border between Israel and the Syrian Arab Republic may be an example of actions that fit into the models of *air hybrid warfare* discussed here. At that time, according to Israeli sources, an unknown drone - later, as it turned out, belonging to the Russian Federation - violated Israeli airspace. Interestingly, after the drone had been detected by the Israeli air defence system, it was shot at inefficiently with two Patriot missiles. Then, an Israeli fighter fired at a Russian unmanned air-to-air missile system that also missed. The Russian UAV then returned to Syrian airspace. At the same time, it should be noted that unmanned aerial vehicles of Palestinian or Hezbollah groups have hitherto been effectively shot down. This event seems to reflect the essence of hybrid activities in airspace. Perhaps the

[380] M. Marciniak, op. cit., p. 40.

aim was to test the capabilities of Russian unmanned systems[381]. The official narrative published by the Defence News indicated that the drone had violated the airspace of another country as a result of human error[382]. It should be noted that many researchers are still convinced that Russian airspace operations in the Syrian conflict were not hybrid in nature. According to some authors, for example, Sibylle Scheipers, Russian operations in the airspace of the Syrian Arab Republic were not elements of hybrid operations: "Syria was not a 'hybrid', non-linear war in any sense of the term. It was fought mainly by 'traditional' means of air power"[383]. This position appears to be difficult to agree with in the light of the current findings.

Analysing the phenomenon of airborne hybrid warfare, it is easy to fall into the trap of perceiving it only as a tool used by states. As Mirosław Marciniak points out:

"The warlike aspect of territorial benefits, in their current meaning, seems to be rather secondary in airborne hybrid activities (by virtue of the properties of these activities). At this stage, disintegration of the country's airspace security system through destruction of airspace control systems, air force and air defence command systems, disorganization of air traffic, disorientation of political and military authorities, while securing the ability to politically (and forcibly) influence it, seems to be a sufficient target for action"[384].

Therefore, it is worth referring to the recent events in western Syria in order to realize the contemporary functions of the hybrid air warfare.

In order to complement the reasoning, it should be recalled that on the night of January 5-6, 2019, the Russian Federation's air base in Hmeimim and the Russian Naval Port in Tartus were attacked by armed drones sent by terrorists from the Idlib province. The simultaneous raid of thirteen unmanned aerial vehicles was repelled by Russian forces using anti-aircraft defence systems and radio-electronic combat. The industry's Defence24 portal stressed that:

"It was the first ever mass attack of UAVs conducted by terrorists during actual combat operations. [...] It is emphasized that this was the first time that terrorists had organized a

[381] *IAF probe russian drone flew over Golan Heights by mistake*, 2016. https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-iaf-probe-russian-drone-flew-over-golan-heights-by-mistake-1.5421944 (Accessed 6 June 2021).
[382] *Israeli probe backs russian claims of accidential drone border breach*, 2016 https://www.defensenews.com/global/mideast-africa/2016/08/08/israeli-probe-backs-russian-claims-of-accidental-drone-border-breach/ (Accessed 7 June 2021).
[383] S. Scheipers, *Moral forces in war: Clausewitz and hybrid warfare* [w:] B. Renz and H. Smith (red.), *After 'hybrid warfare', what next? – Understanding and responding to contemporary Russia*, Lokakuu 2016, p. 16.
[384] M. Marciniak, op. cit., p. 40.

massive attack of unmanned aerial vehicles sent over a distance of more than 50 km with using modern GPS satellite navigation receivers. What is more, the Russian side stated that the unmanned aerial vehicles used to attack the bases have an even greater range, estimated at about 100 km. The surprise is great, because previously terrorists used unmanned aerial vehicles mainly to recognize - and short-range - short-range aircraft. All the UAVs that attacked Russian bases were small, simple, radio-controlled planes. [...] Additionally, in order for the air raids to be really effective, it was necessary to introduce very precise coordinates of the targets and take into account additional parameters such as: altitude and speed of the flight, direction and speed of the wind, etc. During the research it turned out that on board drones very modern pressure gauges and height control servomotors were used. The components used were therefore from a country with a high level of technology in this field"[385].

The above example shows the risk that not only authoritarian countries but also terrorist groups may resort to the methods of aerial hybrid warfare. It should be noted that in this case the targets of the highly organized attack were extremely heavily guarded military installations. It is difficult to imagine the consequences of such a measure for civilian purposes.

At this point, a number of issues relating to the legal aspects of this hybrid air war should be addressed. Among numerous international conventions on the International Humanitarian Law on Armed Conflicts there is no legal act regulating the rules of conducting operations in the airspace. It should be remembered that the draft Convention on *the Rules of Air War* (the so-called Hague Rules of Air War) of February 19, 1923, drawn up by an international committee of lawyers, did not become binding.[386] Although this document, written in archaic language

[385]*Rosjanie ujawniają szczegóły ataku dronów w Syrii*, 2019. https://www.defence24.pl/rosjanie-ujawniaja-szczegoly-ataku-dronow-w-syrii-analiza (Accessed: 1 June 2021).

[386] Key Article 1 of the aforementioned Convention of 19 February, 1923 provided that: *The rules of air warfare apply to all aircraft, both lighter and heavier than air, regardless of whether they can fly on water or not* Quoted for: M. Flemming, *Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych. Zbiór dokumentów,* Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003, p. 200. It should be noted that the so-called Hague Rules of Aerial Warfare were not the first attempt to codify and standardise the issue of strikes from the air, *vide* the adoption in 1907 of the so-called Declaration on the Launching of Projectiles and Explosives from Balloons. The issue of the formation of international humanitarian law of armed conflicts in the sphere of actions taking place in the airspace in the context of the bombardment of Wieluń in 1939 is discussed more extensively by M. Piątkowski, *Wieluń – 1 IX 1939 r. bombardowanie miasta a międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych, "*Wojskowy Przegląd Prawniczy" 2013, vol. 2, p. 18. Also Idem: *The Rules of The Aerial Warfare and the Forth Hague Convention,* "Polski Przegląd Stosunków Międzynarodowych" 2013, vol. 3, p. 122.

Interestingly, the author emphasizes the fact that Article 25 of the *Rules of Procedure on the laws and customs of land warfare* in the Hague Convention IV is completely inadequate to the reality of modern air warfare. The issue of the aforementioned 1923 Convention and the lack of codification of the rules intended to regulate the actions of armed forces in the airspace is also discussed by Hanke H., *The 1923 Hague Rules of Air Warfare — A contribution to the development of international law protecting civilians from air attack*, "International Review of the Red Cross" 1993, issue 33, p. 12.

from the point of view of today, is a legal act that does not correspond to the realities of contemporary armed conflicts, it highlights the fact that there is now a clear need to draw up, create for signature and finally ratify a new convention that includes in its content the possibilities of modern hybrid warfare in the airspace.

The specific paradox that the researcher encounters when analysing the activities of a hybrid air warfare should be emphasized. While in the case of hybrid warfare, which for the purpose of the considerations here is perversely called classical hybrid warfare, which is de jure and de facto a set of still not fully recognized actions, much less can be said about the already identified actions that can be classified as events falling into the pattern of airborne hybrid warfare analysed by the author. As already mentioned, Krzysztof Parulski's standpoint on the hybrid war has been identified so far, and the researchers have been able to identify a certain set of characteristics that make it possible to create a coherent catalogue of activities that are part of the hybrid activity scheme.[387] The issue of hybrid activities in the airspace is different - in this case it is currently more difficult to determine the hybrid activities mentioned in the first part of this paper, as currently aviation technologies, especially those related to the use of UAVs, are undergoing dynamic development.[388]

Continuing this thread, it is important to raise important questions, which have not yet been formulated in the doctrine of international law in principle. Firstly: how should work be done on the issue of regulating the airspace of hybrid war and who should come up with such an initiative? Secondly, from the point of view of today's countries, is it possible to standardise the phenomenon of airborne hybrid warfare?

Referring to the first question, it should be noted that the problem of hybrid war concerns a growing number of countries in the world, while in the consciousness of the international community there is a growing awareness of the problem of not only hybrid war as such, but also of the air hybrid war, although the last concept is a peculiar *novum*. It will be legitimate to assume that the legislative proposal on this issue should be drafted by United Nations bodies

[387] Krzysztof Parulski emphasizes, among others, that: *Under international humanitarian law of armed conflicts, hybrid warfare is a conflict in which actual events corresponding to the legal status of international and noninternational armed conflicts occur simultaneously, including internal disturbances subject to regulations of national law and international human rights law*. Quoted for: K. Parulski, op. cit., p. 11.

[388] This issue is discussed, among others by: T. Zieliński, *Użycie uzbrojonych bezzałogowych statków powietrznych w kontekście prawa międzynarodowego*, „Obronność. Zeszyty Naukowe" 2017, vol. 3, issue 23, p. 198 et seq. Attention should also be paid to the work of Michel Isherwood *Airpower for Hybrid Warfare*, Mitchell Institute for Airpower Studies, Arlington 2009. The author showed in this work both the challenges generated by the hybrid war for aviation technology and the impact of the development of the technology for activities in the airspace.

and not by regional agreements such as those of the European Union. At this point, the author does not make a surely simple criticism of the effectiveness of the UN Security Council as the body responsible under Article 24 of the UN Charter for the maintenance of international peace and security,[389] however one can risk the claim that it would be futile to look for a more paralysed body of international institutions of a governmental type, which would be more paralysed by internal divisions. As I pointed out earlier, it is also irrelevant that Russia, as an inglorious pioneer in the practical implementation of hybrid activities, is a permanent member of the Security Council. Aurel Sari draws attention to the difficulties generated by the mechanisms of hybrid warfare for the legal system, stressing that the conviction that there is no third state between the state of war and the state of peace, which has existed since Hugo Grocjusz, is no longer valid. The author is cautious about the possibility to develop legal regulations to counteract hybrid threats.

"Legal concepts – points out Aurel Sari - and thresholds are thus central to hybrid threats. The fact that legal thresholds are vulnerable to exploitation underlines one of the enduring dilemmas of international affairs: there is no escaping the fact that international law is a political project that is, moreover, open to manipulation for partisan ends. […] The rules governing warfare are evolving in response to the prevalence of transnational conflicts and the impact of human rights norms, but key elements of the law remain unsettled. States are reluctant to commit themselves to specific legal positions in areas of rapid technological progress, such as the cyber domain and automation, thereby ceding the initiative to other actors"[390].

Unfortunately, looking at the work done so far on this issue, by both the General Assembly and the UN Security Council, it must be concluded that the issue of hybrid threats, although perceived, is not seen as particularly relevant by the United Nations. This is one of the reasons why Ukraine decided in March 2017 to use the so-called Arri formula to familiarize the members of the Security Council with the problem of hybrid warfare.[391]

---

[389] Charter of the United Nations, art. 24. More on the issue of the effectiveness of the UN Security Council in: W. Kowalski, *Środowisko potencjału obronnego Polski – porównanie stosunków międzynarodowych. Aspekt prawa międzynarodowego,* [w:] K. Stańczyk (eds.) *Potencjał obronny Rzeczpospolitej Polskiej*, Warszawa 2019, p. 133 et seq.

[390] A. Sari, *Blurred Lines: Hybrid Threats and the Politics of International Law*, Strategic Analysis, The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, Helsinki 2018, p. 3.

[391] In the conceptual note accompanying the invitation to the meeting, the hybrid war was described as: "[…] the employment of a combination of military, quasi-military and non-military instruments in a synchronized manner tailored to specific vulnerabilities of the target. It cites cyber technologies, interference with political processes, and systematic dissemination of propaganda domestically and internationally, among the means to achieve political objectives". Quoted for: *Arria formula meeting on hybrid wars*, 2017, https://www.whatsinblue.org/2017/03/arria-formula-meeting-on-hybrid-wars.php?page=all&print=true,

It should be noted, however, that the United Nations system includes the International Law Commission, established by General Assembly Resolution 174(II) of 21 October 1947 as a body created by UN Member States, and that the prominent lawyers appointed to that body sit on that body in a personal capacity, which promotes the quality of the international conventions drafted by the Commission. This was reflected *expressis verbis* in the Commission's work on drafts of international agreements of such importance as the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties or the Vienna Convention on Succession of States of 1978. It is interesting that so far no member of the United Nations has proposed to prepare a preliminary draft of a possible international convention by the Commission. As can be presumed, this is not due to a lack of trust in this body on the part of the UN Member States. The reasons for the lack of legislative initiatives are rather due to the fact that countries are still not sufficiently interested in this phenomenon.

With regard to the second question raised, namely whether it is possible to regulate the activities of states using hybrid air warfare methods by means of possible convention regulations, it must be concluded that it is currently appropriate to provide a negative answer to such a question. The law is defenceless in the face of the challenges of modern technology, which is not surprising, *ad exemplum*, the timeliness of the famous Roman legal paremia *Mater semper certa est*, which in our times, as a result of the development of technology is no longer true. It should be emphasized that the law clearly loses the race against technological progress and, what is worse, it does not seem that this situation will improve in the near future. The example of this fact can be international conventions, which in doctrine are included in the so-called Hague law, and which in their regulations do not cover new types of weaponry. In such a way of understanding the problem, it is worth considering what the reasons are.

It will be a truism to say that the law, in its essence, refers to concepts recognized in doctrine and known to the legislator in the normative process. The fundamental problem with airborne hybrid warfare is that states are still struggling to identify detected actions as part of hybrid warfare. We still do not know many of the actions in the air model of hybrid warfare, many of which we are not able to classify correctly. This problem is accurately captured by the definition

(Accessed 15 May 2021). More on the speech of Ukraine's representative at the UN: *Opening remarks by ambasador Volodymyr Yyelchenko at the Arria formula*, 2017, ukraineun.org/en/press-center/181-opening-remarks-by-ambassador-volodymyr-yelchenko-at-the-arria-formula-meeting-of-the-unsc-on-hybrid-wars/, (Accessed 21 May 2021).

proposed by Douglas Cantwell, who pointed out that the main difficulty with hybrid war is the need for state authorities to become aware that one is being subjected to successive stages of hybrid activities. According to Douglas Cantwell, the challenges of hybrid war can be illustrated by the following example. He wrote that: "[…] The best way to boil a frog, as the saying goes, is to slowly heat the frog so that the frog does not realize that it is boiled. If the perpetrators broke into the software of the stove, denied their participation and buried passers-by with false messages before switching on the stove, their actions can be considered as a practical analogy to a hybrid war"[392].

The asynchronicity of the development of international law in comparison with the assumptions of *hybrid air warfare* and the still developing technologies seems not to be in doubt. This view can be seen - although not in the context of the hybrid air war with Tadeusz Zieliński. He stresses that while it is not necessary to adopt a new international agreement on International Humanitarian Law on Armed Conflicts in the case of UAVs of states, issues related to the self-defence of a state against *non-state actors* should be regulated.[393]

The need for international law to positively describe the airborne hybrid warfare cannot be judged solely from the point of view of the pragmatic premises which are judged and determined by the political authorities of individual states. It would be naïve to think that subjecting the activities of the hybrid air warfare to international normativization, as a result of the activities of a narrow group of states, would bring results. It is impossible not to mention that the present times are, on the one hand, a period characterized by extreme legal positivism and the creation of ever new and international agreements intended by their authors to be perfected, and, on the other hand, paradoxically, the erosion of the system of international law is emphasized. The second phenomenon is affected by the immanent feature of this legal system, i.e. the lack of sanctions. Thus, a certain convergence between the lack of air regulation of hybrid war in international law and threats to the security and defence of states seems obvious. This trend is reinforced by the aforementioned inefficiency of the United Nations. Consequently, it may be necessary to consider whether it would not be appropriate to assess the possibility of regulating airborne hybrid warfare, not within the International Humanitarian

[392] D. Cantwell, *Hybrid Warfare: Aggression and Coercion in the Gray Zone*, American Society of International Law, 2017, https://www.asil.org/insights/volume/21/issue/14/hybrid-warfare-aggression-and-coercion-gray-zone (Accessed 20 July 2020).
[393] T. Zieliński, op. cit., p. 211.

Law on Armed Conflicts, but within the International Security Law seen as the principles aimed at guaranteeing and maintaining international security[394].

It should be mentioned that the current lack of definition in international law of both the concept of hybrid air warfare and the term hybrid warfare as such makes a possible response by states subjected to such actions difficult. The ambiguity and indeterminacy of legal terms and the complexity of the activities that make up hybrid air warfare complicate and sometimes prevent countries from countering through customary legal means. There is a clear weakness in democratic legal states, forced to confront authoritarian states. According to Zdzisław Śliwa, Viljar Veebel and Maxime Lebrun:

"Decision-making and freedom to use military and non-military means is easier in the case of authoritarian systems. It is an advantage over democratic nations as non-military options can be exploited based on the decisions of a single authority or the ruling elites in an expedient manner, disregarding popular opinion"[395].

Moreover, the lack of legal regulation in this area is also a specific weapon of the non-liberal countries, especially in the area defined by the term "lawfare"[396]. It is worth mentioning the view of Sascha Bachmann and Andres Mosquer that

"Lawfare is using law as a weapon with the goal of manipulating the law by changing legal paradigms. [...] In the case of the conflict brought by Russia into Ukraine, lawfare plays a relevant part and has its roots in an undefined situation, i.e. the lack of definition of the conflict (whether it constitutes international armed conflict, non-international armed conflict, or civil unrest). This ambiguous situation creates confusion as to the source or paradigm of applicable law and any consequent action to identify and assign legal responsibilities and demand accountability. Consequently, the following can be argued with respect to the limits imposed by international law in regular conflicts"[397].

---

[394] H. Nasu, *The expanded conception of security and international law: challenges to the UN collective security system*, "Amsterdam Law Forum" 2011, VU University Amsterdam, vol. 3, issue 3, p. 15.
[395] Z. Śliwa, V. Veebel, M. Lebrun, *Russian ambitions and hybrid modes of warfare*, "Estonian Journal of Military Studies" 2018, vol. 7, p. 99.
[396] On the perception of this relatively new term in law – see more: K. Kowalczewska, *Lawfare: Inter Arma... Leges Arma?* [in:] Międzynarodowe prawo humanitarne. Ludobójstwo jako zbrodnia międzynarodowa, Gdynia 2014, vol. V, p. 38 et seq.
[397] S. Bachmann, A. M. Mosquera, *Lawfare and hybrid warfare – how Russia is using the law as a weapon,* "Amicus Curiae" 2015, Issue 102, p. 2-3.

Paradoxically, the greatest, and perhaps the only, chance for the phenomenon of hybrid air warfare to be covered by universally binding international law may be for it to be enshrined in legislation aimed at countering terrorism in the broadest sense of the term, as it would appear that both the General Assembly and the Security Council of the United Nations may consent to such action on the part of the permanent members of the Council. This international safety law, among the legal means currently available, seems to be the best way of making airspace safer. Importantly, the term *hybrid air warfare* should be avoided as it is associated exclusively with Russian military doctrine. This is evidenced by the already indicated example of terrorist activity in north-west Syria. This possible extension of some of the activities covered by the *hybrid air warfare* model should be preceded by an emphasis in the international debate on the threats posed by the use of these methods not so much by states as by terrorist organizations.

It should be noted that there is little awareness within the international community of the importance of the threats posed by the use of hybrid methods in airspace by terrorist groups. The aforementioned air attack on Russian military installations in the Syrian Arab Republic was carried out, according to the Russian side, using technologies not available on the civilian market. It is little known that the United Nations' international legal achievement on multilateral international agreements consists of thirteen anti-terrorist conventions. The fact that some of these agreements do not contain a definition of a conventional offence speaks in favour of building on the construction of international anti-terrorism agreements. Such a solution makes it possible to move away from the creation of a pattern of prohibited acts and related problems, as exemplified by the lengthy ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court.

Returning to the issue of the normativization of threats resulting from the use of airborne hybrid warfare methods, the issue of awareness of the international community and its legal and organizational emanation, i.e. the United Nations, concerning the possibility of terrorists using activities attributed to the airborne hybrid warfare model should be highlighted. This awareness obviously exists, which may appear to be a trivial statement, but the issue is not confined solely to the observation of possible future threats, but also of the methods and means at the disposal of terrorist groups. The asymmetry of the threats posed by terrorist activities was stressed by the Secretary-General of the United Nations himself, Kofi Annan, in a speech in connection with the 2001 New York attacks. "We need a new vision of global security for this new period in international relations – a vision that can help bring about a new equilibrium. This new vision must simultaneously respect human rights, confront the asymmetric threat of

terrorism, and draw, as never before, upon the resources and legitimacy of multilateral cooperation"[398].

The variety and detail of the approaches to counter-terrorism in the activities of the United Nations may indeed be impressive, but we must also be aware that certain situational awareness is often gained by UN members only after the tragic events, see the attacks of 11 September 2001. Besides, Ladislav Hofreiter has already pointed out that: "The first and frequent manifestation of asymmetry in the sphere of security is that all identified sectors, subsystems and subareas of security are not assessed with the same seriousness and importance assessed; deliberately or out of ignorance committed by the emergence of differences in system security"[399].

In closing, perversely, it is worth referring to Carl von Clausewitz, who wrote:

"War is therefore an act of violence aimed at bending the enemy to our will. [...] It is accompanied by weak and almost imperceptible limitations, called provisions of International Law, which the violence imposes on itself, but it is not worth talking about them, because they only slightly threaten its possibilities"[400].

One may venture to say that the pessimistic words of Council of Europe Resolution 2217, adopted in 2018, indicating that actors using methods of hybrid action: "... exploit lacunae in the law and the complexity of legal systems, operate across legal boundaries and in under-regulated spaces, exploit legal thresholds, are prepared to commit substantial violations of the law and generate confusion and ambiguity to mask their actions"[401]. On the other hand, it is noteworthy that even the Council of Europe has not escaped a misunderstanding of the complexity of hybrid warfare. In the above-mentioned document, the Parliamentary Assembly stated that:

"Despite the complexity of hybrid war, the Assembly stresses that hybrid adversaries do not operate in a legal vacuum and that relevant domestic and international legal norms, including international human rights law, apply to their actions, although the question of attribution, and

[398] *UN Secretary General statement*, 2002, https://www.un.org/press/en/2002/SGSM8518.doc.htm (Accessed 1 June 2021).
[399] L. Hofreiter, *About security in contemporary World*, "Securitologia" 2015, vol. 1, p. 11.
[400] C. von Clausewitz, *O naturze wojny*, Warszawa 2011, p. 16.
[401] Council of Europe, Resolution no. 2217, Legal challenges related to hybrid war and human rights obligations, 2018, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=24762 (Accessed: 12 June 2021).

hence the accountability of those responsible, may raise difficulties. If, in the context of hybrid war, a State resorts to the use of force against another State, the latter State is allowed to invoke the right to self-defence on the basis of Article 51 of the Charter of the United Nations and norms of international humanitarian law will apply"[402].

Nevertheless, the adoption of this resolution by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe is an expression of understanding for the problem of hybrid war. The examples of airspace activities mentioned in this text seem to indicate clearly that it will be difficult for countries subject to hybrid activities to invoke Article 51 of the United Nations Charter. This difficulty arises, inter alia, from the need to establish the nationality of aircraft infringing the airspace of the other State.

There is therefore no doubt that there is a need both to see the problem of hybrid air war in the legal activity of international organizations and to develop within them the principles of future legal acts regulating this issue. It should be stressed that it is doubtful in the short term whether the international law of the phenomenon, which the author of this paper calls *hybrid air warfare*, should be regulated. Paradoxically, the greatest obstacle to work on a convention prohibition of certain activities in the airspace is the difficulty of creating a concise definition of airborne hybrid activities, due to the unfamiliarity or insufficient identification of activities that may be used by both states - particularly authoritarian states - and terrorist organizations. The difficulties identified in regulating hybrid activities in the airspace are also due to the difficulty to provide a consistent definition of hybrid warfare as such. The action taken within the North Atlantic Treaty to consistently apply the concepts of hybrid activities, however appropriate, still does not appear to be sufficient from the point of view of international law to adopt a convention to regulate this phenomenon in the airspace. Finally, it should be noted that authoritarian countries using methods attributed to hybrid activities, and in particular Russia, will intentionally block all attempts to develop international conventions whose entry into force could limit the effectiveness of hybrid activities undertaken by them in the airspace.

Streszczenie:

Celem artykułu jest ukazanie prawnych uwarunkowań hybrydowej wojny powietrznej. Autor identyfikuje hybrydową wojnę powietrzną jako jeden ze środków oddziaływania na

[402] Ibidem.

płaszczyźnie międzynarodowej niektórych, współczesnych państw autorytarnych, w szczególności zaś Rosji. Artykuł stanowi przyczynek do badań nad tym zjawiskiem, zwłaszcza w kontekście ewentualnych możliwości wypracowania mechanizmów prawnych, umożliwiających z jednej strony zwalczanie, z drugiej zaś – penalizację sprawców posługujących się metodami działań hybrydowych w przestrzeni powietrznej. Jest również próbą odpowiedzi na pytanie, czy system międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych stanowi właściwy środek do przeciwdziałania metodom hybrydowej wojny powietrznej. Autor poddając analizie fenomen hybrydowej wojny powietrznej, scharakteryzował wybrane konwencje międzynarodowe z zakresu Międzynarodowego Prawa Konfliktów Zbrojnych oraz konwencje antyterrorystyczne, jak i ich wpływ na możliwość przeciwdziałania metodom wpisującym się w model hybrydowej wojny powietrznej. W konkluzji autor proponuje objęcie działań wpisujących się w model hybrydowej wojny powietrznej przepisami international security law, nie zaś międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych. W pracy wskazano, że największą szansą na objęcie zjawiska hybrydowej wojny powietrznej przepisami prawa powszechnie obowiązującego na płaszczyźnie międzynarodowej, może być jego wpisanie w akty prawne, których celem jest przeciwdziałanie szeroko rozumianemu terroryzmowi. Wykazano, że na takie działania zarówno na forum Zgromadzenia Ogólnego jak i Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych może być przyzwolenie ze strony stałych członków Rady Bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe:

Autorytaryzm, Rosja, hybrydowa wojna powietrzna, wojna hybrydowa, Clausewitz

Keywords:

Authoritarianism, Russia, hybrid air warfare, hybrid warfare, Clausewitz

Bibliografia:

1. Arria formula meeting on hybrid wars, 2017, https://www.whatsinblue.org/2017/03/arria-formula-meeting-on-hybrid-wars.php?page=all&print=true, (Accessed 15 May 2021).
2. Bachmann S., Mosquera A.M., Lawfare and hybrid warfare – how Russia is using the law as a weapon, ,,Amicus Curiae" 2015, Issue 102.
3. Banasik M., How to understand the hybrid war, ,,Securitologia" 2015, vol. 1.
4. Bene del L., Hybrid Impact on the Air Domain, 2017, https://www.japcc.org/hybrid-impact-on-the-air-domain/ (Accessed: 3 June 2021).
5. Brown J., An Alternative War: The Development, Impact, and Legality of Hybrid Warfare Conducted by the Nation State, ,,Journal of Global Faultlines", Vol. 5, No. 1-2.
6. Cantwell D., Hybrid Warfare: Aggression and Coercion in the Gray Zone, American Society of International Law, 2017, https://www.asil.org/insights/volume/21/issue/14/hybrid-warfare-aggression-and-coercion-gray-zone (Accessed 20 July 2020).
7. Clausewitz C., O naturze wojny, Warszawa 2011.

8. Clausewitz C., O wojnie, Lublin 1995.
9. Council of Europe, Resolution no. 2217, Legal challenges related to hybrid war and human rights obligations, 2018, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=24762 (Accessed: 12 June 2021).
10. Elak L., Śliwa Z., Hybridity – a 'new' method to accomplish dominance, „Security and Defence Quarterly" 2019, vol. 23.
11. Flemming M., Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych. Zbiór dokumentów, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003.
12. Fridman O., The danger of "Russian hybrid warfare", 2017, https://www.academia.edu/33891009/THE_DANGER_OF_RUSSIAN_HYBRID_WARFARE_, (Accessed 13 June 2021).
13. Grabowska K., Próba wyjaśnienia pojęcia i istoty wojen hybrydowych, „Świat idei i polityki", 2015, vol. 14.
14. Gunneriusson H., Hybrid warfare: Development, historical context, challenges and interpretations, „Icono 14-Revista Cientifica de Comunicacion y Tecnologias" 2021, vol. 19, nr 1.
15. Gunneriusson H., Hybrid Warfare and Deniability as Understood by the Military, „Polish Political Science Yearbook" 2019, vol. 48(2).
16. Hanke H., The 1923 Hague Rules of Air Warfare — A contribution to the development of international law protecting civilians from air attack, „International Review of the Red Cross" 1993, issue 33, p. 12.
17. Hofreiter L., About security in contemporary World, „Securitologia" 2015, vol. 1.
18. Hoffman F., Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington 2007.
19. Hoffman F., Hybrid Warfare and Challenges, „Joint Force Quaterely", 2009, nr 52.
20. Hoffman F., Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict, Strategic Forum, Institute for National Strategic Studies, Washington 2009.
21. IAF probe russian drone flew over Golan Heights by mistake, 2016. https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-iaf-probe-russian-drone-flew-over-golan-heights-by-mistake-1.5421944 (Accessed 6 June 2021).
22. Isherwood M., Airpower for Hybrid Warfare, Mitchell Institute for Airpower Studies, Arlington 2009.
23. Israeli probe backs russian claims of accidential drone border breach, 2016, https://www.defensenews.com/global/mideast-africa/2016/08/08/israeli-probe-backs-russian-claims-of-accidental-drone-border-breach/ (Accessed 7 June 2021).
24. Kowalczewska K., Lawfare: Inter Arma... Leges Arma? [w:] Międzynarodowe prawo humanitarne. Ludobójstwo jako zbrodnia międzynarodowa, Gdynia 2014, vol. V.
25. Kowalski W., Środowisko potencjału obronnego Polski – porównanie stosunków międzynarodowych. Aspekt prawa międzynarodowego, [w:] K. Stańczyk (eds.) Potencjał obronny Rzeczpospolitej Polskiej, Warszawa 2019.
26. Kubiak K., Międzynarodowe prawo humanitarne wobec „nowych wojen", Międzynarodowe prawo humanitarne. Wojna na Ukrainie, Wydawnictwo Akademii Marynarki Wojennej, Gdynia 2016, vol. VII.
27. Leśnikowski W., Potęga powietrzna w działaniach hybrydowych, Toruń 2019.

28. Marciniak M., Hybrydowa wojna powietrzna [w:] A. Radomyski, P. Malinowski, D. Michalski (red.) Wyzwania i rozwój obrony powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej. Obronność RP XXI wieku, Dęblin 2018.
29. Menzel M., Countering Hybrid Threats with Air Power? Making True Sense of the 'Hybrid Warfare' Concept, 2019. https://www.japcc.org/countering-hybrid-threats-with-air-power/ (Accessed 30 May 2021).
30. (Mini)Słownik BBN: Propozycje nowych terminów z dziedziny bezpieczeństwa, https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035,MINISLOWNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html?search=739024379254 (Accessed 19 June 2021).
31. Nasu H., The expanded conception of security and international law: challenges to the UN collective security system, „Amsterdam Law Forum" 2011, VU University Amsterdam, vol. 3, issue 3.
32. Nemeth W. J., Future war and Chechnya: A case for hybrid warfare, 2002, http://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth.pdf?sequence=1 (Accessed 25 May 2021).
33. Ochmann P., Wojas J., Wojna hybrydowa jako przykład umiędzynarodowionego konfliktu wewnętrznego, „Studia Prawa Publicznego" 2018, nr 2.
34. Opening remarks by ambasador Volodymyr Yyelchenko at the Arria formula, 2017, ukraineun.org/en/press-center/181-opening-remarks-by-ambassador-volodymyr-yelchenko-at-the-arria-formula-meeting-of-the-unsc-on-hybrid-wars/, (Accessed 21 May 2021).
35. Parulski K., Legal aspects of hybrid warfare in Ukraine, „Zeszyty naukowe AON" 2016, Issue 4.
36. Piątkowski M., 1 Wieluń – 1 IX 1939 r. bombardowanie miasta a międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych, „Wojskowy Przegląd Prawniczy" 2013, vol. 2.
37. Piątkowski M., The Rules of The Aerial Warfare and the Forth Hague Convention, "Polski Przegląd Stosunków Międzynarodowych" 2013, vol. 3.
38. Popescu N., Hybrid tactics: neither new nor only Russian, „Issue Alert" 2015, Issue 4.
39. Radin A., Hybrid Warfare in the Baltics. Threats and Potential Responses, Rand Corporation, Santa Monica 2017.
40. Renz B., Smith H., Russia and hybrid warfare – going beyond the label, „Aleksanteri Papers" 2016, vol. I.
41. Rosjanie ujawniają szczegóły ataku dronów w Syrii, 2019. https://www.defence24.pl/rosjanie-ujawniaja-szczegoly-ataku-dronow-w-syrii-analiza (Accessed: 1 June 2021).
42. Sari A., Blurred Lines: Hybrid Threats and the Politics of International Law, Strategic Analysis, The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, Helsinki 2018.
43. Scheipers S., Moral forces in war: Clausewitz and hybrid warfare [w:] B. Renz and H. Smith (red.), After 'hybrid warfare', what next? – Understanding and responding to contemporary Russia, Lokakuu 2016.

44. Smaga D., Russian-ukrainian hybrid war – the analysis of the polish and the american points of view [w:] D. Janicki, K. Sówka (red.) Istota i perspektywy bezpieczeństwa w drugiej dekadzie XXI wieku, Siedlce 2018.
45. Śliwa Z., Veebel V., Lebrun M., Russian ambitions and hybrid modes of warfare, ,,Estonian Journal of Military Studies" 2018, vol. 7.
46. United Nations, Charter of the United Nations, 1945.
47. UN Secretary General statement, 2002, https://www.un.org/press/en/2002/SGSM8518.doc.htm (Accessed 1 June 2021).
48. Vuković J., Matika D., Barić S., Hybrid warfare challenges, ,,Security and Defence Quarterly" 2016, vol. 12.
49. Wiśniewski J., Ukrainian crisis – example of a hybrid war (general lessons), ,,Zeszyty Naukowe" 2015, issue 4.
50. Wojnowski D., Mit „wojny hybrydowej". Konflikt na terenie państwa ukraińskiego w świetle rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku, ,,Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" 2015, Special issue.
51. Zieliński T., Użycie uzbrojonych bezzałogowych statków powietrznych w kontekście prawa międzynarodowego, ,,Obronność. Zeszyty Naukowe" 2017, vol. 3, issue 23.

Bogusław Jagusiak
Akademia im. Jakuba z Paradyża
w Gorzowie Wielkopolskim

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Wojna Rosji z Ukrainą jako główny czynnik zewnętrzny zagrażający bezpieczeństwu Polski

Wprowadzenie

Pełnoskalowa wojna w Ukrainie rozpoczęła się 24 lutego 2022 roku nad ranem wraz z wkroczeniem wojsk rosyjskich na teren Ukrainy jednocześnie na czterech kierunkach: od północy, północnego wschodu, od wschodu ze strony okupowanego Donbasu oraz od południa. Według Rosji oficjalnym celem tzw. "wojskowej operacji specjalnej" było błyskawiczne pokonanie Ukrainy, zainstalowanie prokremlowskiej władzy przeprowadzenie denazyfikacji i demilitaryzacji terytorium oraz wyeliminowanie rządzących „neonazistów". Rosja celów tych dotąd nie osiągnęła.

W kwietniu 2022 r. wojska rosyjskie zostały wyparte z północy kraju, w tym z obwodu kijowskiego. W jesiennej kontrofensywie Ukraińcy wyzwolili niektóre tereny zajęte na południu i wschodzie kraju, w obwodach charkowskim, chersońskim i mikołajowskim. W czerwcu 2023 roku rozpoczęła się ukraińska kontrofensywa, ale bez znaczących sukcesów. Wojna przybrała charakter walk pozycyjnych, koncentrując się w wybranych punktach w Donbasie, obwodach chersońskim i zaporoskim. Strona rosyjska nasiliła zakres wojny totalnej, wzmagając uderzenia z powietrza na ukraińską infrastrukturę krytyczną, głównie energetyczną, kolejowo-drogową i obiekty użyteczności publicznej. Z kolei stronie ukraińskiej udało się krok po kroku osłabić zdolności wykorzystywania głównej bazy rosyjskiej floty czarnomorskiej na Krymie i wypchnąć ją z akwenu Morza Czarnego. Pojawiły się szanse na odblokowanie tzw. korytarza czarnomorskiego umożliwiającego obsługiwanie dużej części obrotu towarowego Ukrainy z zagranicą (Bendyk, 2024).

W sierpniu 2024 r., kiedy Rosja skupiła się na prowadzeniu intensywnych walk na terenach wschodniej i południowej Ukrainy, Kijów - z zaskoczenia rozpoczął operację wojskową po stronie rosyjskiej w obwodach kurskim i biełogrodzkim. W krótkim czasie zajęto ponad 1,2 tys.

km^2 terytorium obwodu kurskiego. Obecność żołnierza ukraińskiego na terytorium rosyjskim podważyła by jego nienaruszalności. Zmusiła władze obwodowe do ewakuacji dziesiątek tysięcy mieszkańców z regionów przygranicznych i ogłoszenia stanu wyjątkowego. Dotąd Zachód ograniczając ofensywne możliwości Ukrainy uniemożliwiał jej skuteczną obronę. Władze w Kijowie komentując cele swojej operacji zwróciły uwagę na kwestie polityczne i psychologiczne. Przyjmuje się, że celem działań ukraińskich jest również zmuszenie dużych zgrupowań rosyjskich sił na głównych liniach uderzeń - do przegrupowania oraz, że może to być również strategiczny ruch mający na celu wzmocnienie pozycji Ukrainy w przyszłych negocjacjach z Rosją. Zapowiedzi Kijowa wskazują również o możliwościach nakreślenia platform negocjacyjnych. Każdy manewr z udziałem siły zbrojnej posiada wewnętrzną logiką konfrontacji o zaznaczonych wartościach politycznych, służącą wzmacnianiu pozycji przed rozpoczęciem rozmów o przerwaniu walk. Rosja odwołując się do strategii eskalacji działań totalnych, odpowie na operacje ukraińskie nową falą uderzeń rakietowych oraz wysyłaniem na front masowych zgrupowań, w składzie których prawie 30 proc. stanowią żołnierze-poborowi.

Operacja ukraińska na terytorium rosyjskim, obok istotnego znaczenia polityczno-wojskowego i psychologicznego, ma do odegrania dużą rolę w odbudowywaniu morale żołnierza ukraińskiego i nastrojów społecznych w Ukrainie. W czerwcu 2024 r. odnotowano poważny kryzys odporności społecznej, w tym zaufania do kierownictwa państwa i sił zbrojnych, głównych źródeł wewnętrznego potencjału Ukrainy. Należy podkreślić, że potencjał ten wraz z wachlarzem zachodniego wsparcia politycznego, wojskowego i humanitarnego stanowi zasadniczy zasób oporu przed dokonaniem przez Rosję decydującego przełomu.

Uznanie Ukrainy za część europejskiej i euroatlantyckiej geostrategicznej przestrzeni bezpieczeństwa i rozwoju na Szczycie NATO w lipcu 2024 r. oznacza w istocie przegraną Rosji – wszak rozpoczęła agresję wobec Ukrainy w 2014 roku i podjęła pełnowymiarową inwazję w 2022 roku, chcąc uniemożliwić Ukrainie opuszczenie rosyjskiej strefy wpływów. Euroatlantycka przestrzeń geostrategiczna dysponuje zdecydowanie większymi zasobami militarnymi, technologicznymi i materialnymi niż „układ prorosyjski" (Bendyk, 2024). Tym samym materialno-rzeczowy potencjał „układu proukraińskiego" w wojnie na wyczerpanie zasobów jest zdecydowanie większy niż możliwości Rosji. Ukraina zadziwia zdolnościami adaptacyjnymi wykorzystywania zachodniej jakości wsparcia wojskowego, m.in. systemu artylerii rakietowej wysokiej mobilności - M142 High Mobility Artillery Rocket System (HIMARS) czy samolotów wielozadaniowych F-16. Zadziwia także możliwościami własnej produkcji broni, m.in: bojowych dronów wodnych i powietrznych (np. turboodrzutowy dron

manewrowy Palantija) czy pracami nad własnym pociskiem balistycznym. Ukraina ustępuje Rosji możliwościami szybkiego uzupełniania stanów osobowych (wśród walczących pojawili się także więźniowie) wojsk oraz wielkością przeszkolonych zasobów mobilizacyjnych.

Deeskalacja wojny w Ukrainie w krótkim okresie jest mało realna. Zachód nie powinien liczyć na gwałtowną zmianę polityki Rosji. Kreml nigdy nagle nie zrezygnuje z osiągnięcia swoich strategicznych celów – odbudowy strefy wpływów i strefy interesów zarówno na obszarze poradzieckim i wokół niego. Historia Rosji dowodzi, że mogłoby to nastąpić wskutek nadzwyczajnych przełomów polityczno-społecznych w kraju oraz w razie ustąpienia przed siłą zewnętrzną. Takie scenariusze są mało prawdopodobne. W zamian należy się liczyć z dalszym obezwładnianiem i wyczerpywaniem zdolności reaktywnych ukraińskiego systemu obrony powietrznej oraz wzmaganiem przez Rosję terroryzmu transgranicznego, energetycznego i żywnościowego. Kraje UE i NATO obawiają się użycia przez Rosję taktycznej broni jądrowej pod presją widma porażki na polu walki lub groźby jej rozpadu, co oznaczałoby, że kontrola nad ponad 6 tys. rosyjskich głowic jądrowych mogłaby wpaść w ręce terrorystów, np. proislamskich watażków (Rudolf, 2024).

Zawodzą nadzieje Zachodu na skuteczność przyjmowanych sankcji politycznych, dyplomatycznych, a zwłaszcza gospodarczych. Rosja w dalszym ciągu osiąga miliardowe przychody ze sprzedaży ropy naftowej, gazu ziemnego i węgla; rosyjski przemysł wojskowy bez zakłóceń korzysta z łańcuchów dostaw komponentów elektronicznych i wyrobów elektroniki użytkowej (kierunki dostaw: Chiny, Kazachstan, Kirgistan, Uzbekistan). Według fińskiego Centrum Badań nad Energią i Czystym Powietrzem (CREA), Rosja od marca 2022 r. zarobiła na paliwach kopalnych prawie 700 miliardów euro. Osiągane aktywa pozwalają na finansowanie rosnących kosztów wojny, w tym zwiększenia produkcji broni i amunicji, wyposażenia wojskowego oraz regularnego wypłacania żołnierzom wysokiego, jak na warunki rosyjskie, wynagrodzenia za ich udział w wojnie[403].

Zachodnia opinia publiczna oczekuje od swoich liderów perspektywy końca wojny i definicji zwycięstwa Ukrainy. Powtarzane przez przywódców świata zachodniego zapewnienia, że Rosja nie może zwyciężyć oraz że NATO będzie długoterminowo wspierać Ukrainę, tak by

[403] Według mediów rosyjskich w momencie podpisania kontraktu na udział w wojnie wcielony żołnierz otrzymuje 1,9 mln rb (ok. 87 tys. zł), wartość dwuletnich zarobków wykwalifikowanego pracownika. Ponadto większość władz obwodowych stosuje własne programy motywacyjne w zachęcaniu do zawierania kontraktów wojskowych, jednorazowe premie sięgają 100 tys. rb (ok. 5 tys. zł). Rodzina zabitego na wojnie żołnierza otrzymuje zapomogę w kwocie ok. 130 tys. zł.

„mogła wygrać w swej walce o wolność", spotykają się ze zróżnicowanym zrozumieniem. Im dalej od linii frontu tym większa niecierpliwość chociażby wobec pilnego zamrożenia konfliktu. Ukraińcy stali się zakładnikami wyników wyborów demokratycznych w świecie zachodnim. Rezultaty listopadowych 2024 r. wyborów prezydenckich w USA, w zasadniczym stopniu mogą zdecydować o definicji zakończenia wojny i wpłynąć na kształt powojennej architektury bezpieczeństwa w Europie. Prezydent Ukrainy Zełeński 27 sierpnia 2024 r., zapowiedział przedstawienie projektu zakończenia wojny w Ukrainie („planu zwycięstwa"), obejmującego cztery kierunki działań: (1) wojskowy - rozszerzanie kontrolowanego przez Kijów terytorium obwodu kurskiego; (2) prawno-międzynarodowy - wyartykułowanie strategicznego miejsca Ukrainy w przyszłym porządku bezpieczeństwa międzynarodowego (potwierdzenie funkcjonowania w przestrzeni euroatlantyckiej); (3) dyplomatyczny - pakiet działań zmuszających Rosję do zakończenia wojny drogą negocjacji oraz (4) gospodarczy - pełne włączenie do międzynarodowego obrotu handlowego ukraińskich wyrobów produkcyjnych i zasobów surowcowych wraz z wstępnym planem odbudowy.

W obiegu medialnym występują także ponure konsekwencje zakończenia wojny w Ukrainie, w tym scenariusze o jej upadku i podzieleniu, podejmowane przez rosyjskie thinkt tanki powielające tezy polityków kremlowskich i następnie przetwarzane w codziennej propagandzie. Ich integralnym elementem są działania służące wbiciu klina w jedność państw NATO z udziałem antyukraińskich zachowań gabinetu Victora Orana na Węgrzech (Kreml przydzielił mu rolę „konia trojańskiego" w Sojuszu), prorosyjskiej retoryki słowackich populistów, zradykalizowanych zachodnioeuropejskich formacji wyrażających uznanie dla polityki Putina, zwłaszcza niemieckiej AfD, włoskich neofaszystów czy francuskiego Zjednoczenia Narodowego.

Innym scenariuszem jest zamrożenie konfliktu. Takie rozwiązanie znajduje umiarkowane poparcie ze strony rządzącej koalicji (SPD, Zieloni, FDP) w Niemczech oraz wśród Republikanów w USA. W praktyce oznacza to utrzymanie przez Rosję większości terytoriów zdobytych siłą. Najmniej uwagi poświęca się możliwościom udzielenia przez niektóre państwa członkowskie NATO rozszerzonej pomocy Ukrainie, aby odzyskała większość – jeśli nie wszystkie – okupowane terytoria. Polska, Estonia, Litwa, Łotwa i Finlandie to kraje popierające ukraińską odmowę negocjacji z rosyjskim agresorem, przekonując, że nie można oczekiwać od niego dotrzymania jakiegokolwiek porozumienia. Historia wyraźnie wskazuje, że wszelkie zapewnienia bezpieczeństwa udzielone przez stronę rosyjską okazują się bezwartościowe. Zamrożenie frontów dałoby Rosji jedynie czas na przegrupowanie się i ponowne dozbrojenie,

po czym powróciłaby, aby dokończyć dzieło zniszczenia Ukrainy i mogłaby pójść dalej, m.in. na zachód (Hedlund, 2024).

Wariant zamrożonego konfliktu w Ukrainie w żaden sposób nie zredukuje zagrożeń bezpieczeństwa w Europie Północnej i Środkowo-Wschodniej. Natomiast wywierać będzie bezpośredni wpływ na regionalne środowisko bezpieczeństwa, generując hybrydowe kampanie konfrontacji rosyjsko-zachodniej, głównie poprzez niekinetyczną presję i kinetyczną podprogową agresję. (Shultz, 2023). Niekinetyczna presja odbywać się będzie z udziałem: operacji dezinformacyjnych i sabotażu w cyberprzestrzeni, permanentnego szantażu politycznego, kampanii oszczerstw i szpiegostwa, operacji wpływu, terroryzmu migracyjnego, szantażu wojskowego (również związanego z bronią jądrową). Wszystkie te działania mają wspólny mianownik: wywoływanie chaosu i sterowanie pośrednią manipulacją zachowań/reakcji władz państwowych i środowisk społeczno-zawodowych w celu wpływania na procesy poznawcze, oceniające i decyzyjne, tak aby działania wymierzone w docelowy kraj były zgodne z oczekiwaniami strony atakującej. Taki zsynchronizowany wachlarz destrukcyjnych działań celowo-zadaniowych (w czasie i przestrzeni) nazywany jest wojną poznawczą (wojna kognitywna), w której toczy się nieustanny bój o umysły za pomocą dezinformacji, propagandy i socjotechniki. Wojna ta wykorzystuje wirtualną przestrzeń mediów klasycznych i społecznościowych za pomocą setek kanałów i tysięcy postów propagujących zmanipulowane lub nieprawdziwe informacje. Celem jest zasianie wątpliwości, wprowadzenie sprzecznych narracji, spolaryzowanie opinii i wywołanie niepokojów społecznych. Spektakularnym przykładem takich działań była informacja o rzekomej częściowej mobilizacji Polaków, która pojawiła się w maju 2024 r. na stronie Polskiej Agencji Prasowej.

1. Polska obiektem rosyjskiej wojny poznawczej

Rozpoznana skala zagrożeń bezpieczeństwa europejskiego wskutek eskalacji rewindykacyjnych działań Rosji stawia przed wszystkimi państwami Sojuszu Północnoatlantyckiego, a zawłaszcza leżących na jego wschodniej flance, odpowiedzialne zadania rozwijania własnych zdolności potencjałowych: (1) wojskowy – m.in. zwiększanie stanów osobowych sił zbrojnych i przeszkolonych rezerw mobilizacyjnych, wprowadzanie nowoczesnych systemów rozpoznania, zestawów obrony przeciwlotniczej i przeciwrakietowej, bezzałogowych statków powietrznych, systemów walki radioelektronicznej, przeciwdziałania cyberatakom i neutralizowania dezinformacji; (2) gospodarczy – wyróżnienie pozycji zakładów produkujących uzbrojenie, sprzęt i wyposażenie wojskowe, udrożnienie mechanizmów

gromadzenia rezerw, zapasów środków i materiałów związanych z gospodarką wojenną; (3) cywilny - odporność społeczna, ochrona ludności, samoobrona cywilna.

Polska od 22 lutego 2022r jest krajem frontowym, graniczącym z:

- agresorem - Federacją Rosyjską na łącznej długości 232 km granicy (odcinki: lądowy – 210 i morski – 22 km) przyległej do zmilitaryzowanego obwodu królewieckiego (kaliningradzkiego), w którym dyslokowano liczący się potencjał A2/AD (ang. *Anti-Access/Area Denial*) rosyjskich zdolności antydostępowych (w tym broni jądrowej);

- bliskim sojusznikiem agresora – Białorusią. 418 km granica polsko-białoruska od lipca 2021 r. jest wykorzystywana przez białoruskie i rosyjskie służby specjalne do destabilizacji bezpieczeństwa wschodniej granicy Unii Europejskiej (EU) z udziałem „inżynierii przymusowej migracji" (ang. *coercive engineered migration*). Jej celem są inspirowane/zorganizowane działania polegające na atakowaniu przez dowożone grupy migrantów żołnierzy i funkcjonariuszy strzegących państwa polskiego a następnie poddawanie zdarzeń manipulacjom medialnym, aby spowodować polityczne, wojskowe, gospodarcze i inne ustępstwa ze strony państwa docelowego lub grupy takich państw;

- państwem zaatakowanym – Ukrainą. Ponad 535 km granicy przebiega w województwach podkarpackim (239 km) i lubelskim (296 km). Na granicy polsko-ukraińskiej znajdują się ważne przejścia drogowe i kolejowe, w pobliżu których usytuowano huby zajmujące sie dostarczaniem pomocy humanitarnej oraz sprzętu i zaopatrzenia wojskowego.

O roli jaką Polska odgrywa w toczącej się wojnie w Ukrainie świadczą wzmożone działania niemilitarne podejmowane przez stronę rosyjską, w tym prowokacje wojskowe. Wymierzone są w ciągłość funkcjonowania infrastruktury krytycznej: systemy zarządzania i kierowania państwem, energetyka, kolejnictwo, komunikacja społeczna, system kształtowania odporności Polaków. W działaniach tych dominuje zastraszanie, obrazy gotowości Rosji do wojskowej konfrontacji z NATO, w razie konieczności nawet wywołaniem trzeciej wojny światowej. Kreml nie ukrywa, że jego celem jest zniszczenie świata demokracji liberalnej. Wybiera wygodne dla siebie elementy i wykorzystuje strach do budowania własnej narracji z dość przewidywalnym wynikiem: Zachód nie będzie skłonny zaryzykować wojny nuklearnej (Putin

od 2012 r. przygotowuje Rosjan do myślenia w kategoriach „zwycięskiego" ataku nuklearnego). Rosja liczy również, że w grze polegającej na ustawicznym szantażu, to zachodnie demokracje ustąpią przed jej żądaniami. Nie jest zatem zainteresowana negocjacjami i zatrzymywaniem wojny, czeka i wierzy, że w pewnym momencie pomoc Zachodu dla walczącej Ukrainy się skończy, wówczas, kiedy ona padnie rosyjscy żołnierze pójdą dalej (Lichtenstein, 2024).

Do rosyjskiej gry strachem wymierzonym w Polskę dołączyła Białoruś. Kraj ten stał się kluczowym dla Rosji w destabilizacji ładu bezpieczeństwa wschodniej flanki NATO. Im dłużej będzie trwała kampania ukraińska tym bardziej Rosja będzie grała położeniem geostrategicznym Białorusi - jej atutem jest terytorium wciśnięte między NATO a Rosję. Prezydent Aleksandr Łukaszenka doceniając go pod koniec marca 2024 r., podczas inspekcji wojsk w pobliżu granicy litewskiej, groził inwazją na Litwę i Polskę. Na początku maja 2024 r., ogłosił, że Białoruś dołącza do Rosji w przeprowadzaniu kontroli gotowości do rozmieszczenia taktycznej broni jądrowej. Wcześniej pozwolił, aby Białoruś służyła jako poligon przygotowawczy do rosyjskiej inwazji, a białoruskie lotniska używało rosyjskie lotnictwo. Mińsk poparł rosyjską politykę uzbrajania migracji, co wzbudza obawy w Polsce i na Litwie. Ponadto zaopatrzył Rosję w bardzo potrzebne pociski artyleryjskie ze swoich zapasów i służy jako ważny kanał dla rosyjskiego importu towarów objętych sankcjami. Chińskie samoloty transportowe lądują na Białorusi, prawdopodobnie z krytycznymi ładunkami technologii podwójnego zastosowania. Wraz z nasileniem się ukraińskiej kampanii bombardowań (przy użyciu dronów) rosyjskich rafinerii ropy naftowej, Białoruś stała się również ważnym dostawcą benzyny.

W wariancie zamrożonego konfliktu w Ukrainie, Rosja może przeprowadzić sondażowy atak na państwo członkowskie NATO, najprawdopodobniej na jego wschodniej flance. Taka sytuacja mogłaby oznaczać automatyczną integrację Białorusi z rosyjską machiną wojenną, co byłoby wysoce niepożądane dla Polski i Litwy. Dawałoby to Rosji możliwość wyprowadzenia dwutorowych ataków z Białorusi i obwodu królewieckiego z konsekwencjami odcięcia regionu pribałtyki od Polski, a jednocześnie zapewniłby rosyjskim siłom zbrojnym duży obszar przygotowawczy do poważnego ataku. Obecny stan sił NATO na wschodniej flance wskazuje, że są one w niewystarczającym stopniu wyposażone, aby stawić czoła takiemu zagrożeniu. Trwa wyścig z czasem w nadrabianiu zaległości po stronie wojskowej (m.in. przyjmowanie rekordowych budżetów obronnych na 2025 r. w proc. PKB: Polska – 4,7, Estonia – 3,2, Łotwa – 2,6, Litwa – 2,8). Brak natomiast prewencyjnych/odstraszających działań całego NATO

służących zapobiec temu, aby Białoruś stała się poligonem przygotowawczym dla rosyjskiej ofensywy. Pytanie otwarte brzmi: czy NATO jest chętne i zdolne to zrobić?

W scenariuszu, w którym Rosja dozna poważnego niepowodzenia w Ukrainie, Białoruś stanie przed trudnymi wyborami politycznymi. Mogłaby zdecydować się na rozbrat z Rosją, co spowodowałoby przejściowy, poważny spadek gospodarczy i niezadowolenie u dużej części społeczeństwa, korzystającego z bonusów kremlowskich lub szukać sojuszu z Zachodem. W przypadku drugiego wyboru konsekwencją byłaby m.in. redukcja strategicznej roli eksklawy kaliningradzkiej, a wraz z nią zdolności operacyjnych rosyjskiej Floty Bałtyckiej. Jej jedyna pozostała baza znajdowałaby się w Kronsztadzie, poza Sankt Petersburgiem, który może być blokowany przez Finlandię i Estonię. Dostęp NATO do terytorium Białorusi stanowiłby egzystencjalne zagrożenie dla Federacji Rosyjskiej.

Należy podkreślić, że Rosja jest szczególnie wyczulona na punkcie tzw. „strategicznej głębi", polegającej na tworzeniu państw buforowych lub stref wpływów. Celem tej głębi jest utrzymanie potencjalnego frontu wojny jak najdalej od Moskwy i innych kluczowych miast. W mentalności Kremla państwa, w tym Białoruś i Ukraina, są niezbędne do zapewnienia, że NATO nie zbliży się zbytnio do „ruskich ziem" (Kowal, 2022). Z punktu widzenia Moskwy nieliczne historyczne przykłady naruszenia strategicznej głębi – przez Polaków na początku XVII wieku, Francuzów za Napoleona czy w czasie operacji Barbarossa w drugiej wojnie światowej – stanowiły traumatyczne zagrożenia dla suwerenności państwa. Od lat 90. XX wieku strategiczna głębia Rosji nie jest już zabezpieczona wzdłuż prawie wszystkich jej granic lądowych. Trzy państwa bałtyckie są w NATO i UE. Ukraina toczy otwartą wojnę z Rosją, starając się o wejście do NATO i UE, podobnie Mołdawia. Armenia odmawia udziału w rosyjskiej wojnie a Azerbejdżan i byłe republiki Azji Środkowej wykorzystują szansę na uzyskanie całkowitej niezależności od Moskwy. To sprawia, że Kreml może liczyć tylko na Białoruś, stąd pełne wsparcie dla reżimu Łukaszenki, czyniąc go w pełni uzależnionym, jeśli chodzi o utrzymanie władzy oraz uznając go za ważnego partnera w szantażowaniu Zachodu użyciem taktycznej broni jądrowej.

Rosyjska gra atomem jest jednym z punktów, w których NATO, zwłaszcza kraje leżące na jego wschodniej flance, pilnie potrzebuje jasności: czy Rosja poważnie podchodzi do powtarzających się gróźb użycia broni jądrowej? Opcja wykorzystania ograniczonych ataków nuklearnych od dawna jest częścią rosyjskiej doktryny wojskowej. Ale nigdy wcześniej nie była ona tak wprost eksponowana, jak od 2014 r. W czerwcu 2023 roku, kremlowski analityk

Siergiej Karaganow (zwolennik prewencyjnego uderzenia jądrowego na europejskie miasta, w tym Poznań) podkreślił, że jednym z warunków zwycięstwa Rosji nad Zachodem jest permanentne demonstrowanie gotowości do eskalacji zagrożeń. Jeśli zachodnie rządy nie ustąpią, argumentował, Rosja „będzie musiała uderzyć w wiele celów w wielu krajach, aby sprowadzić tych, którzy stracili rozum, do rozsądku". Biorąc pod uwagę, że taka retoryka była skuteczna w promowaniu samoodstraszania wśród mocarstw zachodnich podczas zimnej wojny 1.0, Rosja – jego zdaniem - powinna wprowadzić taką metodę do swojej agendy działań.

Według sondażu rosyjskiego Centrum Lewady z marca 2024 r. prawie jedna trzecia Rosjan uważa, że użycie broni jądrowej może być „uzasadnione" w wojnie z Ukrainą. Granie na zachodnich obawach i celowe podsycanie nieporozumień co do rosyjskich intencji to coś, co Kreml lubi i robi najlepiej. Rosyjskie tajne operacje wpływu w krajach zachodnich z udziałem podsycania strachu bywają szczególnie skuteczne. Nastroje zwątpienia w NATO i UE rozprzestrzeniają się zarówno w niektórych mediach, środowiskach populistycznych, radykalnych stronnictwach prawicowych. Przykładem jest także Polska, m.in. rolniczych akcji protestacyjnych w marcu-czerwcu 2024 r. pojawiły wystąpienia i hasła antyukraińskie i antyunijne, odpowiadające zamówieniom propagandy rosyjskiej.

2. Niekinetyczne operacje hybrydowe w Polsce

Polska, podobnie jak wszystkie kraje na wschodniej flance NATO i UE, stała się obiektem wzmożonej eskalacji ze strony rosyjskich działań hybrydowych. Operacje te są integralnym elementem konfrontacji z udziałem metod umożliwiających fizyczną destrukcję atakowanych obiektów, zastraszanie środowisk społeczno-zawodowych („kłamstwo bronią" w przestrzeni opartej na przemocy i strachu) - poniżej progu otwartej agresji zbrojnej. Jest to ukryte, zakamuflowane użycie tzw. „fałszywej flagi" zasobów bojowych agresora lub lokalnych wspólników w celu przeprowadzenia aktów sabotażu, m.in. podpalenia obiektów, zakłócanie transportu i komunikacji oraz działań terrorystycznych mających na celu wywołanie paniki publicznej, „zmiękczenie" władz kraju docelowego i wymuszenie decyzji pożądanych przez agresora (Szyszkin, 2023). Kinetyczne operacje hybrydowe mogą być prowadzone przez agentów służb specjalnych, najemników wywodzących się z sił specjalnych, grup czy pojedynczych osób należących do prywatnych firm wojskowych lub zrekrutowanych lokalnych przestępców („czarnych i szarych ludzi").

Ataki graniczne połączone z aktami szpiegostwa, coraz intensywniejsze cyberataki, nasilający się sabotaż, pokazują, że Rosja traktuje Polskę i inne kraje graniczne NATO i UE

jako obiekty swojej podprogowej wojny. Kreml liczy, że biorąc pod uwagę brak jednolitego podejścia do tych kwestii w NATO i UE, kraje wschodniej flanki zostaną pozostawione same sobie w próbach reagowania na tego typu agresję. Charakterystyczne akcje hybrydowe przeciw Polsce w latach 2022-2024:

- szpiegostwo – kilkanaście zatrzymań obywateli Polski (Gdańsk, Olsztyn, Białystok, Warszawa, Biała Podlaska, Chełm, Rzeszów, Jasionka, Przemyśl, Medyka) pod zarzutem współpracy ze rosyjskimi służbami specjalnymi, w tym z Głównym Zarządem Wywiadowczym Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej - GRU GSz WS FR (instytucja wywiadu wojskowego kolejno Rosji Radzieckiej, ZSRR, a od 1991 r. Federacji Rosyjskiej);

- inspirowanie kryzysów na wschodniej granicy państwowej, w tym potęgowanie zagrożeń na granicy polsko-białoruskiej w ramach operacji Śluza, prowadzonej od 2021 r. przez białoruskie i rosyjskie służby specjalne z udziałem dowożonych nielegalnych migrantów i ich przerzucanie do Polski (28 maja 2024 r. polski żołnierz pełniący służbę na granicy został śmiertelnie ugodzony nożem przez nielegalnego migranta). Najwięcej nielegalnych przekroczeń odnotowano w 2021 r. – prawie 40 tys. migrantów. W reakcji postępujący stan zagrożenia władze polskie podjęły szereg działań, w tym nadzwyczajne: 2 września 2021 r. wprowadzono stan wyjątkowy w 183 miejscowościach przygranicznych przedłużony do końca czerwca 2022 r.; w czerwcu 2022 r. oddano do użytku zaporę graniczną; w czerwcu 2024 r. wprowadzono strefę buforową z zakazem zbliżania się do granicy.12 lipca 2024 r. przyjęta została ustawa o obronie granic mająca usprawnić działanie wojska, policji i straży granicznej w wypadku zagrożenia bezpieczeństwa państwa;

- prowokacje z udziałem środków wojskowych – naruszenia przestrzeni powietrznej: grudzień 2022 r. prawie 400 km przelot rosyjskiej rakiety manewrującej Ch-55 w polskiej przestrzeni, odnaleziona dopiero w maju 2023 r.; sierpień 2023 r. przelot dwóch bojowych śmigłowców białoruskich (Mi-17 i Mi -24) nad Puszczą Białowieską; 24 marca 2024 r. rosyjska rakieta wleciała w polską przestrzeń powietrzną na wysokości miejscowości Oserdów w województwie lubelskim i przebywała w niej przez 39 sekund;

- zakłócania sygnału Global Positioning System (GPS) – 14 stycznia 2024 r. nad północno-wschodnią Polską i znaczną częścią Morza Bałtyckiego przez rosyjskie

jednostki walki radiolokacyjnej z obwodu królewieckiego; 14 marca 2024 r. Rosjanie zakłócili sygnał GPS samolotu, którym leciał minister obrony Wielkiej Brytanii Grant Shapss; 18 marca 2024 r. nieopodal bazy wojskowej w Mirosławcu rozbił się amerykański dron MQ – 9 Raper, który stracił łączność z operatorem;

- podpalenia zajezdni tramwajów, zbiorników paliwowych, obiektów przemysłowych i handlowych, składowisk odpadów, obiektów użyteczności publicznej – łącznie kilkadziesiąt zdarzeń. Polskim służbom specjalnym udało się kilkunastu sprawców oraz udaremnić kilka zaplanowanych akcji dywersyjnych z zamiarem podpaleń (m.in. fabryki biopaliw koło Wrocławia, centrum farb i tynków w Gdańsku, centrum handlowego w Wólce Kosowskiej k/Warszawy); na terytorium Ukrainy dokonano zatrzymania kilkunastoosobowej grupy związanej z FSB organizującej m.in. podpalenia w Polsce (wyposażona była m.in. w broń i urządzenia do łączności satelitarnej).

Tabela 1. Liczba cyberataków wymierzonych przeciwko państwu polskiemu w latach 2021-2024

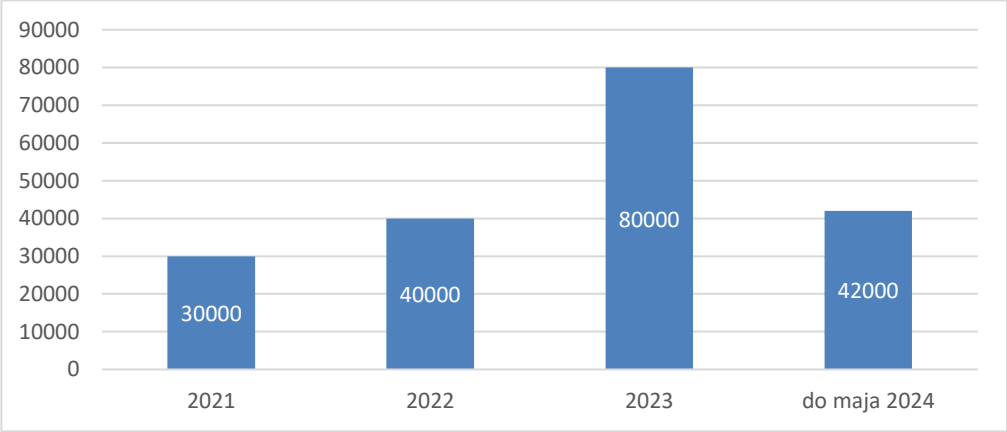

Opracowanie własne na podstawie: Dane NASK, maj 2024 r.

Polska w obliczu postępującej rosyjskiej presji działań niekinetycznych zdecydowała się na uruchomienie zakrojonej, czteroletniej inicjatywy obronnej pod nazwą „Tarcza Wschód" w celu zwiększenia bezpieczeństwa państwa, w tym w strefie przygranicznej z Białorusią i Rosją (obwód królewiecki). Program zakłada rozwijanie stosowanych już antyhybrydowych obron w tym obszarze oraz przygotowanie kraju do odparcia możliwej zbrojnej agresji ze wschodu w bezpośredniej konfrontacji na granicy. „Tarcza Wschód" obejmuje szereg elementów funkcjonalno-strukturalnych: budowanie operacyjnych i taktycznych zdolności związanych z jakością świadomości sytuacyjnej: sieci rozpoznania naziemnego, radioelektronicznego i

powietrznego z dronami oraz zaawansowane systemy identyfikacji, interpretacji (moduły analityczno-projekcyjne i nadzoru wojskowego); programowanie inżynieryjnego rozwoju (zabezpieczenia) obszaru w taki sposób, aby utrudniać możliwy postęp wojsk wroga, ułatwiając jednocześnie manewrowanie siłom własnym; tworzenie warunków do stacjonarnej ochrony żołnierzy i cywilów przed atakami.

Zakłada się możliwość połączenia polskiej inicjatywy „Tarcza Wschód" z podobnymi, realizowanymi przez inne państwa na północno-wschodniej flance NATO. Litwa, Łotwa i Estonia planują rozbudowę Bałtyckiej Linii Obrony a Finlandia zamierza odnowić i dostosować dawne fortyfikacje (z czasów zimnej wojny 1.0) wzdłuż granicy z Rosją. W ten sposób państwa Sojuszu na jego północno-wschodnim skrzydle, poprzez poprawę swoich obronności, mogą skutecznie wzmacniać bezpieczeństwo Zachodu jako całości.

W Polsce w latach 2016-2023 trwała dyskusja o prymacie inwestycji w rozwój tradycyjnych broni, pomniejszając przy tym rolę niekinetycznych hybrydowych działań sieciowych. Naiwnie sądzono, że „rynek wszystko ureguluje", przyjmując PR-owe zapewnienia platform społecznościowych o ich rzekomej aktywności w likwidowaniu prorosyjskich trollerskich kont. W praktyce wywoływana przez Rosję polaryzacja tych platform sprzyjała chaosowi, zwiększając możliwości wpływu agend rosyjskich. Kreml kontynuując taktykę rozmycia granicy między wojną a pokojem, pogłębia niejednoznaczność sytuacji, uniemożliwia przypisanie odpowiedzialności za wrogie działania i utrudnia atakowanemu państwu opracowanie skutecznej odpowiedzi. Stawia na ugrupowania populistyczno-narodowe oraz radykalnie prawicowe i ich z udziałem pogłębia polaryzację społeczeństwa polskiego, podsycając urazy i lęki, na bazie których można wywoływać panikę, konflikty i tworzyć legendy o „zgniłym Zachodzie". Przy czym cel jest ten sam: wywołanie chaosu i konfuzji, aby nikt nie wiedział, gdzie leży prawda - by ktoś, kto szuka informacji, pogubił się i zrezygnował z uczestniczenia w publicznej debacie w ogóle.

W dwubiegunowym, zimnowojennym świecie zagrożenia bezpieczeństwa były w znacznym stopniu dość precyzyjnie identyfikowane i interpretowane. Wraz z końcem zimnej wojny 1.0 miano zagrożenie zastąpiono nieokreślonym i rozproszonym pojęciem ryzyka. Pochodzenie i natura ryzyka mogą być rożne, nikt go nie uosabia, nie daje się łatwo namierzyć. Ryzyko może przybierać postacie totalnej katastrofy, ale trudno mu wprost przypisywać wrogie intencje. Zimna wojna 2.0 powróciła do pojęcia „zagrożenie", jednocześnie używając także

miana ryzyko. Tym samym taksonomia zagrożeń po stronie identyfikacji i interpretacji musi uwzględniać wieloznaczność pojęcia ryzyko i jego nieuchwytny charakter. Jest to bardzo istotne dla rozumienia polityki odstraszania podejmowanej przez NATO i jego *alter pars* – Rosji. Pojęcie „odstraszanie" opiera się na przekonaniu, że mamy przed sobą racjonalnych i kalkulujących przeciwników, którzy obawiają się represji/reakcji w wypadku, kiedy zaatakują pierwsi. W przypadku Rosji: atomowego, wojowniczego imperium lekceważącego normy międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych, trudno doszukiwać się przesłanek dla poszanowania ich egzekucji. Kreml wszedł w rolę awanturniczego awatara, uznającego tylko siłę. Samowładztwo i jednomyślność stanowią o treści rosyjskiego życia a jedyną obroną jest zbrojna ekspansja. Zachód musi uznać, że w relacjach z Rosją nie można wrócić do poprzedniego *status quo ante bellum* oraz że pełnym fiaskiem zakończyła się polityka „Wandel durch Handel" („Zmiana przez handel"). Zamiast oczekiwanej zmiany Rosja wymierzyła w Zachód swoją tradycjonalistyczno-szowinistyczną ideologię państwową.

Podsumowanie

Polskie społeczeństwo potrzebuje systematycznej kampanii informacyjnej o zagrożeniach z strony imperialnej Rosji, pomoże to uodpornić się na płynącą dezinformację. Zachowania imperialne Rosji są jej przeznaczeniem, co cały świat Zachodni dopiero od 2014 r. bardzo wolno przyjmuje do wiadomości. Dość często pomijana jest istota rosyjskiego „przebudzenia" zawierająca złowieszczą misję odbudowywania potencjału historycznego i geopolitycznego - „zbierania ruskich ziem" oraz z przybierania szat „katechonema" powstrzymującego wyimaginowane zło (siły diabła), czyli homogeniczną, globalną/kosmopolityczną masę z jej hybrydowymi formami życia (Dugin, 2023). Klęska reform demokratycznych w latach 90. XX wieku wywołała u Rosjan obcość wobec globalizmu i koncepcji indywidualistycznych oraz konieczność poparcia konserwatywnej i suwerenistycznej polityki Putina. Renesans genu rosyjskiej zaczepności militarnej odczuła najpierw Czeczenia, po niej Gruzja i od 2014 r. – Ukraina. Brak reakcji ze strony Zachodu podważył jego zdolności odstraszania (Fukuyama, 2022).

Wojna w Ukrainie zwraca uwagę na kwestie mobilności wojskowej, zdolności adaptacyjnych wykorzystywania nowoczesnego uzbrojenia zachodniego, dostosowania gospodarki i zadań administracyjno-komunalnych do funkcjonowania w warunkach wojny, a przede wszystkim na rozwiązania systemowe kształtowania odporności społecznej, przeciwdziałania akcjom sabotażowym i prowokacjom, ochrony ludności cywilnej i bieżącej

aprowizacji. Rosyjska strategia uderzeń pancerno-zmechanizowanych oraz akcje desantowe i lotnicze okazały się mało skuteczne w konfrontacji z rozproszonymi formacjami ukraińskimi, które w krytycznych momentach nie potrzebowały centralnego kierowania i dowodzenia.

Równie cenne są doświadczenia związane ze sprawnością struktur samorządowych i formowanej od 2014 r., kulturze samoorganizacji z samoobroną terenową włącznie. Rosjanom nie udało się opanować większości terenów, które formalnie zajęli. Ukraińcy błyskawicznie odzyskiwali nad nimi realną kontrolę. Ukraińska demokracja, która szwankowała na poziomie centralnym zdaje najtrudniejszy egzamin w terenie. Słabość państwa wysuwana przez Kreml do kwestionowania praw Ukrainy do samostanowienia okazała się mniej ważna niż siła społeczeństwa, która obnażyła niewydolność rosyjskiego. Posiada to duże znaczenie, chociażby dla kształtowania kultury politycznej w Ukrainie i bez wątpienia dla ukraińskiej tożsamości, w tym redukcji emocji wokół etnocentryzmu, który towarzyszy każdej wojnie.

Rosja posiada ustrój agresywny, nacjonalistyczny i imperialistyczny, tak samo nieliczący się z prawem międzynarodowym, ani nieszanujący podstawowych praw ludzkich. Z punktu widzenia światowego, a przede wszystkim bezpieczeństwa Polski, państwo to stanowi ponownie, jak od kilkuset lat, zagrożenie. Kreml, oprócz jawnej agresji dokonanej wobec Ukrainy, prowadzi na terenie Polski i Europy szeroko zakrojoną wojnę hybrydową, której celem jest skłócenie Polaków i skłócenie krajów Unii Europejskiej.

Streszczenie:

Deeskalacja wojny w Ukrainie w krótkim okresie jest mało realna. Zachód nie powinien liczyć na gwałtowną zmianę polityki Rosji. Kreml nigdy nagle nie zrezygnuje z osiągnięcia swoich strategicznych celów – odbudowy strefy wpływów i strefy interesów zarówno na obszarze poradzieckim i wokół niego. Historia Rosji dowodzi, że mogłoby to nastąpić wskutek nadzwyczajnych przełomów polityczno-społecznych w kraju oraz w razie ustąpienia przed siłą zewnętrzną. Takie scenariusze są mało prawdopodobne. W zamian należy się liczyć z dalszym obezwładnianiem i wyczerpywaniem zdolności reaktywnych ukraińskiego systemu obrony powietrznej oraz wzmaganiem przez Rosję terroryzmu transgranicznego, energetycznego i żywnościowego. Niekinetyczna presja odbywać się będzie z udziałem: operacji dezinformacyjnych i sabotażu w cyberprzestrzeni, permanentnego szantażu politycznego, kampanii oszczerstw i szpiegostwa, operacji wpływu, terroryzmu migracyjnego, szantażu wojskowego (również związanego z bronią jądrową). Wszystkie te działania mają wspólny mianownik: wywoływanie chaosu i sterowanie pośrednią manipulacją zachowań/reakcji władz państwowych i środowisk społeczno-zawodowych w celu wpływania na procesy poznawcze, oceniające i decyzyjne, tak aby działania wymierzone w docelowy kraj były zgodne z

oczekiwaniami strony atakującej. Taki zsynchronizowany wachlarz destrukcyjnych działań celowo-zadaniowych (w czasie i przestrzeni) nazywany jest wojną poznawczą (wojna kognitywna), w której toczy się nieustanny bój o umysły za pomocą dezinformacji, propagandy i socjotechniki. Wojna ta wykorzystuje wirtualną przestrzeń mediów klasycznych i społecznościowych za pomocą setek kanałów i tysięcy postów propagujących zmanipulowane lub nieprawdziwe informacje.

Słowa kluczowe:

Bezpieczeństwo, dezinformacja, niekinetyczne działania hybrydowe,

wojna poznawcza, zagrożenia

Keywords:

Security, disinformation, non-kinetic hybrid operations, cognitive warfare, threats

Bibliografia:

1. Bendyk E., Ukraina. Realia i nadzieja, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2024, https://www.batory.org.pl (dostęp: 27.08. 2024).
2. Bendyk E., Ukraina. Wiele frontów wojny, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2024, https://www.batory.org.pl (dostęp: 27.08. 2024).
3. Conflict with Ukraine: October 2023, https://www.levada.ru (dostęp: 26.08. 2024).
4. Dugin A., Manifest Wielkiego Przebudzenia i pisma z czasu wojny, Biblioteczka Myśli Pol-skiej, Warszawa 2022.
5. Fukuyama F., One single Day. That`s All it Took for the World to Look Away From US, “The New York Times, 9 stycznia 2022.
6. Hedlund S., Belarus walk a tightrope with Russia, Geopolitical Intelligence Services, 20.06.2024, https://www.gisreportsonline.com (dostęp: 28.08.2024).
7. Hedlund S., Prospects for a partitioning of Ukraine, Geopolitical Intelligence Services, 12.05.2024, htpps:///www. gisreportsonline.com (dostęp: 26.08.2024).
8. Kowal P., Putin jest samotny. Rosja, Geopolitical Intelligence Services, 21.11.2022, https://www.gisreportsonline.com. (dostęp: 21.08.2024).
9. Koziej S., Central Europe asks NATO to help defend the eastern flank from Russia, Geopo-litical Intelligence Services, 22.06.2024, htpps:///www. gisreportsonline.com (dostęp: 28.08.2024).
10. Lichtenstein of M., A disastrous pattern Western foreign policy, Geopolitical Intelligence Services, 06.06.2024, htpps:///www. gisreportsonline.com (dostęp: 28.08.2024).
11. Makowiec P., Cyberataki na polskie firmy, 9 lipca 2024 r., www.cyberdance24pl (dostęp: 20.08.2024).
12. Od początku 2024 roku wykryto ponad 30 tys. cyberataków, 20 kwietnia 2024 r., www.nasl.pl (dostęp: 23.08.2024).
13. Rudolf G.A., Beyond Putin: Russia against Europe, Geopolitical Intelligence Services 26.04.2024, htpps:///www.gisreportsonline.com (dostęp: 25.08.2024).

14. Szyszkin M., Pokój czy wojna? Rosja i Zachód – zbliżenie, Wyd. Noir Sur Blanc, Warszawa 2022.

Waldemar Kaak
Akademia im. Jakuba z Paradyża
w Gorzowie Wielkopolskim
Karolina Cedro
Akademia im. Jakuba z Paradyża
w Gorzowie Wielkopolskim

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Zmiany w procedurach uzyskania pobytu w Polsce po agresji Rosji na Ukrainę – szansa czy wyzwanie?

Wstęp

Na wstępie należy zaznaczyć, że w ostatnim czasie trzy zjawiska determinowały zmianę sytuacji obcokrajowców (ale i nie tylko) w Polsce a były to: wybuch pandemii Covid-19 (2019-2023 r.); kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej (od 2021 r.) oraz wybuch wojny w Ukrainie (od 2022 r.). Jak w prawie każdej dziedzinie życia wymagało to zmian w dostosowaniu funkcjonowania państwa do nowych wyzwań i zagrożeń. Pomimo ogólnych rozwiązań w kwestii pobytu obcokrajowców, które to reguluje *ustawa z 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach*[404], presja migracyjna i wspomniane wydarzenia wymusiły nie tylko na Polsce ale również na pozostałych państwach członkowskich wprowadzenia szeregu rozwiązań w kwestiach migracyjnych. W niniejszej artykule zostaną omówione generalnie zmiany w Polsce, do których zaliczyć można: wprowadzenie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym tego państwa; możliwość nadania numerów PESEL wraz z statusem UKR; umożliwienie szybszej rejestracji pracowników z Ukrainy poprzez wdrożenie Powiadomień o Powierzeniu Wykonywania Pracy cudzoziemcowi; możliwość rejestracji i zakładania firm w CEIDG czy kwestie zmian dotyczące wydawania wiz.

Uzyskanie pobytu w Polsce przez cudzoziemca

Kwestią kluczową jest omówienie jakie ogólne możliwości uzyskania pobytu w Polsce ma cudzoziemiec. Może on w pierwszej kolejności złożyć wniosek o udzielenie zezwolenia cudzoziemcowi na: pobyt czasowy (cudzoziemiec otrzymuje takie zezwolenie do 3 lat ale

[404] *Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach* (Dz.U.2023.0.519 t.j.).

jednym z warunków jest jego chęć pobyt w Polsce powyżej 3 miesięcy, ale nie musi tyle przebywać na terytorium RP przed złożeniem wniosku); pobyt stały (udzielany bezterminowo i zależny od okoliczności na jakie składa cudzoziemiec wnioskując o takie zezwolenie) czy pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej (również udzielany bezterminowo ale jednym z warunków jest jego legalny i nieprzerwany pobyt w Polsce, 5 lat bezpośrednio przed złożeniem wniosku). Wszelkie przedstawione powyżej formy pobytu cudzoziemiec uzyskuje w Urzędzie Wojewódzkim. Obcokrajowiec w Polsce może starać się także o pobyt humanitarny, po który zgłasza się do jednostki Straży Granicznej albo ma możliwość uzyskania azylu, statusu uchodźcy które, to nadawane są za pośrednictwem Straży Granicznej poprzez Szefa Urzędu ds. Cudzoziemców[405]. Generalnie zasady dotyczące pobytu cudzoziemców w Polsce określa *ustawa o cudzoziemcach* i tak mogą oni przebywać na podstawie paszportu biometrycznego 90 dni w okresie 180 dni na terytorium państw członkowskim lub jeżeli nie posiadają takich uprawnień to znaczy jest to kraj wizowy, ich obowiązkiem jest posiadanie stosownej wizy.

Udogodnienia dla cudzoziemców w związku z wprowadzeniem ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa

Uzyskanie pobytu przez cudzoziemca w Polsce po 24.02.2022 r. czyli po agresji Rosji na Ukrainę zmieniło zasadniczo kwestie pobytu – obywateli Ukrainy ale także tych osób, które zostały ewakuowane z terytorium Ukrainy, to znaczy tych którzy uciekali przed wojną w tym kraju. W związku z konfliktem zbrojnym na terytorium Ukrainy decyzja wykonawcza Rada Unii Europejskiej wprowadziła terminy rozpatrywania spraw przez urzędy, najpierw zostały one przedłużone do 04.03.2024 r. i kolejno do 04.03.2025 r[406]. Polska realizuje zapisy tej dyrektywy poprzez: *Ustawę z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa*[407] wraz z wprowadzonymi zmianami, ostatnia opublikowana 21.02.2024 r. w Dzienniku Ustaw RP: *Ustawa z dnia 9 lutego 2024 r. o zmianie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz*

[405] *Warunki wjazdu i pobytu cudzoziemców w Polsce,* https://www.gov.pl/web/mswia/warunki-wjazdu-i-pobytu-cudzoziemcow-w-polsce, [dostęp: 01.12.2023 r.].
[406] *Przedłużenie obowiązywania zaświadczeń o objęciu ochroną czasową do 4 marca 2025 r.,* 18.01.2024 r., https://www.gov.pl/web/ochrona/przedluzenie-obowiazywania-zaswiadczen-o-objeciu-ochrona-czasowa-do-4-marca-2025-r, [dostęp: 12.02.2024 r.].
[407] *Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państw,* (Dz.U. 2022 poz. 583 ze zm.).

ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych[408]. Do najważniejszych zmian po wprowadzeniu wyżej wymienionej *ustawy* należy zaliczyć: możliwość nadania numeru PESEL wraz z nadaniem statusu UKR co jest jednoznaczne z uzyskaniem ochrony czasowej dla takiego cudzoziemca (ze względu na skalę napływu uchodźców z Ukrainy wprowadzono nowe rozwiązanie - Szef Urzędu ds. Cudzoziemców wydaje zaświadczenia o objęciu ochroną czasową); 12.03.2022 r. wszedł w życie art. 22 wyżej wymienionej *ustawy pomocowej,* który umożliwia wykonywanie pracy przez obywateli Ukrainy, przez tak zwane POW – Powiadomienia o Powierzeniu Wykonywania Pracy takiemu obywatelowi (zmiana ta umożliwia szybszą rejestrację dla pracodawców, nowych pracowników – obywateli Ukrainy); 15.04.2022 r. w kwestii Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej do 30.06.2024 r. nie stosuje się art. 142 ust. 1 pkt 3 ustawy o cudzoziemcach (dotyczy to wszystkich obywateli Ukrainy), tacy cudzoziemcy mają możliwość bez przeciwskazań dokonać wpisu do CEiDG i rozpocząć jednoosobową działalność gospodarczą; kolejno umożliwiono kierowcom o obywatelstwie ukraińskim z numerem PESEL i statusem UKR, składanie wniosków o pobyt czasowy (umożliwienie takiej szybkiej procedury ze względu na, istotny dla rynku transport międzynarodowy – a także w kwestii wydawania wiz głównie dla obywateli Ukrainy); 28.01.2023 r. wszedł w życie art. 42a wyżej wymienionej ustawy pomocowej, na mocy którego obywatele Ukrainy nawet jeżeli nie spełniają wymagań do uzyskania zezwolenia na pobyt zgodnie *z ustawą o cudzoziemcach* otrzymują zezwolenie wydawane na rok; 01.04.2023 r. obywatele Ukrainy z numerem PESEL i statusem UKR mogą składać wnioski na: pobyt czasowy i pracę; pobyt czasowy w celu wykonywania pracy w zawodzie wymagającym wysokich kwalifikacji; pobyt czasowy w celu prowadzenia działalności gospodarczej. Podsumowując kwestie związane z możliwościami jakie daje obywatelom Ukrainy z nadanym numerem PESEL oraz z statusem UKR: ochronę czasową wraz z możliwością złożenia wniosku o pobyt czasowy i pracę, wysokie kwalifikacje i prowadzenie działalności gospodarczej; świadczenia socjalne i opieka medyczna; szybką rejestrację online w Powiatowych Urzędach Pracy, poprzez POW (czyli, szybki dostęp do rynku pracy dla obywateli Ukrainy) oraz szybką rejestrację firm w CEIDG. Oprócz zmian w kwestii przepisów przy Urzędach Wojewódzkich powstały oprócz punktów recepcyjnych

[408] *Ustawa z dnia 9 lutego 2024 r. o zmianie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych* (Dz.U. 2024 poz. 232).

również punkty pomocy dla uciekających przed wojną, które stanowią źródło informacji i pomocy dla tych cudzoziemców.

Inne zmiany w związku z wojną hybrydową na granicy polsko-białoruskiej oraz w związku z konfliktem zbrojnym w Ukrainie

W związku z trwającym na granicy polsko-białoruskiej kryzysie migracyjnym należy omówić także inne zmiany w kontekście pobytu cudzoziemców w Polsce a w szczególności obywateli Białorusi czy ponownie Ukrainy. W tym przypadku zmianą są Karty Polaka, które wydawane są od sierpnia 2022 r. dla ob. Ukrainy i Białorusi na terenie Polski. Dotychczas wydawane były przede wszystkim w konsulatach oraz w przypadku obywateli Białorusi w województwie podlaskim i lubelskim. W kwestii udogodnień dla obywateli Białorusi umożliwiono dzięki wizom humanitarnym złożenie wniosku o pobyt czasowy ze względów humanitarnych. Wobec powyższego takiemu obywatelowi Białorusi automatycznie jest udzielane zezwolenie na pobyt czasowy, gdyż nie zachodzą negatywne przesłanki do odmowy udzielenia zezwolenia takiemu cudzoziemcowi. Konkludując obecnie po zmianach wprowadzonych w Polsce, pobyty humanitarne są rozpatrywane bez wymogów a dokumenty takie jak na przykład karty pobytu humanitarne dla obywateli Białorusi są wydawane im za darmo[409]. Dodatkowo obywatele Białorusi mogą uzyskać polski dokument podróży przez sam fakt posiadania obywatelstwa białoruskiego i przy braku własnego białoruskiego dokumentu podróży – co istotne nie ma znaczenia czy dokument białoruski został utracony, czy też upłynęła jego ważność.

Przedstawienie danych statystycznych z Lubuskiego Urzędu Wojewódzkiego, Urzędu Miasta oraz Powiatowego Urzędu Pracy w Gorzowie Wielkopolskim

Bazując na podstawie zgromadzonych danych statystycznych tylko miasta Gorzowa Wielkopolskiego można zauważyć parę trendów, w kwestii zmian jakie wprowadzono w kontekście pobytu cudzoziemców w Polsce, między innymi po agresji Rosji na Ukrainę. Miasto Gorzów Wielkopolski ma prawie 110 tys. mieszkańców mimo to, przedstawione dane statystyczne zgromadzone w współpracy z Lubuskim Urzędem Wojewódzkim, Urzędem Miasta i Powiatowym Urzędem Pracy w Gorzowie Wielkopolskim stanowią ciekawy asumpt do badań w innych miastach czy nawet w skali całego kraju. Zgromadzone i udostępnione dane

[409] *Przedłużenie obowiązywania ułatwień dla obywateli Białorusi dotyczących wydawania polskich dokumentów podróży dla cudzoziemca [PL/BY],* 29.12.2023 r.,https://www.gov.pl/web/udsc/ulatwienia-dla-obywateli-bialorusi-dotyczace-wydawania-polskich-dokumentow-podrozy-dla-cudzoziemca, [dostęp: 02.02.2024 r.].

z Lubuskiego Urzędu Wojewódzkiego obejmują okres od 01.01.2020 r. do 30.11.2023 r., natomiast z Urzędu Miasta w Gorzowie Wlkp. od 24.02.2022 r. do 27.11.2023 r. a z Powiatowego Urzędu Pracy w Gorzowie Wlkp. od 24.02.2022 r. do 30.11.2023 r.

Wykres 1. Numery PESEL wraz z statusem UKR

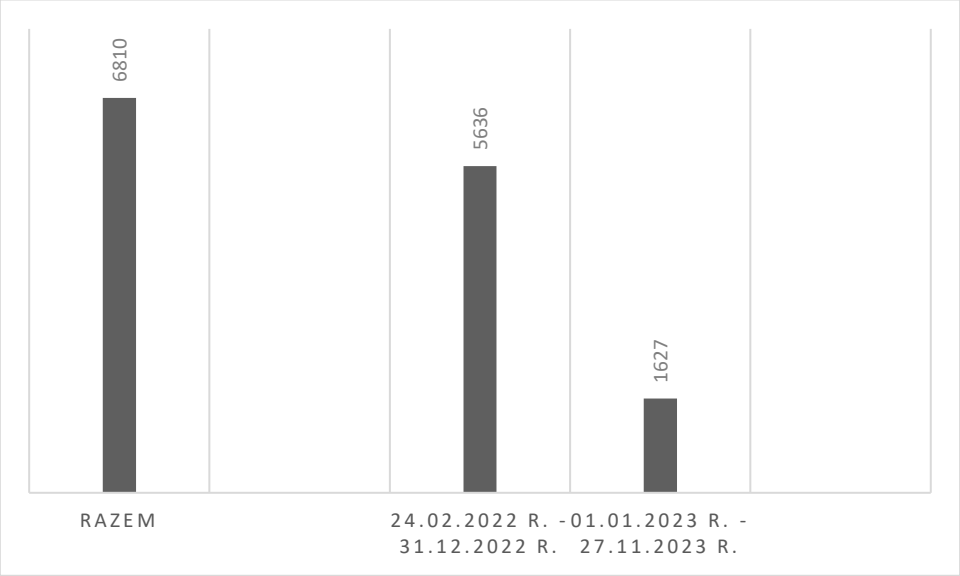

Źródło: *Opracowanie własne – Urząd Miasta w Gorzowie Wlkp.*

Od początku wojny w Ukrainie do 27.11.2023 r. w samym Urzędzie Miasta Gorzowa Wlkp. zostało zarejestrowanych prawie 7 tys. obywateli Ukrainy a największy wzrost był widoczny od agresji Rosji na Ukrainę do końca 2022 r. Przedstawione dane prezentują wyłącznie nadane numery PESEL wraz z statusem UKR. Warto zaznaczyć, że w tym czasie były rejestrowane także zwykłe numery PESEL. Należy również pamiętać, że liczba ta nie odzwierciedla ilości osób które miałyby napłynąć do Gorzowa Wlkp. i w nim mieszkać ponieważ taka osoba mogła otrzymać numer PESEL wraz z statusem UKR i na przykład udać się do innej miejscowości w Polsce albo wyjechać poza kraj.

Wykres 2. Powiadomienia o Powierzeniu wykonywania pracy obywatelom Ukrainy

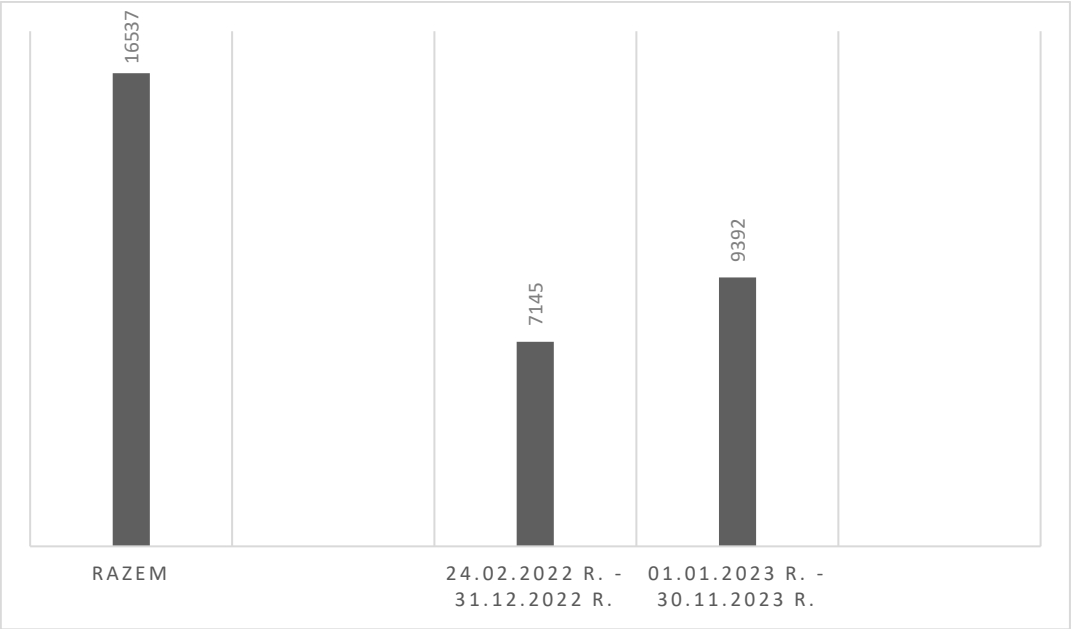

Źródło: *Opracowanie własne – Powiatowy Urząd Pracy w Gorzowie Wlkp.*

W kwestii rejestrowanych Powiadomień o Powierzeniu wykonywania pracy obywatelom Ukrainy to od agresji Rosji zostało zarejestrowanych i wpisanych do systemu prawie 17 tys. wspomnianych powiadomień. Co ciekawe pomimo różnicy prawie miesiąca, porównując 2022 r. z 2023 r. to w do 30.11.2023 r. było zarejestrowanych już prawie 10 tys. powiadomień.

Wykres 3. Działalność gospodarcza – decyzje – obywatele Ukrainy

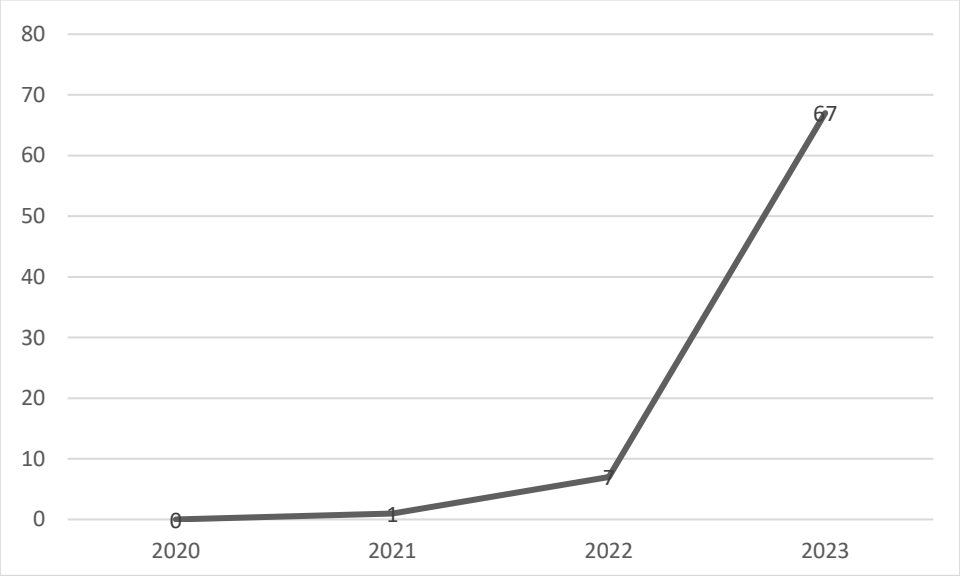

Źródło: *Opracowanie własne – Lubuski Urząd Wojewódzki*

Skutki zmian w przepisach bardzo dobrze obrazuje wykres 3 dotyczący decyzji pozytywnych wydawanych na prowadzenie działalności gospodarczej dla obywateli Ukrainy. Celem przypomnienia - 15.04.2022 r. w stosunku do CEIDG do 30.06.2024 r. nie stosuje się art. 142 ust. 1 pkt 3 ustawy o cudzoziemcach. Wobec powyższego wszyscy obywatele Ukrainy mają możliwość, bez przeciwskazań do założenia firmy. I tak z braku decyzji pozytywnych w 2020 r. widoczny jest wzrost do aż 67 pozytywnych decyzji w 2023 r.

Wykres 4. Wnioski o pobyt czasowy/stały

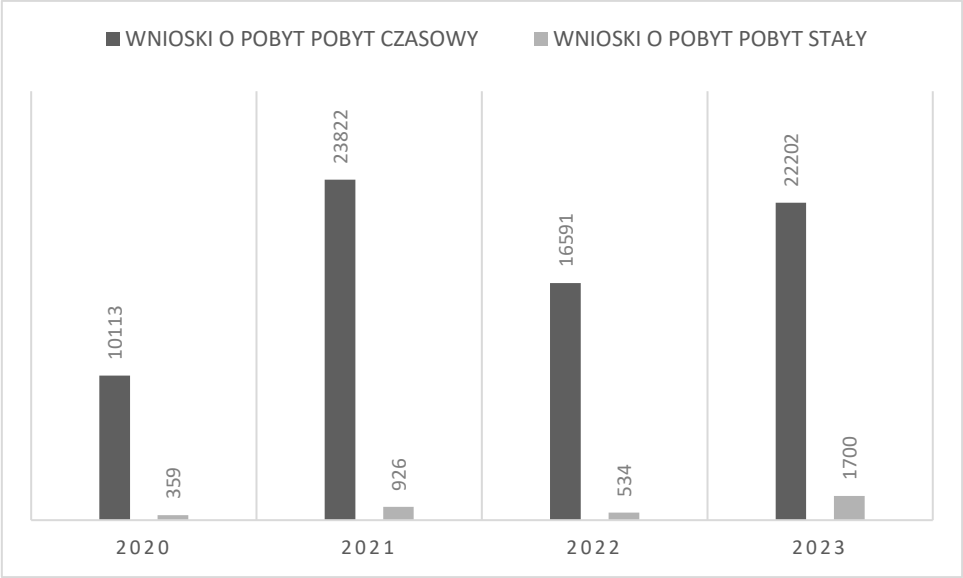

Źródło: *Opracowanie własne – Lubuski Urząd Wojewódzki*

Oprócz 2021 r. w którym było w zasadzie najwięcej wniosków o pobyt czasowy w stosunku do 2020 r. czy 2022 r. to w 2023 r. było ich prawie 2 tysiące mniej w stosunku do 2021 r. ale już o 800 więcej wniosków o pobyt stały.

Wykres 5. Wnioski o pobyt czasowy z podziałem na obywatelstwa

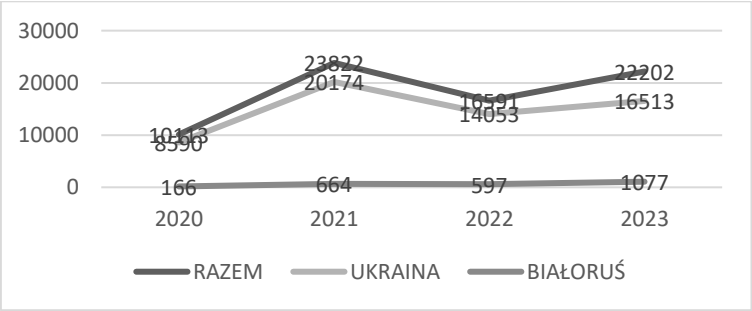

Źródło: *Opracowanie własne – Lubuski Urząd Wojewódzki*

W kwestii narodowości to na wszystkie prawie 23 tys. w 2023 r. to prawie 17 tys. z nich stanowili obywatele Ukrainy, tylko w 2021 r. było ich najwięcej czyli, ponad 20 tys. Mimo wszystko w stosunku do obywateli Białorusi jest to duża różnica.

Wykres 6. Wnioski o pobyt stały z podziałem na obywatelstwa

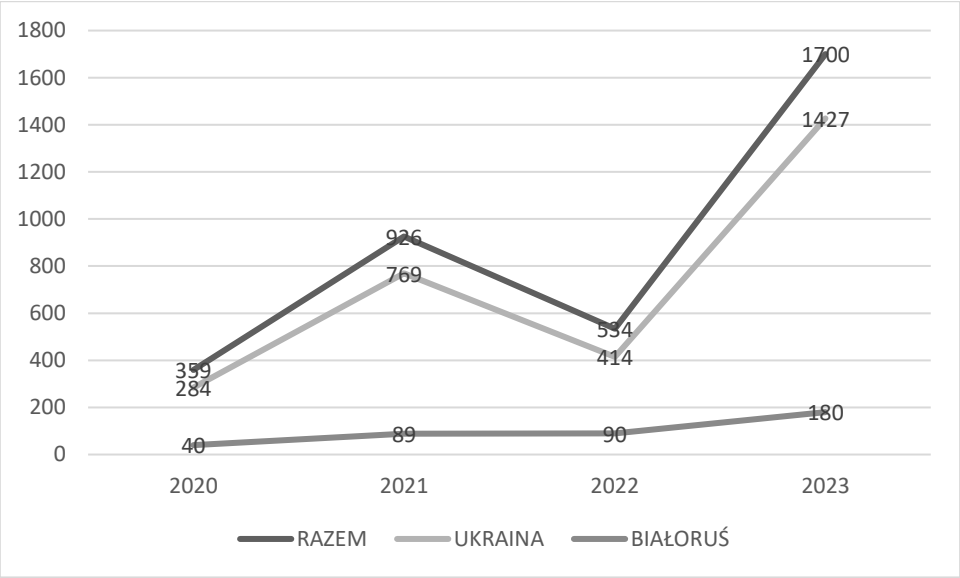

Źródło: *Opracowanie własne – Lubuski Urząd Wojewódzki*

We wnioskach o pobyt stały to na 1700 takich dokumentów w 2023 r. prawie 15 tys. stanowili obywatele Ukrainy. Podobnie jak we wnioskach o pobyt czasowy obywatele Białorusi stanowili mniejszość w ogólnej liczbie złożonych wniosków.

Wykres 7. Decyzje na pobyt czasowy i stały

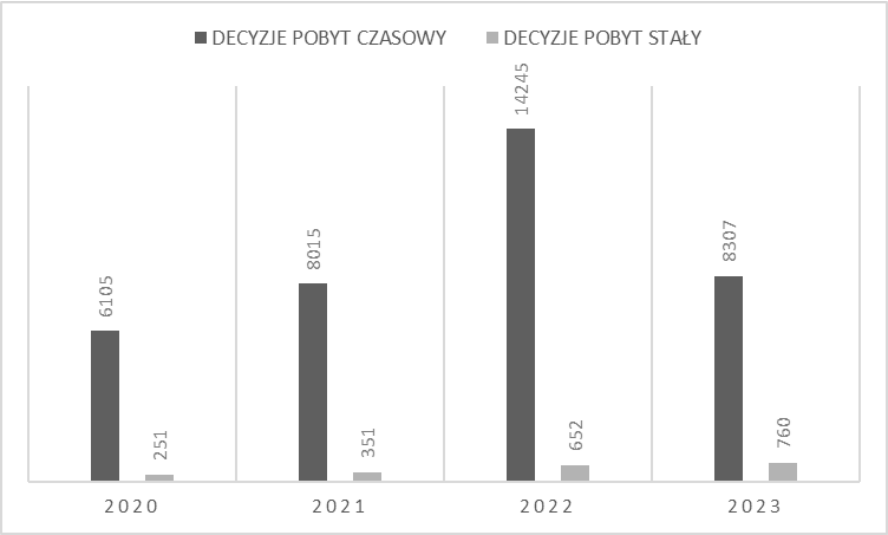

Źródło: *Opracowanie własne – Lubuski Urząd Wojewódzki*

Decyzji pozytywnych to znaczy takich, które zostały zakończone udzieleniem zezwolenia na pobyt czasowy najwięcej było w 2022 r. ponieważ prawie 15 tys. a z kolei na pobyt stały w 2023 r. bo aż 760.

Wykres 8. Decyzje na pobyt czasowy z podziałem na obywatelstwa

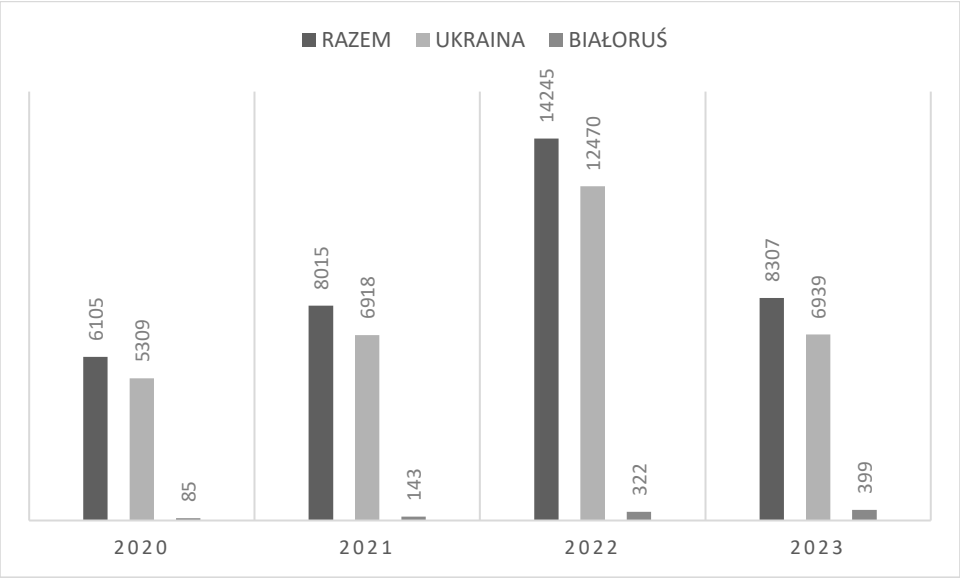

Źródło: *Opracowanie własne – Lubuski Urząd Wojewódzki*

Wykres 9. Decyzje na pobyt czasowy z podziałem na obywatelstwa

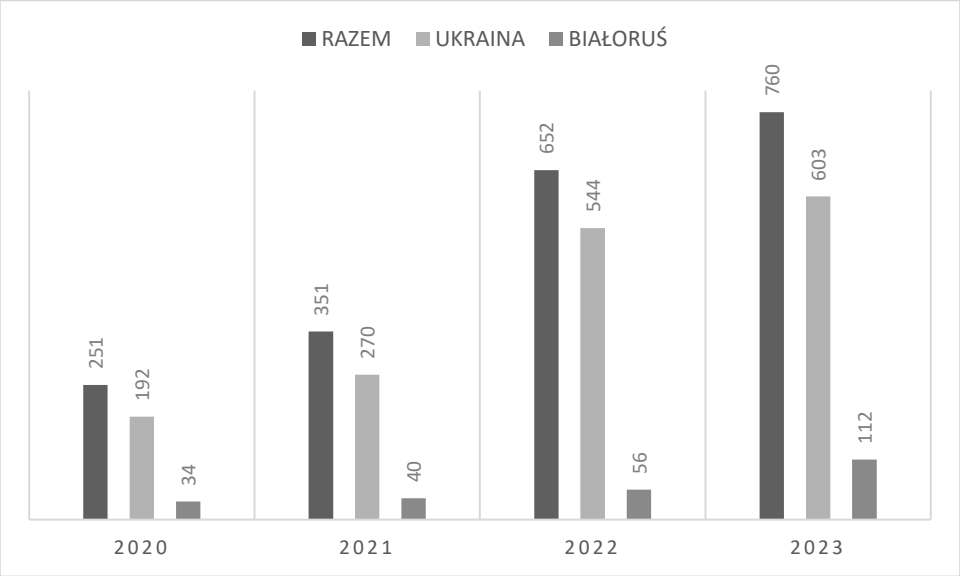

Źródło: *Opracowanie własne – Lubuski Urząd Wojewódzki*

W kwestii rozgraniczenia jakie narodowości najczęściej dostały owe decyzje pozytywne na pobyt czasowy czy stały, to na pierwszy miejscu będą to obywatele Ukrainy.

Wykres 10. Decyzje negatywne na pobyt czasowy z podziałem na obywatelstwa

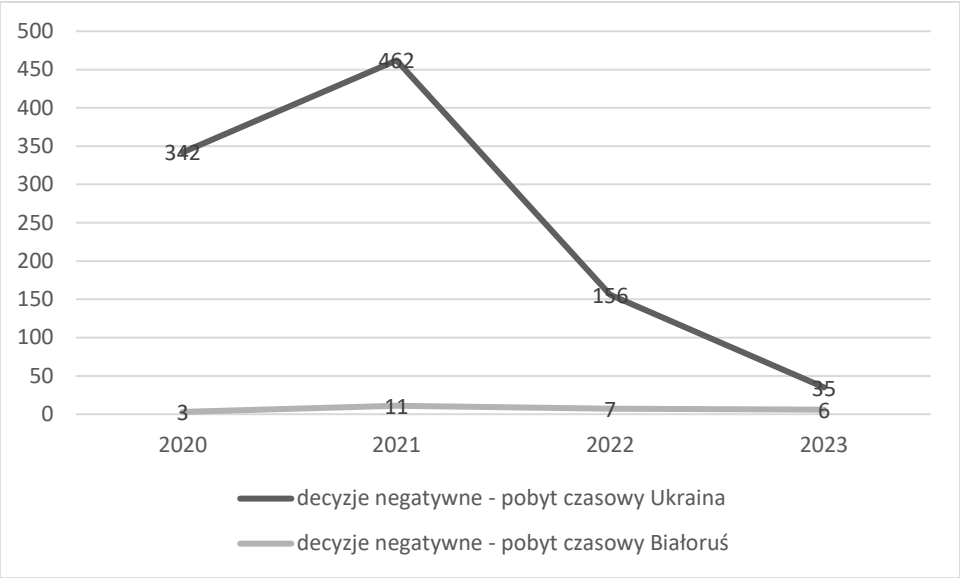

Źródło: *Opracowanie własne – Lubuski Urząd Wojewódzki*

Podobnie jak w przypadku decyzji pozytywnych na prowadzenie działalności gospodarczej dla obywateli Ukrainy ciekawym jest wykres 10, który przedstawia meritum zmian, które wprowadziła ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy. Z prawie 500 decyzji negatywnych w 2021 r., czyli odmowy udzielenia zezwolenia cudzoziemcowi a chodzi tu ponownie o obywateli Ukrainy to w 2023 r. Lubuski Urząd Wojewódzki wydał takich decyzji tylko 35.

Wykres 11. Karty pobytu czasowego aktywne w danym roku

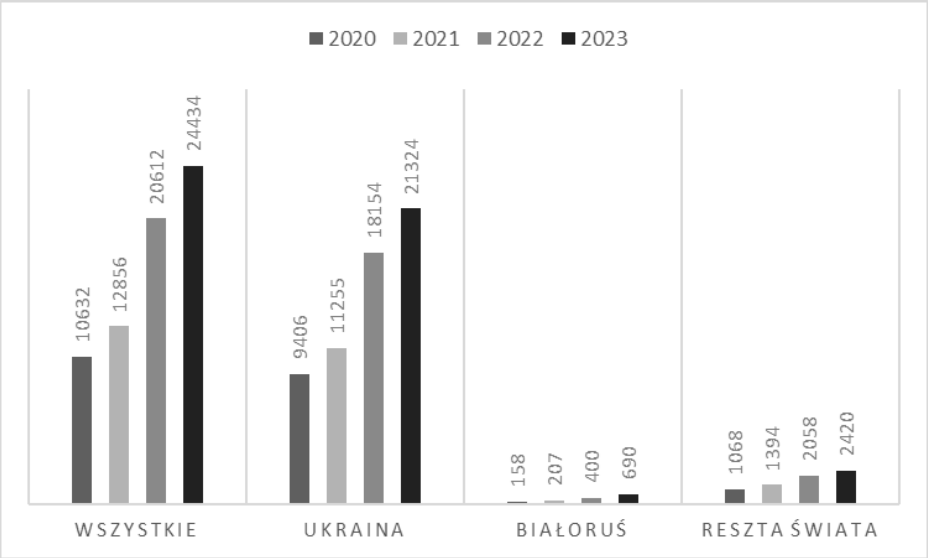

Źródło: *Opracowanie własne – Lubuski Urząd Wojewódzki*

Klarowny jest także wykres 11 ,który przedstawia ile kart pobytu czasowego było aktywnych w poszczególnych latach. Najwięcej było w 2023 r. z liczbą opiewającą na prawie 25 tys. z czego prawie 22 tys. posiadaczy takich kart stanowili obywatele Ukrainy.

Podsumowanie

Szereg zmian, które zostały wprowadzone w związku z sytuacją na granicy polsko-białoruskiej czy wojną w Ukrainie wiąże się z udogodnieniami dla cudzoziemców ale stworzył także zagrożenia i wyzwania dla administracji publicznej. Do głównych obszarów zagrożeń wynikających z zmian w przepisach dotyczących procedury uzyskania pobytu w Polsce przez obywateli Ukrainy, Białorusi oraz innych narodowości można w pierwszej kolejności zaliczyć: nadużycia wynikające z uzyskania zezwolenia na pobyt czasowy w Polsce poprzez założenie działalności i jej rejestrację w systemie CEIDG a następnie rejestrowanie oświadczeń, zezwoleń oraz powierzeń na pracę dla kolejnych cudzoziemców, celem „podjęcia pracy" na rzecz danej firmy a w rzeczywistości próba legalizacji pobytu dla nielegalnych migrantów. Kolejnym zagrożeniem i niejako powiązanym z powyższym jest brak nadzoru i możliwości weryfikacji faktycznych zamiarów cudzoziemca (po uzyskaniu zezwolenia na pobyt czasowy w Polsce), który: otrzymał zgodę na wjazd i pobyt humanitarny na terytorium RP czy posiada wizę humanitarną. Kluczowym problemem jest weryfikacja zamiarów cudzoziemców, którzy przybywają z Ukrainy czy Białorusi, szczególnie chodzi tu o kwestie związane z ich „karalnością" – ograniczenie penalizacji sprawców z tych krajów do niezbędnego minimum, zobowiązania do powrotów tylko w przypadku art. 302 ust. 1 pkt 9 *ustawy o cudzoziemcach.* Następną kwestią są wspominane Karty Polaka, które już długo funkcjonują, natomiast wcześniej procedura uzyskania takiego dokumentu była rozpatrywana przez konsulaty – jednak obecnie, po zmianach rozpatrują je Urzędy Wojewódzkie, co przysparza problemy między innymi z mniejszymi możliwościami sprawdzenia miejsca pochodzenia cudzoziemców. Możliwe są wobec powyższego nadużycia dotyczące miedzy innymi przynależności do narodu Polskiego, a tym samym po uzyskaniu takiej karty cudzoziemcowi otwiera się szybka droga do uzyskania polskiego obywatelstwa. Dzięki możliwościom w kwestii zakładania firm w CEIDG przez cudzoziemców, pojawia się problem dotyczący ilości zakładania przez nich firm w stosunku do obywateli Polski a w związku z tym kolejne nadużycia w tym obszarze. Innymi problemami, które nasiliły się w ostatnim czasie jest miedzy innymi: kwestia outsourcingu pracowniczego, gdzie znaczne liczby niewiarygodnych firm powodują niekontrolowane przepływy cudzoziemców państw trzecich do państw członkowskich; wiz krótkoterminowych innych państw członkowskich jak na

przykład wizy węgierskie, gdzie po otrzymaniu takiej wizy cudzoziemcy nie chcą realizować na przykład celu wizy jakim jest zamiar legalizacji pobytu w danym kraju członkowskim czy praca a turystyka do nawet innego państwa członkowskiego aniżeli wystawca wizy a także ogólny problem udzielenia zezwoleń i ochrony czasowej a chodzi tu głównie o kwestie rozpatrywania albo ich braku w stosunku do cudzoziemców, którzy się starają o taką ochronę czy zezwolenie. Obserwowana jest także zmiana trendu-profilu osoby o statusie UKR – czy jest to faktycznie uciekinier czy już turysta migracyjny? Pod tym względem jest to najbardziej widoczny i rażący problem wynikający z niekontrolowanego napływu ludności z terenów Ukrainy. Powstałe od czasu wojny napływy uchodźców ale i nie tylko bo również migrantów często o nieuregulowanym statusie powodują swoistą destabilizację państw członkowskich Unii Europejskiej. Zwiększone zagrożenie w związku z zjawiskiem nielegalnej migracji z strony ukraińskiej dobrze obrazują statystyki przedstawiane między innymi przez Agencję Frontex. Dzisiaj zmienił się profil współczesnego uchodźcy, poprzez ostatnie zagrożenia i wyzwania na naszych granicach zewnętrznych, które testowały społeczność. Wojna w Ukrainie przetransformowała Europę i nasz punkt widzenia na wschodnie granice, które do dzisiaj nie doświadczyły żadnych takich wydarzeń na taką skalę. Po pierwsze zmiana nastąpiła po hybrydowej agresji Białorusi w połowie 2021 r. poprzez stworzenie sztucznego szlaku migracyjnego a następnie, przez rosyjską inwazję na Ukrainę – która przyniosła milion uchodźców w progi Unii Europejskiej i wyzwania związane z zarządzaniem granicami na nadchodzące lata. Powyższe problemy mogą wpłynąć na wzrost w handlu ludźmi, szczególnie dziećmi, jak wiadomo obserwowany może być także wzrost w przemycie broni i innych nielegalnych dóbr. Prawie 13 milionów uchodźców z Ukrainy zostało odnotowanych na wejściu przez zewnętrzne granice lądowe Unii Europejskiej od 24 lutego 2022 r. do końca roku. W tym samym czasie, 10 milionów obywateli Ukrainy zostało odnotowanych na wyjściu na tym samym rodzaju granicy. Ucieczka z kraju objęła także szlak przez Mołdawię. W ostatnim czasie jest widoczny odpływ wyżej wymienionych obywateli Ukrainy i powrót do ich kraju rodzinnego, jednak należy pamiętać, że wojna wciąż w tym kraju trwa. Wojna w Ukrainie umożliwia także migrantom i przestępcom – przebywającym w kraju objętym konfliktem – wmieszanie się w przepływ większości uchodźców przybywających do Unii Europejskiej/Strefy Schengen z Ukrainy wyposażonych w podrobione dokumenty, które mogą mieć wpływ na bezpieczeństwo wewnętrzne[410]. Tym samym powyższe informacje potwierdzają dane, zebrane przez UNHCR. *Wojna w Ukrainie określana jako katastrofa*

[410]Frontex, *2022 in brief*, Warsaw 2023, s. 1, 7-8, 13.

humanitarna, od czasu tejże otwartej inwazji - 24.02.2022 r. ponad dziesięć milionów ludzi uciekło z Ukrainy. Według UNHCR tylko do początku maja 2022 roku do krajów sąsiednich przemieściło się ponad 5 mln uchodźców. Większość ludzi ucieka na zachód do Polski, gdzie tylko w pierwszych miesiącach naliczono ponad 3 mln uchodźców. W Rumunii w samym czasie zarejestrowano już ponad 800 tys. Uchodźców, ponad 500 tys. Na Węgrzech, a mały sąsiedni Mołdawia, liczący zaledwie 2,5 mln ludzi, przyjął prawie pół miliona ukraińskich uchodźców. Z kolei w Niemczech udokumentowano ponad 400 000 wpisów Ukraińców. Ponieważ uchodźcy wojenni mogą obecnie wjeżdżać do UE bez wizy i są tylko częściowo zarejestrowani, rzeczywista liczba mogła być znacznie wyższa. […] Liczba uciekających przed wojną jest i tak dzisiaj znacznie większa. […] Generalnie od czasu rozpoczęcia rosyjskiej inwazji w lutym 2022 roku jedna trzecia ludności Ukrainy została zmuszona do ucieczki. Jest to obecnie największy kryzys przesiedleńczy na świecie. UNHCR zarejestrowało prawie 17 mln przekroczeń granicy ukraińskiej. W grudniu 2022 roku z kraju uciekło ok. 6 mln osób. Prawie 7,9 mln Ukraińców jest obecnie uchodźcami mieszkającymi w krajach europejskich. Ponieważ w strefie Schengen jest niewiele kontroli granicznych, nadal trudno jest określić dokładne liczby (4,8 mln z nich jest zarejestrowanych w UE na mocy dyrektywy o przepływach masowych). Jak podkreśla Amnesty International przedłużający się konflikt będzie nasilał katastrofalne skutki dla praw człowieka osób z tego regionu[411]. Problem w tym, że do końca Unii Europejska wie kogo wpuściła do Europy, a wynika to między innymi z tymczasowych rozwiązań, które wprowadzano w związku z między innymi wojną w Ukrainie, które to procedury umożliwiły stosowanie nadużyć w rożnych obszarach.

Streszczenie:

Zasadniczo kwestie związane z pobytem cudzoziemców w Polsce reguluje *ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach.* W obliczu rosnących zagrożeń, wyzwań bądź innych sytuacji niecodziennych są wprowadzane w państwie szczególne rozwiązania w ramach faz zarządzania kryzysowego, czyli: zapobiegania, przygotowania, reagowania bądź odbudowy. Podobnie było w przypadku pandemii Covid-19 wdrożono specjalne wytyczne, rozporządzenia czy ustawę celem przeciwdziałania i zwalczania wyżej wymienionych zjawisk. W związku z sytuacją szczególną, która ma obecnie miejsce na świecie, czego powodem są spore ruchy migracyjne (nie tylko w Unii Europejskiej) i powiązany z tym sztuczny kryzys migracyjny wywołany na granicy polsko-białoruskiej a także wojna w Ukrainie, wdrożono szczególne rozwiązania w procedurach uzyskania pobytu w Polsce w oparciu, między innymi o *ustawę z dnia 12 marca*

[411]A. Rogozińska, *Zagrożenia jako główna determinanta bezpieczeństwa narodowego* [w:] *Roczniki Nauk Społecznych,* tom 13 (49), nr 2, Lublin 2021, s. 253-254.

2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa.

Słowa kluczowe:

Pobyt cudzoziemca w Polsce, ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, numer PESEL, status UKR, Powiadomienia o Powierzeniu Wykonywania Pracy cudzoziemcowi, CEIDG, wojna hybrydowa na granicy polsko-białoruskiej, współczesne trendy migracyjne

Keywords:

Stay of a foreigner in Poland, Act on assistance to citizens of Ukraine in connection with an armed conflict on the territory of this country, PESEL number, UKR status, Notifications about entrusting work to a foreigner, CEIDG, hybrid war on the polish belarusian border, contemporary migration trends

Bibliografia:

1. Frontex, 2022 in brief, Warsaw 2023.
2. Przedłużenie obowiązywania ułatwień dla obywateli Białorusi dotyczących wydawania polskich dokumentów podróży dla cudzoziemca [PL/BY], 29.12.2023 r.,https://www.gov.pl/web/udsc/ulatwienia-dla-obywateli-bialorusi-dotyczace-wydawania-polskich-dokumentow-podrozy-dla-cudzoziemca, [dostęp: 02.02.2024 r.].
3. Przedłużenie obowiązywania zaświadczeń o objęciu ochroną czasową do 4 marca 2025 r., 18.01.2024 r., https://www.gov.pl/web/ochrona/przedluzenie-obowiazywania-zaswiadczen-o-objeciu-ochrona-czasowa-do-4-marca-2025-r, [dostęp: 12.02.2024 r.].
4. Rogozińska A., Zagrożenia jako główna determinanta bezpieczeństwa narodowego [w:] Roczniki Nauk Społecznych, tom 13 (49), nr 2, Lublin 2021, s. 55-70.
5. Ustawa z dnia 9 lutego 2024 r. o zmianie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. 2024 poz. 232).
6. Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U.2023.0.519 t.j.).
7. Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państw, (Dz.U. 2022 poz. 583 ze zm.).
8. Warunki wjazdu i pobytu cudzoziemców w Polsce, https://www.gov.pl/web/mswia/warunki-wjazdu-i-pobytu-cudzoziemcow-w-polsce, [dostęp: 01.12.2023 r.].

Przemysław Mazur
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Taking control of an allied state's armed forces by the Russian Federation: a case study of the Arab Republic of Syria and the Republic of Belarus

Introduction

Under the leadership of President Vladimir Vladimirovich Putin, the Russian Federation embarked on a strategic plan to reclaim its status as a pivotal geopolitical player. The main pillar of this endeavor was the military sector, perceived as the country's most well-developed segment and led by individuals with precise experience in the security sector. Guided by a blueprint outlined in the 1990s, notably by people such as Yevgeny Primakov, this plan is colloquially known as the Primakov Doctrine[412]. The overarching idea was to reshape the global order toward a concert of powers, wherein Russia, alongside China and India, would act as a counterbalance to the power of the United States. It could achieve this objective by exercising control over the former USSR territory, referred to as the near abroad, and active engagement in the Middle East. The implementation of this strategy was carried out through consecutive conflicts in Chechnya, Georgia, and Ukraine, and culminated in involvement in Syria. This article seeks to provide a comprehensive description and understanding of Russia's methods in Syria after 2015 and its activities in Belarus, particularly following the onset of full-scale aggression against Ukraine in February 2022.

Methodology

The primary hypothesis supposes that Russia seeks to establish control or, at the very least, exert considerable influence over the armed forces as a distinctive means of incapacitating states and their leaders to safeguard its strategic interests. The control of the armed forces, according to its own practice, is deemed crucial by Russia, as it perceives the security sector as pivotal not only for the conduct of foreign policy but also, to some extent, for domestic policy.

[412] E. Rumer, *The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action*, https://carnegieendowment.org/2019/06/05/primakov-not-gerasimov-doctrine-in-action-pub-79254 (11.12.2023).

Several research questions arise for examination. The most important among them is whether a discernible modus operandi exists—a deliberate, planned, and repetitive approach designed to achieve similar outcomes. Did Russia undertake a series of actions to render the Syrian armed forces dependent on its influence? How were these actions undertaken, and how should the resultant outcomes be assessed? Secondly, *per analaogiam*, can parallels be drawn in the case of relations with Belarus under the rule of the self-proclaimed President Alexander Lukashenko? The Syrian case study is thus to be used in comparative studies to diagnose current and potential future developments in Belarus. However, a significant caveat must be acknowledged at this juncture. Firstly, the multidimensionality of the social and political situation may make it difficult to translate one experience into another; repetition may not necessarily occur or may be modified based on changing political, social, or geopolitical factors. Nonetheless, it is assumed that similarities at some level of generality will be observable. Another caveat pertains to the verifiability of data on Belarus, a country *de facto* at war with Ukraine by having made its territory available to another army to attack a third country although it is not officially engaged in military action or has not declared war. So, access to information is difficult, and even the available information may be questionable. There exists a risk of disinformation, either through the submission of false information to mislead (information warfare) or by obstructing the flow of information. Therefore, the already largely verified news from Syria will play a crucial role. The analysis of the Belarusian situation, on the other hand, will be more predictive in nature.

Cooperation between Russia and Syria—strategically important for both sides

Origins of Russian intervention in Syria

Russia officially intervened in Syria in September 2015, but its involvement in the ongoing war dates back to 2011. Initially, it involved assistance through arms supplies[413], including deliveries and refurbishments of aircraft or combat helicopters. This was officially explained as the fulfillment of earlier commitments. Between 2009 and 2013, Russia accounted for 85% of all arms imports to Syria[414]. The second form of assistance was the engagement after the

[413] P.D. Wezeman, *Arms transfers to Syria*, [in:] *Sipri Yearbook 2013*, Oxford 2013, p. 269–270.
[414] A. Kuimova, *Russia's arms exports to the MENA Region: trends and driver*, "Euromesco Briefs" 2019, No. 95, p. 8.

chemical weapons attack in Eastern Ghouta, saving the US President from having to intervene militarily, and, most likely, allowing Syria to avoid actual disarmament[415].

Diplomatically, Syria's geostrategic position provides one of the few remaining areas of access to the Middle East for Russia, offering some diplomatic leverage, largely lost after the collapse of the Soviet Union. Syria presents an opportunity, particularly in a strategically important area of the Middle East, for Russia to pursue its imperialist objectives[416]. Military involvement was intended to be limited to the projection of its forces in the region, primarily utilizing the navy, including the battlecruiser (*de facto* aircraft carrier) Admiral Kuznetsov or the flagship of the Black Sea Fleet missile cruiser Moskva[417], which was sunk on April 13, 2022, by Ukrainian troops[418].

There was also a less official presence. In October 2013, Jaish al-Islam units, collaborating with Ad-Daula al-Islamijja fi al Iraq wa al-Sham (Islamic State in Iraq and Syria - ISIS), conducted an assault near the town of Al-Sukhnah in Homs province. Following the incursion, they reported the demise of Russian mercenaries and disseminated data upon discovering documents. The individual initially reported as deceased was identified as Alexei Nikolayevich Malyuta from Abinsk, Krasnodar Oblast. However, it was later revealed that Malyuta had survived, and the documents found, including the contract, were stolen from him[419]. Nevertheless, it was already a clear sign that the Russians were present in Syria.

He served as a member of Slavic Corps Limited, a group established in 2013, primarily comprising veterans of the Second Chechen War. Officially, it operated as a security company registered in Hong Kong. The ownership of the company rested with Moran Security Group, registered in Belize, with operational offices in China, Sri Lanka, Iraq, and two in Russia, including the main one in Moscow[420]. The involvement of this unit in the conflict proved to be a blunder, although not entirely in vain. It provided the Russians with firsthand insights into the

---

[415] H. Notte, *The United States, Russia, and Syria's chemical weapons: a tale of cooperation and its unravelling,* "The Nonproliferation Review" 2020, vol. 27 (1-3), p. 201-224, DOI: 10.1080/10736700.2020.1766226.
[416] D.W. Lesch, *Syria the fall of the house of Assad*, New Haven - London 2013, p. 137.
[417]K. Czornik M. Lakomy, *Konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie i w Afryce w drugiej dekadzie XXI wieku. Przebieg - uwarunkowania – implikacje*, Katowice 2018, s.71-72.
[418] J. Ciślak, *Pierwsza rocznica zatopienia gwardyjskiego krążownika Moskwa [ANALIZA],* https://defence24.pl/sily-zbrojne/pierwsza-rocznica-zatopienia-gwardyjskiego-krazownika-moskwa-analiz (11.12.2023).
[419] Кавказ-Центр, *Подтвердились данные КЦ об участии русских наемников в войне в Сирии,* http://www.kavkazcenter.com/russ/content/2013/11/02/101514/podtverdilis-dannye-kts-ob-uchastii-russkikh-naemnikov-v-vojne-v-sirii.shtm l (11.12.2023).
[420] P. Mazur, *Wagnerowcy w Syrii – wykorzystanie PMC przez Rosję w konflikcie syryjskim,* „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia de Securitate" 2018, nr 8, s. 10-11.

morale, training levels, and vulnerabilities of both the Syrian army and its adversaries. Also serving in this formation was Dmitri "Wagner" Utkin, whose nickname was later given to the formation operating in Syria, commonly known as the Wagner Group.

On April 24, 2015, Ahrar al-Sham, a leading Islamist-oriented formation opposing ISIS declared a major multi-group offensive in northern Hama and Idlib. The explicit aim was to weaken the regime's control in the region and pose a threat to Latakia[421]. This coalition, named Jaish al-Fateh (Army of Conquest), quickly brought together most Islamist-oriented formations, including the former Al-Qaeda in Syria, also known as Jabath al-Nusra. On July 26, 2015, Bashar al-Assad denied claims that the army was too fatigued to defend itself. Contrary to his statements, the Russians had evacuated their naval base in Tartus a year earlier[422], and Jaish al-Fateh forces were already present in Latakia, the local homeland of the al-Asad clan, posing a threat to their Alawite compatriots. In the same speech, he also conveyed thanks "… to sister Iran for the support it has given and continues to give to Syria … and to our friendly Russia … and to loyal China for its help in more ways than one, especially in international forums, and I wholeheartedly thank the Lebanese Resistance movement [Hezbollah], which has exchanged our loyalty for its loyalty and blood for blood"[423].

On September 30, 2015, Vladimir Putin, from his dacha near Moscow, declared that Russia had received an official request for military intervention in Syria to combat terrorism[424]. The decision was consulted with Iran, but it appears that Putin's approach was not hasty but was in fact deliberate. One could even argue that Putin waited out Iran and, of course, Al-Assad, intervening when it was very late, ultimately saving Al-Assad's rule.

General Manaf Tlass, a former Brigadier General of the Syrian Republican Guard and the first Syrian Republican Guard commander to defect from the Syrian military and declare support for the opposition conveyed to Deputy Foreign Minister Mikhail Bogdanov during a meeting at the Russian embassy in Paris in the days following Putin's entry into the Syrian war in the fall of 2015: "Russia is a great power. It has a history in Syria. It helped build the Syrian

---

[421] C. R., Lister, *The Syrian Jihad. Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*, New York 2015, p. 130.

[422] F. Weir, *Why Russia evacuated its naval base in Syria,* https://www.csmonitor.com/World/Europe/2013/0627/Why-Russia-evacuated-its-naval-base-in-Syria (11.12.2023).

[423] *President Assad: This battle is a battle for an integrated axis…* [trans. From Arabic] https://www.sana.sy/?p=245771 (11.12.2023).

[424] Presidential Executive Office (Russia), *Meeting with Government Members,* The Kremlin's website, September 30, 2015, http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/50401 (11.12.2023).

army before it was taken over by the Assad family. I hope you can help us bring back this army. We want to bring back honorable patriots like you to the army. We are not attached to Bashar al-Assad." Manaf informed Bogdanov that he was secretly in touch with army officers still inside Syria, including members of Bashar's Alawite sect, and they all welcomed Russia's involvement enthusiastically. They were confident that Russia would counteract Iran and its proxy, Hezbollah, which had practically swallowed the Syrian state as the price for saving Bashar[425].

Russia formulated such strategies, but it did not necessarily need to remove Assad. Recognizing the numerous divisions among the president's associates and diverse ambitions, coupled with a dislike for Iran, Russia initiated the development of appropriate mechanisms.

V Assault Corps—a Trojan horse in the Syrian Arab Army

The 4th Assault Corps (or 4th Division, *Al-Faylaq al-Rabi'-Iqtiham*) was established in October 2015, comprising volunteer paramilitaries and four separate brigades from other tactical units. Maher al-Assad, the younger brother of the President[426], spearheaded this project. Formed in Latakia, its leading role was played by Alawites. Despite having superior equipment, the guidance from Russian and Iranian sources resulted in an undisciplined and ineffective formation. Russian mercenaries from the Wagner Group also undertook some tasks for them. On November 22, 2016, the 5th Assault Corps (Legion) was established (A*l-Faylaq al-Khamis Iqtiham*)[427], this time formed, trained and commanded by Russians[428].

Recruitment took place at several reception points:

- Damascus: Southern Regional Command-Damascus Area Command-10th Division Command Qatana.
- Homs: Central Regional Command.
- Hama: Hama Area Command-Administrative Affairs College in Masyaf.

[425] S. Dagher, *Assad or We Burn the Country: How One Family's Lust for Power Destroyed Syria,* Little, New York 2019, p. 437-438.
[426] A. Alghadawi, *The Fourth Division: Syria's parallel army*, https://www.mei.edu/publications/fourth-division-syrias-parallel-army (11.12.2023).
[427] M. al-Frieh, H. Said, *Army General Command announces the formation of the Fifth Legion*, https://sana.sy/en/?p=94123 (11.12.2023).
[428] Omran Center for Strategic Studies, *The Syrian Military Establishment in 2019: Sectarianism, Militias and Foreign Investment,* May 2019, p. 92-95.

- Aleppo: Northern Regional Command.
- Tartous: Tartous Area Command.
- Latakia: Coastal Regional Command.
- Deraa: 5th Division Command.
- Suwayda': 15th Division Command-Special Forces.

At the time of its establishment, the 5th Corps comprised eight brigades, each theoretically consisting of around 2,500 to 3,500 troops. Recruitment, training, support, and deployment appear to have taken place predominantly at the brigade level. Significantly, the Russians implemented a distinct command system; unlike the regular Syrian Arab Army (SAA) forces where brigades report to divisions, forming a corps, the 5th Corps operates without a division level. This new system enables Russia to centralize the chain of command, with each brigade commander reporting directly to the head of the 5th Corps. The size and structure of the 5th Corps have enabled Russia to expand its influence across the country, deploying brigades on nearly every active front. The 1st Assault Brigade maintains a close relationship with the Russian army, sharing bases in northwest Hama and receiving regular artillery training from Russian officers. Similarly, the 2nd and 3rd brigades from northern Hama, which participated in intense offensives there and in southern Idlib[429] also share this collaborative dynamics.

Specific to the 5th Corps was not only the participation of Russians but also other irregular troops, including the Palestinian Liwa al-Quds, the National Defence Forces (NDF) commanded and manned largely by Hezbollah[430], elite Syrian volunteer troops such as the *Desert Falcons* (*Suqur al-Sahara'*)[431]. The Corps served as a kind of umbrella under which various local and even foreign formations operated[432]. Particularly important branches were the *Tiger Forces* (*Quwwat al-Nimr*), formed in 2013 by Air Force Intelligence (AFI), the most influential secret service in Syria where it was in which Hafez al-Assad served. The unit comprised AFI members and volunteers from Homs and northwestern Hama, mainly consisting

[429] G. Waters, *From Tiger Forces to the 16th Brigade: Russia's evolving Syrian proxies*, https://www.mei.edu/publications/tiger-forces-16th-brigade-russias-evolving-syrian-proxies (11.12.2023).
[430] A. J. Al-Tamimi, *The Fifth Legion: A New Auxiliary Force*, https://www.aymennjawad.org/19504/the-fifth-legion-a-new-auxiliary-force (11.12.2023).
[431] *Eadem, The Desert Falcons: An Elite Pro-Assad Force,* https://www.aymennjawad.org/14643/the-desert-falcons-an-elite-pro-assad-force (11.12.2023).
[432] P. Mazur, *Wykorzystanie aktorów niepaństwowych przez Rosję w konflikcie syryjskim,* „Polityka i Społeczeństwo" 2023, t. 21, nr 3, s. 210-213.

of ethnic and religious minorities. Very significantly, the unit operated on a mercenary-like basis, characterized by considerable independence from the Syrian Arab Army (SAA), higher emoluments, or a legalized ability to loot defeated opponents. The formation was also largely subsidized by private funds of the president's cousin, Rami Makhlouf[433]. Russian generals, officers, and special forces soldiers have been strategically placed at all levels of command, even duplicating the structure, from Commander Suhail al-Hassan to lower-ranking field commanders. This is clearly evidenced by the words of the Chief of Staff of the Russian army, General Valery Gerasimov, who, during the funeral of Lieutenant General Valery Asapov in September 2017, killed in Deir ez-Zur, said: "He worked as the chief of staff of the group of our forces and then was in command of the Fifth Corps of volunteers … A treacherous shell cut short his life"[434].

The incorporation of the unit into the 5th Corps enabled Russia to diminish the influence of both oligarch Makhlouf and the AIF. In August 2019, the 25th Special Forces Division (referred to as the Anti-Terrorist Division) was established, officially under the subordination of the army staff and *de facto* under Russia. It was led by Gen Suhail Hassan, who, for instance, met with Russian Army Chief of Staff Gen V. Gerasimov[435] at the Russian Khmeimim Air Base in Latakia in August 2017. The changes were also prompted by instances of insubordination, possibly involving soldiers refusing to engage in combat in Idlib against Islamist formations, primarily linked to Hay'at Tahrir al-Sham.

Another distinctive aspect of Russian operations was the integration of former rebels, exemplified by the formation of the Eighth Brigade (Liwa Usud al-Harb, or the 'Lions of War Brigade') in October 2018. Recruitment took place in the eastern part of Daraa province, bordering Sweida province and the Jordanian border. Led by Ahmad al-Oda, a former leader of the Sunna Youth Forces rebel group, the 8th Brigade is supported by prominent former rebel commanders. Additionally, a Russian liaison officer, receiving directives directly from the joint command of the 5th Corps and the Russian Khmeimim Air Base assists Ahmad al-Oda. The 8th Brigade maintains its structure primarily as an independent infantry unit, comprising four

[433] A. al-Awsat, *Assad Orders Measures Against Rami Makhlouf's Companies*, https://english.aawsat.com//home/article/1875991/assad-orders-measures-against-rami-makhlouf%e2%80%99s-companies?amp, (11.12.2023).
[434] Reuters Staff, *Russia says general killed in Syria held senior post in Assad's army*, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-russia-general/russia-says-general-killed-in-syria-held-senior-post-in-assads-army-idUSKCN1C22TW (11.12.2023).
[435] G. Waters, *Tiger Forces, Part 4: Russia's Partner Force*, https://international-review.org/tiger-forces-part-4-russias-partner-force/ (11.12.2023).

battalions, each with three companies, along with a command, supply, reconnaissance, and fire support company[436].

The 8th Brigade is assigned two primary tasks: firstly, conducting reconnaissance in northern Latakia and defending the area; secondly, safeguarding the headquarters in the city of Busra al-Sham, managing checkpoints, and maintaining general order in the eastern region of Daraa province. In essence, it serves as the branch responsible for securing the Russian base in Khmeimim. However, notably, it operates beyond its recruitment area, specifically in Alawite tribal areas. This suggests that Russia does not trust President al-Assad's own people.

As of April 2019, the 8th Brigade comprised 1,585 officially registered fighters exclusively from Daraa Governorate, with approximately 900 being Sunna Youth Forces rebels from the city of Busra al-Sham and its surroundings[437]. For many former rebels, the decision to join the 8th Brigade was driven not only by financial incentives (earning $200 to $300 a month) but also by the assurance of protection from arrest for their past antigovernment activities.

The shift in the theater of operations, marked by the end of heavy fighting and a certain stagnation of the frontline necessitated the creation of a highly mobile and well-trained unit. In June 2020, the 16th Brigade was inaugurated, with Salah Abdullah, an Alawite not affiliated with the AIF, as its commander. This unit was reminiscent of the characteristics of the "Tigers," but now operated independently of the influence of Syrian services, having undergone training by the Russians, with its leadership owing allegiance to them[438]. Consequently, this move ensured a lasting influence of Russians within the Syrian army, making them dependent, securing al-Assad's loyalty, and eliminating competition from Syrian oligarchs and the influence of the Syrian secret service.

Relations between Belarus and Russia
From independence to dependency

The relationship between Belarus and Russia rests on a fundamentally distinct foundation. While common history and geographical proximity are initial ties, the crucial aspect lies in the institutionalization of these relations—both at the political and constitutional levels and, as

[436] A. Al-Jabassini, *The Eighth Brigade: Striving for Supremacy in Southern Syria*, Syria Transition Challenges Project, 1 December 2020 (2020/17), p. 5.
[437] *Eadem, From Insurgents to Soldiers: The Fifth Assault Corps in Daraa, Southern Syria*, Research Project Report (Florence: European University Institute, Middle East Directions, Wartime and Post-Conflict in Syria, May 2019, p. 11.
[438] *Eadem, From Tiger Forces to the 16th Brigade: …, op. cit.*

analyzed in this article, at the military level. Since 2000, the two states have formed the Union State of Russia and Belarus (USRB), following an agreement made on December 8, 1999[439]. Despite its commitments, Belarus managed to maneuver between subordination to Moscow and engagement with the West. However, the situation underwent a significant shift after the 2020 elections. On August 9, 2020, in the aftermath of the presidential election in Belarus, events took seasoned observers of the country by surprise. The heavily contested election campaign pitted long-term president Aleksandr Lukashenka against the unexpected opposition candidate Sviatlana Tsikhanouskaya. When the regime declared Lukashenka's victory with more than 80% of the vote, opposition candidates and organizations immediately accused the authorities of massive electoral fraud[440]. The aftermath of the election witnessed a surge of protests, unleashing long-suppressed dissent. Mass open defiance of the regime was symbolized by the sudden ubiquity of opposition white-red-white flags, previously banned by the regime. In the face of extensive street demonstrations, riot police—specifically the Special Purpose Police Detachment (OMON), known for its brutal treatment of peaceful protesters—now refrained from engaging in violence, arrests, and dispersals. The West rallied behind Sviatlan Tsikhanouskaya, further isolating Lukashenka, who could not rely on unwavering support from Russia. Putin's apparent aversion to Lukashenko exacerbated an already precarious situation. In the lead-up to the presidential election, 34 members of the Wagner Group, identified as a "private military company" with strong ties to Russian military intelligence, were dramatically arrested in Minsk, further significantly worsening relations[441]. Despite indications that their intended destination was Venezuela rather than Belarus, and suspicions of Ukrainian secret service provocation instigating the whole affair, the event clearly showed Lukashenko's lack of trust in Putin. Lukashenko perceived the "Wagner Group" as a potential precursor to Putin's exertion of control over Belarus[442].

On 27 August, Putin publicly endorsed Lukashenko and declared the creation of a "law enforcement reserve" to intervene in the event of unrest. Russian Foreign Minister Sergei Lavrov and others framed the Belarusian opposition as influenced by Western intelligence services and Ukrainian special forces, labeling it another "colour revolution". Notably, senior

---

[439] Президент Республики Беларусь, *Союзное государство,* https://president.gov.by/ru/belarus/economics/integracija/sojuznoe-gosudarstvo (11.12.2023).
[440] P. Stykow. *Making Sense of a Surprise: Perspectives on the 2020 "Belarusian Revolution",* "Nationalities Papers" 2022, p. 1-20, https://doi.org/10.1080/1060586X.2022.2042138.
[441] P. Fraioli, *The protest movement in Belarus: resistance and repression,* "Strategic Comments" 2021, vol. 27, issue 2, https://doi.org/10.1080/13567888.2021.1911136.
[442] Z. Parafianowicz, *Prywatne armie świata, czyli jak wyglądają współczesne konwikty,* Kraków 2021, s. 22-27.

Russian intelligence officials made multiple visits to Minsk, and political advisers and journalists were dispatched to support Lukashenko, with the possibility of Wagnerians being present in his entourage. Putin intervened at the last minute, similar to his intervention for al-Asad under similar circumstances, rescuing Lukashenko when even his "court" was losing hope. The lack of decisive action by the West contributed to the unresolved nature of the situation.

The Russian–Belarusian military alliance—taking control from above

The origins of official military cooperation between Belarus and Russia can be traced back to the late 1990s. A military cooperation agreement was finalized in 1997, leading to the establishment of the Regional Military Grouping and the Regional Air Defence System in 1999. Since 1993, Belarus has been a participant in the Collective Security Treaty, which has functioned as the Collective Security Treaty Organization since 2002 (CSTO)[443]. Additionally, both nations are bound by the 1999 security concept of the Union State of Belarus and Russia. Russia has maintained two significant military installations in Belarus since the collapse of the Soviet Union: a radiolocation station in Hancevichi (near Baranovichi), contributing to Russia's nuclear early warning system by monitoring space to the west, and a submarine communications center in Vileyka (Minsk region)[444]. The military collaboration primarily involved joint exercises, with the most prominent being the recurring "Zapad" ("West") or "Union Shield." However, this military integration was more formal than substantive, resembling activities in other fields. Despite Russian efforts, Belarus showed limited cooperation; in 2018, it even refused to accept the new defense concept of the Union State. The question of Belarus' stance on the war in Ukraine, where it declared neutrality, was particularly sensitive. After the 2020 elections, the situation underwent a radical shift as Lukashenko no longer had arguments to oppose integration[445]. The new military doctrine of the Union State was eventually negotiated only after Russia and Belarus had tightened their economic integration and was published in February 2022, just days before the Russian invasion of Ukraine[446].

[443] B. Cichocki, *Rosja wobec Białorusi: 1992-2007*, „Bezpieczeństwo Narodowe" 2007, nr III-IV (5-6), s. 253.
[444] M. Terlikowski, A. M. Dyner, *Białoruski wektor rosyjskiego zagrożenia dla NATO,* https://www.pism.pl/publikacje/bialoruski-wektor-rosyjskiego-zagrozenia-dla-nato#_ftn5 (11.12.2023).
[445] A. Czwołek, *Bliscy sojusznicy? Perspektywy pogłębienia integracji rosyjsko-białoruskiej po 2018 roku,* „Nowa Polityka Wschodnia" 2022, nr 3 (34), s. 27–62.
[446] A. M. Dyner, *Nowa doktryna wojenna Państwa Związkowego Białorusi i Rosji,* https://www.pism.pl/publikacje/nowa-doktryna-wojenna-panstwa-zwiazkowego-bialorusi-i-rosji (11.12.2023); iSANS, *Russia and Belarus's military doctrine: in search of new enemies* , https://isans.org/columns/russia-and-belaruss-military-doctrine-in-search-of-new-enemies.html (11.12.2023).

In May 2022, Belarus announced the formation of a new third operational command, The South Command[447]. Historically, there had been no such command, as the southern neighbor was not perceived as a potential aggressor. This decision not only requires a "creative" personnel policy for establishing a staff but also entails the expansion of operational structures, and this is what gave rise to far-reaching doubts concerning the feasibility of such expansion. Creating this new structure would necessitate the formation of new units, estimated to cost up to a billion dollars—funds that Belarus does not currently possess. It remains uncertain whether The Southern Operational Command will permanently oversee specific units or merely rotate forces deployed along the border with Ukraine. The Belarusian grouping along this border is undoubtedly intended to divert the attention of Ukrainian units blocking the northern attack direction. The division of the current ground forces into three commands, rather than two, will further deplete the resources allocated to each command[448].

Russia has also been expanding its permanent military presence from 2022, citing NATO's purportedly aggressive policy and Belarus' security concerns as the rationale. In response to Belarusian requests, Russia has deployed up to 9,000 troops with equipment, including 170 tanks and 200 armored vehicles. The first components of the Russian ground forces arrived in central and northern Belarus on October 15, 2022. On October 16, Russia initiated the redeployment of the air component, officially tasked with supporting the Belarusian armed forces in safeguarding the border with NATO[449]. Russia plays a crucial role in sensitive components, particularly in reconnaissance (e.g. A50 aircraft) and the air force, including MIG 31K aircraft capable of carrying "Kh-47M2 Kinzhal" missiles[450]. Effectively, the Russians have assumed *de facto* control of Belarusian airspace. Additionally, S-400 and probably "9K720 Iskander"[451] systems are stationed in Belarus. This strategic move resembles the approach seen

[447] A. M. Dyner, *Belarus Declares It Will Upgrade Its Armed Forces***,** https://pism.pl/publications/belarus-declares-it-will-upgrade-its-armed-forces (11.12.2023).

[448] J. Ciślak, *Sojusznik armii agresora: Współczesne Siły Zbrojne Białorusi***,** https://defence24.pl/siły-zbrojne/sojusznik-armii-agresora-wspolczesne-sily-zbrojne-bialorusi-raport (11.12.2023).

[449] A. M. Dyner, *Formowanie Regionalnego Zgrupowania Wojsk na Białorusi* https://pism.pl/publikacje/formowanie-regionalnego-zgrupowania-wojsk-na-bialorusi (11.12.2023).

[450] M. Yeryoma, *Belarus Weekly: Russia re-deploys MiG-31K supersonic aircraft to Belarus,* https://kyivindependent.com/belarus-weekly-russia-re-deploys-mi-g-31-k-supersonic-aircraft-to-belarus/ (11.12.2023).

[451] Reuters, *Belarus says it is now operating Russian Iskander missiles autonomously,* https://www.reuters.com/world/europe/belarus-says-it-is-now-operating-russian-iskander-missiles-autonomously-2023-02-01/ (11.12.2023); J. Adamowski, *Belarus says its Russian S-400, Iskander missiles enter 'combat duty'*, https://www.defensenews.com/global/europe/2022/12/20/belarus-says-its-russian-s-400-iskander-missiles-enter-combat-duty/ (11.12.2023).

in Syria—on the one hand, it addresses the shortcomings of the host state and on the other hand, it secures control over the most critical components.

In the case of Belarus, however, there is even more significant assistance—it is a kind of "nuclear sharing." According to a joint declaration made by both countries, starting from June 2023, tactical nuclear weapons (TNWs) are intended to be stored on Belarusian territory[452]. The veracity of this claim and whether Belarus possesses any carriers for such weapons[453] remain unknown but the capability is presumed to exist.

Finally, in political-military terms, Russia has effectively blocked Belarus' ability to continue to align itself with the West. Since mid-January 2022, when the first Russian military units arrived in Belarus as part of the combat readiness test of the State of the Union forces and the "Allied Decisiveness" exercise, the country has been making its territory available for the stationing of Russian armed forces, and an attack on Kyiv has been launched from this direction[454]. This *de facto* involvement has made Belarus a party to the conflict.

In October 2022, the announcement was made about the formation of a joint Belarusian–Russian military grouping. On December 3 in Minsk, Russian Defence Minister Sergei Shoygu and Belarusian Defence Minister Viktar Khrenin signed a protocol, amending the 1997 Russian–Belarusian agreement aimed at jointly ensuring regional security in the military space The most important changes include the formalization of the Russian military presence in Belarus under the banner of the Regional Forces Group (RFG) and the authorization to utilize local military infrastructure[455]. Subsequently, on January 31, 2023, Belarusian and Russian military representatives held the first joint headquarters exercise (Tabletop exercise) in Belarus. The primary objective of this exercise was to train and improve decision-making skills as part of the use of a regional force grouping[456].

---

[452] A. Wilk, P. Żochowski, *Russian nuclear weapons deployed in Belarus: the consequences,* https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-06-06/russian-nuclear-weapons-deployed-belarus-consequences (11.12.2023).

[453] Rzeczpospolita, *Łukaszenko: Transfer taktycznej broni jądrowej z Rosji już się rozpoczął*, https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38526851-lukaszenko-transfer-taktycznej-broni-jadrowej-z-rosji-juz-sie-rozpoczal (11.12.2023).

[454] A. M. Dyner, *Przed atakiem - rosyjsko-białoruskie ćwiczenia Sojusznicze Zdecydowanie,* https://www.pism.pl/publikacje/przed-atakiem-rosyjsko-bialoruskie-cwiczenia-sojusznicze-zdecydowanie (11.12.2023).

[455] A. Wilk, P. Żochowski, *Jedna armia rosyjsko-białoruska. 284. dzień wojny,* https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-12-05/jedna-armia-rosyjsko-bialoruska-284-dzien-wojny (11.12.2023).

[456] TASS - Russian News Agency, *Joint Command of regional group of Russian, Belarusian forces starts exercising in Belarus,*

The fact is that continuous military exercises conducted by both armies have been going on over the past year. What purpose do they serve? It is nothing but a repeat of the scenario observed in Syria. The Russians provide sensitive capabilities (antiaircraft and antimissile defense, aviation, reconnaissance), probably influencing promotions within the Belarusian army (as exercises assess who deserves promotion). In essence, they create dependency. In Syria, Russia does not control the entire army but only a valuable segment. A similar situation appears to be unfolding in Belarus—an autonomous segment, a kind of "army within an army" is being created. The less secure and less well-armed segment will be proximate to itself.

Advisors and "ikhtamnets"—taking control from the bottom up

Russia is not content with merely taking formal measures to integrate Belarus' armed forces; instead, it replicates its approach from Syria by embedding its own personnel or those compliant with its directives within the army's structures and at various command levels.

The first pertinent matter is the involvement of the "Wagner Group." As previously mentioned, the mere presence of a platoon from this entity in the summer of 2020 induced panic in Lukashenko. Familiar with Russia's strategies and aware of the capabilities of the so-called "Wagner Group" ikhtamniets (from Russian их там нет—they are not there) who operated in the people's republics of Donetsk and Luhansk and in Syria, he was convinced that Putin would extend his influence to Belarus. The Wagner Group made a subsequent appearance in Belarus, this time by invitation. Following a revolt by the group's owner, Yevgeny Prigozhin, who called it a "march of justice," and based on an agreement negotiated by Lukashenko, the Wagner Group was set to leave Russia[457]. Between July 11 and 19, 2023, nine vehicle columns with Wagner mercenaries arrived in Belarus. The number of mercenaries was estimated to be around 3,000, with the majority deployed in the town of Asipovichy (Mahilyow oblast) and a nearby tent camp in the village of Tsel[458].

On July 19, 2023, the Mogilev Regional Executive Committee officially registered Concord Management and Consulting with a charter fund of 200 Belarusian roubles (approximately 320

https://tass.com/defense/1569197?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com (11.12.2023).

[457] K. Shalvey, *Russian rebellion timeline: How the Wagner uprising against Putin unfolded and where Prigozhin is now*, https://abcnews.go.com/International/wagner-groups-rebellion-putin-unfolded/story?id=100373557 (11.12.2023).

[458] P. Żochowski, *A stopover in Belarus. Wagner mercenaries in search of a new modus operandi*, https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-07-21/a-stopover-belarus-wagner-mercenaries-search-a-new-modus-operandi (11.12.2023).

zlotys). The owner of the Belarusian company was a Russian entity of the same name, owned by Yevgeny Prigozhin, established in 2003 and employing 31 people[459].

Although the maximum number of mercenaries could be estimated at 5,000, by the end of August, the dismantling of the base infrastructure was already apparent. The majority were slated to be deployed to African countries, including Mozambique, Mali, Libya, or the Central African Republic. However, some of them were to stay behind to provide training for Belarusian soldiers and internal services, including OMON[460]. The actual number that remained or whether any of them joined the Belarusian army remains unknown, as Lukashenko hinted at such possibilities. Lukashenko utilized their presence for an information war, issuing threats of a "trip to Rzeszow or Warsaw"[461]. To this day, the actual role of Lukashenko in quelling the Prigozhin rebellion, the rebellion itself, and Prigozhin's demise raise many unanswered questions.

Another method of establishing control is worth mentioning. Similar to the situation in Syria, the Russians engage in joint exercises with local soldiers, using the joint Belarusian–Russian troop grouping as an additional pretext. This strategy offers several avenues for gaining influence. Firstly, it allows the Russians to assess the morale of Belarusian troops, both individual soldiers and officers. Secondly, it facilitates the establishment of personal contacts with them. Thirdly, joint exercises create opportunities for agitation and confidence-building. Fourthly, the conducted exercises and their outcomes impact promotions within the army, providing Russia with a means to influence the personnel policies of the Belarusian army. It can also obstruct the development of specific competencies by delegating certain issues to its own soldiers, thereby ensuring dependence on Russia.

[459] Belsat.eu, *Białoruś. Prigożyn zarejestrował firmę we wsi koło poligonu,* https://belsat.eu/pl/news/22-07-2023-bialorus-prigozyn-zarejestrowal-firme-we-wsi-kolo-poligonu (11.12.2023).
[460] PAP, *Wagnerowcy którzy pozostaną na Białorusi będą szkolić jednostki specjalne MSW*, https://www.pap.pl/aktualnosci/wagnerowcy-ktorzy-pozostana-na-bialorusi-beda-szkolic-jednostki-specjalne-msw (11.12.2023).
[461] P. Kozłowski, *Łukaszenka groził "wycieczką" wagnerowców do Rzeszowa. "Żartowałem",* , https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/9076541,lukaszenka-grozil-wycieczka-wagnerowcow-do-rzeszowa-zartowalem.html (11.12.2023).

Final conclusion

The above analysis suggests that Russia pursues a deliberate strategy aimed at acquiring influence and, in some cases, control over allied armies. While adapting its methods to local conditions, there are recurring patterns that can be described as a *modus operandi*.

Russia, through the provision of military and defense assistance, creates dependency among states and their leaders. It assumes control over sensitive components of national armies, such as air, missile, and reconnaissance forces. It cultivates an agentic influence among officers and soldiers. It establishes systematic influence over the armed forces by altering command structures or even creating controlled tactical alliances and joint commands. This results not only in state leaders becoming politically dependent on Russia in the international arena but also in the context of their personal security. It serves as a shield against the influence of third countries, especially democracies that may not engage in political cooperation (given their support for proRussian autocrats). Simultaneously, this acts as a form of military deterrence since any potential military intervention can be seen as an assault on Russia itself and its interests. Russia also gets to project its own competencies thereby either intimidating or motivating other players to cooperate.

This competence is concerning in the context of potentially achieving similar outcomes in other states of the former USSR, although the likelihood has diminished after the aggression against Ukraine and potentially even Armenia. Above all, it poses a threat in the context of Africa, where Russia is already engaged in similar activities.

Streszczenie:

Celem artykułu jest po pierwsze opis działań podjętych przez Federację Rosyjską w Syrii od 2015 roku, które skutkowały nie tylko obroną reżimu, ale też uzyskaniem daleko idących wpływów w tym państwie, łącznie z uzyskaniem znacznej kontroli nad jej szeroko pojętym system bezpieczeństwa, w tym siłami zbrojnymi. Drugim celem jest analiza obecnych działań Rosji w stosunku do Białorusi i znalezienia podobieństw do sytuacji w Syrii. Jest to zatem analiza mająca na celu uchwycić czy możemy mówić o pewnym *modus operandi* Rosji i czy Białoruś obecnie jest *de facto* ubezwłasnowolniana na wzór Syrii.

Słowa kluczowe:

Rosja, Białoruś, Syria, Grupa Wagnera, wojsko

Keywords:

Russia, Belarus, Syria, Wagner Group, army

Bibliografia:

1. Adamowsk J., Belarus says its Russian S-400, Iskander missiles enter 'combat duty', https://www.defensenews.com/global/europe/2022/12/20/belarus-says-its-russian-s-400-iskander-missiles-enter-combat-duty/ (11.12.2023).
2. al-Awsat A., Assad Orders Measures Against Rami Makhlouf's Companies, https://english.aawsat.com//home/article/1875991/assad-orders-measures-against-rami-makhlouf%e2%80%99s-companies?amp, (11.12.2023).
3. al-Frieh M., Said H., Army General Command announces the formation of the Fifth Legion, https://sana.sy/en/?p=94123 (11.12.2023).
4. Alghadawi A., The Fourth Division: Syria's parallel army, https://www.mei.edu/publications/fourth-division-syrias-parallel-army (11.12.2023).
5. Al-Jabassini A. From Insurgents to Soldiers: The Fifth Assault Corps in Daraa, Southern Syria, Research Project Report (Florence: European University Institute, Middle East Directions, Wartime and Post-Conflict in Syria, May 2019.
6. Al-Jabassini A., The Eighth Brigade: Striving for Supremacy in Southern Syria, Syria Transition Challenges Project, 1 December 2020 (2020/17).
7. Al-Tamimi A. J., The Desert Falcons: An Elite Pro-Assad Force, https://www.aymennjawad.org/14643/the-desert-falcons-an-elite-pro-assad-force (11.12.2023).
8. Al-Tamimi A. J., The Fifth Legion: A New Auxiliary Force, https://www.aymennjawad.org/19504/the-fifth-legion-a-new-auxiliary-force (11.12.2023).
9. Belsat.eu, Białoruś. Prigożyn zarejestrował firmę we wsi koło poligonu, https://belsat.eu/pl/news/22-07-2023-bialorus-prigozyn-zarejestrowal-firme-we-wsi-kolo-poligonu (11.12.2023).
10. Cichocki B., Rosja wobec Białorusi: 1992-2007, „Bezpieczeństwo Narodowe" 2007, nr III-IV (5-6).
11. Ciślak J., Pierwsza rocznica zatopienia gwardyjskiego krążownika Moskwa [ANALIZA], https://defence24.pl/sily-zbrojne/pierwsza-rocznica-zatopienia-gwardyjskiego-krazownika-moskwa-analiz (11.12.2023).
12. Ciślak J., Sojusznik armii agresora: Współczesne Siły Zbrojne Białorusi, https://defence24.pl/sily-zbrojne/sojusznik-armii-agresora-wspolczesne-sily-zbrojne-bialorusi-raport (11.12.2023).
13. Czornik K. , Lakomy M., Konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie i w Afryce w drugiej dekadzie XXI wieku. Przebieg - uwarunkowania – implikacje, Katowice 2018.
14. Czwołek A., Bliscy sojusznicy? Perspektywy pogłębienia integracji rosyjsko-białoruskiej po 2018 roku, „Nowa Polityka Wschodnia" 2022, nr 3 (34).
15. Dagher S., Assad or We Burn the Country: How One Family's Lust for Power Destroyed Syria, Little, New York 2019.

16. Dyner A. M., Belarus Declares It Will Upgrade Its Armed Forces, https://pism.pl/publications/belarus-declares-it-will-upgrade-its-armed-forces (11.12.2023).
17. Dyner A. M., Formowanie Regionalnego Zgrupowania Wojsk na Białorusi https://pism.pl/publikacje/formowanie-regionalnego-zgrupowania-wojsk-na-bialorusi (11.12.2023).
18. Dyner A. M., Nowa doktryna wojenna Państwa Związkowego Białorusi i Rosji, https://www.pism.pl/publikacje/nowa-doktryna-wojenna-panstwa-zwiazkowego-bialorusi-i-rosji (11.12.2023).
19. Dyner A. M., Przed atakiem - rosyjsko-białoruskie ćwiczenia Sojusznicze Zdecydowanie, https://www.pism.pl/publikacje/przed-atakiem-rosyjsko-bialoruskie-cwiczenia-sojusznicze-zdecydowanie (11.12.2023).
20. Fraioli P., The protest movement in Belarus: resistance and repression, "Strategic Comments" 2021, vol. 27, issue 2, https://doi.org/10.1080/13567888.2021.1911136.
21. iSANS, Russia and Belarus's military doctrine: in search of new enemies , https://isans.org/columns/russia-and-belaruss-military-doctrine-in-search-of-new-enemies.html (11.12.2023).
22. Kozłowski P., Łukaszenka groził "wycieczką" wagnerowców do Rzeszowa. "Żartowałem", , https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/9076541,lukaszenka-grozil-wycieczka-wagnerowcow-do-rzeszowa-zartowalem.html (11.12.2023).
23. Kuimova A., Russia's arms exports to the MENA Region: trends and driver, "Euromesco Briefs" 2019, No. 95.
24. Lesch D.W., Syria the fall of the house of Assad, New Haven - London 2013, p. 137.
25. Lister C. R., The Syrian Jihad. Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency, New York 2015.
26. Mazur P., Wagnerowcy w Syrii – wykorzystanie PMC przez Rosję w konflikcie syryjskim, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia de Securitate" 2018, nr 8.
27. Mazur P., Wykorzystanie aktorów niepaństwowych przez Rosję w konflikcie syryjskim, „Polityka i Społeczeństwo" 2023, t. 21, nr 3.
28. Notte H., The United States, Russia, and Syria's chemical weapons: a tale of cooperation and its unravelling, "The Nonproliferation Review" 2020, vol. 27 (1-3), p. 201-224, DOI: 10.1080/10736700.2020.1766226.
29. Omran Center for Strategic Studies, The Syrian Military Establishment in 2019: Sectarianism, Militias and Foreign Investment, May 2019, p. 92-95.
30. PAP, Wagnerowcy którzy pozostaną na Białorusi będą szkolić jednostki specjalne MSW, https://www.pap.pl/aktualnosci/wagnerowcy-ktorzy-pozostana-na-bialorusi-beda-szkolic-jednostki-specjalne-msw (11.12.2023).
31. Parafianowicz Z., Prywatne armie świata, czyli jak wyglądają współczesne konwikty, Kraków 2021.
32. President Assad: This battle is a battle for an integrated axis… [trans. From Arabic] https://www.sana.sy/?p=245771 (11.12.2023).

33. Presidential Executive Office (Russia), Meeting with Government Members, The Kremlin's website, September 30, 2015, http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/50401 (11.12.2023).
34. Reuters Staff, Russia says general killed in Syria held senior post in Assad's army, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-russia-general/russia-says-general-killed-in-syria-held-senior-post-in-assads-army-idUSKCN1C22TW (11.12.2023).
35. Reuters, Belarus says it is now operating Russian Iskander missiles autonomously, https://www.reuters.com/world/europe/belarus-says-it-is-now-operating-russian-iskander-missiles-autonomously-2023-02-01/ (11.12.2023).
36. Roth A., Beaumont P., Belarus partisans say they blew up Russian plane near Minsk, https://www.theguardian.com/world/2023/feb/27/belarus-anti-war-partisans-russian-plane-drones-machulishchy-damage-claim (11.12.2023).
37. Rumer E., The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action, https://carnegieendowment.org/2019/06/05/primakov-not-gerasimov-doctrine-in-action-pub-79254 (11.12.2023).
38. Rzeczpospolita, Łukaszenko: Transfer taktycznej broni jądrowej z Rosji już się rozpoczął, https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38526851-lukaszenko-transfer-taktycznej-broni-jadrowej-z-rosji-juz-sie-rozpoczal (11.12.2023).
39. Shalvey K., Russian rebellion timeline: How the Wagner uprising against Putin unfolded and where Prigozhin is now, https://abcnews.go.com/International/wagner-groups-rebellion-putin-unfolded/story?id=100373557 (11.12.2023).
40. Stykow P.. Making Sense of a Surprise: Perspectives on the 2020 "Belarusian Revolution", "Nationalities Papers" 2022, p. 1-20, https://doi.org/10.1080/1060586X.2022.2042138.
41. TASS - Russian News Agency, Joint Command of regional group of Russian, Belarusian forces starts exercising in Belarus, https://tass.com/defense/1569197?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com (11.12.2023).
42. Terlikowski M., Dyner A. M., Białoruski wektor rosyjskiego zagrożenia dla NATO, https://www.pism.pl/publikacje/bialoruski-wektor-rosyjskiego-zagrozenia-dla-nato#_ftn5 (11.12.2023).
43. Waters G., From Tiger Forces to the 16th Brigade: Russia's evolving Syrian proxies, https://www.mei.edu/publications/tiger-forces-16th-brigade-russias-evolving-syrian-proxies (11.12.2023).
44. Waters G., Tiger Forces, Part 4: Russia's Partner Force, https://international-review.org/tiger-forces-part-4-russias-partner-force/ (11.12.2023).
45. Weir F., Why Russia evacuated its naval base in Syria, https://www.csmonitor.com/World/Europe/2013/0627/Why-Russia-evacuated-its-naval-base-in-Syria (11.12.2023).
46. Wezeman P.D., Arms transfers to Syria, [in:] Sipri Yearbook 2013, Oxford 2013.
47. Wilk A., Żochowski P., Jedna armia rosyjsko-białoruska. 284. dzień wojny, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-12-05/jedna-armia-rosyjsko-bialoruska-284-dzien-wojny (11.12.2023).

48. Wilk A., Żochowski P., Russian nuclear weapons deployed in Belarus: the consequences, https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-06-06/russian-nuclear-weapons-deployed-belarus-consequences (11.12.2023).
49. Yeryoma M., Belarus Weekly: Russia re-deploys MiG-31K supersonic aircraft to Belarus, https://kyivindependent.com/belarus-weekly-russia-re-deploys-mi-g-31-k-supersonic-aircraft-to-belarus/ (11.12.2023).
50. Żochowski P., A stopover in Belarus. Wagner mercenaries in search of a new modus operandi, https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-07-21/a-stopover-belarus-wagner-mercenaries-search-a-new-modus-operandi (11.12.2023).
51. Кавказ-Центр, Подтвердились данные КЦ об участии русских наемников в войне в Сирии, http://www.kavkazcenter.com/russ/content/2013/11/02/101514/podtverdilis-dannye-kts-ob-uchastii-russkikh-naemnikov-v-vojne-v-sirii.shtm l (11.12.2023).
52. Президент Республики Беларусь, Союзное государство, https://president.gov.by/ru/belarus/economics/integracija/sojuznoe-gosudarstvo (11.12.2023).

Anna Jach

Uniwersytet Jagielloński

Studia Wschodnioeuropejskie

Nr 20/2024

Rosyjscy uchodźcy w Kazachstanie po wybuchu wojny rosyjsko-ukraińskiej[462]

Fale migracji do Kazachstanu

Wybór Kazachstanu jako państwa docelowego związany był z systemem bezwizowym, brakiem bariery językowej, rozwiniętą komunikacją cyfrową, preferencyjnym opodatkowaniem i stosunkowo niedrogimi kosztami utrzymania. W przypadku rodzin z dziećmi ważnym czynnikiem była dostępność szkół z wykształceniem w języku rosyjskim i podobnym programem szkolnym. Język rosyjski jest powszechnie używany w teatrach, w stanowieniu prawa, polityce i wielu innych dziedzinach życia publicznego i prywatnego. Bliskie związki z Rosją i postsowiecką spuścizną przyczyniają się do tego, że nowo przybyli Rosjanie znają środowisko kulturowe i codzienne oraz minimalizują potencjalne szoki kulturowe. Kraj ten ma jedną z największych gospodarek w regionie i dlatego jest postrzegany jako atrakcyjny cel podróży. Kazachstan i Rosja są członkami Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (EUG), a zawarte w niej umowy ułatwiają obywatelom Rosji dostęp do rynku pracy.

Od początku wojny rosyjska migracja przybrała postać trzech potężnych fal[463]. Fala pierwsza w okresie od 24 lutego do 30 czerwca 2022 roku, która nastąpiła zaraz po inwazji objęła swym zasięgiem w pierwszym rzędzie uchodźców politycznych, Większość z tych osób została uznana za ‘foreign influence agent’ (*инагент*) za współpracę z państwami zachodnimi lub otrzymywanie zagranicznych pieniędzy na projekty, a teraz obawiają się postępowania karnego w Rosji. W ich szeregu znaleźli się dziennikarze, politycy i pracownicy sektora IT, artyści, wykładowcy, działacze społeczno-polityczni, prócz tego apolityczni celebryci oraz biznesmani.

[462] Niniejszy artykuł jest zwieńczeniem grantu, uzyskanego w konkursie Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ: Konkurs na wyjazdy zagraniczne (staże badawcze). ID Konkursu: WSMiP.5.2.2023 w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim.

[463] Gilchrist K., A second wave of Russians is fleeing Putin’s regime, Retrieved from https://www.cnbc.com/2022/07/14/russians-flee-putins-regime-after-ukraine-war-in-second-wave-of-migration.html, (accessed on 20. 04. 2024).

Druga fala wychodźstwa z Rosji ("children's emigration") zainicjowana została w miesiącach letnich – czerwcu i lipcu 2022 roku. Dotyczyła głównie z osób z klasy średniej i wyższej oraz rodzin, które potrzebowały więcej czasu na przygotowanie się do emigracji; były to także osoby prowadzące działalność gospodarczą lub osoby, które musiały poczekać na zakończenie roku szkolnego ich dzieci[464]. Fala trzecia migracji ruszyła po ogłoszeniu 21 września 2022 roku decyzji o częściowej mobilizacji do wojska walczącego na Ukrainie[465]. To właśnie wówczas granicę z Kazachstanem przekroczyło prawie 90 tysięcy młodych mężczyzn w wieku poborowym[466], którzy obawiali się tzw. „mogilizacji"[467][468] oraz spora grupa pracowników sektora IT, którzy dość szybko mogą znaleźć pracę za granicą. Tego typu odpływ jest szczególnie niepokojący dla rosyjskich władz, które zaproponowały szereg działań mających na celu zatrzymanie ich w kraju, takich jak zniesienie podatków i cła wojskowego.

W efekcie trzech potężnych fal migracji z Rosji wyjechało do Kazachstanu od 100 do 146 tysięcy osób[469], które prezentowały postawy antyputinowskie i antywojenne, lecz także te, które ze względów na nałożone na FR sankcje, nie były w stanie dalej prowadzić działalności gospodarczej. Nastąpił proces tzw. „drenażu mózgów", co bezpośrednio zagraża gospodarce państwa. Obecne oficjalne dane (luty 2024) pochodzące ze strony Generalnego Konsulatu FR w Kazachstanie wskazują, że obecnie w tym państwie z 400 tysięcy rosyjskich uchodźców pozostało nie więcej niż 80 400 osób[470]. Co istotne, a nie zostało podkreślone w wypowiedzi przedstawiciela FR w Kazachstanie, uchodźcy ci nie wrócili do Rosji, lecz udali się do państw trzecich, takich jak Uzbekistan, Kirgistan, Turcja czy Serbia.

---

[464] Ibidem.

[465] Ukaz Prezidenta RF ot 21.09.2022 N 647 "Ob ob"yavlenii chastichnoy mobilizatsii v Rossiyskoy Federatsii" [Указ Президента РФ от 21.09.2022 N 647 "Об объявлении частичной мобилизации в Российской Федерации"], Retrieved from https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_426999/, (accessed on 20. 04. 2024).

[466] "98,000 Russians fled to Kazakhstan amid Putin's mobilization announcement", Retrieved from https://www.pbs.org/newshour/world/98000-russians-fled-to-kazakhstan-amid-putins-mobilization-announcement, (accessed on 20. 04. 2024).

[467] Rosyjskie słowo oznaczające pobór do wojska, "mobilizacja" (*мобилизация*) było często zamieniane na "mogilizacja" (*могилизация*), którego rdzeń pochodzi od słowa "*могила*", czyli "grób".

[468] Makarowa, M., Mogilizacja Rosjan. Panika - to najlepiej określa nastroje w Rosji, Retrieved from https://oko.press/mogilizacja-rosjan-panikaa, (accessed on 21. 04. 2024).

[469] Kasyanchuk D., Skol'ko rossiyan v 2022 godu uyekhalo iz strany i ne vernulos' [Касянчук Д., Сколько россиян в 2022 году уехало из страны и не вернулось], Retrieved from https://thebell.io/skolko-rossiyan-v-2022-godu-uekhalo-iz-strany-i-ne-vernulos, (accessed on 21. 04. 2024); Zavadskaya M. (2023), The war-induced exodus from Russia. a security problem or a convenient political bogey?, *FIIA Briefing Paper "The Finnish Institute of International Affair" march 2023/358*, Retrieved from https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2023/03/bp358_margarita_war-induced-exodus-from-russia.pdf, (accessed on 21. 04. 2024).

[470] Genkonsul rasskazal, skol'ko v Kazakhstane ostayet·sya rossiyan, v"yekhavshikh posle nachala mobilizatsii [Генконсул рассказал, сколько в Казахстане остается россиян, въехавших после начала мобилизации], Retrieved from https://www.fontanka.ru/2024/02/12/73219817/, (accessed on 20. 04. 2024).

Kazachstan wobec fal uchodźców z Rosji

Najpoważniejsze skutki rozrastającego się kryzysu migracyjnego dotknęły sferę gospodarczą, wywołując m.in.: inflację wojenną spowodowaną zarówno większym popytem oraz „szokiem migracyjnym", jak i załamaniem łańcucha dostaw; bezprecedensowy wzrost cen produktów spożywczych i nieruchomości; przeniesienie przez 362 firm rosyjskich centrum operacyjnego do Kazachstanu i uzyskanie pozwoleń na rejestrację działalności od lokalnych władz; dodatkowy nacisku na rynek pracy, na którym miejscowym trudno znaleźć zajęcie; gwałtowny wzrost cen wynajmu mieszkań, często kosztem dotychczasowych lokatorów[471].

Drugim przejawem problemu napływającej fali rosyjskich uchodźców w stronę Kazachstanu okazała się prowadzona od początku inwazji Rosji na Ukrainę w 2022 roku, rosyjska kampania dezinformacji na obszarze Kazachstanu połączona z działaniami dyskredytującymi to państwo na forum międzynarodowym. W ich ramach:

1. dążono m.in. do: zmiany percepcji FR przez kazachskie społeczeństwo, jak i kształtowania negatywnego wizerunku Zachodu poprzez forsowanie teorii spiskowych i przypisywanie trendów gospodarczych, jak inflacja, czy destabilizacja na tym tle, działaniom Zachodu; dyskredytacji zachodnich przedsiębiorstw sektora energetycznego; cenzurowania publikacji kazachskich mediów; dyskredytacji Kazachstanu poprzez oskarżenia, że udziela wsparcia Ukrainie poprzez umożliwienie im wystrzeliwania bezzałogowców z pobliskiego terenu północnego Kazachstanu.

2. Formułowano: antykazachskie wypowiedzi specjalistów i medialnych celebrytów; groźby podniesienia rosyjskich roszczeń terytorialnych; oskarżenia, że Kazachstan „uczestniczy w globalnym spisku antyrosyjskim", co jest przejawem rusofobii, postępującej derusyfikacji (kazachizacja) w postaci zmiany nazw miast, ulic, stacji klejowych etc.; oskarżenia o to, że Astana prowadzi z Kijowem rozmowy w sprawie sprzedaży rosyjskiej broni dla Ukrainy[472].

---

[471] Zawadzka M., Dekolonizacja po kazachsku – zmiany w percepcji Rosji i Rosjan w kazachskim społeczeństwie, p. 3, *„Analiza OSPP" 10.* Ośrodek Studiów Przestrzeni Postsowieckiej; Berdiqulov A., ECMI Minorities Blog. Russian Migrants in Central Asia – An ambiguous Reception, Retrieved from https://www.ecmi.de/infochannel/detail/ecmi-minorities-blog-russian-migrants-in-central-asia-an-ambiguous-reception, (accessed on 20 IV 2024). DOI: https://doi.org/10.53779/ABPL3118.

[472] Popov R., Rusofobiya, derusifikatsiya, «marionetki Zapada» - deputat Gosdumy sravnil Kazakhstan s Ukrainoy [Попов Р., Русофобия, дерусификация, «марионетки Запада» - депутат Госдумы сравнил Казахстан с Украиной], Retrieved from https://arbatmedia.kz/vaznoe-v-kazaxstane/rusofobiya-derusifikaciya-marionetki-zapada-deputat-gosdumy-sravnil-kazaxstan-s-ukrainoi-34534 , (accessed on 21. 04. 2024); Kazachstan oddala się od Rosji, ale powoli. Jakie są główne przeszkody?, Retrieved from https://www.rp.pl/polityka/art40146621-kazachstan-oddala-sie-od-rosji-ale-powoli-jakie-sa-glowne-przeszkody, (accessed on 15 IV 2024); Berdiqulov A. op.cit.

Strategia Kremla miała zmusić władze Kazachstanu do jednoznacznego opowiedzenia się po stronie Rosji. Uzyskano jednak efekt odwrotny do zakładanego.

Oba powyżej przywołane następstwa spowodowały woltę w stosunku tak do samej Rosji, lecz przede wszystkim wobec rosyjskich „relokantów". Poczucie zagrożenia ze strony rosyjskich uchodźców podyktowane to było m.in. z jednej strony trudną sytuacją gospodarczą, kazachską percepcją rosyjskiej agresji na Ukrainę czy też samych Rosjan. Z drugiej jednak strony czynnikiem decydującym okazała się „dyskusja o samoidentyfikacji, rosyjskim kolonializmie i roli języka kazachskiego w życiu publicznym, a także obawa Kazachów co do rosyjskich roszczeń wobec ziem północnego Kazachstanu"[473].

Biorąc pod uwagę zagadnienia bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego, dynamikę sytuacji politycznej i społeczno-gospodarczej, kwestie humanitarne czy też procesy adaptacyjne uchodźców decydenci kazachscy podjęli działania celem zapobieżenia kryzysowi migracyjnemu i jego skutkom dla państwa i społeczeństwa kazachskiego. Zaobserwowane zmiany zostały zaprezentowane w Tabeli 1, ze wskazaniem na najważniejsze ich symptomy.

Tabela 1. Strategia przeciwdziałania skutkom pojawienia się migracji rosyjskiej

Przeciwdziałanie skutkom kryzysu migracyjnego
Sfera administracyjno-prawna
obowiązek znajomości języka kazachskiego u osób starających się o pracę; zaostrzenie reżimu migracyjnego pod względem obowiązkowej rejestracji pobytu na bazie tzw. *visa run* po 90 dniach; legalizacja pobytu na podstawie zatrudnienia, studiów, odbywania leczenia lub zamieszkania z małżonkiem, który jest obywatelem Kazachstanu; utrudnienia w otrzymaniu czasowego zezwolenia na pobyt ze względu na konieczność osobistego stawienia się właściciela mieszkania oraz pracodawcy; kazachski rząd zapowiedział, że nie chce wydawać unikających służby Rosjan. – Kazachstan wyda tylko tych Rosjan, którzy są poszukiwani międzynarodowo na podstawie zarzutów karnych. Ucieczka przed mobilizacją nie jest podstawą prawną do ekstradycji.
Sfera społeczna

[473] Zawadzka M. op.cit., p: 2.

Przeciwdziałanie skutkom kryzysu migracyjnego
protest przeciwko wojnie 6 marca 2023 r., w pobliżu rosyjskiej ambasady; zbieranie podpisów pod petycją o zakazie nadawania dla rosyjskich stacji telewizyjnych na terenie Kazachstanu; negatywne postrzeganie wkroczenia wojsk Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ) do Kazachstanu w styczniu 2022 r. (głównie rosyjskich); coraz częstsze negatywne reakcje Kazachów wobec wyższościowej postawy części Rosjan wobec miejscowych, tym np. oczekiwanie obsługi w urzędach i restauracjach w języku rosyjskim, jako form odpowiedzi na przypadki ksenofobii, doświadczanej przez sezonowych pracowników z Azji Centralnej w Rosji
Humanitarna
oddolne, społeczne działania na rzecz uchodźców rosyjskich: niesienie pomocy Rosjanom, uchodzącym przed mobilizacją; społeczne działania pomocowe dla Ukrainy, zwłaszcza tzw. jurty niezłomności[474]; pomoc głównie za pośrednictwem przedstawicieli biznesu i społeczeństwa, albowiem oficjalnie, oprócz kilku partii lekarstw i środków higienicznych, Astana nie wysłała więcej żadnych dostaw
Wizerunkowa/ tożsamościowa
antyrosyjskie postawy na skutek relacji z wojny rosyjsko-ukraińskiej pod wpływem dokonywanych przez wojsko rosyjskie międzynarodowych zbrodni wojennych, zwłaszcza wydarzenia w Buczy; budowanie wśród etnicznych Kazachów paraleli historycznych między Ukrainą a Kazachstanem; deklaracje obywateli Kazachstanu nie-Kazachów o braku przynależności do narodowości rosyjskiej, przy czym ich rosyjskojęzyczność nie oznacza ich przynależności etnicznej i kulturowej do Rosji; jawnie okazywana niechęć Kazachów na symbole reżimu putinowskiego, w tym „Z" na samochodach, często domagając się ich usunięcia (zdarzały się też przypadki wręczania mandatów przez policję kierowcom oklejonych aut)
Kazachizacja

[474] Jurty, w których można się ogrzać i dostać jedzenie rozstawiono w centrach ukraińskich miast, w tym w Buczy, z inicjatywy kilkudziesięciu kazachskich biznesmenów i wolontariuszy.

Przeciwdziałanie skutkom kryzysu migracyjnego
przemiana pokoleniowa i tożsamościowa, której przejawem jest m.in. zainicjowanie dyskusji o kolonialnej przeszłości i konieczności dekolonizacji Kazachstanu; zagrożenie związane z przenikaniem do kraju stronników „Russkiego Miru" („*Русский мир*"); groźba rosyjskiej napaści na Kazachstan; nawyki medialne Kazachów: młodsze pokolenie aktywnie poszukuje alternatywnych źródeł informacji, częściej też ogląda kazachskie kanały telewizyjne. Nie jest też obarczone nostalgią za Związkiem Sowieckim i zwyczajem czerpania informacji wyłącznie z rosyjskich kanałów, co z kolei charakteryzuje osoby starsze; kampanie pokazujące Kazachów dumnych ze swojej rosyjskości; budowanie odrębnej kazachskiej tożsamości opartej na wielokulturowości; wzmacnianie roli języka kazachskiego; uznanie wkładu rosyjskojęzycznej kultury; przewidująca daleko idącą rewizję narracji o przeszłości; podniesienie rangi tematu rosyjskiego kolonializmu i potrzeby dekolonizacji, zwłaszcza w sferze kulturowej i informacyjnej; „moda na kazachskość"; aktywna polityka historyczna, w wyniku której Rosja jest postrzegana jako państwo, które skolonizowało Kazachstan; co roku tysiące kazachskich studentów studiują na Zachodzie i wracają do kraju;

Opracowanie własne na podstawie: Zawadzka M., *Dekolonizacja po kazachsku – zmiany w percepcji Rosji i Rosjan w kazachskim społeczeństwie*, „Analiza OSPP" 10. Ośrodek Studiów Przestrzeni Postsowieckiej; Popov R., Rusofobiya, derusifikatsiya, «marionetki Zapada» - deputat Gosdumy sravnil Kazakhstan s Ukrainoy [Попов Р., Русофобия, дерусификация, «марионетки Запада» - депутат Госдумы сравнил Казахстан с Украиной], Retrieved from https://arbatmedia.kz/vaznoe-v-kazaxstane/rusofobiya-derusifikaciya-marionetki-zapada-deputat-gosdumy-sravnil-kazaxstan-s-ukrainoi-34534 , (accessed on 21. 04. 2024); *Kazachstan oddala się od Rosji, ale powoli. Jakie są główne przeszkody?*, Retrieved from https://www.rp.pl/polityka/art40146621-kazachstan-oddala-sie-od-rosji-ale-powoli-jakie-sa-glowne-przeszkody, (accessed on 15 IV 2024); Toriebajewa M., amk, *Jak Rosjanie uciekają do Kazachstanu*, Retrieved from https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art37129591-jak-rosjanie-uciekaja-do-kazachstanu, (accessed on 15 IV 2024); Makarowa, M., *Mogilizacja Rosjan. Panika - to najlepiej określa nastroje w Rosji*, Retrieved from https://oko.press/mogilizacja-rosjan-panikaa, (accessed on 21. 04. 2024).

Diaspora czy może „piąta kolumna"?

Zachodzący w Kazachstanie proces odrodzenia narodowego zwany „kazachizacją" to nic innego jak renesans „kazachskiej cywilizacji we wszystkich jej przejawach – od języka,

poprzez obyczajowość i kulturę, po religijność". Kazachowie „odkrywają swoją tożsamość skrzętnie przechowywaną i ukrywaną w czasach sowieckich, gdy ich ziemie stały się *de facto* obszarem najpierw rosyjskiej, a potem sowieckiej kolonizacji". Jak zauważa Krzysztof Renik, „dzisiaj chcą ją manifestować w życiu publicznym i państwowym"[475]. W tych okolicznościach nie należy się dziwić, że potężna fala rosyjskich migrantów zalewająca Kazachstan wywołuje różne postawy zarówno na poziomie państwowym, jak i społecznym.

Jak wiadomo, stosunek do fali uchodźczej zalewającej Kazachstan wypływa nie tylko z minionych doświadczeń kazachsko-rosyjskich. Drugą przesłanką determinującą relacje do rosyjskich relokantów jest bieżąca sytuacja międzynarodowa. Wybuchowi wojny rosyjsko-ukraińskiej towarzyszyło wstrzemięźliwe stanowisko władz Kazachstanu. Ponadto „agresja z 24 lutego 2022 r. wzmocniła obawy Kazachów o własną suwerenność i zarysowała – zarówno w świadomości rządzących, jak i w odbiorze społecznym – realne zagrożenia dla integralności terytorialnej państwa"[476].

Zaszła także zmiana układu sił w Azji Centralnej na skutek powstania w 2015 roku regionalnej platformy dyplomatycznej dla Rządu Stanów Zjednoczonych oraz rządów Kazachstanu, Kirgiskiej, Tadżykistanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu (C5), przyjmując postać układu „C5+1"[477]. Po rozpoczęciu przeciwko Ukrainie w 2022 roku pełnoskalowej wojny platforma ta zintensyfikowała swoją działalność, powołując do życia organ wykonawczy – Sekretariat. Jego zadaniem jest ustanowienie formalnych procedur identyfikowania i realizowania wspólnych priorytetów, koordynowania komunikacji między uczestniczącymi rządami oraz planowania spotkań ministerialnych wysokiego szczebla i innych zadań, co nabiera szczególnego znaczenia w kontekście inwazji Rosji na Ukrainę. Jak podkreśla Wojciech Górecki, region Azji Centralnej „zaczyna mówić jednym głosem. Ma to ogromne znaczenie, ponieważ potencjał pięciu państw jest znacznie większy niż potencjał nawet takiego kraju jak Kazachstan, który pod wieloma względami jest liderem w regionie. Przez prawie 30 lat każde z państw Azji Centralnej żyło swoim życiem, a teraz jest realna współpraca. Wszystko

[475] Renik K., Kazachizacja czy kazachskie odrodzenie, Retrieved from https://kulturaliberalna.pl/2017/08/24/renik-kazachizacja/, (accessed on 22. 04. 2024)
[476] Popławski M., Kazachstan: kurs na niepewność. *Komentarze OSW*, Retrieved from https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-08-14/kazachstan-kurs-na-niepewnosc, (accessed on 22. 04. 2024)
[477] C5+1 - U.S. Embassy & Consulate in Kazakhstan, Retrieved from https://kz.usembassy.gov/c51/, (accessed on 22. 04. 2024).

przez to, że Rosja napadła na Ukrainę i przywódcy regionalni zaczęli szukać możliwości przetrwania w nowych warunkach, by minimalizować ryzyka”[478].

Zmiana stosunku do państwa rosyjskiego i uchodźców w Kazachstanie jest także wynikiem sączącej się z kontrolowanych przez Kreml mediów rosyjskich tradycyjnych i nowoczesnych dezinformacji oraz prób dyskredytacji Kazachstanu. Ważną przesłanką, która jednakże nie pozwala na długofalowe prognozowanie, jest zachowawcza postawa mniejszości rosyjskiej zamieszkującej na stałe w Kazachstanie (ponad 15 % populacji obywateli na 2021 rok[479]). Jak podkreśla Aziz Berdiqulov, Rosjanie z Kazachstanu oraz reprezentujące ich instytucje mogą nie być skłonni do komentowania tematu rosyjskich migrantów (i wojny w Ukrainie) ze względu na niski poziom aktywności politycznej i obawę przed potencjalnymi reperkusjami. Po drugie, Rosjanie mieszkający w Kazachstanie niekoniecznie muszą czuć więź z Rosjanami pochodzącymi z Rosji. Na przykład w Kazachstanie wydaje się, że istnieje rozróżnienie między „rosyjskimi Kazachami” lub „swoimi” i „obcymi Rosjanami”[480].

Groźba wystąpienia kryzysu migracyjnego w połączeniu z obawami o zwiększeniem się liczby ludności rosyjskojęzycznej spowodowały zmianę w sposobie postrzegania uchodźców z Rosji przez Kazachów. Główny problem związany jest z przypisywaną obecnie, jak i w przyszłości rolą, którą mogą wypełniać rosyjscy okołowojenni uchodźcy: – 1. utworzą diasporę; 2. staną się z czasem organiczną częścią narodu kazachstańskiego czy 3. zasilą oddziały rosyjskiej tzw. „piątej kolumny”. Na bazie przeprowadzonych badań opinii publicznej poprzez Internet udało się zidentyfikować trzy grupy opiniotwórcze, które wskazują na dynamikę percepcji zachodzących zmian[481].

Do pierwszej grupy zalicza się część internautów, którzy wyrazili obawy, że z powodu obecności Rosjan lokalne ceny wzrosną, a przybysze potencjalnie wykupią „cały ryż i cukier”, pozostawiając Kazachów z niczym. Druga grupa była bardziej pozytywnie nastawiona i postrzegała napływ jako szansę na promocję Kazachstanu jako celu turystycznego i zwiększenie sprzedaży kazachskich towarów. Z kolei trzecia grupa obejmowała tych, którzy nie byli entuzjastycznie nastawieni do przybycia dużej liczby Rosjan do Kazachstanu, ponieważ

[478] Górecki W., Pierestrojka Tokajewa. Kazachstan wobec wyzwań wewnętrznych i zewnętrznych, *Komentarze OSW*, Retrieved from https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-06-21/pierestrojka-tokajewa-kazachstan-wobec-wyzwan-wewnetrznych-i, (accessed on 22. 04. 2024); Kazachstan oddala się od Rosji, op.cit.
[479] Chislennost' naseleniya Respubliki Kazakhstan pootdel'nym etnosam (na nachalo 2023 g.), [Численность населения Республики Казахстан (на начало 2023г.)], Retrieved from https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/6373/, (accessed on 21 IV 2024).
[480] Berdiqulov A., op.cit.
[481] Ibidem.

obawiają się „rusyfikacji" kraju[482]. Podkreślając takie obawy, podają jako przykład zorganizowanego w styczniu 2022 r. przez niektórych członków niezarejestrowanej partii „Different Russia of E. Limonov" („*Другая Россия Э. В. Лимонова"*) wiecu „To Northern Kazakhstan!" *(«На Северный Казахстан»!*) w moskiewskim metrze. Przedstawiciele partii wzywali do „odebrania północnych ziem Kazachstanu" w celu „ochrony ludności rosyjskiej mieszkającej na tych terytoriach". Według koordynatora partii Michiła Aksela, błędem było udzielenie wsparcia wojskowego Kazachstanowi w styczniu 2022 r. bez żądania gwarancji dla mieszkających tam etnicznych Rosjan. Zauważył również, że jego partia chce podnieść świadomość na temat łamania praw Rosjan mieszkających w Kazachstanie i że Rosja ma udany przykład ochrony Rosjan na Krymie[483].

Oczywiście pojawiły się kazachskie głosy kontrujące twierdzenia pochodzące z Rosji. W szczególności eksperci podkreślali, że język rosyjski cieszy się w Kazachstanie bardzo wysokim statusem, z licznymi uniwersytetami, szkołami i instytucjami publicznymi działającymi w języku rosyjskim, podczas gdy prawie wszyscy Kazachowie są równie biegli w języku kazachskim i rosyjskim. Ponadto podkreślono brak wzajemności, a status prawny języka kazachskiego i społeczności kazachskiej jest znacznie gorszy w Rosji. Niezależnie od takich dyskusji, Kazachstan jest świadkiem napływu ogromnej fali Rosjan[484]. W sukurs tym działaniom przyszły także władze Kazachstanu, stwierdzając, że stosunki pomiędzy Kazachstanem na Rosją mają bogatą przeszłość i wspaniałą przyszłość, stąd „próba walki z językiem jest głupia"[485]. Strategia ta wypływała z obaw wywołania inspirowanego konfliktu na tle etnicznym pomiędzy rdzenną ludnością kazachską a rosyjskimi grupami diasporycznymi.

[482] Ibidem.
[483] Kulagin V., «Polozheniye russkikh v Kazakhstane stanet dazhe khuzhe». Pochemu aktsiya limonovtsev «Na Severnyy Kazakhstan» obernulas' arestami [Кулагин В., «Положение русских в Казахстане станет даже хуже». Почему акция лимоновцев «На Северный Казахстан» обернулась арестами], Retrieved from https://www.gazeta.ru/politics/2022/01/15/14421769.shtml?updated, (accessed on 21. 04. 2024); V «Drugoy Rossii» soobshchili ob obyske v moskovskom shtabe [В «Другой России» сообщили об обыске в московском штабе], Retrieved from https://www.rbc.ru/rbcfreenews/61dcbdc19a79476fb2820784, (accessed on 21. 04. 2024).
[484] Berdiqulov A., op.ct.
[485] Loginov V., «Otnosheniya mezhdu Kazakhstanom i Rossiyey imeyut bogatoye proshloye i blestyashcheye budushcheye». Prezident respubliki Kasym-Zhomart Tokayev — o predstoyashchey vstreche s Vladimirom Putinym, investitsiyakh iz RF i predsedatel'stve strany v SHOS [Логинов В., «Отношения между Казахстаном и Россией имеют богатое прошлое и блестящее будущее» Президент республики Касым-Жомарт Токаев — о предстоящей встрече с Владимиром Путиным, инвестициях из РФ и председательстве страны в ШОС], Retrieved from https://iz.ru/1601418/valentin-loginov/otnosheniia-mezhdu-kazakhstanom-i-rossiei-imeiut-bogatoe-proshloe-i-blestiashchee-budushchee, (accessed on 24. 04. 2024); Prezident Kazakhstana Tokayev nazval glupost'yu bor'bu s russkim yazykom. Prezident Kazakhstana Tokayev schitayet, chto glupo nagnetat' isteriyu vokrug russkogo yazyka [Президент Казахстана Токаев назвал глупостью борьбу с русским языком. Президент Токаев считает, что глупо нагнетать истерию вокруг русского языка], Retrieved from https://iz.ru/1683432/2024-04-16/prezident-kazakhstana-tokaev-nazval-glupostiu-borbu-s-russkim-iazykom, (accessed on 23. 04. 2024)

Mógł on się także rozlać na pozostał mniejszości zamieszkujące Kazachstan, co w konsekwencji doprowadź mogło nie tylko do wybuchu wojny domowej, ale całkowitej dezintegracji państwa.

Wnioski

Na pytanie o to, czy i w jakim stopniu okołowojenni rosyjscy migranci stanowią zagrożenie dla narodu kazachskiego, przyjmując na siebie zadania znanej z historii XX wieku tzw. piątej kolumny? odpowiedzieć należy, że wariant z tej strony płynącego zagrożenia jest mało prawdopodobny. Uchodźcy polityczni, rodzinni, apolityczni celebryci czy też politycy i biznesmani decydując się na opuszczenie swojego państwa, zakładają albo znalezienie stałego miejsca swego pobytu albo, po dokonaniu zmiany wewnątrz systemu politycznego, powrót do Rosji. Jest też grupa migrantów, która będzie kultywować mit lub zbiorową pamięć o swojej ojczyźnie, uważając ją za kraj swoich przodków, do której wrócą. Istnieje także prawdopodobieństwo, że rosyjska grupa diasporyczna po długim okresie osiedlenia się w nowej kulturze goszczącej może głęboko zasymilować się z kulturą kazachską. Istotne jest także to, że proces asymilacji nie może stać w sprzeczności z procesami samoidentyfikacji Kazachów.

Z tego tez powodu namysł nad tym, czy jest jednak szansa, że uchodźcy z Federacji Rosyjskiej staną się ważkim elementem nowoczesnego narodu kazachstańskiego, który kształtuje się obecnie pod wpływem zachodzącego procesu kazachizacji, stanowi imperatyw bieżącej polityki Kazachstanu. Pomocnym staje się w tym przypadku system polityczny Kazachstanu z silnie zarysowaną pozycją prezydenta opartą na „wiertikali własti" (*вертикаль власти*), która staje się w tym dynamicznie rozwijającym się państwie czynnikiem stabilizującym. W to właśnie w rękach obecnego prezydenta Kazachstanu Kasym-Zhomart Tokayev spoczywa ważkie zadanie zachowania równowagi międzyetnicznej.

Otwartą kwestią pozostaje strategia „zarządzania diasporą"[486] tak przez Rosję, jak i przez Kazachstan. Budowanie powiązań ze swoją diasporą za granicą, jak i politykę mającą pomóc we włączaniu i integracji społeczności diasporycznych, stanowi klucz do wzajemnych, opartych na zaufaniu i konsensusie wzajemnych pokojowych relacji.

Stonowana reakcja mniejszości rosyjskich w Kazachstanie na to zjawisko może być również związana ze specyfiką napływu Rosjan, a mianowicie z jego bardzo niedawnym i

[486] Mynolas H. (2013), Issue Brief: The Politics of Diaspora Management in the Republic of Korea, *"Asan Institute for Policy Studies", Nov. 20/2013, No 81*, p: 1.

najprawdopodobniej tylko tymczasowym charakterem. W związku z tym jest zbyt wcześnie, aby wyciągać choćby wstępne wnioski na temat wpływu rosyjskich emigrantów na życie codzienne w krajach przyjmujących, nie mówiąc już o wspomnianych wyżej postawach społecznych. Dyskusja o jakiejkolwiek trwałej zmianie będzie możliwa tylko wtedy, gdy nowo przybyli zdecydują się zostać na dłużej i rozpocząć proces integracji zarówno z mniejszościami rosyjskimi, jak i otaczającymi je społecznościami większościowymi.

Streszczenie:

Analiza skupia się znaczeniu i skutkach masowej migracji Rosjan, którzy w obliczu ogłaszanych kolejnych mobilizacji po rozpoczęciu pełnoskalowej wojny Rosji przeciw Ukrainie w 2022 roku, zdecydowali się na opuszczenie rodzinnego kraju i osiedlenie się w wydawałoby się, biskim kulturowo, Kazachstanie. Nurtujące pytania odnoszą się do kwestii roli nowej fali rosyjskich uchodźców w Kazachstanie pod kątem bezpieczeństwa państwa i narodu kazachskiego, przy czym pod uwagę wziąć należy kwestie: Czy i w jakim stopniu okołowojenni rosyjscy migranci stanowią zagrożenie dla narodu kazachskiego, przyjmując na siebie zadania znanej z historii XX wieku tzw. piątej kolumny? Czy i w jakim stopniu stanowią oni przykład przymusowej migracji czy też diaspory? Czy jest jednak szansa, że uchodźcy z Federacji Rosyjskiej staną się ważkim elementem nowoczesnego narodu kazachstańskiego, który kształtuje się obecnie pod wpływem zachodzącego procesu kazachizacji?

Słowa kluczowe:

Kazachstan, rosyjscy uchodźcy, polityka migracyjna Kazachstanu, kazachizacja

Keywords:

Kazakhstan, Russian refugees, Kazakhstan's migration policy, kazakhization

Bibliografia:

1. “98,000 Russians fled to Kazakhstan amid Putin’s mobilization announcement” (2022), https://www.pbs.org/newshour/world/98000-russians-fled-to-kazakhstan-amid-putins-mobilization-announcement, (20. 04. 2024)
2. Berdiqulov A. (25. 07. 2022), ECMI Minorities Blog. Russian Migrants in Central Asia – An ambiguous Reception, https://www.ecmi.de/infochannel/detail/ecmi-minorities-blog-russian-migrants-in-central-asia-an-ambiguous-reception, (20 IV 2024). DOI: https://doi.org/10.53779/ABPL3118
3. C5+1 - U.S. Embassy & Consulate in Kazakhstan (2015), https://kz.usembassy.gov/c51/, (22. 04. 2024).
4. Chislennost' naseleniya Respubliki Kazakhstan pootdel'nym etnosam (na nachalo 2023 g.), [Численность населения Республики Казахстан (на начало 2023г.)] (2023),

https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/6373/ , (21 IV 2024).

5. Genkonsul rasskazal, skol'ko v Kazakhstane ostayet·sya rossiyan, v"yekhavshikh posle nachala mobilizatsii [Генконсул рассказал, сколько в Казахстане остается россиян, въехавших после начала мобилизации] (2024), https://www.fontanka.ru/2024/02/12/73219817/ , (20. 04. 2024)
6. Gilchrist K. (2022), A second wave of Russians is fleeing Putin's regime, https://www.cnbc.com/2022/07/14/russians-flee-putins-regime-after-ukraine-war-in-second-wave-of-migration.html, (20. 04. 2024)
7. Górecki W. (21. 06. 2022), Pierestrojka Tokajewa. Kazachstan wobec wyzwań wewnętrznych i zewnętrznych, Komentarze OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-06-21/pierestrojka-tokajewa-kazachstan-wobec-wyzwan-wewnetrznych-i, (22. 04. 2024).
8. Kasyanchuk D. (2022), Skol'ko rossiyan v 2022 godu uyekhalo iz strany i ne vernulos' [Касянчук Д., Сколько россиян в 2022 году уехало из страны и не вернулось], https://thebell.io/skolko-rossiyan-v-2022-godu-uekhalo-iz-strany-i-ne-vernulos, (21. 04. 2024)
9. Kazachstan oddala się od Rosji, ale powoli. Jakie są główne przeszkody? (2024), https://www.rp.pl/polityka/art40146621-kazachstan-oddala-sie-od-rosji-ale-powoli-jakie-sa-glowne-przeszkody, (15 IV 2024).
10. Kulagin V. (2022), «Polozheniye russkikh v Kazakhstane stanet dazhe khuzhe». Pochemu aktsiya limonovtsev «Na Severnyy Kazakhstan» obernulas' arestami [Кулагин В., «Положение русских в Казахстане станет даже хуже». Почему акция лимоновцев «На Северный Казахстан» обернулась арестами], https://www.gazeta.ru/politics/2022/01/15/14421769.shtml?updated, (21. 04. 2024).
11. Loginov V. (2023), «Otnosheniya mezhdu Kazakhstanom i Rossiyey imeyut bogatoye proshloye i blestyashcheye budushcheye». Prezident respubliki Kasym-Zhomart Tokayev — o predstoyashchey vstreche s Vladimirom Putinym, investitsiyakh iz RF i predsedatel'stve strany v SHOS [Логинов В., «Отношения между Казахстаном и Россией имеют богатое прошлое и блестящее будущее» Президент республики Касым-Жомарт Токаев — о предстоящей встрече с Владимиром Путиным, инвестициях из РФ и председательстве страны в ШОС], https://iz.ru/1601418/valentin-loginov/otnosheniia-mezhdu-kazakhstanom-i-rossiei-imeiut-bogatoe-proshloe-i-blestiashchee-budushchee, (24. 04. 2024).
12. Makarowa, M. (2022), Mogilizacja Rosjan. Panika - to najlepiej określa nastroje w Rosji, https://oko.press/mogilizacja-rosjan-panikaa, (21. 04. 2024)
13. Mynolas H. (2013), Issue Brief: The Politics of Diaspora Management in the Republic of Korea, Asan Institute for Policy Studies, Nov. 20/2013, No 81.
14. Popławski M. (14. 08. 2023), Kazachstan: kurs na niepewność. Komentarze OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-08-14/kazachstan-kurs-na-niepewnosc, (22. 04. 2024).
15. Popov R. (2024), Rusofobiya, derusifikatsiya, «marionetki Zapada» - deputat Gosdumy sravnil Kazakhstan s Ukrainoy [Попов Р., Русофобия, дерусификация, «марионетки Запада» - депутат Госдумы сравнил Казахстан с Украиной],

https://arbatmedia.kz/vaznoe-v-kazaxstane/rusofobiya-derusifikaciya-marionetki-zapada-deputat-gosdumy-sravnil-kazaxstan-s-ukrainoi-34534 , (21. 04. 2024);

16. Prezident Kazakhstana Tokayev nazval glupost'yu bor'bu s russkim yazykom. Prezident Kazakhstana Tokayev schitayet, chto glupo nagnetat' isteriyu vokrug russkogo yazyka [Президент Казахстана Токаев назвал глупостью борьбу с русским языком. Президент Токаев считает, что глупо нагнетать истерию вокруг русского языка] (2024), https://iz.ru/1683432/2024-04-16/prezident-kazakhstana-tokaev-nazval-glupostiu-borbu-s-russkim-iazykom, (23. 04. 2024)
17. Renik K. (2017), Kazachizacja czy kazachskie odrodzenie, https://kulturaliberalna.pl/2017/08/24/renik-kazachizacja/, (22. 04. 2024)
18. Toriebajewa M., amk (2022), Jak Rosjanie uciekają do Kazachstanu, https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art37129591-jak-rosjanie-uciekaja-do-kazachstanu, (15 IV 2024);
19. Ukaz Prezidenta RF ot 21.09.2022 N 647 "Ob ob"yavlenii chastichnoy mobilizatsii v Rossiyskoy Federatsii" [Указ Президента РФ от 21.09.2022 N 647 "Об объявлении частичной мобилизации в Российской Федерации"] (2022), https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_426999/, (20. 04. 2024)
20. V «Drugoy Rossii» soobshchili ob obyske v moskovskom shtabe [В «Другой России» сообщили об обыске в московском штабе] (2022), https://www.rbc.ru/rbcfreenews/61dcbdc19a79476fb2820784, (21. 04. 2024).
21. Zavadskaya M. (2023), The war-induced exodus from Russia. a security problem or a convenient political bogey?, FIIA Briefing Paper “The Finnish Institute of International Affair” march 2023/358, https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2023/03/bp358_margarita_war-induced-exodus-from-russia.pdf, (21. 04. 2024)
22. Zawadzka M. (2023), Dekolonizacja po kazachsku – zmiany w percepcji Rosji i Rosjan w kazachskim społeczeństwie, 20.03.2023 „Analiza OSPP” 10. Ośrodek Studiów Przestrzeni Postsowieckiej

Paweł Stolarski
Wojskowa Akademia Techniczna
im. Jarosława Dąbrowskiego

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Determinanty i skutki zwycięstwa brytyjskiego w wojnie o Falklandy z uwzględnieniem kontekstu wschodniego

Historia zna niewiele przypadków, w których mocarstwo posiadające broń jądrową, w sposób symetryczny, zostało zaatakowane przez kraj nieposiadający takiej broni. Do takiej sytuacji doszło 2 kwietnia 1982 roku na Południowym Atlantyku. Argentyńczycy, po krótkim oporze symbolicznego garnizonu, zajęli Falklandy – brytyjskie terytorium zamorskie. W ten sposób zaczął się bardzo specyficzny konflikt zbrojny. Według zasad sztuki wojennej, wojska argentyńskie miały zdecydowaną przewagę nad brytyjską eskadrą wysłaną z metropolii w celu odbicia wysp. Ale już w połowie czerwca 1982 roku, to argentyński garnizon w oblężonym Port Stanley skapitulował. Wojna dobiegła końca, zginęło 265 marynarzy i żołnierzy brytyjskich, około 1000 argentyńskich i 3 cywilów[487]. Na tle innych wojen XX wieku nie był to konflikt ani wyjątkowo krwawy, ani długi, ale za to pełen zaskakujących wydarzeń, które zmieniały jego oblicze.

Celem badań jest identyfikacja kluczowych czynników ustalających dlaczego konflikt ten wybuchł, co sprawiło, że potoczył się w tak zaskakujący sposób oraz jakie były jego skutki, szczególnie w obliczu napiętej sytuacji międzynarodowej. Warto pamiętać że był to okres zimnej wojny, w Europie, naprzeciwko siebie stały gotowe do konfrontacji armie. Brytyjczycy mieli olbrzymie zobowiązania wobec NATO, nie mogli tak po prostu przerzucić dużych sił na południowy Atlantyk, takie osłabienie mogło by sprowokować Związek Radziecki.

Niezwykle interesujący i zaskakujący jest przebieg samego konfliktu. Argentyńczycy byli pewni zwycięstwa i biorąc pod uwagę stosunek sił, sytuację wewnętrzną w obydwu krajach, sytuację międzynarodową i warunki geograficzne, ciężko się im dziwić.

- Co w takim razie sprawiło, że to Brytyjczycy wygrali?

[487] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, Aj-Press, Gdańsk 2002, s. 229-230

W pracy poruszono także problem jakim są następstwa konfliktu.

- Czy skutki wojny – szczególnie te polityczne – miały znaczenie niewspółmiernie duże do jego ograniczonej skali?

Ocena istniejącej sytuacji, przyjęty przedmiot badań i cel oraz problemy badawcze stały się podstawą do sformułowania następującej hipotezy roboczej na którą składają się poniższe hipotezy cząstkowe:

- Zakłada się, że wojna o Falklandy miała marginalne znaczenie terytorialne, ale olbrzymie polityczne. W obu krajach konflikt ten przede wszystkim miał wpłynąć na wewnętrzne nastroje społeczne. Obydwa narody nie czuły do siebie nienawiści, co miało niebagatelne znaczenie dla ogólnego humanitaryzmu tej wojny.

- Kolejną hipotezą jest założenie, że Brytyjczycy odbili wyspy i wygrali wojnę dzięki wcześniejszym przygotowaniom, zdecydowanej i błyskawicznej reakcji oraz świetnemu wyszkoleniu żołnierzy. Sukces w tym konflikcie pozwolił znowu postrzegać na arenie międzynarodowej Wielką Brytanię jako mocarstwo, a Związek Radziecki musiał zrewidować swoje postrzeganie możliwości zachodnich armii.

- Ostatnią przyjętą hipotezą jest założenie, że wojna ta pozwoliła Brytyjczykom wyciągnąć wnioski militarne, które wyznaczyły kierunek modernizacji i rozwoju sił zbrojnych. Dokonano generalnego sprawdzenia armii w boju, wykryto kilka słabych punktów, i skupiono się po wojnie na szybkim poprawieniu tych aspektów.

Tak sformułowana hipoteza robocza wyznaczyła kierunek postępowania w procesie badawczym, czego wyrazem stały się poszczególne etapy procesu badań.

Metody badawcze są oparte o studiowanie literatury przedmiotu i relacji świadków. Wojna o Falklandy na przestrzeni ponad 40 lat od jej zakończenia doczekała się wielu publikacji, szczególnie bogata pod tym względem jest literatura brytyjska, w kilku przypadkach mająca przełożenie na język polski. Aby zachować obiektywizm warto skonfrontować te publikacje z publikacjami wydanymi w Argentynie lub posiadającymi relacje Argentyńczyków, tu jednak wybór jest dużo mniejszy. W trakcie konfliktu, ze względu na ograniczenia geograficzne i związane z tym możliwości przekazywania informacji przez dziennikarzy, obydwie strony prowadziły szeroko zakrojone działania dezinformujące. Szczególnie w literaturze wydanej krótko po wojnie, można znaleźć informacje nieprawdziwe, których obecność jest efektem

wojennej dezinformacji. Wraz z upływem czasu, coraz więcej dokumentów było odtajnionych, co pozwoliło historykom zdemaskować powielanie nieprawdziwych informacji. Warto jednak pamiętać, że istnieją pewne obszary objęte nadal tajemnicą. Wiele dokumentów nie jest jeszcze odtajnionych. Tam, gdzie opisywano sytuacje hipotetyczne, oparto się na źródłach wiedzy i wyraźnie zaznaczono ten fakt, jednocześnie unikając sfery domysłów. Stąd przykładowo mało informacji o działaniach brytyjskich komandosów na terenie kontynentalnej Argentyny – tutaj niestety trzeba zostawić pewną nutkę niepewności aż do czasu, gdy Brytyjczycy odtajnią swoje dokumenty. Oprócz krytycznej analizy literatury przedmiotu, w tym także literatury beletrystycznej, opisującej wrażenia i doświadczenia świadków wydarzeń, do badań wykorzystano metody analizy i syntezy, dedukcji i indukcji, wnioskowania i uogólnienia.

1. Przebieg konfliktu i reakcja międzynarodowa

Trudno jest dzisiaj jednoznacznie stwierdzić, kto odkrył Falklandy jako pierwszy. Spór o wyspy, początkowo między Anglią a Hiszpanią, a obecnie między Anglią a Argentyną trwa od kilku wieków. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego, nie tylko samo odkrycie wysp jest ważne, ale pewne znaczenie ma również „wzięcie ich w posiadanie" oraz skolonizowanie. Problem w tym, że nie wiadomo, kto zrobił to jako pierwszy, a znana dokumentacja i literatura jest nacechowana interpretacją faktów w sposób mało obiektywny. Dzieje sporu o wyspy są bardzo długie i złożone, a każda ze stron interpretuje je inaczej. Po kilku nieudanych próbach kolonizacji, ostatecznie 2 stycznia 1833 Brytyjczycy zajęli wyspy[488]. Wprawdzie Argentyńczycy nigdy nie zrezygnowali z roszczeń wobec Malwinów, ale przez blisko 150 lat ograniczyli się jedynie do działań dyplomatycznych. Przełomowy moment nastąpił wraz z zamachem stanu w Argentynie w 1976 roku i objęciem władzy przez juntę wojskową[489]. Nowa władza nie była skłonna do przeciągania negocjacji nie przynoszących efektu. Oliwy do ognia dolała sytuacja wewnętrzna w Argentynie – na początku lat 80-tych kraj pogrążał się w kryzysie gospodarczym, szalała inflacja, a społeczeństwo mimo represji ze strony władzy, coraz śmielej wychodziło na ulice. Sposobem na odwrócenie nastrojów społecznych mogła być udana inwazja na Malwiny. Kwestia przynależności tego archipelagu, była w Argentynie niekwestionowanie jednogłośna. Generał Leopoldo Galtieri, po objęciu władzy w grudniu 1981 roku, rozkazał przygotowywanie w tajemnicy inwazji na archipelag.

[488] M.J. Zalewski, Falklandzka Pułapka, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1982, s. 48
[489] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, wyd. cyt., s. 13

Warto zauważyć że rząd argentyński zdecydowanie źle odczytał sygnały płynące z Wielkiej Brytanii. Sądzono, że kraj ten nie będzie zdolny do reakcji na tak odległą geograficznie inwazję. Brytyjskie zobowiązania wobec NATO (większość armii lądowej stacjonowało w RFN), kryzys gospodarczy i masowe strajki klasy robotniczej w Anglii i Szkocji, odczytywano jako destabilizację relacji władzy ze społeczeństwem oraz brak możliwości społecznej aprobaty dla interwencji w tak odległym i mało istotnym miejscu. Nie bez znaczenia było również nieustające ryzyko potencjalnej wojny ze Związkiem Radzieckim w Europie oraz fakt, że największy sojusznik Zjednoczonego Królestwa – USA był silnie powiązany gospodarczo z Argentyną. Nie wzięto pod uwagę zdecydowanego i stanowczego charakteru brytyjskiej premier Margaret Thatcher, która nawet przez chwilę nie zawahała się co do potrzeby interwencji. Podobnie jak Galtieri, potrzebowała ona odwrócić nastroje społeczne w swoim kraju. W 1983 roku w Wielkiej Brytanii miały być kolejne wybory, a sukces militarny mógł zagwarantować jej zwycięstwo. Szczególnie, że w Wielkiej Brytanii trwał proces dekolonizacyjny, kolejne terytoria uzyskiwały niezależność, a także pamiętano dobrze klęskę w Kanale Sueskim[490].

Argentyńska inwazja rozpoczęła się w nocy z 1 na 2 kwietnia 1982 roku. Plan argentyński był dosyć skomplikowany, przewidywał desanty w kilku różnych miejscach – zupełnie niepotrzebnie. Brytyjczycy mieli zbyt skromne siły, aby manewrować. Przyjęli strategię defensywną w rejonie domu gubernatora, w zachodniej części Port Stanley (stolicy archipelagu). Po kilku godzinach walki, gubernator Rex Hunt doszedł do wniosku, że opór jest daremny i może tylko przysporzyć niepotrzebnych ofiar. Brytyjczycy skapitulowali 2 kwietnia 1982 roku, o godzinie 16:30[491].

Decyzja o odbiciu wysp zapadła jeszcze 2 kwietnia. Premier Margaret Thatcher ogłosiła ją 3 kwietnia na posiedzeniu Izby Gmin. Wojska brytyjskie ze względu na zobowiązania wobec NATO oraz napiętą sytuację w Europie, związaną z polityką bloku wschodniego, miały dosyć ograniczane możliwości co do demonstrowania siły na południowym Atlantyku. Człowiekiem, który uświadomił brytyjską premier, że odbicie wysp jest wykonalne był Pierwszy Lord Morski i szef Sztabu Marynarki Wojennej Henry Leach. Thatcher w swojej książce stwierdza że „mówił cicho, spokojnie i pewnie”[492], był przekonany, że jest w stanie odbić wyspy i ma do tego środki. Leach zapewnił, że flota może być gotowa do wypłynięcia za 48 godzin, poprosił

[490] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, wyd. cyt., s. 20-21.
[491] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, wyd. cyt., s. 32-34
[492] M. Thatcher, Moje lata na Downing Street, Dream Books, Warszawa 2012, s.197

tylko o formalną zgodę na rozpoczęcie przygotowań i natychmiast ją otrzymał[493]. W rzeczywistości przygotowania trwały już co najmniej od 31 marca. Na dowódcę eskadry floty przeznaczonej do interwencji wyznaczono admirała Johna „Sandy" Woodwarda, cieszącego się opinią bardzo uzdolnionego taktyka morskiego. Wbrew obiegowej opinii, Brytyjczycy nie zebrali wszelkich sił, jakie byli w stanie, ale stworzyli zgrupowanie, które uznali za wystarczające. Od samego początku liczono się ze skomplikowaniem logistyki zaopatrzeniowej oraz wyznaczono sobie nieprzekraczalne terminy kolejnych etapów operacji. Na Falklandach zbliżała się zima, która mogła skutecznie utrudnić interwencję[494].

Argentyńska inwazja na Malwiny postawiła w trudnej sytuacji Stany Zjednoczone Ameryki, a ich postawa miała wielkie znaczenie dla obydwu stron. Zarówno Argentyna, jak i Wielka Brytania były dla USA bliskim sojusznikiem.[495] Z Wielką Brytanią łączył ich Pakt Północnoatlantycki, ale ten w art. 6 zawężał obszar geograficzny do Północnego Atlantyku, a w związku z tym nie obejmował Falklandów. Z Argentyną USA miało podpisany Traktat o pomocy wzajemnej, zwany traktatem z Rio, ale ten z kolei przewidywał pomoc jedynie zaatakowanemu, a nie atakującemu. Sytuacja ta sprawia, że teoretycznie USA nie musiało udzielić pomocy żadnej ze stron, ale oznaczało to skomplikowanie relacji z przynajmniej jednym ważnym sojusznikiem. W związku z tym, Amerykanom wyjątkowo zależało na dyplomatycznym rozwiązaniu sporu. Bardzo aktywnie w negocjacje zaangażował się amerykański sekretarz stanu, Alexander Haig, ale jeszcze w trakcie negocjacji Amerykanie poczynili dwa kroki, które utrudniły ich przebieg i pozwoliły odczytać stanowisko USA wobec ewentualnego braku porozumienia. Pierwsza kwestia to przekazanie Brytyjczykom danych satelitarnych. Wprawdzie nikt nie zamierzał się tym chwalić, ale 13 kwietnia pojawiły się na ten temat artykuły w prasie. Druga kwestia jest związana z leżącą mniej więcej w połowie drogi z Anglii na Falklandy, Wyspą Wniebowstąpienia, a dokładniej udostępnieniu infrastruktury logistycznej na tej wyspie. Było to idealne miejsce do koncentrowania sił przed ostatecznym wyruszeniem na Falklandy[496].

Już 6 kwietnia pojawiła się pierwsza oferta pomocy od Związku Radzieckiego dla Argentyny. Szczegóły są owiane tajemnicą do dzisiaj, ale Argentyńczycy oficjalnie odmówili, nie chcąc w ten sposób psuć stosunków dyplomatycznych z USA. Istnieją jednak przesłanki co

[493] Zob. M. Thatcher, Moje lata na Downing Street, wyd. cyt., s.196-203
[494] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, wyd. cyt., s. 269
[495] Zob. M.F. Gawrycki, Historia Malwinów (Falklandów), Biblioteka Iberyjska, Warszawa 2018, s. 211-212
[496] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, wyd. cyt., s. 62

do tego, że ZSRR dostarczał Argentynie danych wywiadowczych i satelitarnych. Wiadomo, że 15 kwietnia 1982 roku do argentyńskiej bazy w Ushuaia, wpłynął radziecki statek badawczy „Akademik Knipovich". Wiadomo dzisiaj również, że jednostka ta, w rzeczywistości była okrętem rozpoznania radioelektronicznego[497].

Szczególnie lojalnie wobec Wielkiej Brytanii zachował się Paryż, a miało to ogromne znaczenie bo Argentyna używała bardzo wielu systemów uzbrojenia produkcji francuskiej. Francja nie ograniczyła się tylko do nałożenia embarga na eksport uzbrojeni do Argentyny. Przekazano Brytyjczykom charakterystyki niektórych systemów uzbrojenia używanych przez Argentynę oraz zorganizowano wspólne ćwiczenia lotnicze. Było to o tyle istotne, że piloci *Harrierów* mogli zasymulować walkę z samolotami *Mirage* i *Super Etendard* oraz poznać ich słabe strony[498].

Formalnie rząd Argentyny nie wypowiedział wojny Wielkiej Brytanii, stał on na stanowisku, że Malwiny są argentyńskie i jedynie je wyzwolono spod okupacji brytyjskiej. Wobec perspektywy wysłania brytyjskiej floty, 7 kwietnia Argentyna ogłosiła 200 milową strefę wojny wokół archipelagu Malwinów, Sandwicha Południowego i Południowej Georgii. W tych samych granicach geograficznych, 12 kwietnia podobną deklarację złożyła Wielka Brytania. Wszystkie znajdujące się tam okręty i samoloty przeciwnika mogły zostać zaatakowane bez ostrzeżenia. Pod względem prawnym wywołało to praktycznie taki sam efekt, jak wypowiedzenie wojny[499].

W dniu 28 kwietnia pierwszy rzut brytyjskich sił zbliżył się do Falklandów. Argentyńczycy zdawali sobie z tego sprawę, ponieważ grupa okrętów była śledzona przez samoloty rozpoznawcze. Pierwszym zadaniem jaki postawili sobie Brytyjczycy było wywalczenie przewagi w powietrzu, w dniu 1 maja doszło do intensywnych działań powietrznych, których efektem było utracenie 8 argentyńskich samolotów, bez strat brytyjskich. Czynnikami decydującymi o takim sukcesie było lepsze wyszkolenie brytyjskich pilotów oraz duża skuteczność podarowanych przez Amerykanów nowych pocisków AIM-9L. Efektem tych wydarzeń było unikanie *Harrierów* przez argentyńskich pilotów w dalszej części konfliktu. Argentyńczycy uznali, że nie są w stanie skutecznie eskortować własnych samolotów uderzeniowych oraz transportowych i podjęli decyzję o prowadzeniu operacji lotniczych tylko w warunkach, kiedy ryzyko spotkania brytyjskich samolotów jest minimalne. Argentyńczycy

[497] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, wyd. cyt., s. 73
[498] Zob. J. Pook, Falklandy Harriery RAF atakują!!!, Foto System, Warszawa 2016, s. 28-31
[499] Zob. K. Kubiak, Falklandy, Altair, Warszawa 1993, s. 19

stracili poczucie komfortu wynikające z dużo bliższej odległości z Malwinów do Argentyny niż do Wielkiej Brytanii. Rozpoczęła się morska i powietrzna izolacja wysp. Zaopatrywanie argentyńskiego garnizonu było ryzykowne i możliwe głównie w nocy drogą powietrzną. Kłopoty z zaopatrzeniem miały wpływ na morale argentyńskich żołnierzy w dalszej części konfliktu[500].

Brytyjczycy płynąc na Falklandy rozważali kilka miejsc, gdzie wojska mogą prze-prowadzić desant. Najbardziej oczywistym był rejon stolicy, ale siły argentyńskie były tam bardzo liczne i operacja ta miała niewielkie szanse powodzenia. Desant na Falklandzie zachodnim byłby wprawdzie najłatwiejszy, bo były tam stosunkowo niewielkie siły, ale i tak później trzeba by pokonać cieśninę, więc w zasadzie przeprowadzić operację desantową po raz drugi. Brano również pod uwagę desant w Lafoni, czyli południowej części Falklandu wschodniego, ale tutaj siły, aby dojść do Port Stanley musiałyby pokonać wąski i łatwy do obrony przesmyk w okolicy Goose Green. Na terenie Falklandów znajdowały się brytyjskie grupy rozpoznawcze i przekazywały informację, gdzie są argentyńskie siły. Uznano, że najlepszym miejscem do desantu będzie zatoka San Carlos na Falklandzie wschodnim. Nad ranem, 21 maja pod osłoną ognia artylerii pokładowej fregat i niszczycieli, żołnierze brytyjscy wylądowali w kilku wyznaczonych miejscach. Do desantu używano barek desantowych, szybkich łodzi i śmigłowców. Opór argentyński był symboliczny - do świtu na brzegu było już około 2000 brytyjskich żołnierzy[501].

Brytyjczycy ruszyli z San Carlos w dwóch kierunkach jednocześnie. Główne uderzenie skierowano na Port Stanley, ale aby je zabezpieczyć od południa, należało zneutralizować argentyński garnizon w Darwin i Goose Green. Bitwa znana dzisiaj jako bitwa o Goose Green uchodzi za punkt zwrotny całego konfliktu. Brytyjczycy wbrew zasadom sztuki wojennej przeprowadzili natarcie na około trzykrotnie liczniejszego, okopanego wroga i doprowadzili do jego kapitulacji. Zwycięstwo brytyjskie w tej bitwie załamało argentyńskie morale. Przytłaczająca większość sił argentyńskich skoncentrowała się w Port Stanley i jego bezpośredniej okolicy. Argentyńczycy praktycznie oddali niemal cały archipelag prawie bez walki. Brytyjczycy potrzebowali prawie dwóch tygodni na dotarcie i przełamanie obrony wokół stolicy. W dniu 14 czerwca Brytyjczycy byli gotowi do ostatecznego natarcia. Sytuacja taktyczna obrońców była zła, a dalszy opór mógł doprowadzić tylko do niepotrzebnych strat. Argentyńczycy i tak nie mieli żadnej perspektywy odsieczy, a morale obrońców było tragiczne.

[500] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, wyd. cyt., s. 87-90
[501] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, wyd. cyt., s. 136

Przed północą 15 czerwca gen. Mario Mendez podpisał akt kapitulacji, ze strony brytyjskiej parafował go gen. Jeremy Moore, wojna o Falklandy dobiegła końca[502].

2. Determinanty zwycięstwa brytyjskiego

Konflikt falklandzki, na tle innych wojen drugiej połowy XX wieku, wyróżnia kilka specyficznych cech i uwarunkowań. Wielka Brytania wprawdzie była mocarstwem nuklearnym, ale był to okres napiętej sytuacji politycznej pomiędzy NATO a Związkiem Radzieckim. Brytyjczycy mieli olbrzymie zobowiązania wobec Paktu Północnoatlantyckiego, większość ich armii lądowej i sił powietrznych stacjonowała w tym czasie w RFN. Okręty pełniły dyżury w ramach sił szybkiego reagowania na morzu północnym i śródziemnym. Nie można było po prostu przerzucić tych sił na drugi koniec świata i osłabić wschodniej granicy NATO. Ktoś musiał te jednostki zastąpić. Szczególnie w początkowej fazie, działania odbywały się głównie na morzu. Obydwie strony walczyły w rejonie, w którym potencjalnie mogły zostać łatwo odizolowane od zaopatrzenia, ale to do Argentyny było ponad 20-krotnie bliżej. To broniący się, przynajmniej na lądzie, mieli przewagę liczebną przez zdecydowaną większość konfliktu. Argentyńskie lotnictwo było liczniejsze, a myśliwce *Mirage III* były dwukrotnie szybsze od *Harrierów*[503], co automatycznie sprawiało, że powinny mieć znaczną przewagę. Na południowej półkuli była późna jesień, a ta zwykle nie sprzyja atakującym. Co zatem sprawiło, że tą wojnę wygrali Brytyjczycy? W jaki sposób udało im się odbić wyspy na drugim końcu świata? W Royal Navy od kilku lat trwał program redukcji floty konwencjonalnej, na rzecz rozwoju atomowych okrętów podwodnych z pociskami balistycznymi *Trident*, które w obliczu morskiej wojny konwencjonalnej są bezużyteczne. A jednak wyspy zostały odbite z argentyńskich rąk. Złożyło się na to kilka ściśle ze sobą powiązanych czynników.

Pierwszy z nich to zła interpretacja sytuacji wewnętrznej w Wielkiej Brytanii. Decyzja Buenos Aires o użyciu siły w celu wyzwolenia Malwinów była oparta o założenie, że Wielka Brytania nie jest w stanie i nawet nie będzie próbować ich odbić. Argentyńczycy doszli do takiego wniosku na podstawie wielu czynników. Wyspy falklandzkie straciły na znaczeniu geograficznym po II wojnie światowej. Południowy szlak morski nie wydawał się już tak istotny jak wcześniej. Hodowla owiec oraz połów wielorybów i fok, z roku na rok, miały coraz mniejsze ekonomiczne uzasadnienie. Falklandy nie dawały Brytyjczykom żadnych realnych,

[502] Zob. D.Anderson, Wojna o Falklandy 1982, Amercom SA, Poznań 2009, s. 46-53.
[503] Zob. Ł. Mamert Nadolski, Falklandy 1982 Operacje lotnicze, AJ-Press, Gdańsk 2011, s. 332-348

istotnych korzyści, a utrzymanie na nich garnizonu i administracji stanowiło koszt. Z tego powodu na Falklandach regularnie redukowano stały garnizon oraz podjęto decyzję o złomowaniu HMS „*Endurance*". Buenos Aires uważało, że Londyn był niezdolny do podjęcia decyzji o odbiciu wysp. Od zakończenia II wojny światowej trwał proces dekolonizacyjny, wiele terytoriów na całym świecie uzyskało niepodległość od Wielkiej Brytanii. Mimo, że minęło już ponad 20 lat, w pamięci wielu wojskowych ciągle była kompromitująca porażka w Kanale Sueskim[504].

Tymczasem, zarówno brytyjski rząd, jak i armia były w innej kondycji niż oceniali to Argentyńczycy. „Żelazna dama" nie była człowiekiem naiwnym, od początku kryzysu rozumiała, że rozwiązanie siłowe jest bardzo realne i bardzo wcześnie zarządziła odpowiednie przygotowania. 2 kwietnia 1982 roku zarówno Royal Navy jak i armia były już w trakcie zawansowanych przygotowań do interwencji. Prawdopodobnie wysocy oficerowie mieli już ustalony plan rotacji brytyjskich wojsk z sojusznikami z NATO. Fakt, że brytyjska flota wyruszyła już kilka dni po inwazji argentyńskiej nie był przypadkiem. Brytyjskie siły zbrojne były nie tylko wyszkolone na bardzo wysokim poziomie, ale również dzięki licznym operacją na całym świecie (jak np. przeciwko IRA), byli to żołnierze „ostrzelani" i doświadczeni. Na Falklandy popłynęły głównie jednostki szczególnie wyróżniające się - Royal Marines, spadochroniarze, Gurkhowie, Gwardia Szkocka, pododdziały Królewskiej Artylerii. Były to elitarne formacje złożone głównie z żołnierzy zawodowych. Argentyńska ocena armii brytyjskiej, przez pryzmat klęski w Kanale Sueskim i dekolonizacji, była absolutnie daleka od rzeczywistości. Warto też doprecyzować, że na pierwszy rzut Brytyjczycy wysłali 3 Brygadę Piechoty Morskiej, a jednostka ta była przewidziana jako wsparcie północnej flanki NATO, odbywała cykliczne ćwiczenia w arktycznych obszarach Norwegii i miała wyposażenie idealnie dostosowane do warunków jakie panowały na Falklandach[505].

Drugim istotnym czynnikiem determinującym brytyjskie zwycięstwo było zdecydowanie działań brytyjskich i bierność argentyńskich sił. Inwazja 2 kwietnia (operacja „*Rossario*") mimo, że przesadzona liczebnie, została przeprowadzona zdecydowanie, skutecznie i sprawnie. Nie można tego samego powiedzieć o zdecydowanej większości późniejszych działań argentyńskich w tej wojnie. Charakteryzuje je bardzo duża bierność, brak decyzyjności i niechęć do podjęcia działań manewrowych oraz ofensywnych. Szczególnie uderzające jest zachowanie argentyńskiej floty. Utrata krążownika ARA „*Gen. Belgrano*" przeraziła i

[504] Zob. M. Thatcher, Moje lata na Downing Street, wyd. cyt., s.138-172
[505] Zob. D. Anderson, Wojna o Falklandy 1982, wyd. cyt., s. 22-26

sparaliżowała admiralicję. Obawiano się kolejnych strat, więc wycofano okręty do portów. Strach przed Brytyjczykami był tak wielki, że poświecono wiele uwagi i środków, aby chronić porty i lotniska na kontynencie. Flota stała się dla Argentyny ciężarem, a nie środkiem do walki. Łatwość z jaką Brytyjczycy odizolowali archipelag będący ponad 20-krotnie bliżej Argentyny jest jednym z największych zaskoczeń tej wojny. Argentyńska flota dysponowała potencjałem, którym w odpowiedniej sytuacji taktycznej mogła zadać duże straty przeciwnikowi, a nawet zniszczyć jeden z dwóch lotniskowców brytyjskich. Wyeliminowanie z walki przynajmniej jednego z nich, oznaczałoby, że utrzymanie przewagi w powietrzu byłoby niemożliwe[506].

Argentyńczycy nie podjęli żadnych zdecydowanych działań wobec brytyjskiego desantu oraz nie próbowali przełamać okrążenia garnizonu w Goose Green. Podobną bierność argentyńskich wojsk można zaobserwować do końca kampanii. Głównodowodzący na archipelagu, Generał Mario Benjamin Menéndez, widząc upadające morale, brak doświadczenia i kondycji swoich żołnierzy uznał, że podejmowanie działań manewrowych jest zbyt dużym ryzykiem. Jego zdaniem lepszym rozwiązaniem było okopanie się w rejonie Port Stanley i oczekiwanie na brytyjski atak. Nie da się dzisiaj jednoznacznie ocenić jakie Argentyńczycy mieliby szansę na zwycięstwo, gdyby zdecydowali się na podjęcie działań manewrowych, ale wiadomo że Brytyjczycy kilkukrotnie znaleźli się w sytuacji, w której byli wrażliwi na argentyński kontratak[507].

Główną przyczyną argentyńskiej bierności było niskie morale żołnierzy – które można uznać za kolejny czynnik determinujący brytyjskie zwycięstwo. W momencie, w którym żołnierze wyruszali z Argentyny pełnić służbę na Malwinach, mieli bardzo wysokie morale. Archipelag był tak blisko Argentyny i jednocześnie tak daleko od Wielkiej Brytanii, że nawet bez retoryki medialnej, nie wyobrażano sobie że może zostać odbity. Sądzono, że nawet jeśli Brytyjczycy spróbują to zrobić, to poniosą druzgocącą klęskę. Brytyjskim przygotowaniom do odbicia wysp towarzyszyła intensywna kampania medialna. Nie ukrywano zamiaru odbicia wysp. Informacje o opuszczaniu metropolii przez kolejne okręty były intensywnie relacjonowane. Wróg nie miał możliwości demonstracji siły na północnym Atlantyku, więc nie było powodu ich ukrywać. Natłok takich informacji kłócił się z wcześniejszymi wyobrażeniami argentyńskich żołnierzy i rozpoczął stopniowy proces obniżania ich morale. Kolejnym czynnikiem wpływającym negatywnie na morale argentyńskich żołnierzy było skonfrontowanie wyobrażeń o tym, czym są Malwiny z rzeczywistością. Na archipelagu istniało niewiele budynków, w których żołnierze

[506] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, wyd. cyt., s. 52-53
[507] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, wyd. cyt., s. 270-271

mogliby się zakwaterować, spali w nielicznych budynkach użyteczności publicznej, namiotach i okopach. Warto tu zwrócić uwagę, że był to okres kiedy na południowej półkoli zaczynała się zima, a temperatura w maju wacha się od -3ºC do 11 º. Ze względu na częste silne wiatry temperatura odczuwalna jest jeszcze niższa. Bytowanie w takich warunkach w bezczynności, dla młodych poborowych wyobrażających sobie służbę na wyspach jako przygodę, było demoralizujące. Wielu żołnierzy poborowych pochodziło z północnych regionów Argentyny, gdzie klimat jest dużo cieplejszy i dostosowanie się do takich warunków było dla nich jeszcze trudniejsze. Armia argentyńska była oparta o system kastowości. Oznacza to, że podoficerowie i oficerowie pochodzili z wyższych warstw społecznych niż zwykli żołnierze i w przypadku argentyńskim objawiało się to brutalnością i brakiem szacunku. Oczywiście jest to czynnik systemowy, ale niewątpliwie w tym przypadku również mający znaczenie. Zatopienie krążownika ARA „*Gen. Belgrano*" poza wyznaczoną 200-milową strefą działań wojennych, w pierwszej chwili wywołało wściekłość u żołnierzy, ale pośrednio doprowadziło do izolacji wysp od kontynentu. Bierność argentyńskiej floty i drastyczne ograniczenie zaopatrzenia drogą morską również miało negatywny wpływ na morale argentyńskich żołnierzy. Warto tu zwrócić uwagę, że od kiedy Royal Navy przybyła w rejon działań, zdarzało się, że okręty niemal bezkarnie prowadziły ostrzał argentyńskich pozycji a *Harriery* atakowały z powietrza. Ludzie ci stopniowo zdawali sobie sprawę, gdzie są, co ich może czekać i najbardziej chcieli wrócić żywi do domu[508].

Wywalczenie przewagi w powietrzu i blokada morska doprowadziły do odizolowania archipelagu od Argentyny. Wprawdzie kilkukrotnie w nocnych misjach samoloty *C-130* dostarczyły zaopatrzenie do Port Stanley i ewakuowały rannych, ale była to kropla w morzu potrzeb. Argentyńczycy nie byli w stanie dostarczać zaopatrzenia, a zapasy zgromadzone na archipelagu przed blokadą były ograniczone. Tymczasem, mimo że dla Brytyjczyków dostarczenie zaopatrzenia była dużo bardziej skomplikowaną i złożoną operacją logistyczną, to zostało zaplanowane perfekcyjnie i funkcjonowało dobrze. Siły, jakie Wielka Brytania wysłała na Falklandy, miały charakter zespołu zbalansowanego. Nie wysłano wszystkich jednostek jakie się dało. Operacja została dokładnie przemyślana i zebrano jednostki, które uznano za optymalne jednocześnie unikając nadmiernej ilości sił. Od początku liczono się z ograniczonymi możliwościami zaopatrzeniowymi, więc starano się nie przeszacować zespołu[509].

[508] Zob. D. Anderson, Wojna o Falklandy 1982, wyd. cyt., s. 23-24
[509] Zob. J. Woodward, One Hundred Days, BCA, London 1992, s. 163-164

3. Skutki zwycięstwa brytyjskiego

Wojna o Falklandy była konfliktem o ograniczonej skali. W żadnym momencie niepodległość żadnej ze stron nie była zagrożona. Bezpośrednie skutki konfliktu w obydwu krajach odczuwała bardzo niewielka część społeczeństwa. Inaczej sytuacja wyglądała na archipelagu. Falklandy wymagały odbudowy wielu obiektów i rozminowania wielu pól minowych (proces ten zakończył się dopiero w 2020 roku). Przed argentyńską inwazją, archipelag był zamieszkiwany przez około 2100 lokalnych mieszkańców. Po zakończeniu walk na wyspach znajdowało się około 25000 ludzi (mieszkańcy, brytyjskie siły stabilizacyjne i argentyńscy jeńcy)[510]. Dużym wyzwaniem było zapewnienie im dachu nad głową i podstawowych środków do życia, ponieważ infrastruktura socjalna po prostu nie była do tego dostosowana. Na domiar złego, w trakcie walk uszkodzono stację uzdatniania wody, więc dostęp do wody pitnej również był utrudniony. Paradoksalnie, jednostki inżynieryjne szybko stworzyły sieć dróg szutrowych, których na Falklandach zawsze brakowało. Były one wtedy potrzebne wojskowym, dzięki temu powstały i służą cywilom do dzisiaj.

Straty poniesione przez siły zbrojne zaangażowanych stron wymagały uzupełnienia, a w związku z tym wydatki na obronność należało odpowiedni skorelować. Ciekawostką jest fakt, że Brytyjczycy jako główny (w świecie zachodnim) producent lotniczych foteli katapultowych, aż do 2023 roku skutecznie blokowali wszelkie argentyńskie próby zakupów samolotów bojowych. Na mocy międzynarodowych przepisów dotyczących kontroli obrotu towarami wrażliwymi, każdy producent chcąc sprzedać samolot do jakiegoś odbiorcy, musiał uzyskać zgodę od wszystkich swoich poddostawców komponentów. W ten sposób Wielka Brytania blokowała transakcje. Dopiero demonstracyjne zainteresowanie Argentyny konstrukcjami chińskimi i rosyjskimi, wymusiło w świecie zachodnim nacisk na Wielką Brytanię i zgodę na transfer ex-duńskich *F-16*. Obydwie strony często w trakcie konfliktu korzystały z analogicznych systemów uzbrojenia i w efekcie tego argentyński sprzęt, który został na archipelagu, stał się brytyjską zdobyczą wojenną. Część została przekazana do badań i muzeów, a reszta wcielona do sił zbrojnych. Było tak przykładowo z przynajmniej jednym śmigłowcem *CH-47 Chinook*.

Przegrana wojna ponownie wywołała masowe demonstracje w Argentynie. Już 17 czerwca Galtieri musiał zrezygnować z urzędu, w efekcie czego w Buenos Aires rozpoczął się proces

[510] Zob. D. Anderson, Wojna o Falklandy 1982, wyd. cyt., s. 92

demokratyzacji władzy[511]. Nowy demokratyczny rząd nie był w stanie poradzić sobie z kryzysem gospodarczym, wysoką inflacją i poważnym długiem publicznym. Tak naprawdę sytuacja gospodarcza w Argentynie nie ustabilizowała się nigdy. Argentyńska inwazja zmieniła postrzeganie na problem przynależności archipelagu na forum międzynarodowym. Buenos Aires zaczęto postrzegać przez pryzmat agresora, który porzucił drogę dyplomatyczną. W związku z tym wszelkie próby wywierania jakiejkolwiek presji na forum międzynarodowym ze strony Argentyny po prostu nie wzbudzają zainteresowania i są ignorowane.

Największym beneficjentem wojny falklandzkiej niewątpliwie była „Żelazna Dama". Poprzez stanowczą reakcję zaryzykowała ona swoją pozycję polityczną. Gdyby wojna zakończyła się klęską, niewątpliwie nie utrzymała by się przy władzy. Pełen sukces militarny dał jej bardzo silną pozycję w wyborach w 1983 roku. Nie dziwi zatem fakt że Partia Konserwatywna z „Żelazną Damą" na czele uzyskała. Konflikt ten, mimo ograniczonej skali i znaczenia międzynarodowego, zdefiniował brytyjską politykę wewnętrzną na najbliższe kilka lat. Partia Konserwatywna utrzymywała się przy władzy aż do 1997 roku[512].

Brytyjska reakcja na inwazję była bardzo szybka, stanowcza i skuteczna. Jest to zasługa głównie sił zbrojnych, które w omawianym okresie cechowała bardzo duża sprawność i gotowość. Nie wynikało to wprawdzie z zagrożenia południowoamerykańskiego – Brytyjczycy dużo bardziej obawiali się Związku Radzieckiego, a w drugiej kolejności IRA. Zagrożenia te miały olbrzymi wpływ na rozwój armii szczególnie, że jej wizerunek po latach dekolonizacji i klęsce w Kanale Sueskim był zachwiany, a zaufanie do armii było ograniczone. W trakcie konfliktu falklandzkiego, brytyjski żołnierz udowodnił swoją wartość, co wpłynęło na zmianę postrzegania brytyjskiej armii. Warto tu jednak zwrócić uwagę, że Brytyjczycy wysłali na Falklandy swoje najlepiej wyszkolone i najbardziej elitarne jednostki. Ograniczona skala konfliktu pozwoliła na unikniecie angażowania jednostek o mniejszej gotowości i poziomie wyszkolenia.

Największy komplement dla brytyjskich sił zbrojnych sprawił Związek Radziecki. W ZSRR dokładnie przestudiowano przebieg starć na Falklandach i wyciągnięto wniosek, że nie doceniano potencjału brytyjskiej armii. Skutkowało to, z początkiem jesieni 1982 roku, znaczącym wzmocnieniem sił Układu Warszawskiego, stacjonującego w północnych Niemczech naprzeciwko sił brytyjskich. Co ciekawe, Sowieci doszli do wniosku, że brytyjska

[511] Zob. M.F. Gawrycki, Historia Malwinów (Falklandów), wyd. cyt., s. 228-229
[512] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, wyd. cyt., s. 90-91

eskadra morska w początkowej fazie konfliktu przypominała swoim składem, zespół zgrupowany wokół radzieckiego krążownika lotniczego. Uznano, że taktyka morska jest odpowiednia i potwierdzono, że nie ma potrzeby budowania dużej ilości drogich ciężkich lotniskowców, a skutecznym środkiem do izolacji pola walki, mogą być okręty podwodne. Pod ogromnym wrażeniem brytyjskiej armii były również Stany Zjednoczone. Po wycofaniu się z Wietnamu, w USA panowały bardzo silne nastroje antywojenne, ale sukces falklandzki miał wpływ na decyzję o inwazji na Grenadę, a także doprowadził do bardziej stanowczej postawy w Libanie[513]. W USA doceniono również *Harriery*, zakupiono na nie licencję i rozwijano jako *AV-8*. Samolot ten przez wiele lat stanowił podstawowy lotniczy komponent bojowy Korpusu Piechoty Morskiej USA[514].

Analiza skutków konfliktu przyniosła dla Royal Navy zaskakujące wnioski. Sposób w jaki utracili niektóre okręty był dosyć zaskakujący. Niszczyciel HMS „*Sheffield*" został wprawdzie trafiony *Exocetem* w śródokręcie, w bardzo wrażliwą część okrętu, ale głowica bojowa pocisku nie wybuchła. Dopalające się paliwo silnika marszowego rakiety wywołało gwałtowny pożar, który poprzez izolację kabli elektrycznych błyskawicznie rozprzestrzenił się po okręcie. Co więcej, od temperatury zaczęły palić się elementy nadbudówki wykonane ze stopów aluminium. Materiał ten był lżejszy od tradycyjnej stali, ale zapalał się w dużo niższej temperaturze. Efekt był taki, że okręt został utracony w skutek pożaru, który rozprzestrzenił się zaskakująco łatwo[515]. Po wojnie wyciągnięto wnioski i dozbrojono okręty w szybkostrzelne zestawy małokalibrowe, a także powrócono do używania stali w konstrukcji nadbudówek. Duży nacisk położono na stosowanie materiałów sztucznych możliwe niepalnych i dotyczyło to nie tylko izolacji kabli[516].

W strukturach Sojuszu Północnoatlantyckiego istnieje wspólna eskadra samolotów wczesnego ostrzegania i kontroli powietrznej na stałe stacjonująca w Niemczech. Brytyjczycy zakładali, że w przypadku konfliktu ze Związkiem Radzieckim, samoloty ze wspólnej eskadry zapewnią im wsparcie w ramach kontroli powietrznej, dlatego na stosunkowo małych brytyjskich lotniskowcach, w 1982 roku nie było samolotów wczesnego ostrzegania. Zrezygnowano z nich wraz z wycofaniem dużych lotniskowców pamiętających II wojnę światową. Stacje radiolokacyjne w myśliwcach mają ograniczone możliwości, a radary

[513] Zob. D. Anderson, Wojna o Falklandy 1982, wyd. cyt., s. 92
[514] Zob. K. Kubiak, Falklandy, wyd. cyt., s. 51
[515] Zob. R. Rochowicz, Brytyjskie niszczyciele Typu 42, „Nowa Technika Wojskowa", Warszawa 1997, nr 1/97
[516] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, wyd. cyt., s. 275-276

okrętowe, ze względu na krzywiznę ziemi, nie widzą obiektów lecących nisko i daleko, jak np. samolot *Super Etendard* lub pocisk *Exocet* z niego wystrzelony[517]. Doprowadziło to do kilku niebezpiecznych sytuacji, i wymusiło na Brytyjczykach rozwiązanie improwizowane. Zmodyfikowano śmigłowce *Sea King HAS2* (wersja ZOP) na śmigłowce wczesnego ostrzegania (AEW). Maszyny te nie zdążyły wziąć udziału w konflikcie, ale każdy brytyjski lotniskowiec został wyposażony w co najmniej 2 takie śmigłowce, które zapewniały parasol radarowy nad brytyjskimi okrętami w czasie I wojny w Zatoce Perskiej oraz interwencji w Bośni i Hercegowinie[518].

Podsumowując przyczyną wybuchu konfliktu była przede wszystkim potrzeba opanowania wewnętrznych nastrojów społecznych, a nie potrzeba zdobyczy terytorialnych. Argentyńczycy wykazali się dużą lekkomyślnością, dobrze zaplanowali inwazję, ale nie wzięli pod uwagę tego co może się zdarzyć później. Brytyjczycy dzięki dobrej organizacji i kondycji armii przeprowadzili skomplikowaną logistycznie operację, i odbili archipelag. Konflikt ten, choć nie dotyczył bezpośrednio NATO, to potwierdził przyjaźń państw w ramach sojuszu. USA udzieliły Wielkiej Brytanii pomocy w wielu aspektach, poświęcając swoją przyjaźń z Argentyną. Pozostałe państwa Sojuszu natychmiast wstrzymały dostawy uzbrojenia do Argentyny i nałożyły sankcje, a także wygospodarowały siły na nieplanowaną rotację części wojsk brytyjskich w Europie. Doświadczenia z konfliktu posłużyły do eliminacji wielu słabych punktów brytyjskich sił zbrojnych i niewątpliwie przydały się w 1991 roku w trakcie I wojny w Zatoce Perskiej. Ciekawym skutkiem i niewątpliwym sukcesem brytyjskim było udowodnienie świetnej kondycji armii, co wywołało pewne poruszenie w radzieckich kręgach wojskowych. Po szczegółowej analizie konfliktu uznano, że nie doceniano sił brytyjskich.

Paradoksalnie na wojnie wiele zyskali lokalni mieszkańcy. Odbudowa archipelagu przyniosła im wiele nowych inwestycji, a zatem wiele miejsc pracy i dróg, których bardzo brakowało przed konfliktem. Nowa baza wojskowa zapewniła im nie tylko bezpieczeństwo militarne i stałą komunikację z metropolią, ale też dzięki niej na wyspach pojawiły się śmigłowce ratunkowe. Falklandy stały się rozpoznawalnym miejscem na świecie, co doprowadziło do rozwoju turystyki, a mimo to są nadal jednym z najbardziej dzikich i naturalnych miejsc na ziemi.

[517] Zob. J. Krzewiński, Royal Navy 1950-1994, Magnum-X, Warszawa 1995, s. 19
[518] Zob. K. Kubiak, Wojna Falklandzka 1982, wyd. cyt., s. 273

Streszczenie:

Celem artykułu jest identyfikacja kluczowych czynników ustalających dlaczego konflikt o Falklandy wybuchł, co sprawiło, że potoczył się w tak zaskakujący sposób oraz jakie były jego skutki. Wartość gospodarcza i strategiczna archipelagu falklandzkiego jest niewspółmierna do wysiłku jaki obydwie strony włożyły oraz kosztów jakie poniosły. W trakcie konfliktu obydwie strony zmierzyły się z pewnymi niespodziewanymi problemami i niewątpliwie lepiej sobie z nimi radzili Brytyjczycy. Umiejętność dostosowania się i reakcji na zmienne warunki pozwoliła Brytyjczykom wygrać wojnę. Skutkiem konfliktu argentyńska junta traci władzę w Buenos Aires, a Partia Konserwatywna dostaje reelekcję w wyborach w 1983 roku w Londynie. Mimo ograniczonej skali konfliktu, udało się wyciągnąć wiele ciekawych wniosków militarnych, których same pokojowe manewry oparte o z góry założone scenariusze nie potrafiły dostarczyć. Konflikt falklandzki poprawił postrzeganie Wielkiej Brytanii na arenie międzynarodowej, zachwianej przez dekolonizacje i klęskę w Kanale Sueskim.

Słowa kluczowe:

Falklandy, Malwiny, Wojna, 1982, Argentyna, Wielka Brytania, Royal Navy

Keywords:

Falklands, Malvinas, War, 1982, Argentina, Great Britain, Royal Navy

Bibliografia:

1. Anderson D., Wojna o Falklandy 1982, Amercom SA, Poznań 2009.
2. Badowski R., Wojna u progu Antarktydy, Wydawnictwo MON, Warszawa 1983.
3. Boveda J. Malvinas La odisea del submarino Santa Fe, Instituto de Publicaciones Navales, Buenos Aires 2007.
4. Czwartosz G., Operacje „Black Buck", „Skrzydlata Polska", Warszawa 1988, nr 31.
5. Gawrycki M.F., Historia Malwinów (Falklandów), Biblioteka Iberyjska, Warszawa 2018.
6. Dura M., Exocet – skuteczność czy reklama?, „Nowa Technika Wojskowa", War-szawa 1997, nr 2/95
7. Gotowała J., Splątane Wiraże, Bellona, Warszawa 1992.
8. Hampshire E., The Falklands Naval Campaign 1982: War in the South Atlantic, Bloomsbury Publishing, London 2021.
9. Kubiak K., Falklandy, Altair, Warszawa 1993.
10. Kubiak K., Falklandy – Port Stanley 1982, Bellona, Warszawa 2007.
11. Kubiak K., Wojna Falklandzka 1982, Aj-Press, Gdańsk 2002.
12. Krzewiński J., Royal Navy 1950-1994, Magnum-X, Warszawa 1995.
13. Lang W.N., The World's Elite Forces, Salamander book, London 1987.
14. Łaz M., Senkowski R., Etendard/Super Etendard, „Lotnictwo Wojskowe", Warszawa 2000, nr 2 (11)
15. Łukowiak K., Piosenka żołnierska, Czytelnik, Warszawa 1996.

16. Mamert Nadolski Ł., Falklandy 1982 Operacje lotnicze, AJ-Press, Gdańsk 2011.
17. Pook J., Falklandy Harriery RAF atakują!!!, Foto System, Warszawa 2016.
18. Rochowicz R., Brytyjskie niszczyciele Typu 42, „Nowa Technika Wojskowa", Warszawa 1997, nr 1/97
19. Rochowicz R, Zabłockij W., Lotniskowce typu Invincible, „Nowa Technika Wojskowa", Warszawa 1998, nr 6/98
20. Rusiecki M., Westland Lynx – zastosowanie. Na morzu., „Nowa Technika Wojskowa", Warszawa 1998, nr 12/98
21. Scholey P., SAS Heroes, Osprey Publishing, Oxford 2008.
22. Thatcher M., Moje lata na Downing Street, Dream Books, Warszawa 2012.
23. Woodward J., One Hundred Days, BCA, London 1992.
24. Wójcik J.F., Argentyna, Energa, Gdynia 2019.
25. Witkowski I., Falklandy 15 lat później, „Nowa Technika Wojskowa", Warszawa 1998, nr 6/98
26. Zalewski M.J., Falklandzka Pułapka, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1982.

Adam Kołodziejczyk
Wojskowa Akademia Techniczna
im. Jarosława Dąbrowskiego

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Dezinformacja i propaganda w wojnie hybrydowej Rosji przeciwko Ukrainie

Pierwszą ofiarą wojny jest prawda[519]

Wstęp

Aby mówić o dezinformacji i propagandzie w wojnie hybrydowej najpierw należy odpowiedzieć na pytanie: czym jest wojna hybrydowa? Wprawdzie wielu polityków i publicystów wypowiada się ostatnio na temat wojny hybrydowej ale w rzeczywistości niewielu ją rozumie. Aktualne konflikty na świecie, a w szczególności agresja Rosji w stosunku do Ukrainy, ukazały niedostatki w pojmowaniu zawiłości obecnych działań militarnych, a tradycyjnie rozumiane wojny, w których biorą udział państwa, tracą na znaczeniu. Uwidaczniają się natomiast konflikty nowego rodzaju zwane wojnami hybrydowymi. Strategie działań hybrydowych nie skupiają się na jednej metodzie walki, lecz korzystają jednocześnie z kilku metod. Zgodnie z definicją słownikową „hybryda" określa powiązanie różnorodnych cech, elementów czy właściwości, które zazwyczaj nie są ze sobą spójne a nawet są ze sobą sprzeczne[520].

Określenie „wojna hybrydowa" pierwszy raz zostało zastosowane w 2007 roku dla opisu wydarzeń towarzyszących działaniom Izraela i Hezbollahu podczas konfliktu na terenie Libanu w 2006 roku. Pojęcia tego użył Frank Hoffman, ale nie definiował jako nowego rodzaju wojen. Pojęcie to miało służyć stworzeniu jakiegokolwiek określenia ilustrującego dotąd niespotykany w szerszym stopniu rodzaj konfliktów po zakończeniu zimnej wojny. W rozważaniach nad

[519] Słowa te wypowiedział w 1917 roku senator USA Hiram Johnson. Na podstawie: B. Zelizer, *When War is Reduced to a Photograph*, w: S. Allan, B. Zelizer (red.) *Reporting War. Journalism in Wartime*, Routledge, London-New York 2004, s. 13.
[520] https://sjp.pwn.pl/slowniki/hybryda.html (dostęp: 22.06.2021).

nową formą wojny podkreślano coraz rzadsze walki na granicy dwóch państw, a coraz częstsze konflikty we wnętrzu jednego kraju[521].

Według Olgi i Sergiusza Wasiutów działania hybrydowe obejmują wiele tradycyjnych i nowych elementów prowadzenia wojny. Mają ukryty charakter i zogniskowane są w szczególności na takich sferach, jak sfera polityczna, gospodarcza i informacyjna[522]. Wojna hybrydowa dzieli się na ogół na trzy etapy: 1) wprowadzenie niestabilnej sytuacji oraz podziałów wewnątrz państwa-ofiary, 2) doprowadzenie do sytuacji, w której państwo jest niezdolne do samodzielnego funkcjonowania poprzez dewastację lub rozpad kraju, 3) przejęcie władzy przez podmiot będący pod kontrolą agresora[523]. Inaczej rzecz ujmując hybrydowe działania wojenne można rozumieć jako zsynchronizowane użycie wielu instrumentów siły, aby jednocześnie i celowo wykorzystywać kreatywność, niejednoznaczność, nieliniowość oraz różne elementy poznawcze w działaniach wojennych. Przedstawione tutaj ramy analizy wojny hybrydowej wypracowane zostały przez zespół MPECI na podstawie szczegółowych raportów zawierających analizę różnych studiów przypadku[524].

W założeniu autorów projektu wymienione studia przypadków mają charakter eksploracyjny i dostarczają wielu dowodów na rzecz zasadności przyjętych ram analitycznych, ponadto stwarzają możliwości ich doskonalenia poprzez dodawanie nowych egzemplifikacji empirycznych. Dla zobrazowania niektórych przykładów ujętych w studiach przypadku w cytowanym raporcie MPECI zastosowano odpowiednie ilustracje graficzne. Ilustracje takie pomagają lepiej zrozumieć charakter wojny hybrydowej i dają możliwość wzbogacania przyjętego modelu analizy przykładami wziętymi z życia. Uzyskane w ten sposób ustalenia dotyczące rozumienia wojny hybrydowej, jak zasadnie sądzą autorzy projektu, mogą pomóc krajowym decydentom w lepszym zrozumieniu istoty wojny hybrydowej.

---

[521] F. Hoffman, *Conflict in the 21st Century. The Rise of the Hybrid Wars,* Arlington 2007, s.8. https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf. (dostęp:21.10.2022)

[522] Zob. O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie*, wyd. Arcana, Kraków 2017, s. 31.

[523] Ibidem, s. 34.

[524] MCDC *Countering Hybrid Warfare Project: Countering Hybrid Warfare, March* 2019, .https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/784299/concepts_mcdc_countering_hybrid_warfare.pdfs. (dostęp: 12.10.2022).

1. Miejsce informacji w wojnie hybrydowej

Podmioty uczestniczące w wojnie hybrydowej wykazują zdolność do synchronizowania różnych instrumentów siły przeciwko konkretnym podatnościom przeciwnika w celu uzyskania efektów liniowych i nieliniowych. W takim rozumieniu traktuje się wojnę hybrydową jako: zsynchronizowane użycie wielu instrumentów siły dostosowanych do konkretnych słabości przeciwnika z uwzględnieniem pełnego spektrum funkcji społecznych w celu uzyskania efektów synergicznych.

Rysunek 1 pokazuje, w jaki sposób hybrydowy aktor wojenny może zsynchronizować swoje militarne, polityczne, ekonomiczne, cywilne i informacyjne (MPECI) narzędzia siły, aby w pionie i poziomie eskalować serię konkretnych działań w celu uzyskania oczekiwanych efektów. Pokazuje również, w jaki sposób hybrydowy aktor wojenny może albo wertykalnie zwiększać swoją siłę poprzez zwiększanie intensywności jednego lub wielu instrumentów siły i / albo horyzontalnie eskalować swoje działania poprzez synchronizację wielu instrumentów siły, aby stworzyć efekty większe niż tylko poprzez pionową eskalację.

Rysunek 1. Hybrydowa eskalacja działań wojennych

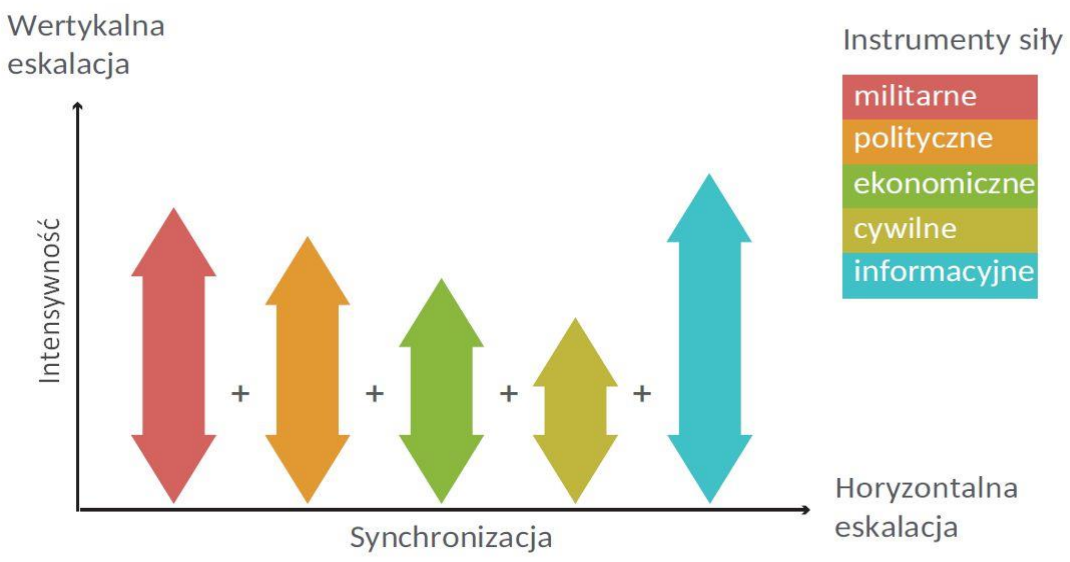

Źródło: MCDC *Countering Hybrid Warfare Project: Countering Hybrid Warfare, March* 2019, s. 14, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/784299/concepts_mcdc_countering_hybrid_warfare.pdfs. (dostęp: 12.10.2022).

Kluczem jest zrozumienie, że różne instrumenty siły mogą być używane w wielu wymiarach (MPECI) i na wielu poziomach (z różną intensywnością) jednocześnie w zsynchronizowany sposób. Ten typ myślenia pozwala hybrydowemu aktorowi wojennemu na wykorzystanie różnych środków MPECI będących do jego dyspozycji do tworzenia tzw. Zsynchronizowanych Pakietów Ataku (SAP), które są specjalnie dostosowane do postrzeganych podatności (luk) w systemie docelowym przeciwnika. Instrumenty siły będą zależeć od możliwości hybrydowego aktora wojennego i postrzeganych słabości jego przeciwnika, a także politycznych celów hybrydowego aktora wojennego i planowanych sposobów osiągnięcia tych celów. Podobnie jak w przypadku wszystkich konfliktów i wojen, charakter wojny hybrydowej zależy od jej kontekstu. Przyjęty model wykracza poza tradycyjne rozumienie zagrożeń ze strony przeciwnika w wojnie hybrydowej w oparciu o tradycyjną analizę jego możliwości i intencji.

Pokazuje to wojna na terenie Ukrainy, w której strona słabsza pod względem wojskowym radzi sobie jak dotąd względnie dobrze wykorzystując posiadane możliwości w ramach MPECI. Scharakteryzowany model stanowi podstawę do rozszerzenia tradycyjnej wrogo-centrycznej analizy zagrożeń. Skupia się na podatnościach obrońcy, zdolności hybrydowego przeciwnika wojennego do zsynchronizowania wielu swoich możliwości podczas ataku, a także wykorzystania efektów powstałych w wyniku tych działań przeciwko określonym słabym punktom jego zamierzonego celu. W niniejszym artykule poddano analizie ***czynnik informacyjny*** wojny hybrydowej Rosji przeciwko Ukrainie, w ramach którego lokują się działania dezinformacyjne i propagandowe.

Warto podkreślić, że pojęcie „wojny hybrydowej" zostało również przyjęte w Federacji Rosyjskiej. Termin ten został zanalizowany przez Szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, wiceministra obrony Federacji Rosyjskiej, generała armii Walerija Gierasimowa. Zaznaczał on, że elementy niezwiązane ściśle z armią zyskują na znaczeniu i są niekiedy skuteczniejsze od militarnych. Podkreślał istotną rolę metod odziaływania związanych z ekonomią, polityką, społecznością i informacją[525].

2. Dezinformacja i propaganda w wojnie

Dezinformacja i propaganda w wojnie wzajemnie się przenikają. Dezinformacja i propaganda należą do form komunikowania się, ich istota polega na wysyłaniu komunikatu od

[525] В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении. Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий,* https://vpk-news.ru/articles/14632 (dostęp: 22.06.2021).

nadawcy do odbiorcy. W większości przypadków mają one charakter pośredni, gdyż komunikat trafia do odbiorcy za pośrednictwem mediów masowych w tym społecznych.

Wyjaśnienie definicji dezinformacji należy rozpocząć od opisu zjawisk bardziej podstawowych czyli takich, jak informacja i informowanie[526]. Według Z. Kierzkowskiego „Informacje to dane wykorzystywane do celowego działania”[527] Definicja ta wskazuje, że informacje mają wyłącznie utylitarny sens, co oznacza, że są nimi tylko te dane, które są przydatne czy też użyteczne. Natomiast termin dezinformacja w literaturze przedmiotu to „sfabrykowane świadectwa, taktyka oczerniania oraz sfabrykowane dokumenty wykorzystane do zdyskredytowania przeciwnika”[528]. Istnieje też wiele innych ujęć tego terminu. Na przykład: „dezinformacja, to tworzenie i rozpowszechnianie wprowadzających w błąd lub fałszywych informacji w celu wyrządzenia szkody wizerunkowi kraju wybranego za cel”[529]. Kolejna zasługująca na uwagę definicja, powiązana jest z kwestią bezpieczeństwa: tak więc dezinformacja polega na „podaniu wywiadowi przeciwnika wiadomości ukrywających własne zamierzenia” oraz „na zmuszaniu go do traktowania informacji podanej przez wywiad własny, jako prawdziwej, względnie zmuszaniu obcego wywiadu do analizy inspirowanych wiadomości przez czas dłuższy”.[530]

Vladymir Volkoff uważa, że „Dezinformacja prowadzona jest w sposób systematyczny, fachowy, zawsze za pośrednictwem mass mediów, (...) stawia sobie za cel realizację konsekwentnego programu zmierzającego do zastąpienia w świadomości, a przede wszystkim podświadomości mas (...) poglądów uznanych za niekorzystne dla dezinformatora takimi, które uważa on za korzystne dla siebie”[531]. Dezinformacja jest też uważana za działanie celowo – nieprawdziwe, jest to zmanipulowana informacja przekazywana po to, aby osiągnąć określony efekt: dać odbiorcy „wiedzę” pozorną, bezużyteczną lub szkodliwą, która następnie posłuży do podejmowania przez odbiorcę błędnych decyzji, korzystnych z punktu widzenia danego podmiotu[532]. Przegląd definicji dezinformacji zamyka definicja przyjęta przez NATO. Dezinformacja w tym ujęciu to "fałszywa, niedokładna lub wprowadzająca w błąd informacja,

[526] P. Kocoń, *Militarne operacje dezinformacyjne w perspektywie interakcjonizmu symbolicznego,* Zeszyty Naukowe WSOWL, Nr 4, Wrocław 2012, s. 24
[527] Z. Kierzkowski, *Elementy informatyki*, PWN, Warszawa 1976, s. 21.
[528] R. Deacon, *Spyclopaedia*, Wyd. Futura, Londyn 1989, s. 400.
[529] R. M. Bennett, *Espionage: An Encyclopedia of Spies and Secrets*, Wyd. Virgin Books, Londyn 2002, s. 69.
[530] A. Pepłoński, *Wojna o tajemnice*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011, s. 335.
[531] V. Volkoff, *Dezinformacja oręż wojny*, Wyd. Delikon, Warszawa 1991, s. 8.
[532]https://www.google.com/search?q=dezinformacja+definicja&rlz=1C1GCEA_enPL1009PL1009&oq=dezinformacja&aqs=chrome.1.69i57j0i512l9.10431j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (dostęp:12.10.2022)

stworzona, zaprezentowana i rozpowszechniana dla zysku lub rozmyślnego spowodowania szkody publicznej"[533].

Natomiast „propaganda" w najszerszym znaczeniu terminu obejmuje obszary działań psychologiczno-edukacyjnych, wojnę psychologiczną, „pranie mózgu", sferę public relations[534]. Słowo propaganda pierwszy raz użyto w sposób udokumentowany w 1622 roku przez papieża Grzegorza XV, wtedy gdy ustanowił on urząd nazwany Kongregacją Rozkrzewiania Wiary (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*). Zreformowany Kościół rzymsko-katolicki mieszał się w święte wojny, usiłując na nowo ustanowić swoją wiarę za pomocą oręża. Zauważając nieskuteczność dotychczasowych działań założył on papieskie biuro propagandowe, którego celem było skłonienie ludzi do dobrowolnego przyjęcia doktryny Kościoła katolickiego. Wtedy właśnie słowo propaganda nabrało negatywnego znaczenia w krajach protestanckich, odwrotnie do jego znaczenia w krajach katolickich. Słowo „propaganda" weszło do powszechnego użytku dopiero w XX wieku[535].

David Welch określa współczesną propagandę jako zamierzone wywieranie wpływu na opinię publiczną poprzez przekazywanie idei, pojęć i wartości świadomie sformułowanych, aby realizować interesy twórców i sponsorów danego przekazu[536]. Natomiast E.D. Martin uważa, iż propaganda w przeciwieństwie do edukacji angażuje i kreuje ograniczone umysłowości. Jej celem nie jest rozwój jednostki, ale natychmiastowe jej posłuszeństwo względem woli propagandzisty[537]. Propaganda w tym ujęciu jest obrazem świata, który nie zwiększa naszej wiedzy na temat rzeczywistości, lecz ma na celu manipulacje odbiorcą, zgodnie z zamysłem propagandzisty. Według socjologa Janusza Sztumskiego „Propaganda to taki sposób oddziaływania na dowolnie liczne zbiory ludzi, którego celem jest wywieranie wpływu na kształtowanie ich myślenia, postaw, przekonań i zachowań w stosunku do spraw publicznych lub określonych wartości politycznych, religijnych, moralnych itp., zgodnie z życzeniem tego, kto tym właśnie sposobem posługuje się lub go firmuje"[538].

---

[533]http://www.cyberdefence24.pl/ue-unijna-definicja-dezinformacji-i-nowy-kodeks-postepowania-dla-mediow (Dostęp: 19.05.2018)

[534] J. Ellul, Propaganda. *The Formation of Men's Attitudes*, New York 1965, s. XIII. Zob. także: A. Antczak, I. Plashkina, *Kultowa propaganda – rosyjski dyskurs komunikowania politycznego w przekazie telewizyjnym na stacji PIERWYJ KANAŁ,* Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2017, s. 21-22.

[535] A. Pratkanis., E. Aronson, *Wiek propagandy,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 17.

[536] D. Welch, *Powers of Persuasion*, "History Today" 49, Kwiecień 1999, s. 24–26.

[537] E.D. Martin, *The Conflict of the Individual and the Mass*. New York 1932, s. 29.

[538] J. Sztumski, *Propaganda – jej problemy i metody: Skrypt przeznaczony dla studentów nauk politycznych i dziennikarstwa*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1990, s. 30.

Od początku XX wieku propaganda stała się formalnie uznawanym rodzajem broni wojskowej. Znalazła ona wojskowe zastosowanie w pierwszej i drugiej wojnie światowej jako rodzaj propagandy specjalnej na polu walki, na zapleczu przeciwnika, a po części także w odniesieniu do własnego społeczeństwa[539]. W okresie konfliktów zbrojnych propaganda wojenna mieści się w polu działań komunikacyjnych nadrzędnych wobec propagandy politycznej. Przejmuje z niej strategie oddziaływania, środki językowe podporządkowane funkcji nakłaniającej. Rozszerza ona także zakres odniesienia - treści polityczne zostają podporządkowane militarnym. Propaganda wojenna dotyczy również całokształtu zjawisk komunikacyjno-informacyjnych, które mają miejsce podczas wojny lub ją wyprzedzają[540]. Na przykład, przygotowanie społeczeństwa do wybuchu wojny, czy kształtowanie postaw i zachowań na wypadek wystąpienia agresji militarnej. Propaganda wojenna posługuje się także intensywnymi środkami zarówno pod względem ich dystrybucji, jak i emocjonalnej, mobilizacyjnej lub agresywnej pragmatyki i odpowiedniej atmosfery, aby skłonić ludzi do działania[541].

Propaganda wojenna wprowadziła do komunikacji masowej, a także dyskursu politycznego wiele form i gatunków, nadając im charakter nakłaniający (np. poprzez plakaty, broszury, reklamy) lub postać zbiorowych rytuałów (np. defilada wojsk z przemówieniami agitacyjnymi i manifestacje wojenne a także publicznie wygłaszane oświadczenia)[542]. Najnowszym przykładem propagandy wojennej jest wiec poparcia na Łużnikach dla Putina z okazji 8. rocznicy aneksji Krymu z hasłem „denazyfikacji Ukrainy". Jako najważniejszy cel wstępnej propagandy wojennej wyznacza się przygotowanie ludzi do konkretnego działania, uczynienie ich wrażliwymi na okrucieństwo przeciwnika[543], w celu osiągnięcia stanu, w którym po pewnym czasie będą mogli skutecznie bez oporów i wahania uczestniczyć w działaniu czyli, jak w przypadku Rosjan, poprzeć wojnę na Ukrainie. Propaganda wojenna oswaja z pewnymi sytuacjami, na przykład, z rozmów z obywatelami Rosji i obserwacji ich zachowań wynika, że postrzegają Ukraińca jako nacjonalistę czy faszystę, który uosabia zagrożenie[544].

---

[539] M. Poprawa, T. Piekot, H. Sojka-Masztalerz,. *Obrazy wojny w mediach, pamięci i języku*, „Oblicza Komunikacji" 10, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2017, s. 63.
[540] Zob. U. Jarecka, *Propaganda wizualna słusznej wojny. Media wizualne XX wieku wobec konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2008, s, 46, 65-66.
[541] Ibidem, s. 46.
[542] Ibidem, s. 67.
[543] U. Jarecka, *Propaganda wizualna słusznej wojny*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2008, s 125.
[544] https://cypr24.eu/akcja-poparcia-dla-rosji-i-putina-w-larnace/ (dostęp: 21.10.2022)

Charakterystycznymi socjotechnikami propagandy wojennej jest polaryzacja, czyli stwierdzenie – „kto nie jest z nami, jest przeciwko nam”[545]. Ta socjotechnika jest typowa dla systemów autorytarnych i totalitarnych, które promują jedną opcję polityczną i bezalternatywne, na ogół przemocowe, metody działania. Podczas wojny pozwala ona na ustalenie stanowisk oraz na bardzo precyzyjne rozpoznawanie wrogów i przyjaciół. Dla Rosji Putina wrogiem jest nie tylko Ukraina ale cały Zachód, NATO, Stany Zjednoczone i pomagająca Ukrainie Polska. Do przyjaciół zaliczany jest natomiast reżim Łukaszenki bo nawet nie społeczeństwo białoruskie, rekrutujący najemników syryjski dyktator Baszszar al – Assad i władca absolutny Korei Północnej Kim Dzong Un. W propagandzie walka o dusze zaczyna się od tego, że wszystko, co człowiekowi drogie i bliskie, jest zagrożone[546]. W celu mobilizacji społecznej uruchamiane są takie tematy, jak możliwość ogólnoświatowej wojny nuklearnej, obrona mniejszości rosyjskojęzycznej, walka z nazistami i faszystami a nawet zagrożenie dla przetrwania całego narodu rosyjskiego.

Paul Rutherford zwraca uwagę na niejednoznaczność pojęcia propagandy w czasie wojny: „propaganda oznacza to, co mówi druga strona” [547]. Zauważa, iż propaganda w czasie wojny jest narzędziem władz, ale też informacje przekazywane przez propagandę mogą działać jak lekarstwo zaaplikowane własnej społeczności, jak np. informacja (a właściwie dezinformacja) o ponoszonych stratach. Przez pierwszych kilka dni trwania wojny strona rosyjska nie podawała informacji o stratach własnych wojsk. 2 marca 2022, a więc po upływie tygodnia od rozpoczęcia inwazji przyznała, że zginęło 498 żołnierzy, gdy tymczasem strona ukraińska informowała o zabiciu blisko 6 tys. rosyjskich żołnierzy. Nawet jeśli statystyki Ukraińców wydawały się przesadzone to trudno oprzeć się wrażaniu, że dane Rosjan są bardzo zaniżone. Jak wskazują G.S. Jowet, V. O’Donnell w okresie wojny propaganda, informacja (a właściwie dezinformacja) a nawet edukacja bardzo „upodabniają się i oznaczają *de facto* perswazję dokonywaną za pomocą dowolnej metody, najlepiej służącej zjednaniu grupy docelowej”[548].

3. Podstawowi adresaci propagandy wojennej

Urszula Jarecka wyróżnia trzy podstawowe obszary propagandy wojennej: 1) własny naród (własna armia i tak zwany front domowy); 2) działania wobec wroga (jego armii i ludności

[545] A. Toffler, H. Toffler, *Wojna i antywojna. Jak przetrwać na progu XXI wieku*, Wydawnictwo Kurpisz S.A., Poznań 2006, s. 191.
[546] U. Jarecka, op. cit., s. 68.
[547] P. Rutherford, *Endless propaganda. The Advertising of Public Goods*, University of Toronto Press, Toronto-London, 2000, s.7.
[548] G.S. Jowet, V. O’Donnell, *Propaganda and Persuasion*, Sage Publications, Thousand Oacks 1999, s. 248-253.

cywilnej); 3) działania ukierunkowane na międzynarodową opinię publiczną (budowanie wizerunku wobec przyjaciół i sojuszników)[549]. Pierwszy obszar działań propagandowych FR oparty na kłamstwie dotyczy własnego społeczeństwa. Chodzi tu, przede wszystkim, o przyzwolenie na prowadzenie działań wojennych i kształtowanie motywacji do walki, co wymaga odpowiedzi na pytanie: *Dlaczego walczymy?* Tak więc zgodnie z linią propagandy rosyjskiej, rosyjskie wojsko uczestniczy nie w wojnie a w *militarnej misji specjalnej mającej na celu oswobodzenie ludności ukraińskiej i usunięcie nazistów z Ukrainy*.

Drugi obszar działań propagandowych nakierowany jest na Ukrainę, jej armię i ludność cywilną. Obejmuje on zabiegi deprecjonowania władz Ukrainy - jako osób zdemoralizowanych, nie stroniących od narkotyków a także mających zbrodnicze czy też faszystowskie poglądy. Mamy w tym przypadku do czynienia z komunikatami mającymi na celu odziaływanie na morale przeciwnika[550]. Rosyjska propaganda służy przekonywaniu żołnierzy i ludności cywilnej Ukrainy, że dalsza walka i poświęcenie nie mają sensu i zachęca w ten sposób do poddania walczących miast. Wszystkie działania propagandy wojennej obu walczących stron ukierunkowane są na osłabienie morale wroga. Dotychczasowy przebieg wojny wskazuje, że lepiej sobie z tym radzi Ukraina, której morale wydaje się niezłomne. Jeśli prześledzić komunikaty medialne dotyczące wojny na Ukrainie, to można stwierdzić, że znaczenie morale w wojnie będzie rosnąć nie tylko w wojnie na Ukrainie ale także w innych wojnach XXI wieku. Zatem, niejako automatycznie pojawia się refleksja o potrzebie doskonalenia tego rodzaju kompetencji różnych podmiotów indywidualnych i zbiorowych oraz wykorzystywania mass mediów w kształtowaniu morale wojsk własnych, jak też oddziaływaniu na morale wojsk przeciwnika[551].

Trzeci obszar propagandy wojennej odnosi się do międzynarodowej opinii publicznej, przyjaciół oraz potencjalnych sojuszników. W tym aspekcie ważne jest podkreślenie wspólnotowości (wiec poparcia dla „misji specjalnej" na Łużnikach) oraz kształtowanie wizerunku Rosji broniącej praw człowieka (zwłaszcza mniejszości rosyjskojęzycznej) gwałconych przez ukraińskich nacjonalistów. W czasie działań wojennych wykorzystywane są także bieżące wydarzenia, które zmieniane są odpowiednio w tzw. „propagandową amunicję" w celu wzmocnienia siły perswazji poprzez uwiarygodnienie własnych sukcesów, albo dla

[549] U. Jarecka, *Propaganda…,* op.cit., s. 117.
[550] O tym czym jest fenomen morale w wojnie i walce zbrojnej szeroko traktuje książka: M. Cieślarczyk, A. Kołodziejczyk, *Czynnik X. Morale w życiu osobistym, w działalności społecznej i zawodowej*, Difin 2019.
[551] https://www.pism.pl/publikacje/ruch-oporu-na-okupowanym-poludniu-ukrainy (dostęp: 18.10.2022).

ukazania nikczemności wroga (np. oskarżanie strony ukraińskiej o posiadanie i możliwość użycia broni biologicznej ukierunkowanej etnicznie na Rosjan).

W trakcie wojny, propaganda nakłania do wsparcia własnych działań i różnych wyrzeczeń[552]. W tym przypadku możliwości są mocno ograniczone, a motywy propagandy zwłaszcza wizualnej zależą w dużej mierze od rozwoju sytuacji na froncie. W zależności od potrzeb i okoliczności wykorzystywane mogą być sytuacje zarówno bohaterstwa, jak i bestialstwa. Ukraińcy pokazywali bohaterstwo długo opierających się przeważającej sile wroga obrońców i mieszkańców Mariupola oraz bestialstwo rosyjskich agresorów. W trakcie trwania konfliktu propaganda stara się także przedstawiać wojnę jako sprawę osobistą[553]. Żołnierzom rosyjskim przypomina się o tym, że mają walczyć zarówno o bardzo ważne i wzniosłe cele, jak walka z faszyzmem na wzór tej w okresie tzw. wojny ojczyźnianej a także z motywacji osobistej - gniewu i zemsty za rzekomo dokonywane zbrodnie w Donbasie na zwolennikach republik separatystycznych. Przykładem takich działań rosyjskiej propagandy była demonstracja poparcia dla Putina zorganizowana przez obywateli rosyjskich na stałe mieszkających na Cyprze, pod hasłem „Ochrońmy ludność Donbasu przed ukraińską armią" i w Niemczech z napisem na transparentach "Stop hating Russians" („Przestańcie nienawidzić Rosjan")[554].

4. Dezinformacja i propaganda Rosji w wojnie przeciwko Ukrainie

Wielkim orężem rosyjskiej propagandy była i jest rosyjska telewizja z jej głównym propagandystą, prezenterem kanału Rossija 1 i Rossija 24, Władimirem Sołowiowem, na którego zostały nałożone sankcje za wspieranie działań podważających integralność i suwerenność Ukrainy. Obecnie wszystkie kanały telewizji w Rosji są podporządkowane Kremlowi, który dba o wysokie honoraria swoich propagandzistów. I tak, wspomniany już prezenter telewizyjny do niedawna był właścicielem dwóch willi nad jeziorem Como we Włoszech o wartości około 8 mln euro[555].

Internet ze względu na swoją dostępność jest ważnym środkiem przekazów propagandowych i dezinformacji. W okresie trwania wojny na Ukrainie dezinformacja i *fake newsy* zalewają Internet. Publikowane są mylące treści, które zakłamują sytuację na Ukrainie ale także próbują

[552] https://oko.press/mariupol-jak-termopile-czy-oblezenie-masady-bohaterstwo-obroncow-horror-mieszkancow/ (dostęp: 18.10.2022).
[553] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia-rosyjska-telewizja-w-obliczu-wojny (dostęp: 18.10.2022).
[554] https://kontakt24.tvn24.pl/prorosyjska-demonstracja-na-cyprze,349396.html (dostęp: 21.10.2022).
[555] https://www.wprost.pl/swiat/10649341/oligarcha-lamentowal-po-utracie-willi-z-powodu-sankcji-czy-to-nie-zelazna-kurtyna.html (dostęp: 24.10.2022).

destabilizować sytuację w Polsce. Najlepszym przykładem było swego czasu nakręcanie paniki związanej z brakiem paliwa na stacjach benzynowych czy pieniędzy w bankomatach. Rosyjskie trolle podszywali się pod polskie miasta (np. olsztyn_online), na których rozsiewane były *fake newsy* o Ukrainie. Na użytek propagandy i dezinformacji rosyjskiej pracują całe fermy trolli powiązane z resortami siłowymi (siłownikami). Na przykład, Jewgienij Prigożin[556], bliski do czasu konfliktu z Kremlem i marszu na Moskwę współpracownik prezydenta Putina, był dostawcą żywności dla armii i właścicielem petersburskiej „fabryki" trolli zajmujących się tworzeniem propagandowych treści w Internecie i zarazem szefem największej prywatnej firmy wojskowych najemników PMC Wagner Group[557].

Cerkiew moskiewska też jest wykorzystywana przez Kreml do szerzenia dezinformacji. Patriarcha Moskwy Cyryl I otwarcie popiera i dostarcza uzasadnień dla inwazji Rosji na Ukrainę, a duchowni cerkwi moskiewskiej głoszą kazania o słuszności rosyjskiej agresji. Zdaniem Cyryla I geneza rosyjskiej wojskowej misji specjalnej leży w relacjach między Zachodem a Rosją. Bezpośrednią przyczyną inwazji są zachodnie wartości w tym zwłaszcza parady społeczności LGBT+. Poza tym obarcza winą NATO za to, że zwiększało swoją obecność wojskową nie zważając na sprzeciw Rosji. Najstraszniejsza jest jednak zdaniem Cyryla próba mentalnego przerobienia Ukraińców i Rosjan mieszkających na Ukrainie na wrogów Rosji[558].

W XXI wieku propaganda jako element dezinformacji jest narzędziem siły w wojnie hybrydowej, czego przykładem są działania Rosji przeciwko Ukrainie. Z tej perspektywy należy wyróżnić cele taktyczne i strategiczne dezinformacji i propagandy. Cele taktyczne ukierunkowane są na propagowanie obrazu świata pożądanego przez zleceniodawcę propagandy. W tym obrazie Rosji należy się adekwatna do jej wielkości mocarstwowa pozycja zagrożona ze strony Zachodu i NATO. Cele strategiczne są w szczególności realizowane w

[556] Jewgienij Prigożyn to jeden z rosyjskich oligarchów, który przez wiele lat był zaufanym człowiekiem Władimira Putina i dzięki któremu bardzo się wzbogacił. Był właścicielem fabryki trolli (Internet Research Agency, IRA) i licznych spółek zajmujących się eksploatacją surowców naturalnych. Według rosyjskiej agencji TASS prywatny samolot, którym leciał Prigożyn z Moskwy do Petersburga rozbił się 23 sierpnia 2023 roku w obwodzie twerskim. Federalna Agencja Transportu Lotniczego Rosji potwierdziła, że na pokładzie rozbitego samolotu znajdowali się szef Grupy Wagnera Jewgienij Prigożin i dowódca Grupy Dmitrij Utkin. Przyczyny katastrofy nie są jasne.

[557] M. Marszałkowski, *Armia bez metki, czyli kilka słów o rosyjskiej grupie Wagnera*, 12.08.2020, za: https://biznesalert.pl/rosja-grupa-wagnera-najemnicy-pmc-czwk-wojsko-bialorus-dywersja-wybory-bialorus/ (24.10.2022). Zob. także: A. Kołodziejczyk, *Hybrydowi najemnicy: udział rosyjskich PMC w wojnie w Syrii*, „Studia Wschodnioeuropejskie" 2021/15, s. 212-236.

[558] https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art35846071-patriarcha-cyryl-to-nie-rosja-i-ukraina-rozpoczely-ten-konflikt-to-nato (dostęp: 24.10.2022)

państwach totalitarnych i autorytarnych takich właśnie jak Rosja Putina, w której społeczeństwo jest zniechęcane do samodzielnego, krytycznego myślenia. Działania takie, realizowane programowo i długofalowo przez Putina, byłego agenta KGB, przynoszą oczekiwane efekty uwidocznione w postawach rosyjskiego społeczeństwa wobec wojny na Ukrainie. Warto podkreślić, że jak dotąd tylko nieliczni Rosjanie zaprotestowali czynnie przeciwko wojnie a zdecydowana większość społeczeństwa opowiada się nawet za eskalacją wojny[559].

Taki efekt indoktrynacyjny uzyskany został w wyniku kolektywizacji świadomości wokół idei Wielkiej Rosji i poprzez automatyzację procesów poznawczych, decyzyjnych i działań poddanych propagandzie i dezinformacji jednostek i grup. Propaganda w państwie autorytarnym takim jak Rosja jest stale obecna we wszystkich kontrolowanych przez państwo mediach, w szkolnictwie, z okazji świąt, w większości sytuacji życia publicznego, w zakładach pracy, w przestrzeni publicznej i urzędach. Tym można tłumaczyć zadziwiająco wysokie i stale utrzymujące się poparcie, dla inwazji Rosji przeciwko Ukrainie, przez społeczeństwo rosyjskie a nawet kilkuset rektorów uczelni wyższych Federacji Rosyjskiej, wielu sportowców i przedstawicieli świata kultury.

Zakończenie

Nie ma już chyba wątpliwości, że Rosja walkę o wpływy i aneksję terytoriów Ukrainy zaczęła od zakrojonej na szeroką skalę i dobrze zaplanowanej wojny informacyjnej. Zdając sobie sprawę ze specyfiki ukraińskiej przestrzeni informacyjnej, która w odróżnieniu od rosyjskiej nie jest skupiona w jednych rękach, sięga do najbardziej charakterystycznych narzędzi i wzorów propagandy sowieckiej. W tej propagandzie tworzy się postać wielkiego przywódcy rosyjskiego i wielkiej Rosji, dbającej o ludność rosyjską. W działaniach tych Kreml sięga do manipulacji informacją, tworzy fakty informacyjne, odwołuje się do mitów istniejących w świadomości społecznej państw postradzieckich. Stara się ożywić najbardziej skuteczną za czasów Związku Radzieckiego teorię spiskową, głoszącą zagrożenie kulturowe, gospodarcze i polityczne płynące z szeroko rozumianego Zachodu[560].

[559] https://new.org.pl/2313,domanska_rosjanie_wojna_propaganda.html (dostęp: 18.10.2022). https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art35882661-sondaz-zdecydowana-wiekszosc-rosjan-popiera-inwazje-rosji-kolejny-cel-polska (dostęp: 18.10.2022).

[560] Por. J. Hajduk, T. Stępniewski, *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty*, „Studia Europejskie 2015/4, s. 135-151, https://journalse.com/pliki/pw/4-2015_hajduk.pdf (dostęp: 24.10.2022).

W idealistycznym ujęciu celem propagandy wojennej jest uzyskanie przewagi moralnej. Propaganda służy demonizowaniu wroga oraz mobilizacji własnych wojsk i ludności do walki, a także działań na rzecz armii czy ludności cywilnej[561]. Działania wojenne na terytorium Ukrainy pokazują, że pojęcia wojny sprawiedliwej (bellum iustum) i niesprawiedliwej (bellum iniustum) są zasadne i wciąż aktualne. Czas pokazuje, że rosyjska propaganda jest w stanie przekonać własne społeczeństwo do kontynuowania wojny, że Rosja i jej armia odnoszą sukcesy w specjalnej operacji wojskowej. Po dwóch latach trwania rosyjskiej agresji, chociaż nie ma widoku na sukces Rosja, dzięki swojej machinie propagandowej, jest w stanie utrzymywać wysokie poparcie społeczne dla *specjalnej operacji wojskowej*. W tej sytuacji ważne są nie tylko ofiarne działania żołnierzy Ukrainy na froncie i polach bitwy ale także utrzymywanie odporności ukraińskiego społeczeństwa na rosyjską dezinformację i propagandę wymierzoną w jego morale. Natomiast cywilizowany świat (nie tylko Zachodu) musi opierać się propagandzie Rosji, wspierać usprawiedliwione prawo Ukraińców do obronny swojej ojczyzny, wzmacniać i uszczelniać sankcje wymierzone w agresora oraz zapewniać odpowiednią pomoc finansową, broń i amunicję walczącej Ukrainie.

Streszczenie:

Sojusz Północnoatlantycki, Europa, Polska i inne kraje naszego regionu geograficznego stoją w obliczu zagrożeń wojną hybrydową ze strony Rosji, co ukształtuje obecne i przyszłe środowisko bezpieczeństwa. Jednym z istotnych celów obecnych zagrożeń hybrydowych ze strony Rosji jest poszerzenie strefy swojego odziaływania o Ukrainę poprzez podbój i włączenie jej terenów do Federacji Rosyjskiej. Artykuł analizuje i omawia jeden z komponentów wojny hybrydowej FR jakim jest komponent informacyjny, poprzedzając analizę ogólną charakterystyką zagrożeń hybrydowych i działań wojennych, aby zrozumieć instrumenty, jakie odgrywają znaczącą rolę w wojnie hybrydowej. Artykuł ogniskuje uwagę głównie na wydarzeniach, które mają miejsce na Ukrainie i dotyczy działań dezinformacyjnych i propagandowych Rosji, ukazując, na przykładach zaczerpniętych z mediów, socjotechniki wykorzystywania tego komponentu wojny hybrydowej w wojnie przeciwko Ukrainie.

Słowa kluczowe:

Zagrożenia, wojna hybrydowa, dezinformacja, propaganda, propaganda wojenna.

Keywords:

Threats, hybrid war, disinformation, propaganda, war propaganda.

561 https://ine.org.pl/rola-donieckich-separatystow-w-rosyjskiej-propagandzie-podczas-agresji-na-ukraine-w-2022-roku/(dostęp: 18.10.2022).

Bibliografia:

1. Antczak A., Plashkina I., Kultowa propaganda – rosyjski dyskurs komunikowania politycznego w przekazie telewizyjnym na stacji PIERWYJ KANAŁ, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2017
2. Bennett R. M., Espionage: An Encyclopedia of Spies and Secrets, Wyd. Virgin Books, Londyn 2002.
3. Cieślarczyk M., Kołodziejczyk A., Czynnik X. Morale w życiu osobistym, w działalności społecznej i zawodowej, Difin 2019.
4. Deacon R., Spyclopaedia, Wyd. Futura, Londyn 1989.
5. Ellul J., Propaganda. The Formation of Men's Attitudes, New York 1965.
6. Герасимов В., Ценность науки в предвидении. Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий, https://vpk-news.ru/articles/14632 (dostęp: 22.06.2021).
7. Hajduk J., Stępniewski T., Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty, „Studia Europejskie 2015/4, s. 135-151, https://journalse.com/pliki/pw/4-2015_hajduk.pdf (dostęp: 24.10.2022).
8. Hoffman F., Conflict in the 21st Century. The Rise of the Hybrid Wars, Arlington 2007, https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf. (dostęp: 21.10.2022)
9. https://sjp.pwn.pl/slowniki/hybryda.html (dostęp: 22.06.2021).
10. https://www.google.com/search?q=dezinformacja+definicja&rlz=1C1GCEA_enPL1009PL1009&oq=dezinformacja&aqs=chrome.1.69i57j0i512l9.10431j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (dostęp: 12.10.2022).
11. https://www.pism.pl/publikacje/ruch-oporu-na-okupowanym-poludniu-ukrainy (dostęp: 18.10.2022).
12. https://oko.press/mariupol-jak-termopile-czy-oblezenie-masady-bohaterstwo-obroncow-horror-mieszkancow/ (dostęp: 18.10.2022).
13. https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia-rosyjska-telewizja-w-obliczu-wojny (dostęp: 18.10.2022).
14. https://new.org.pl/2313,domanska_rosjanie_wojna_propaganda.html (dostęp: 18.10.2022).
15. https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art35882661-sondaz-zdecydowana-wiekszosc-rosjan-popiera-inwazje-rosji-kolejny-cel-polska (dostęp: 18.10.2022).
16. https://ine.org.pl/rola-donieckich-separatystow-w-rosyjskiej-propagandzie-podczas-agresji-na-ukraine-w-2022-roku/ (dostęp: 18.10.2022).
17. https://kontakt24.tvn24.pl/prorosyjska-demonstracja-na-cyprze,349396.html (dostęp: 21.10.2022).
18. https://www.wprost.pl/swiat/10649341/oligarcha-lamentowal-po-utracie-willi-z-powodu-sankcji-czy-to-nie-zelazna-kurtyna.html (dostęp: 24.10.2022).
19. https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art35846071-patriarcha-cyryl-to-nie-rosja-i-ukraina-rozpoczely-ten-konflikt-to-nato (dostęp: 24.10.2022)
20. Jarecka U., Propaganda wizualna słusznej wojny. Media wizualne XX wieku wobec konfliktów zbrojnych, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2008.

21. Jowet G.S., O'Donnell V., Propaganda and Persuasion, Sage Publications, Thousand Oacks 1999.
22. Kierzkowski Z., Elementy informatyki, PWN, Warszawa 1976.
23. Kołodziejczyk A., Hybrydowi najemnicy: udział rosyjskich PMC w wojnie w Syrii, „Studia Wschodnioeuropejskie" 2021/15, s. 212-236.
24. Marszałkowski M., Armia bez metki, czyli kilka słów o rosyjskiej grupie Wagnera, 12.08.2020, https://biznesalert.pl/rosja-grupa-wagnera-najemnicy-pmc-czwk-wojsko-bialorus-dywersja-wybory-bialorus/ (11.11.2021).
25. Martin E.D., The Conflict of the Individual and the Mass. New York 1932.
26. MCDC Countering Hybrid Warfare Project: Countering Hybrid Warfare, March 2019, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/784299/concepts_mcdc_countering_hybrid_warfare.pdfs. (dostęp: 12.10.2022).
27. Pepłoński A., Wojna o tajemnice, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011.
28. Poprawa M., Piekot T. Sojka-Masztalerz H., Obrazy wojny w mediach, pamięci i języku, „Oblicza Komunikacji" 10. Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2017.
29. Pratkanis A.., E. Aronson, Wiek propagandy, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
30. Rutherford P., Endless propaganda. The Advertising of Public Goods, University of Toronto Press, Toronto-London, 2000.
31. Sztumski J., Propaganda – jej problemy i metody: Skrypt przeznaczony dla studentów nauk politycznych i dziennikarstwa, Uniwersytet Śląski, Katowice 1990.
32. Toffler A., Toffler H., Wojna i antywojna. Jak przetrwać na progu XXI wieku, Wydawnictwo Kurpisz S.A., Poznań 2006.
33. Wasiuta O., Wasiuta S., Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie, wyd. Arcana, Kraków 2017.
34. Volkoff V., Dezinformacja oręż wojny, Wyd. Delikon, Warszawa 1991.
35. Welch D., Powers of Persuasion, "History Today" 49, Kwiecień 1999.
36. Zelizer B., When War is Reduced to a Photograph, w: S. Allan, B. Zelizer (red.) Reporting War. Journalism in Wartime, Routledge, London-New York 2024

Weronika Maciejewska
Uniwersytet Warszawski

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

„Polska imperialna. Nowa europejska gwiazda Ameryki". Ocena polskiej polityki wschodniej na łamach włoskiego czasopisma geopolitycznego Limes 2/2023

Wstęp

W marcu tego roku ukazał się drugi numer włoskiego czasopisma geopolitycznego Limes jednego z najbardziej prestiżowych i wpływowych miesięczników w Europie poświęconych analizie geopolitycznej, który w 1993 roku został założony przez jednego z czołowych analityków geopolitycznych we Włoszech i aktualnego dyrektora magazynu — Lucio Caracciolo[562]. W 2021 roku, czasopismo Limes zostało rozszerzone o działalność dydaktyczną w formie wykładów w Scuola di Limes[563] z docelowym przeznaczeniem dla klasy rządzącej i organów administracji publicznej, gdzie naucza się strategii i sposobu myślenia światowych mocarstw, mając na względzie przede wszystkim włoski interes narodowy. Ponad 320 stron marcowego numeru czasopisma Limes zostało zebranych pod tytułową stroną: „Polska imperialna. Nowa europejska gwiazda Ameryki na czele antyrosyjskiego bloku. Trimarium wystawione na próbę wojny"[564]. Wśród autorów współtworzących marcowe wydanie pisma, którzy pochylili się nad sprawą polską, znaleźli się profesorowie i uczeni zarówno z włoskich, jak i polskich uniwersytetów, a także analitycy międzynarodowych ośrodków naukowo-badawczych. Chociaż artykuły traktujące o polityce wewnętrznej i zagranicznej Polski niejednokrotnie pojawiają się zarówno w druku, jak i na oficjalnej stronie czasopisma Limes, ostatnim razem, kiedy całą uwagę współtwórców pisma skupiono wokół sprawy polskiej, był rok 2014 i styczniowy numer „Polska. Europa bez euro"[565], w którym poruszono liczne problemy z zakresu polskiej tożsamości, kościoła, historii czy relacji z sąsiadującymi państwami[566]. Tym razem, w związku z rosnącym statusem geopolitycznym

[562] Lucio Caracciolo, w: *Voxeurop, https://voxeurop.eu/en/guest_author/lucio-caracciolo/*[28.03.2023].
[563] Oficjalna strona Scuola di Limes, https://scuoladilimes.it/home[24.03.2023].
[564] Tłum. wł. „La Polonia imperiale. La nuova stella europea dell'America punta di diamante del blocco antirusso. Il Trimarium alla prova della guerra".
[565] Tłum. wł. „Polonia. L'Europa senza euro".
[566] „Polonia. L'Europa senza euro", Rzym 2014, https://www.limesonline.com/sommari-rivista/polonia-leuropa-senza-euro[20.03.2023].

Warszawy uwarunkowanym nieprzerwaną wojną o Ukrainę, punktem odniesienia w tematach rozwiniętych na łamach marcowego wydania czasopisma stały się relacje polsko-amerykańskie, aspiracje Polski do roli przywódcy antyrosyjskiego frontu NATO, a nawet perspektywa potencjalnego włączenia Włoch w struktury gospodarczo-politycznej inicjatywy Trimarium, o czym w wywiadzie dla Limes mówił doradca Sejmowej Komisji Spraw Zagranicznych Sejmu RP i członek Kolegium Prezydenta RP ds. Polityki Zagranicznej[567] — Przemysław Piotr Żurawski vel Grajewski. Zacieśnianie relacji polsko-amerykańskich stanowi podstawę refleksji autorów marcowego wydania czasopisma na temat przyszłości i nowej równowagi sił w Unii Europejskiej, ich wpływu na przyszłość relacji polsko-rosyjskich, a także odrodzenia idei *Polski imperialnej* jako spadkobierczyni Rzeczpospolitej Obojga Narodów dotkniętej dramatem rozbiorów. O tym, jak przebiega rozbudowa wojskowej, strategicznej i gospodarczej współpracy USA z Polską mówił dla Polskiej Agencji Prasowej w styczniu tego roku Mark Brzezinski — syn Zbigniewa Brzezińskiego (1928-2017), a od 2022 roku ambasador Stanów Zjednoczonych w Polsce, który stan relacji polsko-amerykańskich na rok 2023 określił mianem „najlepszych i najściślejszych w historii"[568]. Osobne świadectwo dynamicznego rozwoju partnerstwa USA-Polska stanowią ustalenia 14. sesji polsko-amerykańskiego Dialogu Strategicznego z dnia 2 lutego bieżącego roku, podane do informacji publicznej przez Rzecznika Prasowego MSZ — Łukasza Jasinę, gdzie podkreślono znaczenie współpracy polsko-amerykańskiej dla rozwoju wysokich technologii (sieci 5G, produkcji półprzewodników czy technologii wodorowych), cyberbezpieczeństwa, energetyki jądrowej, a ponadto systemu ochrony praw człowieka[569].

Spisane na kartach wydania Limes 2/2023 treści stanowią zbiór niemal trzydziestu zróżnicowanych tematycznie analiz autorstwa międzynarodowych uczonych, których znajomość poszerza zakres percepcji i wewnątrzkrajowej debaty wokół polskiej geopolityki i polityki wschodniej w kontekście zacieśniającej się współpracy ze Stanami Zjednoczonymi. Ze względu na ograniczenia, którym podlega obrana forma publikacji, nie sposób poświęcić uwagi im wszystkim. Przedmiotem analizy niniejszego artykułu zostaną zatem trzy, wybrane

[567] Oficjalna strona Prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/narodowa-rada-rozwoju/rada-do-spraw-bezpieczenstwa-i-obronnosci/sklad/przemyslaw-zurawski-vel-grajewski--przewodniczacy-rady[20.03.2023].

[568] Brzezinski M., (Grodecki T., Szczygielski M.), *Ambasador USA: stosunki z Polską najściślejsze w historii. Będą kolejne spektakularne inwestycje,* w: Oficjalna strona *Polskiej Agencji Prasowej*, 2023, https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1525868%2Cambasador-usa-stosunki-z-polska-najscislejsze-w-historii-beda-kolejne[21.03.2023**].**

[569] Jasina Ł., *Wspólne oświadczenie po 14. polsko-amerykańskim Dialogu* Strategicznym, w: *Rządowy Portal Ministerstwa Spraw Zagranicznych,* https://www.gov.pl/web/dyplomacja/wspolne-oswiadczenie-po-14-polsko-amerykanskim-dialogu-strategicznym[21.03.2023].

publikacje z części marcowego miesięcznika poświęconej relacjom zachodzącym na linii Warszawa-Berlin-Moskwa-Waszyngton. Wybrane publikacje zasługują na szczególną uwagę ze względu na zróżnicowaną perspektywę ujęcia tej samej problematyki, a jednocześnie w wielu punktach wspólną ocenę polskiej geopolityki, polityki pamięci i wspólnoty interesów polsko-amerykańskich, a także wynikających z nich potencjalnych korzyści i zagrożeń, stanowiących – według poszczególnych autorów – przejaw błędnej interpretacji ugruntowanych w historii zależności pomiędzy Stanami Zjednoczonymi i Polską, a Niemcami i Rosją, a także pierwszeństwem interesów supermocarstwa w Indo-Pacyfiku ponad konflikty wewnątrzeuropejskie. Nie bez znaczenia pozostaje również fakt, że autorami wybranych artykułów są przedstawiciele trzech różnych ośrodków analitycznych: Federico Petroni z włoskiego Limes (*Quanto conta la Polonia in America – Ile znaczy Polska w Ameryce*), Reuben F. Johnson — analityk technologii obronnych oraz korespondent amerykańskiego Breaking Defense w Kijowie (*USA-Polonia. Due cuori e una caserna – USA-Polska. Dwa serca i koszary*) oraz Dmitrij Oficerov-Bel'skij z Centrum Studiów Post-sowieckich w Narodowym Instytucie Badawczym ds. Gospodarki Światowej i Stosunków Międzynarodowych im. Primakowa oraz Rosyjskiej Akademii Nauk (*La Polonia americana è il cuneo tra noi russi e l'Europa – Amerykańska Polska to klin między nami Rosjanami i Europą*). Lektura wymienionych publikacji skłania do postawienia kilku fundamentalnych pytań. Przede wszystkim, jest to pytanie o wizerunek i ocenę trajektorii polskiej polityki zagranicznej wśród wymienionych analityków i badaczy na tle odbioru całości numeru czasopisma, gdyż jak wynika z przedmowy do ponad 320-stronicowej lektury, wykuta w okresie utraty niepodległości (1795-1918) idea Polski jako *Chrystusa narodów,* dziś przybiera formę Polski *Mściciela* — amerykańskiej potęgi regionalnej na kształt unii polsko-litewskiej (rozwiązanie dla Polski i Ukrainy sugerowane dziś przez amerykański Foreign Policy)[570] w konfrontacji z ciągłymi wrogami: Niemcami i Rosją. Wojna o Ukrainę, która w globalnej strategii geopolitycznej USA podnosi taktyczną rangę Polski do roli głównej siły antyrosyjskiej i strategicznej platformy USA w Europie, jednocześnie pozycjonuje Warszawę na linii antychińskiej, co dla państwa średniej wielkości jakim jest Polska stanowi potencjalnie duże zagrożenie. Znajomość różnorodnych ujęć problematyki i potencjału polskiej polityki

[570] Rohac D., *It's Time to Bring Back the Polish-Lithuanian Union,* w: *Foreign Policy, https://foreignpolicy.com/2023/03/26/its-time-to-bring-back-the-polish-lithuanian-union/*[28.03.2023].

zagranicznej na łamach czasopisma Limes ma szansę wzbogacić debatę wokół strategicznej trajektorii polskiej geopolityki o nowe perspektywy[571].

Geopolityka polsko-amerykańska

Federico Petroni, analityk geopolityczny obserwatorium Stanów Zjednoczonych w Limes, określił cele polskiej geopolityki, tj. „powrót do istnienia; gwarancja ochrony militarnej; ucieczka z orbity radzieckiej; powstrzymywanie i osłabianie Rosji; osiągnięcie ponownego statusu potęgi"[572] jako determinowane nieustannym strachem o własną państwowość, *de facto* podtrzymywaną i nieprzepracowaną traumą rozbiorów, która niezmiennie rezonuje w pamięci narodu polskiego przekładając się na kształt prowadzonej polityki zagranicznej. W pierwszej kolejności, zacieśnianie współpracy USA z Polską stanowi niewątpliwie źródło nadziei osób decyzyjnych na osiągnięcie wysokiego poziomu bezpieczeństwa, a tym samym zminimalizowania zagrożeń wynikających z geograficznej bliskości z Niemcami i Rosją, będących dla polskich decydentów przedmiotem ciągłego niepokoju i – jak czytamy w przedmowie do czasopisma opatrzonego tytułem *Varsavia non è sulla Luna* (*Warszawa nie jest na* Księżycu) – powodem podjętej „walki z geografią"[573]. Pomimo licznych korzyści, jakie płyną ze współpracy gospodarczej (budowa pierwszej elektrowni jądrowej w Polsce przez amerykańską firmę Westinghouse)[574] i inwestycyjnej (Google, Microsoft, Youtube, Palantir Technologies)[575] Waszyngtonu z Warszawą, historia uczy, że zainteresowanie amerykańskie Polską niejednokrotnie stanowiło wypadkową przebiegu interesów z Niemcami i Rosją. W związku z tym, mając w pamięci historyczną, „jałtańską zdradę" zachodnich sojuszników, różnicę interesów Waszyngtonu i Warszawy w wojnie o Ukrainę, a przede wszystkim niezmiennie centralne położenie Polski na mapie geograficznej Europy, spostrzeżenia F. Petroni wyrażają zaniepokojenie opieraniem struktury bezpieczeństwa *Serca Europy* na sojuszu z USA z pominięciem Berlina i Moskwy. Jak zauważa włoski analityk, również w Polsce środowisko decydentów nie pozostaje bez obaw co do składanych przez Waszyngton obietnic

[571] Redakcja Limes, *Varsavia non è sulla Luna,* w: *La Polonia imperiale. La nuova stella europea dell'America punta di diamante del blocco antirusso. Il Trimarium alla prova della guerra,* Roma 2023, s. 7-11.
[572] Tłum. wł. „tornare a esistere; garantirsi protezione militare; sottrarsi all'orbita sovietica; contenere e indebolire la Russia; tornare una potenza", w: Petroni F. *Quanto conta la Polonia in America,* w: *La Polonia imperiale. La nuova stella europea dell'America punta di diamante del blocco antirusso. Il Trimarium alla prova della guerra,* Roma 2023, s. 101.
[573] Redakcja Limes, *op. cit.*, s. 9.
[574] Blinken A.J., *Poland's Announcement on Westinghouse Nuclear Technology Selection,* w: *Official website of the U.S. Embassy & Consulate in Poland*, 2022, https://pl.usembassy.gov/blinken_westinghouse/[22.03.2023].
[575] Brzezinski M., (Grodecki T., Szczygielski M.), *op. cit.*

i gwarancji bezpieczeństwa[576], czego dowodem ma być wielokrotne domaganie się ich publicznych deklaracji. Jak dowodzi opublikowany w październiku zeszłego roku dokument Strategii Obrony Narodowej USA, w przeciwieństwie do Rosji, z którą konfrontacja została określona mianem „poważnego, ale przemijającego zagrożenia", bezdyskusyjnym priorytetem globalnej polityki supermocarstwa pozostaje rywalizacja z Chinami, inwestycje w cyberprzestrzeni i kosmosie, a także unowocześnienie amerykańskiego potencjału nuklearnego[577], przez co prawdopodobieństwo bezpośredniego zaangażowania USA w wojnę przeciwko Rosji na froncie eurazjatyckim staje się niskie. Słowa wieńczące przedmowę do czasopisma wyrażają nieukrywane wątpliwość co do realizacji scenariusza, w którym Stany Zjednoczone wycofując się ze Starego Kontynentu, miałyby wziąć odpowiedzialność za rozbudzone nadzieje Ukrainy i pogłębiające się antagonizmy wśród państw europejskich. Wątpliwości te nie zostały podzielone przez R.F. Johnsona, dla którego wspólna, polsko-amerykańska wizja niebezpieczeństwa płynącego z rosyjskiego imperializmu, a jednocześnie niewiarygodności Niemiec (i innych Europejczyków) wraz ze słabnącą rolą tradycyjnych mocarstw europejskich, gwarantować ma stabilność partnerstwa Polski z USA. Korespondent Breaking Defense postawił również hipotezę, że Polska – analogicznie do Izraela – jest najbardziej filoamerykańskim państwem w regionie otoczonym partnerami chwiejnymi, przeciwnymi (Białoruś) i otwarcie wrogimi (Rosja), a strategiczną rolę Polski przyrównał do tej, którą w dwóch wojnach w Zatoce Perskiej (1990 i 2003) pełniła Arabia Saudyjska[578]. Dodatkowo podkreślił, że to właśnie Polska ożywiła niepokój Waszyngtonu dotyczący zacieśniającej się współpracy niemiecko-rosyjskiej, będącej przedmiotem niepokoju polskiej administracji bezpieczeństwa, czym potwierdziła swoją pozycję jako strategicznego partnera USA. Jako analityk ds. technologii obronnej, podkreślił również znaczenie amerykańskiej Polonii dla decyzji Warszawy o wyborze amerykańskich systemów zbrojeniowych – inaczej niż Węgry i Czechy – cementując w ten sposób partnerstwo ze Stanami Zjednoczonymi[579]. O znaczeniu Kongresu Polonii Amerykańskiej (PAC) dla postanowień Kongresu USA w sprawie priorytetowego traktowania Polski przy sprzedaży sprzętu obronnego pisał również F. Petroni

[576] Hudson A., *Biden's Warning in State of the Union: US Will Defend 'Every Inch' of NATO Territory, w: Air&Space Forces Magazine*,2022, https://www.airandspaceforces.com/bidens-warning-in-state-of-the-union-us-will-defend-every-inch-of-nato-territory/[22.03.2023].
[577] *National Defense Strategy,* w: *Official webside of the U.S. Department of Defense,* 2022, https://www.defense.gov/National-Defense-Strategy/[22.03.2023].
[578] Johnson R.F., *USA-Polonia. Due cuori e una caserma,* w: *La Polonia imperiale. La nuova stella europea dell'America punta di diamante del blocco antirusso. Il Trimarium alla prova della guerra,* Roma 2023, s. 119.
[579] *Ibidem,* s. 115.

powołując się na oświadczenia PAC-u opublikowane po Spotkaniu Krajowej Rady Dyrektorów Kongresu Polonii Amerykańskiej w 2022 roku[580].

Polskiej diasporze w USA, której liczbę szacuje się na ponad 8 milionów osób, i która stanowi silne zaplecze orędowników wspólnoty interesów polsko-amerykańskich zrzeszając wpływowych kongresmenów o polskich korzeniach, niemało uwagi poświęcił F. Petroni analizując zależności zachodzące na linii Waszyngton-Warszawa. Pierwsza wielka emigracja Polaków w ucieczce przed zaborcami z końca XIX wieku dała początek wspólnocie interesów polsko-amerykańskich, w szczególności w zakresie bezpieczeństwa, która aktualnie przeżywa swój rozkwit. Dziś, prawdziwą świątynią polskiej diaspory w USA jest Narodowe Sanktuarium Matki Bożej Częstochowskiej położone w stanie Pensylwania w okolicach Doylestown, znane również pod nazwą *Amerykańskiej Częstochowy* ze względu na znajdującą się w nim replikę obrazu Matki Bożej Częstochowskiej wraz z sercem Jana Paderewskiego (1860-1941), pierwszego premiera II Rzeczpospolitej, który nakłonił ówczesnego prezydenta Stanów Zjednoczonych, Thomasa Woodrowa Wilsona (1924-1856) do domagania się zapisu o nadanie suwerenności Polsce w ramach postanowień traktatu wersalskiego. Tuż obok sanktuarium amerykańskiej Polonii znajduje się największy polski cmentarz poległych weteranów polsko-amerykańskich, którzy w obronie pogrążonej w wojnach i bitewnych zmaganiach (1914-1945) praojczyzny na Starym Kontynencie, opuścili nową ojczyznę znad oceanu służąc w polskich jednostkach sił zbrojnych. Na tę ugruntowaną w historii, polsko-amerykańską współpracę wojskową – *For Our Freedom and Yours*, jak głosi inskrypcja wyryta na cmentarnym pomniku – powoływał się M. Brzezinski na początku 2023 roku sakralizując stałą obecność armii amerykańskiej w Polsce[581].

[580] *The 2022 Polish American Congress Council of National Director's Meeting,* w: *Polish American Congress. Downstate New York Division, http://www.pacdny.org/the-2022-polish-american-congress-council-of-national-directors-meeting*[28.03.2023].
[581] Brzezinski M., (Grodecki T., Szczygielski M.), *op. cit.*

Zdjęcie 1. Pomnik Mściciela (1988) Andrzeja Pityńskiego w Doylestown w stanie Pensylwania w Stanach Zjednoczonych

Źródło: *Oficjalna strona Czesława Białczyńskiego,* https://bialczynski.pl/2018/05/13/pomnik-katynski-andrzeja-pitynskiego-w-new-jersey-city/[30.03.2023].

Na przysanktuaryjnym cmentarzu, wśród nagrobków, znad których triumfalnie wznosi się polska i amerykańska flaga, znajduje się monumentalna rzeźba Andrzeja Pityńskiego (1947-2020) — *Mściciel* (ang. *Avenger*). Odsłonięty w 1988 roku pomnik z brązu to przedstawienie klęczącego na jednym kolanie i wspierającego się na mieczu *skrzydlatego* jeźdźca husarii — legendarnego wojownika Rzeczpospolitej Obojga Narodów jako symbolu ciągłości historii narodu polskiego, niestrudzenie odradzającego się z popiołów. Na cokole pomnika znajduje się cytat z raportu Specjalnej Komisji Śledczej Kongresu Stanów Zjednoczonych do Zbadania Zbrodni Katyńskiej z 1951 roku, który potwierdza dokonanie mordu na polskich oficerach i elitach intelektualnych w Rosji w 1940 roku. W tym miejscu, F. Petroni zastanawia się nad celowością umieszczonej na cokole tabliczki: Katyń 1940 wraz z cytatem ustaleń amerykańskiej komisji, gdyż żaden z pochowanych na polskim cmentarzu w USA weteranów nie zginął w wyniku katyńskiej zbrodni, a administracja F.D. Roosvelta nie ujawniała swojej wiedzy o wydarzeniach z lasu katyńskiego. Chociaż włoski analityk nie wspomniał o drugim zamieszczonym na pomniku napisie — Smoleńsk 2010, o którego obecności (przynajmniej do 2016 roku) świadczy fotografia zamieszczona przez Konsulat Generalny RP w Nowym

Jorku[582], prawdopodobnie i on wzbudziłby podobną tej konsternację. Pamiątkową tablicę „Katyń 1940" F. Petroni ocenił jako ostrzeżenie i strategiczny komunikat dla amerykańskiej Polonii mającej czuwać nad decyzjami rządu Stanów Zjednoczonych w kwestii polskiej, któremu – jak pokazuje historia – nie może w pełni ufać. Jest to również narzędzie sterowania pamięcią polskiego elektoratu w USA, bowiem zbrodnia katyńska stanowi fundamentalny element kolektywnej traumy Polaków.

Monumentalna rzeźba husarza to jednocześnie symbol tragizmu polskiej geopolityki — predyspozycji wielkich mocarstw – również tych, które postrzega jako sobie przyjazne – do koordynacji działań bez jej udziału. Pomnik odzwierciedlać ma zatem dramat, jaki tkwi już w samym fakcie konieczności rozstrzygania hipotezy o współpracy sowiecko-niemieckiej podczas zbrodni katyńskiej, któremu to przypuszczeniu historyk Witold Wasilewski (*inter alia*) poświęcił już wiele dogłębnych badań dementując jego zasadność[583], ale również milczenia Waszyngtonu w sprawie mordu na polskich jeńcach, o którym wiedziano od 1943 roku[584], będącego (zdaniem Petroni) preludium do „zdrady jałtańskiej". O tragizmie polskiej geopolityki świadczyć ma również wojna polsko-bolszewicka (1919-1920), kiedy to amerykańska opinia publiczna wyraziła sprzeciw wobec angażowaniu się w wojnę z bolszewicką Rosją dostrzegając w niej – jak podaje Mieczysław Biskupski (amerykański historyk o polskich korzeniach) – „imperialną przygodę" Warszawy[585]. Jak wiadomo, jakkolwiek opinia amerykańskich obywateli była nieprzychylna zaangażowaniu USA w wojnę w Europie, prezydent Woodrow Wilson ostatecznie zdecydował się na wojskową i humanitarną pomoc Polsce udzielając jej wojennej pożyczki (176 mln dolarów). Do kraju przybyło również ok 30 tys. żołnierzy z tamtejszej Polonii wyszkolonych w standardach armii amerykańskiej[586]. W ocenie F. Petroni dowodzi to nie uczestnictwa Polski w rzeczywistym procesie decyzyjnym mocarstw, ale także nieświadomości prawdziwych motywacji podejmowanych w jej sprawie postanowień, na które bez rewizji dotychczasowego modelu prowadzonej polityki zagranicznej skazana ma być również w przyszłości. Polska w ocenie F. Petroni to fatalistyczny przedmiot

[582] Official Twitter account of the Consulate General of the Republic of Poland in New York, https://twitter.com/PLinNewYork/status/777240748538429440[23.03.2023].
[583] Wasilewski W., *Współpraca sowiecko-niemiecka a zbrodnia katyńska,* w: *Ludobójstwo. Kłamstwo i walka o prawdę. Sprawa Katynia 1940-2014,* b.m. 2014, file:///C:/Users/Test/Downloads/47-70%20Wasilewski.pdf[24.03.2023].
[584] Wolsza T., (Dąbrowska A.), *Amerykanie wiedzieli o zbrodni w Katyniu,* w: *Polska Zbrojna,* https://tiny.pl/wsx3d[24.03.2023].
[585] Petroni F., *Quanto conta la Polonia in America,* w: *La Polonia imperiale. La nuova stella europea dell'America punta di diamante del blocco antirusso. Il Trimarium alla prova della guerra,* Roma 2023, s. 104.
[586] *Wsparcie Stanów Zjednoczonych dla Polski w wojnie polsko-bolszewickiej,* w: *Polska w USA,* https://www.gov.pl/web/usa/wsparcie-stanow-zjednoczonych-dla-polski-w-wojnie-polsko-bolszewickiej[24.03.2023].

prowadzonej od stuleci geopolitycznej gry europejskiej, której ta jest rozgrywanym pionkiem, a nie równoprawnym graczem[587].

Polityka wschodnia Polski à la americana

Rozpatrując udział polskiej diaspory dla zmiany postrzegania Polski w interesach USA na arenie eurazjatyckiej oraz podjęcia ścisłej współpracy polsko-amerykańskiej w zakresie bezpieczeństwa i formatu polityki wschodniej, zarówno Federico Petroni, jak i Reuben F. Johnson podkreślają rolę Zbigniewa Brzezińskiego (największego orędownika poszerzania NATO na wschód z Polską jako siłą izolującą Rosję od Europy) dla zaadaptowania polskiego punktu widzenia w Waszyngtonie, mającego swoją kontynuację w decyzjach administracji prezydenta USA, Joe Bidena. Współcześnie, jednym z najbardziej autorytatywnych kongresmenów pochodzenia polskiego w sprawie polityki zagranicznej i promocji interesów Warszawy w USA jest Chris Murphy (senator z Connecticut od 2013 roku). Pomiędzy 2013-2015 rokiem, na znaczeniu zaczęły nabierać środowiska parlamentarzystów do spraw Europy Wschodniej promujące upamiętnianie traumatycznych doświadczeń Polaków z XX wieku, popierające instalację tarcz antyrakietowych w Polsce i Rumunii, czy też finansujące sankcje na Nord Stream 2 i rozwój projektu Trimarium. Tym sposobem, wśród amerykańskich elit rządzących pogłębiała się zainaugurowana w 1977 roku[588] wrażliwość na polskie projekty geopolityczne, w których Polska – odzyskując strefę wpływów sprzed rozbiorów (wsparta orężem supermocarstwa) – stanie się antyrosyjską (strategiczną) platformą USA w rywalizacji o dominację w Eurazji[589]. Jak wskazuje R.F. Johnson, kryzys ukraiński, w którym Polska odgrywa kluczową rolę pomocową, upoważnia ją do starań o uzyskanie poparcia USA dla zwiększenia swoich wpływów w NATO i UE dla przeciwdziałania potencjalnym działaniom militarnym Rosji w przyszłości[590].

O rusofobicznej polityce wschodniej Polski napisał D. Oficerov-Bel'skij, który rozpatrując historię relacji polsko-rosyjskich z perspektywy powstań, wojen, ale także ukształtowanych w ich trakcie współzależnych mitów narodowych i spuścizny literackiej, wykazał swoje zrozumienie dla kształtowania polskiej tożsamości narodowej w kategoriach ciągłej walki i cierpienia. Niemniej jednak, zarówno prometeizm J. Piłsudskiego, jak i teorię wspólnoty ludów słowiańskich R. Dmowskiego jako przeciwstawne sobie kierunki polityki zagranicznej wobec

[587] Petroni F., *op. cit.,* s. 105.
[588] Początek sprawowania przez Zbigniewa Brzezińskiego funkcji doradcy ds. bezpieczeństwa narodowego USA.
[589] Petroni F., *op. cit.,* s. 108-109.
[590] Johnson R.F., *op. cit.,* s. 121-122.

Rosji, uznał za szkodliwe i mistyfikujące rzeczywistość, doprowadzając do przesiąknięcia polskiej polityki bezpieczeństwa ideą ekskluzywności[591]. Jak wskazuje rosyjski uczony, po upadku ZSRR i wstąpieniu Polski do NATO, polska klasa rządząca stała się największym orędownikiem włączania byłych republik radzieckich w struktury euroatlantyckie stawiając się w roli wiodącego partnera polityki wschodniej NATO i Unii Europejskiej[592]. Jednocześnie, amerykańsko-polski punkt widzenia wokół strategii bezpieczeństwa w Europie uczynił z Polski oddanego partnera zamerykanizowanego NATO, który z perspektywy Rzymu naraża na niebezpieczeństwo europejskich członków organizacji, uzależnionych od *de facto* niechętnego konfrontacji militarnej z Rosją i odległego geograficznie supermocarstwa. W ocenie R.F. Johnsona, interesy polsko-amerykańskie na przestrzeni ostatnich lat osiągnęły na tyle wysoki poziom zbieżności, że „Ameryka na czele z Polską i Ukrainą będą kontynuować konfrontację z Rosją w sposób bardziej zdecydowany i konkretny niż inne kraje. Podobnie jak w dalszym ciągu [USA] będą wspierać Izrael i kraje arabskie przeciwko Iranowi"[593]. Nie inaczej o braku woli zaangażowania „starych Europejczyków" w konfrontację z Rosją świadczy przedmowa do czasopisma. W przeciwieństwie do snutych w Polsce hipotez o nadchodzącym rozpadzie Federacji Rosyjskiej[594], dezintegracja 17mln km² państwa nuklearnego nie stanowi przedmiotu zainteresowań i nie leży w interesie dotkniętych syndromem Bartleby'ego dawnych mocarstw Europy Zachodniej, a *de facto* również Stanów Zjednoczonych i Chin[595].

O włączaniu byłych republik radzieckich w struktury euroatlantyckie przez polskich decydentów przy jednoczesnym pominięciu Rosji jako równoprawnego podmiotu prawa międzynarodowego napisał D. Oficerow-Bel'skij. Sformalizowany kształt tak pojętej polityki wschodniej obrazować ma program zainaugurowany na szczycie Rady Europejskiej w 2008 roku, tj. Partnerstwo Wschodnie skierowane wyłącznie do Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy[596]. Tak przedstawiony paradygmat polskiej polityki wschodniej, Oficerow-Bel'skij określił mianem narzędzia utworzenia wyłącznie polskiej strefy wpływów

[591] Oficerov-Bel'skij D., *op. cit.*, s. 87-88.
[592] Oficerov-Bel'skij D., *La Polonia americana è il cuneo tra noi russi e l'Europa*, w: *La Polonia imperiale. La nuova stella europea dell'America punta di diamante del blocco antirusso. Il Trimarium alla prova della guerra*, Roma 2023, s. 88.
[593] Tłum. wł. „l'America continuerà con Polonia e Ucraina a fronteggiare la Russia in modo molto più deciso e concreto di altri paesi. Proprio come continuerà a spalleggiare Israele e gli Stati arabi contro l'Iran", w: Johnson R.F., *op. cit.*, s. 119.
[594] Motyl A.J., *It's High Time to Prepare for Russia's Collapse,* w: *Foreign Policy Magazine*, 2023, https://foreignpolicy.com/2023/01/07/russia-ukraine-putin-collapse-disintegration-civil-war-empire/[26.03.2023].
[595] Redakcja Limes, *op. cit.*, s. 31.
[596] *Partnerstwo Wschodnie*, w: *Rządowy Portal Ministerstwa Spraw Zagranicznych, https://www.gov.pl/web/dyplomacja/partnerstwo-wschodnie*[29.03.2023].

przy jednoczesnym uniemożliwianiu współpracy Rosji z europejskimi mocarstwami. Podobnie jak F. Petroni, rosyjski uczony wyraźnie podkreślił znaczenie występującej zależność pomiędzy relacjami polsko-rosyjskimi, a stosunkami Rosji z państwami trzecimi. Kryzys w relacjach rosyjsko-amerykańskich, za którego początek uznał stanowisko Kremla wobec wszczętej przez USA wojny z Irakiem (2003), a na którym to antagonizmie oparto przekonanie o możliwości zawarcia trwałego sojuszu Polski ze Stanami Zjednoczonymi przeciwko Rosji, staje się w tym świetle ryzykownym fundamentem nowej strategii bezpieczeństwa, a także angażującym Polskę w zdywersyfikowane interesy supermocarstwa[597].

Wśród interesów Warszawy na froncie wschodnim realizowanych poprzez partnerstwo z USA, F. Petroni wymienił przede wszystkim osiągnięcie statusu potęgi militarnej dla obrony przed Rosją (potencjalnie również przed Niemcami) `z wykorzystaniem najnowszych technologii wojskowych USA, a także osiągnięcie gwarancji obronnych USA wobec Ukrainy, analogiczne do tych złożonych Izraelowi. Domaganie się coraz większej ilości wojsk amerykańskich w Polsce determinowane niestabilnością „europejskiego środowiska bezpieczeństwa"[598] w ocenie analityka prowadzi do eskalacji konfliktu z Rosją i pogłębiania kryzysu w relacjach bloku europejskiego, co nie leży w interesach przygotowującego się na kryzys w Indo-Pacyfiku supermocarstwa. Ostateczne zwiększenie liczby stacjonujących w Polsce żołnierzy amerykańskich przypadające na czas wojny ukraińsko-rosyjskiej Petroni ocenił więc w kategoriach sukcesu amerykańskiej Polonii będącej głównym orędownikiem paradygmatu antyrosyjskiego wśród amerykańskiej klasy rządzącej[599].

Zakończenie

Synteza wybranych artykułów autorów trzech różnych ośrodków analitycznych, których analiza została poprzedzona lekturą czasopisma, a także uzupełniona o dane zamieszczone na oficjalnych stronach rządowych Polski i Stanów Zjednoczonych, pozwala stwierdzić, że wspólnota interesów polsko-amerykańskich w zakresie bezpieczeństwa sytuuje Polskę jako wasala i klienta USA na wysokiej pozycji ekonomiczno-gospodarczej w Europie, odbywa się bez udziału europejskich mocarstw, a zarazem włącza ją w struktury globalnej polityki odległego geograficznie supermocarstwa, co dla państwa średniej wielkości o ograniczonych

[597] Oficerov-Bel'skij D., *op. cit.*, s. 92.
[598] *Zwiększenie obecności wojskowej USA w Polsce,* w: *Oficjalna strona Ministerstwa Obrony Narodowej,* https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/zwiekszenie-obecnosci-wojskowej-usa-w-polsce[29.03.2023].
[599] Petroni F., *op. cit.*, s. 111-113.

oddziaływaniach międzynarodowych przy jednocześnie dynamicznie zmieniających się relacjach USA z Rosją i mocarstwami europejskimi, stanowi duże ryzyko[600].

Każdy z autorów traktując o relacjach zachodzących pomiędzy polską klasą rządzącą, a amerykańską Polonią potwierdził zależność występującą na linii Warszawa-Waszyngton dla kształtu polskiej polityki wschodniej opartej na paradygmacie Federacji Rosyjskiej jako największego wroga, spod którego wpływów należy wyzwolić byłe republiki radzieckie. Jednocześnie, autorzy zgodni są co do „świetlanej" przyszłości Polski jako wschodzącego mocarstwa, które porzuca jednak paradygmat polityki zagranicznej jako *Chrystusa narodów* na rzecz wymierzającego dziejową sprawiedliwość, a odstraszającego i unoszącego się na skrzydłach USA — „husarza". Zmiana paradygmatu polskiej polityki zagranicznej na format Polski — *Mściciela,* stanie się jednak realizacją świadectwa Edmunda Burke'a ostrzegającego przed destrukcyjną siłą rewolucji (francuskiej), a także dramatem, jaki kryje się w pogwałceniu tradycji i dziejowej ewolucji ludów podporządkowywanych napędzanym pragnieniem zemsty unitarnym i uniformistycznym projektom polityczno-społecznym[601].

Streszczenie:

Artykuł stanowi analizę opinii badaczy reprezentujących różne ośrodki naukowe, na temat polskiej polityki zagranicznej ostatnich lat, zawartych w artykułach opublikowanych na łamach włoskiego czasopisma geopolitycznego Limes w numerze 2/2023.

Słowa kluczowe:

Geopolityka polsko-amerykańska, polityka wschodnia, Polonia amerykańska.

Keywords:

Polish-American geopolitics, Eastern policy, American Polonia

Bibliografia:

1. Blinken A.J., Poland's Announcement on Westinghouse Nuclear Technology Selection, w: Official website of the U.S. Embassy & Consulate in Poland, 2022, https://pl.usembassy.gov/blinken_westinghouse/[22.03.2023].
2. Brzezinski M., (Grodecki T., Szczygielski M.), Ambasador USA: stosunki z Polską najściślejsze w historii. Będą kolejne spektakularne inwestycje, w: Polska Agencja

[600] Zając J., *Role międzynarodowe państwa średniego – aspekty teoretyczne,* w: *Krakowskie Studia Międzynarodowe,* nr 4, Kraków 2013, s. 25-27.
[601] Harris I., *Edmund Burke,* w: *Stanford Encyclopedia of Philosophy,* https://plato.stanford.edu/entries/burke/[30.03.2023].

Prasowa, 2023, https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1525868%2Cambasador-usa-stosunki-z-polska-najscislejsze-w-historii-beda-kolejne[21.03.2023].
3. Harris I., Edmund Burke, w: Stanford Encyclopedia of Philosophy, https://plato.stanford.edu/entries/burke/[30.03.2023].
4. Hudson A., Biden's Warning in State of the Union: US Will Defend 'Every Inch' of NATO Territory, w: Air&Space Forces Magazine, 2022, https://www.airandspaceforces.com/bidens-warning-in-state-of-the-union-us-will-defend-every-inch-of-nato-territory/[22.03.2023].
5. Jasina Ł., Wspólne oświadczenie po 14. polsko-amerykańskim Dialogu Strategicznym, w: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, https://www.gov.pl/web/dyplomacja/wspolne-oswiadczenie-po-14-polsko-amerykanskim-dialogu-strategicznym[21.03.2023].
6. Johnson R.F., USA-Polonia. Due cuori e una caserma, w: La Polonia imperiale. La nuova stella europea dell'America punta di diamante del blocco antirusso. Il Trimarium alla prova della guerra, Roma 2023.
7. Motyl A.J., It's High Time to Prepare for Russia's Collapse, w: Foreign Policy Magazine, 2023, https://foreignpolicy.com/2023/01/07/russia-ukraine-putin-collapse-disintegration-civil-war-empire/[26.03.2023].
8. National Defense Strategy, w: Official webside of the U.S. Department of Defense, 2022, https://www.defense.gov/National-Defense-Strategy/[22.03.2023].
9. Official Twitter account of the Consulate General of the Republic of Poland in New York, https://twitter.com/PLinNewYork/status/777240748538429440[23.03.2023].
10. Oficjalna strona Czesława Białczyńskiego, https://bialczynski.pl/2018/05/13/pomnik-katynski-andrzeja-pitynskiego-w-new-jersey-city/[30.03.2023].
11. Oficerov-Bel'skij D., La Polonia americana è il cuneo tra noi russi e l'Europa, w: La Polonia imperiale. La nuova stella europea dell'America punta di diamante del blocco antirusso. Il Trimarium alla prova della guerra, Roma 2023.
12. Oficjalna strona Prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/narodowa-rada-rozwoju/rada-do-spraw-bezpieczenstwa-i-obronnosci/sklad/przemyslaw-zurawski-vel-grajewski--przewodniczacy-rady[20.03.2023].
13. Partnerstwo Wschodnie, w: Rządowy Portal Ministerstwa Spraw Zagranicznych, https://www.gov.pl/web/dyplomacja/partnerstwo-wschodnie[29.03.2023].
14. Petroni F., Quanto conta la Polonia in America, w: La Polonia imperiale. La nuova stella europea dell'America punta di diamante del blocco antirusso. Il Trimarium alla prova della guerra, Roma 2023.
15. „Polonia. L'Europa senza euro", Rzym 2014, https://www.limesonline.com/sommari-rivista/polonia-leuropa-senza-euro[20.03.2023].
16. Wasilewski W., Współpraca sowiecko-niemiecka a zbrodnia katyńska, w: Ludobójstwo. Kłamstwo i walka o prawdę. Sprawa Katynia 1940-2014, b.m. 2014, file:///C:/Users/Test/Downloads/47-70%20Wasilewski.pdf[24.03.2023].
17. Wolsza T., (Dąbrowska A.), Amerykanie wiedzieli o zbrodni w Katyniu, w: Polska Zbrojna, Wojskowy Instytut Wydawniczy, https://tiny.pl/wsx3d[24.03.2023].

18. Wsparcie Stanów Zjednoczonych dla Polski w wojnie polsko-bolszewickiej, w: Polska w USA, https://www.gov.pl/web/usa/wsparcie-stanow-zjednoczonych-dla-polski-w-wojnie-polsko-bolszewickiej[24.03.2023].
19. Zając J., Role międzynarodowe państwa średniego – aspekty teoretyczne, w: Krakowskie Studia Międzynarodowe, nr 4, Kraków 2013.
20. Zwiększenie obecności wojskowej USA w Polsce, w: Oficjalna strona Ministerstwa Obrony Narodowej, https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/zwiekszenie-obecnosci-wojskowej-usa-w-polsce[29.03.2023]..

Małgorzata Mizerska-Wrotkowska
Uniwersytet Warszawski

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Reakcja Hiszpanii na wojnę rosyjsko-ukraińską

Wprowadzenie

Relacje hiszpańsko-ukraińskie ostatnich trzydziestu lat można uznać za dobre. Państwa te w 1992 roku nawiązały stosunki dyplomatyczne, a pięć lat później zawarły układ o przyjaźni i współpracy. W 2014 roku, kiedy doszło do aneksji Krymu i częściowej okupacji Obwodów Donieckiego i Ługańskiego, władze hiszpańskie natychmiast wyraziły swój sprzeciw wobec tych działań i poparcie dla integralności terytorialnej Ukrainy (Powell, García Encina 2023: s. 1). Co więcej, Hiszpania była jednym z pierwszych państw Unii Europejskiej, które udzieliło Ukrainie pomocy (m.in. w postaci dostaw kamizelek kuloodpornych i hełmów)[602].

W niniejszym artykule wykorzystano metodę studium przypadku (*case study*) ograniczając główny nurt rozważań dotyczących pomocy udzielonej Ukrainie do jednego państwa – Hiszpanii. W pracy pojawiają się też elementy metody komparatystycznej. Przeanalizowano bowiem statystyki ukazujące hiszpańskie zaangażowanie w pomoc Ukrainie na tle innych państw.

Wsparcie polityczne i ekonomiczne

Warto podkreślić, że hiszpańska reakcja na rosyjską inwazję na Ukrainę 24.02.2022 r. była natychmiastowa. Jeszcze tego samego dnia rząd wydał oświadczenie potępiające atak, nawołujące do koordynacji działań z partnerami z UE i NATO. Rząd hiszpański uznał tę inwazję za całkowicie nieuzasadnioną, naruszającą prawo międzynarodowe i zagrażającą światowemu bezpieczeństwu i stabilności[603].

---

[602] Co ciekawe, Hiszpania nie porzuciła jeszcze wówczas nadziei na włączenie Federacji Rosyjskiej w europejską architekturę bezpieczeństwa. Strategia Działań Zagranicznych – *Estrategia de Acción Exterior* (opublikowana na krótko przed agresją w 2014 r.) odwoływała się do konieczności wspierania reintegracji Rosji jako partnera strategicznego NATO. Było to nawiązanie do Koncepcji Strategicznej NATO zatwierdzonej w listopadzie 2010 roku (Powell, García Encina 2023: s. 1).

[603] *El Gobierno de España condena enérgicamente la invasión militar de Ucrania por parte de la Federación Rusa. Es una agresión completamente injustificada, de una gravedad inédita, y una violación flagrante del derecho internacional que pone en riesgo la seguridad global y la estabilidad* (Comunicado 2022).

Hiszpania poparła również wszystkie rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sprawie wojny rosyjsko-ukraińskiej skierowane przeciwko agresorowi. W pierwszej z nich potępiono Rosję i wezwano ją do wycofania się z Ukrainy „natychmiast, całkowicie i bezwarunkowo" (*immediately, completely and unconditionally*)(*Resolution* 2.03.2022). W następnej zażądano ochrony ludności cywilnej i dostępu do pomocy humanitarnej. Potępiono również Rosję za stworzenie dramatycznej sytuacji humanitarnej (*Resolution* 24.03.2022, *Zgromadzenie Ogólne* 2022). Natomiast w rezolucji przyjętej w kwietniu 2022 r.[604] zdecydowano o zawieszeniu jej w prawach członka Rady Praw Człowieka w związku z „rażącym i systematycznym łamaniem praw człowieka" (*gross and systematic violations of human rights*) (*Resolution* 7.04.2022).

W połowie października 2022 r. Hiszpania zagłosowała za rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ potępiającą nielegalne referenda w czterech obwodach Ukrainy i próbę aneksji tych terytoriów przez Rosję (*Resolution* 12.10.2022), a miesiąc później poparła rezolucję żądającą od tego państwa zadośćuczynienia za rozległe szkody materialne wyrządzone w trakcie wojny (*Resolution* 14.11.2022). W niemal rok po wybuchu konfliktu, w lutym 2023 r., przyjęto natomiast rezolucję w sprawie zastosowania zasad Narodów Zjednoczonych jako podstawy wszechstronnego, sprawiedliwego i trwałego pokoju na ziemiach ukraińskich (*Resolution* 23.02.2023).

Wyrazem zdecydowanego poparcia politycznego Hiszpanii wobec Ukrainy były również wizyty polityków najwyższego szczebla w Kijowie. Jako pierwszy, pod koniec kwietnia 2022 r., pojechał do stolicy Ukrainy premier Pedro Sánchez. Podczas wizyty przekazał on Wołodymyrowi Zełeńskiemu w imieniu rządu i narodu hiszpańskiego „najgłębsze kondolencje z powodu śmierci niewinnych Ukraińców" i zapewnił „wszelką pomoc jaka jest w jego rękach" (*Sánchez anuncia…* 2022). Na początku listopada do Kijowa pojechał natomiast hiszpański minister praw zagranicznych José Manuel Albares, który zapewnił, że „Ukraina może liczyć na Hiszpanię". Wyraził również nadzieję, że „prędzej czy później powrócimy tutaj, do pokojowej, suwerennej Ukrainy w jej uznanych na arenie międzynarodowej granicach" [przeł. MMW][605]. Miesiąc później ukraińską Odessę odwiedziła hiszpańska minister obrony Margarita Robles (*Margarita Robles…* 2022).

[604] Warto dodać, że wcześniej, tj. 4.03.2022, Hiszpania poparła rezolucję Rady Praw Człowieka ONZ (A/HRC/RES/49/1) o utworzeniu niezależnej międzynarodowej komisji śledczej w sprawie inwazji na Ukrainę (Kędzia 2022, Kułaga 2022: s. 73).

[605] „Ucrania puede contar con España, estoy seguro que más pronto que tarde volveremos aquí, a una Ucrania en paz, soberana y dentro de sus límites internacionalmente reconocidos" (*José Manuel…* 2022).

Niezwykle przyjaznym, choć symbolicznym, gestem było umożliwienie prezydentowi Ukrainy wygłoszenia przemówienia przed wspólną sesją Kortezów Generalnych 5.04.2022 r., w którym podziękował on społeczeństwu hiszpańskiemu za solidarność i wsparcie rządu Hiszpanii dla sankcji wobec Rosji[606] (*El presidente del Gobierno* 2022).

Hiszpania zabierała również głos w sprawie integracyjnych aspiracji Ukrainy z Unią Europejską i NATO. Na złożony przez prezydenta Ukrainy cztery dni po rosyjskiej inwazji wniosek o członkostwo w UE na podstawie „nowej specjalnej procedury" hiszpański rząd odpowiedział gotowością do wsparcia „na drodze transformacji i przyszłej akcesji do UE" (*en el camino de la transformación y la futura adhesión a la UE*). Deklaracji tej nie towarzyszyły jednak żadne szczegółowe działania. Hiszpania poparła natomiast jednoznacznie ukraińskie starania o przyznanie jej statusu państwa kandydującego do UE, o czym zdecydowano na Radzie Europejskiej w dniach 23-24.06.2022 r.[607].

Ukraiński wniosek o przystąpienie do Sojuszu Północnoatlantyckiego w trybie przyspieszonym[608] nie doczekał się hiszpańskiej reakcji. Państwo to (podobnie jak większość sojuszników) unikało komentowania ukraińskiej decyzji na ten temat (*Ukraina składa wniosek* 2022; Powell, García Encina 2023: s. 3).

Hiszpania nie pozostała bierna wobec zbrodni wojennych popełnionych w Buczy. Wraz z innymi państwami-sygnatariuszami Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK) wezwana do ich gruntownego zbadania. Otworzyła na gruncie krajowym sprawę sądową przeciwko Władimirowi Putinowi, zlecając głównemu prokuratorowi Sądu Krajowego zbadanie rosyjskiej agresji na Ukrainę[609]. Po wybuchu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego Prokuratura Generalna Hiszpanii wzmocniła współpracę z analogiczną instytucją na Ukrainie. Jej szefowa – Dolores Delgado - podpisała 15.03.2022 r. memorandum ze swoją ukraińską odpowiedniczką - Iryną Venediktovą - w celu promowania bardziej efektywnej współpracy sądowej. Celem porozumienia było zapewnienie efektywnej współpracy obu prokuratur w sprawach karnych związanych z agresją zbrojną Federacji Rosyjskiej na Ukrainę oraz w

[606] Z wystąpieniem Prezydenta Ukrainy wiązały się również pewne kontrowersje. Prawicowej partii Vox nie podobało się przyrównanie wojennych działań Rosji do bombardowania Guerniki przed Luftwaffe w 1937 roku podczas wojny domowej oraz wzmianka o kilku hiszpańskich firmach, które - jego zdaniem - kontynuowały działalność w Rosji pomimo sankcji nałożonych przez UE. Co ciekawe, partia lewicowa Unidas Podemos, znana z ogólnego sprzeciwu wobec wysyłania broni na Ukrainę, pozytywnie oceniła wystąpienie prezydenta (Powell, García Encina 2023: s. 3).
[607] Na tej samej Radzie status państw kandydujących do Unii Europejskiej przyznano również Gruzji i Mołdawii.
[608] złożony 30.09.2022 r. po aneksji czterech jej prowincji przez Rosję
[609] Podstawę wniosku stanowił fakt, że Ukrainę zamieszkiwali hiszpańscy obywatele (García Encina 2023: s. 4).

związku z innymi naruszeniami praw człowieka, zgodnie z normami i traktatami międzynarodowymi (*La Fiscal General…* 2022).

Przechodząc do analizy hiszpańskiej pomocy ekonomicznej dla Ukrainy warto podkreślić, że państwo to było i jest jednym z największych importerów ukraińskiego zboża. W ramach Inicjatywy Zbożowej Morza Czarnego (*Black See Grain Iniciative*), wynegocjowanej przy udziale ONZ, Hiszpania przyjęła od VII 2022 r. 3,8 milionów ton ukraińskiego zboża (czwarte miejsce po Chinach, Turcji i Włoszech). Znaczna część tego zboża była reeksportowana do państw trzecich[610]. Dlatego też decyzja Rosji z VII 2023 r. o nieprzedłużeniu umowy zezwalającej na transport ukraińskiego zboża przez własne porty zagroziła hiszpańskim interesom[611]. Jednak wysoka pozycja Hiszpanii wśród importerów ukraińskiego zboża utrzymała się, a w październiku 2023 państwo to zajęło nawet pierwszą pozycję przyjmując do siebie 44% wszystkich partii. Było to możliwe m.in. dzięki wzrostowi wolumenu dostaw koleją (*Hiszpania wiodącym importerem…* 2023).

Jeszcze przed wybuchem wojny widoczne było zaangażowanie hiszpańskich przedsiębiorstw na rynku ukraińskim, m.in. firmy Acciona obecnej w branży energii odnawialnej. Po wybuchu wojny Hiszpania zaangażowała się w mechanizmy pomocy finansowej dla Ukrainy m.in. w ramach Unii Europejskiej, która w grudniu 2022 r. przyznała temu państwu 18 miliardów euro na zaspokojenie potrzeb ekonomicznych w 2023 r. Dodatkowo, w drugiej połowie 2022 r. Komisja Europejska przyznała Ukrainie 9 miliardów pomocy makrofinansowej w formie preferencyjnych pożyczek, do których Hiszpania wniosła gwarancje w wysokości 320,8 mln euro. Hiszpańska pomoc płynęła również w ramach Banku Światowego, gdzie jej wkład pomocowy wyniósł 100 milionów euro. Wsparcie to było przeznaczone na najpilniejsze potrzeby i naprawę podstawowych szkód będących skutkiem wojny. Środki były przekazywane w ramach trzech obszarów - zdrowie, energia, transport - na podstawie raportu „Szybka ocena szkód i potrzeb" (*Rapid Damage and Needs Assessment*) opracowanego przez rząd Ukrainy, Komisję Europejską i Bank Światowy (Powell, García Encina 2023: s. 9-10).

[610] Hiszpania przeznaczyła 2,7 miliarda euro na finansowanie inicjatywy Światowego Programu Żywnościowego *Grain From Ukraine* polegającej na eksporcie ukraińskiego zboża z portów Morza Czarnego m.in. do Afganistanu, Etiopii i Jemenu (Powell, García Encina 2023: s. 10).

[611] Według danych ONZ, do lipca 2023 r. Chiny importowały szlakiem czarnomorskim 25% ukraińskiego zboża (prawie 8 milionów ton), Hiszpania prawie 6 milionów, Turcja 3,24 mln, Włochy – 2,1 mln, Holandia – 1,96 mln, a Egipt 1,55 mln (*España es el segundo país…* 2023).

Pomoc humanitarna

Pomoc humanitarna udzielona przez Hiszpanię Ukrainie po inwazji rosyjskiej nie jest czymś całkowicie nowym. Już bowiem w roku 1986, po katastrofie w Czarnobylu, wiele hiszpańskich rodzin udzieliło Ukraińcom wsparcia przyjmując ich do swych domów na wakacje (w ramach tej pomocy Hiszpania zajęła trzecie miejsce po Wielkiej Brytanii i Niemczech). Co ciekawe, w lutym 2022 r. mieszkało w Hiszpanii ponad 100.000 Ukraińców. Nie powinien dziwić więc fakt przyjazdu kolejnych 170.000 po inwazji Rosji (do rodziny, do znajomych). Hiszpania zajęła piąte miejsce w Europie pod względem liczby przyjętych Ukraińców po Polsce, Niemczech, Czechach i Włoszech (Powell, García Encina 2023: s. 9-10).

Podstawą udzielenia przed Hiszpanię pomocy humanitarnej Ukraińcom była Decyzja wykonawcza Rady UE z dnia 4 marca 2022 r.[612] Tzw. „tymczasowa ochrona" umożliwiła wysiedlonym Ukraińcom pobyt, pracę lub naukę w Unii Europejskiej przez okres jednego roku (z możliwością przedłużenia do trzech lat) bez konieczności ubiegania się o azyl. Hiszpania była jednym z pierwszych państw, które implementowało ww. akt prawny. Co więcej, objęła ochroną wszystkie osoby zamieszkujące przed wojną Ukrainę niezależnie od ich narodowości (co do czego nie było porozumienia w Unii Europejskiej). Ponadto rozszerzyła tę ochronę na wszystkich Ukraińców, którzy przebywali już w Hiszpanii przed 24 lutego 2022 r. i nie mogli wrócić do swojego kraju. Hiszpania uprościła też procedury prawne i biurokratyczne niezbędne do uzyskania przez Ukraińców statusu tymczasowej ochrony (*España ante la invasión…*2023).

Warto przyjrzeć się instytucjonalizacji hiszpańskiej pomocy dla Ukrainy. Hiszpański Departament Bezpieczeństwa Narodowego (*Departamento de Seguridad Nacional* – DSN) w Gabinecie Premiera przyglądał się sytuacji na granicy rosyjsko-ukraińskiej już w styczniu 2022 r. analizując różne scenariusze eskalacji konfliktu [613]. Kiedy doszło do rosyjskiej inwazji powołano komórkę koordynacyjną (CELCOR - *Célula de Coordinación*), której członkowie - przedstawiciele ministerstw i instytucji zaangażowanych w ocenę sytuacji - spotykali się najpierw codziennie, później co tydzień pod przewodnictwem dyrektora DSN. Prace Departamentu Bezpieczeństwa wpierał Komitet Sytuacyjny (*Comité de Situación*) podlegający

[612] Pełna nazwa: Decyzja wykonawcza Rady UE 2022/382 z dnia 4 marca 2022 r. stwierdzająca istnienie masowego napływu wysiedleńców z Ukrainy w rozumieniu art. 5 dyrektywy 2001/55/WE i skutkująca wprowadzeniem tymczasowej ochrony (*Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej* L71/1).

[613] Zgodnie z art. 4 ustawy o bezpieczeństwie narodowym z 28.09.2015 r. (*Ley 36/2015, de 28 de septiembre, de Seguridad Nacional*) polityką bezpieczeństwa narodowego kieruje premier: *La Política de Seguridad Nacional es una política pública en la que bajo la dirección del Presidente del Gobierno y la responsabilidad del Gobierno, participan todas las Administraciones Públicas, de acuerdo con sus respectivas competencias, y la sociedad en general, para responder a las necesidades de la Seguridad Nacional* (BOE-A-2015-10389).

ministrowi ds. prezydencji, kontaktów z Kortezami i pamięci demokratycznej, który mu przewodniczył. Od 2.02.2022 r. do 12.01.2023 r. komitet ten spotkał się 20 razy i utworzył aż pięć grup roboczych: ds. cyberbezpieczeństwa, ds. wdrażania sankcji wprowadzonych przez UE oraz Hiszpanię, ds. koordynacji przyjmowania osób czasowo przesiedlonych Ukrainy (*desplazados temporales procedentes de Ucrania*), ds. planu awaryjnego w dziedzinie energii, ds. współpracy Hiszpanii z UE w kontekście odbudowy Ukrainy. Ponadto hiszpańska Rada Bezpieczeństwa Narodowego spotkała się w 2022 roku cztery razy: 24.02 (pod przewodnictwem króla Filipa VI) oraz 04.03, 21.06 i 11.10 (pod przewodnictwem premiera Pedro Sáncheza) aby przeanalizować sytuację spowodowaną rosyjską inwazją na Ukrainę, a także jej skutki dla Hiszpanii (*España ante la invasión…* 2023).

Jeżeli spojrzymy na statystyki to okazuje się, że hiszpańskie zaangażowanie w pomoc Ukraińcom było duże. W pierwszym roku konfliktu państwo to udzieliło pomocy tymczasowej 164.000 Ukraińców, co stanowi 4,1% i piąte miejsce w całej Unii Europejskiej. Co więcej, ponad 37.000 Ukraińców podjęło w Hiszpanii naukę (czwarte miejsce w UE)[614]. Przez pierwszych osiem miesięcy Ministerstwo Edukacji zatrudniło asystentów językowych mających pomagać uczniom w procesie adaptacji w nowej szkole (obecnie program został zakończony, gdyż jego cel został osiągnięty).

W ramach pomocy humanitarnej Hiszpania utworzyła w czterech lokalizacjach (w Madrycie, Barcelonie, Alicante i Máladze) Ośrodki Przyjęcia i Opieki nad Wysiedlonymi Ukraińcami (*Centro de Registro, Atención y Dervación* - CREADE) (*Los CREADE*… 2023). Przyjezdni mogli uzyskać tam pomoc w znalezieniu zakwaterowania, szkoły, pomoc finansową, opiekę zdrowotną i psychospołeczną, a także wsparcie z zakresu poradnictwa zawodowego, nostryfikacji dyplomów, uznania prawa jazdy (na rok), czy bezpłatnych usług telefonicznych. Stworzono również specjalną stronę internetową „Ucrania urgente", zarządzaną i koordynowaną przez Ministerstwo ds. Włączenia, Zabezpieczenia Społecznego i Migracji, zapewniającą kompleksowe informacje wszystkim osobom przebywającym w Hiszpanii i dotkniętym rosyjską inwazją na Ukrainę. Uruchomiono także dla Ukraińców *call center*, którego pracownicy odebrali od III 2022 do I 2023 prawie 155.000 połączeń.

W ramach pomocy humanitarnej Hiszpania przekazała Ukrainie pakiet o wartości 38 mln euro, największy w historii zatwierdzony przez Hiszpańską Agencję Międzynarodowej

[614] 36% stanowili uczniowie szkół podstawowych, 23% - uczniowie szkół średnich, 15% - uczęszczających do przedszkoli i 19% - podejmujący naukę języków obcych i dorośli.

Współpracy Rozwojowej (AECID – *Agencia Española de Cooperación Internacional para el Desarrollo*). W lutym i w marcu 2022 r. zorganizowano dwie dostawy zawierające sumarycznie 28 ton leków i środków medycznych w odpowiedzi na wniosek złożony przez rząd Ukrainy do Europejskiego Mechanizmu Ochrony Ludności. Dodatkowo, wiele firm z branży energetycznej zaangażowało się w przekazywanie Ukrainie transformatorów, piorunochronów i generatorów, aby złagodzić skutki rosyjskich nalotów. Wiele firm i banków (w tym BBVA, Banco Santander, Fundacja La Caixa i Inditex) przekazało środki finansowe dla Ukrainy za pośrednictwem organizacji międzynarodowych, takich jak Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (Unicef) czy Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR). W lipcu 2022 r. Hiszpania wzięła udział w międzynarodowej konferencji na temat odbudowy Ukrainy w Lugano, podczas której zobowiązała się do przekazania 250 milionów euro pomocy. Wzięła również udział w podobnym przedsięwzięciu w Paryżu w XII 2022 r., gdzie obradowano nad koordynacją wysiłków państw i organizacji międzynarodowych w celu zapewniania skutecznej pomocy Ukrainie (Powell, García Encina 2023: s. 9).

Ciekawą inicjatywą pomocową dwóch hiszpańskich ministerstw (ds. Uniwersytetów i ds. Włączenia i Zabezpieczenia Społecznego oraz Migracji) był „Plan Działania Uniwersytet-Schronienie" (*Plan de Acción Universidad-Refugio*). Celem tego programu było umożliwienie studentom, pracownikom naukowym oraz pracownikom administracji ukraińskich uniwersytetów znalezienia schronienia w Hiszpanii. W ramach projektu udzielano wsparcia językowego, poradnictwa akademickiego, pomocy przy zakwaterowaniu w akademikach uniwersyteckich i w dostępie do usług socjalnych oferowanych przez poszczególne uniwersytety. Celem programu było również włączenie pracowników naukowych z Ukrainy w prace grup badawczych, przyspieszenie procedur nostryfikacji dyplomów oraz implementacja inicjatywy Rady Europy tzw. Europejskiego Paszportu Kwalifikacji dla Uchodźców (*El Ministerio de Universidades* 2022).

Pomoc wojskowa

Hiszpańska pomoc wojskowa dla Ukrainy ma dwojaki charakter: bilateralny i grupowy – koordynowany w ramach struktur międzynarodowych takich jak NATO czy Unia Europejska. Według hiszpańskich danych rządowych dostawy sprzętu wojskowego dla Ukrainy w ramach pomocy bilateralnej stanowiły największy pakiet sprzętu wojskowego, jaki kiedykolwiek dostarczono z Hiszpanii do kraju trzeciego. Państwo to dostarczyło Ukrainie m.in. pociski artyleryjskie 155 mm (56% całkowitego eksportu), bomby, hełmy, 77.000 mundurów zimowych. Do tego również - za pośrednictwem polskiego węzła logistycznego – broń ciężką:

amunicję dalekiego zasięgu i przeciwpancerną, generatory, awaryjny sprzęt techniczny, baterię przeciwlotnicza Aspide, cztery wyrzutnie rakiet Hawk, ponad 50 transporterów opancerzonych TOA M113, wyspecjalizowanych w transporcie jednostek bojowych.

Największe kontrowersje, a zarazem rozgłos medialny, zyskały dostawy czołgów Leopard. Co ciekawe, premier Pedro Sánchez był pierwszym przywódcą, który zaproponował dostawy tego typu wyposażenia wojskowego w celu uzupełnienia jednego z największych braków ukraińskiej armii. Na początku konfliktu Hiszpania posiadała 347 sztuk samochodu pancernego Leopard: z tego 237 modelu 2E (odpowiednik niemieckiego Leoparda A6), a 108 egzemplarzy modelu 2A4 (sprzęt ten został zakupiony używany w Niemczech w 1995 roku). Ostatecznie Hiszpania zdecydowała się przekazać Ukrainie starsze maszyny, przechowywane od 10 lat w jednostce w Saragossie. Ta decyzja spowodowała jednak opóźnienie dostaw, gdyż czołgi musiały przejść wcześniej gruntowny remont. Ostatecznie sześć Leopardów wypłynęło z hiszpańskiego Santander w IV 2023 r. i zostało przekazanych Ukrainie we współpracy z Polską. Kolejne cztery dostarczono cztery miesiące później (*Hiszpania przekazuje…* 2023; *Hiszpania wysłała na Ukrainę…* 2023; *Hiszpania wysyła kolejne Leopardy 2…* 2023). Wcześniej, bo w I 2023 r. hiszpańskie Ministerstwo Obrony zdecydowało o wsparciu Ukrainy 20 pojazdami opancerzonymi M11[615] (Powell, García Encina 2023: s. 8).

Co ciekawe, Hiszpania koordynowała swoją pomoc militarną z tzw. Grupą Kontaktową ds. Ukrainy (Grupą Ramstain) pod przewodnictwem USA i obejmującą ok. 50 państw. Nie zaangażowała się jednak w działalność skupiającej 20 państw Grupy ds. Koordynacji Informacji pod przewodnictwem sił specjalnych armii amerykańskiej (Powell, García Encina 2023: s. 8).

Jeśli chodzi o hiszpańską pomoc udzieloną w ramach NATO to jej wkład polegał przede wszystkim na serii dostosowań operacyjnych, o które Sojusz prosił. W ramach sił powietrznych Hiszpania kilkakrotnie dostarczała państwom bałtyckim myśliwce Eurofighter, F16, system przeciwlotniczy NASAMS, uczestniczyła w patrolowaniu przestrzeni powietrznej tych państw. W ramach sił lądowych zwiększyła swój kontyngent na Łotwie, a w ramach marynarki wojennej - wysłała na Morze Czarne trzy okręty. Poniższa tabela prezentuje szczegółowe kalendarium hiszpańskich działań podjętych w związku z konfliktem rosyjsko-ukraińskim w ramach NATO.

[615] Na temat hiszpańskiego eksportu materiałów obronnych i innych produktów podwójnego zastosowania pierwszej połowie 2022 roku zob. *Exportaciones españolas de material de defensa...* 2022.

Tabela 1. Wybrane działania Hiszpanii w ramach NATO w latach 2022-2023 w związku z wojną rosyjsko-ukraińską

Data	Działanie
I 2022	wysłanie na Morze Czarne 3 okrętów marynarki wojennej („Blas de Lezo", „Meteoro", „Sella") w ramach natowskich sił SNF (*Standing Naval Forces*)[616]
II 2022	wysłanie do bułgarskiej bazy Graf Ignatievo 6 myśliwców Eurofighter i 130 żołnierzy wspierających natowską misję *Enhanced Air Policing* (kontrolowanie przestrzeni powietrznej w regionie Morza Czarnego)
IV 2022	wysłanie do litewskiej bazy Siauliai 8 myśliwców F-16 wraz z załogami i wyposażeniem (w odpowiedzi na rosyjską inwazję oddział ten podjął się nowych zadań, takich jak patrolowanie granic państw bałtyckich czy misje eVA - *enhanced Vigilance Activity*)
V-VI 2022	zwiększenie z 350 do 600 liczebności kontyngentu w łotewskiej bazie Adazi w ramach Wysuniętej Obecności NATO (eFP)
VI 2022	dostarczenie do łotewskiej bazy lotniczej Lielvarde jednostki obrony powietrznej NASAMS
VIII-IX 2022	udział w misji *Baltic Air Policing* - BAP (patrolowanie przestrzeni powietrznej państw nadbałtyckich) rozmieszczonej w estońskiej bazie Amari; dostarczenie 4 myśliwców Eurofighter
X 2022	umieszczenie w pobliżu rumuńskiej Konstancy radaru wczesnego ostrzegania
XI 2022	wysłanie do rumuńskiej bazy Fetesti 8 myśliwców F-16
XI-XII 2022	wysłanie do bułgarskiej bazy Bezmer 6 myśliwców Eurofighter

[616] Fregata rakietowa „Blas de Lezo" (z 200 żołnierzami na pokładzie) dołączyła do Grupy 2 Stałych Sił Morskich NATO (SNMG2). Okręt marynarki wojennej „Meteoro" (z 65-osobową załogą na pokładzie) przez pół roku dowodził natowską grupą przeciwminową. Natomiast „Sella" to niszczyciem mil (z 45-osobową załogą na pokładzie), *Hiszpańskie okręty wojenne…* 2022.

IV 2023	wysłanie do Estonii zestawu przeciwlotniczego NASAMS w celu rotacyjnej ochrony tamtejszej przestrzeni powietrznej

źródło: opracowanie własne na podstawie Powell, García Encina 2023: s. 5-8; *Hiszpańskie okręty wojenne…* 2022; *Hiszpania zwiększy swój kontyngent…* 2022; *Hiszpania wysyła rakiety…* 2023).

Hiszpańska pomoc Ukrainie w ramach Unii Europejskiej polegała przede wszystkim na dostarczaniu broni defensywnej i ofensywnej ze składek w ramach Europejskiego Instrumentu na rzecz Pokoju (EPF: *European Peace Facility*). Według danych Ministerstwa Obrony z XII 2022 r. Hiszpania przeznaczyła na ten cel 282 miliony euro (Powell, García Encina 2023: s. 6).

Hiszpania udziela Ukrainie pomocy wojskowej również o charakterze szkoleniowym w ramach unijnej misji EUMAM UA (*The EU Military Assistance Mission in suport of Ukraine*). Dowództwo Szkolenia Wojsk Lądowych z siedzibą w Akademii Piechoty w Toledo w ramach tej misji szkoli co dwa miesiące 400 ukraińskich żołnierzy, którymi są cywile powołani do armii (*Entrenamiento milibar…* 2023). Przed wejściem w życie tego programu niewielkie kontyngenty ukraińskich żołnierzy zostały przeszkolone w obsłudze systemu przeciwlotniczego Aspide w bazie lotniczej w Saragossie oraz w użyciu artylerii polowej w bazie Sotomayor w Viator (prowincja Almería). Choć hiszpańskie siły zbrojne uczestniczyły już w misjach szkoleniowych dla obcych wojsk w Mali, Republice Środkowoafrykańskiej i Somalii – dotychczas nigdy misje te nie odbywały się na terytorium Hiszpanii. W ramach pomocy bilateralnej Hiszpania podjęła się również opieki medycznej nad żołnierzami rannymi w konflikcie, z których część powróciła już do kraju.

Podsumowanie i wnioski

Gdy wybuchł konflikt rosyjsko-ukraiński wydawało się, że Hiszpania nie będzie skłonna do pomocy militarnej z uwagi na poglądy pacyfistyczne dużej części elektoratu rządzącej partii PSOE. Również koalicjant w rządzie - partia Podemos - opowiadała się za rozwiązaniem dyplomatycznym. Jednak w praktyce okazało się Hiszpania udzieliła Ukrainie dużego wsparcia spełniając oczekiwania partnerów z NATO i Unii Europejskiej.

O wsparciu politycznym świadczy fakt, że już w dniu wybuchu wojny hiszpański rząd wydał oświadczenie potępiające inwazję. Państwo to poparło wszystkie uchwały i rezolucje wydane przez Zgromadzenie Ogólne ONZ i Radę Praw Człowieka ONZ w sprawie konfliktu. Co

więcej, wszyscy najważniejsi politycy hiszpańscy (premier, minister spraw zagranicznych, minister obrony) pojechali w 2022 do Kijowa. Hiszpania popiera też integracyjne aspiracje Ukrainy z Unią Europejską i NATO, chociaż w normalnym trybie, nie na specjalnych zasadach.

Hiszpania udzieliła też Ukrainie znacznego wsparcia militarnego, choć można tu zauważyć pewne niedociągnięcia w zakresie dostaw czołgów Leopard. Hiszpański rząd przekazał Ukrainie jedynie 10 takich wozów bojowych[617] (dysponując liczbą 347). Dostawy były rozłożone w czasie, co wynikało ze złego stanu technicznego sprzętu i konieczności jego wyremontowania.

Jeśli chodzi i wsparcie ekonomiczne - Hiszpania zaangażowała się w pomoc w ramach Unii Europejskiej i Banku Światowego. Była i jest jednym z największych importerów ukraińskiego zboża. Udzieliła też Ukrainie ogromnego wsparcie humanitarnego. W pierwszym roku konfliktu z ochrony tymczasowej w Hiszpanii skorzystało 164.000 Ukraińców (piąte miejsce w skali całej Unii Europejskiej), a Hiszpańska Agencja Międzynarodowej Współpracy Rozwojowej (AECID) przyznała Ukrainie największą w historii pomoc w wysokości 38 mln euro.

Warto podkreślić, że Hiszpania wypada bardzo dobrze w statystykach całokształtu udzielonej pomocy (wojskowej, gospodarczej, humanitarnej). Okazuje się, że pomoc ta stanowiła w 2022 roku 0,4% hiszpańskiego PKB[618]. Jest to wskaźnik wyższy niż między innymi we Francji, Włoszech i Wielkiej Brytanii. Jeżeli natomiast spojrzymy na tę pomoc w wartościach bezwzględnych - Hiszpania w dalszym ciągu wyprzedza mniejsze kraje o wyższym PKB, takie jak Luksemburg, Belgia, Irlandia, Szwajcaria czy Norwegia.

Od wybuchu wojny hiszpańskie społeczeństwo wyrażało niemalże jednomyślnie sprzeciw wobec rosyjskiej agresji oraz istotne wsparcie dla zaatakowanych Ukraińców. Jednak w miarę przedłużania się konfliktu można zaobserwować, podobnie jak w wielu innych państwach Europy Zachodniej, zmęczenie hiszpańskiej opinii publicznej. Prawdopodobnie ze względu na wpływ konfliktu na wzrost cen energii i żywności, już w grudniu 2022 r. aż 50% ankietowanych Hiszpanów chciało, aby zakończył się on jak najszybciej, nawet jeśli zmusiłoby to Ukrainę do zaakceptowania utraty części jej terytorium (Powell, García Encina 2023: s. 12).

[617] Dla porównania Stany Zjednoczone wysłały 31 wozów bojowych M-1 Abrams, Wielka Brytania – 14 jednostek Challenger 2, a Nimecy - 14 Leopardów 2A4.
[618] W badaniu tym Polska zajmuje drugie miejsce po Estonii ze wskaźnikiem 1,78% (*Ukraine Support Tracker* 2023).

W listopadzie 2023 r. premier Pedro Sánchez otrzymał mandat na stworzenie kolejnego rządu po przedterminowych wyborach z 23 lipca. Wydaje się więc, że strategia pomocy Ukrainie będzie kontynuowana w dotychczasowym lub nawet szerszym zakresie. Obietnicę zwiększenia pomocy wojskowej przed nadchodzącą zimą złożył Sánchez prezydentowi Zełeńskiemu podczas III szczytu Europejskiej Wspólnoty Politycznej w Grenadzie w październiki 2023 r.

Streszczenie:

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie reakcji Hiszpanii na rosyjską agresję przeciwko Ukrainie. Analizie zostały poddane aspekty polityczne, gospodarcze, humanitarne i wojskowe. Autorka stara się znaleźć odpowiedzi na następujące pytania badawcze: 1) Czy Hiszpania udzieliła politycznego i ekonomicznego wsparcia Ukrainie? Czy państwo to popiera ukraińskie aspiracje integracyjne z Unią Europejską i NATO? 2) Jaki jest zakres pomocy humanitarnej? 3) Jaka jest skala militarnej pomocy Hiszpanii dla Ukrainy? Czy jest ona proporcjonalna do jej możliwości? Podstawą bibliograficzną dla artykułu są przede wszystkim dane statystyczne, publikacje prasowe i raporty z pierwszego roku konfliktu. Po analizie danych autorka dochodzi do wniosku, że mimo początkowych wątpliwości i pewnych zastrzeżeń w zakresie dostaw wozów bojowych, Hiszpania udzieliła Ukrainie szerokiego wsparcia w wielu dziedzinach. W niniejszym artykule wykorzystano metodę studium przypadku (*case study*) oraz elementy metody komparatystycznej.

Słowa kluczowe:

Hiszpania, Ukraina, wojna, pomoc humanitarna, pomoc ekonomiczna, pomoc wojskowa

Keywords:

Spain, Ukraine, war, humanitarian aid, economic aid, military aid

Bibliografia:

1. COMUNICADO (2022) ante la invasión militar de Ukrania, Presidencia del Gobierno, 24.02.2022,https://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/presidencia/Paginas/2022/240222-comunicadoucrania.aspx (20.09.2023).
2. Decyzja wykonawcza Rady UE 2022/382 z dnia 4 marca 2022 r. stwierdzająca istnienie masowego napływu wysiedleńców z Ukrainy w rozumieniu art. 5 dyrektywy 2001/55/WE i skutkująca wprowadzeniem tymczasowej ochrony (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L71/1).
3. El Ministerio de Universidades (2022) presenta las medidas para impulsar el „Plan de Acción Universidad-Refugio" a personas afectadas por el conflicto de Ucrania, https://www.universidades.gob.es/el-ministerio-de-universidades-presenta-las-

medidas-para-impulsar-el-plan-de-accion-universidad-refugio-a-personas-afectadas-por-el-conflicto-de-ucrania/ (dostęp21.11.2023).
4. El presidente del Gobierno (2022) reafirma ante Zelenski el apoyo de España a Ukrania, https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/Paginas/2022/050422-sanchez-zelenski-ucrania.aspx (25.09.2023).
5. Entrenamiento militar a soldados ucranianos. Así se convierten en Toledo civiles ucranianos en soldados: «Quieren defender lo que es suyo», https://www.youtube.com/watch?v=8vj3mecrz9g (27.11.2023).
6. España ante la invasión (2023) rusa de Ucrania : Gestión de la crisis en le marco de Sistema de Seguridad Social, https://www.dsn.gob.es/es/actualidad/sala-prensa/espa%C3%B1a-ante-invasi%C3%B3n-rusa-ucrania-gesti%C3%B3n-crisis-marco-del-sistema-seguridad (21.11.2023).
7. España es el segundo país (2023) al que más le afecta el veto ruso al trigo ucraniano, https://www.eleconomista.es/economia/noticias/12374816/07/23/espana-es-el-segundo-pais-al-que-mas-le-afecta-el-veto-ruso-al-trigo-ucraniano.html (5.10.2023).
8. Exportaciones españolas de material de defensa, de otro material y de productos y tecnologías de doble uso en el primer semetre de 2022, Ministerio de Industria, Comercio y Turismo.
9. Hiszpania przekazuje (2023) kolejne Leopardy dla Ukrainy, https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/hiszpania-przekazuje-kolejne-leopardy-dla-ukrainy (27.11.2023).
10. Hiszpania wiodącym importerem ukraińskiej pszenicy, https://www.cenyrolnicze.pl/wiadomosci/rynki-rolne/zboza/32803-hiszpania-wiodacym-importerem-ukrainskiej-pszenicy (15.11.2023).
11. Hiszpania wysyła kolejne Leopardy 2 (2023) na Ukrainę, https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/hiszpania-wysyla-kolejne-leopardy-2-na-ukraine (27.11.2023).
12. Hiszpania wysłała na Ukrainę (2023) sześć czołgów Leopard 2A4, https://www.wnp.pl/przemysl-obronny/hiszpania-wyslala-na-ukraine-szesc-czolgow-leopard-2a4,702193.html (27.11.2023).
13. Hiszpania wysyła rakiety (2023) do Estonii. Mają chronić przestrzeń powietrzną, https://www.euractiv.pl/section/bezpieczenstwo-i-obrona/news/hiszpania-wysyla-rakiety-do-estonii-maja-chronic-przestrzen-powietrzna/ (22.11.2023).
14. Hiszpańskie okręty wojenne (2022) wzmocnią siły morskie NATO na Morzu Czarnym, https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1059124%2Chiszpanskie-okrety-wojenne-wzmocnia-sily-morskie-nato-na-morzu-czarnym (22.11.2023).
15. Hiszpania zwiększy swój kontyngent (2022) na Łotwie i dostarczy system obrony przeciwrakietowej, https://www.bankier.pl/wiadomosc/Hiszpania-zwiekszy-swoj-kontyngent-na-Lotwie-i-dostarczy-system-obrony-przeciwlotniczej-8346441.html (22.11.2023).
16. JOSÉ MANUEL (2022) viaja a Kyiv, https://www.exteriores.gob.es/es/Comunicacion/Noticias/Paginas/Noticias/20221102_MINISTERIO06.aspx (25.09.2023).

17. KĘDZIA Zdzisław (2022), Rada Praw Człowieka ONZ i wojna w Ukrainie, Strefa Prawa Uniwersytetu SWPS, https://web.swps.pl/strefa-prawa/artykuly/24338-rada-praw-czlowieka-onz-i-wojna-w-ukrainie?dt=1700038465434 (21.09.2023).
18. KUŁAGA Łukasz (2022), Inicjatywa dotycząca specjalnego trybunału ds. zbrodni agresji przeciwko Ukrainie – wyzwania i perspektywy, „Prawo i więź" nr 4(42).
19. La Fiscal General (2022) del Estado firma un Memorándum de cooperación con la Fiscal General ucraniana, https://www.fiscal.es/-/la-fiscal-general-del-estado-firma-un-memor%C3%A1ndum-de-cooperaci%C3%B3n-con-la-fiscal-general-ucraniana (15.10.2023).
20. Ley 36/2015, de 28 de septiembre, de Seguridad Nacional (BOE-A-2015-10389).
21. Los CREADE: la puerta de entrada a España para los refigiados de Ucrania, https://www.acnur.org/es-es/noticias/los-creade-la-puerta-de-entrada-espana-para-los-refugiados-de-ucrania (21.11.2023).
22. Margarita Robles (2022) visita Odessa y mantiene una relación de trabajo con el miistro de defensa de Ukrania, https://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/defensa/Paginas/2022/011222-robles-viaje-ucrania.aspx (25.09.2023).
23. POWELL Charles, GARCIA ENCINA Carlota (2023), Respuestas españolas a la invasión rusa de Ukrania, Real Instituto Elcano, ARI 10.
24. RESOLUTION (2.03.2022) adopted by the General Assembly on 2 March 2022, Aggression against Ukraine, A/RES/ES -11/1, https://daccess-ods.un.org/tmp/8528437.61444092.html (21.09.2023).
25. RESOLUTION (24.03.2022) adopted by the General Assembly on 24 March 2022, Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine, A/RES/ES-11/2. https://daccess-ods.un.org/tmp/2003095.59702873.html (21.09.2023).
26. RESOLUTION (7.04.2022) adopted by the General Assembly on 7 April 2022, Suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council, A/RES/ES-11/3, https://daccess-ods.un.org/tmp/5496287.94193268.html (21.09.2023).
27. RESOLUTION (12.10.2022) adopted by the General Assembly on 12 October 2022, Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations, A/RES/ES-11/4, https://daccess-ods.un.org/tmp/7090296.74530029.html (21.09.2023).
28. RESOLUTION (14.11.2022) adopted by the General Assembly on 14 November 2022, Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine, A/RES/ES-11/5, https://daccess-ods.un.org/tmp/7971130.60951233.html (21.09.2023).
29. RESOLUTION (23.02.2023) adopted by the General Assembly on 23 February 2023, Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine, A/RES/ES-11/6, https://daccess-ods.un.org/tmp/8907974.9584198.html (21.09.2023).
30. Sánchez anuncia (2022) junto a Zelenski un nuevo paquete de ayuda militar y el envío de expertos para el Tribunal Penal Internacional, https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/Paginas/2022/210422-sanchezviajeucrania.aspx (25.10.2023).

31. Ukraina składa wniosek (2022) o członkostwo w NATO, Studium Europy Wschodniej, Uniwersytet Warszawski, https://studium.uw.edu.pl/ukraina-sklada-wniosek-o-czlonkostwo-w-nato/ (31.09.2023).
32. Ukraine Support Tracker (2023), Kiel Institute for the World Economy, https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/ (za: Powell, García Encina 2023: s. 12).
33. Zgromadzenie Ogólne (2022) Narodów Zjednoczonych. Uchwalenie rezolucji dot. pomocy humanitarnej dla Ukrainy 24 marca 2022, https://www.unic.un.org.pl/aktualnosci/zgromadzenie-ogolne-narodow-zjednoczonych-przytlaczajaca-wiekszoscia-glosow-uchwalilo-rezolucje-domagajac-sie-pomocy-humanitarnej-dla-ukrainy/3472 (21.09.2023).

Anna Chabasińska
Akademia im. Jakuba z Paradyża
w Gorzowie Wielkopolskim

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Szanse i bariery integracji kulturowej białoruskich imigrantów w Polsce na przykładzie badań w Białymstoku

Wprowadzenie

Specyfika współczesnej białoruskiej imigracji w Polsce po 2020 r. jest stosunkowo rzadkim przedmiotem dociekań, zwłaszcza na tle licznych opracowań poświęconych imigrantom z Ukrainy. Jak słusznie zauważył Mark Narbut „w pracach naukowych można zauważyć, że rozpatrywanie migracji z Białorusi do Polski nie jest traktowane osobno, ale jako element szerszego procesu przemieszczania się ludności na świecie, w tym do Polski”[619]. Tymczasem statystyki z ostatnich lat wskazują na znaczący wzrost liczby Białorusinów w naszym kraju. Według danych Urzędu do Spraw Cudzoziemców na dzień 31 maja 2024 r. liczba zarejestrowanych białoruskich imigrantów w Polsce wyniosła 131 tys. obywateli[620]. Czyni to z Białorusinów drugą, po Ukraińcach najliczniejszą reprezentację cudzoziemców w Polsce.

Wydaje się, że sąsiedztwo kultur w swojej skondensowanej formie jest najlepiej odzwierciedlone na pograniczach. To właśnie w tej przestrzeni, w demokratycznych warunkach „na ogół występują kultury wszystkich istniejących tam zbiorowości społecznych”[621]. W ostatnich latach pogranicze, w rozumieniu obszaru położonego przy granicy, nabrało nowego znaczenia. Przyczyniły się do tego przede wszystkim niespotykane we współczesnej historii Polski migracje zza wschodniej granicy, wywołane z jednej strony wojną w Ukrainie, z drugiej wzrostem represyjności reżimu Łukaszenki. W konsekwencji, w województwie podlaskim, w

[619] M. Narbut, *Społeczne i demograficzne cechy procesu migracji z Białorusi do Polski w latach 2016-2020*, s. 148.
[620] UdSC, *Raport na temat obywateli Białorusi (wg stanu na 31 maja 2024 r.).* Raport nie uwzględnia Białorusinów, którzy w ostatnich latach zostali naturalizowani, szerzej zob. A. Chabasińska, *Państwo średnie w obliczu migracji. Refleksje nad polską polityką migracyjną*, [w:] *Państwo średnie - Polska. Studia i szkice*, t. 2, red. K. Kubiak, Ł. Przybyło, Warszawa 2024 r., s. 92, 95.
[621] A. Sadowski, *Człowiek pogranicza*, [w:] *Studia nad granicami i pograniczami*, red. E. Opiłowska, M. Dębicki, K. Dolińska, J. Kajta, Z. Kurcz, J. Makaro, N. Niedźwiecka-Iwańczak, s. 49.

okresie ostatnich trzech i pół roku liczba obywateli Białorusi ubiegających się o zezwolenie na pobyt w Polsce przekroczyła 28,5 tys. osób[622].

W tym kontekście przykład Białegostoku jako miasta pogranicza prezentuje je jako swoiste „laboratorium", gdzie rozwiązywanie problemów życiowych jego mieszkańców naznacza wpływ wzorów i sposobów życia ludzi odmiennych kulturowo i prawnie, ale bliskich geograficznie i społecznie[623]. Specyfika tego miejsca pozwala za punkt odniesienia przywołać procesy asymilacyjne, których doświadcza społeczność białoruskiej mniejszości narodowej zamieszkująca obszar pogranicza. Marek Barwiński jest zdania, że „w przypadku Białorusinów, nawet relatywnie duża liczebność, odrębność wyznaniowa oraz koncentracja terytorialna nie gwarantują utrzymania odrębności narodowej. Głównymi przeszkodami są bierność i podatność na asymilację (głownie narodową i językową) oraz niewielki stopień integracji grupowej (poza silną integracją wyznaniową)"[624]. Ilustracją dynamiki tych procesów może być porównanie danych ze Spisu Powszechnego z 2011 i 2021 roku, które pokazuje, że w okresie dziesięciolecia, liczba osób deklarujących białoruskie pochodzenie zmniejszyła się o około 15 tys. i według stanu na rok 2021 wyniosła 23 242 osób. W samym Białymstoku narodowość białoruską zadeklarowało 2,19% jego mieszkańców, z czego jedynie 0,81% z nich posługiwało się w domu językiem białoruskim[625]. Andrzej Sadowski, Maciej Tefelski i Eugeniusz Mironowicz uważają, że z perspektywy białoruskiej mniejszości dochodzi tu do kulturowej dominacji i podporzadkowania - „na polsko-białoruskim pograniczu mamy do czynienia ze zjawiskiem stratyfikacji kulturowej, z wartościowaniem kultury dominującej jako wyższej, a kultury podporządkowanej jako niższej. Prawdopodobnie jednym z ważniejszych powodów procesów asymilacyjnych jest ucieczka od kultury wartościowanej jako niższa"[626]. Z tej perspektywy, istotnym dla badacza problemem jest odpowiedź na pytanie, czy podobne procesy będą zachodzić wśród imigrantów z Białorusi mieszkających w Białymstoku?

Zagadnienie integracji kulturowej białoruskich imigrantów jest interesujące z jeszcze jednego powodu. Wpisuje się ono bowiem w szerszy kontekst tożsamości współczesnych

[622] UdSC, *Raport na temat obywateli Białorusi*…, op. cit.
[623] J. Gierszewski, A. Pieczywok, J. Piwowarski, *Wyzwania i zagrożenia w obszarze bezpieczeństwa kulturowego*, Toruń 2020, s. 93.
[624] M. Barwiński, *Podlasie jako region pogranicza*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej"2014, t. 3, s. 298.
[625] *Tablice z ostatecznymi danymi w zakresie przynależności narodowo-etnicznej, języka używanego w domu oraz przynależności do wyznania religijnego*, https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-ostateczne/tablice-z-ostatecznymi-danymi-w-zakresie-przynaleznosci-narodowo-etnicznej-jezyka-uzywanego-w-domu-oraz-przynaleznosci-do-wyznania-religijnego,10,1.html#, (dostęp: 15.09.2024).
[626] A. Sadowski, M. Tefelski, E. Mironowicz, *Polacy i kultura polska w pespektywie mniejszości białoruskiej w Polsce*, [w:] *Kultura dominująca jako kultura obca*, red. J. Mucha, Warszawa 1999, s. 89.

Białorusinów. Ryszard Radzik wskazuje, że Białorusini „odróżniają się dostrzegalnie od narodów położonych w Europie na zachód od ich granic swą specyfiką wspólnotową”[627]. Obserwuje się, że procesy polityczne, które zachodzą w dzisiejszej Białorusi, ich historyczne uwarunkowania, wpływają na ścieranie się dwóch głównych opcji tożsamościowych. Pierwsza, dominująca wśród Białorusinów opiera się na identyfikacji z szeroko rozumianą kulturą rosyjską. Druga, narodowa, bliższa środowiskom opozycyjnym wobec reżimu Łukaszenki, nakierowana jest z kolei na orientację proeuropejską[628]. Czy zatem dychotomiczne przywiązanie do różnych tradycji utrwala istniejące granice kulturowe?

Motywacją do przeprowadzenia badań na temat barier i szans integracji białoruskich imigrantów było poszerzenie wiedzy o ich poczuciu odmienności i sposobach radzenia sobie w warunkach szerszych relacji społeczno-kulturowych ze społeczeństwem przyjmującym. Z perspektywy koncepcji granic etnicznych Frederika Bartha, przyjmuje się, że „znaczenie cech odróżniających (poszczególne zbiorowości) jest nadawane elementom kulturowym w praktykach społecznych – na tej podstawie wytyczane są granice grupowe, dochodzi do społecznej organizacji różnicy. Uwzględnia się więc zmienność w ocenie znaczenia poszczególnych składników kultury”[629]. Niektóre cechy używane są przez członków grupy jedynie jako emblematy różnic, inne są ignorowane, a nawet w niektórych sytuacjach pomniejszane czy wypierane[630].

Żywotność grup etnicznych jest utrwalana nie tylko poprzez jasne kryteria członkostwa, ale także taki poziom interakcji, który zabezpiecza istnienie kulturowych różnic. Wiąże się to z gotowością do bycia ocenianym czy osądzanym przez członków grupy przynależności. Z tych też względów „jednostka musi unikać zajmowania takich pozycji społecznych i znajdowania się w takich sytuacjach, które mogłyby wymagać od niej zachowań rozbieżnych z uznawanymi przez nią wartościami, ponieważ zachowania takie spotkają się z negatywnymi sankcjami”[631]. W tym miejscu warto odnieść się do problemu atrakcyjności własnej grupy etnicznej i wynikającej z faktu przynależności możliwości realizacji jednostkowych aspiracji i zaspokojenia własnych potrzeb. Niewystarczający ich poziom osłabia więzi

[627] R. Radzik, *Wstęp*, [w:] *Tożsamości zbiorowe Białorusinów*, Lublin, 2012, s. 7.
[628] Szerzej zob. O. Manajew, J. Drakochrust, *Właściwości współczesnej tożsamości białoruskiej*, [w:] *Tożsamości zbiorowe Białorusinów*, s. 11-54.
[629] N. Niedźwiecka-Iwańczak, *Pogranicze*, [w:] *Studia nad granicami i pograniczami*, red. E. Opiłowska, M. Dębicki, K. Dolińska, J. Kajta, Z. Kurcz, J. Makaro, N. Niedźwiecka-Iwańczak s. 286.
[630] F. Barth, *Grupy i granice etniczne: społeczna organizacja różnic kulturowych*, [w:] *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*, red. M. Kempny, E. Nowicka, Warszawa 2006, s. 357.
[631] Ibidem.

wewnątrzgrupowe[632] i stwarza warunki do poszukiwania alternatywnych, dostępnych tożsamości, kompensujących utratę dotychczasowej pozycji społecznej.

Metodologia badań własnych

W artykule przedstawiono wyniki badań ilościowych przeprowadzonych w marcu 2024r. wśród białoruskich imigrantów mieszkających w Białymstoku. Zostały one zrealizowane techniką samodzielnie wypełnianych kwestionariuszy przez badanych, sporządzonych w języku białoruskim i rosyjskim. Badanie obejmowało zbiór 136 dorosłych obywateli Białorusi, którzy mieszkają w Białymstoku. Autorka nie rości sobie pretensji do tego, by uznać je w sensie statystycznym za reprezentatywne. Tym niemniej wyniki badań wskazują na pewne społeczno-kulturowe cechy grupy, które można uznać za charakterystyczne. W celach porównawczych, posiłkowano się także dwoma wywiadami internetowymi (CAWI), zrealizowanymi przez brytyjski think tank Chatham House. Pierwszy z grudnia 2023 r. dotyczył poglądów Białorusinów na temat wojny w Ukrainie[633], drugi z przełomu czerwca i lipca 2024 r. był poświęcony poglądom Białorusinów na temat Zachodu i jego kultury[634].

W badaniu autorki kategoria respondentów została dobrana celowo ze względu na następujące trzy kryteria:

1. Kryterium wieku - w dobrze próby badawczej ograniczono się jedynie do respondentów, których socjalizacja odbywała się w okresie konsolidacji władzy w rękach Łukaszenki, a następnie instytucjonalizacji autorytarnego systemu. Były to osoby między 18. a 35. rokiem życia. Z danych statystycznych UdSC wynika także, że stanowią oni ponad połowę wszystkich emigrantów z Białorusi[635].

2. Kryterium czasu przyjazdu - w badanej grupie uwzględniono jedynie osoby, które przyjechały do Polski po sfałszowanych wyborach prezydenckich na Białorusi w 2020 r., kiedy to doszło do masowych protestów i fali aresztowań wśród opozycji. Od tego czasu obserwuje się znaczący wzrost liczby składanych wniosków o pobyt na terenie RP. Założono, że są to respondenci, którzy mając doświadczenie kilkuletniego pobytu

[632] D. Wadowski, *Więzi w grupach mniejszościowych a kultura*, [w:] *Kultura grup mniejszościowych i marginalnych*, red. L. Dyczewski, Lublin 2005, s. 23.
[633] *Взгляды беларусов на войну и влияние фактора страха на результаты онлайн-опросов общественного мнения Рыгор Астапеня (ред.), Филипп Биканов, Елизавета Ковтяк, Константин Нестерович декабрь 2023,* https://en.belaruspolls.org/wave-19, (dostęp: 10.08.2024).
[634] *Беларусское восприятие Запада и связи с ним. Результаты опроса общественного мнения, проведенного с 28 июня по 3 июля 2024 года,* https://en.belaruspolls.org/wave-17, (dostęp: 10.08.2024).
[635] https://www.gov.pl/web/udsc/dane-migracyjne-dotyczace-obywateli-bialorusi, (dostęp:10.09.2024).

w Polsce mają już sprecyzowane przekonania na temat łączących ich społeczno-kulturowych relacji ze społeczeństwem przyjmującym.

3. Kryterium przestrzenne – badanie zostało zrealizowane w Białymstoku, który jest miastem leżącym na obszarze pogranicza strefowego[636]. W literaturze przedmiotu wskazuje się na charakterystyczne cechy takiego miejsca – zacieranie ostrych linii podziałów występujących między narodami i wyznaniami; relatywnie częste występowanie krzyżujących się kategorii etnicznych oraz kształtowanie się społeczności, która bez względu na swoje etniczne pochodzenie określa się jako „tutejsi". Sam Białystok jest miastem zróżnicowanym religijnie i narodowo, co zdaniem Andrzeja Sadowskiego sprawia, że „mieszkańcy miasta mają wyższe możliwości nabywania i posiadania kompetencji kulturowych do realizacji interakcji międzykulturowych"[637]. Można zatem założyć, że miejsce zamieszkania oddziałuje na intensywność zachodzących wśród Białorusinów procesów adaptacyjnych.

Prezentowane wyniki dotyczą przede wszystkim tego, jak z perspektywy białoruskiego imigranta przebiega proces wchodzenia w społeczno-kulturową przestrzeń społeczeństwa przyjmującego. Zasadniczym celem badania było uzyskanie odpowiedzi na trzy pytania: Jaka jest siła więzi imigrantów z Białorusi ze swoim narodem, lokalną społecznością i Europą? Czy białoruscy imigranci wykazują aspiracje asymilacyjne wobec kultury zastanej w Polsce? Czy polityczne przekonania respondentów warunkują ich społeczno-kulturową gotowość do integracji?

W badaniu wzięły udział 73 kobiety i 63 mężczyzn w wieku od 18 do 35 lat.

Tabela 1. Struktura płci i wieku badanych

Płeć	**Wiek**				**Razem**	
	18-25 lat		26-35 lat			
	N	%	N	%	N	%
Kobiety	21	29	52	71	73	100

[636] M. Barwiński, *Podlasie jako region pogranicza…,* op. cit., s. 284.
[637] A. Sadowski, *Białystok. Kapitał społeczny mieszkańców miasta*, Białystok 2006, s. 154.

Mężczyźni	8	13	55	87	63	100

Źródło: opracowanie własne

Zdecydowaną większość badanych stanowiły osoby powyżej 26 roku życia (71% kobiet i 87% mężczyzn). W kontekście procesów integracyjnych szczególnie istotnym czynnikiem ułatwiającym pokonywanie barier osiedleńczych jest deklarowane wykształcenie. Badani, to w większości osoby z wyższym wykształceniem (88% kobiet i 62% mężczyzn), zamieszkujące przed emigracją białoruskie miasta średniej wielkości (75% badanych) oraz miasta powyżej 100 tys. (25% badanych). Blisko 73% z nich, to osoby wolnego stanu cywilnego i w 2/3 bezdzietne.

Stosunek Białorusinów do kultury Zachodu

Społeczno-kulturowa integracja białoruskich imigrantów z polskim społeczeństwem jest po części pochodną szerszego zagadnienia, a mianowicie stosunku Białorusinów do kultury europejskiej. Z internetowego sondażu przeprowadzonego przez Chatham House w czerwcu i lipcu 2024 r. można wnioskować, że białoruscy obywatele mimo politycznej i gospodarczej izolacji są otwarci na kontakty z kulturą Zachodu, choć sami nie postrzegają siebie za jej przedstawicieli[638]. W konsekwencji, na pytanie dotyczące oceny wpływu kultury zachodniej na Białorusinów jedynie 24% respondentów uważała, że jest on pozytywny, 31% nie dostrzegała go, a 20% widziała jego negatywny aspekt. Pozostali badani nie mieli w tym zakresie zdania. Zauważono także, że Białorusini bardziej cenili kulturę zachodnią, jeśli mieli z nią styczność (posiadali wizy i mieli doświadczenie związane z pobytem w krajach UE). Poziom ich alienacji wynikał zapewne z niskich kompetencji językowych, a więc braku niezbędnych umiejętności do angażowania się w nową kulturę (jedynie 16% badanych zadeklarowało, że potrafi komunikować się w języku angielskim). Wyobcowanie było także zbudowane na przekonaniu, że Europa Zachodnia nie jest otwarta na przyjęcie Białorusinów, taką opinię wyraziło 45% z respondentów, w tym także ci, którzy mieli już doświadczenia migracyjne[639]. To przeświadczenie niosło za sobą poważne konsekwencje także w obszarze ich geopolitycznych wyborów.

W przypadku deklaracji imigrantów z Białegostoku należy uwzględnić bardzo istotny czynnik, który wiąże się z faktem, że ich pozycja „obcego" zmusza niejako do podejmowania

[638] Na pytanie „w jakim stopniu czujesz się osobą kultury zachodniej", przy skali od 0 do 10, gdzie 0 oznaczało „w ogóle nie czuję", a 10 „czuję w pełni" respondenci sytuowali się na średnim poziomie 3.5 samoidentyfikacji,
[639] *Беларусское восприятие Запада и связи с ним…,* op. cit.

strategicznych wyborów związanych z koniecznością manipulowania swoimi kulturowymi tożsamościami, uwypuklając je lub minimalizując ich znaczenie w zależności od kontekstu. Mając na uwadze powyższe, białoruskim imigrantom z Białegostoku zadano pytanie, które miało ujawnić pozycjonowanie się w obrębie ich identyfikacji z Europą, narodem białoruskim czy lokalną społecznością.

Tabela 2. Kręgi identyfikacji białoruskich imigrantów

Które z poniższych określeń najtrafniej opisuje Pana(i) aktualny status		
	N	%
Jestem obywatelem/obywatelką Europy	3	2
Jestem Białorusinem/Białorusinką i Europejczykiem/Europejką	6	4
Jestem Białorusinem/Białorusinką	9	7
Jestem Białorusinem/Białorusinką, mieszkającym/cą w Polsce, związanym/ą z tutejszą społecznością lokalną	**118**	**87**
Razem	136	100

Źródło: opracowanie własne

Jak można zauważyć, także białoruscy imigranci, mimo pobytu w Polsce nie postrzegają siebie jako obywateli Europy (2%). Rozpatrując to w szerszej perspektywie można stwierdzić, że najprawdopodobniej jest to pokłosie powszechnego wśród Białorusinów przekonania o białorusko-rosyjskich więziach wynikających z historycznych uwarunkowań, jak również realnej oceny sytuacji geopolitycznej. Równie rzadko definiują się jednocześnie jako Europejczycy i Białorusini (4%) czy tylko Białorusi (7%). W zdecydowanej większości najbliższa jest im identyfikacja narodowa, ale powiązana terytorialnie z lokalną społecznością Białegostoku (87%). Można zatem przypuszczać, że mamy do czynienia z procesem budowania identyfikacji integracyjnej, opartej na strategii zacierania różnic w oparciu o wspólnie zajmowaną przestrzeń i istnienie codziennej rutyny na poziomie lokalnym. To także wypadkowa osobistych aspiracji i długoterminowych planów na przyszłość (blisko połowa respondentów planuje osiedlić się na stałe w Polsce).

Aspiracje białoruskich imigrantów

Jak zauważa Ewa Nowicka, na pograniczu „może dochodzić do sytuacji, gdy jedna ze stykających się, odmiennych kulturowo grup aspiruje do członkostwa w drugiej”[640]. W tej sytuacji może dojść do jednej z dwóch przeciwstawnych reakcji grupy aspiracji – akceptacji bądź odrzucenia. Badania pokazały, że większość respondentów dąży do członkostwa w lokalnej wspólnocie i czuje się jego częścią. Z kolei wsparcie, jakie zostało im udzielone w pierwszym okresie pobytu, może być dowodem na otwartość gospodarzy.

Tabela 3. Grupy wspierające w procesie „zadomowienia”

Kto wspierał Pana/Panią w procesie „zadomowienia” w Białymstoku? (można zaznaczyć 3 odpowiedzi)		
	N	**%**
Migranci z Białorusi	33	18
Polacy białoruskiego pochodzenia	**84**	**46**
Grupa religijna	15	8
Nikt mnie nie wspierał	27	16
Inni Polacy	21	12
Razem	180	100

Źródło: opracowanie własne

Układ wskaźników procentowych ujawnił, że 84% respondentów korzystało z pomocy osób mieszkających w Polsce. Odpowiedzi respondentów sugerują, że po przyjeździe do Białegostoku poruszali się oni głównie w przestrzeni wytworzonych sieci społecznych, ułatwiających adaptację w miejscu pobytu i łagodzących skutki rozłąki z najbliższymi. Grupą najczęściej wspomagającą Białorusinów byli polscy obywatele białoruskiego pochodzenia (46%). Stanowili oni pas transmisyjny łączący wielkokulturowe społeczeństwo Białegostoku z nowymi mieszkańcami zza wschodniej granicy. Drugą grupą byli białoruscy imigranci, którzy wcześniej osiedlili się w Białymstoku (18%). Zaangażowanie tych dwóch środowisk świadczy

[640] E. Nowicka, *Swoi i obcy, bliscy i dalecy na pograniczach*, [w:] *Studia nad granicami i pograniczami…,* op. cit. s. 413.

o istniejącym wśród nich poczuciu odpowiedzialności za losy przybyszów i relacjach jakie łączą ich z imigrantami. Co znamienne, znacznie rzadziej pomocy udzielali członkowie wspólnoty religijnej (8%). Część badanych proces oswajanie nowego miejsca podejmowała bez wsparcia kogokolwiek (12%).

Aspiracje imigrantów i oczekiwania gospodarzy będą się materializować poprzez podnoszenie kompetencji językowych, akceptację podstawowych wartości i obyczajów oraz gotowość do angażowania się w życie społeczno-kulturowe miejscowej ludności.

Znajomość języka kraju przyjmującego jest jednym z głównych czynników ułatwiających skuteczną integrację. Jest też wyrazem aspiracji imigrantów do pokonania „obcości". Jest to nie tylko kompetencja, która pozwala swobodnie poruszać się w odmiennym językowo środowisku, ale także uczestniczyć w jego przestrzeni kulturowej, ponieważ to w języku zawarte są reguły społecznego kontekstu i role społeczne[641].

Tabela 4. Samocena znajomości języka polskiego

Jak ocenia Pan(i) swój poziom znajomości języka polskiego		
	N	%
Płynny	5	4
Komunikatywny	**124**	**91**
Słaba znajomość	7	5
Nie znam	-	-
Razem	136	100

Źródło: opracowanie własne

W przypadku białoruskich respondentów z Białegostoku można zauważyć, że 95% ocenia swoją znajomość języka polskiego jako płynną lub komunikatywną[642]. Tym niemniej, mimo upływu czterech lat, płynnie w języku polskim mówi jedynie 4% badanych. Oznacza to, że

[641]A. Młynarczuk-Sokołowska, K. Szostak-Król, *Zrozumieć Innego. Międzykulturowa kompetencja komunikacyjna w procesie uczenia się języka polskiego jako obcego*, Białystok 2016, s. 13.
[642] W przypadku badań przeprowadzonych przez Chatham House płynną lub komunikatywną znajomość języka polskiego zadeklarowała jedynie 27% respondentów, *Беларусское восприятие Запада и связи с ним…,* op. cit.

zdecydowana większość wykorzystuje język polski głównie jako narzędzie umożliwiające porozumiewanie się w przestrzeni życiowej, natomiast ma ograniczone zasoby kompetencji związanych z odczytywaniem kodów kulturowych zawartych w języku społeczeństwa przyjmującego.

Brak pełnego zrozumienia kontekstów kulturowych jest jednym z czynników warunkujących poziom relacji z ludnością zastaną. Jak zauważa Irena Machaj, „odsetki wskazujące na utrzymywanie kontaktów społecznych z przedstawicielami innych nacji w istocie mówią o samych badanych, ich decyzjach i wyborach, a pośrednio o tym, na ile odmienność etniczna może generować wyznaczanie dystansu społecznego przez badanych”[643].

Tabela 5. Częstotliwość spotkań z Polakami

Czy spędza Pan(i) czas wolny z Polakami?		
	N	%
Tak, czasami	**112**	**82**
Tak, często	17	13
Nie, spędzam	7	5
Razem	136	100

Źródło: opracowanie własne

Układ wskaźników procentowych sugeruje, że w relacjach z Polakami, Białorusini wytwarzają różną wielkość dystansu społecznego. Przy interpretacji odpowiedzi respondentów należy mieć na uwadze, że 87% z nich, w pierwszym pytaniu badania wskazywała podwójną identyfikację – etniczną i terytorialną (Białorusin, mieszkający w Polsce, związany z tutejszą społecznością lokalną)[644]. Tymczasem, choć 95% w czasie swojego wolnego czasu spotyka się z Polakami (dokładnie taki sam procent badanych mówi płynnie lub komunikatywnie w języku polskim), tym niemniej, są to kontakty w większości sporadyczne (82%), rzadziej częste (13%). Świadczy to o niezwykle istotnej z punktu widzenia granic kulturowych kwestii. Otóż, identyfikacja z lokalną wspólnotą, nie jest rozumiana przez imigrantów z Białorusi jako

[643] I. Machaj, *Społeczno-kulturowe konteksty tożsamości mieszkańców wschodniego i zachodniego pogranicza Polski*, Warszawa 2005, s. 156.
[644] Pierwsze pytanie badania (tab. 2).

utożsamienie ze społecznością gospodarzy, a bardziej jako doświadczanie wspólnej przestrzeni. Stąd też relatywnie duży dystans można traktować jako wynik istotności etnicznych walorów społecznych sąsiadów.

W proponowanej przez Bartha koncepcji granic etnicznych zakłada się, że trwanie grupy etnicznej zależy od trwania kulturowych różnic[645]. Wspólne spędzanie czasu wolnego jest sposobnością do ich identyfikacji i określenia ich wagi.

Tabela 6. Postrzeganie różnic kulturowych

Czy dostrzega Pan(i) istotne różnice kulturowe między Polakami i Białorusinami?		
	N	**%**
Zdecydowanie tak	6	5
Raczej tak	**75**	**55**
Raczej nie	12	9
Zdecydowanie nie	33	24
Trudno powiedzieć	10	7
Razem	136	100

Źródło: opracowanie własne

Mimo bliskości kulturowej i geograficznej 60% respondentów dostrzega istniejące między Białorusinami i Polakami różnice kulturowe. Położenie większego akcentu na niektóre z nich świadczy o ich doniosłości dla grupy etnicznej.

Tabela 7. Obszary różnic kulturowych

Proszę wskazać różnice, które w Pana(i) opinii są najtrudniejsze do pokonania w relacjach z Polaków z Białorusinami? (można zaznaczyć 3 odpowiedzi)		
	N	%
Język	27	12

[645] F. Barth, *Grupy i granice etniczne…,* op. cit., s. 349.

Religia	33	14
Historia	**69**	**29**
Model rodziny	36	15
Obyczajowość	18	8
Wartości	24	10
Funkcjonowanie instytucji	27	12
Razem	234	100

Źródło: opracowanie własne

Historia obu narodów okazała się najsilniejszym czynnikiem różnicującym, znacznie wyprzedzającym pozostałe (29%). Ten wynik należy interpretować jako wyraz kolektywnego wyobrażenia o przeszłości, które jest wspólnie podzielane przez część respondentów. Za znacznie łatwiejsze do pokonania respondenci wskazywali: model rodziny (15%), religię (14%), język (12%), funkcjonowanie instytucji (12%), wartości (10%) i obyczajowość (8%). Procentowe wskaźniki obszarów różnic kulturowych pozwalają sądzić, że stanowią one przedmiot społecznych negocjacji. Szczególnie ważny dla budowania wspólnej przestrzeni społeczno-kulturowej jest relatywnie niski wskaźnik postrzegania wartości jako kryterium różnic kulturowych. Pozwala on wnioskować, że w opinii Białorusinów, poruszamy się w obrębie tych samych fundamentalnych reguł, akceptowanych w obu kulturach (pod warunkiem, ze tak samo jest rozumiane pojęcie „wartość").

Nabywanie kompetencji kulturowych odbywa się poprzez udział w kulturowym życiu społeczeństwa przyjmującego. W tym kontekście, kulturę można potraktować jako narzędzie oddziaływania na jej adresatów. Nawet odbiorcza partycypacja w kulturze jest przestrzenią do budowania wspólnych wartości, tworzenia poczucia przynależności, czy współuczestnictwa w wymianie doświadczeń. Jest zatem płaszczyzną poszerzania granic kulturowych, świadczy także o poziomie atrakcyjności kultury zbiorowości przyjmującej.

Tabela 8. Zainteresowanie życiem kulturowym

Czy chce Pan(i) uczestniczyć w kulturowym życiu w miejscu zamieszkania?	N	%
Zdecydowanie tak	15	11
Raczej tak	**79**	**58**
Raczej nie	6	4
Zdecydowanie nie	24	18
Trudno powiedzieć	12	9
Razem	136	100

Źródło: opracowanie własne

Odpowiedzi respondentów wskazują, że większość chce uczestniczyć w wydarzeniach kulturalnych miasta (69%). Jednocześnie 18% badanych zdecydowanie odrzuca możliwość takiej aktywności. Zamknięta postawa świadczy o braku zainteresowania (90% z nich nie chce poznawać polskiej kultury) i niechęci do przekraczania granic kulturowych. Jest silnie skorelowana z wyrażanym przez tą część badanych brakiem zaufania do Polaków.

Obok partycypacji w kulturze, drugim istotnym wskaźnikiem wchodzenia w społeczeństwo przyjmujące jest partycypacja społeczna. Odzwierciedla ona aktywne uczestnictwo ludzi w podejmowaniu decyzji, które mają bezpośredni wpływ na funkcjonowanie społeczności, których są członkami. Dostrzeżenie potrzeby reprezentacji swojej grupy etnicznej w administracji samorządowej jest wyrazem „zadomowienia" i świadomego wzięcia odpowiedzialności za kształtowanie lokalnych struktur społecznych.

Tabela 9. Potrzeba reprezentacji interesów białoruskich mieszkańców w samorządzie

Czy widzi Pan(i) potrzebę reprezentacji interesów białoruskich mieszkańców Polski we władzach samorządowych?	N	%

Zdecydowanie tak	3	2
Raczej tak	39	29
Raczej nie	15	11
Zdecydowanie nie	24	18
Trudno powiedzieć	**55**	**40**
Razem	136	100

Źródło: opracowanie własne

Układ wskaźników procentowych kategorycznych przeciwników reprezentacji interesów białoruskich w samorządzie pozwala sądzić, że jest to ta grupa respondentów, która wyraźnie jest niechętna angażowaniu się w zinstytucjonalizowane formy aktywności samorządowej (18%). To dokładnie Ci sami badani, którzy nie chcieli uczestniczyć w lokalnym życiu kulturalnym miasta. Także w tym wypadku, wskaźnik ten był silnie skorelowany z brakiem zaufania do Polaków. Z kolei, w stosunku do osób udzielających odpowiedzi niezdecydowanej (40%) nasuwa się przypuszczenie, że nie jest to ucieczka od odpowiedzi, a bardziej konsekwencja przekonania, że status „obcego" wyklucza z możliwości wywierania wpływu na decyzje podejmowane na poziomie lokalnym. Może to być także efekt doświadczeń związanych z funkcjonowaniem scentralizowanego modelu administracji samorządowej na Białorusi. Co ważne, potrzebę reprezentacji wskazywała w zdecydowanej większości najmłodsza kategoria respondentów, identyfikująca się z lokalną społecznością i darząca Polaków zaufaniem.

Geopolityczne poglądy Białorusinów

Procesy polityczne zachodzące na Białorusi, wojna w Ukrainie i sankcje nałożone na reżim Łukaszenki ze strony UE mają wszechstronny wpływ na zbiorowe i jednostkowe postawy obywateli Białorusi. Jedną z cech charakterystycznych orientacji politycznej białoruskiego społeczeństwa jest nazwana m.in. przez Olega Manajewa i Jurija Drakochrusta „oczywista ambiwalencja"[646]. Polega ona na jednoczesnym orientowaniu się na Wschód (Rosję) i Zachód

[646] O. Manajew, J. Drakochrust, *Właściwości współczesnej tożsamości białoruskiej*, [w:] *Tożsamości zbiorowe Białorusinów*, red. R. Radzik, Lublin 2012, s. 30.

(Unię Europejską)[647]. Wybór podyktowany jest pragmatyką ekonomiczną wynikającą z położenia geograficznego Białorusi (pomost między Wschodem i Zachodem) oraz względami bezpieczeństwa (miejsce dla negocjacji). Ambiwalencję potwierdzają także wyniki sondażu Chatham House z grudnia 2023 r., gdzie choć większość przyjmuje postawę zdecydowanie prorosyjską (34%), to 18% uwzględnia już alternatywę zbliżenia z UE, a 13% zajmuje postawę zdecydowanie proeuropejską. Charakterystyczne, aż 35% badanych udzieliło odpowiedzi beztreściowej, co może świadczyć zarówno o ucieczce respondentów od odpowiedzi w obawie o brak anonimowości badania, jak również o braku w przestrzeni publicznej dyskusji o realnej alternatywie dla zbliżenia z Rosją, a w konsekwencji braku zdania na wspomniany temat[648].

Tabela 10. Opinie Białorusinów na temat relacji z Rosją i Unią Europejską

Które z poniższych stwierdzeń wydaje Ci się najwłaściwsze w obecnej sytuacji?	%
Z ekonomicznego punktu widzenia i biorąc pod uwagę ogólny kontekst, pod każdym względem dla Białorusi najkorzystniejsze jest zbliżenie się do Rosji	34
Z ekonomicznego punktu widzenia dla Białorusi najkorzystniejsze jest zbliżenie się do UE, ale biorąc pod uwagę ogólny kontekst, powinna zbliżyć się do Rosji	8
Z punktu widzenia gospodarki Białorusi korzystniejsze jest zbliżenie się do Rosji, ale biorąc pod uwagę ogólny kontekst, powinna ona zbliżyć się do UE	10
Z ekonomicznego punktu widzenia i biorąc pod uwagę ogólny kontekst, pod każdym względem najkorzystniejsze dla Białorusi jest zbliżenie się do UE	13
Trudno powiedzieć	**35**

Źródło: *Взгляды беларусов на войну и влияние фактора страха на результаты онлайн-опросов общественного мнения Рыгор Астапеня (ред.), Филипп Биканов, Елизавета Ковтяк, Константин Нестерович декабрь 2023.*

[647]Na przestrzeni 12 lat obserwowany jest spadek liczby respondentów, którzy uznają za możliwe wejście w jednoczesne relacje z Rosją i UE. W sondażu z sierpnia 2022 r. przeprowadzonym przez Chatham House nt. geopolitycznego wyboru Białorusi 27% badanych opowiedziało się za jednoczesnym związkiem z UE i Rosją, Генадзь Коршунаў, *Чаму беларусы не хочуць ні да Расіі, ні ў Еўрасаюз*, https://newbelarus.vision/ni-rasii-ni-eurasayuz/ (dostęp: 8.09.2024).W badaniu przeprowadzonym w grudniu 2010 r. na podobnie zadane pytanie 40,4% respondentów odpowiedziało pozytywnie.

[648] *(Не)честные ответы в опросах: страх, прагматизм и искренняя нейтральность,* https://belaruspolls.org/fear-factor-quality-research, (dostęp: 10.08.2024).

Trzeba zaznaczyć, że udzielone odpowiedzi niekoniecznie odzwierciedlają faktyczne sympatie polityczne Białorusinów. Wynikają one raczej z racjonalnego i dość powszechnego przeświadczenia białoruskiej opinii publicznej (zwłaszcza korzystającej z państwowych źródeł informacyjnych), o konieczności zawierania sojuszy, gwarantujących państwu bezpieczeństwo. Mając przekonanie o braku zainteresowania ze strony Zachodu, wybór Rosji traktują jako jedyną możliwość[649].

Na tym tle interesująco przedstawiają się odpowiedzi białoruskich imigrantów z Białegostoku.

Tabela 11. Integracja z Rosją w formacie ZBiR

Czy popierasz dalszą integrację Rosji i Białorusi w formacie ZBiR?		
	N	%
Zdecydowanie tak	-	-
Raczej tak	37	27
Raczej nie	36	26
Zdecydowanie nie	**54**	**40**
Trudno powiedzieć	9	7
Razem	136	100

Źródło: opracowanie własne

Zdecydowana większość respondentów na pytanie dotyczące pogłębiania integracji z Rosją w ramach ZBiR odpowiedziała negatywnie (66%). Analiza wyników pozwala wysnuć wniosek, że badani, którzy podjęli decyzję dotyczącą wyjazdu z Białorusi nie widzą korzyści wynikającej

[649] *Взгляды беларусов на войну и влияние фактора страха…,* op. cit.

z takich relacji. Z kolei wśród badanych, którzy opowiedzieli się za integracją, blisko połowa wyrażała także poparcie dla zaangażowania Białorusi w wojnę po stronie Rosji (13%). Byli to głównie respondenci z grupy wiekowej 26-35 lat.

Kiedy w lutym 2022 r. rozpoczęła się rosyjska inwazja na Ukrainę, istniała w społeczeństwie białoruskim obawa przed militarnym zaangażowaniem Białorusi w konflikt zbrojny. Jak pokazują wyniki badania z listopada 2023 r. przeprowadzonego przez wspomniany Chatham House, to co niewątpliwie zjednoczyło Białorusinów to antywojenny konsensus i troska o zachowanie bezpiecznej neutralności. Był to intuicyjny wybór wynikający z nieufności do jakiejkolwiek formy militarnego zaangażowania.

Tabela 12. Poglądy Białorusinów na temat wojny w Ukrainie

Co Białoruś powinna teraz zrobić w kontekście działań wojennych w Ukrainie?	%
Ogłosić całkowitą neutralność, usunąć rosyjskie bazy wojskowe znajdujące się na terenie Białorusi i nie opowiadać się za żadną ze stron	29
Wspierać działania Rosji / potępić działania Ukrainy, ale nie wchodzić w konflikt zbrojny	27
Wspierać działania Ukrainy / potępić działania Rosji, ale nie wchodzić w konflikt zbrojny	9
Wziąć udział w działaniach wojennych po stronie Rosji	2
Wziąć udział w działaniach wojennych po stronie Ukrainy	1
Trudno powiedzieć	32

Źródło: *Взгляды беларусов на войну и влияние фактора страха на результаты онлайн-опросов общественного мнения Рыгор Астапеня (ред.), Филипп Биканов, Елизавета Ковтяк, Константин Нестерович декабрь 2023*, (dostęp: 10.08.2024).

Nawet zwolennicy Rosji nie chcieli, by Białoruś aktywnie uczestniczyła w konflikcie (27%). Przy czym wsparcie dla Rosji można potraktować jako brak krytyki dla jej działań, co podyktowane jest przekonaniem badanych o braku alternatywy. Niewielki odsetek respondentów, którzy opowiedzieli się za przyłączeniem do wojny po stronie Ukrainy wynika z dość powszechnych obaw, że zaangażowanie Białorusi może skutkować konfrontacją Rosji z NATO na jej terytorium[650]. Blisko 1/3 respondentów udzieliła odpowiedzi niezdecydowanej, co może świadczyć o lęku przed ewentualną identyfikacją. Badanie ujawniło także, że zwolennicy i przeciwnicy działań rosyjskich w Ukrainie różnili się od siebie cechami społeczno-demograficznymi. Wśród zwolenników wojny dominowali głównie mężczyźni po 55. roku życia, ze średnim wykształceniem, zamieszkujący miasta średniej wielkości. Przeciwnicy, to osoby młode i w średnim wieku, z wyższym wykształceniem, pochodzące z Mińska. Odpowiedzi beztreściowych udzielały najczęściej kobiety młode i w wieku średnim, deklarujące wykształcenie średnie i pochodzące z małych ośrodków miejskich i terenów wiejskich.

Podobne wyniki przynoszą odpowiedzi respondentów - białoruskich imigrantów z Białegostoku.

Tabela 13. Zaangażowanie w konflikt rosyjsko-ukraiński

Czy Białoruś powinna bezpośrednio angażować się w konflikt rosyjsko – ukraiński?		
	N	%
Tak – po stronie Ukrainy	6	5
Tak – po stronie Rosji	21	15
Białoruś nie powinna angażować się po żadnej ze stron	54	39
Trudno powiedzieć	**55**	**41**

[650] *(Не)честные ответы в опросах…,* op. cit.

Razem	136	100

Źródło: opracowanie własne

O ile w pytaniu dotyczącym integracji z Rosją odpowiedzi beztreściowych było stosunkowo niewiele (7%), co świadczy o ich skonkretyzowanym poglądzie na ten temat, to w przypadku pytania związanego z wojną, wyraźnie zaznacza się tendencja do nie zajmowania stanowiska (41%). Można sądzić, że jest to kwestia dystansu do spraw związanych z międzynarodową polityką Białorusi. Drugą najczęściej udzielaną odpowiedzią była ta wyrażającą charakterystyczną dla wszystkich Białorusinów neutralność (39%). Z kolei 15% respondentów uważało, że Białoruś powinna zaangażować się po stronie Rosji. To głównie zwolennicy większej integracji z Rosją, a więc prezentujący prorosyjskie sympatie.

Zakończenie

Zasadniczym celem opracowania była analiza możliwości integracyjnych białoruskich imigrantów w kulturowym wymiarze życia mieszkańców pogranicza. Dotychczasowe badania wskazują, że w przypadku białoruskiej mniejszości narodowej dochodziło do procesów asymilacyjnych, które skutecznie włączały Białorusinów w obszar kultury dominującej, kojarzonej głównie z lokalnością.

Jedno z pierwszych pytań, które postawiono w niniejszym tekście, dotyczyło tego czy współcześni obywatele Białorusi, mieszkający w Polsce podlegają podobnym procesom? Z perspektywy kilku lat można zauważyć, że z pewnością, podobnie jak znaczna część mieszkańców województwa podlaskiego, białoruscy imigranci czują się członkami lokalnej wspólnoty, ale głównie rozumianej jako wspólnie podzielanej przestrzeni. Na tym tle, wyraźnie zaznacza się podział warunkowany przywiązaniem do dwóch opcji tożsamości współczesnych Białorusinów. Respondenci, którzy opowiadali się ze silniejszym związkiem z Federacją Rosyjską (27%) wykazywali się nieufnością wobec polskich sąsiadów i dystansowali się wobec aktywności w sferze społeczno-kulturowej mieszkańców Białegostoku. Ich praktyki społeczne zawężone do dzielenia wspólnej przestrzeni pociągają za sobą taką organizację społecznych relacji, która ogranicza się głównie do realizacji niezbędnych kontaktów. Można zatem wnioskować, że aspiracje tej części białoruskich imigrantów dotyczą przede wszystkim sfery ekonomicznej i bytowej. Z kolei przeciwnicy koncepcji bliskich kontaktów z Rosją,

których było zdecydowanie więcej (66%), charakteryzowali się dużą otwartością i chęcią pogłębiania relacji ze społeczeństwem przyjmującym.

W celu określenia szans integracyjnych białoruskich imigrantów, wzięto pod uwagę kilka wskaźników, min. znajomość języka polskiego, częstotliwość kontaktów z Polakami, czy identyfikowanie różnic kulturowych. Przeprowadzona analiza pozwoliła na sformułowanie kilka uwag ogólnych.

1. Zdecydowana większość badanych imigrantów z Białorusi potrafi się komunikować w języku polskim. Jedynie 4% mówi płynnie po polsku.

2. Prywatne kontakty z Polakami mają głównie charakter sporadyczny. Mimo obecności białoruskiej mniejszości narodowej, jedynie 13% scharakteryzowała te relacje z Polakami jako częste.

3. Ponad połowa respondentów dostrzega istniejące między Białorusinami i Polakami różnice kulturowe. Wśród nich najczęściej wskazywano historię obu krajów jako istotną różnicę kulturową.

4. Blisko 70% badanych chce uczestniczyć w życiu kulturowym Białegostoku.

5. Znacznie mniej, 31% dostrzega potrzebę reprezentacji interesów białoruskich mieszkańców w samorządzie.

Podsumowując, imigranci to mobilna i światła kategoria społeczna białoruskiego społeczeństwa. Wyniki badań wskazują na szereg barier w ich adaptacji do polskiego społeczeństwa wynikających z ograniczeń językowych, identyfikowania różnic kulturowych, sporadycznych kontaktów z Polakami oraz przeświadczenia o braku wpływu na decyzje podejmowane na poziomie lokalnego samorządu. Najbardziej zamkniętą postawę wobec procesów integracyjnych prezentowali badani, którzy identyfikowali się z prorosyjskimi poglądami.

Streszczenie:

W artykule prezentowane są wyniki badań ilościowych przeprowadzonych w marcu 2024 r. wśród białoruskich imigrantów mieszkających w Białymstoku. Zasadniczym celem było uzyskanie odpowiedzi na trzy pytania: Jaka jest siła więzi imigrantów z Białorusi ze swoim narodem, lokalną społecznością i Europą? Czy białoruscy imigranci wykazują aspiracje

asymilacyjne wobec kultury zastanej w Polsce? Czy polityczne przekonania respondentów warunkują ich społeczno-kulturową gotowość do integracji? Wyniki wskazują, że Białorusini mieszkający w Białymstoku to młodzi, wykształceni i mobilni ludzie, którzy czują się członkami lokalnej społeczności, ale rozumianej głównie jako podzielanie wspólnej przestrzeni.

Słowa kluczowe:

Imigranci z Białorusi, integracja, pogranicze

Keywords:

Immigrants from Belarus, integration, borderland

Bibliografia:

1. Barth F., Grupy i granice etniczne: społeczna organizacja różnic kulturowych, [w:] Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje, red. M. Kempny, E. Nowicka, Warszawa 2006.
2. Barwiński M., Podlasie jako region pogranicza, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej”2014, t. 3.
3. Chabasińska A., Państwo średnie w obliczu migracji. Refleksje nad polską polityką migracyjną, [w:] Państwo średnie - Polska. Studia i szkice, t. 2, red. K. Kubiak, Ł. Przybyło, Warszawa 2024 r.
4. Gierszewski J., A. Pieczywok, J. Piwowarski, Wyzwania i zagrożenia w obszarze bezpieczeństwa kulturowego, Toruń 2020.
5. Machaj I., Społeczno-kulturowe konteksty tożsamości mieszkańców wschodniego i zachodniego pogranicza Polski, Warszawa 2005.
6. Manajew O., J. Drakochrust, Właściwości współczesnej tożsamości białoruskiej, [w:] Tożsamości zbiorowe Białorusinów, red. R. Radzik, Lublin 2012.
7. Młynarczuk-Sokołowska A., K. Szostak-Król, Zrozumieć Innego. Międzykulturowa kompetencja komunikacyjna w procesie uczenia się języka polskiego jako obcego, Białystok 2016,
8. Narbut M., Społeczne i demograficzne cechy procesu migracji z Białorusi do Polski w latach 2016-2020, „Studia Migracyjne. Przegląd Polonijny”2023, nr 3(189),
9. Niedźwiecka-Iwańczak N., Pogranicze, [w:] Studia nad granicami i pograniczami, red. E. Opiłowska, M. Dębicki, K. Dolińska, J. Kajta, Z. Kurcz, J. Makaro, N. Niedźwiecka-Iwańczak, Warszawa 2020.
10. Nowicka E., Swoi i obcy, bliscy i dalecy na pograniczach, [w:] Studia nad granicami i pograniczami, red. E. Opiłowska, M. Dębicki, K. Dolińska, J. Kajta, Z. Kurcz, J. Makaro, N. Niedźwiecka-Iwańczak, Warszawa 2020.
11. Radzik R., Wstęp, [w:] Tożsamości zbiorowe Białorusinów, red. R. Radzik, Lublin, 2012.

12. Sadowski A., M. Tefelski, E. Mironowicz, Polacy i kultura polska w pespektywie mniejszości białoruskiej w Polsce, [w:] Kultura dominująca jako kultura obca, red. J. Mucha, Warszawa 1999.
13. Sadowski A., Białystok. Kapitał społeczny mieszkańców miasta, Białystok 2006.
14. Sadowski A., Człowiek pogranicza, [w:] Studia nad granicami i pograniczami, red. E. Opiłowska, M. Dębicki, K. Dolińska, J. Kajta, Z. Kurcz, J. Makaro, N. Niedźwiecka-Iwańczak, Warszawa 2020.
15. UdSC, Raport na temat obywateli Białorusi (wg stanu na 31 maja 2024 r.).
16. Wadowski D., Więzi w grupach mniejszościowych a kultura, [w:] Kultura grup mniejszościowych i marginalnych, red. L. Dyczewski, Lublin 2005.
17. Tablice z ostatecznymi danymi w zakresie przynależności narodowo-etnicznej, języka używanego w domu oraz przynależności do wyznania religijnego,
18. https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-ostateczne/tablice-z-ostatecznymi-danymi-w-zakresie-przynaleznosci-narodowo-etnicznej-jezyka-uzywanego-w-domu-oraz-przynaleznosci-do-wyznania-religijnego,10,1.html#,
19. Взгляды беларусов на войну и влияние фактора страха на результаты онлайн опросов общественного мнения, Рыгор Астапеня (ред.), Филипп Биканов, Елизавета Ковтяк, Константин Нестерович декабрь 2023, https://en.belaruspolls.org/wave-19
20. Беларусское восприятие Запада и связи с ним. Результаты опроса общественного мнения, проведенного с 28 июня по 3 июля 2024 года, https://en.belaruspolls.org/wave-17
21. Dane migracyjne dotyczące obywateli Białorusi, https://www.gov.pl/web/udsc/dane-migracne-dotyczace-obywateli-bialorusi
22. (Не)честные ответы в опросах: страх, прагматизм и искренняя нейтральность, https://belaruspolls.org/fear-factor-quality-research

Natalia Moch
Wojskowa Akademia Techniczna
im. Jarosława Dąbrowskiego

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Wykorzystanie dronów w czasie wojny w Ukrainie

Wstęp

24 lutego 2022 r. Federacja Rosyjska zaatakowała Ukrainę. W ten sposób rozpoczęła się regularna wojna, która trwa do dziś[651]. Początek konfliktu odnotować należy jednak już w 2014 r., gdy Rosja, wykorzystując tzw. „zielone ludziki", zajęła Krym oraz ukraińskie obwody doniecki i ługański. Działanie to stanowiło naturalną konsekwencję polityki rosyjskiej względem Ukrainy. O ile działania z 2014 r. stanowiły zaskoczenie dla ukraińskich elit politycznych i społeczeństwa, a także społeczności międzynarodowej, o tyle tlący się przez osiem lat konflikt spowodował podjęcie działań, mających na celu lepsze przygotowanie państwa na wypadek jego eskalacji.

Zwiększająca się aktywność rosyjskich (a także białoruskich) sił zbrojnych przy granicy z Ukrainą, a tym samym – prawdopodobieństwo agresji z ich strony[652] – stanowiły impuls do przyspieszenia prac nad organizacją systemu obrony, angażującej nie tylko regularne siły zbrojne, ale także oddziały ochotnicze. 18 grudnia 2021 r. Ołeksij Daniłow, Sekretarz Rady Bezpieczeństwa i Obrony Ukrainy, poinformował o przyjęciu w połowie października tego roku „Planu obrony Ukrainy"[653] na wypadek wybuchu pełnowymiarowego konfliktu zbrojnego z Rosją. Strategia Bezpieczeństwa Wojskowego Ukrainy po raz pierwszy wprowadziła kompleksowe podejście do obrony państwa, oparte na odstraszaniu, odporności i interakcji[654]. Latem 2021 r. została również uchwalona ustawa *o podstawach narodowego oporu*[655], która weszła w życie 1 stycznia 2022 r. Tym samym ukraińskie formacje obrony terytorialnej zyskały nową podstawę do działania. Zaplanowano równocześnie szereg szkoleń wojskowych skierowanych do cywilów, które jednak poprzedzane są naborem kandydatów pod kątem ich postaw patriotycznych czy predyspozycji do udziału w walce[656]. Szkolenia wojskowe miały być także wprowadzone w szkołach średnich, gdzie następować ma wstępna selekcja osób

[651] W chwili pisania tych słów jest 15 maja 2023 r.
[652] *The White Book 2021. Defence Policy of Ukraine*, Ministry of Defence Ukraine, Kyiv 2022, s. 5.
[653] P. Żochowski, *Ukraina: przygotowania do obrony totalnej,* [w:] *Rok wojny w analizach Ośrodka Studiów Wschodnich*, red. A. Eberhardt, T. Iwański, W. Konończuk, OSW, Warszawa 2023, s. 22; *The White Book* 2021, op. cit., s. 5.
[654] M. Zaniewicz, *Ukraine's New Military Strategy*, „PISM Bulletin" No. 91 (1787), 5 May 2021.
[655] Про основи національного спротиву (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 41, ст.339).
[656] P. Żochowski, *Ukraina:…* , op. cit., s. 23.

z predyspozycjami przydatnymi w walce z przeciwnikiem. „Narodowy sprzeciw" oznacza więc w tym przypadku nie tylko wyodrębnienie formacji obrony terytorialnej jako nowego rodzaju sił zbrojnych, ale również ruch oporu i cywile przygotowani do akcji dywersyjnych. Tym samym, dzięki mobilizacji całego społeczeństwa do walki, jak również dzięki wsparciu Zachodu, Ukraina nadal skutecznie się broni, a nawet rozpoczęła kontrofensywę.

To, co poza powszechną mobilizacją społeczeństwa Ukrainy zwróciło szczególną uwagę w czasie wojny z rosyjskim agresorem, to duża skuteczność i zastosowanie na masową skalę bezzałogowych statków powietrznych (UAV). Już w *Białej księdze Ukrainy* z 2021 r. dostrzeżono znaczenie UAV. Ich zakup stał się jednym z ważniejszych elementów modernizacji uzbrojenia i sprzętu wojskowego. Wskazano także, że Ministerstwo Obrony Ukrainy podpisało memorandum o współpracy z Bayraktarem Savunmą w zakresie budowy i aranżacji wspólnego centrum szkoleniowo-testowego w zakresie konserwacji, naprawy i modernizacji UAV i szkolenia personelu związanego z eksploatacją dronów Bayraktar, a także innych dokumentów o charakterze praktycznym[657].

Rola dronów w czasie wojny w Ukrainie jest niepodważalna. Zaznaczyć należy, że jeszcze w żadnym konflikcie nie zostały one wykorzystane na tak masową skalę. Warto zaznaczyć, że do wykonywania działań na potrzeby walki z agresorem wykorzystywane są nie tylko specjalistyczne drony bojowe. Na masową skalę stosowane są również drony cywilne, które po zastosowaniu modyfikacji, stają się użytecznym narzędziem walki.

Celem artykułu jest identyfikacja oraz ocena roli cywilnych dronów w czasie wojny w Ukrainie, ze szczególnym zwróceniem uwagi na ich znaczenie dla Ukraińców. Aby jego osiągnięcie było możliwe, dokonano analizy materiałów źródłowych dotyczących wykorzystania UAV w czasie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Ważnym źródłem informacji były także media społecznościowe, zwłaszcza strony Ministerstwa Obrony Ukrainy czy Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Ukrainy na portalu Facebook oraz informacje zamieszczane na portalach LinkedIn, Twitter czy YouTube. Istotnym źródłem informacji były także wywiady na temat wykorzystania dronów w walce.

Drony a współczesne pole walki

We współczesnych konfliktach zbrojnych, z uwagi na zamiany zachodzące w środowisku bezpieczeństwa, coraz częściej wykorzystuje się nowoczesne technologie. Na polu walki przybywa robotów, których zadania skupiają się m.in. na wspieraniu logistycznym operujących żołnierzy, prowadzeniu nasłuchu, rozpoznaniu i pozyskiwaniu informacji czy też zakłócaniu sygnałów przesyłanych przez wroga, jak również działalności jego przedsiębiorstw i instytucji.

[657] *The White Book 2021*, op. cit., s. 6.

Początek dyskusji na temat autonomizacji i robotyzacji pola walki, a tym samym zmniejszenie strat w zasobach osobowych, dało wykorzystanie bezzałogowych statków powietrznych (ang. unmanned aerial vehicles – UAV). Zauważyć trzeba, że chociaż ich zastosowanie stopniowo zwiększało się od początku XXI wieku, zwłaszcza w świadomości społecznej, stosowanie platform bezzałogowych na polu walki nie jest zjawiskiem nowym. Już bowiem w starożytności w Grecji powstały pierwsze koncepcje dotyczące budowy aparatu latającego, przypominającego wyglądem ptaka, który miał być napędzany przez parę. Jego pomysłodawcą był na przełomie V i IV wieku p.n.e. Archytas z Tarentu. W czasach nowożytnych idea ta była rozwijana, głównie z uwagi na chęć zmniejszenia strat wśród żołnierzy czy też zaskoczenia przeciwnika[658]. Przykładowo bezzałogowe balony na gorące powietrze zostały wykorzystywane przez Austrię do zbombardowania Wenecji w 1849 r.[659]. Współczesne bezzałogowe platformy latające wykorzystywane były chociażby w czasie konfliktów w Iraku, Afganistanie, Libii, Somalii, Mali czy Syrii. Aktualnie podkreśla się jednak, że jeszcze nigdy skala ich wykorzystania nie była tak duża, jak ma to miejsce w czasie wojny w Ukrainie.

Podkreślić należy, że sam UAV jest elementem większego systemu, na który składają się nie tylko dron i obsługujący go, wykwalifikowany operator, ale także systemy nawigacji i łączności, stacja naziemna oraz ewentualny ładunek, który przenosi (np. elementy uzbrojenia, elementy potrzebne do naprawy czy konserwacji sprzętu, środki medyczne, żywność, woda itp.)[660]. Dodatkowo, skuteczność działań na polu walki zależy od wielu czynników, do których zaliczyć trzeba manewr (ruch), ogień (rażenie) i informację. Współczesne pole walki, w tym tempo prowadzenia działań bojowych czy częste i nagłe zmiany sytuacji powodują, że wojska zmuszone są do stosowania manewru. Wyraża on „[…] zdolność do sprawnego ruchu, stosownie do zaistniałej sytuacji taktycznej w rożnych warunkach terenowych i atmosferycznych. Umożliwia zastosowanie zasad ekonomii sił i zaskoczenia. Sprzyja on zdobyciu i utrzymaniu inicjatywy. Każdy manewr, aby był skuteczny, powinien być prosty w zamiarze oraz przeprowadzony szybko i skrycie”[661]. Ogień z kolei „[…] jest podstawowym czynnikiem rażenia przeciwnika przy użyciu środków ogniowych w celu wykonania zadania

[658] V. Prisacariu, *The history and the evolution of UAVs from the beginning till the 70s*, “Journal of Defense Resources Management” Vol. 8, Issue 1 (14) /2017, s. 183; J. Chojnacki, D. Pasek, *Historia wykorzystania bezzałogowych statków powietrznych*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” vol. 11, nr 1/2017, s. 177.

[659] *Ukraińskie pola bitew wyglądają jak te z I wojny światowej, ale z budzącym grozę dodatkiem*, https://businessinsider.com.pl/technologie/ukrainskie-pola-bitew-wygladaja-jak-i-wojna-swiatowa-ale-z-budzacym-groze-dodatkiem/prt0dfk (23 stycznia 2023 r.).

[660] J. Chojnacki, D. Pasek, *Historia wykorzystania bezzałogowych statków powietrznych*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” vol. 11, nr 1/2017, s. 176-177.

[661] *Podręcznik walki pododdziałów wojsk zmechanizowanych (pluton, drużyna),* red. T. Dakudowicz, Dowództwo Wojsk Lądowych, Warszawa 2000, s. 13.

bojowego przez zniszczenie i obezwładnienie jego sił i środków oraz elementów ugrupowania bojowego, a także osłony własnych pododdziałów przed jego uderzeniami”[662]. Aby jednak manewr i ogień były skuteczne, potrzebna jest informacja. Jak wskazuje Borys Romanko, uczestnik konfliktu na Ukrainie, „najważniejsza jest informacja, bo to za pomocą informacji mamy możliwość niszczenia przeciwnika. Na nic nasz manewr, na nic nasze środki rażenia, jeśli idziemy w kierunku »ahoj, przygodo« lub strzelamy w kierunku ogólno pojętego przeciwnika. Często bez informacji marnujemy nasz wysiłek i środki bojowe”[663].

Biorąc pod uwagę powyższe, stwierdzić należy, że informacja ma niepodważalne znaczenie na polu walki. Im będzie ona pełniejsza i bardziej precyzyjna, tym większe szanse na celne rażenie przeciwnika lub też skuteczną obronę. Współcześnie to właśnie bezzałogowe platformy latające dają możliwości dostępu do bardzo wielu źródeł informacji.

Drony bojowe w czasie wojny w Ukrainie

Już pierwsze dni konfliktu w Ukrainie potwierdziły wysoką użyteczność dronów w czasie prowadzenia działań na polu walki, po części wbrew oczekiwaniom ekspertów[664]. Są one wykorzystywane przez obie strony konfliktu. W opiniach ekspertów pojawia się nawet stwierdzenie, że wojna w Ukrainie jest wojną dronów[665]. Zestawienie bojowych UAV zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Drony bojowe wykorzystywane w czasie wojny w Ukrainie

Rodzaj dronów	**rozpoznawczo-bojowe**	**obserwacyjne**	**kamikadze**	**transportowe**	**wielozadaniowe**
Przykładowe modele	**Ukraina**				
	–Bayraktar TB2 –Punisher –Kazhan E620 –Revolver 860 –Primoco One 150	–Bayraktar Mini –FlyEye –Leleka-100 –Tupolev Tu-141 Strizh –Tupolev Tu-143 Rejs	–WARMATE –Switchblade 300/600	–Malloy T150	–Ukrjet UJ-22

[662] *Instrukcja, Kierowanie ogniem pododdziałów zmechanizowanych i czołgów w walce*, Szt. Gen., Warszawa 1998, s. 3, [za:] R. Pożarycki, K. Gruca, *Kierowanie ogniem w pododdziałach zmechanizowanych i czołgów (drużyna, pluton)*, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki, Wrocław 2010, s. 5.

[663] *Świat oczami mundurowych. Drony na Ukrainie – nowa era rozpoznania*, https://www.youtube.com/watch?v=0UVsdvNOt8k (5 marca 2023 r.).

[664] *Gen. Deptula: Drony kluczowe na Ukrainie, będzie pomoc USA?*, https://defence24.pl/sily-zbrojne/gen-deptula-drony-kluczowe-na-ukrainie-bedzie-pomoc-usa (5 marca 2023 r.).

[665] *Od tych urządzeń zależy już niemal wszystko. Wojna w Ukrainie zmieniła się w pojedynek dronów, https://wiadomosci.onet.pl/swiat/wojna-dronow-od-tych-urzadzen-zalezy-juz-niemal-wszystko/919tngd* (3 marca 2023 r.).

		– Lemur – Vector – PD-1 – Puma – EOS C-VTOL „Magyla” – UAS A1-CM Furia – Deltaquad – H10 Poseidon II			
	Rosja				
	– Forpost-R – Zala-421 (-08, -16E5G, -04M) – Orion – Lunch Kopcap (Korsar) – Lastochka-M – Shahed 129	– Tupolev Tu-141 Strizh – Eleron 3 – Orłan-10/30 – Tachyon (Takhion) – Merlin-VR – Kartograf	– Zala Kyb (KUB UAV) – Zala Lancet-3 – Shahed-136		– Mohajer-6

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: Drony na wojnie w Ukrainie, https://www.swiatdronow.pl/drony-na-wojnie-w-ukrainie-przeglad-konstrukcji (25 maja 2022 r.); Ł. Prus, *O tym polskim dronie mogliście nawet nie słyszeć. To jego pierwsza bojowa misja. Ukraińcy mieli jedno specjalne życzenie...*, https://www.fakt.pl/polityka/polskie-drony-na-wojnie-w-ukrainie-bezzalogowce-spisuja-sie-doskonale/q5ysmjc (25 maja 2022 r.).

Wskazane w tabeli 1 drony nie są jednak jedynymi wykorzystywanymi w wojnie rosyjsko-ukraińskiej. Warto zaznaczyć, że w konflikcie po raz pierwszy w warunkach bojowych użyte zostały drony podwodne (ang. Unmanned Undersea Vehicle – UUV) i nawodne (ang. Unmanned Surface Vehicle – USV). Drony podwodne przekazane zostały Ukrainie przez Wielką Brytanię. Przeznaczone miały być do wykrywania min rozmieszczonych przez Rosjan w akwenie Morza Czarnego. Drony podwodne mają zostać przekazane Ukrainie przez Belgię do końca maja 2023 r. Od lutego 2023 r., w ramach misji EUMAM, w zakresie ich obsługi szkoleni są ukraińscy żołnierze[666]. Podwodne drony, prawdopodobnie REMUS 100, przekazać ma również Ukrainie Wielka Brytania. W zakresie ich obsługi także prowadzone są szkolenia[667]. Jeżeli natomiast chodzi o drony nawodne, wykorzystane zostały prawdopodobnie

[666] *Ukraińscy żołnierze rozpoczęli szkolenie obsługi podwodnych dronów*, https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/ukrainscy-zolnierze-rozpoczeli-szkolenie-obslugi-podwodnych-dronow (20 lutego 2023 r.); W. Piech, *Ukraińscy żołnierze już uczą się obsługi podwodnych dronów w Belgii w ramach misji EUMAM*, https://geekweek.interia.pl/militaria/news-ukrainscy-zolnierze-juz-ucza-sie-obslugi-podwodnych-dronow-w,nId,6589203 (20 lutego 2023 r.).

[667] K. Siwik, *Podwodne drony z Wielkiej Brytanii. Pomogą rozminować ukraińskie wybrzeża*, https://tech.wp.pl/podwodne-drony-z-wielkiej-brytanii-pomoga-rozminowac-ukrainskie-wybrzeza,6806737823914720a, (10 lutego 2023 r.).

w celu neutralizacji stacjonującej w porcie w Sewastopolu rosyjskiej Floty Czarnomorskiej w październiku 2022 r. Kolejny atak przeprowadzony został w marcu 2023 r.[668]. Bezzałogowce nawodne przypominają skutery wodne i zostały wypełnione materiałami wybuchowymi[669]. Ten rodzaj dronów produkowany jest w Ukrainie i permanentnie doskonalony[670]. Przewiduje się, że USV mogą uczestniczyć w rozpoznaniu morskim dalekiego zasięgu i inwigilacji wybrzeża, eskortując i wspierając tradycyjną flotę, konwojując statki handlowe, bronić ukraińskich baz i przeciwdziałać operacjom desantowym. Aktualnie prowadzona jest zbiórka na rzecz budowy pierwszej na świecie ukraińskiej floty dronów Marynarki Wojennej[671].

Z powyższego wynika, że Ukraina korzysta z wielu modeli i rodzajów dronów bojowych. Podkreślić należy jednak, że najliczniejsze są aktualnie małe czterosilnikowe drony konsumenckie.

Cywilne (konsumenckie) drony wykorzystywane w czasie wojny w Ukrainie

Cywilne drony, doraźnie przygotowywane i uzbrajane, zaczęły być wykorzystywane na polu walki już od pierwszego dnia wojny. Ukraińcy chcieli w ten sposób uzupełnić braki w posiadanym typowo bojowym sprzęcie. 25 lutego 2022 r. Ministerstwo Obrony Ukrainy poprosiło mieszkańców Kijowa, którzy posiadają cywilne drony, o pomoc w powstrzymaniu rosyjskiej inwazji. Wyszkoleni operatorzy dronów proszeni są o dołączenie do brygady monitorującej ruchy wroga. Właściciele dronów z mniejszymi umiejętnościami proszeni są natomiast o oddanie swoich dronów, aby doświadczeni operatorzy mogli z nich korzystać. Apel został opublikowany na profilu Ministerstwa Obrony Ukrainy na portalu Facebook. Operatorzy dronów proszeni są o udzielenie takich informacji, jak: dzielnica, w jakiej się znajdują; doświadczenie w obsłudze UAV; model dronu, jaki posiadają; liczba posiadanych baterii; służba w wojsku (rys. 1).

---

668 P. Satam, *Russia Thwarts Drone Attack On Its Warships In Crimea – Did Ukraine Use Starlink For October 2022 Strike Too?*, https://eurasiantimes.com/russia-thwarts-drone-attack-on-warships-in-crimea-did-ukraine/?amp (23 marca 2023 r.); T. Ozberg, *Russia Repels Ukraine's Drone Attack On Sevastopol*, https://www.navalnews.com/naval-news/2023/03/russia-repels-ukraines-drone-attack-on-sevastopol/ (23 marca 2023 r.).

669 P. Kozłowski, *Robotyzacja wojny. Po raz pierwszy użyto dronów podwodnych*, https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8591320,robotyzacja-wojna-ukraina-rosja-drony-podwodne.html#podwodne-i-nawodne-drony-ukrainy (25 lutego 2023 r.); *Ukraina szykuje flotę podwodnych dronów*, https://www.tvp.info/64488811/wojna-rosji-na-ukrainie-ukraina-szykuje-flote-podwodnych-dronow-u24 (25 lutego 2023 r.).

670 P. Satam, *Ukraine's 'Killer' Sea Drones With Low Visibility, High Maneuverability Pose Permanent Threat To Russian Navy*, https://eurasiantimes.com/ukraines-killer-sea-drones-with-low-visibility-high/ (25 kwietnia 2023 r.).

671 https://u24.gov.ua/navaldrones (21 maja 2023 r.).

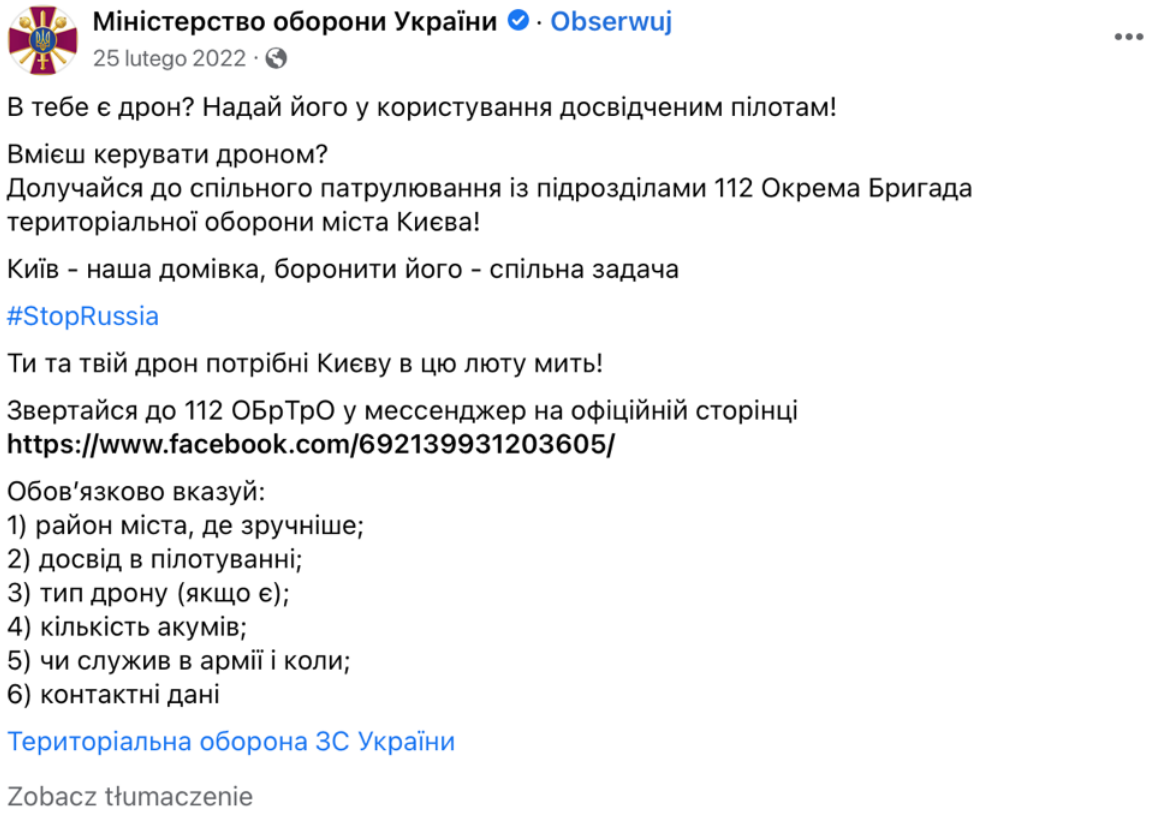

Міністерство оборони України · Obserwuj
25 lutego 2022 ·

В тебе є дрон? Надай його у користування досвідченим пілотам!

Вмієш керувати дроном?
Долучайся до спільного патрулювання із підрозділами 112 Окрема Бригада територіальної оборони міста Києва!

Київ - наша домівка, боронити його - спільна задача

#StopRussia

Ти та твій дрон потрібні Києву в цю люту мить!

Звертайся до 112 ОБрТрО у мессенджер на офіційній сторінці
https://www.facebook.com/692139931203605/

Обов'язково вказуй:
1) район міста, де зручніше;
2) досвід в пілотуванні;
3) тип дрону (якщо є);
4) кількість акумів;
5) чи служив в армії і коли;
6) контактні дані

Територіальна оборона ЗС України

Zobacz tłumaczenie

Rysunek 1. Apel Ministerstwa Obrony Ukrainy o dostarczanie dronów cywilnych

Źródło: https://www.facebook.com/MinistryofDefence.UA (26 lutego 2022 r.).

Kolejną inicjatywą była „Armia Dronów" (rys. 2). Jej celem jest zebranie wystarczającej ilości pieniędzy, aby możliwy był zakup 200 taktycznych dronów zwiadowczych i tysiąca modeli cywilnych oraz przeszkolenie wystarczającej liczby operatorów, aby obsłużyć wszystkie posiadane drony.

Rysunek 2. Inicjatywa „Armia Dronów”

Źródło: https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua (2 lipca 2022 r.).

W ramach akcji „Armia Dronów”, która rozpoczęła się w lipcu 2022 r., sfinansowano budowę i zakup dodatkowych 3 300 bezzałogowców. Dodatkowo, około 400 osób przesłało ukraińskiej armii pocztą swoje drony, aby mogły być wykorzystane na polu walki[672].

Cywilne drony wykorzystywane są do realizacji wielu zadań, istotnych z punktu prowadzenia działań bojowych. Pierwszym, podstawowym zadaniem jest misja rozpoznawcza. W tym celu wykorzystywane są głównie popularne drony filmowo-fotograficzne. Umożliwiają one nie tylko obserwację i namierzanie działań i miejsc stacjonowania wroga, ale także dokumentowanie szkód i zbrodni popełnianych przez agresora. Jednym z najbardziej znanych przypadków realizacji tego typu misji jest przykład 15-letniego chłopca, który wraz z ojcem przy użyciu małego drona wyśledził rosyjski konwój przemieszczający się na obrzeżach Kijowa. Wykonane zdjęcia czołgów i ciężarówek przekazali wojskowym. Na tej podstawie w

[672] *BBC: Ukraina rozbudowuje swoją „armię dronów”*, https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38396031-bbc-ukraina-rozbudowuje-swoja-armie-dronow (26 kwietnia 2023 r.)

ciągu kilku minut ukraińskie siły zbrojne przeprowadziły atak i tym samym udaremniły rosyjski atak na stolicę[673].

Drugim rodzajem misji dla konsumenckich bezzałogowców są zadania związane z korygowaniem uderzeń artylerii czy użycia broni. W tym przypadku dron pełni rolę wsparcia. „Z góry" można bowiem zaobserwować np. kurz czy pył po wystrzeleniu pocisku. Na tej podstawie możliwe jest lepsze ustawienie broni, a tym samym – oddanie celniejszego strzału.

Trzecim zadaniem realizowanym przez drony w czasie wojny w Ukrainie jest misja uderzeniowa. W tym celu konieczne stają się ich modyfikacje[674]. UAV wyposażany jest np. w granaty ręczne czy granatniki, a jego zadaniem staje się rażenie przeciwnika. Znane są przypadki, gdy w ten sposób zneutralizowano rosyjskie czołgi (ładunek został wrzucony przez drona do otwartego włazu czołgu[675]) czy też wrzucono granaty do okopów przeciwnika[676].

Kolejna misja – kamikaze – wiąże się z utratą drona, który uderza w cele przeciwnika lub też w innego drona, neutralizując go w ten sposób. Znane są również przypadki, gdy w czasie konfliktu w Ukrainie drony kamikadze z dużą prędkością uderzały w głowę lub szyję kolaborantów, dotkliwie ich raniąc, a nawet zabijając. Jednym z bezzałogowców typu kamikaze używanych przez ukraińską armię, są australijskie drony Corvo PPDS, które charakteryzuje łatwość obsługi oraz wytrzymałość mechaniczna. Pomimo tego, że zostały one wykonane z impregnowanego kartonu, mogą przenosić ładunek ważący nawet 5 kg na odległość 120 km. Australijskie drony są najtańszymi dronami kamikaze wykorzystywanymi w walce przeciwko Rosji[677].

Cywilne drony realizują też tzw. misje specjalne, które czasem przybierają formę jednorazowych działań czy nieplanowanych misji, które jednak są konieczne na polu walki.

---

673 S. Bell, J. Semple, *Exclusive: How a 15-year-old Ukrainian drone pilot helped destroy a Russian army column*, https://globalnews.ca/news/8893672/15-year-old-ukrainian-drone-pilot-russian-column/ (20 stycznia 2023 r.).; https://war.ukraine.ua/heroes/15-year-old-andrii-helped-destroy-a-column-of-russian-equipment-thanks-to-his-drone-skills/ (20 stycznia 2023 r.).

674 *How Ukrainians modify civilian drones for military use*, https://www.economist.com/science-and-technology/2023/05/08/how-ukrainians-modify-civilian-drones-for-military-use (10 maja 2023 r.).

675 https://defence24.pl/sily-zbrojne/ukraina-dron-z-granatem-kontra-t-62 (15 lipca 2022 r.); J. Saballa, *Ukraine Modifying Commercial Drones to Attack Russian Tanks*, https://www.thedefensepost.com/2023/05/19/ukraine-drones-russian-tanks/ (19 maja 2023 r.).

676 W. McGee, *Watch: Drone Drops Grenade Into Trench Holding Russian Soldiers*, https://www.newsweek.com/watch-drone-drops-grenade-trench-holding-russian-soldiers-1713981 (17 stycznia 2023 r.).

677 M. Dura, *Kartonowe drony kamikaze ukraińskim sposobem na Rosjan*, https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/kartonowe-drony-kamikaze-ukrainskim-sposobem-na-rosjan (23 marca 2023 r.).

Jako przykład takich działań służyć może dostarczanie cukru walczącym żołnierzom[678]. Inną misją specjalną była kradzież rosyjskiego radiotelefonu. Dzięki temu Ukraińcy przez kilka dni mogli nasłuchiwać rozmów prowadzonych między Rosjanami i zapoznawać się z planowanymi przez nich działaniami[679]. Za swego rodzaju misję specjalną można uznać też przypadki, gdy rosyjscy żołnierze poddawali się przed dronem, który następnie odprowadzał ich – już jako jeńców – na pozycje Ukraińców[680].

Drony cywilne w czasie wojny w Ukrainie wykorzystywane są także jako narzędzie propagandy oraz wojny psychologicznej. Obie strony konfliktu, za pośrednictwem np. mediów społecznościowych, chwalą się sukcesami na polu bitwy, będących udziałem cywilnych UAV. Chociaż w wielu przypadkach informacje te są nieco przesadzone, pokazują one, jak ważną rolę we współczesnym konflikcie odgrywają drony komercyjne. Odpowiednia ich modyfikacja umożliwiła Ukraińcom prowadzenie wojny psychologicznej. Za ich pomocą bowiem zostały dostarczone ulotki siłom wroga czy nadawane wiadomości audio. Tym samym nie było konieczności narażania żołnierzy[681].

Warto wspomnieć, że Ukraina podjęła kontrofensywę w walce z rosyjskim najeźdźcą. W czasie jej trwania ukraińskie drony będą nadal realizować takie same zadania, jak wcześniej. Przede wszystkim będą wykonywać misje obserwacyjne, ze szczególnym uwzględnieniem zlokalizowania rosyjskich jednostek artylerii, które są przygotowane do ataku na siły ukraińskie przełamujące pasy przeszkód. Drony dostarczą również krytycznych danych rozpoznawczych dotyczących lokalizacji rosyjskich pozycji obronnych. Dodatkowo uzbrojone drony zostaną rozmieszczone w celu zlokalizowania i zniszczenia kluczowych aktywów, zakłócając rosyjską obronę[682].

---

[678] https://www.youtube.com/watch?v=R6prG_2qoWM (15 stycznia 2023 r.); https://twitter.com/nexta_tv/status/1613114871683457024 (15 stycznia 2023 r.).

[679] S. Ankel, *Ukraine boasts that it used a drone to steal a radio from a dead Russian soldier, letting it listen in on enemy plans*, https://www.businessinsider.com/ukraine-says-stole-russian-radio-drone-could-hear-enemy-plans-2023-1?IR=T (17 stycznia 2023 r.); https://www.youtube.com/watch?v=2sNJxWi3N4Y (17 stycznia 2023 r.).

[680] Ł. Michalik, *Ukraińskie drony przyjmują kapitulację. Rosjanie poddają się maszynom*, https://tech.wp.pl/ukrainskie-drony-przyjmuja-kapitulacje-rosjanie-poddaja-sie-maszynom,6844582423263808a (20 stycznia 2023 r.).

[681] J. Kocik, *Wykorzystanie dronów do wojny psychologicznej na Ukrainie*, https://kosmiczne.info/ts2-space/wykorzystanie-dronow-do-wojny-psychologicznej-na-ukrainie/21645/ (17 kwietnia 2023 r.).

[682] V. Mittala, Drones Will Play Important Roles In The Ukrainian Counter-Offensive, https://www.forbes.com/sites/vikrammittal/2023/04/27/drones-will-play-important-roles-in-the-ukrainian-counter-offensive/?sh=6e1125746f6b (27 kwietnia 2023 r.); L. Harding, 'We'll get there': the Ukrainian drone unit quietly knocking out Russian targets, https://www.theguardian.com/world/2023/may/12/ukraine-prepares-to-take-back-territory-from-russia-step-by-step-roman-kostenko (23 maja 2023 r.).

Drony bojowe czy drony komercyjne?

W momencie rosyjskiego ataku, ukraińscy obrońcy mieli do wyboru dwie drogi w kontekście użycia bezzałogowych platform latających. Z jednej strony były to drony bojowe, z drugiej natomiast – cywilne, komercyjne bezzałogowce. W tym miejscu warto podjąć próbę porównania obu rozwiązań.

Drony bojowe cechuje niewątpliwie większa przeżywalność, która warunkowana jest m.in. wyposażeniem ich w nawigację inercyjną (bezwładnościową, ang. *Inertial Navigation System*) oraz możliwość „skakania" po różnych częstotliwościach i obrony przed zagłuszaniem, przed unieszkodliwieniem poprzez urządzenia zagłuszające sygnał. Możliwościami takimi nie dysponują drony komercyjne, które działają na jednym, stałym paśmie częstotliwości. Mogą one zostać w łatwy sposób namierzone przez przeciwnika. Przykładem może być tu, często Dodatkowo, często wykorzystywane cywilne rozwiązania, np. marki DJI, nie są pozbawione niebezpieczeństw. Na rynku dostępne jest bowiem urządzenie DJI Aeroscope[683], które jest w stanie zidentyfikować zdecydowaną większość popularnych dronów dostępnych obecnie na rynku, monitorując i analizując ich sygnały elektroniczne, co stwarza zagrożenie dla operatora. Dlatego też cywilne drony ulegają modyfikacjom poprzez dołączenie do kontrolerów dodatkowych kilkunastometrowych kabli połączonych z anteną, która w tym przypadku może zostać namierzona. Jej oddalenie od operatora (który może w tym czasie przebywać np. w piwnicy czy schronie), co zwiększa jego szanse na przeżycie. Aby zmniejszyć wykrywalność cywilnych bezzałogowców, stosowane są także programy do ich anonimizacji, wyłączane są światła czy przyspieszana jest prędkość opadania, aby możliwa była szybsza ucieczka z pola zasięgu wrogich urządzeń namierzających.

Kolejnymi elementami odróżniającymi drony bojowe od cywilnych są wysokość lotu i jego zasięg. Drony bojowe zazwyczaj latają na większych wysokościach i dotrą dalej w głąb terytorium przeciwnika, dlatego mogą wykonywać poważniejsze misje (np. w przypadku drona Bayraktar TB2 praktyczna wysokość wynosi 5,5 km, maksymalny zasięg – 150 km, długość lotu – 27 godz.[684]; dla porównania dron cywilny DJI Mini 3: maksymalna wysokość – 4 km, maksymalny zasięg – 18 km, długość lotu – 30 min. w warunkach bezwietrznych[685]).

[683] https://www.dji.com/pl/aeroscope (15 stycznia 2023 r.).
[684] https://www.baykartech.com/en/uav/bayraktar-tb2/ (15 stycznia 2023 r.).
[685] https://www.dji.com/pl/mini-3/specs (15 stycznia 2023 r.).

Elementem różnicującym drony bojowe i drony cywilne są także rodzaje misji, które one realizują. Drony bojowe już na etapie projektowania są dostosowywane do wykonywania ściśle określonych misji. Przykładem jest realizowanie misji polegających na wykrywaniu lokalizacji wroga, a następnie naprowadzaniu na ten cel artylerii. Cywilne drony, z uwagi na swoją specyfikację, wielu misji nie są w stanie zrealizować.

Następne różnice można zidentyfikować w odniesieniu do możliwości naprawy czy przenoszenia dronów. Z uwagi na wysoką specjalizację, drony bojowe wymagają napraw specjalistycznych, które są długotrwałe i kosztowne. W odniesieniu do dronów cywilnych, Ukraińcy stworzyli system naprawy dronów, tworząc sieć na terenie całego kraju. Uszkodzone drony są transportowane przez kurierów do serwisów, a po naprawie zwracane operatorom, aby mogły zostać ponownie użyte na polu walki[686]. Aby zapobiec wyczerpaniu się baterii i części zamiennych, producenci dronów i dostawcy z innych krajów są wzywani do dostarczania części. Na przykład Jacob Cereteli, twórca dronów z Kijowa, na portalu LinkedIn napisał do wszystkich kontaktów o udzielenie wsparcia (rys. 3). Dodatkowo, większość dronów cywilnych mieści się bez problemu w plecaku i można je przemieszczać w dowolny sposób i w dowolne miejsce.

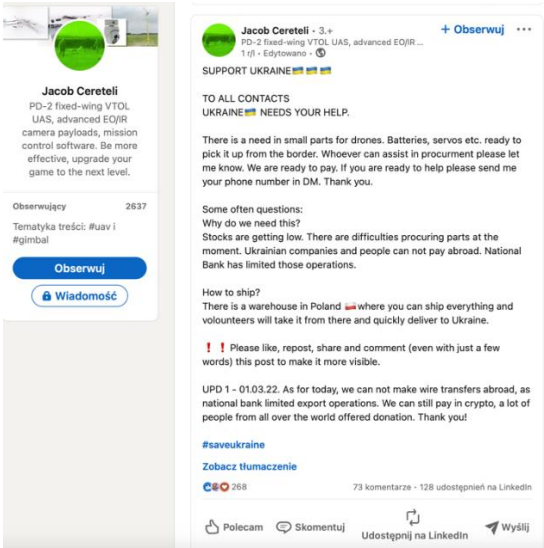

Rysunek 3. Prośba o dostarczanie części i baterii do dronów

Źródło: https://www.linkedin.com/feed/update/urn:li:activity:6903337239120556032/ (15 stycznia 2023 r.).

686 *Świat oczami mundurowych. Drony na Ukrainie – nowa era rozpoznania*, https://www.youtube.com/watch?v=0UVsdvNOt8k (5 marca 2023 r.).

Czynnikiem różnicującym drony bojowe i cywilne są także koszty, zarówno zakupu, jak i eksploatacji i naprawy. Drony cywilne są zdecydowanie tańsze, dlatego za jednego drona wojskowego możliwy jest zakup kilkudziesięciu, a nawet kilkuset dronów cywilnych. Warto jednak zaznaczyć, że ilość nie przekłada się na wprost na możliwości działania i realizowane misje. Niemniej jednak, Ukraina na początku wojny nie posiadała wielu dronów bojowych, stąd też wykorzystanie dronów cywilnych okazało się konieczne. Także i dziś, o czym była już wyżej mowa, drony komercyjne odgrywają istotną rolę na polu walki. Ich cena sprawia, że w momencie ich zniszczenia, bardzo szybko możliwe jest ich zastąpienie kolejnymi. Często działania prowadzone są również za pomocą rojów dronów. Duże nasycenie nieba cywilnymi bezzałogowcami wymusza na przeciwniku zwiększenie wysiłków w celu ich neutralizacji.

Sposób wykorzystania dronów – nowa filozofia działania

Warto zwrócić uwagę na sposób, w jaki Ukraińcy wykorzystują drony, zwłaszcza te, których zadaniem jest realizacja misji rozpoznawczych i obserwacyjnych. Dotychczas zakładano, że bezzałogowa platforma latająca powinna realizować działania jedynie na korzyść pododdziału lub oddziału, który ją wykorzystuje. Konflikt w Ukrainie pokazuje, że istnieje inne, wydaje się dużo korzystniejsze rozwiązanie, które sprawdza się na polu bitwy. Ukraińcy już w 2014 r. stworzyli system zarządzania polem walki Kropyva[687]. Wspomaga on różne rodzaje wojsk, jak artyleria, piechota, jednostki rozpoznawcze, a także operatorów dronów[688]. Operator nie działa na rzecz konkretnego pododdziału, ale na korzyść całego frontu czy jego odcinka. Uzyskiwany za pomocą drona sygnał czy obraz, za pomocą systemu satelitarnego Starlink, przekazywany jest do systemu zarządzania polem walki. Pracujący tam operatorzy następnie decydują, do kogo dystrybuowane będą pozyskane informacje. Tym samym informacje w postaci nagrania czy transmisji on-line trafiają do wielu pododdziałów sił zbrojnych czy osób, którym jest ona potrzebna. Aby ją uzyskać, należy posiadać jedynie sprzęt w postaci tabletu czy komputera z systemem Android oraz dostępem do Internetu. Wzrasta więc efektywność wykorzystania jednego drona. Jednocześnie zadanie operatora UAV polega jedynie na bezpiecznym wykonywaniu lotu, monitorowaniu konkretnego obszaru, bez skupiania się na dystrybucji

[687] Według klasyfikacji NATO „Kropyva" należy do systemów typu C2 (dowodzenie i kierowanie). М. Федорків, *Для чого «Кропива» потрібна військовим*, https://armyinform.com.ua/2020/07/06/dlya-chogo-kropyva-potribna-vijskovym/ (15 stycznia 2023 r.)

[688] *Бойова система управління тактичної ланки "Кропива" на службі ЗСУ та НГУ (фото)*, https://defence-ua.com/news/bojova_sistema_upravlinnja_taktichnoji_lanki_kropiva_na_sluzhbi_zsu_ta_ngu_foto-1129.html (15 stycznia 2023 r.).

pozyskanych danych. Zaznaczyć należy jednak, że system nie działa jeszcze na całym terytorium Ukrainy[689].

Uwagę zwrócić należy również na sposób szkolenia stosowany przez Ukraińców. Jak już zostało wcześniej wspomniane, w początkowej fazie wojny Ukraina nie posiadała wielu dronów bojowych, stąd konieczność pozyskania dronów cywilnych i wykorzystania ich na potrzeby realizacji zadań pola walki. W działania te zaangażowały się m.in. fundacje, które tygodniowo kupują tysiące dronów. Aby realizacja zadań z wykorzystaniem UAV była efektywna i skuteczna, konieczne było masowe przeszkolenie operatorów. Tę rolę w ogromnej mierze przejęły organizacje pozarządowe czy komercyjne szkoły dronów (np. Kruk czy Dronarium), w których jednak szkolenie opłacane jest z darowizn[690]. Uruchomiony został m.in. kurs zastosowania nowoczesnych technologii w realiach wojny[691]. Składa się on z dwóch części. Pierwsza z nich realizowana jest on-line. Uczestnicy zapoznawani są z takimi zagadnieniami, jak topografia (on-line i offline), ogólne zasady użytkowania dronów w czasie wojny, przygotowanie UAV do działania, taktyka, cyberbezpieczeństwo, łączność i inne. W wielu przypadkach materiały szkoleniowe to nagrania instruktorów, którzy na co dzień realizują zadania na froncie, wykorzystując przy tym bezzałogowe platformy latające. Na zakończenie części teoretycznej przewidziano test, z którego należy uzyskać co najmniej 80% punktów, aby możliwe było przejście do części praktycznej, która realizowana jest na poligonie. Warto zaznaczyć, że na bieżąco treści w Internecie są uzupełniane o nowe moduły.

Kurs kończy się uzyskaniem certyfikatu, który nie jest jednak bezterminowy. Aby zachował ważność, jego posiadacz musi zapoznawać się z nowymi materiałami publikowanymi w ramach kursu. Brak ważnego certyfikatu oznacza np. brak możliwości pozyskania nowego drona od fundacji w momencie utraty aktualnie używanego. Kurs umożliwia wpięcie się w system zarządzania polem walki Kropyva. Informacje pozyskane za pośrednictwem dronów cywilnych są dostarczane do systemu w postaci obrazu wideo (nagranie lub streaming) wraz z dodatkowymi informacjami. Często operatorzy dronów działają w parach, w których jedna osoba operuje UAV, druga natomiast umieszcza pozyskane informacje rozpoznawcze w systemie[692].

---

[689] *Świat oczami mundurowych. Drony na Ukrainie – nowa era rozpoznania*, https://www.youtube.com/watch?v=0UVsdvNOt8k (5 marca 2023 r.).

[690] S. Skove, *Drone-Operator Training Becomes A New Front In Ukraine's Fight Against Russia's Invasion*, https://www.rferl.org/a/ukraine-drone-operator-new-front-war-russia/32054212.html (15 stycznia 2023 r.).

[691] https://www.facebook.com/BorysJS - wpis z 22 listopada 2022 r. (3 marca 2023 r.).

[692] V. Melkozerova, *Ukraine's Drone Academy is in session*, https://www.politico.eu/article/ukraine-drone-academy-war-russia-kyiv-pilot/ (26 lutego 2023 r.).

Podsumowanie

Drony stały się istotnym narzędziem prowadzenia działań bojowych. Ukraina pod wieloma względami stała się poligonem doświadczalnym w dziedzinie walki z wykorzystaniem dronów, w tym także dronów cywilnych. Na polu walki użyto szerokiej gamy bezzałogowych statków powietrznych produkowanych w wielu państwach świata, m.in. w USA, Chinach, Turcji, Iranie, a także w Polsce.

Niewątpliwie wykorzystanie na polu bitwy dronów cywilnych oraz współpracujących z nimi systemów (m.in. system Kropywa) znacznie zwiększyło możliwości działania bez narażania na niebezpieczeństwo żołnierzy. Dzięki ich użyciu zwiększa się świadomość sytuacyjna. Możliwe jest bowiem wykrycie pozycji wroga oraz określenie jego liczebności, co z kolei umożliwia skuteczniejsze działanie. Ich użycie jest korzystne również z punktu widzenia ludności cywilnej. To za ich pomocą można ostrzegać ją o zbliżającym się zagrożeniu.

Bezzałogowe platformy latające, w tym cywilne, pełnią bardzo ważną rolę w czasie wojny w Ukrainie. Eksperci twierdzą, że drony sprawiają, że artyleria jest jeszcze bardziej zabójczą i zmieniającą oblicze działań wojennych. Drony niekoniecznie są najważniejszym czy najbardziej skutecznym narzędziem na polu walki, ale dzięki nim inne rodzaje broni stają się bardziej precyzyjne. Drony stanowią więc znaczący wkład w skuteczną walkę ukraińskiej armii.

Streszczenie:

We współczesnych konfliktach zbrojnych coraz częściej wykorzystywane są nowoczesne technologie. Jednym z przykładów tego typu zastosowań są bezzałogowe statki powietrzne. Wojna w Ukrainie pokazuje, że jest to niezwykle ważne i skuteczne narzędzie walki. Warto wspomnieć, że jeszcze w żadnym konflikcie zbrojnym UAV nie były wykorzystywane na tak dużą skalę. Uwagę zwrócić należy zwłaszcza na masowe użycie dronów cywilnych, które po wprowadzeniu modyfikacji mogą realizować wiele zadań do tej pory zarezerwowanych dla dronów bojowych. Celem artykułu jest identyfikacja oraz ocena roli cywilnych dronów w czasie wojny w Ukrainie, ze szczególnym zwróceniem uwagi na ich znaczenie dla Ukraińców.

Słowa kluczowe:

Drony, wojna w Ukrainie, bezzałogowe statki powietrzne, UAV.

Keywords:

Drones, war in Ukraine, unmanned aerial vehicles, UAV.

Bibliografia:

1. Ankel S., Ukraine boasts that it used a drone to steal a radio from a dead Russian soldier, letting it listen in on enemy plans, https://www.businessinsider.com/ukraine-says-stole-russian-radio-drone-could-hear-enemy-plans-2023-1?IR=T (17 stycznia 2023 r.).
2. BBC: Ukraina rozbudowuje swoją „armię dronów", https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38396031-bbc-ukraina-rozbudowuje-swoja-armie-dronow (26 kwietnia 2023 r.).
3. Bell S., Semple J., Exclusive: How a 15-year-old Ukrainian drone pilot helped destroy a Russian army column, https://globalnews.ca/news/8893672/15-year-old-ukrainian-drone-pilot-russian-column/ (20 stycznia 2023 r.).
4. Бойова система управління тактичної ланки "Кропива" на службі ЗСУ та НГУ (фото), https://defenceua.com/news/bojova_sistema_upravlinnja_taktichnoji_lanki_kropiva_na_sluzhbi_zsu_ta_ngu_foto-1129.html (15 stycznia 2023 r.).
5. Chojnacki J., Pasek D., Historia wykorzystania bezzałogowych statków powietrznych, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego" vol. 11, nr 1/2017.
6. Dura M., Kartonowe drony kamikaze ukraińskim sposobem na Rosjan, https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/kartonowe-drony-kamikaze-ukrainskim-sposobem-na-rosjan (23 marca 2023 r.).
7. Федорків М., Для чого «Кропива» потрібна військовим, https://armyinform.com.ua/2020/07/06/dlya-chogo-kropyva-potribna-vijskovym/ (15 stycznia 2023 r.).
8. Gen. Deptula: Drony kluczowe na Ukrainie, będzie pomoc USA?, https://defence24.pl/sily-zbrojne/gen-deptula-drony-kluczowe-na-ukrainie-bedzie-pomoc-usa (5 marca 2023 r.).
9. Harding L., 'We'll get there': the Ukrainian drone unit quietly knocking out Russian targets, https://www.theguardian.com/world/2023/may/12/ukraine-prepares-to-take-back-territory-from-russia-step-by-step-roman-kostenko (23 maja 2023 r.).
10. How Ukrainians modify civilian drones for military use, https://www.economist.com/science-and-technology/2023/05/08/how-ukrainians-modify-civilian-drones-for-military-use (10 maja 2023 r.).
11. https://defence24.pl/sily-zbrojne/ukraina-dron-z-granatem-kontra-t-62 (15 lipca 2022 r.)
12. https://www.dji.com/pl/aeroscope (15 stycznia 2023 r.).
13. https://www.dji.com/pl/mini-3/specs (15 stycznia 2023 r.).
14. https://twitter.com/nexta_tv/status/1613114871683457024 (15 stycznia 2023 r.).
15. https://u24.gov.ua/navaldrones (21 maja 2023 r.).
16. https://war.ukraine.ua/heroes/15-year-old-andrii-helped-destroy-a-column-of-russian-equipment-thanks-to-his-drone-skills/ (20 stycznia 2023 r.).
17. https://www.baykartech.com/en/uav/bayraktar-tb2/ (15 stycznia 2023 r.).
18. https://www.facebook.com/BorysJS - wpis z 22 listopada 2022 r. (3 marca 2023 r.).
19. https://www.youtube.com/watch?v=R6prG_2qoWM (15 stycznia 2023 r.).

20. https://www.youtube.com/watch?v=2sNJxWi3N4Y (17 stycznia 2023 r.).
21. Kocik J., Wykorzystanie dronów do wojny psychologicznej na Ukrainie, https://kosmiczne.info/ts2-space/wykorzystanie-dronow-do-wojny-psychologicznej-na-ukrainie/21645/ (17 kwietnia 2023 r.).
22. Kozłowski P., Robotyzacja wojny. Po raz pierwszy użyto dronów podwodnych, https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8591320,robotyzacja-wojna-ukraina-rosja-drony-podwodne.html#podwodne-i-nawodne-drony-ukrainy (25 lutego 2023 r.).
23. McGee W., Watch: Drone Drops Grenade Into Trench Holding Russian Soldiers, https://www.newsweek.com/watch-drone-drops-grenade-trench-holding-russian-soldiers-1713981 (17 stycznia 2023 r.).
24. Melkozerova V., Ukraine's Drone Academy is in session, https://www.politico.eu/article/ukraine-drone-academy-war-russia-kyiv-pilot/ (26 lutego 2023 r.).
25. Michalik Ł., Ukraińskie drony przyjmują kapitulację. Rosjanie poddają się maszynom, https://tech.wp.pl/ukrainskie-drony-przyjmuja-kapitulacje-rosjanie-poddaja-sie-maszynom,6844582423263808a (20 stycznia 2023 r.).
26. Mittala V., Drones Will Play Important Roles In The Ukrainian Counter-Offensive, https://www.forbes.com/sites/vikrammittal/2023/04/27/drones-will-play-important-roles-in-the-ukrainian-counter-offensive/?sh=6e1125746f6b (27 kwietnia 2023 r.).
27. Od tych urządzeń zależy już niemal wszystko. Wojna w Ukrainie zmieniła się w pojedynek dronów, https://wiadomosci.onet.pl/swiat/wojna-dronow-od-tych-urzadzen-zalezy-juz-niemal-wszystko/919tngd (3 marca 2023 r.).
28. Ozberg T., Russia Repels Ukraine's Drone Attack On Sevastopol, https://www.navalnews.com/naval-news/2023/03/russia-repels-ukraines-drone-attack-on-sevastopol/ (23 marca 2023 r.).
29. Piech W., Ukraińscy żołnierze już uczą się obsługi podwodnych dronów w Belgii w ramach misji EUMAM, https://geekweek.interia.pl/militaria/news-ukrainscy-zolnierze-juz-ucza-sie-obslugi-podwodnych-dronow-w,nId,6589203 (20 lutego 2023 r.).
30. Podręcznik walki pododdziałów wojsk zmechanizowanych (pluton, drużyna), red. T. Dakudowicz, Dowództwo Wojsk Lądowych, Warszawa 2000.
31. Pożarycki R., Gruca K., Kierowanie ogniem w pododdziałach zmechanizowanych i czołgów (drużyna, pluton), Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki, Wrocław 2010.
32. Prisacariu V., The history and the evolution of UAVs from the beginning till the 70s, "Journal of Defense Resources Management" Vol. 8, Issue 1 (14) /2017.
33. Про основи національного спротиву (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 41, ст.339).
34. Saballa J., Ukraine Modifying Commercial Drones to Attack Russian Tanks, https://www.thedefensepost.com/2023/05/19/ukraine-drones-russian-tanks/ (19 maja 2023 r.).
35. Satam P., Russia Thwarts Drone Attack On Its Warships In Crimea – Did Ukraine Use Starlink For October 2022 Strike Too?, https://eurasiantimes.com/russia-thwarts-drone-attack-on-warships-in-crimea-did-ukraine/?amp (23 marca 2023 r.).

36. Satam P., Ukraine's 'Killer' Sea Drones With Low Visibility, High Maneuverability Pose Permanent Threat To Russian Navy, https://eurasiantimes.com/ukraines-killer-sea-drones-with-low-visibility-high/ (25 kwietnia 2023 r.).
37. Siwik K., Podwodne drony z Wielkiej Brytanii. Pomogą rozminować ukraińskie wybrzeża, https://tech.wp.pl/podwodne-drony-z-wielkiej-brytanii-pomoga-rozminowac-ukrainskie-wybrzeza,6806737823914720a, (10 lutego 2023 r.).
38. Skove S., Drone-Operator Training Becomes A New Front In Ukraine's Fight Against Russia's Invasion, https://www.rferl.org/a/ukraine-drone-operator-new-front-war-russia/32054212.html (15 stycznia 2023 r.).
39. Świat oczami mundurowych. Drony na Ukrainie – nowa era rozpoznania, https://www.youtube.com/watch?v=0UVsdvNOt8k (5 marca 2023 r.).
40. The White Book 2021. Defence Policy of Ukraine, Ministry of Defence Ukraine, Kyiv 2022.
41. Ukraina szykuje flotę podwodnych dronów, https://www.tvp.info/64488811/wojna-rosji-na-ukrainie-ukraina-szykuje-flote-podwodnych-dronow-u24 (25 lutego 2023 r.).
42. Ukraińscy żołnierze rozpoczęli szkolenie obsługi podwodnych dronów, https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/ukrainscy-zolnierze-rozpoczeli-szkolenie-obslugi-podwodnych-dronow (20 lutego 2023 r.)
43. Ukraińskie pola bitew wyglądają jak te z I wojny światowej, ale z budzącym grozę dodatkiem, https://businessinsider.com.pl/technologie/ukrainskie-pola-bitew-wygladaja-jak-i-wojna-swiatowa-ale-z-budzacym-groze-dodatkiem/prt0dfk (23 stycznia 2023 r.).
44. Zaniewicz M., Ukraine's New Military Strategy, „PISM Bulletin" No. 91 (1787), 5 May 2021.
45. Żochowski P., Ukraina: przygotowania do obrony totalnej, [w:] Rok wojny w analizach Ośrodka Studiów Wschodnich, red. A. Eberhardt, T. Iwański, W. Konończuk, OSW, Warszawa 2023.

Andrzej Skwarski
Akademia im. Jakuba z Paradyża
W Gorzowie Wielkopolskim

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Aktywność dezinformacyjno-propagandowa Chin w okresie pandemii COVID-19

Chińska Republika Ludowa zgodnie z ideologią państw socjalistycznych prowadzi działania polityczne i propagandowe mające na celu budowę pozytywnej narracji na temat Państwa Środka w światowych mediach. Dla uzyskania założonego celu wykorzystuje wszelkie dostępne środki wpływania na opinię społeczności międzynarodowej. Narzędziem niezwykle skutecznym w tym zakresie jest dezinformacja.

Rola i znaczenie historii Państwa Środka

Dla pełnego omówienia problemów dezinformacji chińskiej wydaje się niezbędne cofnięcie do bogatej historii tego kraju. Szczególnie istotne jest zrozumienie relacji władcy Chin kontra naród chiński. W Państwie Środka nigdy religia nie funkcjonowała w oderwaniu od władcy. Stąd też to cesarz wyznaczał co jest dobre, a co podlega potępieniu tym samym odgrywając role boskie. Chińskie ideologie cechuje kolektywizm i totalitaryzm dlatego też kłamstwo stanowi nieodłączny element chińskiej władzy. Do tego filozofia konfucjańska, podkreślająca szczególną rolę cesarza zaś jednostkę ludzką postrzegająca wyłącznie z perspektywy społeczeństwa jako całości stanowiącej określoną wartość. W związku z tym jednostka podlegała ciągłej kontroli łącznie z jej myślami i uczuciami. Z nauk Konfucjusza korzystał Mao Zedong określany ostatnim cesarzem konfucjańskim. Przede wszystkim jednak zaadoptował do chińskich warunków ideologię bolszewicką, gdzie kłamstwo leżało u podstaw tego systemu[693]. Połączenie wymienionych elementów: filozofii konfucjańskiej, boskiej roli cesarza oraz komunizmu stworzyły idealne warunki do rozwoju i stosowania dezinformacji.

Chińska państwowość zaczęła formować się około drugiego tysiąclecia przed naszą erą. W tym samym czasie kształtowała się chińska sztuka wojenna, w której oddziaływanie psychologiczne miało istotne znaczenie. Chiński myśliciel i strateg Sun Tzu w swoim traktacie

[693] J. Konior, *Historyczno-kulturowe źródła totalitaryzmu i anty-indywidualizmu w Państwie Środka*, https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=92685, [dostęp:13.06.2021].

Sztuka wojenna około piątego wieku przed nasza erą pisał*: „Szczytem umiejętności jest pokonanie przeciwnika bez walki”*[694]. Myśl tę praktycznie wprowadzano w życie w kraju często dotykanym wojnami zarówno wewnętrznymi, jak i zewnętrznymi. Doświadczenia wojenne wpłynęły na opracowanie zasad prowadzenia działań psychologicznych przekazywanych na przestrzeni wielu pokoleń[695]. Chińską doktrynę działań psychologicznych w praktyce realizowała tajna organizacja działająca w okresie starożytnym Państwa Środka o nazwie Moshuh Nanrem. Organizacja pracująca na rzecz chińskich władców zajmowała się działalnością wywiadowczą i kontrwywiadowczą oraz operacjami psychologicznymi w stosunku do ludności cywilnej, oraz kręgów władzy państw pozostających w zainteresowaniu Chin. Działania psychologiczne tłumaczono jako „szturmowanie bram umysłu”[696].

Do tego należy dodać jeszcze lekcje jak budować i stosować dezinformację, które Chiny otrzymały od Związku Radzieckiego pod koniec II wojny światowej oraz po jej zakończeniu. Rosja Radziecka aktywnie uczestniczyła w budowaniu systemu socjalistycznego w Chinach oraz w działaniach zmierzających do wprowadzania w błąd społeczności międzynarodowej co do istoty chińskiego komunizmu oraz roli Związku Radzieckiego w jego budowie. Potwierdzeniem, że operacja dezinformacyjna prowadzona była wspólnie przez obydwa państwa, były podobne wypowiedzi przedstawicieli politycznych oraz zbliżona narracja w mediach. Dziennikarze zachodni odwiedzający Chiny uzyskiwali informacje, iż komuniści chińscy to w rzeczywistości zachwyceni zachodem reformatorzy rolni, mający więcej wspólnego z chrześcijańskim socjalizmem niż sowieckim komunizmem. W sierpniu 1944 roku radziecki minister spraw zagranicznych Wiaczesław Mołotow, w rozmowie z wysłannikami prezydenta Roosevelta Patrickiem Hurleyem oraz Donaldem Nelsonem, stwierdził: *„wielu z tak zwanych chińskich komunistów to byli zdesperowani biedacy, którzy zapomnieliby o tych politycznych skłonnościach od razu, gdyby tylko poprawiła się ich sytuacja materialna*[697]*”*.

Dowodem stosowania wspólnej polityki dezinformacyjnej była wypowiedź Mao Ze Donga po rozwiązaniu Kominternu, że od czasu jego siódmego kongresu w 1935 roku Chiny nie uzyskały żadnej pomocy ani porady ze strony Międzynarodówki Komunistycznej, co było oczywista nieprawdą. Kłamstwem była również pozorowana przez Stalina nieznajomość sytuacji w Chinach. Istnieją liczne dowody na prowadzenie aktywnych działań

[694] Sun Tzu, *Sztuka Wojenna*, Kraków 2011, s. 36.
[695] W. Rodziński, *Historia Chin*, Warszawa 1974, s. 35-38.
[696] H. Lung, *Dziewięć świątyń śmierci Ninja*, Warszawa 2009, s. 28.
[697] A. Golicyn, *Nowe kłamstwa w miejsce starych*, Biblioteka Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Tom Pierwszy, Warszawa 2007, s. 211-212.

wywiadowczych w stosunku do rządu chińskiego oraz prowadzonej przez niego polityki w nie mniejszym stopniu niż wobec USA czy Wielkiej Brytanii.

Szeroko zakrojone działania dezinformacyjne wprowadziły w błąd rząd Stanów Zjednoczonych, który nieświadomy rzeczywistej pomocy udzielanej komunistom chińskim nie wsparł wystarczająco chińskich sił narodowych. Z tego powodu komunizm zwyciężył w Chinach, a społeczeństwo amerykańskie wyraziło swoją dezaprobatę dla polityki amerykańskiej wobec Państwa Środka[698].

Od wieków dezinformacja stosowana była wobec społeczeństwa chińskiego, natomiast wielkomocarstwowe plany rządu Chin dostrzegły istotną rolę dezinformacji w stosunkach międzynarodowych. Okres pandemii COVID-19 stworzył szczególnie dogodne warunki dla jej stosowania.

Zarządzanie informacjami na temat koronawirusa w chińskich mediach społecznościowych

Choroba koronawirusa pojawiła się w środkowych Chinach w prowincji Hubei mieście Wuhan na początku grudnia 2019 roku. Lekarze, którzy jako pierwsi zauważyli nowy rodzaj zapalenia płuc, jeszcze w grudniu próbowali ostrzec społeczeństwo chińskie o grożącym niebezpieczeństwie. Okazało się, że wpisy w mediach społecznościowych są cenzurowane, a lekarze otrzymywali ostrzeżenia i kary za podawanie opinii publicznej informacji o chorobie. Pierwszymi ukaranymi było osiem osób, spośród których co najmniej dwie było ekspertami medycznymi. Oskarżono je o rozpowszechnianie plotek i zakłócanie porządku publicznego[699].

WeChat to chińska aplikacja do czatowania wykorzystywana przez około miliard użytkowników. Około 50 % korespondentów w Chinach wykorzystuje ją do pozyskiwania informacji. Również lekarze coraz częściej za jej pośrednictwem wymieniają się informacjami na temat nowych sposobów leczenia. W okresie stycznia i lutego 2020 roku w aplikacji szeroko cenzurowano treści związane z chorobą zarówno odnośnie samego koronawirusa, jak i krytyki rządu chińskiego odnośnie podejmowanych kroków, a nawet neutralne wpisy związane z rządem.

[698] Tamże, s. 212-215.
[699] L. Ruan, J. Knockel, *Censored Contagion. How Information on the Coronawirus is Managed on Chinese Social Media*, https://citizenlab.ca/2020/03/censored-contagion-how-information-on-the-coronavirus-is-managed-on-chinese-social-media/ [dostep:13.06.2021].

5.02.2020 roku Chińska Administracja Cyberprzestrzeni (CAC) ogłosiła, iż będzie karać strony internetowe i platformy za podawanie szkodliwych informacji oraz sianie strachu związanego z koronawirusem. W publicznym oświadczeniu wskazano na platformy Sina Weibo, Tencent oraz ByteDance, w stosunku do których podjęto kontrolę podejmowanych tematów. Kolejnym krokiem niezwiązanym bezpośrednio z pandemią było otwarcie przez CAC specjalnej linii do zgłaszania krytyki Komunistycznej Partii Chin, która w 2021 roku obchodziła setną rocznicę powstania. W wyjaśnieniu do podjętych kroków poinformowano, że powstała możliwość zgłaszania tych którzy „wypaczają" historię partii, atakują jej przywództwo i politykę, zniesławiają bohaterów narodowych i „zaprzeczają doskonałości zaawansowanej kultury socjalistycznej[700]" Znane są przypadki karania więzieniem za niezgodne z linią partii narracje w sieci. Na początku 2021 roku przeprowadzono zmiany legislacyjne na podstawie, których za umieszczanie tego typu informacji mogło grozić nawet trzy lata więzienia[701].

W Chinach stosowane są zaawansowane rozwiązania techniczne pozwalające na stosowanie cenzury w mediach społecznościowych. W aplikacji WeChat cenzurowanie odbywa się na poziomie serwera administrowanego przez firmę Tencent ściśle powiązaną z WeChat. Przez serwer przechodzą wszystkie informacje pomiędzy użytkownikami platformy, a poprzez zastosowanie słów kluczowych, które wychwytywane są w przekazywanych treściach przeprowadzana jest cenzura.

Należy jeszcze zastanowić się nad rolą rządu chińskiego w budowaniu zasad cenzurowania społecznej wymiany informacji i opinii. Najprawdopodobniej narracja komunistycznej partii jest znana firmom obsługującym platformy mediów społecznościowych i nie jest konieczne dostarczanie dodatkowych wytycznych. W odniesieniu do koronawirusa ze względu na niecodzienność sytuacji potrzebne były dodatkowe wskazówki. Dowodzi tego cenzurowanie już pierwszych informacji o zagrożeniu chorobą przekazane przez wspomnianych już lekarzy. Cenzura pojawiła się już następnego dnia po umieszczeniu ostrzeżeń w sieci.

Cenzura chińska argumentowana jest potrzebą ograniczania dezinformacji oraz szerzenia strachu w społeczeństwie. Niestety ograniczanie ogólnej wymiany informacji oraz dyskusji w

[700] B. Prus, *Chiny uruchamiają gorąca linię do zgłaszania „nielegalnych" komentarzy na temat Komunistycznej Partii Chin,* https://www.humanmag.pl/chiny-uruchamiaja-goraca-linie-do-zglaszania-nielegalnych-komentarzy-na-temat-komunistycznej-partii-chin/ [dostęp:13.06.2021].
[701] Tamże, [dostęp:13.06.2021].

sieci przynosi odwrotny skutek powodujący zmniejszenie świadomości opinii publicznej na temat zaistniałych zagrożeń[702].

Chińska aktywność dezinformacyjna z wykorzystaniem chaosu informacyjnego związanego z pandemią koronawirusa.

Mimo licznych dowodów na to, iż Chiny są najprawdopodobniej pierwotnym miejscem rozprzestrzeniania koronawirusa, kraj ten buduje narracje państwa wspierającego inne narody w walce z pandemią. Okres pandemii to czas gdy Chiny przy wykorzystaniu metod dezinformacji budowały swój pozytywny wizerunek na arenie międzynarodowej. Tezę tę potwierdzają badania przeprowadzone przez Międzynarodową Federację Dziennikarzy (IFJ) opublikowane 12.05.2021 roku pod tytułem „The Covid-19 Story: Unmasking China's Global Strategy". Podstawowym celem było zbadanie wpływu strategii informacyjnej Chin na międzynarodowy system mediów. W raporcie między innymi można przeczytać:

„*Odkrycia ujawniają aktywację istniejącej infrastruktury medialnej, którą Chiny wprowadziły na całym świecie, która obejmuje programy szkoleniowe i sponsorowane wycieczki dla dziennikarzy z całego świata, umowy dotyczące udostępniania treści przekazujące sponsorowane przez państwo wiadomości do globalnych ekosystemów wiadomości, protokoły ustaleń ze światowymi związkami dziennikarskimi i zwiększenie własności platform wydawniczych*"[703].

Wiele krajów dostrzegło zwiększoną aktywność informacyjną Pekinu w swoich mediach. Zgodnie z raportem z omawianych badań odsetek ten wzrósł z 64 do 76%. Dla osiągnięcia zamierzonego celu administracja chińska podjęła wiele kroków. Między innymi doprowadzono do wyjazdu z Chin wielu dziennikarzy rezydentów. Tendencja taka obserwowana była od kilku lat, jednak wybuch pandemii zintensyfikował ten proces. W 2020 roku wydalono około 20 dziennikarzy, między innymi telewizji ABC oraz dziennika ekonomicznego Australian Financial Review. W sierpniu 2020 roku aresztowano prezenterkę anglojęzycznego państwowego kanału China Global Television Network. Zatrzymania dokonano pod pozorem względów bezpieczeństwa państwa, a miejsce pobytu kobiety jest nieznane.

---

[702] L. Ruan, J. Knockel, *Censored Contagion…..*, https://citizenlab.ca/2020/03/censored-contagion-how-information-on-the-coronavirus-is-managed-on-chinese-social-media/ [dostęp:13.06.2021].

[703] *Chiny: Historia Covid-19: Demaskowanie globalnej strategii Chin*, https://www.ifj.org/media-centre/news/detail/category/press-releases/article/china-the-covid-19-story-unmasking-chinas-global-strategy.html, [dostęp:02.07.2021].

Dziennikarze pracujący w Chinach podkreślają coraz większe trudności w uzyskaniu informacji zarówno ze strony podmiotów państwowych, jak i przedsiębiorców prywatnych. Źródła, które dotychczas współpracowały, odmawiają współpracy ze względu na obawy przed represjami ze strony władz[704].

Z drugiej strony ułatwiono procedury wizowe dla innych dziennikarzy, nieznających zbyt dobrze realiów chińskich. Zastosowano wobec nich wiele kroków mających na celu uzyskanie ich przychylności w zakresie prezentowanych treści.

Administracja chińska jest zdecydowanym wrogiem dziennikarzy amerykańskich, australijskich czy europejskich, którzy nie ulegają oficjalnej propagandzie państwowej oraz wykazują się nieznaną w Chinach niezależnością. Natomiast władze mają pełną świadomość, że wyeliminowanie wolnego dziennikarstwa w Państwie Środka pozbawi świat wiarygodnych informacji odnośnie chińskiej polityki wewnętrznej i zagranicznej. Media społecznościowe o sytuacji których wspomniano wyżej nie zastąpią niezależnego dziennikarstwa mediów tradycyjnych.

Wśród przedstawicieli chińskiej władzy wciąż żywe jest wspomnienie wydarzeń na placu Tian'anmen z czerwca 1989 roku, które na żywo były transmitowane na cały świat przez amerykańskich korespondentów radia, telewizji oraz agencji prasowych. Dziennikarze zajmowali pokoje w hotelu przylegającym do placu w związku z mającą odbywać się wizytą prezydenta USA George Busha seniora. Z hotelowych okien rejestrowali działania chińskich sił porządkowych pacyfikujących strajkujących studentów. Dzięki rozwijającej się już telewizji satelitarnej materiały filmowe czy fotograficzne wysyłano na bieżąco. Zanim władze zablokowały transmisję CNN wiele informacji, kompromitujących chińskie władze, przekazano do mediów światowych[705].

Chińskie działania dezinformacyjne związane z pandemią koronawirusa dotyczyły nawet samego miejsca pochodzenia choroby. Mimo, że choroba najprawdopodobniej rozprzestrzeniła się na cały świat z chińskiego Wuhan, podjęto działania mające na celu zwrócenie uwagi światowych mediów na inne kraje. Celem dezinformacji w tym zakresie zostały między innymi Włochy. Pretekstem były badania czteroletniego chłopca z okolic Mediolanu, u którego 5 grudnia 2020, roku po trwającym od 21 listopada kaszlu, zdiagnozowano Sars-CoV-2.

[704] J. Winiecki, *Chiny pozbywają się zachodnich dziennikarzy*, https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1970710,1,chiny-pozbywaja-sie-zachodnich-dziennikarzy.read [dostęp: 02.07.2021].
[705] Tamże, [dostęp:02.07.2021].

Przeprowadzone badania wskazały na wysoki poziom podobieństwa sekwencji RNA u chłopca oraz tych pochodzących z Wuhan. Wirusolodzy podkreślają, że może to być dowód na jednoczesne pochodzenie choroby z obu wskazanych miejsc, natomiast nie można dowieść, gdzie wirus pojawił się wcześniej. Oficjalnie pierwszy przypadek choroby we Włoszech zidentyfikowano trzy miesiące później. Nie jest to dowód na to, iż to właśnie Półwysep Apeniński jest miejscem pierwotnej ekspansji wirusa. Chińscy analitycy wykorzystali te informacje do wskazania Włoch jako miejsca, gdzie epidemia COVID-19 pojawiła się wcześniej niż w Wuhan. Opinie te potwierdził Wang Guangfa ekspert ds. układu oddechowego z Pierwszego Szpitala Uniwersytetu w Pekinie. W swojej opinii stwierdził między innymi:

„Jednak Chiny nie znalazły źródła krajowego, podczas gdy więcej dowodów na wczesną epidemie pojawiło się na całym świecie, co sugeruje, że wirus mógł zostać sprowadzony do Wuhan z innych krajów, chociaż nie mamy dowodów na to, w którym dokładnie kraju, kiedy i w jaki sposób wirus przybył do Chin”[706].

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na wytyczne Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), Światowej Organizacji Zdrowia Zwierząt (OIE) i Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO). Organizacje te we wspólnym dokumencie pt. „Praktyki nazewnictwa nowych chorób zakaźnych” wyraźnie określiły, że przy tworzeniu nowych nazw chorób należy unikać lokalizacji geograficznej, nazwisk, zwierząt jak również nawiązań do żywności, kultur, populacji, przemysłu lub zawodów oraz terminologii mogącej wywoływać niepotrzebną panikę[707].

Powyższe opinie przynajmniej w części opierają się na badaniach i dowodach naukowych, natomiast chińskie MSZ za pośrednictwem swojego rzecznika oskarżyło żołnierzy amerykańskich o przeniesienie koronawirusa do Chin. Następnie informacje te potwierdzały agencje prasowe, angielskojęzyczne chińskie dzienniki partyjne czy też prywatne firmy[708].

Chiny w polityce budowania pozytywnej narracji na swój temat wybrały kilka państw europejskich, które w szczególny sposób uległy działaniom dezinformacyjnym, Między innymi

[706] Zhang Hui, Zhao Yusha ,Zhao Juecheng, *Italy potentially had Covid-19 outbreak earlier than Wuhan, study show*, https://www.globaltimes.cn/content/1209646.shtml [dostęp:03.07.2021].
[707] *Mity - głoszone przez Stany Zjednoczone i związane z epidemią koronawirusa i Chinami, oraz obalające je fakty*, http://www.chinaembassy.org.pl/pol/ywsz/ggwj/t1778346.htm, [dostep: 07.07.2021].
[708] *Chińska propaganda i dezinformacja - to dopiero początek. Ekspert o tym, jak należy z nią walczyć: trzeba inwestować w analityków, think tanki zajmujące się Chinami, nie tylko Rosją, https://radiokierowcow.pl/artykul/2501460,chinska-propaganda-i-dezinformacja---to-dopiero-poczatek-ekspert-o-tym-jak-nalezy-z-nia-walczyc-trzeba-inwestowac-w-analitykow-think-tanki-zajmujace-sie-chinami-nie-tylko-rosja,* [dostęp:03.07.2021].

Serbia, w której państwo kontroluje większość krajowych mediów, zwróciła się w okresie pandemii do Chin o pomoc uznając ten kraj za jedyny zdolny pokonać zagrożenie nową chorobą, Gdy pandemia dotarła na Bałkany prezydent Serbii Aleksandar Vucić publicznie prosił Chiny o pomoc medyczną. W centrum Belgradu stanął billboard na cześć prezydenta Chin Xi Jinpinga z napisem „Dziękujemy bracie Xi". Wiosną 2020 roku Digital Forensic Center (DFC) zidentyfikował 30000 tweetów pochodzących z kont serbskich, chwalących Chiny za pomoc udzieloną podczas pandemii oraz krytykujących Unię Europejską za całkowity brak reakcji. Ponad 70 % treści pochodziło z proserbskiej sieci kont botów. Twitter usunął 8558 fałszywych kont wytworzonych z poparciem rządu serbskiego. Jak dowiodły badania Instytutu Spraw Europejskich dezinformacja okazała się skuteczna w stosunku do 40 % społeczeństwa serbskiego. Taki bowiem odsetek Serbów uznał Chiny za największego dobroczyńcę w czasie pandemii. Realnie ocenia się pomoc dla Serbii na poziomie 75 % ze strony Unii Europejskiej, jednak tylko 17% obywateli tego kraju dostrzegło skalę tej pomocy.

Chiny bardzo intensywnie inwestują w cyfrową infrastrukturę Serbii. Inwestycje głównie chińskiej firmy Huawey dotyczą centrów danych, smart nadzoru i tym podobnych przedsięwzięć. Działania te można traktować jako swego rodzaju poligon doświadczalny dla chińskiej technologii cyfrowej przed potencjalną ekspansją na inne państwa europejskie[709]. Chińskie działania propagandowe wykorzystywały pomoc medyczną w postaci przekazywania środków ochrony osobistej, leków czy też informacji na temat metod leczenia. Szczególny nacisk Chiny kładły na zbudowanie opinii państwa posiadającego najbardziej aktualne i rzetelne informacje dotyczące leczenia koronawirusa. Potwierdziła to białoruska administracja rządowa określając wiedzę chińskich naukowców jako najbardziej wiarygodną. Również Pakistan podkreślał niezwykłą aktualność informacji pochodzących z Chin dotyczących potencjalnych scenariuszy rozwoju pandemii. Elementem budowania pozytywnego obrazu Chin była również chińska szczepionka przeciw Covid-19. Badania w wielu krajach, z których 42 % było odbiorcami szczepionki wyprodukowanej w Państwie Środka dowiodły, że okoliczność ta wpływała na pozytywne narracje na temat Chin. Dwie trzecie państw, które zakupiły chińską szczepionkę podkreślało szybką reakcję państwa chińskiego w zakresie walki z pandemią i wsparcia dla innych państw. Nieliczne podmioty dostrzegały w tych działaniach próbę zatuszowania faktu, iż to chińskie Wuhan było najprawdopodobniej pierwotnym miejscem rozprzestrzenia choroby. Generalnie można

[709] *The Covid-19 Story: Unmasking China`s global strategy*, https://www.ifj.org/fileadmin/user_upload/IFJ_-_The_Covid_Story_Report.pdf [dostęp:07.07.2021].

powiedzieć, że sama szczepionka chińska była źródłem pozytywnych opinii w krajach, gdzie została zakupiona. Dodatkowo w państwach tych dostrzeżono zwiększoną aktywność informacyjną ze strony mediów i dyplomacji chińskiej[710].

Wielu dziennikarzy i analityków nie uległo jednak chińskiej dezinformacji związanej z pandemią i chińskimi osiągnięciami w jej zwalczaniu. Między innymi dziennikarze włoscy stwierdzili, iż posiadają niezbędne narzędzia do rozpoznawania dezinformacji kierowanej przez Chiny. Tunezyjskie media podkreślały, że Państwo Środka nie ma wpływu na treści publikowane w mediach tradycyjnych i elektronicznych w tym kraju. Również część przedstawicieli mediów serbskich uznało chińską propagandę za nieistotną[711].

Chińska administracja państwowa doskonale rozumie rolę mediów społecznościowych. Jak już wspomniano w tym rozdziale te nośniki informacji są kontrolowane i często blokowane na terenie Chin. Nie przeszkadza to jednak w powszechnym wykorzystywaniu ich do popularyzacji chińskiej polityki na świecie. Dostrzeżono, że tradycyjne metody w postaci wywiadów z chińskimi dyplomatami czy pisanie sponsorowanych artykułów w drugiej dekadzie XXI wieku to zbyt mało by skutecznie oddziaływać na światową opinię publiczną. W tym celu pracownicy chińskiej dyplomacji otrzymali polecenie założenia kont na Twitterze czy Facebooku, aby za ich pośrednictwem wpływać na procesy decyzyjne w Europie czy Stanach Zjednoczonych. Jednym ze znanych użytkowników Twittera jest Zhao Lijian jeden z kilku rzeczników chińskiego MSZ oraz wicedyrektor Departamentu Informacyjnego w tym ministerstwie. Jego konto utworzone w 2010 roku obserwuje ponad 200 tysięcy użytkowników. Po jego wpisie na temat dyskryminacji rasowej mniejszości narodowych w USA, ówczesna ambasador USA nazwała go „hańbą rasistowską". Po założeniu kont przez ambasadora Chin w Wielkiej Brytanii obserwuje go 6 tysięcy użytkowników, w Republice Południowej Afryki ma 1200 obserwujących, w Stanach Zjednoczonych 20 tysięcy. W lipcu 2019 roku swoje konto na Twitterze uruchomiła ambasada CHRL w Warszawie, obserwuje je 300 użytkowników. Prezentowane treści mają jednolity charakter w odniesieniu do ogólnego przekazu oraz profilowany w odniesieniu do kraju umiejscowienia ambasady. Między innymi na koncie ambasady chińskiej w Warszawie pojawiły się gratulacje dla Olgi Tokarczuk po otrzymaniu przez nią nagrody Nobla. O poprawność i spójność przekazu w mediach społecznościowych

[710] Tamże, [dostęp:07.07.2021].
[711] *Jak Chiny wykorzystały media na świecie do rozpowszechniania swojej narracji o covid-19,* https://konkret24.tvn24.pl/swiat,109/jak-chiny-wykorzystaly-media-na-swiecie-do-rozpowszechniania-swojej-narracji-o-covid-19,1060603.html, [dostęp:08.07.2021].

dba osiem fasadowych partii podporządkowanych Komunistycznej Partii Chin (KPCH). Wydział do spraw Pracy Zjednoczonego Frontu decyduje o merytorycznej treści wypowiedzi instytucji państwowych w kontaktach międzynarodowych[712].

Chińska propaganda wykorzystuje również konta pracowników chińskich mediów. Szczególna rolę pełni tu angielskojęzyczny dziennik Global Times kontrolowany przez partię komunistyczną Huanqiu Shibao. Konto na Twitterze redaktora naczelnego założone w 2014 roku śledzi ponad 120 tysięcy użytkowników. Konto kolejnego szefa anglojęzycznego dziennika China Daily w Brukseli założone w 2009 roku śledzi 6 tysięcy użytkowników. Główny przekaz wymienionych osób to nie tylko tłumaczenie polityki chińskiej, ale również oskarżenia wobec polityków czy mediów zachodnich o uprzedzenia w stosunku do Chin. Redaktor Global Times na swoim koncie umieszczał wpisy sugerujące użycie ostrej amunicji przez policję w Hongkongu czy też tłumaczył represje w Sinciangu zapobieganiem potencjalnych zamachów terrorystycznych w Chinach[713].

Należy również pamiętać o fałszywych kontach tworzonych w celu prowadzenia działań informacyjnych, stanowiących dodatkowy element dotarcia do odbiorców. W 2020 roku Twitter zamknął około 100 tysięcy takich profili identyfikując z nimi zaś blisko 200 tysięcy. Portal poinformował, że 23750 z tych kont wykazywało intensywną powiązaną ze sobą aktywność i opublikowały razem 348608 tweetów. Inne 150 tysięcy kont wykorzystywane były do wzmacniania i rozpowszechniania narracji, chociażby poprzez przekazywanie postów dalej. Analiza rozpowszechnianych treści wskazuje, że konta wykorzystywały Chiny do szerzenia dezinformacji na temat koronawirusa oraz walki chińskiego rządu z pandemią. Ponadto dotyczyły skomplikowanej sytuacji politycznej w Hongkongu oraz na Tajwanie[714] Facebook w podobnym czasie zamknął trzy grupy do których należało po około 15 tysięcy osób do każdej. Ponadto poinformował, że twórcy fałszywych stron wykorzystują technologię Generative Adversarial Networks (GAN). Opiera się ona na sztucznej inteligencji i pozwala na tworzenie zdjęć przypominających prawdziwych użytkowników w celu oszukania algorytmów stosowanych przez administratorów mediów społecznościowych do weryfikacji prawdziwości profili. Wykorzystywano również prywatne sieci oraz narzędzia cyfrowe pozwalające ukryć,

[712] M. Przychodniak, *Dyplomacja publiczna CHRL w mediach społecznościowych*, biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, Nr 183 (1931), 20 grudnia 2019, s. 1-2.
[713] Tamże, s. 2.
[714] A. Podskoczy, *Twitter na wojnie z Chinami. Usunął 170tys. kont za dezinformację*, https://cyfrowa.rp.pl/globalne-interesy/48985-twitter-na-wojnie-z-chinami-usunal-170-tys-kont-za-dezinformacje, [dostęp:13.07.2021].

że działają na chińskich serwerach. Firma Graphika zajmująca się wykrywaniem dezinformacji w sieciach społecznościowych wspierała Facebooka analizując zdjęcia profilowe i wykryła chińską akcję dezinformacyjną. Umożliwiły to narzędzia pozwalające na rozpoznanie cyfrowej ingerencji w zdjęcia umieszczane na portalach społecznościowych. Przedstawiciele Graphika potwierdzili zwiększone wykorzystanie technologii GAN po wybuchu pandemii Covid-19 przez podmioty zajmujące się dezinformacją[715].

Wybuch pandemii to również wyjątkowe natężenie walki informacyjnej pomiędzy Chinami i Stanami Zjednoczonymi. Poza omówionymi już oskarżeniami, że to amerykańscy żołnierze odpowiedzialni są za wywołanie pandemii, pojawiły się również inne związane ze Światowymi Wojskowymi Igrzyskami Sportowymi, na których to amerykańscy sportowcy mieli dostarczyć wirusa do Chin[716]. Chińska administracja od początku pandemii utrzymywała ostry ton oskarżeń wobec USA. 23 marca 2020 roku chińska agencja informacyjna wezwała Stany Zjednoczone do zaprzestania upolityczniania problemów związanych z pandemią oraz kierowania oskarżeń wobec Chin. Rzecznik chińskiego MSZ wypowiedział znamienne zdanie *„całkowicie zmarnowali cenny czas na walkę z COVID-19, który wygrały im Chiny”*[717].

Chińską narrację dotyczącą roli Państwa Środka w zakresie walki z koronawirusem podważyły informacje przekazane 25 kwietnia 2020 roku w amerykańskiej stacji telewizyjnej CNN. Dziennikarze stacji opierając się na doniesieniach administracji rządowej USA poinformowali o atakach hakerskich ze strony Chin na amerykańskie szpitale, laboratoria oraz firmy farmaceutyczne w celu pozyskania informacji na temat amerykańskich osiągnięć w zakresie walki z koronawirusem. Amerykańska firma FireEye zajmująca się cyberbezpieczeństwem poinformowała o zwiększonej liczbie ataków cybernetycznych ze strony Chin na podmioty amerykańskie po wybuchu pandemii. FireEye potwierdziła jeden z największych ataków szpiegowskich chińskiej grupy hakerskiej o nazwie APT41 w marcu 2020 roku[718].

---

[715] U. Lesman, *Facebook „epicentrum dezinformacji”. Sprząta go 35 tys. osób,* https://cyfrowa.rp.pl/globalne-interesy/art18124571-facebook-epicentrum-dezinformacji-sprzata-go-35-tys-osob [dostęp:13.07.2021]

[716] *Coronavirus: Rumors and misinformation swirl unchecked in China,* https://www.nbcnews.com/%0bnews/world/coronavirus-rumors-misinformation-swirl-unchecked-china-n1151291 [dostęp:14.07.2021].

[717] *China urges U.S. to stop politicizing COVID-19,* http://www.xinhuanet.com/english/2020-03/23/c_138909091.htm, [dostep:15.07.2021].

[718] Z. Cohen, A Marquardt, ‘*They are trying to steal everything.’ US coronavirus response hit by foreign hackers. CNN,* https://edition.cnn.com/2020/04/25/politics/us-china-cyberattacks-coronavirus-research/index.html [dostęp:15.07.2021].

Znamienną wypowiedź 18 kwietnia 2020 roku wygłosił prezydent Stanów Zjednoczonych Donald Trump. Zapytany, czy Chiny powinny ponieść konsekwencje za wywołanie pandemii, odpowiedział, że jeżeli był to błąd, to cały świat powinien podjąć kroki zmierzające do naprawy sytuacji. Natomiast jeżeli było to celowe działanie konsekwencje powinny być zdecydowane. Podkreślił również brak zgody chińskiej administracji na przyjazd do Wuhan amerykańskich ekspertów i niezależne zbadanie przyczyn wybuchu pandemii[719].

Bardzo szybko pojawiły się dowody na to, że Chińczycy utrzymywali w tajemnicy fakt pojawienia się wirusa co negatywnie wpłynęło na możliwości jego opanowania. W maju 2020 roku niemiecka służba specjalna Bundesnachrichtendienst (BND), zdobyła informacje na temat telefonu prezydenta Chin Xi Jingping w dniu 18.01.2020 roku do przewodniczącego Światowej Organizacji Zdrowia Tedrosa Adhanoma Ghebreyesusa, aby przekonać go do wstrzymania ujawnienia informacji o przenoszeniu wirusa z człowieka na człowieka. Ponadto nakłaniał przewodniczącego do opóźnienia wydania ostrzeżenia o pandemii. Według szacunków niemieckich funkcjonariuszy BND w ten sposób rozpoczęcie walki z koronawirusem opóźniło się od czterech do sześciu tygodni. Światowa Organizacja Zdrowia uległa chińskiej narracji umieszczając na twitterze 14.01.2020 informacje następującej treści: „wstępne śledztwo przeprowadzone przez chińskie władze nie wykazały jasnych dowodów na transmisję wirusa z człowieka na człowieka”[720]. Pod koniec stycznia i na początku lutego 2020 roku przewodniczący WHO chwalił Chiny za podjęcie działań mających na celu zapobieżenie rozprzestrzeniania się wirusa oraz zobowiązanie do transparentności wszelkich kroków związanych ze zwalczaniem wirusa. Przedstawiciel WHO opierając się na informacjach przekazanych przez Chiny wykluczył potrzebę ograniczeń w światowym przemieszczaniu ludności oraz handlu. Wykorzystała to przedstawicielka chińskiego MSZ krytykując Stany Zjednoczone za wprowadzenie restrykcji dla osób podróżujących z Chińskiej Republiki Ludowej oraz nieuzasadnione straszenie ludzi. Po ogłoszeniu pandemii 11 marca 2020 roku Światowa Organizacja Zdrowia została skrytykowana za zbyt późne ogłoszenie pandemii w wyniku pozostawania pod wpływem chińskiej dezinformacji. Szczególnie krytyczne głosy płynęły ze strony USA. W Washington Post pojawił się artykuł oskarżający WHO o wspieranie kampanii dezinformacji chińskiej zamiast jej przeciwdziałać. W telewizji Fox News pojawiły

[719] *Remarks by President Trump and Members of the Coronavirus Task Force in Press Briefing*, https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-members-coronavirus-task-force-press-briefing/, [dostęp:19.07.2021].

[720] *Preliminary investigations conducted by the Chinese authorities have found no clear evidence of human-to-human transmission of the novel coronavirus identified in Wuhan, China*, https://twitter.com/who/status/1217043229427761152, [dostęp:20.07.2021].

się ostrzejsze oskarżenia mówiące o tym, że sekretarz generalny WHO jest skorumpowany i dzięki Chinom otrzymał to stanowisko. Poruszony został również fakt zatuszowania przez Tedrosa Adhanoma Ghebreyesusa wybuchu cholery w rodzinnej Etiopii[721].

Atmosfera powstała wokół WHO, wiążąca jej szefa ze wsparciem dla chińskiej dezinformacji dotyczącej koronawirusa, doprowadziła do zawieszenia wpłat składek ze strony Stanów Zjednoczonych na rzecz tej organizacji. 400 milionów dolarów rocznie stanowi 15% budżetu WHO[722].

Nowe światło na wizerunek Chin w USA może rzucić wynik międzynarodowego śledztwa dotyczącego COVID-19. Jeszcze przed rozpoczęciem dochodzenia, w Stanach Zjednoczonych ustami sekretarza stanu Mike'a Pompeo, wypowiedziane zostały opinie, iż pandemia powstała w chińskim laboratorium w Wuhan. Laboratorium zostało wybudowane we współpracy z francuskim laboratorium P4 Jean Mérieux-Inserm Laboratory[723]. Sam pomysł śledztwa napotykał od samego początku na liczne przeszkody. Między innymi ambasador Chin w Australii zagroził wstrzymaniem importu australijskich produktów, jeżeli Canberra nadal będzie naciskać na wszczęcie międzynarodowego śledztwa. Około miesiąc później WHO przyjęła rezolucję w sprawie śledztwa dotyczącego koronawirusa pod kierownictwem Australii. Tego samego dnia Chiny nałożyły 80% cło na australijski jęczmień oraz zakaz importu mięsa z kilku australijskich zakładów przetwórczych[724].

Przeprowadzone badania społeczne pokazały, że chińskie działania dezinformacyjne nie odniosły założonego skutku w społeczeństwie amerykańskim. Badania Instytutu Gallupa w lutym 2020 roku przedstawiły, że 67 % Amerykanów negatywnie postrzegało Chiny i ich politykę w odniesieniu do koronawirusa. Rok wcześniej te same badania wskazywały na 57 % opinii negatywnych[725].

---

[721] *China says US hasn't given any significant help in coronavirus outbreak, created panic: report*. Fox News, https://www.fox35orlando.com/news/china-says-us-hasnt-given-any-significant-help-in-coronavirus-outbreak-created-panic-report, [dostęp:22.07.2021].

[722] M. Obremski, *Trump: zrywamy relacje ze Światową Organizacją Zdrowia*, Polska Agencja Prasowa, https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C653420%2Ctrump-zrywamy-relacje-ze-swiatowa-organizacja-zdrowia.html, [dostęp:22.07.2021].

[723] *Pompeo says 'enormous evidence' coronavirus originated in Wuhan lab*, https://www.france24.com/en/20200503-pompeo-says-enormous-evidence-coronavirus-originated-in-wuhan-lab, [dostęp:22.07.2021].

[724] *Australia 'deeply disappointed' after China imposes 80% tariff on barley imports*, The Guardian, https://www.theguardian.com/australia-news/2020/may/19/australia-deeply-disappointed-after-china-imposes-80-tariff-on-barley-imports, [dostęp:22.07.2021].

[725] *Country Rankings*, Gallup Institute, https://news.gallup.com/poll/1624/perceptions-foreign-countries.aspx [dostęp:23.07.2021].

Podsumowanie

Wybuch pandemii koronawirusa przyniósł kolejne dowody, że Chiny należą do grupy państw totalitarnych. Prowadzona polityka budowy narracji państwa demokratycznego stanowiącego alternatywę dla cywilizacji zachodniej uległa destrukcji. Podjęte kroki polityczne, społeczne czy propagandowe dowodzą braku demokratycznych procedur oraz instytucji w Państwie Środka. Chiny podjęły agresywne działania dezinformacyjne z wykorzystaniem państw, które uległy iluzji chińskiej pomocy skierowanej na walkę z pandemią, takich jak na przykład Serbia. W odniesieniu do zdecydowanej większości krajów, które dostrzegły próby tuszowania rozwoju choroby zastosowano metody walki informacyjnej. Wykorzystano możliwości środowiska mediów społecznościowych, a także odpowiednio ukierunkowane działania dyplomatyczne. Środki te najprawdopodobniej pozostaną już na trwałe w katalogu chińskich narzędzi budowania wizerunku państwa idącego odmienną drogą od społeczeństw Zachodu, budując alternatywną wizję demokracji.

Streszczenie:

Celem artykułu jest omówienie dezinformacji stosowanej przez Chińską Republikę Ludową w czasie pandemii Covid-19. Podczas badań dokonano weryfikacji historii tego kraju w celu wskazania tych elementów, które miały bezpośredni wpływ na charakter prowadzonej polityki międzynarodowej oraz narzędzi jej prowadzenia. Analizie poddano również wpływ Związku Radzieckiego oraz Rosji na kształt polityki informacyjnej chińskiego rządu. Pandemia to okres, w którym Chiny zmierzyły się z uzasadnionymi oskarżeniami o to, że były miejscem, z którego nastąpiła emisja choroby na cały niemal świat. Ponadto korzystając z międzynarodowego zamieszania, spowodowanego rozwojem koronawirusa, zastosowały narzędzia dezinformacyjne mające na celu wzmocnienie międzynarodowej pozycji Państwa Środka. W wyniku przeprowadzonych badań wyprowadzono wnioski świadczące o poważnym zagrożeniu wynikającym z prowadzenia operacji dezinformujących przez Chiny oraz ich wpływu na świadomość społeczności międzynarodowej.

Słowa kluczowe:

Covid-19, dezinformacja Chiny, propaganda

Keywords:

Covid-19, disinformation China, propaganda

Bibliografia:

1. Sun Tzu, Sztuka Wojenna, Kraków 2011.
2. Rodziński W., Historia Chin, Warszawa 1974.
3. Lung H., Dziewięć świątyń śmierci Ninja, Warszawa 2009.
4. Golicyn A., Nowe kłamstwa w miejsce starych, Biblioteka Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Tom Pierwszy, Warszawa 2007.
5. Konior J., Historyczno-kulturowe źródła totalitaryzmu i anty-indywidualizmu w Państwie Środka, https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=92685
6. Ruan L., Knockel J., Censored Contagion. How Information on the Coronawirus is Managed on Chinese Social Media, https://citizenlab.ca/2020/03/censored-contagion-how-information-on-the-coronavirus-is-managed-on-chinese-social-media/.
7. Prus B., Chiny uruchamiają gorąca linię do zgłaszania „nielegalnych" komentarzy na temat Komunistycznej Partii Chin, https://www.humanmag.pl/chiny-uruchamiaja-goraca-linie-do-zglaszania-nielegalnych-komentarzy-na-temat-komunistycznej-partii-chin/.
8. Chiny: Historia Covid-19: Demaskowanie globalnej strategii Chin, https://www.ifj.org/media-centre/news/detail/category/press-releases/article/china-the-covid-19-story-unmasking-chinas-global-strategy.html.
9. Winiecki J., Chiny pozbywają się zachodnich dziennikarzy, https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1970710,1,chiny-pozbywaja-sie-zachodnich-dziennikarzy.read.
10. Zhang Hui, Zhao Yusha ,Zhao Juecheng, Italy potentially had Covid-19 outbreak earlier than Wuhan, study show, https://www.globaltimes.cn/content/1209646.shtml.
11. Mity - głoszone przez Stany Zjednoczone i związane z epidemią koronawirusa i Chinami, oraz obalające je fakty,
12. http://www.chinaembassy.org.pl/pol/ywsz/ggwj/t1778346.htm.
13. Chińska propaganda i dezinformacja - to dopiero początek. Ekspert o tym, jak należy z nią walczyć: trzeba inwestować w analityków, think tanki zajmujące się Chinami, nie tylko Rosją, https://radiokierowcow.pl/artykul/2501460,chinska-propaganda-i-dezinformacja-to-dopiero-poczatek-ekspert-o-tym-jak-nalezy-z-nia-walczyc-trzeba-inwestowac-w-analitykow-think-tanki-zajmujace-sie-chinami-nie-tylko-rosja.
14. The Covid-19 Story: Unmasking China`s global strategy, https://www.ifj.org/fileadmin/user_upload/IFJ_-_The_Covid_Story_Report.pdf.
15. Jak Chiny wykorzystały media na świecie do rozpowszechniania swojej narracji o covid-19, https://konkret24.tvn24.pl/swiat,109/jak-chiny-wykorzystaly-media-na-swiecie-do-rozpowszechniania-swojej-narracji-o-covid-19,1060603.html.
16. Przychodniak M., Dyplomacja publiczna CHRL w mediach społecznościowych, biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, Nr 183 (1931), 20 grudnia 2019, s. 1-2.
17. Podskoczy A., Twitter na wojnie z Chinami. Usunął 170tys. kont za dezinformację, https://cyfrowa.rp.pl/globalne-interesy/48985-twitter-na-wojnie-z-chinami-usunal-170-tys-kont-za-dezinformacje.

18. U. Lesman, Facebook „epicentrum dezinformacji". Sprząta go 35 tys. osób, https://cyfrowa.rp.pl/globalne-interesy/art18124571-facebook-epicentrum-dezinformacji-sprzata-go-35-tys-osob
19. Coronavirus: Rumors and misinformation swirl unchecked in China, https://www.nbcnews.com/%0bnews/world/coronavirus-rumors-misinformation-swirl-unchecked-china-n1151291.
20. China urges U.S. to stop politicizing COVID-19, http://www.xinhuanet.com/english/2020-03/23/c_138909091.htm.
21. Cohen Z., Marquardt A., 'They are trying to steal everything.' US coronavirus response hit by foreign hackers. CNN, https://edition.cnn.com/2020/04/25/politics/us-china-cyberattacks-coronavirus-research/index.html.
22. Remarks by President Trump and Members of the Coronavirus Task Force in Press Briefing, https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-members-coronavirus-task-force-press-briefing/.
23. Preliminary investigations conducted by the Chinese authorities have found no clear evidence of human-to-human transmission of the novel coronavirus identified in Wuhan, China, https://twitter.com/who/status/ 1217043229427761152.
24. China says US hasn't given any significant help in coronavirus outbreak, created panic: report. Fox News, https://www.fox35orlando.com/news/china-says-us-hasnt-given-any-significant-help-in-coronavirus-outbreak-created-panic-report.
25. Obremski M., Trump: zrywamy relacje ze Światową Organizacją Zdrowia, Polska Agencja Prasowa, https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C653420%2Ctrump-zrywamy-relacje-ze-swiatowa-organizacja-zdrowia.html.
26. Pompeo says 'enormous evidence' coronavirus originated in Wuhan lab, https://www.france24.com/en/20200503-pompeo-says-enormous-evidence-coronavirus-originated-in-wuhan-lab.
27. Australia 'deeply disappointed' after China imposes 80% tariff on barley imports, The Guardian, https://www.theguardian.com/australia-news/2020/may/19/australia-deeply-disappointed-after-china-imposes-80-tariff-on-barley-imports.
28. Country Rankings, Gallup Institute, https://news.gallup.com/poll/1624/perceptions-foreign-countries.aspx.

Andrzej Jacuch
Wojskowa Akademia Techniczna
im. Jarosława Dąbrowskiego

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Russia's disinformation operations against the Czech Republic

"the Euro-Atlantic area is not at peace"
2022 NATO Strategic Concept

Introduction

The events of recent years show that the world is on the edge of a global war. The war in Ukraine and the expansion of Russian military capabilities, such as integration with Belarus, cooperation with Iran and North Korea, carry the risk of escalation in the form of nuclear war. Russia, through its hybrid operations and tactics (such as instrumentalization of migration, disinformation campaigns, cyber-attacks, use of blackmail and energy manipulation) constitutes a potential risk of military aggression against allied states in its Western neighbourhood.

Russia to achieve its political goals constantly uses in both peacetime and wartime methods such as disinformation and propaganda. Disinformation is the most powerful and subversive of hybrid threats. Since 2014, there has been an outbreak of the Russian disinformation campaign. In the following paragraphs, I seek to explain how Russia takes advantage of the geographical proximity and existing social and economic ties and employs disinformation to influence the Czech Republic and its political elites and how Czechia counters disinformation.

In Russia, the role of information as a weapon has been highlighted since President Boris Yeltsin's time. In 2013, General V. V. Gerasimov recommended using disinformation to achieve Russian political goals.[726] Russian strategists have developed an approach where disinformation has a permanent character during peace and war. The aim of Russian information operations is to subjugate the elites and societies of other countries in an undetected way, using various channels (diplomatic and media), psychological and ideological influence.

[726] Герасимов, В. (2013, February 26). Ценность науки в предвидении, Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действи. Военно-промышленный курьер, 8(476).

Russia's disinformation is designed to influence the unity of the European Community and the integrity of the transatlantic bond. Russia seeks to rebuild its sphere of influence and establish the new "Yalta" order. Czechia is particularly susceptible to Russia's disinformation campaigns due to a combination of socio-political populism and pro-Russia business ties.

A thorough review of the literature uncovers a multitude of studies dedicated to Russian hybrid threats, Czech-Russian relations, and disinformation campaigns. Scholars have delved into Russian doctrines and presented diverse perspectives on hybrid warfare and influence operations in the Czech Republic and other Central and Eastern European (CEE) countries. Procházka et al. investigate disinformation countermeasures in the Czech Republic[727], while Štětka et al. analyse the institutional hurdles the Czech Republic encounters in addressing disinformation. Jacuch proposes effective countermeasures to combat these threats in the CEE regions[728].

The purpose of this paper is to answer the question about the role of Russian disinformation in the context of Russian influence in Czechia. It explores how Russia employs disinformation to sway Czech society and political leaders, as well as the Czech Republic's countermeasures against disinformation. Given the topic's timeliness and intricacy, a thorough analysis is warranted.

Czechia has a key place in Russia's long-term geostrategy due to its location in the middle of trade routes and its critical position during a possible armed conflict. The neutral attitude of the Czechs towards the Russians also has great significance. Russia has been influencing Czechs through energy, economy and, foremost, disinformation to achieve its foreign policy objective.

The paper first analyses the Russian disinformation strategy and operations in the Czech Republic, followed by measures taken by Czech governmental and non-governmental organisations, businesses and civil society in countering Russian disinformation.

The research was based on foreign policy documents, academic sources, public opinion polls, and subsequent discussions and interviews with Czech and Polish experts. The study was conducted with time, topic, and source limitations. It focuses on Czech-Russian relations in

[727] Procházka, J., Vinkler, P., Jójárt, K., Szenes, Z., Gruszczak, A., & Kandrík, M. (2023). One threat - multiple responses: countering hybrid threats in V4 countries. Obrana a Strategie, 23(1), 49–73. https://doi.org/10.3849/1802-7199.23.2023.01.049-073

[728] Jacuch, A (2022) The Blurred Lines of Peace and War – An Analysis of Information Operations Used by the Russian Federation in CEE1, The Journal of Slavic Military Studies, 35:2.

recent years until early 2023, the developments following the 2021 Czech parliamentary elections, the actions of Prime Minister Peter Fiala's government and the actions taken in response to the Russian invasion of Ukraine in 2022. The study does not aim to discuss general geopolitical concepts or Russia's foreign policy.

The ever-evolving nature of international relations in Central and Eastern Europe, along with the sheer breadth of the subject, demanded a narrowed focus on the most critical aspects of Czech-Russian relations and Russian influence activities. This research utilizes accessible English- and Russian-language literature, building upon and expanding the author's previous work published in the Polish Yearbook of Political Science titled "Czech-Russian Relations: The Russian Disinformation Campaign". While certain limitations exist, this work can serve as a solid foundation for further research and dialogue on Czech-Russian relations.

Russian Disinformation Strategy

Russia seeks a multipolar world order with itself as a leading power, aiming to reshape the European security landscape through the militarization of Kaliningrad, Crimea, and Donbas, destabilizing Ukraine, and securing Russian dominance in the post-Soviet sphere.

Information warfare is a key element of modern military operations in Russian military doctrines. Rumer (2019) presents General Valerij V. Gerasimov's doctrine as a concept of Russia's operational confrontation with the West, supporting Primakov's doctrine that a unipolar world dominated by the United States is unacceptable to Russia. Primakov[729] has been pushing the concept of geopolitical realism since the 1980s. Formulated as an intelligence doctrine, it also became Russia's first foreign policy concept in the 1990s. It was later announced as the "Primakov Doctrine" and became explicitly anti-American and anti-Western[730]. The doctrine included the following principles of Russian foreign policy: striving for a multipolar world, achieving primacy and integration in the post-Soviet space and opposing NATO enlargement. In Russian strategic understanding, the' Primakov doctrine' must be fulfilled to reach the geopolitical state of peace and stability. In support of the ‘Primakov doctrine’, the so-called ‘Gerasimov doctrine’ works as a concept of operations[731], including a role for non-military means.

[729] Yevgeny Primakov, Foreign intelligence chief, Foreign Minister, Prime Minister (1998–1999) of Russia.
[730] Cohen, A. (1997). *The “Primakov Doctrine”: Russia’s Zero-Sum Game with the United States*. Heritage Foundation.
[731] Rumer, E. (2019). *The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action*. Cornegie Endowment for International Peace, p. 4.

In 2013, the Chief of the General Staff of the Russian Armed Forces wrote: "The role of non-military means of achieving political and strategic goals has increased, and in many cases has exceeded the effectiveness of military force". He proposed using disinformation to achieve Russian political goals[732]. Russian strategists have developed an approach – "information confrontation"[733] – where Russian propaganda is feasible in both war and peace, reflecting its "lasting" nature.

In 2007, the Russian government established the Russkiy Mir Foundation to promote Russian language, culture, and values worldwide, positioning itself as a guardian of traditionalism against perceived ideological threats from the West. Pszczel contends that the Russkiy Mir Foundation operates as a state-funded tool for recruiting agents of influence in countries with Russian-speaking minorities and Western nations. Leveraging its close ties with special services and media agencies, the Russkiy Mir actively engages in disinformation campaigns[734]. Russia has initially invested mostly in traditional media and then also in digital ones. At some point, the main propaganda and disinformation actors were the state media belonging to the Rossiya Segodnya conglomerate (RT, the Novosti agency, Sputnik). A supporting role is played by experts and Russian think tanks, pretending to be independent voices (e.g., Valdai, RIAC and centres linked to MGiMO). One of the major state-controlled media outlets for the Russian government and its foreign policy is RT, a satellite news channel. It broadcasts in, e.g., English; Arabic; French; German; Spanish, and it is included in the television packages of both individuals and institutions (e.g., hotels) in most countries. Therefore, RT can reach millions of people, including those targeted social groups that are distrustful of the mainstream media. RT has become a Russian flagship platform for spreading disinformation and sowing confusion[735]. The Czech Republic is an object of geopolitical interests of Russia, with its imperial thinking. However, Czech society harbours a complex and ambivalent attitude towards Russia, shaped by historical events. While the 1938 betrayal by Western Allies and subsequent Nazi invasion fostered a positive view of Russia as a liberator, the 1968 Warsaw Pact invasion crushed the Prague Spring reforms and solidified Communist Party rule, deepening societal divisions and delaying democratization for decades.

---

[732] Герасимов, 2013.

[733] Шушков, Г. М., & Сергеев И. В. (2016). *Концептуальные основы информационной безопасности Российской Федерации*, Актуальные вопросы научной и научно-педагогической деятельности молодых ученых: сборник научных трудов III, Всероссийской заочной научно-практической конференции (23.11.2015 – 30.12.2015 г., Москва), под общ. ред. Е.А. Певцовой; редколл.: Е.А. Куренкова и др. – М.: ИИУ МГОУ.

[734] Interview with Robert Pszczel, Senior Fellow of The Casimir Pułaski Foundation, the former Head, NATO Information Office in Moscow (2010–2017), 2022.

[735] ibid

Russia's Disinformation Activities in the Czech Republic

The rise of the Internet and social media has provided a powerful platform for disinformation and propaganda campaigns, orchestrated by online trolls who fabricate and spread misinformation on local news sites[736]. The Czech Republic found itself on the front lines of Russia's disinformation war with its developed network of influence[737].

Russia is waging a sophisticated disinformation campaign in the Czech Republic, utilizing various channels to spread false information and propaganda, including social media, pro-Kremlin websites, and influential politicians. This campaign aims to erode Czech democracy, sow discord among its citizens, and tarnish the country's international standing. Russian disinformation seeks to weaken Czech democracy, undermine the EU and NATO, and isolate Ukraine. It has significantly impacted Czech society, fostering Euroscepticism and pro-Russian sentiment.

Russia also exerts its influence in the Czech Republic through political parties, organizations, and media outlets. Pro-Kremlin parties, including Freedom and Direct Democracy, National Democracy, and the Workers' Party for Social Justice, align with Russia's interests. Former President Miloš Zeman's pro-Russian stance and connections to Russian businesses furthered Russia's influence. The coalition government from 2018 to 2021 lacked a unified Russia policy, with ANO's Babiš advocating for dialogue while ČSSD's Petříček supported expelling Russian diplomats. KSČM, a pro-Russia party, provided crucial support to the minority government[738].

Russia Today TV and Sputnik News are the main channels for anti-Western propaganda in the Czech Republic. Sputnik also operates a Czech-language website. Alongside these official outlets, other media platforms directly or indirectly serve Russian interests. Russia's disinformation campaigns often flood the information space with abstract content, creating a smokescreen that conceals their true objectives.

In synthesis, Russian disinformation campaigns pose a grave threat to the Czech Republic, the EU, and NATO, eroding European and global security. It is spread among Czechs through "alternative" news websites and conspiracy-laden chain emails and less on social media as

[736] Gliwa, S., & Olech, A. K. (2020). *Polish-Czech Relations and Russian Disinformation, Attempts to Disturb them.* Institute of New Europe, p. 10.
[737] Morozov, A. (2020, January). *They are Convinced that Russia Should Follow Guerrilla Tactics*, EUVSDISINFO.
[738] For more information see at *'Czech-Russian relations. The Russian disinformation campaign'*, (2022), PPSY, pp. 8-10.

fewer than 15% of Czechs are reported to use Twitter and "roughly half" of the country extensively uses Facebook. The main disinformation groups in the Czech Republic are OUR MEDIA a.s., AC24.cz, Sputnik.cz, Czech pro-Russian Facebook pages, Aeronet.cz, První Zprávy, and Parlamentní Listy, with the latter reported to have eight million readers per month. These groups often spread harmful narratives, including conspiracy theories, false information about the war in Ukraine. Czechs are also susceptible to chain emails, which often contain inflammatory language, emotionally charged language, and unprofessional formatting. These emails often target Brussels, Washington, Islam, and migration[739].

Russia's quasi-media outlet Sputnik collaborates with Czech-language disinformation portals, undermining journalistic integrity. Radical and sensationalist Czech websites, including Parlamentní Listy, amplify pro-Russian propaganda. In 2021, 46 active pro-Kremlin websites in Czechia published more than 197,000 articles, and disinformation trends were strengthening. The three biggest Czech disinformation websites had an average of almost 14.5 million user visits per month[740]. In 2022, the Czech disinformation scene included 39 active pro-Kremlin disinformation sites, down from 46 in 2021. This decline is due to several factors, including the increasing mainstreaming of disinformation, which makes it less necessary for politicians to use dedicated disinformation websites to spread their messages. Politicians can now spread disinformation through mainstream media outlets, social media, and other channels. Facebook is still the most popular platform for Czech disinformation, but Telegram and VKontakte are gaining in popularity[741].

The disinformation scene in 2021 was a complex and interconnected ecosystem. Disinformation and conspiracy theories circulated within this ecosystem, with content also spreading to mainstream media and social media. Disinformers targeted people in difficult life situations, often exploiting their vulnerabilities. They also made financial profit from their activities, such as through donations from their audience[742]. The number of active websites decreased from 46 in 2021 to 39 in 2022. This decline is due to the increasing mainstreaming of disinformation, which makes it less necessary for politicians to use dedicated disinformation

[739] Birch, K., (2022), *Combating Disinformation at the Federal Level: The Czech and American Experiences*, Masaryk Diplomatic Program, and Janda, J., Víchová, V., & Vejvodová, P. (2017). *The Russian connections of far-right and paramilitary organisations in the Czech Republic.* Political Capital, Policy Research and Consulting Institute.
[740] Cabada, L., (2022), *Russian Aggression against Ukraine as the Accelerator in the Systemic Struggle against Disinformation in Czechia*, ACIG, vol. 1, no. 1.
[741] Krátka Špalková, V., Pastír, M., Přívratský, J., Činčerová, Z., Šerák, V. (2023), *Annual Report on The State of The Czech Disinformation Scene for 2022*, European Values Centre for Security Policy.
[742] Security Information Service (BIS) (2022), Annual Report 2021.

websites to spread their messages. Politicians can now spread disinformation through mainstream media outlets, social media, and other channels.

In 2022, Czech disinformation sites spread pro-Russian disinformation narratives about the war in Ukraine, Ukrainian refugees, and citizens fighting in the war on the side of Ukraine[743]. In February 2022, in consultation with the security services and based on recommendations from the Czech government, the Czech internet society CZ.NIC blocked 8 disinformation websites that spread disinformation about the war in Ukraine. On March 1, 2022, Czech mobile operators blocked 6 disinformation websites in the Czech language. However, disinformers often moved to other domains or social media platforms[744]. The blockade was lifted on May 25, 2022, after three months[745].

Both disinformation websites and social media campaigns often lack transparency, concealing author identities, funding sources, and ownership. Many sites rely on translated, low-quality foreign articles rather than original content. Disinformation spreads rapidly due to extensive sharing on social media, particularly Facebook. Much of the disinformation on Czech-language platforms originates from foreign servers, official Russian channels, or English-language conspiracy websites like Global Research or Southfront[746].

One of the most radical is the Protoproudi (Upstream) website. As Gazeta Wyborcza writes for the Czech think-tank European Values, Russian propaganda is most active about Islam, migration and terror, trying to spread fear and create divisions among Europeans[747].

In the Czech Republic, articles spread on pro-Russian websites claiming that NATO intends to attack Russia from Eastern Europe[748]. In December 2016, the Russian news site Lenta.ru fabricated a story that Ukraine had agreed to accept Middle Eastern migrants "in exchange for visa-free travel to the EU." This false report was swiftly translated and disseminated by the Czech news site Nová Republika, exemplifying the global reach of disinformation

[743] Mandić, J. & Klarić, D. (2023). *Case study of the Russian disinformation campaign during the war in Ukraine – propaganda narratives, goals, and impacts*. National security and the future, Croatia, 24 (2), 97-140.
[744] Krátka Špalková et al., 2023.
[745] Cabada, 2022.
[746] Janda, J., & Víchová, V. (2017). *The Kremlin's hostile influence in the Czech Republic: The state of play.* In A. K. Piekarska (Ed.), Report: Disinformation in CEE. The Warsaw Institute Review, 3, p. 28.
[747] Kokot, M. (2016). *Czesi powołują rządowy zespół do walki z rosyjską propagandą. "Zagrożenie dezinformacją".* Gazeta Wyborcza.
[748] MacFarquhar, N. (2016, August 28). *A Powerful Russian Weapon: The Spread of False Stories*. New York Times.

campaigns[749]. Russia has used information activities to influence election results on a global scale. As indicated by the report *Hostile Social Manipulation Present Realities and Emerging Trends*, in 2017, the parliamentary elections in the Czech Republic ended with a successful result for Russia[750].

Mistrust in mainstream media is pervasive in the Czech Republic, with half of the population expressing distrust[751]. Disinformation platforms hold sway over 24% of Czechs[752]. A STEM survey revealed that 25.5% of Czechs believe in disinformation broadcasts. Notably, 50.2% of Czechs endorse the notion that the US orchestrated the Syrian migrant influx into Europe[753], 38% attribute the Ukrainian crisis to the US and NATO[754]. The surge in disinformation began in 2008, culminating in the 2018 presidential elections[755].

According to the 2017 report of the International Republican Institute, 27% of Czech respondents think Russia stands for traditional European values. According to OECD statistics, 46% of citizens in the Czech Republic believe that the mainstream media attempt to be impartial[756]. Lack of trust of others translates into the need to seek alternative sources of information, such as websites and social media, which often contain false or deliberately falsified content.

The Czechs are the most Eurosceptic in the Visegrád region, but NATO still has dedicated support. Czech support for the country's membership in the European Union is falling. Many Czechs believe that they should geopolitically stand somewhere between the West and the East and remain as neutral as possible.

In conclusion, Russia's entrenched information influence structures are constantly evolving and persistent. Therefore, it can be inferred that these structures will continue to be employed to destabilize or manipulate Czech society, political circles, and the business sector.

---

[749] Helmus, T. C., Bodine-Baron, E., Radin, A., Magnuson, M., Mendelsohn, J., Marcellino, W., Bega, A., & Winkelman, Z. (2018). *Russian Social Media Influence – Understanding Russian Propaganda in Eastern Europe.* Rand Corporation, p. 17.
[750] Gliwa & Olech, 2020.
[751] Filipec, O. (2019). *Towards a Disinformation Resilient Society? The Experience of the Czech Republic.* Cosmopolitan Civil Societies: an Interdisciplinary Journal, 11(1).
[752] Krejčí, M. (2017). *The ins and outs of the Czech disinformation community*. New Eastern Europe.
[753] Ministry of Interior, 2016
[754] Kokot, 2016.
[755] Filipec, 2019.
[756] Lexmann, M. (2017). *IRI Expert Tackles Russian Disinformation in Visegrád Insights*. The International Republican Institute.

Czechia Countering Russian Disinformation

Researchers have identified significant security threats associated with disinformation and propaganda and proposed defence strategies[757]. Czech government documents, including the Czech Security Strategy (2015) and the 2017 Defence Strategy, highlight Russia's role in hybrid campaigns and disinformation efforts against EU and NATO members. The National Security Audit (2016) assessed the country's resilience to hybrid threats and recommended increasing public awareness, improving resilience, creating an education system for public officials, and implementing active media strategies.

Czech Governmental Structures

In 2017, the Centre Against Terrorism and Hybrid Threats (CTHH, renamed as CHH) was established at the operational level. It is a specialized analytical and communications unit that monitors hybrid threats, including terrorism, radicalization, and foreign disinformation campaigns. It coordinates efforts across different ministries to counter hostile influences and provides training and education for civil servants. The answer to the disinformation activities and propaganda of Russia is to present reliable information in the free press and on social media, inform the public that certain information is fake news, and counteract disinformation. As of 2022, the Czech Republic's only standing federal anti-disinformation agency is the CHH. It works closely with civil society and the media to monitor and analyse disinformation campaigns that target topics related to Czech internal security[758].

In December 2021, the centre-right government with Prime Minister Fiala launched a strategy on hybrid threats, including disinformation. The Russian invasion of Ukraine accelerated the government's efforts to fight disinformation. In 2022, the Czech government officially recognized disinformation as a major hybrid threat. One month after the war began, the government appointed a government coordinator for the media and disinformation.

The government considers disinformation campaigns as a serious threat to security. The blockade of selected disinformation websites showed that the government and intelligence

[757] Mareš, M., & Mlejnková, P. (2021). *Propaganda and Disinformation as a Security Threat*. In M. Gregor, & P. Mlejnková (Eds.), Challenging Online Propaganda and Disinformation in the 21st Century. Palgrave Macmillan; and Daniel, J., & Eberle, J. (2021). *Speaking of hybrid warfare: Multiple narratives and differing expertise in the 'hybrid warfare' debate in Czechia*. Cooperation and Conflict, 56(4), 432–453.
[758] Birch, 2022.

services are collecting data and information on subversive actors. The government is creating a new institutional framework to combat disinformation.

In 2022, Czech Prime Minister Petr Fiala established the position of national security advisor (NSA), with the task of coordinating intelligence and security forces. In February 2023, the NSA was also tasked with coordinating the agenda of countering foreign information interference. With all these responsibilities, the NSA becomes one of the key actors in the system of countering hybrid threats in the Czech Republic[759]. Czech President Petr Pavel strongly warns against intensifying Russian disinformation campaigns, highlighting their grave threat to European cohesion and commending Czech government's efforts to counter disinformation.

In conclusion, the Czech government is taking steps to increase resilience against disinformation and counter Russian influence operations. The Security Information Service (BIS) plays a particularly vital role, and the establishment of the CTHH and the NSA are major steps forward. However, there are still shortcomings in the public information strategy. Active media strategies should also include explanatory narratives targeting pro-Russian sympathizers and Russians.

Czech Civil Society Initiatives

Czech civil society is actively countering disinformation campaigns through centres such as European Centre for Security Policy Values, Prague Institute for Security Studies, Association for International Affairs, and the People in Need NGO. Initiatives monitor Russian activities and block the Russian Federation from spreading its influence in the Czech Republic. The Atlantic Council Digital Forensic Research Lab and the Kremlin Watch program implemented by the Czech think-tank European Values Centre are the main non-governmental initiatives in identifying, analysing, and combating disinformation in the Czech Republic[760]. The Prague Institute for Security Studies monitors disinformation and raises awareness about the dangers of Russian influence in Central and Eastern Europe[761]. The Czech organisation Člověk v tísni provides teachers with educational materials on disinformation campaigns and organises workshops and lectures on media literacy. The Masaryk University researches techniques of

[759] Procházka et al., 2023.
[760] Kupiecki, R., & Legucka, A., (Eds) (2023), *Disinformation and the Resilience of Democratic Societies*, The Polish Institute of International Affairs, Warsaw.
[761] Krejčí, M. (2017).

manipulation by websites used for disinformation. Moreover, the Zvolsi.info initiative shows young people how to validate their sources, select objective and credible news, show manipulation, and teach them how to disclose them. Individual journalists conduct research to reveal the origins and connections of people behind disinformation projects. In conclusion, through initiatives, Czech civil society is actively countering disinformation campaigns. These initiatives raise awareness of the risks of Russian influence, educate teachers, promote media literacy, and conduct research on manipulation techniques.

Czech Media and Industry Contributions

Czech media are engaged in fact-checking and investigative journalism exposing disinformation (Manipulatori.cz; Hoax.cz, and Demagog.cz). Czech academic institutions have developed a coordinated approach to combat disinformation. The Department of Political Science at Masaryk University in Brno analyses propaganda tactics and provides media literacy training. People in Need provides educational programmes, such as "One World", for teachers on countering disinformation. The organisation ELPIDA actively promotes media literacy and education to help older people, "Czech elves", track down the authors of disinformation online[762].

In 2020, Charles University in Prague launched the Infomore.cz portal, which focuses on COVID-19-related disinformation. In February 2022, the Central European Digital Media Observatory (CEDOM) was launched as a follow-up project. CEDOM connects stakeholders from Czechia, Slovakia, and Poland, and is part of the European Digital Media Observatory network. The Metropolitan University Prague and the NGO Edhance Plus have implemented the Media Literacy Observatory for Active Citizenship and Sustainable Democracy (MELIA) project, which focuses on disinformation campaigns, media literacy, and civic education[763].

Czech businesses have also become a target of disinformation. Emerging associations support businesses to fight disinformation and build resilience, such as the Sleeping Giants group on Twitter and the Conspiratori. Associations such as "Nelež" and the Prague-based company Semantic Visions offer disinformation consultation to companies[764].

[762] Majić, M. (2021). Lessons Learned from The Czech Experience in Fighting Disinformation for The Western Balkans. Balkans Watch Report.
[763] Cabada, 2022.
[764] Majić, 2021.

Jamný, considers Russia's disinformation and propaganda is highly effective and dangerous due to its manipulation of historical events and exploitation of grievances among Czech citizens. A sizeable portion of the population is deeply indoctrinated by this propaganda, making it challenging to counter its influence. The pervasiveness of Russian disinformation extends to Russian society as well, creating a self-reinforcing cycle of disinformation. Strategic communication efforts should target both the Czech population and pro-Russian individuals in the Czech Republic and Russia[765].

The EU and NATO Response

The EU Strategic Compass for Security and Defence (2022) and the NATO Strategic Concept (2022) prioritize countering disinformation as a key strategic objective. The EU and NATO are actively combating disinformation through various initiatives and organizations, including the Action Plan Against Disinformation, Hybrid Toolbox, the Code of Practice, the Strategic Communications Centre of Excellence, and the Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. Enhancing disinformation resilience, legal resilience, and strategic communication in media and online is crucial for effective countermeasures. Strategic communication plays a vital role in deterrence and defence. Building disinformation resilience at the national level is paramount in this endeavour.

The EU's ban on Russian state media following Ukraine invasion had a limited impact in the Czech Republic, as Russian disinformation continues to circulate through domestic sources, including disinformation websites, social media influencers, and chain emails. Alternative websites are the main source of disinformation, which is then shared on social media. The Czech government does not have a law that specifically defines disinformation or propaganda, so the blocking of disinformation websites in 2022 was not legally required however, the government considered it necessary to take action to protect the country's security. It may take further legal action to address the spread of disinformation in the future, but specialized legislation against disinformation is an extremely challenging issue[766].

Strategic communication should include a strategic narrative aimed at the Czech population and explanatory narratives aimed at pro-Russian sympathisers in the Czech Republic and the Russian population[767]. Further measures need to be taken to increase the credibility of the Czech

[765] Interview with Dušan Jamný, Industry expert, the President of the Czechoslovak Ocean Shipping Group, 2021.
[766] Cabada, 2022.
[767] Interview with Dušan Jamný.

media and strengthen the resilience of the Czech public, politicians, administration, security and defence structures, industry, and other actors to disinformation.

Conclusions

Russia uses disinformation and propaganda to influence Czech society and political leaders. In today's globally interconnected world, aggressive and malicious state and non-state actors extensively use information operations. Disinformation resilience allowing, through identification, monitoring and countering disinformation, to deter, defend and recover from any kind of information operations of potential opponents are fundamental.

The paper answers the question of the role of Russian disinformation in the context of Russia's influence activities in the Czech Republic. The disinformation strategies and techniques in which Russia influences Czech society and political leaders and how the Czech Republic counteracts disinformation.

The Czech Republic is actively countering Russian disinformation and propaganda, but progress is hindered by incomplete implementation of strategic documents and a lack of transparency. Improved cooperation among the government, civil society, and businesses is recommended to enhance disinformation resilience. A public information strategy is needed to protect the democratic process in the Czech Republic.

To sum up, Russia's influence activities in the Czech Republic threaten the country's national security. Among other activities, the RF applies disinformation, propaganda and economics to inflame conflicts in Czech society, discredit state structures, support populist movements, spread anti-NATO, anti-European and anti-American sentiments, and support the 'compatriots' and sympathisers' environment. Czech policymakers began securitising Russian disinformation campaigns[768].

Despite disinformation from Russia, the overall direction of Czech foreign policy remains unchanged. The Czech Ministry of Foreign Affairs constantly supports the integrity of Ukraine and considers it a priority country for cooperation in transformation. The Czech Republic

[768] Mareš, M., & Rechtik, M. (2021). *Russian Disinformation Threat: Comparative Case Study of Czech and Slovak Approaches.* Journal of Comparative Politics, 14(1).

recognises the so-called people's republics in eastern Ukraine as a gross violation of international law[769].

Finally, political, economic, and social stability protects against all forms of aggression, including in information- and cyberspace. In addition to actions at the national level, it is crucial to strengthen cooperation at the EU and NATO levels and between countries facing similar threats, which would allow for synergising their efforts to counter them.

The experts concurred that the Czech government would continue to collaborate with its partners to bolster the country's disinformation resilience against hostile influence activities stemming from Russia. Jamný stresses that the Fila government's policies align with the Havelinian principles of democracy, human rights, and civil society[770].

The 2022 conflict in Ukraine marks a turning point, profoundly altering the European security landscape and necessitating a decisive response. This study contributes to the ongoing discourse and research on Czech-Russian relations. It will be crucial to monitor Russia's stance towards the disinformation landscape in the Czech Republic and its employment of hybrid tactics against Czech targets, as well as the reactions of the Czech government and security apparatus[771].

Streszczenie:

Rosja wywiera znaczny wpływ niemilitarny na Republikę Czeską, stosując dezinformację, propagandę, tajne operacje i infiltrację ekonomiczną, szczególnie w sektorze energetycznym. Czechy są jednym z państw – strategicznych obiektów działań Rosji mających na celu stopniowe osłabianie struktury Unii Europejskiej. W artykule postawiono hipotezę, zgodnie z którą Rosja postrzega Republikę Czeską jako kluczowy węzeł kampanii dezinformacyjnych i strefę wpływów, podważając jej suwerenność i osłabiając NATO i UE. W artykule zagłębiono się w taktykę dezinformacji Rosji, której celem jest wpływanie na czeskie społeczeństwo i przywódców politycznych. Analizuje również środki zaradcze przeciwko dezinformacji, w tym inicjatywy czeskiego rządu, organizacji pozarządowych, przedsiębiorstw i społeczeństwa obywatelskiego. Biorąc pod uwagę pilność i złożoność tematu, niezbędne są kompleksowe badanie w tym zakresie.

[769] Janda, J., & Víchová, V. (2017).
[770] Interview with Dušan Jamný.
[771] ibid

Słowa kluczowe:

Czechy, Rosja, stosunki międzynarodowe, dezinformacja, odporność

Keywords:

Czech Republic, Russia, international relations, disinformation, resilience

Bibliografia:

1. Birch, K., (2022), Combating Disinformation at the Federal Level: The Czech and American Experiences, Masaryk Diplomatic Program.
2. Cabada, L., (2022), Russian Aggression against Ukraine as the Accelerator in the Systemic Struggle against Disinformation in Czechia, ACIG, vol. 1, no. 1.
3. Cohen, A. (1997). The "Primakov Doctrine": Russia's Zero-Sum Game with the United States. Heritage Foundation.
4. Daniel, J., & Eberle, J. (2021). Speaking of hybrid warfare: Multiple narratives and differing expertise in the 'hybrid warfare' debate in Czechia. Cooperation and Conflict, 56(4).
5. Filipec, O. (2019). Towards a Disinformation Resilient Society? The Experience of the Czech Republic. Cosmopolitan Civil Societies: an Interdisciplinary Journal, 11(1).
6. Gliwa, S., & Olech, A. K. (2020). Polish-Czech Relations and Russian Disinformation, Attempts to Disturb them. Institute of New Europe.
7. Helmus, T. C., Bodine-Baron, E., Radin, A., Magnuson, M., Mendelsohn, J., Marcellino, W., Bega, A., & Winkelman, Z. (2018). Russian Social Media Influence – Understanding Russian Propaganda in Eastern Europe. Rand Corporation.
8. Jacuch, A (2022) The Blurred Lines of Peace and War – An Analysis of Information Operations Used by the Russian Federation in CEE, Routledge, The Journal of Slavic Military Studies, 35:2.
9. Interview with Dušan Jamný, Industry expert, the President of the Czechoslovak Ocean Shipping Group, 2021.
10. Janda, J., & Víchová, V. (2017). The Kremlin's hostile influence in the Czech Republic: The state of play. In A. K. Piekarska (Ed.), Report: Disinformation in CEE. The Warsaw Institute Review, 3.
11. Janda, J., Víchová, V., Vejvodová, P. (2017). The Russian connections of far-right and paramilitary organisations in the Czech Republic. Political Capital, Policy Research and Consulting Institute.
12. Kokot, M. (2016). Czesi powołują rządowy zespół do walki z rosyjską propagandą. "Zagrożenie dezinformacją", Gazeta Wyborcza.
13. Krátka Špalková, V., Pastír, M., Přívratský, J., Činčerová, Z., Šerák, V. (2023), Annual Report on The State of The Czech Disinformation Scene for 2022, European Values Centre for Security Policy.
14. Krejčí, M. (2017). The ins and outs of the Czech disinformation community. New Eastern Europe.

15. Kupiecki, R., & Legucka, A., (Eds) (2023), Disinformation and the Resilience of Democratic Societies, The Polish Institute of International Affairs, Warsaw.
16. Lexmann, M. (2017). IRI Expert Tackles Russian Disinformation in Visegrád Insights. The International Republican Institute.
17. MacFarquhar, N. (2016). A Powerful Russian Weapon: The Spread of False Stories. New York Times.
18. Majić, M. (2021). Lessons Learned from The Czech Experience in Fighting Disinformation for The Western Balkans. Balkans Watch Report.
19. Mandić, J. & Klarić, D. (2023). Case study of the Russian disinformation campaign during the war in Ukraine – propaganda narratives, goals, and impacts. National security and the future, Croatia, 24 (2).
20. Mareš, M., & Rechtik, M. (2021). Russian Disinformation Threat: Comparative Case Study of Czech and Slovak Approaches. Journal of Comparative Politics, 14(1).
21. Mareš, M., & Mlejnková, P. (2021). Propaganda and Disinformation as a Security Threat. In M. Gregor, & P. Mlejnková (Eds.), Challenging Online Propaganda and Disinformation in the 21st Century. Palgrave Macmillan.
22. Morozov, A. (2020, January). They are Convinced that Russia Should Follow Guerrilla Tactics, EUVSDISINFO.
23. Procházka, J., Vinkler, P., Jójárt, K., Szenes, Z., Gruszczak, A., & Kandrík, M. (2023). One threat - multiple responses: countering hybrid threats in V4 countries. Obrana a Strategie, 23(1).
24. Interview with Robert Pszczel, Senior Fellow of The Casimir Pulaski Foundation, the former Head, NATO Information Office in Moscow (2010–2017), 2022.
25. Rumer, E. (2019). The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action. Cornegie Endowment for International Peace.
26. Security Information Service (BIS) (2022), Annual Report 2021.
27. Štětka, V., Mazák, J., Vochocová, L., (2021), Nobody Tells us what to Write about: The
28. Disinformation Media Ecosystem and its Consumers in the Czech Republic, Journal of the European Institute for Communication and Culture, vol. 28, no. 1.
29. Герасимов, В. (2013, February 26). Ценность науки в предвидении, Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действи. Военно-промышленный курьер, 8(476).
30. Шушков, Г. М., & Сергеев И. В. (2016). Концептуальные основы информационной безопасности Российской Федерации, Актуальные вопросы научной и научно-педагогической деятельности молодых ученых: сборник научных трудов III, Всероссийской заочной научно-практической конференции 2015 г., Москва), под общ. ред. Е.А. Певцовой; редколл.: Е.А. Куренкова и др. – М.: ИИУ МГОУ.
31. The National Security Audit, (2016). Ministry of the Interior of the Czech Republic.

Dariusz Brążkiewicz
Akademia Bialska
im. Jana Pawła II
Julia Nowicka
Akademia Sztuki Wojennej
Zbigniew Ciekanowski
Akademia Bialska
im. Jana Pawła II

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Zniszczony Mariupol – studium przypadku zemsty w wojnie rosyjsko-ukraińskiej 2022 r.

Wstęp

Stosunki rosyjsko-ukraińskie po rozpadzie Związku Radzieckiego układały się zmiennie. Wynikały one z rozbieżnych kierunków rozwoju, mimo kilkudziesięciu lat współpracy w sowieckim państwie i bliskości kulturowo-językowej. Federacja Rosyjska, na obszarze byłego ZSRR, wiodła prym w budowie wspólnej płaszczyzny politycznej, obronnej i ekonomicznej. Wspierała ją w tym Białoruś podpisując kolejne porozumienia integracyjne. Ukraina natomiast pragnęła utrzymać samodzielność państwową, nie wchodząc z Rosją we wspólne sojusze polityczno-militarne, ograniczając współpracę na gruncie gospodarczym. W relacjach między obydwoma krajami problemem był separatyzm na obszarach Ukrainy, zamieszkałych przez ludność rosyjskojęzyczną. Były to obszary ogólnie pojętej wschodniej części Ukrainy, a szczególnie Krymu, Odessy z obszarami nadmorskimi Morza Czarnego oraz Donbasu z jego ważną częścią – Morzem Azowskim, z największą portową aglomeracją Mariupolem.

W radykalizującej się polityce Kremla za Władimira Putinem na początku XXI wieku, separatyści byli idealnymi partnerami do destabilizacji Ukrainy z jednoczesną możliwością terytorialnych zmian na wschodzie tego kraju. Wszystkie te działania narastały z każdym rokiem, szczególnie w zmieniającej się rzeczywistości polityczno-wojskowej Europy Środkowo-Wschodniej tego okresu i przyjmowaniu kolejnych państw do NATO i Unii Europejskiej. Ponadto działania Ukrainy w kierunku integracji z ww. strukturami wpływała na niekorzyść stosunków rosyjsko-ukraińskich. Z dzisiejszej perspektywy podpisany w Kijowie

31 maja 1997 r. przez prezydentów: Kuczmę i Jelcyna „Traktat o przyjaźni, współpracy i partnerstwie między Ukrainą i Federacją Rosyjską" nie miał być respektowany przez stronę rosyjską.

Po zimowych wydarzeniach w Kijowie na przełomie 2013/2014 r. (tzw. Euromajdan), Rosja uznała, że jest to czas na radykalne działania zbrojne separatystów, wspieranych przez uzbrojenie i żołnierzy z Rosji, w oderwaniu Krymu i ziem wschodniej Ukrainy. Jeżeli działania na Krymie przebiegły dla Rosjan bez większego wysiłku, to walki w 2014 r. na wschodzie Ukrainy uzmysłowiły Putinowi, że musi zwiększyć swoje zaangażowanie i skierować wybrane, rosyjskie jednostki wojskowe do walk. Realizując zamysł połączenia opanowanego Krymu ze zdobytymi ziemiami w Donbasie, Rosjanie skierowali swoje siły i separatystów wzdłuż Morza Azowskiego na Mariupol. Po kilku miesiącach ograniczonych walk, atak ten zakończył się porażką Rosjan, którzy liczyli na wsparcie miejscowej ludności rosyjskojęzycznej. Tym samym Mariupol, leżąc blisko separatystycznej części Donbasu, pozostał w rękach Ukrainy. Otwarta, pełnoskalowa agresja Rosji na Ukrainę, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 r., przyniosła wydarzenia, które wstrząsnęły opinią publiczną Ukrainy i świata, pokazując bezwzględność Rosjan w zdobywaniu Mariupola po raz drugi.

Walki o przynależność Mariupola w latach 2014-2015

W Mariupolu, podobnie jak w licznych miastach znajdujących się w południowo-wschodniej Ukrainie, do rozruchów prorosyjskich doszło już w marcu 2014 r. W tej nadmorskiej aglomeracji prorosyjscy separatyści jako swój pierwszy cel wyznaczyli sobie gmach Rady Miejskiej. Od połowy marca 2014 r. do początku maja obiekt ten był wielokrotnie przechwytywany przez obie strony konfliktu, by ostatecznie powrócić w ręce Sił Zbrojnych Ukrainy. Utrata jednego miejskiego gmachu nie zniechęciła jednak rosyjskich rebeliantów i ich kolejnym celem stała się komenda główna milicji w Mariupolu. I tym razem, pomimo użycia przez separatystów dwóch wozów bojowych piechoty BMP-2, stronie ukraińskiej udało się odeprzeć atak. Straty były jednak znaczące: doszło do wypalenia całego obiektu w wyniku zaprószenia ognia w komendzie, co było konsekwencją ataku. W kolejnych dniach starano się ograniczyć napięcia w samej aglomeracji. Podjęto decyzję opuszczenia miasta przez żołnierzy Sił Zbrojnych Ukrainy, rozstawienia blokad przed miastem i obsadzenia posterunków na drogach dojazdowych do Mariupola. Nie ustrzegło to jednak miasta od poważnych strat. Rebelianci bowiem już w maju 2014 r. zaatakowali i spalili gmach prokuratury, obiekty jednostki wojskowej oraz po raz kolejny gmach Rady Miejskiej. Już w połowie czerwca 2014

r. ukraińskie wojsko musiało wkroczyć ponownie do miasta. Chciano odzyskać kontrolę nad utraconymi obiektami administracji publicznej. Zadania tego podjęły się bataliony „Dnipro-1”[772] i „Azow”[773]. Począwszy od 13 czerwca 2014 r. Siły Zbrojne Ukrainy wypychały z budynków oraz samego miasta rosyjskich rebeliantów. Przejęcie kontroli nad całą aglomeracją nastąpiło pod koniec czerwca 2014 r. Tym razem Ukraińcom udało się odnotować w Mariupolu zwycięstwo[774].

Ponieważ Rosja nie spotykała się ze zdecydowaną reakcją i potępieniem opinii międzynarodowej, widząc pogarszającą się sytuację sił ukraińskich, postanowiła zaangażować w Donbasie regularne jednostki wojskowe swoich sił zbrojnych. To, co jeszcze jakiś czas temu wydawało się niemożliwe, nastąpiło 24 sierpnia 2014 r. rano. Wówczas regularne pododdziały armii rosyjskiej przekroczyły granicę Ukrainy. Przystąpiły do samodzielnych działań atakując Wołnowachę i Ługańsk, a uderzając wzdłuż Morza Azowskiego w dniu 27 sierpnia zajęły Nowoazowsk. Siły separatystyczne w tym samym okresie nasilały swoje ataki w innych kierunkach Ukrainy, co było możliwe dzięki wsparciu rosyjskich oddziałów Wojsk Powietrznodesantowych. W rezultacie padły wtedy co najmniej cztery ukraińskie zgrupowania: na wzgórzu Saur-Mogiła, ugrupowania w okolicach Iłowajska, Amwrosijiwki oraz na południe i zachód od Ługańska. Spowodowało to, że liczące około 7 tys. żołnierzy zgrupowanie, nie otrzymało w odpowiednim momencie obiecanego wsparcia umożliwiającego wyjście z okrążenia. Zakończyło się to wyparciem sił ukraińskich w dniu 1 września 2014 r. z lotniska w Ługańsku. Publiczne deklaracje władz ukraińskich o wsparciu pozostały niezrealizowane. Po przemieszczeniu się rosyjskiej ofensywy w okolice Doniecka głównym celem stało się przejęcie kontroli nad większością obszarów obwodu donieckiego i ługańskiego, nad linią graniczną Morza Azowskiego, a w konsekwencji zajęcie Mariupola. Wyparcie sił ukraińskich z większości tych terenów dałoby swobodę stronie rosyjskiej w kontynuowaniu natarcia w kierunku obwodów charkowskiego i zaporoskiego. Potrzebne było oczywiście zwiększenie zaangażowania regularnych formacji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (FR)[775].

---

[772] Paradoksalnie jednostka okryła się później niesławą i została rozwiązana w 2016 r.

[773] Batalion „Azow” zawiązano w Berdiańsku nad Morzem Azowskim 5 maja 2014 r. jako formację ochotniczą do walki z separatystami na wschodzie Ukrainy. W listopadzie 2014 r. batalion włączono w skład Gwardii Narodowej Ukrainy, ochotniczej formacji wewnętrznej podległej MSW. Następnie batalion rozbudowano do szczebla pułku.

[774] P. Tomica, *Ukraiński upór. Część IV. Mariupol (2014-2016)*, 02.10.2022, Portal mowiacwprost.pl, https://mowiacwprost.pl/2022/10/02/ukrainski-upor-czesc-iv-mariupol-2014-2016/, [dostęp: 10.09.2023].

[775] P. Żochowski, R. Sadowski, M. Menkiszak, *Rosyjska interwencja zbrojna we wschodniej Ukrainie*, 03.09.2014, Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-03/rosyjska-interwencja-zbrojna-we-wschodniej-ukrainie, [dostęp: 10.09.2023].

Gdy od 25 sierpnia 2014 r. na kierunku południowym, rozpoczęły się walki na pełną skalę przeciw oddziałom armii FR okazało się, że bataliony obrony terytorialnej Ukrainy są po pierwsze źle wyposażone w broń, a po drugie mają niskie morale. Zdarzały się sytuacje, że na samą wiadomość o zbliżaniu się sił rosyjskich, pozycje bojowe tych formacji były opuszczane i wycofywano się na tyły. Walki prowadzone w 2014 r. miały często dość chaotyczny przebieg. Dla przykładu Batalion Gwardii Narodowej wyposażony w haubice D-30 oraz nowe pojazdy opancerzone, sprowadzony z okolic Kijowa w celu obrony Mariupola, nagle, w niewyjaśnionych okolicznościach opuścił swoje pozycje i znalazł się w okolicy Komsomolske, na południe od Doniecka, tym samym pozostawiając Mariupol zupełnie odsłonięty i narażony na ataki Rosjan. Wówczas prawie półmilionowe miasto Mariupol, o niezwykle istotnym znaczeniu strategicznym, było strzeżone jedynie przez grupę kilkudziesięciu żołnierzy z ochotniczych batalionów. Wykorzystali to Rosjanie i po zajęciu we wrześniu 2014 r. Nowoazowska, podeszli pod Mariupol, ale zatrzymali dalsze działania. Wśród ludności Mariupola zapanowała panika, cześć mieszkańców zaczęła natychmiast uciekać. Korzystając z nagłego, nieoczekiwanego zatrzymania się wojsk rosyjskich tuż na przedmieściach Mariupola, dowództwo ukraińskie skierowało niemal wszystkie gotowe wówczas do walki jednostki, a wśród nich utworzony na bazie grupy bojowej 17. Samodzielnej Brygady Pancernej: 23. Zaporoski Batalion Obrony Terytorialnej „Chortycja". Stan sił był bardzo słaby, jednak zarówno haubice Msta-B, jak i wyrzutnie rakietowe BM-27 Uragan i BM-21 Grad zostały ustawione w pobliżu podejść do Mariupola. Niestety stan techniczny czołgów T-64B był fatalny, nie posiadały one dodatkowej ochrony reaktywnej, a czołgiści niejednokrotnie byli przeszkoleni tylko wstępnie. Tak więc grupa bojowa 17. Brygady znalazła się na linii frontu w dniu 4 września 2014 r. i osłaniała Mariupol, gdyż dowództwo ukraińskie nie miało innej alternatywy. Ducha bojowego do lepszego współdziałania swoim jednostkom starał się przekazać Szef Sztabu Generalnego SZ Ukrainy gen. Wiktor Mużenko, który przybył do Mariupola. Okazało się wówczas, że przy użyciu ograniczonych sił wojskom rosyjskim nie uda się zdobyć portowego miasta[776].

Ofensywy rosyjskiej we wschodniej Ukrainie nie sposób zrozumieć, jeśli nie zgłębi się putinowskiej retoryki i koncepcji tzw. Noworosji. Została ona przyjęta i zaakceptowana przez rosyjskich nacjonalistów i separatystów, którzy w pełni się z nią zgadzają. W skład historycznej Noworosji wchodzą według słów Putina następujące obwody ukraińskie: charkowski, ługański, doniecki, chersoński, mikołajowski i odeski. Korzenie tego typu myślenia tkwią w okresie z

[776] M. Żyrochow, *Ukraińskie czołgi T-64 w boju*, Nowa Technika Wojskowa, Numer Specjalny 17, grudzień 2023, Wydawnictwo Magnum X, Warszawa, s. 61-61.

końca XVIII wieku, gdy w wyniku wojen z Imperium Osmańskim carska Rosja weszła w posiadanie ziem nadczarnomorskich i Krymu. W jednym ze swoich przemówień Putin przywołał tę nazwę określając Noworosję jako „historyczne południe Rosji". Terminu „Noworosja" nagminnie używa się również w rosyjskich mediach, kontrolowanych przez państwo. Oddziały rosyjskie, które wkroczyły w dniu 27 sierpnia 2014 r. do Nowoazowska miały flagę Noworosji na swoim sprzęcie. Warto podkreślić, że żołnierze rosyjscy wchodzący w skład zgrupowania u południowo-wschodnich granic Ukrainy nie posiadały oznak przynależności państwowej. Rekrutowały się one m.in. z grup taktycznych delegowanych przez związki taktyczne Południowego Okręgu Wojskowego oraz z jednostek Wojsk Powietrznodesantowych (WDW) i Specnaz GRU stacjonujących w Zachodnim i Centralnym okręgach wojskowych. Pod wieloma względami sytuacja na wschodzie kraju, w której znalazła się Ukraina, przypominała tę obserwowaną na Krymie, w momencie opanowania go przez wojska rosyjskie[777].

Od początku 2015 r. militarne działania separatystów coraz bardziej dotykały ludności cywilnej. Zintensyfikowane działania na północ od Ługańska, w miejscowościach Stanica Ługańska, Sczastje, Krymskoje i Nowotoszkowka, a także na zachód od Doniecka w Debalcewie, Andrijiewce oraz Marupolu dotknęły zarówno dorosłych jak i dzieci, którzy nie zdołali się ewakuować. Już 24 stycznia 2015 r. w godzinach porannych została zaatakowana jedna z dzielnic mieszkalnych na wschodnich przedmieściach Mariupola. Rosyjscy separatyści użyli pocisków rakietowych z wyrzutni BM-21 Grad, łącznie odpalając 120 rakiet. Cały czas trwało zastraszanie ludności cywilnej, jak chociażby w dniu ataku, gdy lider samozwańczej Donieckiej Republiki Ludowej, Aleksandr Zacharczenko stwierdził, że przystąpiono do „odzyskiwania Mariupola". W wyniku ostrzału przez siły separatystyczne śmierć poniosło 31 mieszkańców, a ponad 100 odniosło rany. Od tego momentu Unia Europejska postanowiła zaostrzyć działania wobec Moskwy i zwiększyć pakiet sankcji wobec Rosji. Bezpośrednio po ostrzelaniu Mariupolu władze ukraińskie podjęły decyzję o wzmocnieniu obrony miasta. Prezydent Petro Poroszenko zdecydował wraz z Radą Bezpieczeństwa Narodowego, iż w obliczu rosnącego zagrożenia ze strony Rosji i aktywizacji grup terrorystycznych także w innych regionach Ukrainy, konieczne były przygotowania skoordynowanej obrony. Rosja stała

[777] P. Żochowski, R. Sadowski, M. Menkiszak, *Rosyjska interwencja ...*, op. cit.

twardo na stanowisku, że „gołosłownym" jest obarczanie jej za tragedię w Mariupolu oraz odrzucała wiarygodność raportu Misji Obserwacyjnej OBWE z 24 stycznia[778].

Atak na miasto musiał się oczywiście spotkać z natychmiastową odpowiedzią ze strony oddziałów ukraińskich. W dniu 10 lutego 2015 r. batalion „Azow" odpowiedział na terrorystyczne działania prorosyjskich separatystów. Przystąpiono do ofensywy z Mariupola na wschód, w kierunku wioski Szyrokine, wykorzystując wsparcie Ukraińskiej Gwardii Narodowej i innych jednostek wojskowych. Głównym celem ofensywy było przedarcie się do Nowoazowska. Oddziałowi „Azow" udało się dotrzeć do wsi Sachanka, gdzie w marcu 2015 r. trwały walki pozycyjne, na ustabilizowanej linii frontu. Pomimo, że 12 lutego 2015 r. doszło do podpisania porozumień „Mińsk 2", m.in. o zawieszeniu broni, walki nie ustały i dochodziło do gwałtownych starć i walk w wyznaczonej strefie zdemilitaryzowanej. Separatyści ponowili ataki w marcu 2015 r. na wioskę Szyrokie, korzystając ze wsparcia czołgów oraz moździerzy. Trwało to aż do maja 2015 r. Do zmiany sytuacji doszło dopiero w dniu 1 lipca 2015 r. kiedy to: „w akcie dobrej woli i demonstracji pokojowych intencji", oddziały separatystów wycofały się ze wsi Szyrokie. Generalnie od tamtego okresu przestrzegano wciąż obowiązujące porozumienia „Mińsk 2". Sytuacja uległa dramatycznej zmianie pod koniec lutego 2022 r., gdy wojska rosyjskie otwarcie i w pełnym wymiarze przystąpiły do ataku na Ukrainę. Mieszkańców Mariupola czekały jeszcze dramatyczniejsze chwile[779].

Walki o Mariupol 2022 r. – ataki na infrastrukturę i ludność cywilną

Mariupol został zaatakowany już 24 lutego 2022 r. wzdłuż wybrzeża, zarówno przez artylerię sił donieckich oraz rosyjską 8. Armię Gwardii. Atakiem na miasto dowodził generał pułkownik Michaił Mizincew. Jak podają dostępne źródła informacji, do ataku obok 8. i 58. Armii Ogólnowojskowej dołączyła też rosyjska Flota Czarnomorska. Już wkrótce oddziały wojskowe zaczęły być wspierane przez jednostki MSW: policji i Rosgwardii (Gwardii Narodowej). Do walk na ulicach Mariupola Federacja Rosyjska skierowała: 150 Irdycko-Berlińską Dywizję Zmechanizowaną z 8. Armii Gwardii, 810. Samodzielną Brygadę Piechoty Morskiej ze składu Floty Czarnomorskiej, 177. Pułk Piechoty Morskiej wchodzący w skład Flotylli Kaspijskiej oraz 22. Samodzielną Brygadę Specjalnego Przeznaczenia. Skoncentrowane siły rosyjskie dodatkowo zostały wzmocnione od strony wschodniej miasta Mariupol przez oddziały Milicji

[778] W. Rodkiewicz, A. Wilk, W. Konończuk, K. Frymark, *Konflikt w Donbasie po ostrzale Mariupola*, 28.01.2015, Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-01-28/konflikt-w-donbasie-po-ostrzale-mariupola, [dostęp: 10.09.2023].
[779] P. Tomica, *Ukraiński upór. Część IV. Mariupol ...,* op. cit.

Ludowej z Donieckiej Republiki Ludowej. Uważa się, że do bitwy o Mariupol skierowano od 14 000 do 15 000 żołnierzy rosyjskich[780].

Wobec tak błyskawicznej i zaskakującej agresji sił rosyjskich z okolic Krymu na obwód chersoński, ukraińskie Siły Zbrojne musiały natychmiast przygotować obronę Mariupola od strony zachodniej. Siły ukraińskie były mniej liczne. Nieprzyjaciel posuwał się w bardzo szybkim tempie. Do walk w obronie Mariupola skierowano: 12. Brygadę Operacyjną Gwardii Narodowej Ukrainy, w skład której wchodził 1. Batalion Operacyjny i pułk „Azow", a także 109. Brygadę Obrony Terytorialnej i 503. Samodzielny Batalion Piechoty Morskiej oraz 36. Samodzielną Brygadę Piechoty Morskiej. Wkrótce przyłączyła się do walk także jednostka ukraińskiej policji KORD. Wszystkie te jednostki łącznie nie liczyły jednak więcej niż 5500 żołnierzy[781].

Już w pierwszym dniu rosyjskiego ataku na Mariupol, ostrzał artyleryjski infrastruktury miejskiej, pozbawił mieszkańców miasta wody, ogrzewania i prądu. Miasto było oblężone, a więc wstrzymano dostawy podstawowych produktów. Od dnia 2 marca 2022 r. nie działała również komunikacja publiczna. Gdy poprzedniego dnia Rosjanie rozpoczęli ostrzał dzielnic mieszkaniowych, w wyniku trafienia rakietą śmierć poniosło dwóch cywilów, a dwóch kolejnych zostało rannych. Z dnia na dzień bombardowania i ostrzał stawały się coraz intensywniejsze. Rosjanie używali głównie wieloprowadnicowych wyrzutni rakiet typu Grad i TOS-1. Aby usprawiedliwić nieprzypadkowe ataki na budynki mieszkalne, Rosjanie tłumaczyli, że w obiektach tych zlokalizowano „uzbrojonych nacjonalistów"[782].

W ciągu pierwszych pięciu dni, czyli do 5 marca 2022 r., Rosjanie całkowicie okrążyli Mariupol, a następnego dnia przystąpili do szturmu i wkrótce dzielnica Stary Krym znalazła się w ich rękach. Najstraszniejsze chwile dla mieszkańców Mariupola miały dopiero nadejść. Nikt nie przypuszczał, że może dojść do tak straszliwej zbrodni, a jednak w dniu 9 marca 2022 r., po nakierowaniu laserowo bomby lotniczej KAB-500L, Rosjanie zniszczyli 3. Szpital Położniczo-Dziecięcy w Mariupolu, gdzie zginęło 17 osób. Swoje zbrodnicze działania armia rosyjska tłumaczyła, że była to siedziba pułku Azow, co było oczywistą nieprawdą, widoczną na zdjęciach w mediach publicznych i społecznych. Zostały także złamane obietnice, iż Rosjanie będą respektować zawieszenie broni na czas funkcjonowania korytarzy

[780] R. Ponomarenko, *Bitwa o Mariupol*, Nowa Technika Wojskowa 6/2022, Wydawnictwo Magnum X, Warszawa, s. 22-23.
[781] R. Ponomarenko, *Bitwa o* ..., op. cit., s. 23-24.
[782] Ibidem, s. 32.

humanitarnych dla ludności cywilnej. Ostrzelano autobusy i auta z rodzinami, w tym z kobietami i dziećmi były. Do dnia 13 marca 2022 r. śmierć w mieście Mariupol poniosło 2187 Ukraińców, w większości byli to cywile[783].

Ukraina już od pierwszych dni ataku podejmowała próby uzgodnienia ze stroną rosyjską, natychmiastowego zawieszenia broni i utworzenia korytarzy, którymi pragnęła ewakuować ludność cywilną. Odbyły się dwie tury negocjacji. W obydwu uczestniczyli minister spraw zagranicznych Rosji Siergiej Ławrow i Ukrainy Dmytr Kułeba. Do pierwszych negocjacji doszło w dniu 3 marca 2022 r. w Puszczy Białowieskiej, a do drugich w Antalii, w dniu 10 marca. Ustalono wówczas, że korytarze humanitarne powinny zostać otwarte w Charkowie, Kijowie, Sumach i w Wołnowasze w pobliżu Mariupola. Wprawdzie 8 marca Rosja ogłosiła zawieszenie broni, umożliwiając ludności ukraińskiej bezpieczną ewakuację, jednak Ukraina nie mogła zgodzić się z tą propozycją. Rosja zaproponowała bowiem następujące korytarze humanitarne: z Kijowa na terytorium Białorusi, z Charkowa na terytorium Rosji, a z Mariupola oraz Sum na terytorium Rosji i Ukrainy. Pomimo wcześniejszych rozmów, dochodziło do ostrzałów korytarzy humanitarnych przez Rosjan. Dodatkowo doszło do oskarżeń ze strony rosyjskiej, iż to Ukraina nie dopuściła do ewakuacji ludności ukraińskiej do Rosji czy Białorusi. Tragiczna sytuacja miała miejsce w połowie marca 2022 r. w Mariupolu. W mieście tym na ewakuację oczekiwało ponad 200 tyś. mieszkańców, a wśród nich głównie kobiety z dziećmi i starcy. Rosjanie przez wiele dni blokowali konwoje humanitarne, aż w końcu około 160 samochodom udało się wyruszyć w stronę Zaporoża.[784].

Mariupol przed wojną był ładnym, portowym, ukraińskim miastem łączącym okupowany Krym z Rosją. Miasto liczyło 475 tys. mieszkańców. Przeważali wśród nich Ukraińcy, stanowiąc 48,7 % do 44,4% Rosjan, a jednak językiem, którym posługiwała się większość mieszkańców był język rosyjski[785]. Ukraińskim władzom nie udało się zorganizować masowej ewakuacji, ze względu na zaskoczenie ze strony rosyjskiej agresji i szybkich postępów wojsk. Ukraińcy nie stworzyli też wydajnej linii obrony na zachodnich i północnych obrzeżach, gdyż liczba obrońców Mariupola nie była liczna, a obszar miasta to aż 166 km^2, nie licząc przedmieść. Plan Rosjan zakładał „przecięcie" miasta na pół i utworzenie dwóch dużych „kotłów", mających zdezorganizować obronę i zlikwidować kolejne punkty oporu. Rosjanom

[783] M. Fiszer, *Mariupol, agonia bohaterskiego miasta. Co kryją podziemia Azowstalu?*, 24.04.2022 r., Portal polityka.pl, https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/2163415,1,mariupol-agonia-bohaterskiego-miasta-co-kryja-podziemia-azowstalu.read, [dostęp: 12.09.2023].
[784] M. Dabczuk, *Kryzys humanitarny na Ukrainie*, Komentarze IEŚ nr 557 (69/2022), 15.03.2022 r., Lublin.
[785] A. M. Dyner, M. Piechowska, *Sytuacja w Mariupolu*, Komentarz PISM nr 65/2022, 17.03.2022, Warszawa.

udało się wkroczyć do Mariupola wykorzystując błyskawiczny manewr sił własnych oraz przebić się przez tzw. post-most, łączący dzielnice centralne i lewobrzeżne, a znajdujący się niedaleko jeden z kluczowych zakładów hutniczych Mariupola – „Azowstal”[786].

Celem Rosjan było złamanie ducha obrońców Mariupola, m.in. poprzez posługiwanie się terrorem, realizowanym głównie poprzez ostrzeliwanie budynków ludności cywilnej. Zachowanie Rosjan miało wywołać wrażenie, że to obrońcom nie zależy na życiu cywilów. Dodatkowo, kierujący obroną Mariupola mer Wadym Boczerenko, musiał ze względu na słabą łączność w mieście przenieść się poza jego granice i stamtąd nadzorować akcje humanitarne[787]. Podczas oblężenia Mariupola sytuacja humanitarna stawała się coraz dramatyczniejsza. Zaczęło brakować personelu do organizacji pogrzebów, brakowało miejsc w kostnicach, a wobec stałego ostrzału, nie organizowano pogrzebów. Dochodziło do pochówków w mogiłach zbiorowych na miejscowym cmentarzu[788]. Wobec narastającego terroru ze strony wojsk rosyjskich, często ciała cywilów leżały na skwerach, a dopiero po upływie wielu godzin zmarłych chowano bezpośrednio na podwórkach.

Od samego początku wojny przewaga Rosji dawała o sobie znać chociażby w ilości wystrzeliwanych pocisków artyleryjskich. Jak podawał dziennik „The New York Times”, powołując się na informacje ze strony ukraińskiej, Rosjanie wystrzeliwali jednego dnia do 60 tys. pocisków, zaś Ukraińcy zaledwie 5-6 tys. amunicji artyleryjskiej. Ze strony Rosji dochodziło do przykrywania ogniem artyleryjskim całych kwartałów miasta, Ukraińcy zaś uderzali w konkretne cele. Sposób prowadzenia ostrzału jest więc u obu stron konfliktu diametralnie różny. Obrona przeciwko agresorowi, który ma zdecydowanie większe zasoby amunicji, jest z góry skazana na porażkę[789].

---

[786] R. Ponomarenko, *Bitwa o ...*, op. cit., s. 27.

[787] T. Molga, *Mariupol. To będzie bitwa do ostatniego żołnierza i naboju. Czeczeńcy grożą ścinaniem głów*, 25.03.2022 r., Portal wiadomości.wp.pl, https://wiadomosci.wp.pl/mariupol-to-bedzie-bitwa-do-ostatniego-zolnierza-i-naboju-czeczency-groza-scinaniem-glow-6751105950276544a, [dostęp: 16.09.2023].

[788] J. Wykowski, *Rosjanie zbombardowali szpital dziecięcy w Mariupolu. Sytuacja humanitarna w mieście jest coraz bardziej dramatyczna*, 10.03.2022 r., Portal Puls Medycyny, https://pulsmedycyny.pl/rosjanie-zbombardowali-szpital-dzieciecy-w-mariupolu-sytuacja-humanitarna-w-miescie-jest-coraz-bardziej-dramatyczna-1143852, [dostęp: 25.06.2023].

[789] J. Wyrwał, M. Kudła, *Wojna artyleryjska w Ukrainie. Dlaczego decyduje o wszystkim, a Ukraina jej nie wygrywa*, 04.07.2022 r., Portal wiadomości.onet.pl, https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/wojna-artyleryjska-decyduje-o-wszystkim-dlaczego-ukraina-jej-nie-wygrywa/rrwf2g2, [dostęp 23.03.2023].

W dniu 13 marca 2022 r. w Mariupolu było już przeszło 2187 ofiar wśród ludności cywilnej, a ostrzał uniemożliwiał zarówno ewakuacje rannych, jak i niesienie pomocy humanitarnej[790].

Najdobitniejszym przykładem terroru wprowadzonego przez Rosjan w Mariupolu była sytuacja w budynku Teatru Dramatycznego. Teatr ten znajdował się w centrum miasta i stanowił ważny punkt dla ludności chcącej się ewakuować z oblężonego miasta. Stanowił też magazyn leków, wody i żywności dla pozostających w mieście, starszych i schorowanych mieszkańców. Nie można było mieć wątpliwości, że był to obiekt cywilny, gdyż był jednym z bardziej rozpoznawalnych w mieście. Dodatkowo na dziedzińcach po obu stronach budynku mieszkańcy umieścili napis w języku rosyjskim: „Dzieci". Nie było więc możliwości, aby napisy te nie były jasne i czytelne dla rosyjskich pilotów. Zapewne były też odczytywane ze zdjęć satelitarnych. Pomimo tego, atak rosyjski na Teatr Dramatyczny nastąpił 16 marca 2022 r., tuż po godzinie 10.00. Zawalił się dach, a następnie runęły dwie ściany. Wiele osób zostało uratowanych tylko dzięki temu, że znajdowały się w podziemiach teatru, a siła eksplozji była ogromna. Początkowo przypuszczano, że ofiar śmiertelnych jest znacznie więcej, później jednak okazało się, że część ludności zdołała opuścić to miejsce w dwóch poprzednich dniach przed atakiem. Jak ustaliła Amnesty International zginęło co najmniej dwanaście osób, a wiele zostało rannych[791].

Resort obrony Federacji Rosyjskiej podał informację, że do dnia 17 marca 2022 r. zostało ewakuowanych 43 tys. osób cywilnych. Przypuszcza się, że w większości były to wyjazdy przymusowe do Rosji. Strona rosyjska nie zgodziła się bowiem na wyjazd na teren Ukrainy[792].

Rosjanie niemal bez przerwy atakowali Mariupol stosując naloty lotnicze, ostrzał artyleryjski i moździerzowy. 20 marca 2022 r. kolejne nadlatujące nad miasto samoloty rosyjskie zrzucały bomby niemal co 10-15 minut. Zarówno obrońcy, jak i mieszkańcy Mariupola najbardziej obawiali się czołgów, których Rosjanie używali jako głównego środka natarcia w mieście. Jeśli wróg miał podejrzenie, że w budynku znajdują się obrońcy, najpierw wykorzystywał do

[790] A. Wilk, P. Żochowski, *Atak Rosji na Ukrainę – stan po 18 dniach*, 14.03.2022 r., Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-14/rosyjski-atak-na-ukraine-stan-po-18-dniach, [dostęp: 29.01.2023].

[791] *Ukraina: Śmiercionośny atak na teatr w Mariupolu to ewidentna zbrodnia wojenna – śledztwo Amnesty International*, 30.06.2022, Portal amnesty.org.pl, https://www.amnesty.org.pl/ukraina-smiercionosny-atak-na-teatr-w-mariupolu-zbrodnia-wojenna-sledztwo/, [dostęp: 15.09.2022].

[792] A. Wilk, P. Żochowski, *Atak Rosji na Ukrainę – stan po 22 dniach*, 18.03.2022 r., Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-18/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-22-dniach, [dostęp: 29.01.2023].

natarcia czołgi, a następnie kierował w to miejsce piechotę[793].Wszystkie te działania zbrojne przyczyniały się do dewastacji infrastruktury mieszkańców.

Kolejną ewakuację mieszkańców Mariupola zorganizowano w dniu 22 marca 2022 r. kiedy zostało ewakuowanych 1100 osób. Wyruszyły one z Berdiańska w kierunku Zaporoża. Kolejnym 5926 osobom udało się opuścić Mariupol korytarzem humanitarnym własnymi samochodami. Pomimo tego nadal w Mariupolu pozostawało ponad 100 tys. ludzi. Rosjanie ostrzeliwali i blokowali transporty żywności do miasta. Według ukraińskiej służby prasowej dopuszczali się nawet blokad podczas ewakuacji ludności korytarzami humanitarnymi. Szczytem łamania wszelkich zasad był fakt, że Rosjanie uprowadzili w dniu 22 marca pracowników Państwowej Służby Sytuacji Nadzwyczajnych. Wówczas gotowość do niesienia pomocy humanitarnej i chęć pomocy cywilom, zwłaszcza Grekom zamieszkującym Mariupol, wyraził minister spraw zagranicznych Grecji – Nikos Dendias[794]. Przełomowym dla ludności Mariupola okazał się dzień 23 marca 2022 r., kiedy to udało się ewakuować prawie 3 tys. osób siedmioma korytarzami humanitarnymi[795]. Wprawdzie mer miasta Wadym Bojczenko wzywał do pełnej i natychmiastowej ewakuacji Mariupola, jednak nigdy do tego nie doszło. Część starszych i schorowanych mieszkańców nie chciała opuścić swych domów. Pomimo, że od niemal trzech tygodni Mariupol był systematycznie ostrzeliwany z ciężkiej artylerii i niszczony atakami rakietowymi, mer miasta informował, że w Mariupolu nadal przebywało w nim około 160 tyś. osób. Byli oni na granicy życia i śmierci, a dodatkowo nie mieli już zapasów wody, żywności, pozostawali pod ścisłą blokadą[796].

Jak podała Ludmiła Denisowa, rzeczniczka praw obywatelskich Ukrainy, w dniu 30.03.2022 r. Rosjanie ostrzelali budynek Międzynarodowego Czerwonego Krzyża w Mariupolu. Nazwano to: „kolejną zbrodnią armii rosyjskiej", gdyż budynek był wyraźnie oznaczony czerwonym

[793] R. Ponomarenko, *Bitwa o ...*, op. cit., s. 29.
[794] A. Wilk, J. Rogoża, *Atak Rosji na Ukrainę – stan po 28 dniach*, 24.03.2022 r., Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-24/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-28-dniach, [dostęp: 29.01.2023].
[795] A. Wilk, P. Żochowski, *Atak Rosji na Ukrainę – stan po 33 dniach*, 29.03.2022 r., Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-29/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-33-dniach, [dostęp: 29.01.2023].
[796] P. Drabik, *Rosjanie ostrzelali budynek Czerwonego Krzyża. "Do tej pory zrobiły to tylko wojska hitlerowskie"*, 30.03.2022 r., Portal Radio Zet, https://wiadomosci.radiozet.pl/swiat/Mariupol.-Rosjanie-ostrzelali-budynek-Czerwonego-Krzyza.-Kolejna-zbrodnia-armii-rosyjskiej, [dostęp: 11.05.2023].

krzyżem na białym tle, co jednoznacznie wskazywało na możliwość obecności w nim cywilów, rannych, starszych ludzi lub też darów humanitarnych[797].

W związku z tym, że działania artyleryjskie i lotnicze ze strony rosyjskiej przybierały na sile, w dniu 1 kwietnia 2022 r. doszło do ewakuacji kolejnych 6266 mieszkańców Mariupola, Berdiańska i innych miast obwodu ługańskiego. Dnia 2 kwietnia zaplanowano przejścia aż siedmioma korytarzami humanitarnymi z Mariupola do Zaporoża. Rosjanie robili wszystko, co mogli, aby uniemożliwić mieszkańcom Mariupola wyjazd na terytorium Ukrainy. Kierowano ludność w kierunku wschodnim. Z danych podawanych przez Rosję wynika, iż łącznie wywieziono do Rosji 543 397 osób. Liczba ta wydaje się zawyżona. Być może obejmuje ona także mieszkańców republik separatystycznych[798].

Przedstawiciele Federacji Rosyjskiej postanowili zwiększyć ilość przymusowych przesiedleń do Rosji, jak się wyrażono: „z czasowo okupowanych terytoriów". Już 1 kwietnia 2022 r. przesiedlono 3046 osób do obwodu rostowskiego w Rosji. Argumentowano te deportacje rzekomo chęcią „stworzenia im sprzyjających warunków egzystencji". Jak wynika z informacji ukraińskich, młodzież poniżej 18. roku życia była poddawana bardzo długim procedurom filtracyjnym: pobierano ich odciski palców, wymuszano akceptację dla poczynań Rosjan, a potępienie władz Ukrainy. Stosowano też próby przekupstwa osób deportowanych, którym oferowano 10 tyś. rubli i możliwość wyboru regionu dalszego pobytu na terytorium Rosji: w obwodzie tambowskim, astrachańskim i tomskim. Opierając się na rosyjskich danych, Ludmiła Denisowa, rzeczniczka praw obywatelskich Ukrainy podała, że od końca lutego deportowano 674 tysiące osób, w tym ponad 131 tysięcy dzieci. Z kolei wiceminister Ukrainy Iryna Wereszczuk podała, że 9 kwietnia 2022 r. ewakuowano 4532 osoby, w tym 3425 osób z samego Mariupola, Berdiańska do Zaporoża. Wiceminister Ukrainy zasugerowała rażące naruszenie postanowień 49. Konwencji Genewskiej o ochronie cywilów w czasie wojny, która mówi wyraźnie o zakazie przymusowej deportacji czy relokacji cywilów z terenów okupowanych[799].

---

[797] P. Drabik, *Rosjanie ostrzelali budynek Czerwonego Krzyża. "Do tej pory zrobiły to tylko wojska hitlerowskie"*, 30.03.2022 r., Portal Radio Zet, https://wiadomosci.radiozet.pl/swiat/Mariupol.-Rosjanie-ostrzelali-budynek-Czerwonego-Krzyza.-Kolejna-zbrodnia-armii-rosyjskiej, [dostęp: 11.05.2023].

[798] A. Wilk, P. Żochowski, S. Matuszak, *Atak Rosji na Ukrainę – stan po 37 dniach*, 02.04.2022 r., Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-04-02/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-37-dniach, [dostęp: 29.01.2023].

[799] A. Wilk. P. Żochowski, T. Iwański, *Atak Rosji na Ukrainę – stan po 45 dniach*, 10.04.2022 r., Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-04-10/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-45-dniach, [dostęp: 29.01.2023].

Od początku kwietnia aż do 16-17 kwietnia 2022 r. Ukraińcy stawiali zaciekły opór na terenie zakładów „Azowmasz" i kombinatu im. Illicza, jednak w końcu poddali się Rosjanom. Ci natychmiast skierowali swoje siły w inny rejon Mariupola, gdzie jeszcze stawiany był opór. Bardzo ważny okazał się dzień 15 kwietnia, kiedy to siły ukraińskie przedarły się wzdłuż nabrzeża z rejonu nadmorskiego i portu, w kierunku „Azowstalu" i tam połączyły się z głównymi siłami ukraińskimi. Bardzo nieliczne pododdziały grup ukraińskich pozostały w rejonie nadmorskim, ale już tylko przez kilka kolejnych dni. Wkrótce Rosjanie przestali informować o prowadzonych tam walkach. Opór został więc skutecznie stłumiony. Media informowały później o podejmowaniu przez Ukraińców prób wyjścia z miasta i dotarcia do głównej linii frontu. Nie kończyło się to jednak powodzeniem, gdyż należało przedrzeć się przez tereny kontrolowane przez wroga. W dniu 21 kwietnia 2022 r. „Azowstal" i kilka przylegających do niego dzielnic w rejonie lewobrzeżnym pozostał ostatnim przyczółkiem oporu ukraińskiego w Mariupolu[800].

Ostatni akord – walki o Azowstal

W drugiej połowie kwietnia 2022 r. Rosjanie kontrolowali ponad stukilometrowy pas oddzielający Mariupol od wolnej Ukrainy, a także całe wybrzeże Morza Azowskiego, co wyraźnie wskazywało na brak perspektywy wsparcia ostatnich obrońców Mariupola.

Według wszelkich szacunków liczba obrońców ukraińskich na ternie „Azowstalu" wynosiła ok. 2500. Wśród nich schronienie znalazło także przeszło 1000 cywilów. Wszyscy zdawali sobie sprawę, że strona rosyjska chciałaby jak najszybciej zakończyć „operację", kilkakrotnie więc stawiała ultimatum, iż za zachowanie życia obrońcy „Azowstalu" mają złożyć broń i poddać się całkowicie Rosji. Nagłe szturmy i próby ataków prowadzone przez Rosjan nie przynosiły jednak skutku, bowiem do końca kwietnia nie udało się włamać do kompleksu fabryki. W swojej bezsilności Rosjanie niemal bez przerwy bombardowali ten teren. 21 kwietnia 2022 r. Władimir Putin nakazał, aby natychmiast zakończyć szturm i realizować „blokadę tej strefy przemysłowej". Zaraz po tym rozkazie Rosjanie ogłosili w mediach całkowite zdobycie miasta Mariupol i zaczęli przerzucać swoje siły w inne miejsca frontu. Jednak ostrzał artyleryjski wymierzony w „Azowstal" nie ustawał. Rosjanie nie mając pomysłu, jak zakończyć te walki, zaplanowali atak na górę żużlową dominującą wysokością nad „Azowstalem". Udało się im to w dniu 3 maja 2022 r., działając z zaskoczenia pod osłoną dział morskich i lotnictwa, po wylądowaniu z morza. Dzięki zdobyciu góry żużlowej Rosjanie

[800] R. Ponomarenko, *Bitwa o* ..., op. cit., s. 30-31.

uzyskali wgląd w dużą część pozycji ukraińskich i udało się im też wedrzeć na teren kompleksu hutniczego. Przedarły się tam zarówno wojska rosyjskie, jak i tzw. separatyści. Apogeum walk w tamtym czasie osiągnięto w momencie, gdy potężna bomba trafiła w szpital podziemny. Zostało wówczas zabitych 70 rannych i wiele osób z personelu medycznego. Zniszczono również magazyn żywności. Wszystkie ataki i bombardowania przyczyniły się do zniszczenia zakładu metalurgicznego[801].

Nie spowodowało to jednak zaniechania ataków przez Rosjan, chociaż widoczne było znaczne ograniczenie nalotów. Ciągle jeszcze Ukraińców ostrzeliwała ciężka artyleria, z powietrza zaś następowały rzadkie, lecz intensywne ataki z użyciem najcięższych bomb i pocisków. Ewakuowano większość mieszkańców Mariupola, którzy korzystali z czasowo tworzonych korytarzy humanitarnych. Podczas ewakuacji cywilów z terenu „Azowstalu" Rosjanie przeszukiwali dokładnie każdy pojazd, w celu wykrycia ewentualnych uciekinierów z pułapki, jaką w tym czasie stał się dla ostatnich obrońców i żołnierzy ukraińskich kombinat metalurgiczny[802].

W połowie maja obrońcy „Azowstalu" byli już w beznadziejnym położeniu: zapasy jedzenia były na wykończeniu, kończyła się amunicja przeciwpancerna, a dla rannych brakowało już nawet podstawowych materiałów opatrunkowych. Dla Ukrainy nie było już szansy na odblokowanie Mariupola w wyniku operacji wojskowej. Ostatnią nadzieją było szukanie rozwiązania politycznego. Ukrainie potrzebna była pomoc i interwencja krajów trzecich. W wycofanie się ostatnich obrońców Mariupola i ostatnich mieszkańców miasta, poprzez tworzenie korytarzy humanitarnych, zaangażowali się: Papież Franciszek, przywódcy Turcji, Izraela i Szwajcarii oraz Sekretarz Generalny ONZ. Na propozycję Turcji, jako kraju trzeciego, w którym internowani byliby ukraińscy żołnierze do końca konfliktu i do zakończenia działań militarnych, Rosja powiedziała stanowcze nie[803].

Przełomowym dla negocjacji dotyczących poddania się obrońców „Azowstalu" okazał się dzień 16 maja 2022 r. Wówczas to Naczelne Dowództwo Ukrainy, po uzgodnieniach kapitulacyjnych z Rosjanami, wydało nakaz dowódcom jednostki ratowanie życia ludzkiego ocalałym obrońcom. W pierwszej kolejności ratowano najciężej rannych, których przewieziono do szpitala w Nowoazowsku. Tuż po zapadnięciu zmroku „Azowstal" zaczęli opuszczać

[801] R. Ponomarenko, *Bitwa o* ..., op. cit., s. 31.
[802] T. Hypki, *Mała stabilizacja*, RAPORT Wojsko Technika Obronność, 05/2022, Wydawnictwo Agencja Lotnicza Altair, Warszawa, s. 17.
[803] R. Ponomarenko, Bitwa o ..., op. cit., s. 31.

pozostali obrońcy zakładów. Byli oni dokładnie rewidowani i rozbrajani. Pierwszego dnia około 265 jeńców ukraińskich przewieziono do obozu przejściowego w Jelenowce, która znajduje się na terytorium separatystycznej Donieckiej Republiki Ludowej. Kapitulacja była bezwarunkowa. Jak w kolejnych dniach poinformowała strona rosyjska w momencie podjęcia negocjacji o poddaniu się w całej strefie przemysłowej znajdowało się nadal około 2,5 tys. żołnierzy Sił Zbrojnych Ukrainy, 404 żołnierzy było rannych, w tym 55 bardzo ciężko. Ukraińcy przetrzymywali też trzech jeńców rosyjskich - jednego oficera i 2 szeregowych[804].

Ostatecznie 20 maja 2022 r. ostatni obrońcy „Azowstalu" poddali się, a według rosyjskich źródeł do niewoli trafiło 2439 bojowników Pułku „Azow" i innych obrońców Ukrainy[805].

Podsumowanie

W okresie od końca lutego do połowy maja 2022 r. rosyjskie wojska niemal doszczętnie zrównały z ziemią prawie 500-tys. Mariupol i popełniły tam szereg zbrodni na ludności cywilnej. Jednymi z przerażających były ataki na szpitale, teatr i budynki mieszkalne, które miały wymusić na stronie Ukraińskiej ustępstwa i szybsze poddanie się. Tymi działaniami Rosjanie doprowadzili do kryzysu humanitarnego na niespotykaną skalę, podczas którego według wstępnych danych zginęło ponad 22 tys. cywilów. Ponadto zniszczeniu uległo 95 % miasta. Represyjne działania wobec ludności cywilnej obejmowały przymusową masową deportację przez obozy filtracyjne obywateli Ukrainy, w tym dzieci[806]. W okupowanej przez Rosjan wsi Mangusz, 20 km od Mariupola, zdjęcia satelitarne ujawniły masowy grób przeznaczony do pochówku ciał zmarłych mieszkańców tego miasta. Do 24 kwietnia 2022 r. na przedmieściach odkryto trzy takie masowe groby[807]. Od 20 kwietnia do 15 maja 2022 r. trwała obrona ostatniej reduty w mieście, w zakładach „Azowstal". Obrońcy skapitulowali z uwagi na brak lekarstw, amunicji oraz dużą liczbę rannych.

Dowodzący atakiem na miasto generał pułkownik Michaił Mizincew znany był z dowodzenia atakami na syryjskie Aleppo i te same metody zastosował w Ukrainie. Mizincew otrzymał od zachodnich mediów przydomek „rzeźnik z Mariupola". Media rosyjskie

[804] T. Hypki, *Mała ...*, op. cit., s. 17.
[805] А. Мазуренко, Росіяни заявляють, що з "Азовсталі" вивели всіх українських бійців: Шойгу уже доповів Путіну, 20.05.2022 r., Українська правда, https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/20/7347537/, [dostęp: 30.01.2023].
[806] *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 23 listopada 2022 r. w sprawie uznania Federacji Rosyjskiej za państwo sponsorujące terroryzm (2022/2896(RSP))*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0405_PL.html, [dostęp: 20.09.2023].
[807] R. Ponomarenko, *Bitwa o ...*, op. cit., s. 33.

przedstawiały zdobycie Mariupola jako „wyzwolenie z rąk nacjonalistów", szczególnie wskazując na żołnierzy z pułku „Azow", którzy „wykorzystywali ludność cywilną jako zakładników". Ponadto fakt zdobycia Mariupola powiązano z przynależnością miasta do obwodu donieckiego, czyli do Donieckiej Republiki Ludowej. Ale najważniejszy elementem propagandy był fakt lądowego połączenia, poprzez Mariupol, z Krymem i zdobyciem całego wybrzeża Morza Azowskiego, co uczyniło, że morze to stało się wewnętrznym morzem Rosji. Po kilku miesiącach od zdobycia Mariupola Rosjanie zaczęli odbudowę infrastruktury miejskiej, a następnie budowę bloków mieszkalnych, które oferowane są do sprzedaży obywatelom rosyjskim z całego kraju. W połowie maja 2023 r. wg. danych szacunkowych, w mieście przebywało ok. 120 tys. mieszkańców, z tego ok. 50 tys. to obywatele Rosji, którzy przybyli z Moskwy i Petersburga[808]. Z informacji prasowych wynika, że Mariupol jest rusyfikowany, język Ukraiński jest zakazany, a kombinat „Azowstal" ma być zmieniony w „park technologiczny".

Streszczenie:

Wojna rosyjsko-ukraińska trwająca od 24 lutego 2022 r. pokazuje wyraźnie jak ważny jest obszar wschodniej Ukrainy, a szczególnie korytarz łączący Krym z Federacją Rosyjską. Celem pracy jest przedstawienie agresji terytorialnej Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy, ze szczególnym uwypukleniem bezpardonowego użycia sił zbrojnych wobec miasta Mariupol i jego mieszkańców w 2022 r. W związku z przedmiotem badań i celem badań, powstał główny problem badawczy, który został wyrażony w postaci następującego pytania: Jakie znaczenie miało zdobycie Mariupola w 2014 i 2022 r. przez Federację Rosyjską oraz dlaczego z taką gorliwością dewastowano miasto podczas walk w 2022 r.? Poszukiwanie naukowych rozstrzygnięć, w odniesieniu do określonego głównego problemu badawczego, wymagało przyjęcia i rozwiązania szczegółowych problemów badawczych: 1) Jak przebiegały walki o przynależność Mariupola w latach 2014-2015? 2) Jaki zniszczenia i śmierć przyniosły ataki w 2022 r. na infrastrukturę i ludność cywilną Mariupola? 3) Jakie znaczenie miał opór obrońców „Azowstalu"? Przeprowadzone badania wstępne, określony cel badań i problemy badawcze zdeterminowały przyjętą na potrzeby badań hipotezę główną: Rosyjska zbrojna ekspansja w 2014 i 2022 r. przeciwko Ukrainie pokazała na przykładzie Mariupola, że Federacja Rosyjska zmieniając politykę rewizji granic po rozpadzie Związku Radzieckiego realizuje podboje bez względu na ludzkie i materialne koszty. Weryfikacji dostępnych materiałów dokonano poprzez analizę i krytykę dostępnej literatury przedmiotu oraz faktów z najnowszych informacji prasowych.

[808] *Tak się żyje w okupowanym Mariupolu. "Ponura wersja Związku Radzieckiego"*, 19 maja 2023 r., Portal onet.pl, https://wiadomosci.onet.pl/swiat/tak-sie-zyje-w-okupowanym-mariupolu-ponura-wersja-zwiazku-radzieckiego/m3hns04, [dostęp: 23.09.2023].

Słowa kluczowe:

Wojna rosyjsko-ukraińska, obrona Mariupola, walk o „Azowstal”

Keywords:

Russian-Ukrainian war, defense of Mariupol, battle for "Azovstal"

Bibliografia:

1. Dabczuk M., Kryzys humanitarny na Ukrainie, Komentarze IEŚ nr 557 (69/2022), 15.03.2022 r., Lublin.
2. Drabik P., Rosjanie ostrzelali budynek Czerwonego Krzyża. "Do tej pory zrobiły to tylko wojska hitlerowskie", 30.03.2022 r., Portal Radio Zet, https://wiadomosci.radiozet.pl/swiat/Mariupol.-Rosjanie-ostrzelali-budynek-Czerwonego-Krzyza.-Kolejna-zbrodnia-armii-rosyjskiej.
3. Dyner A. M., Piechowska M., Sytuacja w Mariupolu, Komentarz PISM nr 65/2022, 17.03.2022, Warszawa.
4. Fiszer M., Mariupol, agonia bohaterskiego miasta. Co kryją podziemia Azowstalu?, 24.04.2022 r., Portal polityka.pl, https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/2163415,1,mariupol-agonia-bohaterskiego-miasta-co-kryja-podziemia-azowstalu.read.
5. Hypki T., Mała stabilizacja, RAPORT Wojsko Technika Obronność, 05/2022, Wydawnictwo Agencja Lotnicza Altair, Warszawa.
6. Мазуренко А., Росіяни заявляють, що з "Азовсталі" вивели всіх українських бійців: Шойгу уже доповів Путіну, 20.05.2022 r., Українська правда, https://www.pravda.com.ua/news/ 2022/05/20/7347537/.
7. Molga T., Mariupol. To będzie bitwa do ostatniego żołnierza i naboju. Czeczeńcy grożą ścinaniem głów, 25.03.2022 r., Portal wiadomości.wp.pl, https://wiadomosci.wp.pl/mariupol-to-bedzie-bitwa-do-ostatniego-zolnierza-i-naboju-czeczency-groza-scinaniem-glow-6751105950276544a.
8. Ponomarenko R., Bitwa o Mariupol, Nowa Technika Wojskowa 6/2022, Wydawnictwo Magnum X, Warszawa.
9. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 23 listopada 2022 r. w sprawie uznania Federacji Rosyjskiej za państwo sponsorujące terroryzm (2022/2896(RSP)), https://www.europarl. europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0405_PL.html.
10. Rodkiewicz W., Wilk A., Konończuk W., Frymark K., Konflikt w Donbasie po ostrzale Mariupola, 28.01.2015, Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-01-28/konflikt-w-donbasie-po-ostrzale-mariupola.
11. Tak się żyje w okupowanym Mariupolu. "Ponura wersja Związku Radzieckiego", 19 maja 2023 r., Portal onet.pl, https://wiadomosci.onet.pl/swiat/tak-sie-zyje-w-okupowanym-mariupolu-ponura-wersja-zwiazku-radzieckiego/m3hns04.

12. Tomica P., Ukraiński upór. Część IV. Mariupol (2014-2016), 02.10.2022, Portal mowiacwprost.pl, https://mowiacwprost.pl/2022/10/02/ukrainski-upor-czesc-iv-mariupol-2014-2016/.
13. Ukraina: Śmiercionośny atak na teatr w Mariupolu to ewidentna zbrodnia wojenna – śledztwo Amnesty International, 30.06.2022, Portal amnesty.org.pl, https://www.amnesty.org.pl/ukraina-smiercionosny-atak-na-teatr-w-mariupolu-zbrodnia-wojenna-sledztwo/.
14. Wilk A., Rogoża J., Atak Rosji na Ukrainę – stan po 28 dniach, 24.03.2022 r., Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-24/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-28-dniach.
15. Wilk A., Żochowski P., Atak Rosji na Ukrainę – stan po 18 dniach, 14.03.2022 r., Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-14/rosyjski-atak-na-ukraine-stan-po-18-dniach.
16. Wilk A., Żochowski P., Atak Rosji na Ukrainę – stan po 22 dniach, 18.03.2022 r., Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-18/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-22-dniach.
17. Wilk A., Żochowski P., Atak Rosji na Ukrainę – stan po 27 dniach, 23.03.2022 r., Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-23/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-27-dniach.
18. Wilk A., Żochowski P., Atak Rosji na Ukrainę – stan po 33 dniach, 29.03.2022 r., Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-29/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-33-dniach.
19. Wilk A.. Żochowski P., Iwański T., Atak Rosji na Ukrainę – stan po 45 dniach, 10.04.2022 r., Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-04-10/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-45-dniach.
20. Wilk A., Żochowski P., Matuszak S., Atak Rosji na Ukrainę – stan po 37 dniach, 02.04.2022 r., Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-04-02/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-37-dniach.
21. Wykowski J., Rosjanie zbombardowali szpital dziecięcy w Mariupolu. Sytuacja humanitarna w mieście jest coraz bardziej dramatyczna, 10.03.2022 r., Portal Puls Medycyny, https://pulsmedycyny.pl/rosjanie-zbombardowali-szpital-dzieciecy-w-mariupolu-sytuacja-humanitarna-w-miescie-jest-coraz-bardziej-dramatyczna-1143852.
22. Wyrwał J., Kudła M., Wojna artyleryjska w Ukrainie. Dlaczego decyduje o wszystkim, a Ukraina jej nie wygrywa, 04.07.2022 r., Portal wiadomości.onet.pl, https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/wojna-artyleryjska-decyduje-o-wszystkim-dlaczego-ukraina-jej-nie-wygrywa/rrwf2g2.
23. Żochowski P., Sadowski R., Menkiszak M., Rosyjska interwencja zbrojna we wschodniej Ukrainie, 03.09.2014, Analizy OSW, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-03/rosyjska-interwencja-zbrojna-we-wschodniej-ukrainie.
24. Żyrochow M., Ukraińskie czołgi T-64 w boju, Nowa Technika Wojskowa, Numer Specjalny 17, grudzień 2023, Wydawnictwo Magnum X, Warszawa.

Paweł Hut

Uniwersytet Warszawski

Studia Wschodnioeuropejskie

Nr 20/2024

Determinants of the existence of a Polish minority in Transelsia: regional identity, Polish-language education and social activity

Introduction

Transelsian studies have an established position in the Polish literature on the subject. Their origin dates back to the beginning of the competition for the ethnic and cultural identity of the inhabitants of Transelsia[809] Silesia in the 20th century.

It is difficult to count all the studies that were written in the interwar period. A large part of them had primarily a political dimension (Jarosz 1910, Dabrowski 1919, Dabrowski 1923, Wojnar 1930, Szymiczek 1938), and with time - when the Polish circles in Transelsia developed peculiarities and adapted organizationally to their existence in the Czechoslovak state - a populationist, demological, and, using contemporary terms, demographic-ethnic[810] . Their example can be seen in the comprehensive study by F. Kulisiewicz in 1929, which covered geographic, historical, ethnic, as well as artistic and educational and economic issues (Kulisiewicz 1929: 109).

In the post-war period, the development of research covering changes in the structure of the Transelsia population with respect to ethnic features was halted[811] . The Eastern Bloc countries in practice pursued a policy of ethnic unification, however, in some of them (USSR, Yugoslavia, Czechoslovakia) an attempt was made to organize political and social life on the basis of loyalty and integrism to the multinational state and the widely understood ideological (communist) community. Thus, the de facto isolation of the Transelsia Poles from the Polish

[809] Transelsia is a Latain name of Teschen Silesia; in Polish “Transelsia”, in Czech “Tesinsko”.

[810] The terms "population science" and "demology" refer to the structure of the population, taking into account aspects nowadays neglected in demographic research. See Z. Daszyńska-Golińska, *Zagadnienia polityki populacyjnej*, F. Hoesik, Warsaw 1927, p. 5 ff.

[811] An example of contributory research may be the study by B. S. Kunda titled *Polish national minority in Czechoslovakia in 1945-1950* published in the collective work *Z polsko-czechosłowackiego sąsiedztwa w* piśmie "Studia i szkice" (ed. E. Kopeć), Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1985.

state was not treated as a situation that impoverished their identity, since their cultural and educational needs were assumed to be met by the state of citizenship - Czechoslovakia.

It was only after *the Velvet Revolution of* 1989 and the political changes that followed that enabled more extensive research and discussion on the national situation minorities in Czechoslovakia was possible. In 1992, two important publications relating in part to the post-war period of Czechoslovakia (Ryczkowski, Zahradnik 1992, Valenta, Kouril, Bakala et al. 1992) reached readers. Further years saw the development of research conducted in the region by: historians, educators and ethnographers[812]. Over the course of three decades, a rich literature - both Polish and Czech – one on various aspects related to the Polish identity of some of the Transelsia inhabitant has emerged. A great enrichment of information on the population structure in Transelsia is the data of four censuses conducted after the breakthrough 1989. (1991[813] , 2001, 2011, 2021).

However, the existing body of research leaves a sizable gap in research from a social policy perspective. For the purposes of further consideration, the categories of satisfaction of needs are applied - primarily those related to ethnic identity - including opportunities for its expression through political, educational and cultural activity, but also existential needs which were behind the identification choices made by Transelsia residents, and critical life situations. The analysis must also not lack reference to the social question.

The social issue of national minorities and Poles in Transelsia

The social question became the focus of prominent scholars as early as at the turn of the 18th century. In the Polish literature on the subject, the concept became firmly established at the turn of the 19th and 20th centuries, and the most prominent Polish scholars devoted their attention to it, among them: Z. Daszyńska-Golińska, L. Krzywicki, S. Głąbiński, K. Krzeczkowski, S. Rychliński, W. Szubert, J. Danecki and A. Rajkiewicz. For the purposes of this article, it was decided to rely on the definition proposed by J. Danecki because of its closest relevance to the situation of the Polish minority in Transelsia.

J. Danecki, a prominent researcher of *a* social issue defined it as *specific problems of particularly high severity for the life and interaction of a community* (Danecki 1998: 110). Social issues involve broad segments of the population and it is impossible for the person

[812] These researchers include: D. Kadłubiec, J. Szymeczek, J. Januszewska-Jurkiewiczowa, K. Nowak, J. Raclavska, T. Lewowicki, B. Grabowska, J. Pyszka, H. Rusek, M. Szyndler, M. Michalska and others.
[813] It was the last census conducted in Czechoslovakia.

affected by them to overcome them on their own. The consequences of social issues are primarily unmet needs and critical living situations. J. Danecki described the genesis and consequences of social issues as follows: (...) *their nature, scope and severity result primarily from the way society is arranged: the arrangement of relations between constituent groups; the rules of economy and distribution of wealth; the hierarchy of values and interests that guide the main currents of public life.* About the prerequisites for the occurrence of social issues, he wrote: (...) *they lie within society - in such principles and mechanisms of collective life that generate deprivation of the masses of people* (Danecki 2000: 23). The arrangement of the conditions for social, cultural, political and economic life in Czechoslovakia, and now in the Czech Republic, has changed over the years. In the light of historical experience, one can see a clear evolution from systemic discrimination against people of Polish nationality (interwar period)[814], through political-cultural-identity integrism (post-war Czechoslovakia) to ignoring ethnic identification (after the Velvet Revolution).

In the interwar period, the satisfaction of the needs, or rather the failure to satisfy the needs, of people of Polish nationality was a circumstance giving rise to critical life situations - difficult living conditions, restrictions on education, poor working conditions and deteriorating health. All of these were a consequence of the actions of the Czechoslovak state and local authorities, as well as of the circles in charge of the means of production (owners of enterprises). This is described in the literature as a phenomenon that is referred to as the "ethnic division of labor" and refers to the overrepresentation of selected ethnic groups in particular occupational groups (Wierzbicki 2023: 148-149). The cessation of these unfavorable trends came with the political change and the broader involvement of the socialist Czechoslovak state in meeting the needs of the population. In view of the changes in ethnic relations in postwar Czechoslovakia, national identity was no longer such an important criterion[815] , and referring to the category of one's own national origin was admittedly frowned upon, but only from the perspective of unnecessarily perpetuating differences in a society that, according to ideological assumptions, should be homogeneous. The political change at the turn of 1989/1990 did not involve a return to interwar discriminatory practices, but was marked by changes in economic relations, the consequences of which were unemployment, poverty, as well as other social issues. These unfavorable

[814] A number of examples of such directed actions are provided by the study by J. Januszewska-Jurkiewicz, *Zaolzie w polityce rządu i opinii społeczeństwa polskiego (1925-1937) / Transelsia in the policy of the government and the opinion of Polish society (1925-1937),* WUŚ, Katowice 2001.

[815] As a result of the end of World War II, the so-called Sudeten Germans were removed from Czechoslovakia, Subcarpathian Ruthenia was incorporated into the Ukrainian Soviet Socialist Republic, and Slovaks (and Hungarians from Slovakia) began arriving in the areas included in the industrialization program.

processes occurred among Czechoslovak society as a whole, but more severely affected the Polish minority - as the "weaker" one - due to its educational structure and occupation.

For the purposes of this article, it is also worth referring to the adaptation process that has become (and continues to be) the experience of tens of thousands of Poles in Transelsia. While it is true that the Polish minority[816] has an autochthonous character and in the past was the dominant group in the region, nevertheless, the classification developed by J. Rokicki of the relationship between the social reference system and the type of social ties (Rokicki 1992: 41) can be used to describe the identity transformations taking place among its members. In the proposed classification, the author assumed the existence of three types of social reference system (society of the country of origin/kin-state[817] , ethnic group and society of the country of settlement) and three types of social ties (natural, associational, symbolic[818]). In this classification, the natural and associational ties of representatives of the Polish minority with the kin-state (foreign homeland) society have the weakest dimension. The multi-generational separation of relatives and the formation of new family relations in the country of citizenship determined the incidentality of family relations between members of the same families from Transelsia and Poland. Association ties are virtually non-existent except for a small group of people studying or working in Poland.

A similar arrangement of relations between the foreign homeland and foreign compatriots was proposed by R. Brubaker (Brubaker 1998: 136-139). In the opinion of this researcher, in addition to creating tensions in bilateral relations - on the ground of concern for meeting the needs of foreign compatriots, one has to recognize them as related to the foreign homeland (another state organization). This concept was extended by A. Walaszek to include cooperation not only between the foreign homeland (understood institutionally) and foreign compatriots, but also between non-state entities or groups of people from the foreign homeland (Walaszek 2001: 15). Relationships between institutions from the foreign homeland, foreign compatriots, the society of the state of citizenship, various entities from the foreign homeland, as well as groups of foreign compatriots from different states of citizenship also became the subject of

[816] There is no uniform and universally accepted definition of a national minority in the European Union. The last significant attempt to develop such a definition took place in 1993, during the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Therefore, other legal acts, emphasizing human and civil rights, are used to recognize the situation of national minorities.

[817] For the purposes of this discussion, it is proposed to replace the term country of origin - typical in the case of migrant groups, in favor of the term - foreign homeland (kin-state, national homeland) - characteristic of the considerations of ethnic relations researchers.

[818] J. Rokicki's discussion also includes references to other types of ties, including: territorial, generational, linguistic, religious, ideological and organizational. All of them are relevant to relations existing among the Polish minority in Transelsia.

consideration by the author of this article and covered the totality of possible relationships that can occur at the institutional level as well as at the group and individual level (Hut 2016: 18). Bilateral relations between the foreign homeland and the state of citizenship of foreign compatriots are significantly influenced by the fact of not having the citizenship of the foreign homeland, but precisely the state where foreign compatriots permanently reside. This means that a person who is a citizen of a given country is bound to another country[819], and this very fact calls into question the loyalty to the country of citizenship, as well as the propensity to fulfill duties and obligations to it.

Purpose, questions and research hypothesis

The purpose of this study was to try to find an answer to the main research question, which relates to the noticeable changes taking place among the Polish national minority. It reads as follows: What factors determine the progressive conversion (or disappearance) of ethnic identity and the numerical decline of the Polish national minority?

The survey also asked the following sub-questions:

1. Is there a separate regional Transelsia identity and is it exclusionary to the Polish identity?

2. What factors weaken Polish identification in Polish minority communities?

3. How is ethnic identification affected by educating in Polish?

4. What are the challenges faced by Polish-language education?

5. What is the educational offer of the Polish minority communities to the local communities and how is it received?

6. What activities strengthen the position of the Polish minority in the region?

7. How does social activity in a Polish minority community affects ethnic identification?

The obtained answers to the sub-questions will strengthen the falsifiability of the adopted findings.

[819] The relationship with a foreign homeland can take on a variety of forms. In recent decades, such a formal confirmation of this relationship has been the granting of quasi-citizenship in the form of national charters (e.g., the Charter of a Hungarian, the Charter of a Russian), which, if certain conditions are met, can be the basis for granting citizenship to a foreign homeland.

For the purposes of the study, a hypothesis was formulated, which assumed that Poles in Transelsia, after three decades since the turn of 1989/1990, are a shrinking population group and this process will gain momentum; moreover, they face identity problems and, despite statutory regulations, still subjectively feel pressure from fellow citizens declaring Czech nationality, which in turn leads to: not engaging in activities for the benefit of the Polish national minority community, hiding their identification, an indicator of which is the number of people who did not declare their national identity during the census, and to consciously isolating their children from factors that induce them to identify with Polishness, such as by directing them to a Czech-language educational path and speaking the state language in their daily interactions.

In order to make the findings necessary to verify the research hypothesis and to find answers to the main and partial research questions relating to the ongoing changes - a consequence of past processes among the Transelsia Poles - the following discussion will present the results of the research conducted in Transelsia on April 19-25, 2023:

- with representatives of the Polish minority (18 interviews);

- with a representative of the Czech majority (1 interview)[820] ;

- with randomly selected survey respondents: Poles, Czechs, undetermined (50 surveys).

For a more complete understanding of the situation faced by the Polish minority in Transelsia, only to the extent necessary, a socio-historical perspective of the changes in the region over the past century will also be presented.

Poles in Transelsia in a socio-historical perspective

The term Transelsia appeared in Polish journalism and academic research as a result of the detachment of the southern part of historic Teschen Silesia from the Polish State[821]. This occurred during the period of the formation of borders after World War I, between the emerging states in Central and Eastern Europe. Divided nations and ethnic groups living for decades in separate state and economic organisms faced decisions about their future. The greatest conflicts occurred in the borderlands, which had the peculiarity of being "transitional"[822].

[820] This limitation was due to the difficulty in finding respondents for the survey during the short research stay.
[821] The Polish literature on the subject and various documents use the terms synonymously: Śląsk Zaolziański, Czeski Śląsk, Czeski Zabór, Czeski Śląsk Cieszyński, a także Nadolzie.
[822] The literature distinguishes between transitional borderlands characterized by the mingling of various nations and contact borderlands - with a more demarcated ethnic structure. See J. Nikitorowicz, *Borderland. Identity. Intercultural education*. TransHumana, Bialystok 1995.

The area in question was characterized by significant population mixing, with several peculiarities. Among them was a strong division in terms of place of residence. Of the three main population groups living in the region, it was the Poles who lived in the countryside, although they did not always own agricultural land. Germans lived primarily in the cities and made their living in administration, commerce and crafts, but it was also possible to find German farmers who made their living by farming. The last and least numerous group were Czechs, who immigrated to Transelsia during the period of the Austro-Hungarian Monarchy, toiling in administration at lower levels in offices or industrial plants. Only with the transformation of ethnic consciousness among the rural population of the northwestern part of Tesche Silesia did people declaring Czech nationality begin to appear in official censuses[823] . It is worth noting that ethnic rivalry in the area of Teschen Silesia - including its Western part, which in the future was incorporated into Czechoslovakia - began with the development of modern national ideas, which in the area in question were propagated by political activists, clergy and teachers. Poles, Germans and Czechs living in the region:, wanted not only to be subjects of the Habsburg emperor but also people aware of their ethnicity and, in the case of Poles and Czechs, also wanted to live in their nation-states[824] .

During the interwar period, Polish-Czech rivalry in the Transelsia area continued to dominate the political and social life of the region[825] . Within the framework of the laws in force - and often also informally - the Czechoslovak authorities at the time carried out systemic discrimination against Poles[826] . It was based primarily on economic pressure and was characterized by relatively high effectiveness[827] . Particularly discriminated against were large-scale industrial workers from other Polish lands who came to work in the numerous mines and

[823] These assessments are based on an analysis of census data conducted in the Austro-Hungarian Monarchy. See W. Göderle, *Zensus und Ethnizität. Zur Herstellung von Wissen über soziale Wirklichkeiten im Habsburgerreich zwischen 1848 und 1910*, Wallstein, Göttingen 2016.

[824] The demand to live in a separate nation-state stemmed from the negative experience of discrimination and persecution associated with a low position in the social hierarchy. In the transitional borderlands, this overlapped with ethnic divisions. Poles in Teschen Silesia formed the vast majority of the lowest social strata. The idea of a separate state offered the hope of taking a better place in the social and professional structure.

[825] Its clearest manifestation was the creation of Czechoslovak education (with Czech as the language of instruction) in villages where there was no demand for it and where Polish-language institutions had already existed for decades. This occurred primarily in villages where there were no Czech nationals before the 1921 census.

[826] Its manifestations and attempts to protect Poles by the Polish consuls general from Ostrawa were described in detail in a 2001 study by J. Januszewska-Jurkiewicz.

[827] Measurement of effectiveness is best illustrated by statistics from censuses conducted. During the last Austro-Hungarian census, Polish nationality was declared by more than 123,000 people, while Czech nationality was declared by more than 32,000 people. The Czechoslovak census of 1921 revealed 68,000 Poles and 88,000 Czechs, while the next census of 1930 showed 76,000 Poles and 120,000 Czechs. See more in S. Zahradnik, M. Ryczkowski, *Korzenie Zaolzia / Roots of Transelsia*, PAIpress, Warsaw - Prague - Trzyniec 1992, p. 178.

steel mills of the Ostrawa-Karwina Basin during the Austro-Hungarian Empire. These collective experiences of discrimination against Polishness during the era of the interwar Czechoslovak state added up to hundreds of individual experiences cementing deep divisions in the region. Their manifestation was widespread satisfaction after the area was incorporated into the Polish state in October 1938. The short period of Polish rule in Transelsia did not lead to full integration of the region with the rest of the Silesian province. There were fluctuations in the price of coal and steel, as well as agricultural crops[828] . For many in the region, reunification with the rest of the Polish lands brought new challenges, especially related to the deterioration of living standards. On the other hand, the dream of national activists, socialists, teachers and cooperatives, who had as their goal the restoration of the homeland to the Poles of Transelsia, came true.

During the occupation period, the Transelsia area remained integrated with the rest of the region and was part of the Third German Reich. It was a period of profound changes in the declarative structure of the population, due to the consequences of remaining with the Polish identification. In addition, the occupation authorities pursued a restrictive policy of extermination of all non-German national groups (Jews, Poles, Czechs) and the destruction of all non-German political, cultural and economic initiatives[829] .

The arrangements of the victorious powers restored the division of Teschen Silesia, from the interwar period, and Transelsia was once again part of the Czechoslovak state. However, this did not mean that the changes in the region's ethnic structure that had taken place since the end of World War I ceased. The adopted border settlement heralded a change in the position of Poles and Germans.

The Czechoslovak authorities did not allow the institutional reconstruction of Polish circles and did not return the assets and liabilities of Polish organizations seized by the occupiers. It was not until two years after the end of the war that the Polish Cultural and Educational Union (PZKO) was established, which under the conditions of the time was the only possible form of

[828] There were numerous industrial plants in the incorporated area, the production of which significantly affected the price of coal and steel in the country, and thus the profitability of these plants in the entire Silesian province. A similar situation followed the integration of the agricultural production market significantly reducing the profitability of farming and ranching.

[829] The confiscation of all the assets of Polish non-profit organizations and cooperatives is an example of such actions, and the renaming of a representative hotel and office building built on Dworcowa Street (Bahnhofstrasse) in the Transelsia part of Teschen/Cieszyn from *Polonia* to *Germania* can be considered symbolic.

institutionalization and politization of Polish life. In the postwar period, Polish-language education was restored and artistic activities (theater, folklore groups) were permitted.

After the war ended, the Czechoslovak authorities proceeded to expel Germans from Czechoslovakia. No form of institutionalization of this group's activities or restoration of education was allowed. Individuals were allowed to remain in the region on the condition that they changed their ethnic declaration to Czech, Polish, Slovak or Romani. Although in the first Czechoslovak census of 1950 there were still 165,000 Germans (1.3% of the state's population) in the whole country, no one in Transelsia made such a declaration[830] .

The attitude of the Czechoslovak authorities in 1945-1989 toward the Polish minority can be assessed as reluctant, but it no longer held the systemic characteristics of discrimination, as it did in the interwar period. Czechoslovak citizens of Polish nationality faced similar challenges to the rest of society, which was deprived of the opportunity to freely express its political beliefs, and was also subject to profound economic changes - including the property expropriation of private holders: businesses, real estate and land.

The described period brought three more changes that definitely determined the weakening of the position of the Transelsia Poles, these include:

- expansion of industrial and housing infrastructure, which resulted in changes in the ethnic structure of the region, through the simultaneous influx of internal immigrants from other areas of Czechoslovakia (Slovaks, Roma and Czechs) and the emigration of Poles to other areas of the country (for study, for work, for family reasons),[831]

- severe restrictions on cross-border contacts between Poland and Czechoslovakia, which included families separated by the border and led to the breaking of economic ties[832],

- A belief in the immutability of the existing borders and a sense of the need to arrange life in Czechoslovakia.

[830] It was not until 1991 that 706 people-including 643 from the Karwina district-declared themselves as Germans during the census. See S. Zahradnik, *Struktura narodowościowa na Zaolziu według wyników spisów ludności (1880-1991) / The nationality structure in Transelsia according to the results of the census (1880-1991)* [in:] *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego / An outline of the history of Teschen Silesia*, Advertis, Ostrawa-Praga 1992, p. 251.
[831] Primarily as a result of finding non-Polish spouses in other parts of Czechoslovakia.
[832] The most glaring manifestation of this situation was the difficulty in cultivating arable land on both sides of the border. Farmers wishing to do field work had to go to a special border checkpoint to reach their own crops.

Factors determining changes in ethnic relations in Transelsia

In the group of premises that influenced the formation of contemporary ethnic relations in Transelsia, it is necessary to point out primarily external factors, resulting from the policies of the Czechoslovak/Czech and Polish authorities, as well as changes of a more general nature. These were and are perceived by Polish circles as problems and threats to the cohesiveness of the group, its identity and future. The following discussion will focus on the main problems faced by the Polish minority in the region: the crisis of Polish identity, the challenges which Polish-language education and education in Polish faces, and the minorities declining interest in engaging in social activities for the Polish community.

Identity crisis and Transelsia identity

After interviews and questionnaire conducted with the respondents, there is a Transelsia identity. It is understood by the interviewees as a set of characteristics inherent in Polish, Czech, regional Silesian and local - Transelsia identity, overlaid with confessional (Catholic, Evangelical) or atheist factors. More than half of the interview respondents and less than one in three survey participants identified "tustelanism" as a local identification, as one person put it: "*is based on bands, dialect. (...) Our piece of Transelsia - this identity is felt here. We are like one big family. This is how we live*" (W9). It was similarly formulated during another interview: "*Tustelanism. I'm not Polish or Czech, I'm local.* (...) *Transelsia identity is mostly connected with PZKO identification*" (W12). Another respondent emphasized: "*A Transelsian does not have to be Polish. I am a Pole from Transelsia. I am pained by the Transelsia identity and the terms 'Transelsia band' - these are Poles from Transelsia*" (W3)", and during another interview a statement was made: "(...) *there is a Transelsian identity. It makes a ghetto maybe, an open-air museum* " (W5). Identification with the region was also affirmed by survey respondents, and while they were willing to openly declare a regional identity (42 people), they refrained from affiliating themselves with a broader group: Polish (9) or Czech (6). One survey respondent recognized the Transelsia identity as an element of Europe's cultural richness and emphasized that the local Polish-Czech community is part of contemporary multicultural societies.

The collected responses of the survey participants allow us to conclude that the possibility of gradual identity conversion from Polish to Czech, through the stages of refraining from any identification and then identifying as a Transelsia, actually causes a decrease in the size of the

Polish minority in the region. As one interviewee stated: "It *used to be that identity was imposed by the ruler*" (A30). Today, there is a prolongation of the process of moving away from Polish identification. The period of rapid changes resulting from systemic persecution along ethnic lines or changes resulting from the creation of new states has ended. The process of parting with Polishness was taken a "velvet" course, and it does not at all have to be easily recognized by the environment or even close relatives[833] .

Questions about identity were difficult for the interviewees. As interview and survey respondents declared in their statements - and these statements are almost identical to those made by repatriates from the former USSR (Hut 2002: 215) - only in Transelsia do they feel "at home," because in the post-Czechoslovak area they are considered Poles, while in Poland they are considered Czechs. Very often, interviewees stated: "*I'm fed up with this constant recognition of myself as Polish or Czech*" (A43) or "I'*m indifferent to who they consider me to be, I'm from here*" (A28). Among interview participants, the most common response was resentment at not being aware of the fact that there is a large Polish minority in Poland: "*It upsets me the most when I'm in Poland and people are surprised that I speak Polish so well*" (W7) and "*The worst thing in Teschen is when I go into a store and* [*Polish*] *salesmen try to speak Czech to me, and we are just fighting for the Polish language here*" (W2). These phenomena are most often encountered by Transelsia students who go to Poland to study: "*While studying in Poland, everyone* [*took him*] *for a Czech. I don't know what's the matter...* (...)" (W13). The period of stay outside the "tame" environment and local community for many young people was a huge test of identity. Generally, graduates of Polish universities were satisfied with their studies, some even made permanent ties to Poland, but there were also those who, during such a stay, realized how connected they were to Transelsia, the Czech Republic and Czech society, and how different they were from their Polish compatriots. These are individual experiences, but are nevertheless embedded in the consciousness of the Transelsia Poles, who, by virtue of functioning in another country, have limited contact with Poles. Due to the common specific pronunciation and saturation of the language with Czechisms, they are easy to be identified as foreigners in Poland. Characteristically, one survey respondent said:

[833] Ethnic identification in Transelsia is of key importance during censuses, since depending on the results, the national minority receives support from the central authorities, including, among other things, a guaranteed right to bilingualism in topographic labeling. In the 2021 census, people declaring Polish nationality or both Polish and Czech nationality are counted as Poles.

"*We speak Polish and it is not worse than the one spoken in Poland, also there are different dialects too* [*in Poland*]." (A1).

However, while all of the interviewed respondents axcept for provided information on Polish identity, more often than not the survey participants withheld their ethnicity[834]. This was probably due to the fact that the survey respondents included people randomly met in a public place, while the purposive selection used during the interviews meant that, with the exception of one person, all were involved in Polish organizations. However, the information obtained from the survey respondents can be taken as a picture of the complexity of the attitudes of Transelsia residents, who, as a result of the rivalry of the two - and in the interwar period even three - main identities, feel overwhelmed and burdened by the need to define themselves. In one interview, a statement was made: "*I envy the residents of Poznań or Rzeszów in one respect - they don't have to declare themselves*" (W6). A similar statement was made by a female survey respondent: "*I am not interested in these* [ethnic] *issues. They are indifferent to me*" (A11). There was a similar sense in the statements of four more respondents who indicated that nationality issues were or are dealt with by their parents. There were also respondents who considered ethnic issues to be very important and tried to show that, however, despite the passage of years and the stabilization of ethnic relations in the region, not all disputes have died out. One respondent stated: "*Hockey players from Trzyniec*[835] *went to Prague for a game, and the fans of the opposing team there started calling the goalkeeper from Trzyniec 'Polish mother f***r'. And he wasn't from here. He was a Slovak who understood what they were shouting, but was surprised and confused. For the fans in Prague, the people of Trzyniec are Poles.*" (W15). Other respondents stressed that town and street signalboards with Polish-language place names continue to be erased by unidentified perpetrators, which in their view demonstrates the continuity of the conflict and the failure of the Czech majority to accept the enforcement of statutory bilingualism by representatives of the Polish minority.

From the individual, broader statements of some of the interview (43%) and survey (21%) respondents, it appears that the Transelsia identity is the result of a widespread identity crisis in the Polish national minority community, which is most pronounced in the youngest generation. The clearest example of this are the decisions of parents who enroll their offspring in

[834] Polish nationality was declared by 21 respondents, and Czech nationality by 11.
[835] Stalownicy Trzyniec/Ocelari Trinec - a first-league field hockey club.

kindergartens and schools with the Czech language of instruction. This is a kind of declaration of identity in the region, which, unlike the census, takes place every year.

Transelsianism is an intermediate state, a realization of the decision of identity conversion, slowing down the process, but not resulting in a return to Polishness. But even on the ground of Transelsianism one can see manifestations of Polish-Czech rivalry, as the Teschen dialect, depending on an author or a publisher, is written with Polish or Czech diacritical marks (publications of the PZKO, Congress of Poles in Czech Republic (KPwRCz) or Czech Museum of Tesinsko).

The information obtained allows us to conclude that there is indeed a crisis of Polish identity in the region, and that the declarative Transelsia identification is very popular, but its attractiveness is primarily embedded in emphasizing local origin and identification with the region.

Schooling and education in the Polish language

Polish-language education in Transelsia is regarded as a foundation for preserving identity. According to the information obtained in the survey, there is a connection between education in the Polish-language kindergarten, school and junior high school, and involvement in a folk group and Polish organization.

In Transelsia in the 2021/2022 school year, education took place in 23 localities, with 25 schools[836] and a middle school with Polish as the language of instruction. Only in six localities there were Polish-language schools of mass character[837] .

Interview respondents proudly emphasized that Polish-language education in the region has a much longer tradition: "The *Polish school was established back in Austrian times, and the Czech school had not been established until the 1920s.*" (W12), "*The old Polish school was established even before the war, during the monarchy.*" (W14), "*Czechs didn't like the fact that the Polish school was celebrating its centennial, and they had to wait* [for the anniversary]." (W19).

[836] There were two schools each in Teschen and Trzyniec.
[837] I consider institutions with more than 150 students to be such. Such schools were located in: Teschen, Trzyniec, Bystrzyca nad Olzą, Karwina-Frysztat, Gnojnik and Jabłonków; the school in Wędrynia (140 students) did not exceed this threshold. There were also four schools with fewer than 20 students (Stonawa, Mosty koło Jabłonkowa, Łomna Dolna, Orłowa-Lutynia).

The problem of small numbers of students and the constant threat of liquidation of Polish-language institutions was interpreted by interview participants in two ways. First, they feared the termination (or suspension) of schools, but also recognized the elitism of Polish-language education, the close teacher-student contact and the reduction of anonymity typical of large public schools.

During the interview, the problem of the small number of students was diagnosed this way: "*Not many children are born in general, which means there are not many children in Polish schools as well.*" (W3). This statement, however, does not reflect the real situation, as there is no shortage of those willing to study in existing establishments with the Czech language of instruction in the same and other localities. It seems that a statement obtained in another interview is closer to the real situation: "*There used to be a lot of children in this school, more than a hundred, and now my classmates* [graduates of the Polish-language school] *are sending their children to the Czech school themselves.* (...) *I don't know why this is happening.*" (W7). During the interviews, there was clearly a sense of defeat related to the low popularity of Polish-language education, especially since children from homoethnic Polish households are also sent to Czech-language schools. As noted during one interview: "[Parents] *think they are doing the right thing for their child, that they will not have language problems and will be more familiar with the Czech environment.*" (W3). The issue of knowledge of the state-Czech language has a special dimension in the case of children with disabilities enrolled in a special education program, which is organized exclusively in Czech[838] .

More willingly and more broadly, respondents spoke about the advantages of Polish-language education. During one interview, the following statement was obtained: "[Now] *Polish education is appreciated because it gives [better] preparation. The schools are small, elite. Recently, this has been an advantage. They give the opportunity to preserve identity.* (...). *In the past, small schools were not appreciated, feared. Children were sent to the big one in Teschen. Mixed marriages sent children to Czech schools.*" (W1). Another stated: "*They are slowly realizing that this is beneficial. Small groups, language, teachers more involved. However, it is not related to patriotism. It has to be reckoned with. Closing down would be more negative. It used to be that in small communities, when a Pole and a Czech woman got married* [*they*] *would send the child to a Czech school and not come to the PZKO.*" They proudly emphasized that in Cierlicko the Polish- and Czech-speaking school (and

[838] The special school in Trzyniec has several Polish students who speak the Teschen dialect.

kindergarten), located in the same building, are headed by a headmistress of Polish nationality. The advantages of the elitism of Polish-language schools were raised in virtually all interviews, while only one put them in opposition to Czech-language education: "*In a Polish school there are not many children, there is better relationship a teacher and a student, not like in Czech schools where pathologies occur.*" (W18).

The weakening of the position of the Polish language among Polish-speaking schoolchildren was indicated among the changes that have taken place over a generation. One respondent stated: "*Today, you can meet students from a Polish middle school or school in Teschen who talk to each other in Czech on the street. In my time, this was unheard of. Everyone spoke dialect or Polish.*" (W10). Another of the interviews noted: "*Children are increasingly speaking Czech. In mixed families, they speak Polish with one parent and Czech with the other.*" (W3). The above opinions lead one to conclude that Polish has only a "formal" dimension, related to the educational process, while for the purposes of everyday life, students use dialect or Czech. Polish in Transelsia does not have the status of an everyday language; it has been dominated by the Teschen dialect, which is becoming increasingly saturated with borrowings from Czech. The educational process that is carried out in Polish-language education is just one of the elements that make up the complexity of interactions in which students participate. The teaching community takes its task of promoting the Polish language very seriously - in the vetted schools there were advertisements and exhibitions bearing inscriptions in correct Polish. Teachers-respondents had an excellent command of Polish, with a "Teschen accent" audible among those of the younger generation. The school infrastructure was superbly equipped - including state-of-the-art equipment for carrying out a teaching process.

The process of education in Polish is not limited to schooling. There are also numerous self-education initiatives in Transelsia Silesia. These include the activities of local organizations - most often affiliated with the PZKO. Meetings and lectures are organized on various issues of the modern world. Invited guests share their knowledge and experiences. The audience - most often people of post-productive age - are pleased to have the opportunity to participate in such meetings. Among the largest and well-established activities in European scientific circles are the annual Teschen conferences, initiated by the Congress of Poles in the Czech Republic. During these meetings of representatives of scientific communities from various centers, the situation of national minorities in various parts of Europe is discussed, and archival and museum collections related to national minorities are presented.

Education in the Polish language in Transelsia covers a wide range of activities, which include both minority education and activities undertaken by organizations and associations. In general, this offer can be considered as much more developed, nevertheless - due to its specificity and distance from mass culture - it does not evoke great interest. Among the reasons for this situation one can point to the persistent rejection of the initiatives of Polish circles by those who identify with Czechness. Regardless of the type of offer proposed by the Polish minority by a certain group of people it will be rejected, as foreign, non-Czech. Another consideration may be the thematic scope of the offer. A significant part of the activities of Polish organizations refers to history, and this, as found during the survey, is sometimes perceived as unmodern, backward and retrograde.

Education in Polish in Transelsia, broadly understood, is limited to a narrow audience. The group of students interested in education in Polish is decreasing in successive years self-education initiatives are of local interest. It is difficult to unequivocally indicate what is the key reason for this situation, but it is probably the Polish language used to teaching and at meetings. They are perceived by part of the Transelsia society as a declaration of identity and connection to Polishness[839] . Wanting to remain consistent in their choices, they therefore resign from participating in the described activities. It seems that Polish circles in Transelsia face the need for deep reflection on the development of methods and tools that can realistically increase interest in their school and educational offer.

Involvement and social activity of Polish communities

An important factor shaping the position of Polish communities in Transelsia is also social activity. Representatives of the Polish minority are very active: they have formed their own organizations: confessional, teaching, medical, tourist, student and other organizations. The organization with the strongest impact remains the PZKO. It is an institution with more than 75 years of tradition, which in the postwar period was designated by the Czechoslovak authorities to represent Polish communities. Despite objective conditions, in the subsequent decades of its existence, this organization was concerned with the preservation of Polish identity by thousands of local Poles. Polish organizations and associations in the region are organized in the Congress

[839] However, this belief of the majority is partly false, as Czech is present both in Polish-language education (e.g., during Czech lessons) and at various events and meetings.

of Poles in the Czech Republic. Matters of Polish-language education are in the field of interest of the Polish Educational Society.

The Polish minority has not only school infrastructure, but also a network of as many as 43 Polish Houses and PZKO Houses[840] . These are places with different traditions - some of them were established back in the Austro-Hungarian period, and some were built in later years, e.g., by "subbotniks" (community service)[841]. The condition of individual buildings and the activities carried out in them vary. There are both representative buildings[842], where various events and meetings are constantly held, as well as buildings of a more modest nature[843]. The area of Transelsia is covered with a network of Polish minority houses, in which other organizations that do not have comparable infrastructure often operate. Nowadays, due to a decreasing number of Poles in Transelsia, the local PZKO circles face problems related to the maintenance of these facilities. Some of them are used for commercial activities[844]. In view of the possibility of satisfying the needs of local Poles, the Polish authorities in several cases provided subsidies for repairs and renovations[845]. Another solution was the support provided by the local authorities, with the stipulation that once the local PZKO circle closes, the building becomes the property of the municipality[846].

In 14 interviews, respondents emphasized the exceptional activity of representatives of the Polish minority in the organizational field. As one the interviewee stated: "*We here in Transelsia had to take care of our affairs ourselves for decades. When we were allowed* [after the Velvet Revolution], *new organizations were formed right away. We built houses* [PZKO] *ourselves. And no one had to force anyone to work or supervise. It was all made by us.*" (W11). Another voice on the issue included a comparison to the majority group: "*Czechs don't have such houses. And ours were built by "subbotniks". They were renovated and built. And it's still like that today."* (W17). Another statement emphasized the richness of what Polish organizations offer: "*With us, there is something going on all year round. Anyone who wants can participate in meetings,* [outdoor] *events*." (W5).

[840] The nomenclature dualism stems from the decisions of local PZKO members.
[841] The symbolic and most prestigious building built with contributions from the Polish minority in the 1930s, the Polonia Hotel, has not been returned to Polish organizations by the Czechoslovak/Czech authorities since the German occupiers took it over; this was explained by the recognition of the building as post-German property.
[842] Cashier's office in Mosty koło Jabłonkowa, Catholic Reading Room in Wędrynia.
[843] Trzyniec-Osówki, Karpętna.
[844] Wedding hall rentals, restaurant arenda.
[845] E.g., for Reading in Wędrynia, Cashier's Office in Mosty koło Jabłonkowa.
[846] E.g., the house of the former Catholic Reading Room in Stonawa.

In the organizational activities of the Polish minority in Transelsia, one can distinguish activities of an all-Polish (bi-county[847]) and local (communal) nature.

All-Polish activities cover issues of importance to the entire Polish community in Transelsia, and are most often linked to historical events or the demonstration of their presence in the region's public space. In recent years, events of historical significance have been carried out with the participation of the Polish side, while contemporary undertakings, giving the general population of Transelsia the opportunity to learn about the achievements of Polish organizations, have included the presentation of contemporary artists from Poland[848] .

The local dimension varied depending on the type of municipality (agricultural, urban). A peculiar problem was - as in the case of lectures and educational meetings - low attendance. One interview stated explicitly, "*The problem is the lack of live* [contemporary] *Polish culture. It is unknown. Existing events do not arouse interest. (...) There is no interest in Polish culture in Transelsia."* (W2). It can be concluded that the local offer of the PZKO and other organizations is not attractive and does not attract crowds, sometimes weather conditions or the holiday season and vacation trips of a large group of residents were important, but probably the key factor is the generally widespread reluctance to participate in collective undertakings. A large proportion of Transelsia residents are happy to spend their free time at home and occasionally participate in collective life.

In general, the respondents highly appreciated the activity of representatives of Polish communities, although, as indicated by the cited earlier statement, this does not translate into increased interest in organized events. One statement can be considered characteristic: "*In most localities the PZKO is a mark of high quality. Poles have a high brand among Czech society and are treated as reliable partners, dutiful. The successes are the big events organized: PZKO Festival, Dolanski Gróm, Gorolski Święto - which are also known among Czech society. In almost every locality the PZKO or the Polish Educational Society are the only organizations that do something. Even in places where there are no Polish schools."* (W2).

Assessing the involvement and activity of representatives of the Polish minority, as well as the results of their efforts, it should be said that it was characteristic of the gradually passing modern "analog world", based on the institutional organization of social groups and at the same

[847] The area of Transelsia is located within the administrative borders of two districts: Karwina and Frýdek-Místek.
[848] These include celebrations on the anniversary of the Żwirko i Wigura plane crash in Cierlicko, the PZKO festivities in Western part of Teschen, and the annual "Gorolski Fest" held in Jabłonków.

time using direct, personal participation in various undertakings. The majority of activists have either already reached post-working age or have passed or are approaching the non-mobility age. Among representatives of the younger generation, satisfying their needs in virtual and international spaces, and take advantage of the latest developments in a "digital world", a traditional offer, based on personal participation, established rituals and limited only to the local dimension, is no longer attractive, to a comparable degree, as it used to be for their grandparents and parents. Like their peers around the world, they want to have a sense of inclusion in the universal world of modernity, and probably for this reason they relate to identity-driven, local initiatives with a certain distrust. A statement by a young female survey respondent, confirms this hypothesis: "*I'm not interested in that* [local Polish ventures]. *The elders are into it. In my environment, everyone does that. I prefer to watch a movie online or go somewhere with friends."* (A39). Participation in PZKO events is equated with restriction, confinement and forced identification, which may determine life choices in the future. This opinion is confirmed by the statement of a respondent from Trzyniec: "*I haven't heard about any Polish events in the city. I am not interested in them."* (A20). This statement can be interpreted in two ways. First, a respondent does not identify events organized by Polish society with the Polish minority, or secondly, in order to emphasize her distance from the Polish minority in the region, she does not show her interest in any events organized by the PZKO at all.

The activity of the Polish minority is carried out in the real world, and only to a small extent in the virtual space. None of the respondents to the described survey referred to ongoing or planned activities in digital space. The analysis of the online presence of the Polish minority societies on the Internet, conducted for the purposes of this study, indicates that although it is greater than in the case of the Czech majority group, it is primarily associated with references to the past, and only to a small extent releses to the present. Activity on the popular YouTube site can be considered even symbolic, with the result that young people will look for content of interest to them - such as lifestyle, fashion, advice, entertainment and others - in the Polish or Czech virtual space. This applies especially to the offer for representatives of the young generation from the Transelsia towns of Trzyniec, West Teschen, Hawierzów or Karwina.

Summary

The completed study results in the following findings:

1. There is a regional Transelsia identity, which is part of the broader Silesian and even more generally Silesian identity. It is treated by representatives of the Polish minority in Transelsia in three ways.

First, as an emphasis on regional cultural richness that is an element of Polish identity (recording dialect utterances with Polish diacritical marks). The importance of the Transelsia (Teschen) dialect and local traditions is emphasized, as well as its peculiar uniqueness in relation to the Polish and Czech people.

Second, as a soft-conversion from a Polish identity to another (non-Polish) identity, but without any settled joining the Czech national community. The Transelsia identity is treated as a "hibernation capsule," providing a "temporary identity," without the need to identify with two rival nations. The uniqueness and distinctiveness of the Transelsia identity is emphasized as an identification resulting from centuries of intermingling of different cultures, none of which was dominant enough to encompass the local population with its influence.

Third, as an identification standing in stark opposition to Polishness. Here, too, separateness and uniqueness are emphasized, but only in relation to Polish identification, while at the same time similarity and commonality with Czech identity is accentuated. Regional heritage is treated as part of the richness of Czech culture, with which it was historically linked. Linguistic Polonisms in the dialect and naming of places (e.g. Wielopole) are treated as a result of the process of Polonization of the local population.

It should be emphasized that the Transelsia identity is characteristic of the region regardless of broader ethnic identification. In its three variants, it is based on recognition of the uniqueness, peculiarity and distinctiveness of the local population, and in everyday life translates into a noticeable cooperation for the good of the region and the local community. At the same time, in recent years - and this has been also captured in the survey - an emerging highlander identification (in the southern part of Transelsia, with focal points in Jabłonków and Mosty koło Jabłonkowa) has been superimposed on this established, historical tripartite identity. As stated in one interview, a new identity of "alfagorals" is emerging, who identify exclusively with Transelsia highlandness, in opposition to urban communities in the region.

2. Polish identification is treated differently in the minority community. Generational differences are undoubtedly an important criterion.

Polish identity is evident and widest among the oldest people - from the vintages of the interwar period, the Nazi occupation and the totalitarian Czechoslovak state. These are people who highly value their own identity as an ancestral legacy, but are also aware that Poles had seek their right to Polish identification for decades and face the reluctance of officials and a deficit of funds for activities. They were often subjected to economic pressure and face ostracism from those neighbors who already identifying with Czechness.

In the middle generation, who began their independent lives after the 1989/1990 transition, issues of identification are less important. They are representatives of the first generation since the creation of the Czechoslovak state who did not experience systemic discrimination. The democratic post-communist state allowed the social activity of citizens on a previously unknown scale. It was possible to freely organize cultural ventures, establish contacts with institutions from Poland and around the world, and set up social organizations. It was in this generation that enthusiasm faded after the initial delight in freedom in the first half of the 1990s. Its representatives fanned out across the world or concentrated on their personal and professional lives. A few remained faithful to the community tradition, organizing successive editions of periodic events and celebrations.

The representatives of the youngest generation are the least connected with Polish identification. They speak Polish poorly, although they had the best conditions for mastering the language - thanks to subsidized trips to Poland, unlimited access to publications and broadcasts in Polish, and opportunities to undertake studies in Poland subsidized by the Polish Government. Aside from a small group, most feel a connection to the Czech state and society, although they emphasize their Transelsia and Teschen separateness still within the Czech society. This is a group that generationally identifies with worldliness and Europeanism in the broadest sense, curious about the culture of other societies and eager to explore distant corners of the world. The Polish Transelsia identity is not so much treated as a burden, but as something of contemporary irrelevance, and additionally, given the high proportion of heteroethnic marriages in their parents' generation, they consider it a natural right to refuse self-identification. In general, considering identification as a differentiating element, producing unnecessary barriers and divisions that are out of step with the modern world.

3. Education (extracurricular) and instruction in Polish (schools) are essential elements affecting the identity of representatives of the Polish minority.

The rich educational offer includes a wide range of events aimed at audiences regardless of age, education and place of residence. This is for two reasons: firstly, often the same person contributes to different organizations (e.g., PZKO and the Polska Macierz Szkolna/Polish Educational Society), and secondly, the aforementioned events are most often organized in minority infrastructure facilities. This facilitates the coordination of activities and economic use of infrastructure resources (Polish House/PZKO, Polish-language school). At the same time, through a dense network of educational facilities, it creates accessibility for practically everyone interested, in their place of residence.

In general, the offer of education in Polish is, in a way, a repetition of the established methods of communication. Thematic meetings are organized - for example, dedicated to the personal experience of the speaker (usually a traveler), the collective experience of the local community[849] or refer to a selected anniversary or holiday. Complementary to these Transelsia meetings are celebrations dedicated to selected professional groups (e.g. teachers), meetings with writers or artists. Particularly noteworthy are theatrical meetings and performances by folklore groups.

The advantages of such an organizational form of education include: directness, involvement and cultural intergenerational transfer. As a disadvantage can be pointed out the archaic nature of the means of expression and the exclusivity of the message - whether the dominant language is Polish or the Silesian dialect, the subject does not have the characteristics of universal mass culture, which dominates the sense of aesthetics and imagination of young audiences today.

Teaching in Polish in the region dates back to the times of the Habsburg Monarchy. In the environment of Teschen, Poles managed to create groups of teachers who, with dedication and sacrifice, educated successive generations of Transelsia Poles. Even today there is an extensive network of Polish-language education on the territory of Transelsia: from the level of kindergarten, through elementary school to secondary education[850]. The Polish-language

[849] E.g., residents of farms that have been displaced and their homes submerged due to the construction of the Cierlicko Dam.
[850] Only the general high school is a separate Polish-language educational institution, while Polish-language classes are organized in the medical technical school and the high school of economics.

education system mirrors the organizational structure of education in the Czech Republic[851] , although Polish citizens are increasingly employed as teachers.

Undoubtedly, Polish-language education is facing the problem of declining student numbers. Increasingly, in localities where Polish-language education was conducted not long ago, municipal authorities have made decisions to suspend or liquidate Polish-language schools. The justification cited was the high cost-intensity of such establishments[852] and low interest. On the other hand, it is not legitimate to say that the problems of Polish-language schools are due to the declining number of children in successive years, since the existing Czech-language educational institutions in the same localities have no problems with enrollment.

Directors of Polish-language schools have been responding to the progressive regression by raising the level of their offer for many years. Unlike schools with a state language, their students receive varied levels of support from Poland[853] , but even this is not a sufficient argument to break the impasse in student enrollment. It seems that the primary reason for the decline in interest in Polish-language education is simply tying one's professional future to the Czech state and the need for language proficiency and inclusion in social networks in the country of origin. With few exceptions, Poland is not economically attractive to representatives of the young generation of Transelsia Poles, and the Polish economy is even perceived as weaker than to the Czech one. The sum of these premises constitutes a fundamental barrier to the development of Polish-language education in Transelsia, and further declines in enrollment in Polish-language schools as well as the suspension or liquidation of more institutions are to be expected.

4. The Polish minority in Transelsia has, through the generational experience of the last century, mastered the ability to adapt to changing political and economic conditions. The construction of institutions for the formation and maintenance of Silesian Polish identification began back in the Habsburg times, and was further developed in capitalist Czechoslovakia of the interwar period, with a break during the Nazi occupation - allthough even during the wartime terror, formations subordinate to the Polish authorities were active in the underground in Transelsia[854].

[851] This is primarily discernible in the nomenclature - e.g., middle school instead of high school, and in the number of school years assigned to each type of school - e.g., 9th grade elementary school.
[852] This refers to situations where the total number of students in a 5-department school was less than 5 - such as Mosty koło Jabłonkowa in the 2022/2023 school year.
[853] Such measures include subsidizing stays in Poland (green schools in the Baltic Sea), a layette for first graders or a scholarship to prepare for matriculation.
[854] Armia Krajowa/Home Army.

The postwar period saw an institutional revival of the Polish minority life in totalitarian Czechoslovakia in the formula of the Communist Party-controlled PZKO. The Polish minority regained full organizational freedom only after 1989/1990.

During the described periods of existence in the Czechoslovak state, the Polish minority took care of the organizational infrastructure (schools, community centers, cooperatives, economic activities, and even the Polish-language part of the Teschen Theater). The elites of the Transelsia Poles, but also every rank-and-file member, understood that having such a material base constituted the vitality of Polish communities. Comparing this with the experience of other minorities in Central and Eastern Europe, the Poles of Transelsia failed to establish only their own bank, hospital and academy - while emphasizing the fact that the Polish group in Transelsia has not exceeded 100,000 people since its incorporation into Czechoslovakia[855] . The cited examples of organizational activity should be supplemented by political groups of Polish origin, which were active in the interwar period and enjoyed great popularity in the industrial part of Transelsia[856]. This tradition of political participation at the state level - in the Czechoslovak parliament, continues even today. Transelsia Poles also hold state offices at the provincial and local government level - in municipal and rural authorities.

An important role in the perception of the Polish minority in the region is played by connectivity with the foreign homeland. Since the turn of 1989/1990 there has been a revival of relations between the Polish authorities and representatives of the national minority[857]. The intensive relations of the 1990s have over time been replaced by systematized activities of the bodies that statutorily take care of the Polish community and Polish minorities. The Polish minority in subsequent years could count on substantive, personnel and material support. Representatives of minority organizations (KPwRCz, PZKO, Macierz Szkolna, Rodzina Katyńska in RCz) maintained intensive relations with Polish institutions. For the Czech side, this was a sign of the Polish authorities' interest in the situation of the Polish minority in Transelsia. This was particularly important locally, where cultural and ethnic rivalries are most acute. Material support from the Polish budget is important in the organization of various

[855] Data referring to Czechoslovak/Czech censuses from 1921-2021.
[856] In the post-war period, strictly ethnic political groups no longer arose, while representatives of the Polish minority won parliamentary seats through their involvement in state-wide political groups.
[857] President L. Walęsa, Prime Minister J. Buzek and Deputy Prime Minister, Minister of Defense M. Błaszczak were in Transelsia. Polish deputies and senators took part in selected ceremonies. Delegations of representatives of Polish organizations attended meetings organized by the President, the Government Plenipotentiary, as well as the Sejm and Senate.

events, and it often happens that events have double financing: from the budget of Poland and the Czech Republic.

Factors strengthening Polish identity in Transelsia include:

- cultural and educational infrastructure,

- personnel preparation (teachers, artists, animators of social activity),

- historical embedding in the Transelsia space,

- support obtained from Poland - including through education in Polish universities for young people from Transelsia.

Among the factors weakening Polish identification are:

- the law attractiveness of the "foreign, alien" Polish state, as opposed to the "homely" Czech state,

- higher assessment of the economic attractiveness of the Czech economy,

- the replacement of local – Teschen - culture by mass culture,

- unattractiveness and copying of media that were in the past; insufficient appreciation of the role of social campaigns and presence in the virtual space.

5. The social activity of Polish society in Transelsia is much higher than among the rest of the population. Members of each of the PZKO circles - regardless of whether they operate in urban or rural areas - try to prepare an interesting program of their activities during the year. This usually includes: special events, literary and educational meetings, and promotes artistic activities (amateur theater, folklore group). A high level of commitment and activity characterizes the teaching staff of Polish-language schools, where the following are organized: sports competitions, thematic days, meetings with representatives of the cultural world.

Considering the above, it should be said that this rising above the regional average activity should result in the stimulation of interest in Polish identity. However, this is not happening. As mentioned, Polish-language schools are facing enrollment problems, and during successive censuses the group of people declaring Polish identity is shrinking.

It should be emphasized that the social activity of representatives of the Polish minority has a socialist dimension and is not aimed at making a profit. Any profits achieved during the events - for example, from sale of food or small items - are allocated for further organizational activities. Adopting such principles of operation demonstrates a strong commitment of activists in the Polish community, but at the same time limits the group of people involved only to those who can afford to give up their salaries. These are mostly people who receive income from other sources and have free time to devote to social activism: students, teachers and retirees. Only the group of retirees is inclusive and covers the full spectrum of the social structure: from the teaching elite through technical intelligentsia to the working class community.

The various projects implemented as part of the statutory activities of individual Polish organizations in Transelsia are based on three pillars. The first is the social activity of the organization's members, who devote their skills and free time to the implementation of selected projects. The second pillar is the use of the rich infrastructure owned by Polish organizations (e.g. Polish Houses/PZKO, schools). These facilities are often equipped with the necessary audiovisual equipment, chairs, tables, musical instruments and kitchen and catering facilities. Some of them have very large spaces capable of hosting events for about 250 or more people[858] . No other organization or community in the region has comparable infrastructure, as well as staff resources, capable of organizing events on a similar scale.

The involvement of the Polish minority is clearly elitist in nature. In the Polish community there are organizations of teachers, doctors or even a student academic corporation[859] , but no workers' or farmers' cells. It is probably this exclusiveness that has become the premise for the shrinking of the Polish group in Transelsia. The Polish circles do not have a sufficient personal resource from which to recruit members and activists capable of replacing natural attrition in organizational structures or guaranteeing the filling of quotas in Polish-speaking schools. The existing generational gap is confirmed by the results of the censuses conducted in the region and by current organizational activities.

[858] For example, the Cashier's House in Mosty koło Jabłonkowa or the PZKO House in Stonawa.
[859] Academic Section "Unity" of the PZKO, with branches in Cracow, Prague, Olomouc, Brno and Ostrawa.

Conclusion

The intention of the completed study was to make findings on the processes determining the existence of the Polish national minority in Transelsia and to try to determine their possible consequences for the future. This goal was achieved by analyzing three perspectives:

- ethnic identification of Transelsia residents (primarily representatives of the Polish minority),

- an assessment of Polish-language education and schooling in the region,

- assessing participation in minority organizations and social activism.

In light of the data collected in the survey, it can be concluded that among the above three factors influencing the existence and functioning of the Polish minority in Transelsia, the most important is ethnic identification, the preservation - or rather, maintenance - of which is largely due to the use of human resources (social activists, teachers and others) and material resources (funds for activities, minority infrastructure).

G. Babiński, a well-known researcher of ethnic relations, in his considerations identified four types of understanding of ethnicity and group characteristics resulting from ethnicity (Babinski 1998: 193). In the case of the Polish minority in Transelsia, both a sense of separateness (also characteristic of non-Polish Transelsia identification), as well as collective action to achieve a common goal and a sense of the importance of the bond connecting representatives of the Polish minority in Transelsia play an important role.

In light of the data collected in the study, it is possible to distinguish stages of ethnic conversion among representatives of the Polish minority in the region.

The first phase is based on the existence of an identificationally homogeneous environment of a person or a group. Polish identification is common/majority in the social environment - parents, relatives, neighbors, and school or work acquaintances identify with Polishness. A different identification would be perceived by the environment as a questioning of shared values and principles, as a declaration of foreignness.

In the next phase, the environment is already more diverse: the one closest to them remains with the traditional identification, but new people appear who identify themselves as non-Poles. These new reference points play a very important role in assessing closeness. A person or group

analyzes the similarities and differences between themselves and the "newcomers." This, in turn, accounts for the subsequent choice of identification.

Three variants are possible in this phase, which include: soft-conversion, conversion to regional identification, and preservation of the existing identity.

1. Soft-conversion is a long-term process in which the transformation of identity occurs under the influence of one's own choice or is somehow forced by external factors. In the case of one's own choice, the rationale is often weariness with minority affairs and a focus on family and work life, a recognition that identity is not important in a person's life. Among the forced rationale, one can point to permanent stays outside the region (studies, work, marriage) and a detachment from the previous environment. These circumstances virtually cancel out the possibility of maintaining a non-majority identity. In the case of both choice and emigration, there is a slow weakening of ethnic identification, which is no longer transferred to the next generation.

2. Conversion to regional identity is relatively easy and socially acceptable. Referring to "familiarity," highlighting the geographical advantages of the region and emphasizing the unique qualities of the collective living in the region allows to get rid of the burden of minority, of being "separate" from the majority society, and gives the basis for creating a broad community with other residents of the region. Finally, it allows to break with the identification with the Polish state, which in the common perception seems distant, often "not understanding" but also incomprehensible and "different". For many people, it is precisely the identification of Transelsia Polishness with the Polish state that was and still is difficult to accept.

3. Maintaining one's previous ethnic identification is relatively easiest when staying in the region and organizing one's social and professional life in a Polish minority environment. Obtaining employment in Polish-language education or the media is even a model example. Polish identity is also popular among local government officials, but also among people who have achieved spectacular professional and financial success, however, among skilled laborers in large industrial plants in the region, Polish identity is rather weak.

The second phase is crucial for identification, and it is during this phase that a shift away from Polish identity often occurs. The reverse process-that is, a return after a one- or two-generation pause-to Polish identification is essentially unheard of.

The conditions in Transelsia outlined above, i.e., the competition with other identities in the region, the sphere of education and Polish-language education, as well as the social activity of Polish communities, directly affect Polish identity (and the Polish minority). In the periods between successive censuses in the Czech Republic, significant losses in the Polish group of thousands are recorded. The reason for this is the rupture of the natural transfer of Polish identity to subsequent generations. This process is well-established and probably irreversible. The existing state of affairs has not been changed either by the influx of Polish immigrants to Transelsia and the de facto abolition of borders in the region. However, physical barriers and fences have been replaced by distance and barriers existing in the consciousness of the communities living on both banks of the Olza River.

Streszczenie:

Niniejszy artykuł wpisuje się w szereg badań prowadzonych wśród zaolziańskich Polaków i prezentuje ustalenia autora dotyczące wybranych uwarunkowań istnienia polskiej mniejszości na Zaolziu – w perspektywie literatury przedmiotu, a także w świetle własnych badań empirycznych z 2023r. Hipoteza badawcza zakładała, że zaolziańscy Polacy są malejącą grupą, która będzie ulegała postępującemu zmniejszeniu się. Uznano, że zasadniczymi czynnikami wpływającymi na liczebność polskiej mniejszości są: identyfikacja etniczna, edukacja w języku polskim oraz aktywność społeczna środowisk polskich. W podsumowaniu badań odniesiono się do wyników badań własnych, natomiast w zakończeniu zaproponowano uznanie konwersji etnicznej za proces, na który składają się dwie fazy, przy czym druga może przebiegać w trzech wariantach.

Słowa kluczowe:

Identyfikacja etniczna, mniejszość polska, Zaolzie, zagraniczni Polacy, edukacja polskojęzyczna

Keywords:

Ethnic identification, Polish minority, Transelsia, foreign Poles, Polish-lenguage education

Bibliografia:

1. Danecki J., Kwestia społeczna – istota, źródła, zarys diagnozy / Social issue - essence, sources, outline of diagnosis, in: Polityka społeczna. Materiały do studiowania / Social Policy. Materials for study, Antoni Rajkiewicz, Jolanta Supińska, Mirosław Księżopolski (eds.), Silesian Publishing House, Katowice 1998.

2. Wierzbicki A., Etniczny podział pracy. Przyczyny i konsekwencje / Ethnic division of labor. Causes and consequences, in: Praca, bezrobocie, zatrudnienie. Wartości i działania w rozwoju polityki rynku pracy / Work, Unemployment, Employment. Values and actions in the development of labor market policy, M. Duszczyk, J. Męcina (eds.), Warsaw University Publishers, Warsaw 2023.
3. Brubaker R., Nacjonalizm inaczej: struktura narodowa i kwestie narodowe w nowej Europie / Nationalism differently: national structure and national issues in the new Europe, PWN, Warsaw-Krakow 1998.
4. Danecki J., Kwestie społeczne. Wybrane zagadnienia teoretyczne / Social issues. Selected theoretical issues, in: Węzłowe kwestie społeczne wsi polskiej na progu XX wieku / Knotty social issues of the Polish countryside at the threshold of the 20th century, Krzysztof Gorlach, Anna Pyrć (ed.), Kwadrat Publishing House, Cracow 2000.
5. Valenta J., Kouril, Bakala et al, Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego / Outline of the history of Teschen Silesia, Advertis, Ostrava-Prague 1992.
6. Dąbrowski W., Rok walki o rządy na Śląsku Cieszyńskim / A year of struggle for rule in Teschen Silesia, Nowak, Cieszyn 1919.
7. Zahradnik S., M. Ryczkowski, Korzenie Zaolzia / Roots of Transelsia, PAIpress, Warsaw - Prague - Trzyniec 1992.
8. Rokicki J., Więź społeczna a zmiana kultury / Social bonding and culture change, Ossolineum, Wrocław 1992.
9. Göderle W., Zensus und Ethnizität. Zur Herstellung von Wissen über soziale Wirklichkeiten im Habsburgerreich zwischen 1848 und 1910, Wallstein, Göttingen 2016.
10. Kulisiewicz F., Polacy w Czechosłowacji – zarys informacyjny / Poles in Czechoslovakia - an informative outline, School Matriculation in Czechoslovakia, Frysztat 1929.
11. Walaszek A., Polska diaspora / Polish Diaspora, in: Diaspory / Diasporas, J. E. Zamojski (ed.), Migration and Society, vol. 6, Neriton, Warsaw 2001.
12. Hut P., Zagraniczni rodacy i pogranicza w Europie Środkowo-Wschodniej po 19891990 roku / Foreign compatriots and borderlands in Central and Eastern Europe after 19891990, “Pogranicze” / “Borderlands”; Social Studies vol. XXVII part 1.
13. Hut P., Warunki życia i proces adaptacji repatriantów w Polsce w latach 1992-2000 / Living conditions and adaptation process of repatriates in Poland in 1992-2000, IPS UW, Warsaw 2002.
14. Babinski G., Etniczność / Ethnicity, in: Encyklopedia Socjologii / Encyclopedia of Sociology, vol. I, Oficyna Naukowa "N", Warsaw 1998.

Marian Lutostański
Akademia im. Jakuba z Paradyża
w Gorzowie Wielkopolskim

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Bezpieczna przestrzeń jako główny warunek bezpieczeństwa podmiotu

Wprowadzenie

Kwestie bezpieczeństwa jednostek, wspólnot ludzkich i państw znalazły swój wyraz już w poematach Homera, w pracach Hezjoda (VIII/VII w.p.n.e.)"[860]. Współcześnie również jest prowadzony ożywiony dyskurs o różnych aspektach rzeczywistości społecznej i rzeczywistości bezpieczeństwa. Jego przedmiotem pozostaje, m.in., dążenie do pełniejszego zrozumienia oraz eksplikacji jako takiego bezpieczeństwa i bezpieczeństwie podmiotu. W wyniku tak zakreślonych dociekań powstają opracowania, które pokazują jak bardzo rozmaicie jest postrzegane zarówno bezpieczeństwo *per se*, jak i bezpieczeństwo podmiotu. Naturalnym staje więc podejmowanie prób upójnienia pojmowania obydwu tych – co do zasady – rodzajowo różnych zjawisk[861].

Jako że wskazana kwestia, jak dowodzi praktyka, wymaga wielowątkowego dyskursu w zakreślonych tytułem niniejszego opracowania rozważaniach odstąpiono od bardzo szerokiego wyjaśniania[862] zarówno przyczyn toczących się debat o rozumieniu bezpieczeństwa *per se* oraz bezpieczeństwa podmiotu[863] jak i charakteru wynikowych różnic. Na ich tle prowadzono natomiast dyskusję, której zakres ukierunkowano na wskazanie i opis istoty bezpieczeństwa, rozumianej jako stała bezpieczeństwa, którą przyjęto za podstawę bezpieczeństwa każdego podmiotu[864], i która – zdaniem autora – nadal nie znajduje w filozofii oraz w teorii

---

[860] *Dialektyka bezpieczeństwa, wojny i pokoju*, red. nauk. R. Rosa, Fundacja Rozwoju Edukacji Europejskiej i Bezpieczeństwa, Warszawa 2003, s. 12.
[861] Zjawisko - coś wyjątkowo sprzyjające byciu (istnieniu, rozwojowi) każdego podmiotu, niezbędne do bycia (fenomen); coś odczuwalnego i rozpoznawanego (zmysłowo) np. po jakości, komforcie bycia
[862] Z uwagi na ramy niniejszego opracowania.
[863] Więcej o tych kwestiach, vide: M. Lutostański, *O epistemologii i ontologii rzeczywistości bezpieczeństwa. W czasie zwyczajnym*, Wyd. Aspra, Warszawa 2021. W celu podtrzymania kierunku dociekań i pozostania w pewnej wspólnotowości myśli z zamiarem jej weryfikowania i rozwijania, w niniejszym opracowaniu zawarto w różnych jego miejscach niektóre elementy ze wskazanej monografii.
[864] Odstąpiono od odniesienia się do kwestii transcendentnych oraz od wskazywania bezpieczeństwa przedmiotowego rozumianego jako bezpieczeństwo rzeczy nieosobowej – budynku, mostu, lotnika itp., a także jako istoty żywej nie będącej osobą – koń, pies itp., przyjmując jednocześnie, że każda taka rzecz – co do zasady

bezpieczeństwa należytego zobrazowania. Sytuacja taka stała się również motywem do poszukiwania formy przedstawienia przedmiotu rozważań ułatwiającej – apriorycznie ujmując kwestię – implementowanie rezultatów niniejszych rozważań do filozofii, teorii i praktyki bezpieczeństwa.

Dążenie do nadania dociekaniom użytkowego charakteru sprawiło, że zainteresowanie poznawcze ukierunkowano na zwerbalizowanie wiedzy o przestrzeni także w ujęciu utylitarnym. W tak zakreślonym procesie poznawczo-wyjaśniającym pamiętano, że poznanie i zrozumienie bezpieczeństwa jest determinowane wieloma czynnikami. W związku z tym skoncentrowano się na wskazaniu czynnika, który nosi znamiona niezmienności. W drodze dedukcji uznano, że będzie nim przestrzeń, która jako taka stanowi zarówno główny czynnik warunkujący bezpieczeństwo podmiotowi jak i warunek *sine qua non* utylitarnego charakteru filozofii i teorii bezpieczeństwa.

Tłem prowadzonych dociekań były prezentowane w literaturze przedmiotu (wybrane) rezultaty myśli uznawane w teorii za naukowe, które odnosząc się do jako takiego bezpieczeństwa oraz do bezpieczeństwa podmiotu osobowego (pojedynczego człowieka i zbioru osób) i instytucjonalnego (państwa, świata) pozostawały także w ścisłych relacjach z architekturą bezpieczeństwa przestrzeni. Usytuowanie przedmiotu poznania w środowisku zastanych prawd i paradygmatów oraz licznych i różnorakich punktów widzenia było działaniem celowym. Miało ono oddziaływać na ich strukturę oraz inicjować nowe, doskonalsze koncepcje.

Podczas rozważań, pozostając w zgodzie z wyznawaną zasadą, że wiedza jest wynikiem (ogólnie) poznania i zrozumienia (P+R=W)[865] oraz pamiętając o założonych celach dociekań, posługiwano się głównie metodami heurystycznymi z wykorzystaniem logicznych kombinacji. Postępowano tak szczególnie intensywnie w trakcie próby kreowania postrzegania bezpieczeństwa podmiotu w teraźniejszej i przyszłej wielorodzajowej rzeczywistości – zwłaszcza w rzeczywistości bezpieczeństwa oraz w rzeczywistości społecznej.

O przyczynach niuansujących rozumienie bezpieczeństwa w zarysie

Konstatację, że jako takie bezpieczeństwo jest rozmaicie określane i interpretowane w bogatej literaturze przedmiotu, trudno uznać za szczególnie odkrywczą. I gdyby nie wynikający

– przynależy do kogoś, jest komuś przypisana itp., a więc pozostaje w ścisłym związku z bezpieczeństwem konkretnego podmiotu, jego byciem (istnieniem i rozwojem), stanem posiadania itd.

[865] P – poznanie, Z – zrozumienie, W – wiedza.

z tego faktu brak potrzeby uspójnionego rozumienia tego zjawiska można by się kwestią niespójności nie zajmować. Występujący tu niedostatek koniecznej spójności – z jednej strony – dowodzi obecności intersubiektywnego rozumienia bezpieczeństwa, co prowadzi do ograniczoności w komunikowalności w nauce i praktyce, w tym w dydaktyce, z drugiej zaś (wynikowo) suponuje, by nie absolutyzować „prawd" zawartych w różnorodnych formach rozlicznych opracowań teoretycznych, w tym w słownikach.

W sytuacji wieloznaczności rozumienia bezpieczeństwa za zasadne należy uznać zwracanie uwagi na to, by podczas dokonywania wyboru proponowanych wersji rozumienia bezpieczeństwa nie traktować tej wybranej za „wersję ostateczną". Na to bowiem jak bezpieczeństwo *per se* i bezpieczeństwo podmiotowe jest postrzegane i interpretowane przez badaczy wpływa bowiem wiele czynników o (ogólnie) zróżnicowanym charakterze społecznym. Obserwacja i analiza dostrzeganych różnic w tym zakresie pozwalają wyodrębnić trzy zasadnicze rodzaje takich czynników. Są nimi w szczególności:

1) środowiskowo-zawodowe (nurty postrzegania bezpieczeństwa[866]) – rys. 1,
2) osobowościowe (osobowościowo-zawodowe) i
3) stosowanego podejścia badawczego[867] – rys. 2

Rys. 1. Cechy środowiskowo-zawodowe jako czynniki niuansujące postrzeganie bezpieczeństwa.

Opracowanie własne.

[866] Nurt postrzegania bezpieczeństwa jest rozumiany tu jako podejście i tendencja badacza wynikające z jego kompetencji.

[867] Można dokonać innego podziału czynników. W rozważaniach skoncentrowano się na ww. Wyłoniono je w oparciu o kryterium cech właściwych środowisku zawodowemu badacza. Analiza rodzajowych czynników prowadzi do wniosku, że pozostają one w koherencji. Oznacza to, że rodzaje grup środowiskowych łączy – w ramach grup – obszar badań (tworzą się nurty badawcze) podobieństwo cech osobowościowych i stosowania (najczęściej) podobnego podejścia badawczego.

Warto zaznaczyć, że niuansujące postrzeganie bezpieczeństwa czynniki nie są wzajemnie wyizolowane. Posiadają one cechę tworzenia wielu, różnie skorelowanych związków charakterystycznych dla danego badacza i przedmiotu badań. Finalnie mogą one w istotny sposób oddziaływać na jakość formułowanej teorii oraz na kształtowanie praktyki bezpieczeństwa. Pojedyncze, a tym bardziej powiązane wzajemnie czynniki (np. kwestia eksperiencji nie pozostaje obojętna wobec perspektywy dociekań), co potwierdza praktyka[868], stanowią ważne stymulatory obiektywnego poznawania i zrozumienia bezpieczeństwa. W konsekwencji (wtórnie) utrudniają one tworzenie warunków maksymalnie służących bezpieczeństwu podmiotu. Analiza praktyki życia społecznego (w tym zawodowego autora) prowadzi również do stwierdzenia, że korelacja rodzajów czynników pozostaje (także) w ścisłym związku z ogólną percepcją i wrażliwością moralną badacza (człowieka) oraz z jego behawioralnymi inklinacjami (można mówić o zestawach czynników, zmiennych)[869].

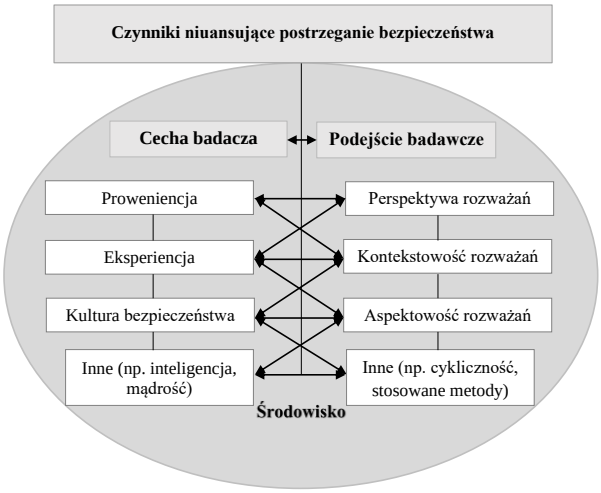

Rys. 2. Czynniki niuansujące postrzeganie bezpieczeństwa *per se* i bezpieczeństwa podmiotowego

Opracowanie własne.

[868] Rezultaty dociekań badaczy początkujących. Wyniki pracy osób (niezależnie od funkcji) posiadających i nieposiadających doświadczenia, przygotowania teoretycznego itp. (komentarz na podstawie – także – własnej obserwacji podczas pracy na różnych stanowiskach, w tym kierowniczych w administracji rządowej, jak i w pracy dydaktyczno-naukowej).

[869] Konstatację tę wyrażono na podstawie obserwacji oraz w oparciu o doświadczenia w pracy z wieloma podmiotami (osobowymi i instytucjonalnymi) nad optymalizacją systemowych rozwiązań w zakresie m.in. tworzenia i utrzymywania rezerw państwowych (dawnej) służby zdrowia. W psychologii dominuje opinia, że wrażliwość jest cechą, której nie można się nauczyć, lub wyzbyć, ponieważ jest determinowana genetycznie. W niniejszym opracowaniu chodzi o aspekt wrażliwości społeczno-obywatelskiej – o dostrzeganie niebezpieczeństw i podejmowanie rzeczywistych (nie pozorowanych) działań, potrzebom takim spraszających – najlepiej a priori. Na aspekty społeczno-kulturowe (moralne) wrażliwości zwraca uwagę Bożena Gulla. Wide: B. Gulla, *Wrażliwość człowieka*, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/276476/gulla_wrazliwosc_czlowieka_ 2021.pdf, s. 7, [dostęp: 27.04.2023].

Ponadto, co jest jakby naturalnym, że różne czynniki i ich związki mają możliwość zróżnicowanego oddziaływania na percepcję badacza. To z kolei wiąże się z istnieniem także czynnika zróżnicowanej siły (ogólnej lub cząstkowej korelacji poszczególnych czynników) wpływania na rozumienie przez niego jako takiego bezpieczeństwa oraz bezpieczeństwa podmiotu.

Zarys powyższych rozważań pozwala zauważyć, że w praktyce uwzględnienie wszystkich zależności, w tym siły determinantów oddziałujących na rozumienie bezpieczeństwa nie jest zadaniem prostym – o ile w ogóle możliwym do wykonania. Jako że na ogół w badaniach nad bezpieczeństwem uwzględnia się w pierwszej kolejności czynniki wyraźnie (dostrzegalnie) wpływające na rozumienie bezpieczeństwa, powyżej wyosobniono trzy grupy takich czynników (rys. 1 i 2). Warto dodatkowo podkreślić, że pozostają one w ścisłym związku z wrażliwością moralną badacza i jego behawioralnymi inklinacjami[870].

Dokonywana aposteriorycznie ocena teorii i praktyki bezpieczeństwa uprawnia do postawienia tezy, iż niuansowy charakter rozbieżności rozumienia jako takiego bezpieczeństwa okazuje się na tyle istotną przeszkodą, że wciąż nie sformułowano legalnej definicji tego zjawiska. Sytuację taką można uznać za paradoksalną, bowiem dzieje się tak mimo powszechnej (włącznie ze środowiskiem naukowym) akceptacji twierdzenia, że bezpieczeństwo jest zjawiskiem kluczowym w rzeczywistości bezpieczeństwa i szerzej w rzeczywistości społecznej i jako takie jest konieczne do bycia każdego podmiotu. W tym kontekście nasuwa się pytanie o realną możliwość wypracowania jednej definicji bezpieczeństwa, zwłaszcza, że niektórzy spośród wiodących w naukach o bezpieczeństwie badaczy uznaje bezpieczeństwo raz za coś niezwykłego – za „fenomen", innym razem nie są skłonni akceptować określania go terminem „zjawisko". Dzieje się tak mimo tego, że „fenomen społeczny"[871] to *de facto* określenie konkretnego „zjawiska", o którym pisze (a autor pogląd ten podziela) M. Cieślarczyk[872].

W związku z niestabilnością poznawczą w tym zakresie, pomimo zidentyfikowania zasadniczych czynników niuansujących rozumienie bezpieczeństwa, pojawiają się dodatkowe pytania (także) o przyczyny takiej labilności percepcyjnej teoretyków bezpieczeństwa. Pytania o to są o tyle ważne, gdyż mimo coraz bogatszego doświadczenia badaczy, w publikacjach

[870] Obok wskazanych czynników istotnych, występują również czynniki współistniejące im, które pozostają w związku, np. z kwestią wychowania, czy jakością edukacyjną.
[871] A. Kołodziejczyk, *Bezpieczeństwo jako fenomen społeczny; pojęcie bezpieczeństwa, jego interpretowanie i odmiany,* https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Saeculum_Christianum_pismo_historyczne/Saeculum_Christianum, s. 226, 227 i in., [dostęp: 2.05.2023].
[872] M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wyd. Siedlce 2011, s. 21 i in.

tematycznych narastająca mnogość różnorodności postrzegania bezpieczeństwa i tego, co jest jego istotą generuje dalszą multiplikację poglądów, która utrudnia zsyntezowania wiedzy o tym zjawisku[873]. W rezultacie, permanentnie atomizowane tzw. ustalenia naukowe w sprawie bezpieczeństwa tworzą wciąż nowe wersje jego rozumienia – jak się zdaje – bez wyraźnych oznak eksplikacji prezentowania tego, co od wieków jest postrzegane za konieczne do bycia każdego podmiotu i najbardziej doceniane w sytuacji jego niedostatku (np. podczas powodzi w czasie zwyczajnym, czy w trakcie działań wojennych w czasie innym niż zwyczajny).

Analiza (wybranych) dociekań poczynionych przez przedstawicieli nauk o bezpieczeństwie prowadzi do wniosku, że ich trwałą cechą jest wielość stanowisk w sprawie rozumienia bezpieczeństwa i bezpieczeństwa podmiotu, w której marginalizuje się istotę to, co stanowi główny składnik bezpieczeństwa podmiotu. Wydaje się, że do pełnego poznania, zarówno bezpieczeństwa *per se*, jak i bezpieczeństwa jako takiego podmiotu, konieczne jest pokazanie właśnie tego, co jest ich istotą oraz wykazanie koniecznej harmonii między tym czymś a pozostałymi elementami (zwłaszcza) bezpieczeństwa podmiotu.

Ku uspójnieniu rozumienia bezpieczeństwa podmiotu

Rozwój teorii bezpieczeństwa i jej jakość mają swoje źródła w zmieniających się uwarunkowaniach życia człowieka (społecznych, politycznych, prawnych itp.) Pozostają również w związku z rozwojem techniki – z technizacją życia człowieka – która aktualnie odnotowuje niesłychany postęp dzięki m.in. osiągnięciom nauki. I choć obserwowane w tym zakresie zmiany, także o utylitarnym charakterze, sprzyjają prezentowaniu przez badaczy wyników swoich przemyśleń i dociekań oraz wniosków i rekomendacji z różnych aspektów bezpieczeństwa na szerokim forum, to wciąż – zdaniem autora – w filozofii i teorii bezpieczeństwa widoczny jest brak czegoś lub brak tego czegoś w koniecznej proporcji do wskazania na warunek *sine qua non* bezpieczeństwa podmiotu i przyjęcia, że jest nim bezpieczne miejsce – bezpieczna przestrzeń[874]. Wydaje się, że do świadomości społeczeństwa,

[873] Swoista instytucjonalizacja aktywności publicystycznej i dorobku naukowego („punktoza") spowodowała niespotykaną dotąd liczbę publikacji. Liczba i tempo prezentowanych dociekań niestety nie zawsze „idą w parze" z ich jakością. Obowiązek – i choć kosztowna to jednak łatwość – publikowania skutkują tym, że do czytelnika trafiają opracowania z jednej strony odtwórcze z drugiej mało oryginalne poznawczo, które bez szkody dla filozofii, torii i praktyki bezpieczeństwa (w tym dydaktyki) mogłyby nigdy nie zostać wydane. Popularyzowanie ich wprowadza bowiem zamęt komunikacyjny i kształtowanie postaw dyletanckich w naukach bezpieczeństwie i w praktyce. Zdarzyło się bowiem, że utytułowany przedstawiciel tych nauk próbował „błyskotliwie" wyjaśnić zagrożenie na przykładzie „wybryku ucznia z pineską i krzesłem" (stwierdzenie na podstawie faktu z konferencji naukowej).

[874] O ważności bezpiecznego miejsca w byciu podmiotu może świadczyć leczenie traumy np. „techniką bezpiecznego miejsca". P. Mućko, *Bezpieczne miejsce jako technika wspierająca terapię traumy*, „Niebieska

a nawet do świadomości badaczy nie dociera w wystarczającej ilości naukowa informacja o czymś, co przesądza o byciu (istnieniu i rozwoju) zarówno jednostek (wymiar personalny) jak i różnych zbiorów jednostek, w tym państwa, państw itp. (wymiar strukturalny).

W tym kontekście warto zwrócić uwagę na to, że na ogół kwestia bezpieczeństwa, w przypadku poczucia zagrożenia przez podmiot osobowy, wynikającego z rozpoznanego niebezpieczeństwa, jest świadomie rozstrzygana poprzez poszukiwanie bezpiecznego miejsca lub sprawianie, by to, które podmiot zajmuje takim było. Zarysowane zachowanie podmiotu sugeruje, że to coś poszukiwanego – z jednej strony jest stałe w bezpieczeństwie każdego podmiotu, z drugiej zaś jest niezależne od zmieniających się jakościowo i ilościowo warunków i uwarunkowań bycia (istnienia i rozwoju) każdego podmiotu.

Pogłębiona analiza bezpieczeństwa rozpatrywanego w kontekście dowolnego podmiotu prowadzi do wniosku, że to coś, co jest przedmiotem najpierw poszukiwania a następnie poznania, może być istotą bezpieczeństwa każdego podmiotu, a więc częścią bezpieczeństwa rozumianą jako element stały i niezmienny tak „bezpieczeństwa personalnego", jak i „bezpieczeństwa strukturalnego". W takim podejściu istota bezpieczeństwa jest postrzegana jako stała bezpieczeństwa. W niej – zdaniem autora – należy upatrywać zarówno główne źródło bezpieczeństwa każdego podmiotu, jak i podstawę budowy bezpiecznej architektury jego bycia.

I choć można zauważyć, że wskazana stała bezpieczeństwa (zmienna niezależna) jest obecna w filozofii i teorii bezpieczeństwa to jednocześnie odczuwalny jest (według autora) brak jej wyraźnego wyartykułowania oraz brak wskazywania na nią jako na podstawę i główny warunek bezpiecznego bycia każdego podmiotu. Warto zaznaczyć, że szeroka praktyka, np. społeczna prowadzi do przyjęcia tezy, iż deficyt informacji naukowej w tym zakresie może być przyczyną wielu problemów teoretycznych i utylitarnych, których występowanie z kolei może skutkować obniżeniem jakości wytworzonej oraz funkcjonującej systemowej organizacji bezpieczeństwa podmiotowego[875]. Wyjaśnienie zarówno istoty bezpieczeństwa (stałej bezpieczeństwa), jak i jej miejsca oraz roli w bezpieczeństwie każdego podmiotu zostało zobrazowane w oparciu o jako taką rzecz (podejście nawiązujące w pewnym, ontologicznym zakresie[876] do koncepcji reistycznych) – rys. 3. Koncepcja wyjaśniania jako takiego bezpieczeństwa oraz jego istoty przez analogię do jako takiej rzeczy i jej istoty miała pozwolić patrzeć na bezpieczeństwo nie

Akademia Warszawska", https://www.niebieskalinia.pl/aktualnosci/niebieska-akademia-warszawska/bezpieczne-miejsce-jako-technika-wspierajaca-terapie-traumy, [dostęp: 7.05.2023].

[875] Przykładem mogą być zrealizowane, a niewdrożone do praktyki projekty badawcze dotyczące np. systemu bezpieczeństwa narodowego.

[876] Tylko w pewnym, ontologicznym zakresie, bowiem autor nie odrzuca np. relacji zachodzących wewnątrz (nawet jednej) danej rzeczy.

tyle jak na coś abstrakcyjnego, lecz jak na konkretną, zobiektywizowaną rzecz, której istnienie również zależy od pewnej stałej, która jest jej istotą.

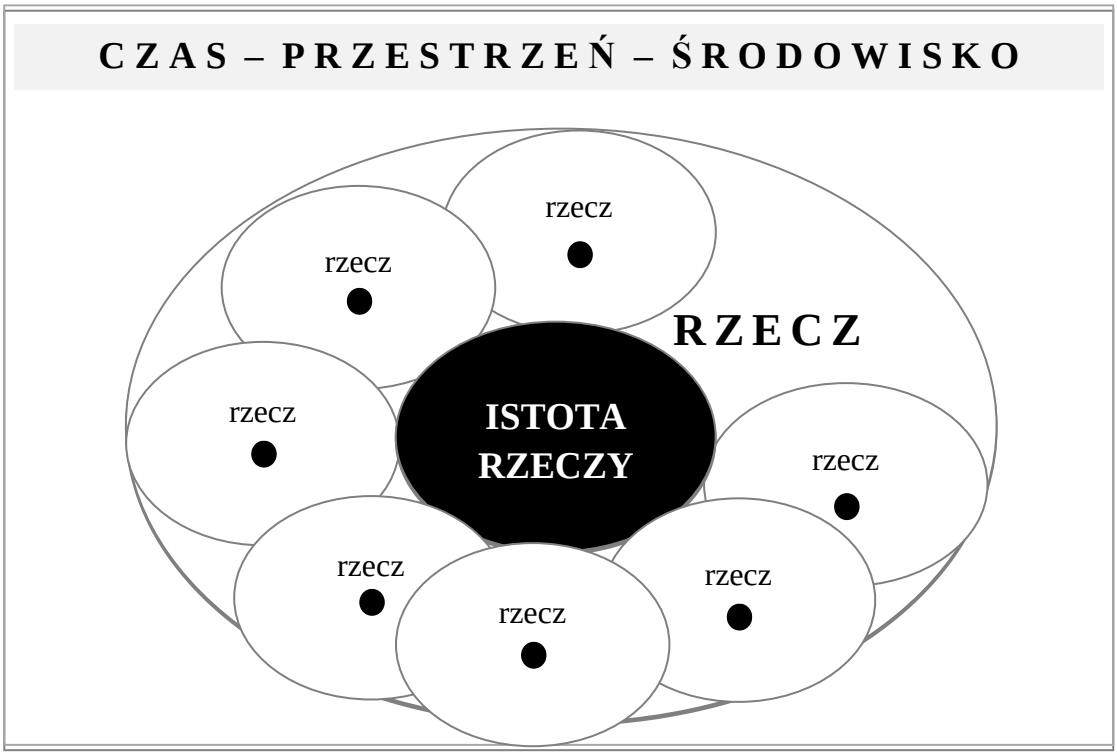

Legenda: ● – istota danej rzeczy

Rys. 3. Rzecz i jej istota w czasie, przestrzeni i środowisku
Źródło: Opracowanie własne, vide: także M. Lutostański, *O epistemologii i ontologii* …, op. cit. s. 162

Przyjęta perspektywa poznawczo-badawcza zarówno bezpieczeństwa *per se*, jak i bezpieczeństwa podmiotu suponowała postawienie prostego pytania o istotę bezpieczeństwa – co nią jest?

Odpowiedź na takie pytanie można rozpocząć od sformułowania wielu spostrzeżeń dotyczących bezpieczeństwa, które z uwagi na potrzeby niniejszego opracowania i jego formę można zredukować do (jednego) uogólnienia oraz do kilku wniosków:

a) uogólnienie:

Bezpieczeństwo jest rzeczywistą rzeczą, na której istnienie mają wpływ warunki i uwarunkowania występujące w określonym czasie i środowisku oraz w określonej, fizycznej przestrzeni.

b) wnioski:

1) bezpieczeństwo jest rzeczą, której potrzebuje każdy podmiot;
2) dążenie podmiotu do posiadania bezpieczeństwa sprawia, że przestaje ono być zjawiskiem abstrakcyjnym (staje się rzeczą konkretną, pożądaną);
3) posiadanie bezpieczeństwa lub ograniczony do niego dostęp, bądź zupełny jego brak, z jednaj strony warunkuje jakość bycia podmiotu, z drugiej zaś stanowi wskaźnik tej jakości[877].

Przez analogię oraz na gruncie tak rozumianej rzeczy, można podjąć się próby zobrazowania bezpieczeństwa i jego istoty (stałej bezpieczeństwa), będącej podstawą – głównym warunkiem bezpieczeństwa podmiotu (rys. 4).

Rys. 4. Bezpieczeństwo jako zbiór warunków i uwarunkowań w czasie, przestrzeni i środowisku

Źródło: Opracowanie własne, vide: także M. Lutostański, *O epistemologii i ontologii* …, op. cit. s. 164

Analiza dedukcyjna dyskutowanych tu kwestii, prowadzona z perspektywy teorii problemu oraz aposteriorycznej oceny warunków i uwarunkowań będących przesłankami rozpoznanymi i uznanymi za mające wpływ na bezpieczeństwo podmiotowe – zwłaszcza personalne (zjawisko

[877] Więcej, vide: M. Lutostański, *O epistemologii i ontologii …*, op. cit. s. 158-165 in.

o charakterze społecznym i powszechnym[878]) prowadzi do wniosku, iż zapewnienie bezpieczeństwa miejsca (przestrzeni), w którym przebywa, bądź ma przebywać dany podmiot osobowy sprawi, iż będzie on czuł się tam bezpiecznie.

Przyjęcie powyżej zarysowanej koncepcji „zapewnienia bezpieczeństwa miejscu (przestrzeni)" za rozumowanie obiektywnie poprawne, może również skłaniać do uznania za prawdziwe twierdzenie, iż o rzeczywistym bezpieczeństwie każdego podmiotu (jednostki, wspólnoty ludzkiej oraz jej mienia) można mówić wtedy i tylko wtedy, gdy przestrzeń, w której znajduje się dany podmiot osobowy (w domu, w państwie, na kontynencie, a nawet w kosmosie) jest wolna od zjawisk obiektywnie ocenianych i odczuwanych przez człowieka jako zjawiska niekorzystne (zagrożenie, niebezpieczeństwo) dla jego bycia[879].

Należy również zauważyć, że zapewnienie bezpieczeństwa przestrzeni *per se* **nie oznacza całkowitego zaniechania bezpośredniej ochrony każdego podmiotu w każdej przestrzeni**. Toteż niezależnie od powszechnego charakteru ochrony danej przestrzeni przewidziana jest (zasadnie) także bezpośrednia ochrona podmiotu. Oznacza to, iż nie jest łatwo uzyskać absolutnie bezpieczną przestrzeń. W każdej ochranianej przestrzeni mogą bowiem wystąpić niebezpieczeństwa, które niezależnie od istniejących zabezpieczeń ochronnych przestrzeni mogą zagrozić określonemu podmiotowi. Forma bezpośredniej ochrony podmiotu w danej przestrzeni stanowi element powszechnej architektury ochrony bezpieczeństwa i jest przewidziana do stosowania w określonych sytuacjach i wobec wybranych podmiotów[880].

Działania na rzecz bezpiecznej przestrzeni – niektóre potrzeby, trudności i skutki

Jeśli przyjmiemy, że w poważnych rozważaniach nad organizacją bezpieczeństwa zarówno personalnego, jak i strukturalnego trudno jest abstrahować od przestrzeni to niejako automatycznie nasuwa się wniosek, że zapewnienie bezpieczeństwa przestrzeni z jednej strony jest pierwszoplanowym zadaniem każdej organizacji bezpieczeństwa podmiotowego, z drugiej wymaga zastosowania odpowiednich form i metod, które wiążą się z jakością zapewniania bezpieczeństwa. Obie „te strony" składają się na kulturę bezpieczeństwa, a więc na to, co jest

[878] Oznacza to, że bezpieczeństwo jest determinowane różnorakimi zmiennymi niezależnymi (warunkami i uwarunkowaniami bycia społeczności), które wpływają na jakość bycia podmiotu, która również jest zmienną zależną.
[879] Więcej o dochodzeniu to takiej konstatacji, vide: M. Lutostański, *O epistemologii i ontologii …*, op. cit. s. 158-170.
[880] Kwestie te reguluje ustawa z dnia 8 rudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 66 z późn. zm.), ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1995).

rezultatem intelektualnych i materialnych osiągnięć określonego podmiotu działającego w obszarze ochronno-obronnym[881].

Ukierunkowanie bezpośredniej ochrony (w pierwszej kolejności) na przestrzeń i uczynienie z niej podstawy budowania ochrony i obrony podmiotu niesie dla podmiotu osobowego wiele pozytywnych skutków. Powoduje bowiem, poza ochroną jego dóbr materialnych – choć nie zupełne to jednak – wyłączenie takiego podmiotu na rzecz przestrzeni, w której on przebywa z bezpośredniego oddziaływania czynników ochronnych. Tym samym poszerzona zostaje sfera wolnościowa danego podmiotu – zwiększa się jego swoboda bycia, która jest bardzo ważna dla człowieka wolnego, i która pozostaje w ścisłych relacjach z przynależną mu godnością. Przekierowanie bezpośredniej ochrony z człowieka na przestrzeń można zatem wpisać do zbioru pozytywnych działań organizacji bezpieczeństwa, które jako wpływające na wzrost jego podmiotowości zasługuje na powszechną uwagę i akceptację.

W kontekście powyższych rozważań, mimo ich syntetycznego ujęcia, wynikającego m.in. z ograniczeń ramowych opracowania, nasuwa się (podstawowe) pytanie: Co należy zrobić, aby przestrzeń, w której znajduje się podmiot była bezpieczna?

Ogólnie można przyjąć, że do zapewnienia bezpieczeństwa przestrzeni, konieczne jest myślenie probabilistyczne[882] w zakresie trzech (przykładowych) kwestiach, z których:

- *pierwsza* – dotyczy wskazania obiektywnie występujących i rzeczywiście zagrażających niebezpieczeństw,
- *druga* – obejmuje aspekty obliczeniowe prawdopodobieństwa zmaterializowania się stwierdzonych, rzeczywistych niebezpieczeństw w danej przestrzeni,
- *trzecia* – dotyczy problemów związanych z obliczeniem możliwości doprowadzenia (co najmniej) do zrównoważenia bezpieczeństwa przestrzeni i niebezpieczeństw jej zagrażających. W zrównoważeniu tym chodzi o to, by oddziałujące na przestrzeń negatywne czynniki były niwelowane przed wystąpieniem w/na chronionej przestrzeni lub równoważone tak przez

[881] Jakość tych rezultatów pozostaje w korelacji (w szczególności) z kompetencjami i umiejętnościami percepcyjnymi, prognostycznymi, planistycznymi, organizacyjnymi, wykonawczymi, wdrożeniowymi podmiotu odpowiedzialnego za wykonywanie zadań w obszarze szeroko rozumianego bezpieczeństwa.

[882] Nie będzie tu rozważana kwestia przestrzeni Banacha, ani inne problemy matematyczne związane z przestrzenią probabilistyczną, zdarzeniami elementarnymi, podzbiorami, własnościami prawdopodobieństwa, czy modelami probabilistycznymi. Rozważania skupią się natomiast na przestrzeni fizycznej. Warto jednak pamiętać, że bezpieczeństwo przestrzeni fizycznej może, a nawet powinno być analizowane i obliczane z wykorzystaniem teorii matematycznej, przypisywania zdarzeniom liczb, budowania modelu probabilistycznego (mimo, iż model probabilistyczny – co do zasady – nie w pełni odwzorowuje rzeczywistość).

posiadanie odpowiedniego potencjału ochronno-niwelującego jak i możliwości skutecznego wykorzystania takiego potencjału.

Warto zaznaczyć, że do realizacji powyższego zadania (także) o charakterze profilaktycznym, doraźnym i bieżącym – w celu spowodowania trwałego występowania w chronionej fizycznej przestrzeni warunków społecznie uznawanych za pozytywnie oddziałujące na jakość bycia podmiotu i zapewniające lub powodujące akceptowalny komfort bycia – koniecznym jest podejmowanie oraz prowadzenie wysokiej jakości różnorodnych działań jawnych i niejawnych.

Praktyka życia społecznego – z jego uwarunkowaniami politycznymi, gospodarczymi i innymi w wymiarze krajowym (wewnętrznym) i międzynarodowym, a nawet globalnym czy kosmicznym (zewnętrznym) – pozwala dość łatwo wytypować elementarne, zarówno potencjalne jak i realne źródła zagrożeń i niebezpieczeństw oraz podjąć (przy założeniu posiadania wystarczających możliwości ekonomicznych i technicznych) odpowiednie przedsięwzięcia równoważące. Inną kwestią – bardziej skomplikowaną – pozostaje możliwość (umiejętność) uwzględnienia wszystkich parametrów tych źródeł (np.: siły, skali, natężenia, trwałości oddziaływania itp.).

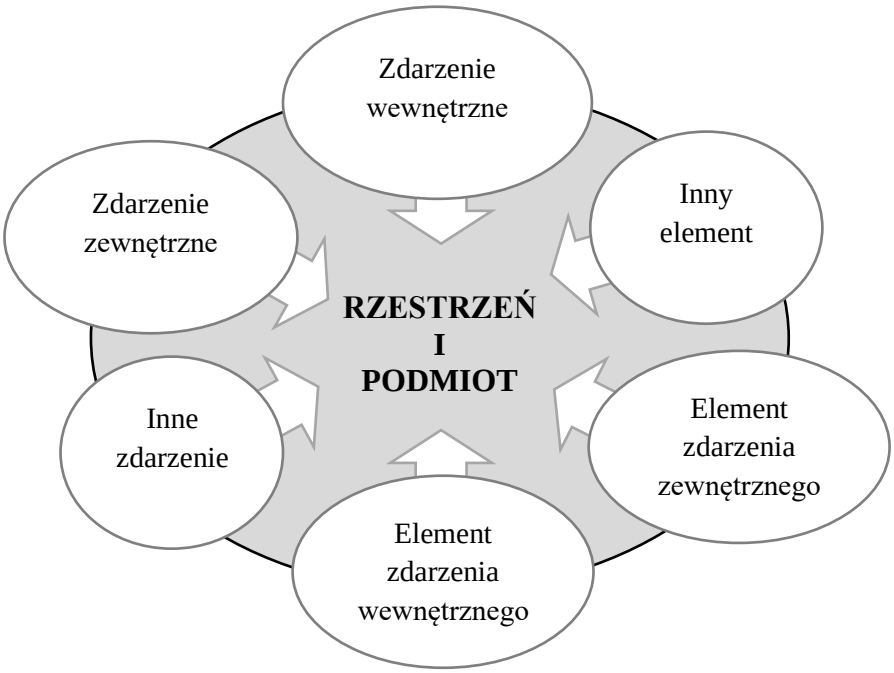

Rys. 5. Zdarzenia i ich elementy oraz ich ścisły związek i oddziaływanie na przestrzeń i podmiot
Opracowanie własne.

Do zdarzeń o negatywnym charakterze wewnątrz państwa można zaliczyć np. ultra ekstremalne subkultury i organizacje o konotacjach ruchów destabilizujących spokój i porządek

publiczny, politykę sprzyjającą generowaniu nierówności społecznych, degradacji środowiska przyrodniczego itp. Natomiast do zdarzeń zewnętrznych w należą w szczególności relacje z państwami sąsiednimi determinowane różnorakimi przyczynami, np.: gospodarczymi, politycznymi, historycznymi, terrorystycznymi, epidemiami, pandemiami[883] itp. Niezależnie od charakteru zdarzeń ich przyczyny i skutki pozostają w bezpośrednim związku z przestrzenią i przebywającym w niej podmiotem (rys. 5).

Realność takich zdarzeń i ich negatywne oddziaływanie na przestrzeń i podmiot wymaga działań zaradczych, które zawsze wiążą się z pokonywaniem wielu trudności, w tym ujawniających zakamuflowaną i często dyskretną formą oraz sposobami ich inicjowania. Sprawia to istotny kłopot w obliczeniu prawdopodobieństwa ich wystąpienia w chronionej przestrzeni (dotyczy to zarówno rodzaju niekorzystnego zdarzenia, jak i czasu jego głównego oraz następczego oddziaływania) oraz prowadzenia obserwacji i niwelowania czynnika odpowiedzialnego za rozmiar naruszenia bezpieczeństwa przestrzeni (intensywność oddziaływania, czas, skala, skutki itp.)[884].

Warto zaznaczyć, że obliczenie prawdopodobieństwa wystąpienia negatywnych czynników np. o charakterze politycznym czy społecznym (ich siły, skali, czasu oddziaływania), co do zasady jest trudniejsze od obliczenia np. utraty sprawności urządzeń technicznych (różnego rodzaju narzędzi – np. maszyn czy obiektów użyteczności publicznej – np. zbiornika wodnego). Uogólniając tę kwestię można stwierdzić, że czynniki polityczne i społeczne sprawiają więcej kłopotu w ich precyzyjnym wytypowaniu i wskazaniu niż czynniki techniczne, inżynierskie (łatwiej określić czas sprawności danego urządzenia mechanicznego w całości lub w określonej części).

Niezależnie jednak od charakteru zdarzenia (społecznego czy technicznego) ważnym jest posiadanie umiejętności wyodrębnienia pewnych (aksjomatów) zdarzeń negatywnych (lub ich charakteru, miejsca inicjacji itp.). Taka umiejętność może bowiem w istotnie korzystny sposób wpłynąć na równoważenie niebezpieczeństw wymierzonych w określoną przestrzeń (może

[883] Przykłady związku zdarzeń z fizyczna przestrzenią - „uwolnienie" wirusa Covid-19 nastąpiło najpierw do przestrzeni (przestrzeń nie była odpowiednio odizolowana, chroniona – wirus przeniknął do przestrzeni, a następnie na człowieka); atak Rosji na Ukrainę (2014 r., 2022 r.) – najazd RUS najpierw na terytorium UA – niepowstrzymanie najeźdźcy, brak skutecznego przeciwdziałania skutkowało zdobywaniem terenu przez RUS, a następnie cierpienie Ukraińców na okupowanym terytorium). W obu przypadkach zabrakło zrównoważenia niebezpieczeństwa i ochrony przestrzeni.

[884] Przykład atak Rosji na Ukrainę w roku 2014 i 2022. „Wydarzenia", *Wojna na Ukrainie. Amerykanie szacują straty Rosjan. „100 tys. od grudnia"*, https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38420521-wojna-na-ukrainie-amerykanie-szacuja-straty-rosjan-100-tys-od-grudnia, [dostęp: 7.05.2023].

ułatwić obliczenie prawdopodobieństwa wystąpienia w określonej przestrzeni rodzaju zdarzeń, ich skutków i przygotowanie kontekstowego przeciwdziałania)[885].

Zakończenie

Do podjęcia rozważań o bezpiecznej przestrzeni jako podstawowym warunku bezpieczeństwa podmiotu, skłoniła autora swoista – według niego – inflacja „przestrzeni" zarówno jako terminu jak i roli w teorii i praktyce bezpieczeństwa podmiotowego. Z prowadzonej w tym zakresie obserwacji (głównie) uczestniczącej powstał zamiar pogłębienia dociekań ukierunkowanych na przywrócenie wartości merytorycznej terminu „przestrzeń" i pokazania fizyczności przestrzeni. Chodziło tu głównie o zwrócenie uwagi nie tyle na teoretyczne znaczenie terminu „przestrzeń", co na pokazanie „faktyczności przestrzeni" widzianej i rozumianej jako czynnik warunkujący jakość egzystencji podmiotu (głównie człowieka).

Synteza podjętego dyskursu skutkowała sformułowaniem następujących:

a) uogólnień

1. *Niezależnie od umiejscowienia się niebezpieczeństwa zagrażającego podmiotowi (wewnątrz dowolnej instytucji, czy poza jej wnętrzem – w środowisku bliższym, np. w domu rodzinnym[886] i środowisku dalszym, np. szkoła[887], parafia, prom kosmiczny, rakieta[888], czy dowolna planeta we Wszechświecie) będzie ono zawsze związane z przestrzenią, w której ono istnieje i przestrzenią, w której się materializuje.*

2. *W zrozumieniu tego, czym jest bezpieczna przestrzeń dla podmiotu najskuteczniej pomaga jej brak lub bolesny skutek jej utraty.*

---

[885] Do równoważenia niebezpieczeństw grożącychbezpieczeństwu przestrzeni zajmowanej przez podmiot może służyć tworzenie zbiorów zdarzeń elementarnych – przestrzeni zdarzeń elementarnych. Warto zaznaczyć, że przestrzeń zdarzeń elementarnych (skończona, nieskończona) to nie to samo, co przestrzeń fizyczna, w której znajduje się podmiot i która stanowi przedmiot rozważań w niniejszym opracowaniu.

[886] *Stan Kamilka, ośmiolatka katowanego przez ojczyma w Częstochowie, jest bardzo ciężki*, https://kobieta.onet.pl/wiadomosci/nie-poprawia-sie-stan-kamila-skatowanego-przez-ojczyma-w-czestochowie/wjgx8s5, [dostęp: 5.05.2023].

[887] *Pięć osób z zarzutami o rozbój w kolskiej placówce oświatowej*, https://www.lm.pl/aktualnosci/kolo-piec-osob-z-zarzutami-o-rozboj-w-jednej-ze-szkol-srednich, [dostęp: 6.05.2023]. *Niemcy. Zabójstwo 10-latki w domu dziecka. Podejrzani są nastolatkowie*, https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2023-04-05/niemcy-zabojstwo-10-latki-w-domu-dziecka-podejrzani-sa-trzej-nastolatkowie/, [dostęp:6.05.2023].

[888] *SpaceX: Udany start Startship! Potem eksplozja*, https://wgospodarce.pl/informacje/126642-spacex-udany-start-starship-potem-eksplozja, [dostęp: 5.05.2023].

3. *Czynnikiem jednoczącym poznawanie bezpieczeństwa jest podmiot widziany w kontekście jego realnego miejsca istnienia i rozwoju w określonym czasie.*

b) (ogólnej) zasady:

Wszystko to (każda rzecz) co gdziekolwiek jest i gdziekolwiek się dzieje, zawsze pozostaje w ścisłym związku z konkretną (fizyczną) przestrzenią[889].

c) wniosków:

1. Postrzeganie bezpieczeństwa jest zależne od cech badacza.
2. Postrzeganie bezpieczeństwa podmiotu pozostaje w silnym związku z kulturowym kodem bezpieczeństwa.
3. Podstawą bezpieczeństwa podmiotu jest bezpieczna przestrzeń, w której podmiot się znajduje.
4. Bezpieczna przestrzeń warunkowana jest równoważeniem czynników chroniących ją i czynników negatywnie na nią oddziałujących.
5. Zrównoważenie czynników ochronnych (pozytywnych) i czynników destabilizujących (negatywnych) to stała bezpieczeństwa – wartość czynników pozytywnych jest równa wartości czynników negatywnych.

d) rekomendacji definiowania zjawiska określanego wyrażeniem:

- „bezpieczeństwo podmiotu”:

Bezpieczeństwo podmiotu to zjawisko wyrażające się w wolnej od niebezpieczeństw i poczucia zagrożenia określonej fizycznej przestrzeni w określonym czasie, koniecznej oraz korzystnej do bycia i funkcjonowania określonego podmiotu.

- „istota bezpieczeństwa podmiotu” (stała bezpieczeństwa podmiotu):

[889] Przestrzeń pozostaje w silnym związku także z zachowaniem (elementy psychofizyczne) każdego podmiotu osobowego, jego wieloaspektowej kultury bycia (to wszystko, co dotyczy podmiotu dzieje się w określonej przestrzeni), czemu od lat dużo uwagi poświęcają w szczególności Marian Cieślarczyk, Agnieszka Filipek, Daria Krzewniak – przykładowe opracowania: M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i bezpieczeństwo kulturowe w teorii i praktyce*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo i kultura bezpieczeństwa* (red. nauk.) A. Filipek, B. Gałek, Wyd. UP-H w Siedlcach, Siedlce 2014, s. 16-29; M. Cieślarczyk, A Filipek, D. Krzewniak, *Kultura bezpieczeństwa młodzieży akademickiej w kontekście zrównoważonego rozwoju*, UP-H w Siedlcach, Siedlce 2021.

Istota bezpieczeństwa podmiotu to wolna od niebezpieczeństw określona fizyczna przestrzeń jako zasadniczy warunek, niezbędny do bycia i funkcjonowania określonego podmiotu.

W rekapitulacji powyższych rozważań warto również wskazać, że w rzeczywistości bezpieczeństwa, będącej składową rzeczywistości społecznej – poza przestrzenią – stałym czynnikiem jest również czas. O tym, że nie czas a przestrzeń została uznana za podstawy warunek bezpieczeństwa podmiotu zdecydowały możliwości oddziaływania człowieka na te czynniki[890].

Należy także zaznaczyć, że zaproponowana perspektywa prowadzonych dociekań miała stanowić zaproszenie do dyskusji nad rozumieniem przestrzeni i nad jej rolą w bezpieczeństwie personalnym oraz strukturalnym w „czasie" i „środowisku" (z aspektami terenowymi, klimatycznymi, społecznymi innymi).

Streszczenie:

Rzeczywistość bezpieczeństwa – niezależnie od przedziału czasu – zawsze miała charakter niejednorodny, a jej strukturę tworzyły i tworzą liczne, zróżnicowane i (w większości) ulegające zmianom elementy. Przestrzeń należała i należy do jej elementów niezmiennych. Zasadniczym celem rozważań podjętych w niniejszym opracowaniu była próba wskazania argumentów na prawdziwość tezy, że: głównym czynnikiem warunkującym bezpieczne bycie (istnienie i rozwój) każdego podmiotu jest „bezpieczna przestrzeń". Z tym wiodącym celem wynikowo była związana kolejna teza: bezpieczna przestrzeń jest istotą bezpieczeństwa podmiotu i jako taka stanowi „stałą bezpieczeństwa podmiotu". Uwzględniając niejednolitą strukturę rzeczywistości bezpieczeństwa oraz różnorodność procesów w niej zachodzących, a także zważywszy na bezpośrednie i pośrednie skutki z nich wynikające założono, że podmiotowi (pojedynczej osobie, narodowi, państwu, regionowi itp.) pozostającemu w związku zależnościowym z określoną przestrzenią, bezpieczeństwo mogą zapewnić wyłącznie celowe działania ochronno-obronne prowadzące do uzyskania stanu „zrównoważenia stałej bezpieczeństwa". Zarysowany zamiar i założenie mają w zasadzie charakter aposterioryczny i odnoszą się – z jednej strony do problemu związanego z wyraźnym brakiem uspójnionego postrzegania zarówno bezpieczeństwa *per se* jak i bezpieczeństwa podmiotu, z drugiej zaś nawiązują do ograniczonego prezentowania w filozofii i teorii bezpieczeństwa przestrzeni rozumianej jako szczególny czynnik stymulujący bezpieczeństwo każdego podmiotu. Może to być powodem, że nie trafiają do praktyki opracowania teoretyczne, jak i rezultaty projektów badawczych, które kwestię tę by wyraźnie podkreślały. Finalnie, sytuacja taka może pozostawać w związku z jakością i trwałością rozwiązań prawno-organizacyjnych w obszarze

[890] Na czas – na jego upływ – człowiek nie ma (póki co) żadnych możliwości oddziaływania, natomiast na przestrzeń – na jej jakość i ochronę pewne możliwości oddziaływania posiada.

bezpieczeństwa. Toteż, w opracowaniu niniejszym, mimo syntetycznej formy zaprezentowania wybranych argumentów wskazujących na bezpieczną przestrzeń jako na główny czynnik warunkujący bezpieczeństwo podmiotu, upatruje się, że będzie ono inspiracją zarówno do pogłębienia dociekań o roli i znaczeniu przestrzeni w bezpieczeństwie podmiotu, jak i do tworzenia odpowiednio wysokiej jakości architektury ochrony bezpieczeństwa podmiotu w różnym czasie (w czasie zwyczajnym – pokoju i spokoju oraz w innym czasie niż zwyczajny). Prowadzony dyskurs miał wielokontekstowy charakter i przebiegał z wykorzystywaniem metod (głównie) heurystycznych i logicznych kombinacji.

Słowa kluczowe:

Bezpieczeństwo, istota bezpieczeństwa, przestrzeń, stała bezpieczeństwa.

Keywords:

Security, essence of security, space, security constant.

Bibliografia:

1. Cieślarczyk M., Kultura bezpieczeństwa i obronności, Wyd. Siedlce 2011.
2. Cieślarczyk M., Kultura bezpieczeństwa i bezpieczeństwo kulturowe w teorii i praktyce, [w:] Współczesne bezpieczeństwo i kultura bezpieczeństwa, (red. nauk.) A. Filipek, B. Gałek, Wyd. UP-H w Siedlcach, Siedlce 2014.
3. Cieślarczyk M., Filipek A., Krzewniak D., Kultura bezpieczeństwa młodzieży akademickiej w kontekście zrównoważonego rozwoju, UP-H w Siedlcach, Siedlce 2021.
4. Dialektyka bezpieczeństwa, wojny i pokoju, (red. nauk.) R. Rosa, Fundacja Rozwoju Edukacji Europejskiej i Bezpieczeństwa, Warszawa 2003.
5. Gulla B., Wrażliwość człowieka,
6. https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/276476/ gulla_wrazliwosc_czlowieka_ 2021.pdf.
7. Kołodziejczyk A., Bezpieczeństwo jako fenomen społeczny; pojęcie bezpieczeństwa, jego interpretowanie i odmiany,
8. https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Saeculum_Christianum_ pismo_historyczne/Saeculum_ Christianum.
9. Lutostański M., O epistemologii i ontologii rzeczywistości bezpieczeństwa. W czasie zwyczajnym, Wyd. Aspra, Warszawa 2021.
10. Mućko P., Bezpieczne miejsce jako technika wspierająca terapię traumy, „Niebieska Akademia Warszawska", https://www.niebieskalinia.pl/aktualnosci/niebieska-akademia-warszawska/ bezpieczne-miejsce-jako-technika-wspierajaca-terapie-traumy.
11. Niemcy. Zabójstwo 10-latki w domu dziecka. Podejrzani są nastolatkowie, https://www. polsatnews.pl/wiadomosc/2023-04-05/niemcy-zabojstwo-10-latki-w-domu-dziecka-podejrzani-sa-trzej-nastolatkowie/.

12. Pięć osób z zarzutami o rozbój w kolskiej placówce oświatowej, https://www.lm.pl/aktualnosci/ kolo-piec-osob-z-zarzutami-o-rozboj-w-jednej-ze-szkol-srednich.
13. Stan Kamilka, ośmiolatka katowanego przez ojczyma w Częstochowie, jest bardzo ciężki, https://kobieta.onet. pl/wiadomosci/nie-poprawia-sie-stan-kamila-skatowanego-przez-ojczyma -w-czestochowie/wjgx8s5.
14. SpaceX: Udany start Startship! Potem eksplozja, https://wgospodarce.pl/informacje/126642-spacex-udany-start-starship-potem-eksplozja.
15. Wojna na Ukrainie. Amerykanie szacują straty Rosjan. „100 tys. od grudnia", „Wydarzenia", https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38420521-wojna-na-ukrainie-amerykanie-szacuja-straty-rosjan-100-tys-od-grudnia.
16. Ustawa z dnia 8 rudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 66 z późn. zm.).
17. Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1995).

Monika Majchrzak
Uniwersytet Kaliski
im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Information security dilemmas[891]

The information security space is a boundless sphere susceptible to the influence of various environments that have multiple roles of influence from positive to negative.

The aim of the research is to address information security dilemmas arising from dangers that are often invisible and difficult to identify. Thus, the role of information in decision-making and management in all areas and influencing its veracity, especially in the dimension of state security, cannot be underestimated. The subject of the study is information security. The work deals with information security incidents at the turn of 2019-2023 in Poland and the European Union.

Poland is experiencing a massive number of incidents from the Russian Federation related to cyber attacks on information systems to seize information. This fact creates the need for a special analysis of the problem. Another country that, as of October 07, 2023, faces destabilization of peace is Israel, which is experiencing an attack by Hamas as „a response to the 16-year blockade of the Gaza Strip, Israeli air strikes on West Bank cities in 2022, expansion of settlements in Palestinian areas, and violence at the Al-Aqsa Mosque in Jerusalem". - quoted by the leader of Hamas' armed wing, Mohammed Deif. The Hamas attack came as a complete surprise to Israel, lacking information that would have drawn attention to the emerging military threat.

Considering the cited facts and their sakla and the degree of threat to information security, the topic undertaken appears important in its essence and points to the new threat of deepfake.

[891] *„Artykuł przygotowany w ramach V Międzynarodowej Konferencji „Dylematy Współczesnej Obronności i Bezpieczeństwa". Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Edukacji i Nauki w ramach Programu „Doskonała Nauka II".*

Therefore, the research question was posed, what impact do incidents have on information security?

On the other hand, for the question thus posed, the hypothesis is that there is a low level of public awareness in the aspect of cyber threats.

Based on a quantitative methodology, the phenomena of cyber threats incidents that are reported on an ongoing basis to the CSIRT GOV Computer Security Incident Response Team in Poland and CIRAS in the European Union were assessed.

Using the analysis, a comparison was made between the scale of cyber threats to information systems in Poland and the European Union. The method of analysis was used to interpret the concepts and make final conclusions of the studied problem of information security.

The essence of information security

The reality of information security points to a serious problem with maintaining its permanent security. Nowadays, basic security is not enough, as criminal circles are able to break it effectively and steal information resources with great ease. The passivity of its users has become a frequent target for sabotage and diversionary activities. Entities and individuals who are responsible for information security must adapt to their tasks and work standards, regulations and procedures related to them. In order to fully understand the problem at hand, information is already analyzed content, often mistakenly compared to data, which is a „raw compilation of facts, events". The key role of information in his views is expressed by Christopher Liderman, who believes that information:

- is a commodity, and often of strategic importance,
- is a fundamental element of business processes,
- is used to control processes in automated manufacturing and services of critical importance to the economy and society,
- is sometimes protected under applicable law or concluded agreements[892].

Piotr Sienkiewicz says that information is a set of facts, events, features, etc. of certain objects (things, processes, systems), contained in a message (communication), captured and given in such a form (form) that allows the recipient to respond to the situation and take appropriate mental or physical actions[893].

[892] K. Liderman, *Bezpieczeństwo informacyjne. Nowe wyzwania*, Warszawa 2017, s. 15.
[893] P. Sienkiewicz, *Inżynieria systemów*, Warszawa 1983, s. 61.

Marian Mazur, on the other hand, calls information the transformation of one message of an information association into another message of that association: information is the transformation of information contained in a chain of images[894].

Regardless of the type of information and how it is interpreted, its security must be kept in mind. Elementary knowledge in the area of its security is contained, among other things, in PN-ISO/IEC 27001:2017-06.

Information security is understood as the preservation of confidentiality, integrity and availability of information. In addition, other properties such as authenticity, non-repudiation and reliability can be taken into account (Standard PN-ISO/IEC 27001:2017-06 Information technology - Security techniques - Information security management systems - ISO 27001 requirements)[895].

Over the years, there have been radical advances in the way information is collected, transferred, as well as archiving of information. Learning and remote and hybrid work have moved their environments from physical locations to networks, which have changed its form. Clouds have become a way of gathering information. These environments, having information resources at their disposal, represent an asset that can be an easy way to profit.

Therefore, cyber attacks have contributed to changes in areas and their security. The use of the cloud as a place for the accumulation of information, its "ease" of access, and the increased possibilities of in information accumulation have become the basis for the implementation of new safeguards proposed in the October 25, 2022 ISO/IEC 27001:2022 standard on:

- threat analysis,
- Information security when using cloud services,
- ICT readiness for business continuity,
- physical security monitoring,
- monitoring activities,
- network filtering,
- secure encryption,
- configuration management,
- information deletion,
- data masking,

[894] M. Mazur, *Jakościowa teoria informacji*, Warszawa 1970, s. 70-71.
[895] Norma PN-ISO/IEC 27001:2017-06, s. 9.

- data leakage prevention[896].

According to K. Liderman, information security means reasonable confidence that losses will not be incurred due to an undesirable change, due to the realization of the threat, of the required values of the relevant information quality criteria. K. Liderman states that: information security is a component of information security - the information must first be obtained, and then in the course of its use by the subject (storage, processing, transmission) must be properly protected[897].

In the literature on the subject, the multidimensionality of information is unequivocally emphasized and its broad potential for influence. It arises from human vulnerability, the desire to build informational, military, economic, legal, social, technological, ecological and increasingly accentuated space advantages. Nevertheless, in essence, everything depends on the security of information systems and their users.

Threats to information security in Poland

In order to clarify the legitimacy of the topic of information security dilemmas, it is necessary to refer to the actual state of threats collected by the CSIRT GOV Computer Security Incident Response Team in Poland over 4 years. Figure 1. takes into account the breakdown of incidents registered by the ARAKIS GOV system and reports submitted to the CSIRT GOV Team by entities of the national cyber security system

Figure 1. number of registered notifications and events and incidents by year 2019-2022

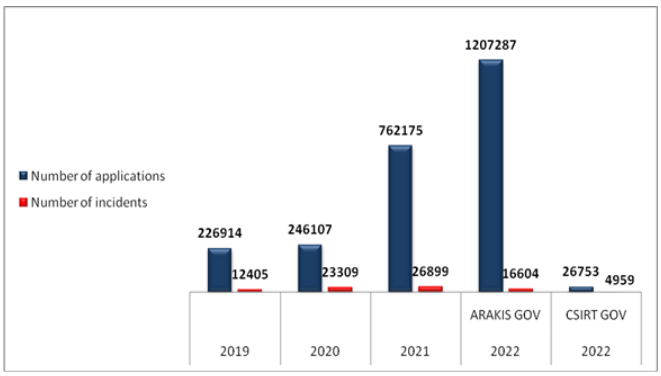

Source: *Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2022*, Zespół Reagowania na Incydenty Bezpieczeństwa Komputerowego CSIRT GOV, Warszawa 2022, s. 10.

[896] Norma ISO/IEC 27001:2022 z 25 października 2022 r.
[897] K. Liderman, *Bezpieczeństwo …, op.cit.,* s. 22.

According to the CSIRT GOV Computer Security Incident Response Team registry, the results presented from 2019-2022 show an upward trend. The scale of notifications in Poland increased significantly in 2022 compared to earlier years, starting in 2019. In assessing this phenomenon, it should be noted that these are not all the incidents that have occurred, as not everyone has reported them. The results obtained illustrate the actual state giving grounds for the conclusion that there are reports in large numbers as well as incidents themselves. As for the number of incidents, the year 2021 dominates, accounting for 26899, which is the result of increased cyber attacks during Russia's armed invasion of Ukraine.
The number of reports prompts further analysis and evaluation of the types of threats. In order to properly identify threats, one sees the need to identify the incidents reported by the entities of the national cyber security system presented in Figure 2.

Figure 2: Statistics of incidents in 2022 reported by entities of the national cyber security system

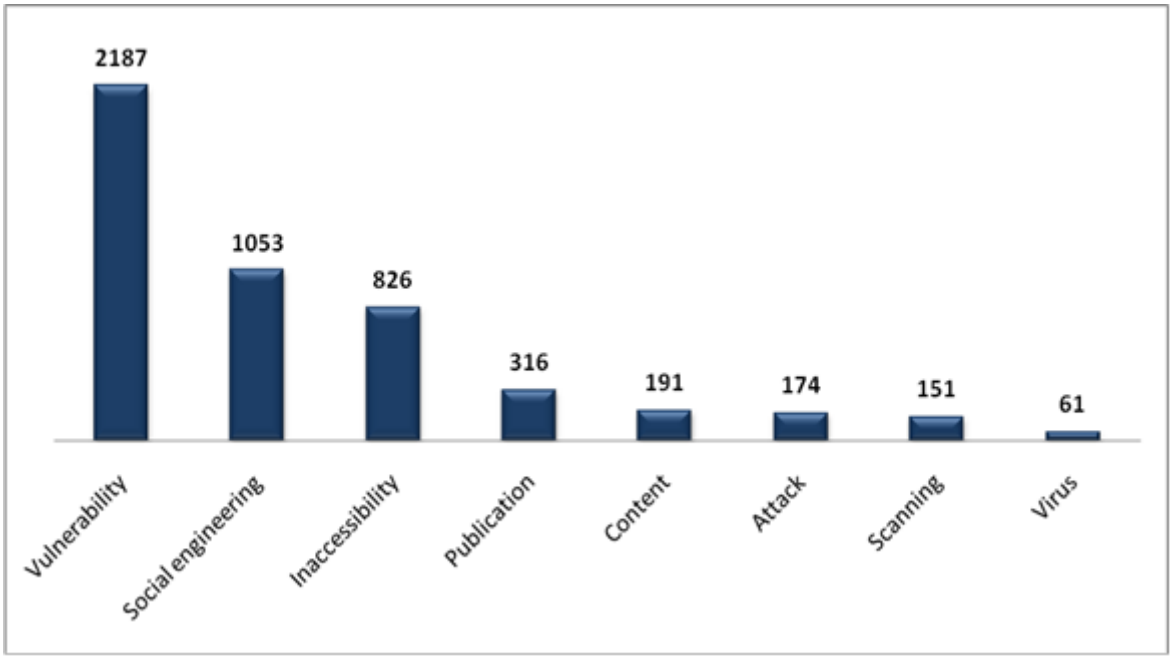

Source: *Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2022*, Zespół Reagowania na Incydenty Bezpieczeństwa Komputerowego CSIRT GOV, Warszawa 2022, s. 13.

Analyzing the empirical material with the threats of the CSIRT GOV Computer Security Incident Response Team of 2022 in Poland, this „vulnerability" occurred, as the most numerous cause, as it was repeated, as many as 2187 times. These were incidents related to the identification of various types of vulnerabilities in ICT systems, configuration errors, as well as those resulting from the lack of a proper security policy, particularly in the area of

continuous updating and verification of implemented ICT solutions. Just behind „vulnerability" was „social engineering" at 1053. Its incidents were phishing campaigns aimed at phishing for confidential information, infecting workstations or inducing users to perform certain actions, incompatible with the security principles of work in ICT systems. This was followed by „inaccessibility", which accounted for 826 incidents. The causal factor in „inaccessibility" was a significant increase in the number of DDoS attacks targeting websites maintained by public administration entities and operators of Poland's critical infrastructure. „Publication" accounted for 316 incidents in the form of data „leaks", unauthorized content modification or disinformation campaigns. „Content" also appeared in the threat catalog with 191 reports. This group was dominated by incidents related to various types of content that violated public goods in the broadest sense. As „attack" there were 174 incidents carried out against ICT systems, particularly those that attempted to break security. Among the recognized incidents was the „scanning" category of 151 incidents. This consisted of targeted enhanced reconnaissance of the ICT infrastructure of the public administration and critical infrastructure entities to identify vulnerabilities in systems and services. The smallest number was reported in „virus", which occurred in 61 cases and were infections of workstations, servers, as well as network devices reported by entities of the national cyber-security system remaining in the area of competence of the CSIRT GOV[898].

Access to information is desirable mainly for responding to threats targeting key facilities important to social and personal interests. In the course of the ongoing wars on the world stage in Ukraine and Israel, attacks on critical infrastructure are emerging. The hybrid model of warfare, is an effective form of warfare. In this way, it is possible to destabilize the Polish state, confusion, weakening both the state and the individual. Chaos emerges, which causes social unrest, strikes at the autonomy of the state. Figure 3. indicates the sectors that experience cyberattacks according to the Report on the State of Cybersecurity of the Republic of Poland in 2022.

[898] *Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2022*, Zespół Reagowania na Incydenty Bezpieczeństwa Komputerowego CSIRT GOV, Warszawa 2022, s. 13-15.

Figure 3. Number of incidents by sector reported by entities of the national cyber security system

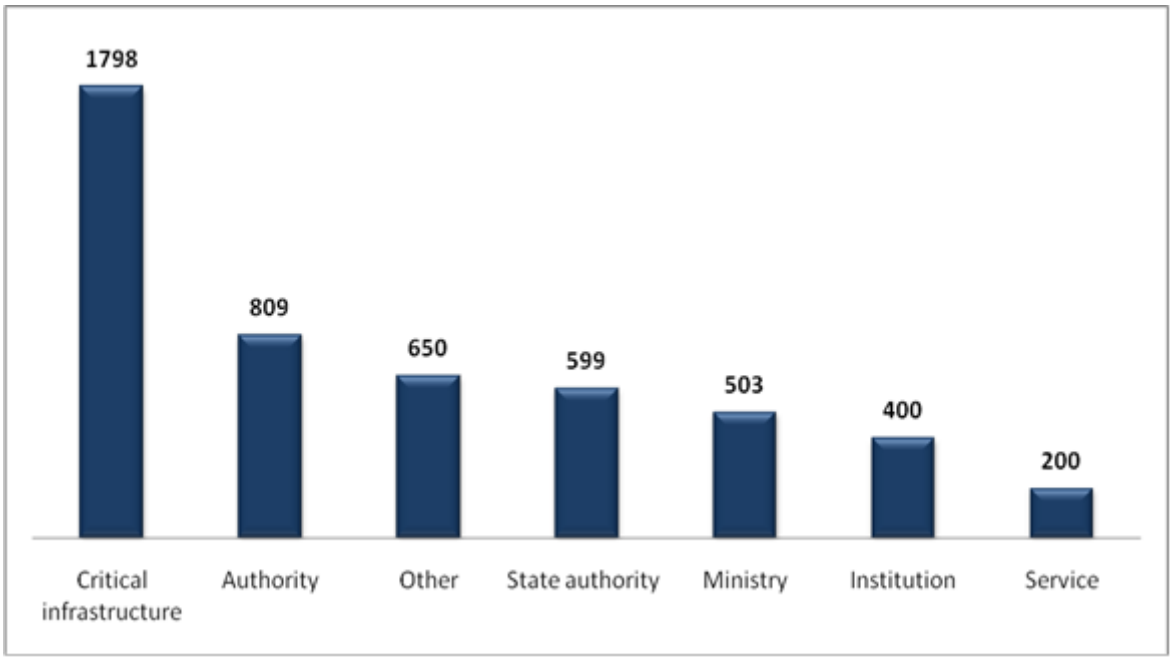

Source: *Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2022*, Zespół Reagowania na Incydenty Bezpieczeństwa Komputerowego CSIRT GOV, Warszawa 2022, s. 16.

National cyber security system entities in 2022 recorded the highest rate of incidents in the critical infrastructure sector i.e. 1798 cases. Authorities were the next target i.e. 809 cases. Other 605 cases and state authority 599 cases. Ministry 503 and institution 400. Service i.e. 200 incidents was the least due to the defense strategy and the difficulty of overcoming it. Strategic information resources that are in the cited economic sectors must be on constant alert for such attacks. Only efficient corrective actions can minimize the damage caused by such attacks. These are threats to the security of the entire state, which can violate the secrecy of „top secret" information.

Threats to information security in the European Union

When considering the issue of threats to information security, one cannot ignore the scale of threats in relation to the European Union (EU). Poland, as a member country, is part of an area that is an integral part of Europe on the world map with concretized goals and under defined rights. Considering the welfare of all members of the EU community, a coherent legal system and monitoring of information security threats is necessary.

The problem of cyber threats reported by EU critical service providers in 2019-2022 is shown in Figure 4.

Figure 4. Impact of cyber incidents reported by EU critical service providers by sector in 2019, 2020, 2021, 2022

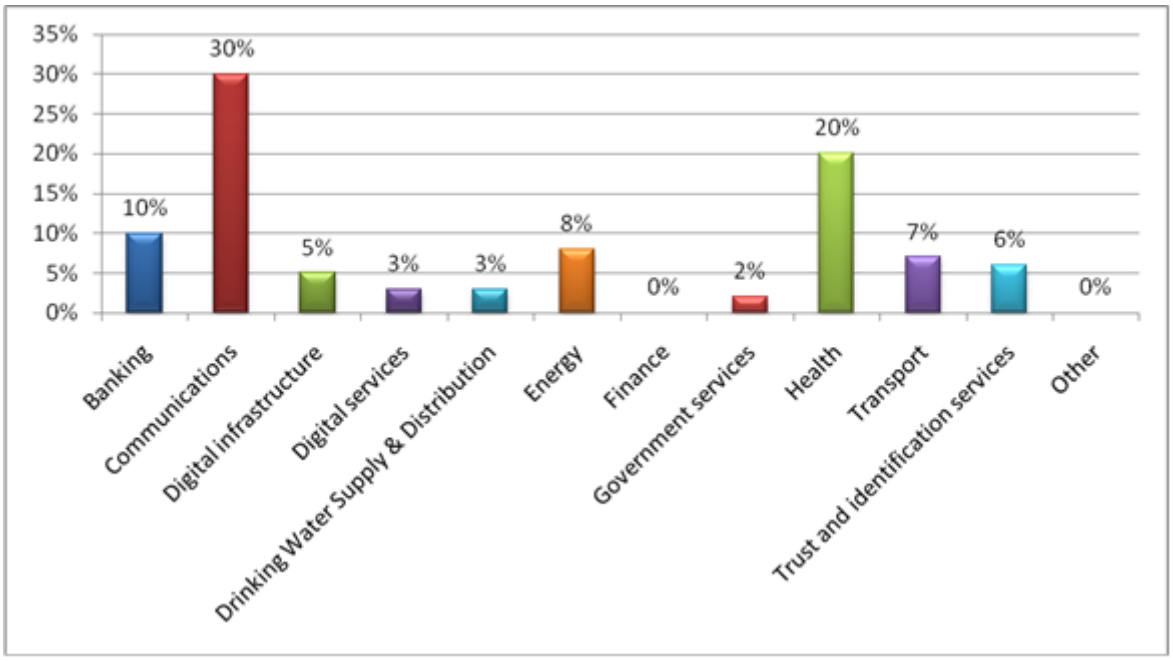

Source: *Zgłaszanie incydentów* – CIRAS (europa.eu), za: https://ciras.enisa.europa.eu/ (17.12.2023).

The sector most vulnerable to cyber attacks in the EU is „Communications", accounting for 30% of the total. This is due to the fact that instant messaging is most often used to exchange information, has a global reach and is easily accessible. „Health" accounts for 20% of cyber attacks, these were mainly attempts to seize patient data, Pfizer and BioNTech documents regarding the Covid-19 vaccine and others[899]. Exposed at 10% is also the „banking" sector, which, due to its role in transferring funds, experienced cyber incidents during the period under review. In contrast, the „energy" sector was affected by cyber attacks at 8%. It is a strategic target for cyber criminals due to the nature of maintaining the production capacity of the entire EU economy. The „transportation" sector saw 7% of incidents and 6% of reports were related to „trust and identification services". The time period studied was not without incidents targeting the E's „digital infrastructure", which accounted for 5% of the total studied. At 3% were attacks targeting „digital services"

[899] https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1498555,ue-hakerzy-wykradli-dane-pfizera-i-biontech-dotyczace-szczepionki-na-covid-19.html (17.12.2023).

and „drinking water distribution", and 2% were cyber attacks on EU „government services". „Finance" and „other" reported no incidents during the surveyed period.

The frequency of cyber attacks on EU sectors is due to their abundance of information or ease of access, which are strategic assets for the economy. Their seizure by the principals of cyberattacks guarantees lucrative benefits of both tangible and intangible nature. On the other hand, the scale of cyber attacks on the EU's „digital infrastructure" and „digital services" is smaller, because they have more effective safeguards and are more difficult to breach.

The dimension of the threats depends on the intentionality of the cybercriminals' actions and the nature of the incident, which is shown in Figure 5.

Figure 5 Nature of incident reported by EU critical service providers in 2019, 2020, 2021, 2022

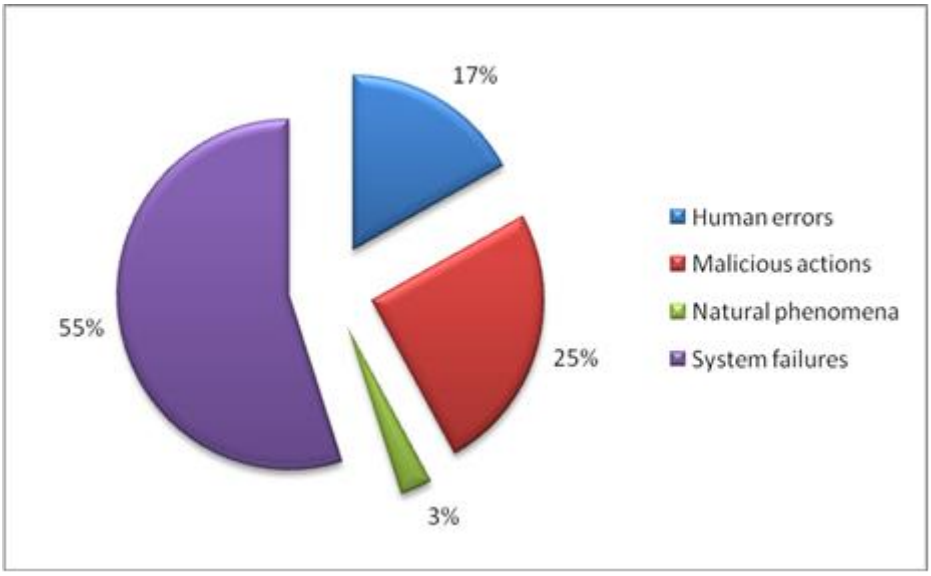

Source: *Zgłaszanie incydentów* – CIRAS (europa.eu), za: https://ciras.enisa.europa.eu/ (17.12.2023).

System failures were among the most common threats reported by EU critical service providers, accounting for 55% of the total. Malicious actions were committed by hackers in 25%. Human fallibility was also confirmed, where incidents occurred by human errors at 17%. This proves that there is a low level of public awareness in terms of cyber threats. By contrast, incidents arising from natural phenomena reported by EU critical service providers accounted for 3%.

For a complete picture of the problems of maintaining information security, it is also necessary to refer to the technical causes of EU incidents shown in Figure 6.

Figure 6. Technical causes of incidents reported by EU critical service providers in 2019, 2020, 2021, 2022

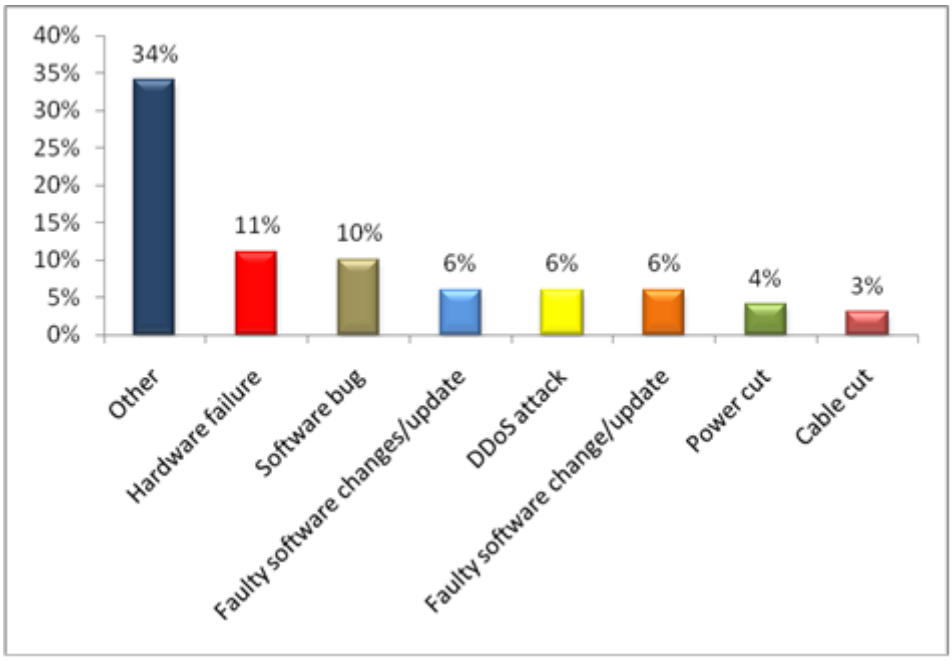

Source: *Zgłaszanie incydentów* – CIRAS (europa.eu), za: https://ciras.enisa.europa.eu/ (17.12.2023).

Among the technical causes of incidents reported by EU critical service providers in 2019-2022 at a dominant rate of 34% were „other", different from all those indicated in Figure 6. „Hardware failures" covered 11% of cases and „software bug" 10%. On top of that, „faulty software changes/update", „DDoS attack", and „faulty software change/update" each accounted for 6% of the total. Also among the technical causes of reported EU incidents in the analyzed time period were „power cut" 4% and „cable cut" 3%.

Deepfake

The pace of engineering change has become one of the reasons for the appearance of information that is not always true. The scale of this phenomenon has become significant when, through image and voice manipulation, it is difficult to distinguish the veracity of an information message from falsity. Realistic deepfake videos are often used in blackmail attempts, phishing links and extortion scams. Deepfake videos provide criminals with the tools to create realistic, hard-to-detect videos that can impersonate someone and fool anyone. They could be used for extortion, implicating innocent people in crimes, and in civil proceedings

these faked videos can be used to carry out all kinds of claims. Such videos open the door to a world in which not only „alternative facto" but also a whole alternative reality are circulating[900]. Deepfake technology uses artificial intelligence used to create or modify a mapped face, to create ultra-realistic fake videos in which people say and do things that don't actually hapten[901]. But the realisation will develop that deepfakes are like terrorism; impossible to eradicate or resolve altogether, the answer is to find ways of living with them as a perennial problem and mitigating the most damaging likely outcomes. In another parallel with combatting terrorism, in creating and countering deepfakes the moral asymmetry will continue to favour the malign actor, with none of the constraints of rule of law to hamper their agility and ingenuity in devising new means to exploit the technology to do harm. As such, deepfakes will in time form a key element of how cyber-enabled information strategies are used in future war and hybrid conflict[902].

Conclusions

Conclusion, the scale of information threats is changing. Incident areas are also changing, as the reality is changing. The permanence of security measures and rapid response to threats, are able to protect information resources from danger and loss. Reported incidents of cyber attacks by critical infrastructure entities in Poland and the EU, are evidence that the growing scale of the problem of maintaining information security especially in critical infrastructure should become the subject of further research. Cyber attacks targeting information security are expected to further intensify. The actions of cyber criminals are becoming more refined and more difficult to recognize.

Wars in Israel, Ukraine intensify the scale of the threat to information security from foreign countries using them for hybrid warfare, sabotage. Deepfake and artificial intelligence is also a threat to information credibility.

.

[900] P. Gensin, *Deepfakes: Auf dem Weg in eine alternative Realität?*, za: http://faktenfinder.tagesschau.de/hintergrund/deep-fakes-101.html (17.12.2023).

[901] R. Heartfield, G. Loukas, *Protection Against Semantic Social Engineering Attacks, Protection Against Semantic Social Engineering Attacks*, „Versatile Cybersecurity. Advances in Information Security", Edition: 72, Chapter: 4, Publisher: Springer, Cham, 2018, p. 99–140.

[902] https://stratcomcoe.org/publications/the-role-of-deepfakes-in-malign-influence-campaigns/72 (17.12.2023).

Streszczenie:

Celem artykułu jest omówienie dylematów związanych bezpieczeństwem informacji, które są następstwem ewolucji zagrożeń bezpieczeństwa militarnego. Współczesność dokonała istotnych przemian w potrzebach człowieka, które jasno wskazują na konieczność permanentnej ochrony informacji. Pytanie badawcze: jaki wpływ mają incydenty na bezpieczeństwo informacji? W artykule wykorzystano metodologię danych ilościowych zgromadzonych przez Zespół Reagowania na Incydenty Bezpieczeństwa Komputerowego CSIRT GOV w Polsce oraz CIRAS w Unii Europejskiej. Za pomocą analizy dokonano porównania skali zagrożeń cyberataków na systemy informacyjne w Polsce jak i Unii Europejskiej. Skala cyberataków zwłaszcza infrastruktury krytycznej i nie tylko eskaluje w wyniku wojny na Ukrainie oraz wojny w Izraelu ale także w wyniku próby destabilizacji państwa Polskiego. Są to działania szpiegowskie prowadzone na rzecz Rosji i nie tylko poparte faktami z najnowszej historii. W odniesieniu do analizowanej literatury scharakteryzowano nowe zagrożenie *deepfake*, które jest niebezpieczne, gdyż podważa autentyczność informacji i ma ogromną możliwość manipulacji.

Omówiony problem badawczy pozwoli dowieść, że istotnym tematem rozważań jest bezpieczeństwo informacji w kontekście jawiących się dylematów.

Słowa kluczowe:

Bezpieczeństwo, bezpieczeństwo informacji, bezpieczeństwo państwa, cyberbezpieczeństwo, cyberzagrożenia, zagrożenia, deepfake

Keywords:

Security, information security, national security, cyber security, cyber threats, threats, deepfake

Bibliografia:

18. Gensin P., Deepfakes: Auf dem Weg in eine alternative Realität?, za: http://faktenfinder.tagesschau.de/hintergrund/deep-fakes-101.html(17.12.2023).
19. Heartfield R., Loukas G., Protection Against Semantic Social Engineering Attacks, Protection Against Semantic Social Engineering Attacks, „Versatile Cybersecurity. Advances in Information Security", Edition: 72, Chapter: 4, Publisher: Springer, Cham, 2018, p. 99–140.
20. https://stratcomcoe.org/publications/the-role-of-deepfakes-in-malign-influence-campaigns/72(17.12.2023).
21. https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1498555,ue-hakerzy-wykradli-dane-pfizera-i-biontech-dotyczace-szczepionki-na-covid-19.html(17.12.2023).
22. https://www.opendemocracy.net/en/democraciaabierta/c%C3%B3mo-usar-el-poder-de-blockchain-para-combatir-videos-deepfake-en/(17.12.2023).

23. https://www.politykabezpieczenstwa.pl/pl/a/dlaczego-bezpieczenstwo-informacji-w-firmie-jest-tak-wazne(17.12.2023).
24. Liderman K., Bezpieczeństwo informacyjne. Nowe wyzwania, PWN, Warszawa 2017.
25. Mazur M., Jakościowa teoria informacji, WNT, Warszawa 1970, s. 70-71.
26. Norma ISO/IEC 27001:2022 z 25 października 2022 r.
27. Polska Norma PN-EN ISO/IEC 27001:2017-06 – Technika informatyczna – Techniki bezpieczeństwa – Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji – Wymagania.
28. Raport o stanie bezpieczeństwa cyberprzestrzeni RP w 2022, Zespół Reagowania na Incydenty Bezpieczeństwa Komputerowego CSIRT GOV, Warszawa 2022.
29. Sienkiewicz P., Inżynieria systemów, MON, Warszawa 1983, s. 61.
30. Zgłaszanie incydentów – CIRAS (europa.eu), za: https://ciras.enisa.europa.eu/(17.12.2023).

Studia Wschodnioeuropejskie

Informacje – Sprawozdania – Recenzje – Referaty

Alicja Matejko
Uniwersytetu Medycznego
w Lublinie

Studia Wschodnioeuropejskie
Nr 20/2024

Sprawozdanie z III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z cyklu „Współczesne zagrożenia i wyzwania cywilizacyjne" na temat: Współczesny transport – uwarunkowania, szanse i zagrożenia

W dniu 19.04.2024 r. w Warszawie odbyła się III Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Współczesne zagrożenia i wyzwania cywilizacyjne" na temat *Współczesny transport – uwarunkowania, szanse i zagrożenia*.

To wyjątkowe wydarzenie zostało zorganizowane przez Instytut Badań Społecznych Akademii Katolickiej w Warszawie - Collegium Bobolanum oraz Studenckie Koło Naukowe „Sapere Aude".

Współorganizatorami Konferencji były:

Wydział Prawa i Nauk Społecznych – Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Administracji i Bezpieczeństwa Narodowego – Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, Instytut Nauk o Bezpieczeństwie – Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu w Siedlcach, Instytut Bezpieczeństwa i Obronności – Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie, Instytut Bezpieczeństwa i Informatyki – Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Studenckie Koło Naukowe Bezpieczeństwa – Uniwersytet w Siedlcach.

Konferencję objęły swoim patronatem czasopisma *Doctrina. Studia społeczno-polityczne, Studia Bobolanum, Studia Administracji i Bezpieczeństwa* a także *Security Review*.

Spotkanie rozpoczęło wystąpienie Przewodniczącego Komitetu Organizacyjnego oraz Dyrektora Instytutu Nauk Społecznych Collegium Bobolanum ks. dr inż. Roberta Wawra SJ a następnie wystąpienie Przewodniczącego Rady Naukowo-Programowej Pana dr. hab. prof. uczelni Włodzimierza Fehlera. Rozpoczynając obrady ks. dr inż. Robert Wawer zauważył, że transport jest krwiobiegiem współczesnej gospodarki i praktycznie wszelkich obszarów życia.

Z kolei dr hab. prof. uczelni Włodzimierz Fehler podkreślił interdyscyplinarność konferencji i liczną reprezentację uczelni z różnych regionów Polski.

Konferencja stanowiła ważne forum dla wymiany wiedzy i refleksji na temat wyzwań jakie niesie współczesny transport. W ramach konferencji omawiano różnorodne aspekty współczesnego transportu. Zwracano uwagę na ryzyka jakie niesie popularyzacja nowych środków transportu, także dla najmłodszych uczestników ruchu. Opisywano specyfikę transportu materiałów medycznych oraz konwojowanie osób osadzonych. Zastanawiano się nad wpływem transportu na dynamikę zmian klimatycznych i środowiskowych, a także wpływem technologii na nasze codzienne podróże. Podniesiono problem wykluczenia transportowego osób niepełnosprawnych. Szeroko komentowano elektryfikację transportu, szczególnie wyzwania i perspektywy dla samochodów elektrycznych. Poruszono również szczególnie aktualne dziś zagadnienia związane wykorzystywaniem środków transportu dla nielegalnej emigracji oraz przestępczości także wyzwania i trudności transportu humanitarnego lub instrumentu zapewniania pomocy w sytuacjach kryzysowych.

Ponadto odniesiono się do rosnącej roli sztucznej inteligencji w transporcie, w aspektach samochodów autonomicznych oraz zarządzania inteligentnymi miastami. Ze szczególną troską uczestnicy Konferencji dyskutowali o wpływie transportu na środowisko naturalne oraz zdrowie człowieka.

Konferencja odbyła się w formie zdalnej za pośrednictwem platformy Zoom.

W ramach panelu prowadzonego przez Maksymiliana Strzyżewskiego zostały przedstawione następujące referaty:

1. Wiktoria Smolec — Wojskowa Akademia Techniczna, *Popularyzacja elektrycznych hulajnóg i rowerów miejskich istotnym czynnikiem zwiększającym ryzyko w ruchu drogowym*

2. Alicja Matejko — Uniwersytet Medyczny w Lublinie, *Warunki transportu materiałów sterylnych i zakaźnych w stomatologii*

3. Nadzeya Davies — AKW Collegium Bobolanum, *Bezpieczeństwo dzieci na drodze*

4. Zuzanna Waloch — Uniwersytet w Siedlcach, *Konwój osób osadzonych w jednostkach penitencjarnych w Polsce – problematyka i zagrożenia*

5. Katarzyna Chabrowska — Uniwersytet w Siedlcach, *Wpływ transportu samochodowego na dynamikę zmian klimatycznych i środowiskowych*

6. Oliwia Radkiewicz — Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, *The Ocean Cleanup – pozytywny wpływ transportu na oceany*

7. Maksymilian Strzyżewski — AKW Collegium Bobolanum, *Wyzwania w sferze transportu drogowego osób*

8. Adrian Olszewski — Uniwersytet w Siedlcach, *Jak technologia wpływa na nasze codzienne podróże?*

9. Alicja Goździk, Urszula Bolesta — Wojskowa Akademia Techniczna, *Ekologiczny transport drogowy*

10. Magdalena Koj — Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, *Era samochodów elektrycznych: wyzwania i perspektywy*

11. Sandra Lech — Uniwersytet w Siedlcach, *Wykorzystanie transportu w celach przestępczych*

12. Piotr Chmielecki — AKW Collegium Bobolanum, *Wykluczenie transportowe* osób niepełnosprawnych

13. Zuzanna Adamczyk — Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, *Trend elektryfikacji w transporcie: samochody elektryczne w Polsce*

14. Mateusz Klonowski, Marta Pyrzyńska— Akademia Nauk Stosowanych w Koninie, *Wyzwania dla infrastruktury transportowej w obliczu zmian klimatycznych*.

W równoległym panelu prowadzonym przez Katsiarynę Vysotskayą wygłoszono następujące referaty:

1. Ewelina Zielińska — Wojskowa Akademia Techniczna, *Nowoczesne środki transportu – wyzwania współczesności i perspektywy przyszłości*

2. Irina Babkina, Lizaveta Lameka — AKW Collegium Bobolanum, *Kryzys na granicy białorusko-polskiej. Aspekt logistyczno-komunikacyjny*

3. Maria Kułaga — Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, *Wpływ transportu na zdrowie i środowisko w XXI wieku*

4. Karolina Cedro — Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, *Ogólnodostępne formy przewozu drogowego osób jako ułatwienia dla nielegalnej migracji*

5. Martyna Iskra — Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, *Przyszłość bezpiecznego transportu przy wykorzystaniu autonomicznych pojazdów*

6. Amelia Frankowska — Akademia Nauk Stosowanych w Koninie, *Konwoje humanitarne jako instrument zapewniania pomocy w sytuacjach kryzysowych: wyzwania i perspektywy*

7. Mahinbonu Isaeva — AKW Collegium Bobolanum, *Wykorzystanie transportu w celach przestępczych*

8. Krzysztof Jakubowski, Bartosz Szymański — Wojskowa Akademia Techniczna, *Przeciwdziałanie przestępczości w transporcie*

9. Olga Grzesiak — Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, *Wpływ transportu na środowisko naturalne: konieczność działań i potencjalne rozwiązania*

10. Paulina Filianowicz — Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w *Krakowie, Inteligentne miasta i inteligentny transport*

11. Zuzanna Kowalik, Kinga Świderska — Wojskowa Akademia Techniczna, *Zastosowanie sztucznej inteligencji w transporcie – szansa czy zagrożenie?*

12. Michał Grzymkowski — Wojskowa Akademia Techniczna, *Zamówienia publiczne a „zielony" transport*

13. Wiktoria Tkacz — Wojskowa Akademia Techniczna, *Transport pomocy humanitarnej na Ukrainie – wyzwania oraz trudności.*

Podsumowując obrady Przewodniczący Komitetu Organizacyjnego podziękował uczestnikom za udział i przekazał cenne wskazówki dotyczące technicznych aspektów uczestnictwa w konferencjach odbywających się *on line*. Przewodniczący Rady Naukowo-Programowej wyraził zadowolenie z przebiegu obrad. Członkini Rady - dr hab. prof. KUL

Kinga Machowicz potwierdziła tę ocenę wskazując jednocześnie, że transport posiada największy ze wszystkich sektorów udział w strukturze finalnego zużycia energii w Polsce i krajach Unii Europejskiej wyprzedzając zużycie przemysłu i gospodarstw domowych. Jednocześnie pogratulowała młodym uczestnikom pasji badawczej i życzyła sukcesów w dalszych pracach naukowych.